Smithsonian
Institution
Libraries

Gift of

FREDERICK M. BAYER

NATUURLYKE HISTORIE

OF

UITVOERIGE BESCHRYVING

DER

DIEREN, PLANTEN

EN

MINERAALEN,

Volgens het SAMENSTEL van den Heer

LINNÆUS.

Met naauwkeurige Afbeeldingen.

TWEEDE DEELS, DERDE STUK.

DE BOOMEN.

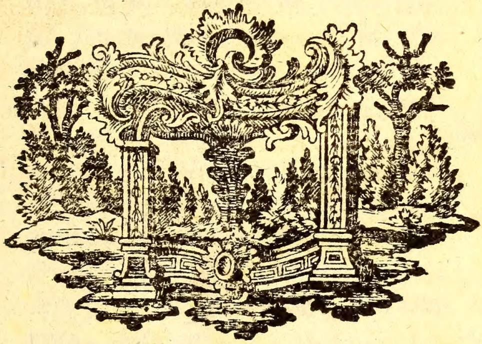

TE AMSTERDAM,

By de ERVEN VAN *F. HOUTTUYN.*

MDCCLXXIV.

QH
83
H68
1761
d.2 stuk 3
SCNHRB

INHOUD VAN DIT STUK.

TWEEDE AFDEELING.

DE BOOMEN.

XIII. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *die veel* meer dan twintig Meeldraadjes *hebben*, *deswegen* POLYANDRIA *of* Veelmannigen *genaamd*, *tot welken*, *behalve veele* Uitheemsche, *gelyk de* Gom Gutta, Orleane, Kruidnagelen-Boom, *ook de* Linden, Tulpenboom *en anderen behooren*. Bladz. 1

XIV. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *wier Bloemen* vier Meeldraadjes *hebben*, *waar van* twee langer, twee korter *zyn*, *deswege* Tweemagtige *genaamd*, DIDYNAMIA, *hoedanig maar weinige Boomen voorkomen*. — 102

XV. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *in wier Bloemen de Meeldraadjes samengegroeid zyn*, *of uit één Grondstuk voortkomen*, *deswege den naam van* Enkelbroederige, MONADELPHIA, *voerende*. — 128

XVI. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *wier Bloemen de* Meeldraadjes dubbeld samengegroeid *of uit twee Grondstukken voortkomende*, *hebben*, *deswege* Dubbelbroederige, DIADELPHIA, *getyteld*. — 162

XVII. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *in wier Bloemen de* Meeldraad-

jes *uit drie of meer afgezonderde Ligbaamen voortkomen, deswegen* Veelbroederige, POLYADELPHIA, *genaamd, tot welke de* Kakau- *benevens de* Oranje- *en* Citroenboom, *als ook de* Kajupoetie - Boom, *behooren.* Bladz. 185

XVIII. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *in wier Bloemen* de Meeldraadjes, *op de een of andere manier*, met den Styl *samengevoegd zyn, deswege* Manwyvige GYNANDRIA *genaamd.* —— 226

XIX. HOOFDST. *Beschryving der* EENHUIZIGE BOOMEN, Monoikia, *dus genaamd, om dat op een zelfden Stam* Mannetjes en Wyfjes - Bloemen, *van elkander afgezonderd, voorkomen; gelyk plaats heeft in de* Berken-, Beuken, Eiken, Pyn- *en* Denne-, *in de* Moerbezie-, Nooten, Karstengen *en veele andere* Boomen. —— 244

XX. HOOFDST. *Beschryving van de* TWEEHUIZIGE BOOMEN, Dioikia, *dus genaamd, om dat de* Mannetjes- en Wyfjes - Bloemen, *in dezelven*, op byzondere Stammen *van een zelfde Soort groeijen, gelyk in de* Wilgen, Popelieren, Terbenthyn-, Mastik-Boom *en andere.* —— 452

XXI. HOOFDST. *Beschryving van de* VEELWYVIGE BOOMEN, Polygamia, *in welke de zelfde Soort* Mannelyke of Vrouwelyke *en* Tweeslagtige Bloemen *draagt; gelyk de* Lotus, Eschdoorn, Esschen, Vygen- *en andere* Boomen. —— 568

AAN-

AANWYZING DER PLAATEN.

en der Bladzyden,

alwaar de Figuuren aangehaald of beschreeven worden.

PLAAT XII. Afbeelding van VEEL-MANNIGE Boomen. *tegenover* Bladz. 49

Fig. 1. *Een* Kruidnagel-Takje *met Nagelen,* *bl.* 49
A. *Een doorgesneeden* Kruidnagel *met*
B. *Een dito zonder* Bloemknop.
C. *De ontlooken* Kruidnagel-Bloem.
D. *De* Moernagel *of Vrugt des Nagelbooms.*
E. *Het daar in beslooten* Zaad. Zie *bl.* 50-53

Fig. 2. *Een* Kaneel-Appel *Booms Takje met de Vrugt.* *bl.* 89

NB. Op deeze Plaat is alles byna Natuurlyke grootte.

PLAAT XIII. Afbeelding van ENKEL-BROEDERIGE Boomen. ——— Bladz. 135

Fig. 1. *De* Adansonia *of* Meloenboom, *ten opzigt van de Bloem- en Vrugtmaaking.* Zie *bl.* 140
A. *De* Bloem *van agteren.*
B. *Dezelfde doorgesneeden.*

C. *De* Vrugt *aan haaren Steel.*

D. *Doorsnyding van de Vrugt.*

E, F. *De* Zaadkorrels.

Fig. 2. *Een jonge* Spruit *of* Scheut *van dien Boom.* *bl.* 143

Fig. 3. *Een Takje van den* Duivelsboom, *Morisonia*, *met de* Vrugt *daar aan*, *de* Bloem *en 't* Zaad *daar nevens.* Zie *bl.* 161

NB. Op deeze Plaat is alles zeer verkleind.

PLAAT XIV. Afbeelding van VEELBROEDERIGE Boomen. *tegenover* Bladz. 187

Fig. 1. *Een Takje met Bladen van den* Kakau-Boom.

a. De Bloem *daar van*, *aan een Stukje Schors zittende in de Natuurlyke grootte.*

A. *Dezelve* sterk vergroot *van binnen*, *en*

B. *van agteren of van buiten gezien*, *om de* deelen der Vrugtmaaking *klaar voor 't Oog te brengen.* zie *bl.* 188

C. *Een* jong Vrugtje *in de Nat. grootte.*

PLAAT XV. Afbeelding van VEELBROEDERIGE Boomen. ——— Bladz. 217

De Bloem en Vrugtmaa-

ken-

kende deelen *van den* Kajupoetie Boom *ten naauwkeurigste door* 't *Mikroskoop beschouwd; als*

Fig. 1. *Een* Bloemtakje *met de* Bladen *in de natuurlyke grootte: zie* *bl.* 217

A. *Een half geopend* Bloempje, *dat by*

D. Vergroot doorgesneeden *vertoond wordt*.

B. De Bloem geopend, *met baare* Meeldraadjes *en* Styl, *welke laatste by*

C. *Afzonderlyk, in de* Bloemkelk, *is voorgesteld by sterke Vergrooting.* *bl.* 218

Fig. 2. *De* Zaadhuisjes *van dien Boom, met de* Bladen *in de Natuurlyke grootte.* *bl.* 220

E. *Een* Zaadhuisje *aanmerkelyk vergroot.*

F. *Het uiterste Puntje van een* Blad, *als f, sterk vergroot, om de* Olie-Blaasjes *te doen zien.* *bl.* 222

NB. De aanwyzing der overige Letteren kan men in de Text vinden.

PLAAT XVI. Afbeelding der *inwendige structuur* van sommige *Houten*, meest van EENHUIZIGE Boomen, *tegenover* Bladz. 413

Fig.

Fig. 1. *In een Schyfje van een* Eikebooms *Takje.*
Fig. 2. *In een dito van den* Balsem-Pynboom.
Fig. 3. *In een van den* Italiaanschen Pynboom.
Fig. 4. *In een van den* Lorkenboom.
Fig. 5. *In een van den* Levantschen Pynboom.
Fig. 6. *De* Terbenthynvoerende Vaten *overlangs. Zie aangaande dit alles.* *bl.* 414-417
Alwaar de aanwyzing der Letteren is verklaard.

PLAAT XVII. Afbeelding van VEELWYVIGE Boomen. *tegenover* Bladz. 579

Fig. 1. *Een Takje van den* Witten Lymboom, *Clusia*, met Blad en Vrugt: zie *bl.* 579
Fig. 2. *De* wortelschietende Vygeboom *van Koromandel, met zyne Vrugten.* *bl.* 673.
Alles zeer verkleind: doch de Vrugt, daar onder, nader aan de Natuurlyke grootte.

BESCHRYVING
DER
PLANTEN.

TWEEDE AFDEELING.

DE BOOMEN.

XIII. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *die veel* meer dan twintig Meeldraadjes *hebben*, *deswegen* POLYANDRIA *of* Veelmannigen *genaamd*, *tot welken*, *behalve veele* Uitheemsche, *gelyk de* Gom Gutta, Orleane, Kruidnagelen-Boom, *ook de* Linden, Tulpenboom *en anderen behooren.*

Wy komen thans, in het Stelzel der Sexen, tot die Klasse, welke de POLYANDRIA bevat, zynde zodanige Plantgewassen, waar in het getal der Meeldraadjes ver boven de twintig en somtyds tot eene verbaazende menigte loopt; derhalve te regt *Veelmannige* genaamd. De Heer LINNÆUS heeft dezelven wederom,

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. naar het getal der Stylen of Stempelen, in *één-*, *twee-*, *drie-*, *vier-*, *vyf-*, *zes-* en *veelwyvigen* onderscheiden. De Eenwyvigen, onder welken byna alle de Boomen behooren, zyn door zyn Ed. gesmaldeeld naar het getal der Bloemblaadjes, 't welk in de Boomen van deeze Klasse meest vier of vyf is. Het eerste Geslagt dan voert den naam van

RHEEDIA.

Naar den hoog lofwaardigen H. VAN RHEEDE tot Draakestein, weleer Gouverneur aan de Kust van Malabar, door wien dat voortreffelyke Werk, de Malabaarse Kruidhof, in de Wereld gebragt is, door Pater PLUMIER VAN RHEEDIA getyteld.

De Kenmerken zyn, een vierbladige Bloem, zonder Kelk; de Vrugt een driezaadige Bezie.

I. *Rheedia lateriflora.* Zydbloemige.

(1) Rheedia *met Eyvormige Bladen, de Bloemen zydelings.*

Onder deezen bynaam is door den Heer LINNÆUS dat Amerikaansche Gewas voorgesteld, hetwelke gedagte Pater afbeeldt, als Boomachtig met enkelde Takken; de Bladen Eyvormig, gepaard, gesteeld, effenrandig, *dik*, gea-

(1) *Rheedia* Foliis ovatis, Floribus lateralibus. *Mihi.* Rheedia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 641. p. 358. Van Rheedia Folio subrotundo, Fructu luteo. PLUM. *Gen.* 45. T. 257.

DSI

geaderd: veel Bloemſteeltjes by elkander, die eenbloemig zyn, in de Oxelen: de Bloem uit vier holronde Blaadjes, die niet aan elkander ſluiten, bevattende zestien Meeldraadjes, in ieder Blaadje vier, en een plat Vrugtbeginzel, dat eene Citroenachtige, Vleezige Vrugt wordt, waar in twee of drie, langwerpig Eyronde Pitten.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

(2) Rheedia *met Lancetswyze Bladen, de Bloemen in geſteelde Kransjes.*

II. *Rheedia umbellata.* Krans-bloemige.

De Heer N. L. BURMANNUS heeft een andere, onder den bynaam van *Javaanſche*, voorgeſteld, aanmerkelyk van de voorgaande Soort verſchillende. De Takken, naamelyk, beſtaan uit Leedjes; de Bladen hebben eene Lancetvormige figuur; zy zyn glad met korte ruige Steeltjes. Uit de Oxels der Bladen komen dikwils drie Steeltjes voort, ieder gedeeld in vier eenbloemige. De Bloemen zyn geel, gelyk de Vrugt in de Amerikaanſche.

CAMBOGIA.

De Kenmerken, behalve die van deeze Afdeeling, beſtaan in eene vierbladige Bloem en vierbladige Kelk; de Vrugt een Appel met agt

(2) *Rheedia (Javanica)* Foliis lanceolatis umbellis pedunculatis. BURM. *Fl. Ind.* p. 118.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

agt Holligheden, waar in enkelde Zaaden vervat zyn.

I. *Cambogia Gutta.* Gom Gutta Boom.

De eenigste Soort (1) voert den bynaam van *Gutta*, om dat de bekende *Gom Gutta* of *Gutta Gamba* van deezen Boom haare afkomst heeft. Hy voert, aan de Kust van Malabar, den naam van *Coddam-Pulli*, wordende *Ghoraka* genoemd van de Cinghaleezen. Het is een hooge Boom, met eene wyd uitgespreide Kroon, wiens Stam twee Man naauwlyks omarmen kunnen. Het Hout is witachtig, de Bast ziet van binnen geel, van buiten roodachtig, hebbende eene zwartachtige Schors. De Bladen, die by paaren aan de Takjes groeijen, op korte Steeltjes, zyn langwerpig rond, met de Punt een weinig over de eene zyde geboogen, dik en styf, van boven donkergroen, van onderen bleeker met uitpuilende Ribben, zuur van Smaak, zo wel als de Bloemen, die rood en geelachtig zyn, zonder Reuk, uit vier holle Blaadjes bestaande, en in 't midden een Vrugtbeginzel hebbende, waar in de Ribben van de toekomstige Vrugt zigtbaar zyn. Hier rondom staan witachtige Meeldraadjes met Oranjekleurige Topjes. De Vrugten, aan Steeltjes van een Duim lang hangende, zyn rond, van grootte als een Oranje-Appel, met agt, ne-

(1) Cambogia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 650. p. 361. *Amœn. Acad.* I. p. 402. *Fl. Zeyl.* 195. *Mat. Med.* 257. Coddam-Pulli. RHEED. *Mal.* I. p. 41. T. 24. RAJ. *Hist.* II. p. 1661. BURM. *Fl. Ind.* 119.

negen of tien Ribben en een klein Knopje van boven, eerst groen, dan geel, en ryp wordende witachtig, rins van Smaak. In 't midden zitten langwerpige Zaaden, van grootte als een Vingerlid, die platachtig zyn, van Kleur blaauwachtig zwart. II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Gom Gutta Boom.*

Deeze is de *Carcapuli* van ACOSTA, doch een andere de *Carcapuli* van LINSCHOTEN, die van de Cinghaleezen *Kanna-Ghoraka*, dat is Zoete Ghoraka geheten wordt, hebbende de Vrugt maar van grootte als een Kers en geheel zoet van Smaak. Van deezen laatften maakt de Heer J. BURMANNUS in zyne *Thefaurus Zeylanicus* uit HERMANNUS gewag, onder den naam van Indiaanfchen Boom, die de Gummi Gutta uitgeeft, met een zoete ronde Vrugt, van grootte als een Kers. Omftreeks de Stad Colombo, op Ceylon, groeit deeze en heeft een zeer fraay aanzien, met ronde, groene vette Bladen, en een Vrugt, die veel naar eene Morel of Kriek gelykt, zynde eetbaar, zoet en bevattende vier dunne Zaadjes in een Slymerig Vleefch. Mooglyk zal de Landftreek het verfchil in deeze Boomen maaken: misfchien zyn het Verfcheidenheden, gelyk in onze Appel- en Kerfeboomen, en hoe veel anderen, plaats heeft. 't Is ten minfte zeker, dat beide deeze Boomen de gedagte Drogery uitleveren.

Verwonderlyk is 't, welke eene verandering van naamen dezelve heeft. De gemeenfte, ech- De Gom Gutta.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK. *Gom Gutta Boom.*

echter, zyn die van *Gummi Gutta*, *Gamandra*, *Ghitta Jemou*, *Gambodium* & *Cambogium*; wordende dezelve gemeenlyk in 't Fransch *Gomme Gutte*, in 't Nederduitsch *Gittegom*, geheten. Den Ouden was zy geheel onbekend, en is sedert veel meer tot Verwstof, dan tot Medicyn gebruikt. In 't voorste der voorgaande Eeuw kreeg CLUSIUS 'er eerst wat van, en vermoedde het een Sap te zyn van een Soort van Euphorbium. Anderen maakten daaromtrent weder andere Gisfingen, tot dat eindelyk de waarheid ontdekt werdt. De vermaarde HERMANNUS, zelf een Ooggetuige geweest zynde, verhaalt, dat die Gom uit de gedagte Boomen zypelt, wanneer de Bast gekneusd is, wordende dan door de Zon verdikt. De Indiaanen gebruiken dezelve byna niet dan tot eene Verwstof, maar met de Vrugten des Booms hebben zy veel op, in de Geneeskunde, gebruikende die om te stoppen, en het Sap om te laxeeren. De Gutte-Gom is, gelyk wy weeten, een sterk Purgeermiddel, maakende een dunnen Afgang zonder Pyn; doch de Gifte moet tot eenige Greinen bepaald zyn, of door andere bygevoegde Middelen verbeterd; dewyl zy anders geweldig doet braaken en zoude eenen Bloedloop veroirzaaken kunnen. Zy komt in verscheide Samengestelde Middelen der Hoogduitsche Apotheeken.

BIXA.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

Dit Geslagt heeft de Bloem tienbladig, de Kelk vyftandig en de Vrugt is een Stekelig, tweekleppig, Zaadhuisje.

I. *Bixa Orellana.* Orleane.

De eenigste Soort (1), daar van bekend, voert den naam van *Urucu* by SLOANE, dien van *Orleana* by andere Autheuren. BAUHINUS noemt het een *Mexikaansche Boom*, welke Nootdraagende is, met Vrugten als Karstengen. Die gelykenis, echter, moet ik zeggen, is wat ver gezogt. HERMANNUS noemtze *Orellana* met Blaasjes als die der Klisfen. Deeze overeenkomst is ook niet volmaakt. Men stemt toe, dat het de *Byxa* der Amerikaanen van OVIEDUS zy, waar mede de Geslagtnaam strookt, en het Geneesmiddel tot verwen dienstig, van HERNANDEZ.

Hetzelve komt, zegt men, van een Boom, die wit Hout heeft en eene bruine Schors, de Bladen overhoeks geplaatst, zynde langwerpig, Hartvormig, en wel een half Voet lang, met Steelen van twee of drie Duimen, geribd, bly groen. Aan de enden der Takken komen Tros-

(1) Bixa. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 654. p. 362. *Hort. Cliff.* 211. *Mat. Med.* 266. ROYEN *Lugdbat.* 477. BROWN. *Jam.* 254. Orleana s. Orellana Folliculis Lappaceis. PLUK. *Alm.* 272. T. 209. f. 4. COMM. *Hort.* I. p. 65. f. 33. Arbor Mexicana Fructu Castaneæ Coccifera. C. B. *Pin.* 419. Urucu. SLOAN. *Jam.* 150. *Hist.* II. p. 52. T. 181. f. 1. BURM. *Fl. Ind.* 120.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

Orleane.

Trosſen van Bloemen, op korte Steeltjes, ieder van grootte als een Roos, bevattende een groote menigte van Meeldraadjes, die geel zyn, met purpere Toppen, hebbende zeer weinig Reuk. Op de Bloem volgt de Vrugt, die een Haauw of Peul is, langwerpig pieramidaal rond, of eigentlyk vierkantig, gelyk HERNANDEZ te regt aanmerkt, mogende de grootte wel by die van een Pruim vergeleeken worden. Hy noemt den Boom *Achiotl*, en zegt, dat dezelve de grootte en gedaante van een Citroenboom heeft, met Bladen, in figuur, ruuwheid en groente, naar die der Olmen gelykende; de Bloemen groot en geſternd, uit den witten roodachtig, met eene Vrugt die naar een Egel zweemt, wegens een menigte van uitſteekende Puntjes, die wel ruig en ruuw, maar niet ſcherp noch kwetzende zyn. Als deeze Haauwen ryp zyn, dan vindt men 'er roodachtige Korrels in, die de Handen rood maaken, wanneer menze behandeld, en gedroogd door wryving in Water een roode Verw uitgeeven. Zy zyn aan beide zyden als met de Vingers ſamengedrukt, het welk ik ook in de mynen waarneem, hebbende ongevaar de grootte van Cicers of kleine Erwten. Gedagte Emulſie is wat bitterachtig doch anders wel van Smaak, en wordt geacht Zweetdryvende te zyn, tegen Venynen dienſtig.

De Verwſtof *Roukou* genaamd.

Deeze Verwſtof, *Orleane* of *Roukou* genaamd, waar van menigvuldige Plantagiën in het Gebied der Franſchen omſtreeks Cayenne in Amerika

zyn,

zyn, en welker Vertiering aldaar het voornaamſte beſtaan der Franſchen is, wordt ook in de Nederlandſche Volkplantingen, inzonderheid aan de Rivier Esſequebo, geteeld. Men maakt 'er Brooden van, ſommigen van vyfentwintig, anderen van twee of drie Ponden zwaar, tot verzendinge naar Europa, die veele Jaaren duuren kunnen; maar de fynſte Soort komt in kleine Koekjes over. Met Pis gemengd verſchaffen deze eene Verw, welke het Linnen onuitwiſchbaar kleurt. De Wilden nogthans, die het Zaad, alleenlyk in de Handen, met Olie wryven, haalen 'er een veel hooger en ſchooner Rood uit, dan anders met Water geſchiedt. De Kleur is eigentlyk, gelyk ik ook in myne gewreevene Zaaden bevind, geelachtig of Oranje-rood, en derhalve wordt deeze Verwſtof van ſommige Boeren tot het kleuren van de Boter gebruikt, dat nogthans de zoetigheid wat vermindert. De Wilden beſtryken 'er hun Lighaam mede, 't welk hun voor het Steeken der Muggen en voor ander Ongediert beveiligt. Men kan zulks ten deele toeſchryven aan den ſterken Reuk, dien dit Zaad verſch zynde heeft, en welke in de Koeken, in Europa overkomende, ook nog plaats heeft, zweemende naar dien van Violieren. Het Hout des Booms gebruiken zy om door wryving Vuur te maaken. De Wortel geeft een goeden Smaak aan 't Vleeſch, daar men dien by kookt, en, in de Sauſen gedaan, de Kleur en Reuk van Saffraan.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

Orleane.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

SLOANEA.

De opgegevene Kenmerken zyn, een vyfbladige afvallende Bloem en Kelk: de Stempel doorboord: de Vrugt een Bezie met een Dop, die gedoornd, veelzaadig is en gaapende.

Daar zyn twee Soorten van, wier eerste haaren naam bekomen heeft ter vereeringe van den vermaarden HANS SLOANE, President der Koninglyke Societeit van Londen, door wien een zo voortreffelyk Werk over de Planten van Jamaika aan 't licht is gegeven.

I. *Sloanea dentata.* Getande.

(1) Sloanea *met Hartvormig ovaale getande Bladen, de Stoppeltjes gekarteld.*

De *Sloanea* van PLUMIER hadt Karstengen-Booms Bladen. Die van LOEFLING was een middelmaatige Boom, aan Beeken groeijende in Zuid-Amerika, met lange slappe Takken dezelven overschaduwende. Zyn Ed. vondt van honderd tot tweehonderd Meeldraadjes in de Bloemen, en het Vrugtbeginzel hadt eenen Draadachtigen Styl, die eens zo lang was, met een Stempel die daar een hol Pypje geleek.

(1) *Sloanea* Foliis cordato-ovatis denticulatis, Stipulis serratis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 655. p. 362. LOEFL. *Itin.* 311? Sloanea. *Hort. Cliff.* 210? Sloanea amplis Castaneæ foliis, Fructu echinato. PLUM. *Gen.* 49. *Ic.* 244. Castanea Foliis oblongo-ovatis serratis, Fructu rotundo, maximo, echinato. MILL. *Dict.* Apeiba. MARCGR. *Bras.* T. 123. RAJ. *Hist.* 1643.

leek. De *Apeiba* van Brasil is, volgens MARCGRAAF, een groote Boom, zig in veele Takken uitbreidende, en de Bladen aan Bosſen hebbende, met gesternde geele Bloemen, die uit vyf Blaadjes bestaan, zynde zeer aangenaam van Reuk. De Vrugt, welke hy van grootte als een Appel voortbrengt, is rond, samengedrukt, van buiten Stekelig en Wollig als een Spons, uit den Mosachtigen bruin. Dezelve barst, ryp zynde, in drieën open, en bevat een Bolletje van kleine Zaadjes famengehoopt, doch van geen gebruik.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

(2) Sloanea *met Bladen die ongekarteld en uitgerand zyn.*

II. *Sloanea emarginata.* Uitgerande.

Van deeze, die door het gemelde verschilt, is door den Heer CATESBY, onder den naam van *Anona* met Laurierbladen, die aan het end ingesneeden zyn, en eene samengedrukte, bruine, ruuwe Vrugt, welke in het midden een lange Punt heeft, de afbeelding gegeven.

TREWIA.

De Geslagtnaam strekt ter vereeringe van wylen

(2) *Sloanea* Foliis oblongis integerrimis emarginatis. *Syst. Nat.* XII. Anona Foliis Laurinis in summitate incisis, Fructu compresso scabro, fusco, in medio acumine longo. CATESB. *Car.* II. p. 87. T. 87.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. len den vermaarden TREW, Hofraad en Lyf-Arts van zyne Keizerlyke Majesteit, door wien, behalve andere geleerde Werken, de zo keurlyk van den Heer EHRET te Londen getekende Planten niet minder fraay, met levendige Kleuren, in tien Decaden aan 't licht gegeven zyn.

De menigvuldige Meeldraadjes draagt dit Gewas in eene driebladige Kelk, waar onder het Vrugtbeginzel zit, dat eene driezaadige Bezie wordt.

I. *Trewia nudiflora.* Naaktbloemige. De eenigste Soort (1) is door den vermaarden COMMELYN voorgesteld onder den naam van Trosdraagende Malabaarse Boom, die eene driehoekige Vrugt heeft, in de Zandige Landstreeken van Malabar huisvestende, en aldaar *Canschi* genaamd, in de Brachmansche Taal *Schivanni.* Dit is een hooge Boom, op Zandige plaatsen groeijende, met een dikken Stam, hebbende, zo wel als de Takken, een Aschgraauwe Schors. De Bladen zyn spits ovaal, zeer lang gesteeld en gelyken veel naar Popeher-Bladen. De Bloemen komen Ristwyze aan een gemeenen Steel voort, bestaande uit drie bleekgroene Blaadjes en een menigte van Meeldraadjes. Als de Bloemen open gaan, raakt de Boom alle zyne Bladen kwyt, die hy ten tyde van de

(1) Trewia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1239. p. 362. Arbor racemosa Malabarica Fructu triquetro. COMM. *Fl. Mal.* 30. Canschi. *Hort. Mal.* I. p. 76. T. 42. BURM. *Fl. Ind.* 298.

de rypwording der Vrugten weder aanneemt. Zy zyn driezydig, dik van Vleesch, drie Zaaden bevattende. De Wortel, afgekookt, zou door bestryking tegen 't Voet-Euvel dienen. II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

MAMMEA. Prammenboom.

De Kenmerken van dit Geslagt, 't welk zynen naam van de Pramachtige figuur der Vrugten heeft, zyn opgegeven te bestaan in eene vierbladige Bloem en eene tweebladige Kelk; de Vrugt een zeer groote Bezie met vier Zaaden.

Twee Soorten zyn 'er van bekend, eene Amerikaansche, naamelyk en eene Oostindische, als volgt.

(1) Prammenboom, *die de Meeldraadjes korter dan de Bloem heeft.* I. *Mammea Americana* Westindische.

Deeze Westindische Boom, van ouds *Mamay* of *Mamei* genaamd, is door OVIEDO voorgesteld als de grootte van eenen Walnooten-Boom, met dergelyke Bladen, en eene Vrugt

(1) *Mammea* Staminibus Flore brevioribus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 656. p. 362. Mammea Foliis ovalibus &c. BROWN *Jam.* 248. Mammei magno Fructu Persicæ sapore. PLUM. *Gen.* 44. *Ic.* 170. Mamay. J. BAUH. *Hist.* I. p. 172. DALECH. *Hist.* 1836. LAET. *Amer.* 356. Malus Persica maxima &c. SLOAN. *Jam.* 179. *Hist.* II. p. 123. T. 217. f. 3. Arbor Indica Mamei dicta. C. B. *Pin.* 417. RAJ. *Hist.* 1665.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK. *Prammen-boom.*

Vrugt van twee Vuiſten groot hebbende, of ook kleiner. Anderen vergeleeken dezelve by een Kwee-Appel en ſommigen by Perſiken of middelmaatige Nooten. SLOANE noemt hem *zeer groote Perſiken-Boom*, met ronde glinſterende gladde Bladen, en een zeer groote rimpelige ruuwe Vrugt. De Heer JACQUIN, die hem onlangs naauwkeurig op zyne Groeiplaats waargenomen heeft, ſpreekt 'er aldus van.

Het is een regtſtammige Boom, met reden onder de ſchoonſten van Amerika te tellen, wegens zyne digte, breede en aanzienlyke Kroon. De Stam, agt Voeten hoog, ruſt op een dikken langen Penwortel, zo dat men hem bezwaarlyk kan verplanten. De jonge Takken zyn vierkantig: de Bladen ovaal of Spatelvormig, effenrandig, ſtomp, zeer glad en glanzig, Lederachtig, ſtevig, met evenwydige dwars-Streepen, kort geſteeld, gepaard, vyf of agt Duimen lang. Hy heeft eenbloemige, korte, Steeltjes, op de ſterkſte Takken verſpreid, met zoetruikende witte Bloemen, van anderhalf Duim breed. De Kelk is wel altoos zeer diep ingeſneeden, en dus in tweeën verdeeld, maar eenbladig aan den grondſteun (*). Dikwils is de-

(*) Het komt 'er hier juist op aan, of de twee Blaadjes van de Kelk van onderen aan elkander vast zyn of niet; 't welk zekerlyk deeze Heer zal waargenomen hebben.

dezelve ook in drieën gesneeden, met een vyf- of zesbladige Bloemkrans; doch zulks wordt, door het inscheuren van 't een of ander Bloemblaadje of Slip veroirzaakt. De Vrugt, die rondachtig is, komt, naar het getal der Pitten, waar van één of twee dikwils misdraagen, somtyds ook eenigermaate drie- of vierkantig voor, hebbende van drie tot zeven Duimen middellyn. Zy is met een dubbele Schors bekleed, waar van de buitenste, Lederachtig, een Linie dik en taay, uit den bruinen geelachtig, en door gekruiste Insnydingen overlangs verdeeld, niet dan by brokken afgehaald wordt van de daar onder leggende. Deeze binnenste Schors is dun en geelachtig, en moet voorzigtig van het Vleesch afgescheiden worden, want, zo men een gedeelte daar van mede kaauwt, veroirzaakt zulks eene bitterheid in de Mond, die zig wel niet aanstonds openbaart, maar dikwils twee of drie Dagen byblyft. Niet minder bitter is het Vleesch digt aan de Pitten; zynde hetzelve, voor 't overige, ongemeen lekker, bly geel en tevens van een aangenaame, Kruiderige, Reuk. Men kan het, even als dat der Meloenen, in brokjes snyden, en dus wordt het, by sommigen, in gesuikerde Wyn, op Tafel gezet, om, indien 'er nog eenig bitter aan mogt zyn, hetzelve daar af te spoelen. Door dit Vleesch in Syroop te kooken, maakt men 'er eene Marmelade van, welke de Reuk en Smaak der Vrugten

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Prammenboom.*

II, AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Prammenboom.*

ten lang behoudt. Uit de Bloemen ſtooken die van Martenique een Liqueur, *Eau Creole* genaamd, welke men houdt voor den geurigſten Morgendrank. De Spaanſchen en Engelſchen noemen den Boom *Mamei*, de Franſchen *Abricotier*, zo ik denk, om dat het Vleeſch der Vrugten naar dat der Abrikoozen zweemt (*).

Volgens anderen noemen de Engelſchen hem *Mammee*, *Momin* of *Toddy* - Boom, en het Sap, dat men uit de ingeſneeden Takken tapt, Momin- of Toddy - Wyn, daar men maar een Glaasje te gelyk van drinken moet, zynde dezelve zeer verkoelende, afdryvende en dienſtig tegen het Graveel en den Steen. Het wordt voor de lekkerſte Vrugt op Hispanjola gehouden.

De Heer JACQUIN geeft een Afbeelding van deeze Vrugt en van de Pitten, waar uit blykt, dat dezelve uitermaate ruuw zyn en langwerpig, naar Amandelen in de Bolſter gelykende; merkende ook aan, dat de Vrugt maar ééne holligheid heeft. Zyn Ed. heeft van deezen Boom tweeſlagtige Bloemen waargenomen, en ook Mannetjes - Bloemen, dat is zonder Vrugtbeginzel, op den zelfden of op een anderen Boom, zynde de Kelk, Bloemkrans en Meeldraadjes, in beiden eveneens.

(2) Pram-

(*) JACQ. *Amer. Hiſt.* p. 268. Tab. 181. Fig. 82.

(2) Prammenboom, *die de Meeldraadjes langer dan de Bloem heeft.*

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

II. *Mammea Asiatica.* Oostindische.

De Heer OSBECK vondt deeze Soort, by zyn vertrek, op het Prinſen-Eiland by Java (*), alwaar die aan de Oevers, (van de Rivier, geloof ik, daar zy Water ſchepten,) over 't Water hing. Op denzelven bevonden zig groote zwarte Mieren, die het beklimmen van deezen Boom zeer moeielyk maakten, dat zyn Ed. nogthans doen moest, om de deelen der Vrugtmaaking te beſchryven. Hy bevondt de Kelk tweebladig, de Bloem vierbladig, de Meeldraadjes in groote menigte, Draadachtig dun, korter dan de Styl, doch langer dan de Bloemblaadjes, die langer waren dan de Kelk. De Meelknopjes waren byna rond en klein: het Vrugtbeginzel omgekeerd Eyvormig. De Boom was zeer Takkig en neigde met den Top nederwaards. De Bladen, by bosſen ſtaande aan de uiterſte enden der Twygen, waren ongeſteeld, glad, Vleezig, aan de punten een weinig gekarteld, met beurtlingſe dwars-Ribben. De

(2) *Mammea* Staminibus Flore longioribus. OSB. *It.* 278. Mammea maxima Foliis longioribus &c. BROWN. *Jam.* 248? Mali Perſicæ Mameyæ Folio longiore Arbor maxima, Cortice ſulcato cinereo amaro. SLOAN. *Jam.* 180. *Hiſt.* II. p. 124? BURM. *Fl. Ind.* 120.

(*) Dit Eilandje legt in 't inkomen van de Straat Sunda, ter regter hand, een weinig benoorden den Westhoek van Java. *Habitat in Java.* OSBECK, zegt LINNÆUS.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

De Heer LINNÆUS, schoon hy den Heer OSBECK aanhaalt, moet een nader beschryving van deeze Boom ontvangen hebben, zeggende, dat de Bloemblaadjes driemaal zo lang als de Kelk en de Meeldraadjes tweemaal zo lang als de Bloem zyn; de Bladen des Booms een Voet, de Vrugt vierhoekig. Zyn Ed. stelt twyfelachtig, of het de Mamey-Boom met langere Bladen en eene gevoorde, Aschgraauwe bittere Schors, van SLOANE en BROWNE op Jamaika waargenomen, zy.

OCHNA.

De Kenmerken zyn, een vyfbladige Bloem en Kelk; de Vrugten eenzaadige Besfen, op een rondachtig Kusfentje zittende.

Twee Soorten komen in dit Geslagt voor, als volgt.

I. *Ochna Squarrosa.* Ceylonsche.

(1) Ochna *met de Trosfen op zyde.*

Dus onderscheidt de Heer LINNÆUS deeze Soort, tot welke niettemin de *Jabotapita* met *Kaneelbladen* en geaairde Bloemen, welke de Heer J. BURMANNUS uit het Kruidboek van

(1) *Ochna* Racemis lateralibus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 657. p. 362. Jabotapita Cinnamomi folio, Floribus spicatis. BURM. *Zeyl.* 123. T. 56. *β.* Arbor Africana, subrotundo Folio margine denticulis acutis aspero &c. PLUK. *Alm.* 41. T. 263. fig. 1, 2. BURM. *Fl. Ind.* 120.

HERMANNUS zo fraay in Afbeelding gebragt heeft, door hem betrokken wordt. Onze Hoogleeraar, ondertusschen, zegt daar van duidelyk, de enden der Takken loopen in een Tros van Bloemen uit. Waarschynlyk zou de Ridder deeze Soort wel door de effenrandige Bladen onderscheiden hebben, indien zyn Ed. niet geoordeeld hadt, wegens de zonderlinge Vrugten; daar toe ook den Afrikaanschen of liever Kaapschen Boom van PLUKENETIUS, die de Bladen rondachtig, aan den rand met scherpe Tandjes en vyfbladige donker paarsche Bloemen heeft, ten minste als eene Verscheidenheid te moeten t'huis brengen. Doch het Geslagt van deeze Ochna is wat duister (*).

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

(2) Ochna *met de Trossen aan 't end der Takken.*

II. *Ochna Jabotapita.* Brasiliaansche.

Deeze Amerikaansche, thans van de andere afgezonderd, en door PLUMIER in Afbeelding gebragt, is de *Jabotapita* der Brasiliaanen; komende, volgens PISO, aan de Oevers voor. Het is een Boom van middelbaare hoogte, die eene graauwe oneffene Schors en week

(*) *Racemi persistunt squarrosi infra Folia a casu Pedicellorum & fructificationum*, zegt LINNÆUS.

(2) *Ochna* Racemis terminalibus. † Jabotapita pyramidata Flore luteo Fructu rubro. PLUM. *Amer.* 42. *Ic.* 153. Jabotapita. MARCGR. *Bras.* 101. Arbor baccifera racemosa Brasiliensis; Baccâ trigonâ proliferâ. RAJ. *Hist.* 1632.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

week doch taay Hout heeft, met Bladen, welke bleekgroen zyn, en, aan zekere Takjes Trosſen van menigvuldige Bloemen, vyfbladig, geel, van een zeer aangenaame Reuk. De Vrugt komt ook Troswyze voort, naamelyk op ieder Steeltje een Bezie, van grootte als een Kerſen-Steen, byna Kegelvormig of als driehoekig; maar op ieder Bezie zitten drie of vier anderen zonder Steeltjes, Eyvormig, van de zelfde grootte als de onderſte; allen zwart en een zwarte Kleur afgeevende, zonder Korrels en van een ſamentrekkende Smaak. Van dezelven wordt niet alleen het zelfde gebruik, als van onze Europiſche Myrtillen of gedroogde Myrte-Beziën, gemaakt, maar ook een Olie voor de Huishouding daar uit geperst. RAY noemt het een *Trosdraagende Braſiliaanſche Boom*, die driehoekige Besſen met Kindertjes voortbrengt (*).

GRIAS.

In dit Geſlagt is de Bloem vierbladig, de Kelk in vieren gedeeld: de Stempel ongeſteeld Kruiswyze: de Vrugt Pruimachtig met een Pit, die agt Sleuven heeft.

De

(*) By THEOPHRASTUS ſchynt *Ochné* een Wilden Peereboom, wegens de verſtikkende wrangheid der Vrugten, te betekenen, dat hier op weinig past. Van *Grias* vind ik in 't geheel, noch het gebruik noch de betekenis, ergens.

De eenigste Soort (*), daar in voorkomende, heeft den bynaam van *Cauliflora*, om dat zy de Bloemen en Vrugten, even als wy dit in de Blimbing gezien hebben*, tot den blooten Stam uitgeeft. De vermaarde SLOANE, die dit Gewas aan de Oevers van de Rivier Cobre, op Jamaika, gevonden hadt, stelt het voor, onder den naam van *zeer groote Persikboom*, naar de Palmboomen gelykende, die den Stam niet Takkig heeft, met uitermaate lange Bladen, en eene vierbladige bleek geele Bloem, gelyk de Vrugt uit den Stam voortkomende. Volgens BROWNE zyn de Bladen drie Voeten lang en Spatelvormig, de Bloemen over den Stam en de Takken verspreid. Deeze Autheur hadt 'er den naam van 't volgende Geslagt aan gegeven.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

I. *Grias Cauliflora*. Stambloeiende.

* II. STUK. Bladz. 475.

CALOPHYLLUM, Schoonblad-Boom.

De Kenmerken zyn, een vierbladige Bloem en eene dergelyke Kelk, die gekleurd is; de Vrugt een Klootronde Pruim.

Van dit Geslagt zyn twee Soorten, beiden in de Indiën huisvestende, als volgt.

(1) Schoon-

(1) Grias. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 659. p. 362. Calophyllum Foliis tripedalibus ovatis &c. BROWN. *Jam.* 245. Palmis affinis Malus Persica maxima &c. SLOANE *Jam.* 179. *Hist.* II. p. 122. T. 217. f. 1, 2.

II. Afdeel. XIII. Hoofdstuk.

I. *Calophyllum Inophyllum.* Bintangor-Boom.

(1) Schoonblad-Boom, *met ovaale Bladen.*

De bynaam is de benaaming, welke de Hoogleeraar J. BURMANNUS aan deeze Soort, op Ceylon groeijende, wegens de fraaye ſtructuur der Bladen, die zig als een Spier in de Ontleedkunde vertoonen, gegeven hadt. Van deeze ſchoonheid der Bladen is ook de Geſlagtnaam afgeleid. Onder de Kaneelboomen, op dat Eiland, komt dezelve veel voor, hebbende Sneeuwwitte Bloemen, uit agt Blaadjes ſamengeſteld, klein en Troswyze ſamengevoegd, doch zeer welriekende. De Vrugten zyn rond en eetbaar, van grootte als de Walnooten, onder een Vleezigen Bolſter en Houtigen Dop een bittere Pit bevattende, die een geel Olieachtig Sap uitgeeft.

Hier toe behoort de *Zee-Bintangor-Boom* van RUMPHIUS, ongemeen groot en dik van Stam, doch byna altoos op zyde leggende aan het Strand, even of hy met zyne Kruin in Zee kwam kyken. De Schors is byſter ruuw en leelyk, byna als eene Krokodils-Rug; maar de Bladen, in tegendeel, zyn zeer ſchoon, door de gedagte Streepjes, die ſchuins van de mid-

(1) *Calophyllum* Foliis ovalibus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 658. p. 363. *Fl. Zeyl.* 201. Arbor Indica Mali Medicæ amplioribus foliis. PLUK. *Alm.* 41. T. 147. f. 3. Bintangor maritima. RUMPH. *Amb.* II. p. 211. T. 71. Ponna ſ. Ponnamaram. *Hort. Mal.* IV. p. 79. T. 38. RAJ. *Hiſt.* 1525. BURM. *Fl. Ind.* 120.

middelrib afloopen, gemeenlyk agt Duimen lang en vier of vyf Vingeren breed, geelachtig groen, glad en ſtyf als Parkement. Zy ſtaan by paaren in 't kruis aan de Takken. De Bloemen, uit negen of tien witte Blaadjes ſamengeſteld, bevatten een menigte van kleine Meeldraadjes, met geele Knopjes en in 't midden een rond Vrugtbeginzel. De Reuk is zeer aangenaam, als die van witte Leliën. De Vrugten hebben de gedaante en grootte van een Snaphaans Kogel, zynde zeer glad en effen, aan den Boom Spaanſch groen, doch afgevallen geel wordende, en dan komt uit den gebarſten Bolſter een regt rond en glad Bolletje te voorſchyn, dat in een vooze Dop een zeer Olieachtige Pit bevat, daar men de Olie uit kan perſen, die geel van Kleur is, en wat ſcherp ſchynt te zyn, dewyl menze uitwendig gebruikt, om allerley Schurft en Ruidigheid van het Vel weg te neemen. Ook wordt zy tot branden gebezigd. Deeze Vrugten noemt men, deswegen, *Geele-Gom-Appelen.* Bovendien bevat de geheele Boom een dergelyk Sap, 't welk zig in de Bladen en Schors als een geelachtige Gom vertoont. Het Hout, ook daar van doordrongen, is ongemeen duurzaam, doch grofdraadig en daar door dienſtig tot Wielen en Affuiten voor zwaar Geſchut; alzo het niet ſplyt door het inſlaan van Nagelen, ja het wil naauwlyks in de langte gekloofd worden. Niettemin laat het zig ook, met zwaa-

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

zwaaren arbeid, polyſten, en is dan tot Kisten en ander Schrynwerk zeer bekwaam.

De *Ponna* of *Ponna-Maram* van Malabar, die mede hier toe betrokken wordt, is ook een Boom van ongemeene grootte, wel negentig Voeten hoogte en ongevaar twaalf Voeten dikte hebbende, met eene wyd uitgeſpreide Kroon. De Schors van den Stam is insgelyks zeer ruuw en zwartachtig, het Hout byna wit, geevende een geelachtig, Lymerig, Sap uit, dat door de Zonneſchyn tot eene Gom verhardt, welke van ſommigen Gutta Gamba is genoemd geweest. De Bladen, niettemin, ſchynen wat ronder te zyn, als by die der Plompen vergeleeken wordende, dik, glad en glanzig, van boven donker, van onderen bleek groen, en op dergelyke manier, als gemeld is, geſtreept, met vergulde Randen, zuur van Smaak. De Bloemen, naar die van de Hepatica zweemende, zyn agtbladerig, wit, met geele Meeldraadjes, zoet van Reuk. De Vrugten komen met die van den Bintangor-Boom van Water-Indie overeen. Men wil, dat hy niet zeldzaam drie Eeuwen lang Vrugt draage.

II. *Calophyllum Calaba.* Geele Gom Appel-Boom.

(2) Schoonblad-Boom *met ſtomp Eyvormige Bladen.*

Dee-

(2) *Calophyllum* Foliis ovatis obtuſis. *Flor. Zeyl.* 202. JACQ. *Hiſt.* 269. T. 165. *Hort. Cliff.* 206. ROYEN *Lugdbat.* 476. Ino.

Deeze Soort, waar van de Heer J. BURMANNUS de Afbeelding gegeven heeft, dezelve door eene in vieren gedeelde Bloem van de andere *Inophyllum* onderſcheidende, is de *Tsjerou-Ponna*, dat is *Kleine* Geele Gom Appelboom, van Malabar, dus wegens de kleinte der Vrugten genaamd, die omtrent met onze Kornoelje-Besſen ſtrooken. RAY noemt denzelven daarom *Malabariſche Kornoelje-Boom* met Plompen-Bladen. Hy heeft den bynaam uit den koker van Pater PLUMIER, die hem *Calaba* tytelde; want hy komt ook in de West-indiën voor, alwaar hy dus van de Wilden geheten wordt. Op Martenique is hy zeer gemeen, en wordt dus van den Heer JACQUIN beſchreeven.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

„ Het is een hooge Boom, die niettemin
„ kort boven den Grond reeds Takken uit-
„ geeft, weshalve men 'er, bekwaamelyk, tot
„ Haagen in de Tuinen gebruik van maaken
„ kan. De jonge Takken zyn vierkantig; de
„ Bladen Eyrond, Spatelvormig of langwerpig,
„ ſtomp, aan het end uitgegulpt, effenrandig,
„ glad, ſtevig, met evenwydige dwars-Streep-
„ jes, kort geſteeld, gepaard, vier Duim lang.
„ Uit de Oxelen komen losſe Trosſen voort,
„ van een Duim langte, meest uit zeven Bloem-
„ pjes

Inophyllum Flore quadrifido. BURM. *Zeyl.* T. 60. Tsjerou-Ponna. *Hort. Mal.* IV. p. 81. T. 39. BURM. *Fl. Ind.* 120.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

„ pjes bestaande, die wit en zoetruikende „ zyn, van vier Blaadjes met geele Meel- „ knopjes. De Vrugt is groen, met weinig, „ hard en groen Vleesch, eene Noot insluitende, die glad en geelachtig is, met eene „ witte Pit, daar de Wilden Olie uit persen „ tot dagelyks gebruik". Zy Ed. kon echter niet gelooven, dat deeze de zelfde ware met den *Tsjerou-Ponna* van Malabar, zo even gemeld. Hy heeft 'er tweeslagtige Bloemen van waargenomen met ongevaar *tien*, en Mannetjes-Bloemen aan den zelfden of aan een anderen Boom, met ongevaar *zestig* Meeldraadjes: een groot verschil, waarlyk, in de Vrugtmaakende deelen van eene zelfde Plant, die van zyn Ed., zo wel als de *Mammea*, waar mede zy veel overeenkomst heeft, tot de *Polygamia Monoikia* betrokken wordt.

Behalve deeze twee, heeft de Heer N. L. BURMANNUS in dit Geslagt nog drie Soorten opgetekend, die door den Heer LINNÆUS niet in aanmerking genomen zyn; te weeten, een *Calophyllum Nagassarium*, dat de Bladen Lancetvormig en ongeaderd heeft, wordende *Nagassi* geheten door de Javaanen: een *Calophyllum Akara*, onder den naam van *Akara Patsjoti* in de Malabaarse Kruidhof afgebeeld, en een *Calophyllum Soulattri*, dat langwerpig Eyvormige, gestreepte, zeer gladde Bladen heeft, de Bloemen op gemeene Steeltjes aan de zyden, terwyl de Akara dezelven Pluims-

wy-

wyze aan de enden der Takken vergaard heeft (*). II. Afdeel. XIII. Hoofdstuk.

Tilia. Lindeboom.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn, een vyfbladige Bloem met de Kelk in vyven verdeeld: de Vrugt een drooge ronde Bežie, met vyf hokjes en vyf kleppen, van onderen opsplytende.

Twee Soorten komen 'er in voor, de eerste van onze gewoone Europische, de andere van de Noord-Amerikaansche Lindeboomen.

(1) Lindeboom, *wiens Bloemen geen Honigbakje hebben.* I. *Tiliæ Europica.* Europische Linde.

Onder deezen tytel komen onze gewoone Linden voor, die in 't Italiaansch den Latynschen naam *Tilia*, in 't Spaansch den naam van

(*) Zie BURM. *Flor. Ind.* p. 121.

(1) *Tilia* Floribus Nectario destitutis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 660. p. 363. Tilia. *Hort. Cliff.* 204. *Fl. Suec.* 432, 471. *Mat. Med.* 262. *Phil. Bot.* 259. ROYEN *Lugdbat.* 477. DALIB. *Paris.* 153. Tilia femina folio majore. C. B. *Pin.* 426. Tilia urbana. GESN. Tab. III. *β.* Tilia montana maximo folio. C. B. *Pin.* 426. *γ.* Tilia femina Folio minore. *Ibid.* *δ.* Tilia Ulmi folio, semine hexagono. RAJ. *Angl. Cat.* Ed. III. p. 473. *ε.* Tilia foliis molliter hirsutis, Viminibus rubris, Fructu tetragono. *Ibid.* *ζ.* Tilia Bohemica, Foliis minoribus glabris, Fructu oblongo &c. TILL. *Pis.* 165. T. 49. f. 9.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Lindeboom.*

van *Teia*, in 't Franſch dien van *Tilleul* of *Tillot* voeren. De Hoogduitſche naam komt nagenoeg met den Hollandſchen overeen, van welken ook de Engelſche, *Lime*, *Line* of *Linden - Tree*, weinig verſchilt en de Sweedſche is *Linn*, waar van waarſchynlyk de naam van onzen wydberoemden Ridder zyne afkomst heeft. Immers zyn Ed. verhaalt, dat in zeker Dorp van Smaland zig een zeer groote Lindeboom bevondt, naar welken de Dorpelingen *Tiliandri*, dat is Lindemannen, en *Linnæi* genoemd werden.

Deeze Boomen ſchynen Inboorlingen te zyn der Gemaatigde deelen van Europa, komende zelfs in de Zuidelyke deelen van Sweeden menigvuldig voor. Zy kreunen zig niet aan een ſterken Vorst. Men vindtze echter weinig in de Bosſchen; want zy beminnen een vetten, zwaaren Grond. Overal worden zy, zo wegens de fraaiheid van hunne Kroon, als de ſchoonheid van hunne blygroene Bladeren, en het aangenaame lommer, dat zy door de digtheid van hun Loof uitleveren, tot Laanen, Haagen en beſchuttingen voor de Zon, in Plantagiën, op Buitenplaatſen, als ook in en om de Steden gebruikt. RAY merkt aan, dat hy in de voornaamſte Steden van Holland de Graften of Kanaalen, midden door dezelven heen loopende, wederzyds bezet gevonden hadt met Lindeboomen; doch in onze Stad, Amſterdam, heeft, gelyk wy weeten, zulks geen plaats.

In

In Grootte en duurzaamheid des Levens worden deeze Boomen, hoe teder ook op 't Oog, van weinigen in Europa overtroffen. RAY schryft, dat hy in Engeland een Lindenboom hadt gemeten, die op dertig Voeten Stams zestien Ellen of omtrent 48 Voeten omtreks hadt, dat is ten minste 16 Voeten middellyn, zegt de Heer ADANSON; overtreffende dus ver, den beruchten Lindeboom van Neustadt in 't Wirtemburgsche, welke omtrent 10 Voeten middellyn hadt en eene Kroon van 400 Voeten omtreks, breed zynde Noord en Zuidwaards 145, Oost- en Westwaards 119 Voeten. Deezen Boom rekende men, gelyk ik bevoorens gemeld heb*, niet veel minder dan vierhonderd Jaaren oud te zyn.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. Langleevendheid.

* II. D. I. Stuk, bladz. 130.

In Hoogte, evenwel, munten de Linden, wegens hunne uitgebreide Kroon, zo zeer niet uit. De Stam schiet ongemeen regt op en de Takken spreiden egaal, naar alle kanten; zo dat een Lindeboom zig dan eerst regt fraay vertoont, wanneer hy onbesnoeid en onbedwongen groeit. Hy levert dus een voorbeeld van een edelen aart onder de Boomen uit. De Schors, in de jongheid effen en Aschgraauw, wordt in 't vervolg graauw en barstig, bedekkende den Bast, *Liber* of *Philyra* genaamd, die dun en zagt is, en zeer bekwaam om op te schryven; weshalve dezelve oudtyds en voor de uitvindinge van ons Papier, daar toe, zo wel als het Hout gebezigd werdt. MUNTING verhaalt, een

De Bast en het Hout.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Lindeboom.*

een Boek daar van gezien te hebben, dat meer dan duizend Jaaren oud was (*). Wegens het Hout, dat wit van Kleur is en zagt, wordt hy echter van de Franſchen geteld onder het *Mort bois*, dat men wel van *Bois mort* of dood Hout onderſcheiden moet, als betekenende alleenlyk Hout van eene bleeke of doodſche Kleur. Door zyne zagtheid is het zeer gemakkelyk te bewerken, en, om dat het in 't geheel geen Kwasten, als ook byna geene Draaden heeft, zo laat het zig tot allerley fyn Snywerk gebruiken. De Plaatſnyders in Hout, de Beeldſnyders, inzonderheid die Lofwerk maaken, bedienen 'er zig van, zo wel als de genen, die Leder op een Plank moeten ſnyden, om dat het de Snee der Werktuigen niet verſtompt. Het is den Worm weinig onderhevig. Men maakt 'er Spalken van, en wil, dat de beste Kolen tot Buskruid daar van gebrand worden.

De Bladen. Ten opzigt van de Bladen is eene aanmerkelyke Verſcheidenheid onder deeze Boomen. De Bladen der Linden zyn in 't algemeen byna rond, in eene Punt uitloopende, zeer dun en zagt, doch men vindt 'er met groote en met kleinere Bladen; welk verſchil wel voornaamelyk van de Groeyplaats en Grond afhangen mogt. Evenwel ſpreekt C. BAUHINUS van eenen Berg-Linde met zeer groote Bladen,

(*) Dergelyk Boek, eene nog niet uitgegevene Verhandeling van CICERO bevattende, werdt in 't Jaar 1662, zo men verhaalt, te Bruſſel, voor den Keizer gekogt, tegen agtduizend Guldens.

den, daar hy geen Vrugt aan waargenomen hadt, en die hy derhalve voor den Mannetjes-Linde van THEOPHRASTUS hieldt, en van eene Wyfjes-Linde met kleine Bladen. Deeze laatfte komt in de Graaffchappen Esfex en Lincoln, in Engeland, menigvuldig in de Bosfchen en aan de kanten der Wegen voor, zo dat menze *Wilde Linde* noemt en by de Boeren *Bast*, om dat zy van de Schors veelal hunne Touwen maaken, gelyk in Sweeden ook gefchiedt. Deeze Boom fchynt maar in wildheid van aart van de anderen en gewoone Linden te verfchillen, die waarfchynlyk uit deezen zyn voortgeteeld. II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK. *Linde-boom.*

Deeze laatfte was *bafterd-Peperdraagende* van RAY genoemd, wegens de Zaadhuisjes, die, gelyk men weet, in de Linden doorgaans rond zyn en wat grooter dan Peperkorrels. Naderhand nam die vermaarde Kruidkenner in Engeland een Lindeboom waar, met Olmen-Bladeren en een met zeshoekige, als ook een anderen met vierhoekige Vrugten, die de Bladen zagtelyk ruig en de dunne Takjes rood hadt. Deeze beiden verfchillen aanmerkelyk van de gewoone Linden. TILLIUS beeldt, in zyne befchryving van den Kruidtuin van Pifa, eene Boheemfche Linde af, die kleine gladde Bladen heeft, en eene langwerpige, wederzyds gefpitfte, zeer kleine geribde Vrugt. De Bloefem.

Ik heb zo even van Mannetjes- en Wyfjes Linden gewag gemaakt. Deeze benaamingen zien alleen daar op, dat fommige Linden zeer zeld-

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Lindeboom.*

zeldzaam, en naauwlyks om het zevende, of agtste Jaar eens bloeijen en dan evenwel volkomene Vrugten draagen, die men deswegen Mannetjes noemt; terwyl de Wyfjes gewoonlyk alle Jaaren met Bloesem beladen zyn. Uit de Oxels der Bladen komen lange Bladerige Riempjes voort, die uit het midden van haar middelrib een Steeltje uitgeeven, dat zig in verscheide Bloemsteeltjes verdeelt, maakende dus een Trosje van geele vyfbladige Bloempjes, met veele witte Meeldraadjes gevuld, welke geele Knopjes hebben. De vyf Slippen van de Kelk, die wit en smeerig zyn, omvatten deeze Bloem, welke, hoewel geen eigentlyk zogenaamd Honigbakje hebbende, van de Byën zeer bemind wordt, die op deeze Linde-Bloesem veel Honig vergaderen. Buitendien is de aangenaame Geur, welken dezelve door Laanen, Dreeven en Straaten verspreidt, iedereen bekend, strekkende in het daar van gedestilleerde Water tot een Hoofd- en Hartsterkend Geneesmiddel, inzonderheid beroemd tegen de Stuipen en Vallende Ziekte.

De Vrugt.

De beroemde TOURNEFORT heeft de Vrugt van den Lindeboom, als ééne holligheid hebbende, die twee Zaaden bevat, afgebeeld en beschreeven. Dit schynt te stryden tegen de opgegevene Kenmerken; doch de Heer LINNÆUS heeft waargenomen, dat maar één Zaadkorrel gewoonlyk tot rypheid komt, de overigen zydewaards weg drukkende, waar door de Vrugt

Vrugt eenhuizig voorkomt aan de genen, die het niet naauwkeurig onderzoeken. II. Afdeel. XIII. Hoofdstuk. Lindeboom.

Deeze Besfen of Vrugten, tot Poeijer gemaakt, worden tegen het bloeden uit de Neus, wanneer men hetzelve in de Neusgaten propt, zeer aangepreezen. Niet minder roemt men de Bladen, uitwendig gebruikt, om de Zwellingen der Voeten te doen verflaan, en de Slym, uit den Bast getrokken, is tegen Brand en Wonden van dienst, zo wel als het Afkookzel der Bladen om kwaade Zweeren in de Mond en Keel te zuiveren. Zy zweeten aan den Boom een foort van Honig uit, die de Handen kleverig maakt, en door dezelven in Water af te fpoelen bekomt men een zagt Laxeerende Drank.

(2) Lindeboom, *wiens Bloemen een Honigbakje hebben.* II. *Tilia Americana,* Amerikaanfche Linde.

In Noord-Amerika heeft de Heer KALM een Soort van Linden waargenomen, die vyf Schubben, rondom het Vrugtbeginzel geplaatst, hadden, welke aan de Wortels der Bloemblaadjes gehecht waren. Dezelven maaken dan het Honigbakje uit, waar door deeze van de Europifche Linden verfchilt. De Heer CLAYTON noemt hem, Linde met grootere gefpitfte

(2) *Tilia* Floribus Nectario inftructis. KALM. Tilia Foliis majoribus mucronatis. GRON. *Virg.* 58. Tilia amplisfimis glabris Foliis, noftrati fimilis. PLUK. *Alm.* 181.

II. AFDEEL XIII. HOOFDSTUK. *Lindeboom.*

ſte Bladen. PLUKENETIUS maakt ook van eenen, met zeer groote gladde Bladen, uit Maryland, gewag, hebbende de Bladen zeer naar die der Olmen gelykende, en dus aan de eene zyde breeder, aan den Rand gekarteld. Aan anderen, van de Europiſche Soort, geeft hy Hazelnooten- en Berken-Bladen.

LAETIA.

De Planten van dit Geſlagt hebben de Kelk vyfbladig; de Vrugt eenhuizig, driekantig; met Korrelachtig Vleezige Zaaden.

Twee Soorten komen 'er van voor, beiden Amerikaanſche, waar van de éene geen Bloemblaadjes heeft, als

I. *Laetia apetala.* Gebreklyke.

(1) Laetia *met Bloemen zonder Bloemblaadjes.*

Deeze, onder den naam van *Guidonia* voorgeſteld door BROWNE, was *Laetia* getyteld door LOEFLING, die dit Gewas in laage Boſchen nevens Cumana, een Stad in 't Landſchap van dien naam, op 't Noord-end van Zuid-Amerika, beooſten de Karacques, vondt.

De

(1) *Laetia* Floribus apetalis. JACQ. *Amer.* 24. *Hiſt.* 167. T. 108. *Amœn. Acad.* V. p. 413. Guidonia Laetia. LOEFL. *Itin.* 190. Guidonia Foliis ovatis, utrinque porrectis, alternis, quandoque crenatis, Racemis laxis Alaribus. BROWN. *Jam.* 249.

De Heer JACQUIN heeft het, zo als het hem in de Bosſchen by Karthagena voorgekomen was, afgebeeld, en dus beſchreeven als een Boom van twintig Voeten hoogte die uit den Stam, zo wel als de Calaba van Martenique digt by den Grond, reeds Takken uitgeeft, die meest aan de enden Bladen draagen, welke ovaal of Spatelvormig, en somtyds aan 't end uitgegulpt zyn, met fyne Tandjes gekarteld, glanzig, geſteeld, anderhalf Duim lang. Uit de Oxels komen Steeltjes voort, die zig in drie Bloemſteeltjes verdeelen, met Bloemen die uit een vyfbladige witte Kelk beſtaan, gelykende in grootte en reuk veel naar die van den Haagdoorn. Zy bevatten omtrent veertig Meeldraadjes, met dubbelde Knopjes voorzien. De Vrugten hadt zyn Ed. altoos van Vogeltjes of Inſekten zodanig uitgeknaagd gevonden, dat hy niet ontdekken kon, of het een droog Zaadhokje dan een Bezie ware; doch dezelve hadt maar ééne holligheid, bevattende hoekige, Vleezige Zaaden.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

(2) Laetia *met volkomene Bloemblaadjes.*

II. *Laetia completa.* Volkomene.

Dee-

(2) *Laetia* Floribus completis. *Syst. Nat.* XII. JACQ. *Amer.* 24. *Hist.* 167. T. 183. f. 60. Thamnia Foliis ovatis, levisſime crenatis, læte virentibus, nitidis, alternis, Petiolis brevibus, Pedunculis geniculatis? BROWN. *Jam.* 245.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

Deeze, onder den naam van *Thamnia* door BROWNE voorgefteld, zo het fchynt, nam zyn Ed. in dergelyke Bosfchen waar, als een Boompje van negen Voeten, met weinig verfchillende Bladen; doch de Bloem hadt hier vyf Blaadjes, zo lang als die van de Kelk, en de Vrugten, flaauw driehoekig, uit den geelen rood, geleeken, voor haare gaaping of opfplyting, naar Besfen, bevattende dergelyke Zaaden.

ELÆOCARPUS.

In dit Geflagt beftaat de Bloem, zo wel als de Kelk, uit vyf Blaadjes, doch die diep ingefneeden als met Franje zyn. De Vrugt is Pruimachtig met een gekrulden Steen.

De Geflagtnaam is daar van afkomftig, dat de Vrugt naar eene Olyf gelykt, en men noemtze in Oostindie, volgens COMMELYN, *Wilde Olyven.* Maar éêne Soort is 'er van opgetekend, die wegens de Bladen den bynaam van *ferrata*, of Zaagswys' getande, voert (1). De Heer J. BURMANNUS heeft de Plant *Elaiocarpus* met Zaagswyze Laurierbla-

I. *Elæocarpus ferrata.* Oostindifche Olyfboom.

(1) Elæocarpus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 663. p. 363. *Flor. Zeyl.* 206. Elaiocarpus Foliis Lauri ferratis, Floribus fpicatis. BURM. *Zeyl.* 93. T. 40. BURM. *Fl. Ind.* 121. Ganitrus. RUMPH. *Amb.* III. p. 160. T. 101. Perin-Kara. *Hort. Mal.* IV. p. 51. T. 24. RAJ. *Hift.* 1546. *Dendr.* 42.

bladen en Aairswyze Bloemen, getyteld. Dezelve wordt *Weralu* genoemd van de Ceyloneezen. Zyn Ed. merkt aan, dat het een fchoone Boom is, wiens Bladen aan den rand ftomp getand zyn, het welk ook uit de Afbeelding blykt, doch fchynen my taamelyk lang gefteeld te zyn, geevende uit de oxels lange Bloem-Aairen, waar van de Bloemen neerhangen. Zo het getal der Bloemblaadjes vier is, dan hebben dezelven zestien; zo het vyf is, twintig Meeldraadjes, en eenen enkelen Styl. De Vrugten worden onryp van de Inlanders in Pekel ingelegd, met een weinig Olyf-Olie, waar door dezelven een Smaak, die naar den Smaak van Olyven gelykt, bekomen.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Oostindifche Olyfboom.*

De *Perin-Kara* van Malabar, een Boom van ontzaglyke grootte, met dergelyke Bladen, die eerst zuur, vervolgens bitter van Smaak zyn, en zoetruikende witte Bloemen aan dergelyke Aairen groeijende, heeft mede eene Vrugt, die volmaakt naar een Olyf gelykt, zo dat men hem te regt den *Oostindifchen Olyfboom* noemen zou kunnen, indien niet de Vrugten, ryp zynde, donker paarfch waren, en van een aangenaamen rinfen Smaak. Onryp, wanneer dezelven wrang zyn, legt menze mede in Pekel en Azyn, en dan ftrekken zy, gelyk by ons de Kappers en Augurkjes, tot verfrisfching by de Kost.

De Ambonfche *Ganiter-Boom* van RUMPHIUS, die wegens de Bloemen tot dit Ge- flagt

Ganiter-Boom.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Ganiter-Boom.*

ſlagt ſchynt te behooren, moet zekerlyk een andere Soort zyn, dewyl hy de Vrugten niet Eyvormig maar rond als een Kogel heeft. Hy is mede een van de hoogſte Woud-Boomen, en heeft dergelyke ſtomp getande langwerpig ovaale en Lancetswyze Bladen, ſtaande ook meest aan 't end der Takken. De Vrugten hangen aan lange Risten als Aalbesſen. De grootſten zyn als een Snaphaans-Kogel, de kleinſten als Erwten. Het Gevogelte is 'er ongemeen gretig naar, en dus ſchiet 'er voor de Inlanders weinig van over: maar het gene dierbaarst is blyft doch voor hun bewaard, te weeten de Steen, die zig als een fraay gewerkte ronde Knoop vertoont, hebbende in 't midden een Gaatje, dat byna doorgaat, en vyf Naaden, waar tusſchen hy aartig, als half verheven, gegraveerd is. Derhalve wordt, door geheel Indie, veel werks van deeze Steenen gemaakt, welken het armſte Volk zo menigvuldig in de Bosſchen kan opraapen, dat men een geheel Last of drieduizend Ponden, daar van, op Java, Baley en Madura, voor zestig Reaalen hebben kan. Dit is echter maar gemengd Goed, ver de meeſten door 't leggen op den Grond bedorven: men zoekt 'er die regt bruin, glad en klein, doch van egaale grootte zyn, uit, tot het maaken van Paternosters voor de Prieſters en Braminen. Van de genen, die dus uitgezogt zyn, wordt de Hand vol wel betaald met tien Reaalen, en dan rygenze tusſchen twee

Ga-

Ganiters dikwils een Gouden Kraal. Men heeftze, om die reden, zelfs begonnen na te maaken van hard Hout. De Javaanen weeten deeze Boomen, door het affchillen van een gedeelte van de Schors, kleine Ganiters te doen draagen. Een Snoertje van dezelven wordt door hun de Kinderen dikwils, tegen Betovering, om de Armen of Beenen gedaan.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Ganiter-Boom.*

„ RUMPHIUS maakt gewag van verfcheide
„ Soorten (zegt LINNÆUS). Ik heb in de
„ Ceylonfche 20, in de Javaanfche 8, in de
„ Burmannifche 16 en 20 Meeldraadjes, en
„ onlangs een andere Soort of Verfcheidenheid
„ gezien, daar de Kelk in vyven verdeeld was
„ met drie Bloemblaadjes, agt korte Meeldraad-
„ jes, Rolswyze gaapende Knopjes, het Vrugt-
„ beginzel boven, de Styl draadachtig met een
„ enkelden Stempel" (*).

LECYTHIS. Potboom.

In dit Geflagt zyn de Bloem en Kelk, beiden, zesbladig: daar is een Tongachtig Honigbakje, 't welk de Meeldraadjes draagt: het Zaadhuisje als een Pot met een Dekzel, bevattende veele Zaaden.

Twee Soorten komen 'er thans in voor, beiden in Amerika huisvestende.

(1) Pot-

(*) *Mantissa altera.*

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

I. *Lecythis major.* Groote Potboom.

(1) Potboom met *ongesteelde, Hartswys' ovaale, byna effenrandige Bladen.*

Deeze, door den Heer LOEFLING waargenomen, is een zeer groote Boom, welke van de Spanjaarden *Olleto*, dat is Potboom, genoemd wordt. Hy draagt de Bladen aan de enden der Takken, zo wel als de Bloemen, die Aairswyze famengevoegd zyn, wit van Kleur, bestaande uit zes ongelyke Bladen, de vier bovensten rondachtig, met den Rand schuins omgeboogen; de twee ondersten langwerpig en uitgebreid. Het Honigbakje, dat geel is en uit één Blaadje bestaat, heeft de figuur van een Tongetje, en is opwaards omgeboogen, van binnen gevuld met een menigte Meeldraadjes, die rondom het Vrugtbeginzel, tot welks doorlaating het van onderen doorboord is, hunnen oirsprong hebben. Dit Vrugtbeginzel is platachtig met een Puntje, hebbende geen Styl, maar een Kegelvormigen stompachtigen Stempel. Het Honigbakje, in figuur en Kleur volmaakt naar een Eijerdoijer gelykende, en de drooge Houtige Vrugt naar een Potje, hadt LOEFLING 'er den Griekschen naam *Lecythis*, welke het een zo wel als het andere betekent, aan gegeven.

(2) Pot-

(1) *Lecythis* Foliis fessilibus cordato-ovatis subintegerrimis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 664. p. 363. Lecythis Ollaria. LOEFL. *It.* 189. Jacapucaya. MARCGR. *Bras.* 128. PIS. *Bras.* 135.

(2) Potboom *met gesteelde, Lancetvormige, Zaagswys' getande Bladen.*

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK. II. *Lecythis minor.* Kleine Potboom.

De Heer JACQUIN heeft deeze Soort in de Bosfchen by Karthagena menigvuldig waargenomen. Het is een fraaije Boom, wel zestig Voeten hoog wordende, met lange Takken gekroond, die Bladen, als gemeld is, heeft en Trosfen aan 't end der Takken, bestaande uit groote witte Bloemen, ieder op een kort dik Steeltje. De Vrugten zyn uitermaate hard en bruin, van twee Duimen middellyn, een Potje met zyn Dekzel niet kwaalyk vertoonende. Het Dekzel valt 'er, als de Vrugt ryp is, af; dan volgt de uitgedroogde Pap en de Zaaden, maar het ledige omgekeerde Potje blyft dikwils twee Jaaren aan den Boom. 't Getal der Zaaden is agt of daar omtrent. Men gaf voor, dat zy een lekkerny voor de Aapen waren, weshalven de Ingezetenen den Boom *Ollita de Mono*, dat is Aapen Potjes Boom, tytelden, doch zyn Ed. hadt 'er geen Aapen mede pleizieren kunnen. Sommigen verzekerden hem dat zy eetbaar, anderen dat zy Venynig waren. De Bloemen waren altoos bezet met een Soort van zwarte Wespen, die op 't aanraaken van dezelven zeer vinnig waren, vervolgende zelfs den genen, van wien zy getergd

(2) *Lecythis* Foliis petiolatis lanceolatis ferratis. JACQ. *Amer. Hist.* 168. T. 109.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. tergd werden met geheele Zwermen, verschei- de Schreeden van den Boom. Zyn Ed. hadt te Weenen zulk slag van Vrugten, uit Brasil gebragt zynde, gezien, die grooter waren dan eens Kinds Hoofd, bevattende ook veel grooter Zaaden. Deeze zullen van den *Jacapucaja* van MARCGRAAF zyn geweest, welke tot de voorgaande Soort behoort.

VATERIA.

De Geslagtnaam is zekerlyk van den vermaarden VATERUS, door zynen Lyst der vreemde Planten van den Wittenbergsen Tuin, als anders, in de geleerde Wereld bekend, afgeleid.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn, een vyfbladige Bloem en in vyven verdeelde Kelk: het Zaadhuisje driekleppig, eenhuizig, driezaadig.

I. *Vateria Indica.* Harstboom. Maar ééne Soort is van hetzelve bekend (1), die onder den naam van *Indische*, naar den Amandelboom gelykende, met eene genavelde Vrugt, welke een bloote Pit heeft, alleenlyk door eenen Kussenswyzen Bolster gedekt zynde, voorgesteld is door RAY. Men houdt hem voor de *Panoe* van den Malabaarsen Kruidhof, dat een

(1) Vateria. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 666. p. 364. *Fl. Zeyl.* 204. Panoe. *Hort. Mal.* IV. p. 33. T. 15. Amygdalæ affinis Indica, Fructu umbilicato, Nucleo nudo, Cortice pulvinato trifido tecto. RAJ. *Hist.* 1428. PLUK. *Alm.* 28.

een zeer fierlyke Boom is, ongevaar zestig Voeten hoog, met een Stam van by de zestien Voeten omtreks, hebbende een dikke Afch-graauwe Schors, welke, gekwetst zynde, een Vogt uitgeeft, dat door de Zonnefchyn geel, hard en zo broofch wordt als Glas. De Bladen zyn rondachtig gefpitst, dik en glad, gefteeld, een Span lang en een Hand breed, van boven groen, van onderen geelachtig, bitter van Smaak, doch zonder Reuk. De Bloemen, Zonnefchermswyze vergaderd, beftaan uit vyf dikke, witte Blaadjes, in 't midden een menigte Meeldraadjes hebbende, van een aangenaame Lelie-Reuk, doch bitter van Smaak. De Vrugten, naar Walnooten in de Bolfter gelykende, zyn langwerpig rond, van onderen fmaller en aldaar met de omgeboogen Kelk gekroond, van boven als gezegd is, gedekt met eene groote Pit, naar een Amandel gelykende, welke bitter is en famentrekkende. De Boom groeit overal aan de Kust van Malabar, is altoos groen, brengt jaarlyks Vrugten voort, en blyft, zegt men, wel driehonderd Jaaren vrugtbaar. Van de Stammen der jonge Boomen maakt men Masten, en van die der oude Boomen, door uitholling, Vaartuigen, welke wel zestig Man voeren kunnen. De gedagte Harst, uit den Stam, Wortel, Vrugten, voortkomende, dient, als zy in Olie gefmolten is, in plaats van Pek of Teer, en ftrekt ook tot een zeer goeden Wond-

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

Harst-boom.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK. Wond-Balsem, komende, zo 't schynt, veel met de Gom Animé overeen (*).

CARYOPHYLLUS. Kruidnagelboom.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn eenvoudig. De Bloem is vierbladig, de Kelk in vieren gedeeld en dubbeld: de Vrugt een Bezie met één Zaad, voortkomende van het Vrugtbeginzel onder de Bloem.

I. *Caryophyllus Aromaticus.* Kruidnagel-Boom. Maar ééne Soort, wederom, is hier van opgegeven (1), welke den gewoonen Kruidnagel-Boom uitmaakt, en tevens den Wilden begrypt. De natuurlyke Groeyplaats van dezelven is op de Molukkes, in een heete, drooge, ja byna verschroeide Grond, welken die Eilanden hebben. Deeze Grond is hun zo eigen, dat menze op andere plaatsen niet heeft kunnen voortkweeken; ten minste tot die volkomenheid niet brengen als op Ambon en daar omstreeks. Dit heeft de Nederlandsche Oostindische Kompagnie, nu omtrent anderhalve Eeuw, in bezitting doen blyven van deeze Goudmyn der Speceryën (†).

Ik

(*) In Notis ad *Hort. Malabaricum.*

(1) Caryophyllus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 669. p. 365. *Hort. Cliff.* 207. *Mat. Med.* 26. Caryophyllus Aromaticus fructu oblongo. C. B. *Pin.* 410. Caryophyllus Aromaticus Ind. Orient. Fructu clavato monopyreno. PLUK. *Alm.* 88. T. 155. f. 1. Caryophyllus. CLUS. *Exot.* 16. RUMPH *Amb.* II. p. 1. T. 1, 2, 3. BURM. *Fl. Ind.* 122.

(†) In 't jaar 1627 is de Ed. Kompagnie eerst volkomen in 't bezit geraakt van den Nagel-Handel.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Kruidnagel-Boom.*

Ik moet de Hiſtorie van deezen Boom kortelyk ontvouwen. Meer dan agthonderd Jaaren zyn de Kruidnagelen bekend geweest. De Arabieren ſpraken 'er reeds van in de Tiende Eeuw. De Chineezen, al vroeg gedagte Eilanden bevaarende, bragten dezelven, die onder de Ingezetenen, wegens de hitte van 't Klimaat, in geen achting waren, van daar in hun Land, en ontdekten de waarde van deeze Specerye. Zy verhandelden die, naderhand, aan de Spanjaarden en Portugeezen, welke de Nagelen in Europa overvoerden, en dezelven tot een hoogen Prys vertierden aan de Engelſchen en Nederlanders. Toen Koning PHILIPS onze Natie en Engeland, in het ſtuk van Koophandel, geheel de wet wilde ſtellen, namen de onzen het beſluit, om zelf Speceryën te gaan haalen uit Oostindie, en zy maakten zig, in 't voorst der Zeventiende Eeuwe, geheel meeſter van de Molukkiſche Eilanden, en in 't byzonder van *Mackjan* of *Machian*, dat voor de Moederplaats der Nagelboomen gehouden werdt. Op Ambon, alwaar die door de Portugeezen in menigte geplant waren, heeft zig onze Natie, na dat dit Eiland hun ontweldigd was, ſedert wel het voornaamſte gevestigd, en, door de Inlanders van alle de Molukkes aan zig te onderwerpen, is het onze Oostindiſche Kompagnie gelukt, de Engelſchen buiten dien Handel te houden; inzonderheid door de Nagelboomen te vernielen op alle dee-

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Kruidnagel-Boom.*

deeze Eilanden, uitgenomen vier, te weeten *Ambon*, *Omo*, *Anemo* en *Nasselau* (*), welke een genoegzaame veelheid, ja veel meer dan genoeg tot den Nagel-Handel der gedagte Ed. Kompagnie, in Europa, uitleveren (†). Te gemakkelyker kan men deeze Boomen uitgeroeid houden, om dat die op hunne Groeiplaats zeer kiesch zyn, willende niet tieren in de Gebergten, maar alleen aan den Omtrek en op een bekwaamen afstand van het Strand, daar zy geen aandoening hebben van de Zee-Lugt. Op de groote Eilanden, Java, Borneo, en zelfs in dat gedeelte van Celebes, 't welk Makasfar genoemd wordt, zyn wel de Plantsoenen overgebragt, doch zy droegen 'er geen Vrugt. Zo is dan de Groeiplaats van deeze Specery tot den Moluksen Archipel, beoosten Celebes, bepaald.

De Nagelboom is te tellen onder de sierlykste Boomgewassen. Hy gelykt in Loof en Kroon naar den Laurier, doch wordt wel zo groot als een Beukeboom. Doorgaans verdeelt zig de Stam, vier of vyf Voeten boven den Grond, in eenige dikke Takken; geevende overal dunne

(*) RUMPHIUS noemt deeze drie Eilandjes, die men als tot Banda behoorende aanmerkt, *Oma*, *Honimoa* en *Nussalaut*. Dit zullen waarschynlyk de oirsprongelyke of Indiaansche naamen zyn. De hier van my gebruikte, naar de Hollandsche Uitspraak geschikt, zyn uit BARCHWITS, *Oostind. Reisebeschreibung*, Chemnits 1730, in Octavo, ontleend.

(†) In één Jaar heeft men 2 millioenen Hollandse Ponden Kruidnagelen, op Ambon, ingeoogst. RUMPH.

ne Takjes uit, die met elkander eene pieramiedswyze Kroon maaken. Het Hout is hard en de Takken zyn taay. De Bladen komen in gedaante veel met de Laurierbladen overeen, doch zyn langer gesteeld, aan de kanten effen, geenszins gekarteld, aan de onderzyde geelachtig, aan de bovenzyde hoog groen, en zo glanzig, als of ze met Gom bestreeken waren. Dat zy smaller zouden zyn dan de Laurierbladen, gelyk de meesten willen, blykt my niet. In Mey komen aan deeze Boomen de jonge Bladen, die roodachtig of licht bruin zyn, uit, en kort daar na openbaaren zig, aan de enden der dunne Takjes, Trossen van Bloemknoppen, die in de vierde Maand de figuur hebben van Kruidnagelen, naamelyk naar boven allengs verbreedende en zig aldaar in vier punten verdeelende, waar tusschen een rond Bolletje begreepen is. Dit Bolletje opent zig, en vertoont zeer kleine Bloemblaadjes, waar tusschen een menigte van Meeldraadjes begreepen zyn; doch in anderen blyft het geslooten, en middelerwyl wordt de Nagel roodachtig hetwelk het Kenmerk is om dezelven in te zamelen.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Kruidnagel-Boom.*

Men ziet hier uit de reden der Nederduitsche benaaming van *Nagel*, in 't Latyn *Clavus*; dewyl dit Schepzel eenigermaate gelykt naar een Houten Nagel, dien de Timmerlieden gebruiken, of naar een kort stomp Spykertje. De Chineesche naam is *Tenghio*, waar van de Ma-

De Nagelen.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Kruidnagel-Boom.*

Maleijers en Molukkanen *Tsjenke* gemaakt hebben, en de Javaanen *Chanke*; doch de regte inlandſe naamen zyn *Boa Lawan*, *Boengoe Lawan* en *Bugu Lawan*, dat is een Vrugt of Bloem die naar een Spyker gelykt. Men plagtze in 't Neerduitſch ook wel *Groffels-Nagelen* te heeten, volgens den Franſchen naam *Geroffles* en *Cloux de Girofle*, 't welk eene verbaſtering van *Caryophyllus* is. In 't Engelſch noemt men ze *Cloves*, in 't Spaanſch *Clavo*, in 't Hoogduitſch *Wurtz-Nagelein*, dat is Specery-Nagelen.

Zonderling is 't, dat zig in deeze onvolmaakte Schepzels van de Vrugt des Booms deszelfs geheele Specery-achtigheid als geconcentreerd bevindt. De Kruidnagelen, immers, door Vuur en door de Zonneſchyn ſterk gedroogd, leveren de kragtigſte Specery, mooglyk, die 'er in de Wereld bekend is, uit. Ik behoef van derzelver nuttigheid in de Huishouding niet breedvoerig te ſpreeken. In de Indiën gebruikt menze zeer weinig, om dat zy zo heet zyn, en ſchynt dus deeze Specery meest ten dienſte van de gemaatigde Lugtſtreeken des Aardbodems geſchapen. In kleine veelheid geeven zy de Spyzen een aangenaamen Geur en Smaak. Niet minder lekkerheid zetten zy de gedeſtilleerde Geeſten of Liqueuren by. In de Geneeskunde dienen zy, zo uit- als inwendig, tot Hoofd-, Hart- en Maagſterking, mids men de grootheid der Gifte tot een Scrupel op zyn

hoogst

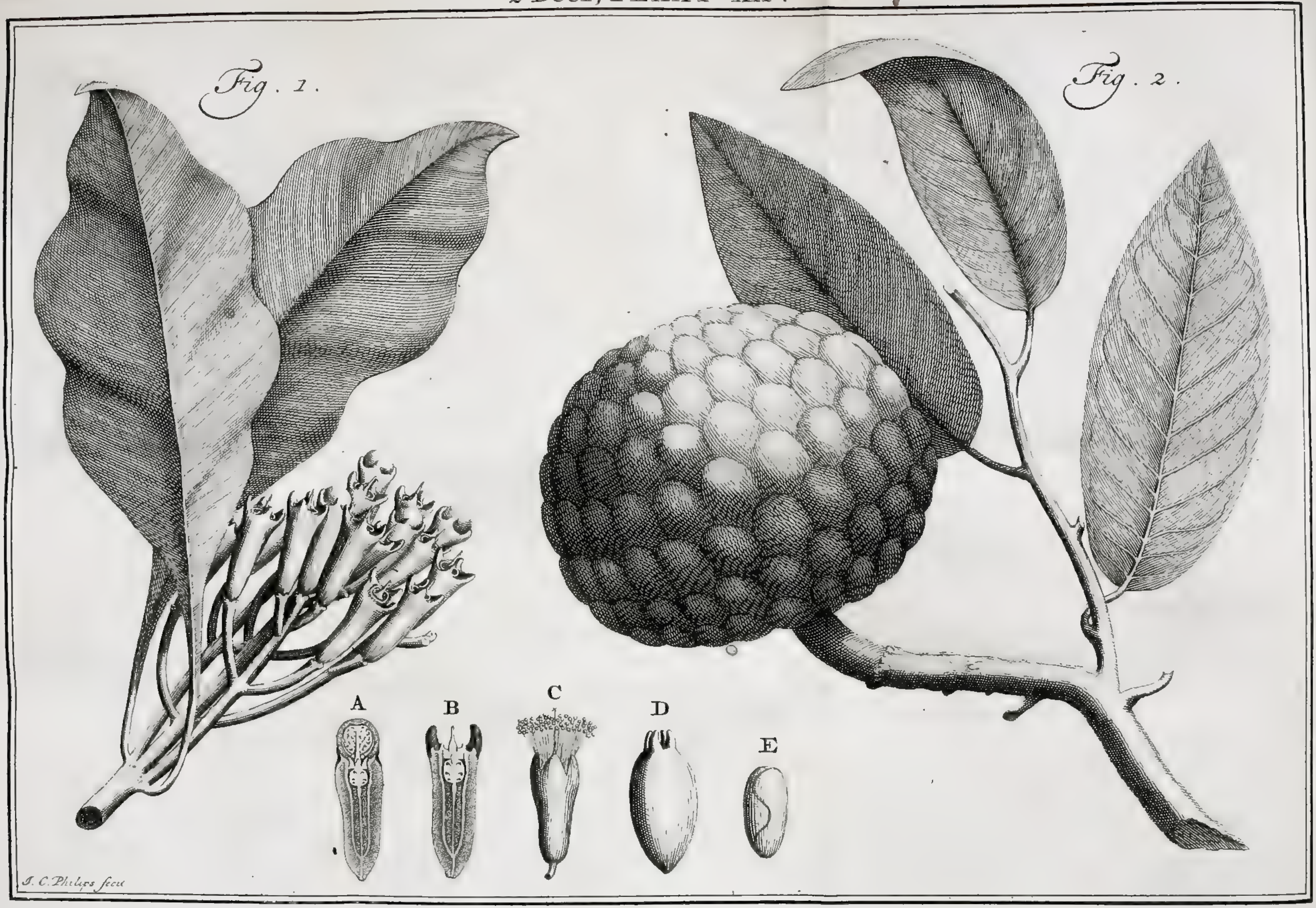
Fig. 1.
Fig. 2.
A
B
C
D
E
J. C. Philips fecit

hoogst bepaale. Meest echter is de gedestilleerde of uitgeperste Olie van dezelven in gebruik, die de Nagelen in heetheid nog oneindig te boven gaat. Voorts komen zy in verscheide samengestelde Winkelmiddelen. II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Kruidnagel-Boom.*

De Kruidnagelen zyn niet het onderste van de Vrugt, gelyk sommigen zig verbeeld schynen te hebben (*), maar de Kelk met het ingeslooten Zaad of eigentlyke Vrugtbeginzel zelf. RUMPHIUS, immers, merkt aan, dat 'er wel eenig verschil is tusschen de Nagelen, die op Ambon groeijen; zynde sommigen wat grooter, anderen wat kleiner, en eenigen byna wit blyvende, die men van 't Wyfje meent te komen: doch hy zegt uitdrukkelyk, dat men verkeerdelyk de gewoone Kruidnagelen van de Moernagelen, als of die elk van een byzonderen Boom, de eersten van het Mannetje, de anderen van het Wyfje kwamen, met AVICENNA onderscheidt; aangezien op alle de regte Nagelboomen deeze Schepzels, indien menze niet afplukt, de Vrugten worden, hetwelk de zogenaamde *Moernagelen* zyn.

Na dat, naamelyk, de Nagelen, voorgemeld, het Bloeizel, 't welk by uitstek welriekende is, bestaande uit de Bloemblaadjes en Meeldraad- Kruidnagel-Takje. Pl. XII. *Fig.* 1.

(*) De Hypocarpiis, Clavis dictis, Caryophyllorum Aromaticorum. Mirum hoc Aromatis Indorum genus, majus et fere in fastigio Seminiferum, minus Semine carens, &c. BOERH. *Chem.* VOL. I. p. 114.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

Kruidnagel-Boom.

draadjes, afgeworpen hebben, dan openbaart zig in 't Kroontje van de Nagel een Ringetje, en in dat Ringetje of Cirkeltje een klein week Puntje zegt RUMPHIUS: welk een en andere ik thans ook in een Takje met Kruidnagelen en Bladen, dat ik in Liqueur bewaar, en hier in *Fig.* 1. Plaat XII, heb laaten afbeelden, zeer duidelyk beſchouw. 't Gezegde Puntje is zekerlyk het topje van den Styl en het Ringetje misſchien het Honigbakje. Aan het zelfde Takje bevinden zig ook eenigen met ronde Bolletjes, hoedanigen insgelyks voorkomen onder de gedroogde Nagelen. Dit Takje moet dan geplukt zyn juist in die ſtaat, wanneer de Nagelen ter drooging tot Specery bekwaamst zyn. Van beiden één neemende, en dezelven in de langte doorſnydende, bevind ik dat 'er van binnen het Zaadbeginzel, onder aan dien Styl, in vervat is, en in het gezegde Bolletje de Bloem, zo dat deszelfs opening en ſplyting de tweede Kelk moet maaken, die waarſchynlyk afvalt met de Bloem. Sommigen, geloof ik, zullen gedagt hebben, dat de gezegde Bolletjes de Zaaden waren, en uit dien hoofde zullen de Kruidnagelen *Hypocarpia* zyn genoemd geweest, dat is Voetjes van de Vrugt.

Door naauwkeurige beſchouwing van deeze doorgeſneedene Kruidnagelen, onder het Mikroskoop, ben ik van het gezegde verzekerd geworden. Immers ik bevind in die met het Bolletje, gelyk by Letter A, hoe hetzelve in zy-

zyne bekleedzels, rondom den Styl, een menigte van Meeldraadjes (*Stamina*) bevat, met rondachtige Meelknopjes (*Antheræ*) en heb zelfs tevens, op het Glazen Plaatje, ook het Stuifmeel (*Pollen*) gezien. Daar uit is dan blykbaar, dat die Bolletjes geen Zaadhuisjes zyn, noch Zaaden van de Kruidnagelen. By Letter B vertoon ik de helft van den doorgesneeden Kruidnagel zonder Knopje, die nevens de andere aan het zelfde Takje zat. Hier ziet men, hoe het Zaadbeginzel (*Ovum*) reeds in grootte een weinig toegenomen is, en door een klein Buisje gemeenschap met den Styl heeft, wiens buitenste dikke Rok, omgeslagen, 't gezegde Ringetje maakt, dat ik voor het Honigbakje houde, geevende aan zyn Rand de Meeldraadjes uit. 't Is waar, dat hetzelve zig een weinig Vierkant vertoont, doch het verschilt zeer van de vier styve Hoorntjes, welken de Heer LINNÆUS aan het Vrugtbeginzel (*Germen*) toeschryft, als daar in uitloopende, beneden het Kasje van de Bloem (*). Men ziet hier duidelyk, dat het gezegde Zaadbeginzel van het Honigbakje, zo wel als van de algemeene Kelk, zynde het *Germen* of *Ovarium*, geheel is afgescheiden, hebbende alleen

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Kruidnagel-Boom.*

(*) Germen oblongum magnum, Corniculis quatuor rigidis patentibus terminatum, infra Receptaculum Floris. Stylus simplex, Receptaculo quadrangulo insertus. Stigma simplex. *Gen. Plant.* Ed. V. p. 231.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Kruidnagel-Boom.*

leen, door middel van een Steeltje, gemeenſchap met het onderſte en dus waarſchynlyk met het Mergachtige des Booms: terwyl oogſchynlyk de buitenſte Bast of Schors het Bloembekleedzel, en de binnenſte Bast de Bloemblaadjes formeert, komende, dus, al het overige der Vrugtmaaking uit het Houtige, Vaatige en Mergachtige van den Steel, Takken en Stam voort, gelyk in de algemeene beſchouwing van de Eigenſchappen der Planten is voorgedragen (*). Het Honigbakje kroont het Zaadbeginzel, en de gezegde Hoorntjes behooren tot de Kelk of 't Vrugtbeginzel (*Germen*), kroonende naderhand de Vrugt (*Pericarpium*) welke het Zaad bevat (†). Hier is 't immers waar, gelyk TOURNEFORT zo dikwils gezegd heeft, *Calyx abit in Fructum.*

De Moernagelen. Het eene blykt uit de Afbeelding van een Bloem, uit RUMPHIUS by Letter C, den Stempel niet enkeld, maar als een Kruisje voorſtel-

(*) Zie het I. DEELS I. STUK van deeze *Natuurlyke Hiſtorie*, bladz. 77, 78.

(†) De Heer LINNÆUS zegt, *in Philoſophia Botanica*, p. 93, *Germen est Ovarium, quum contineat Seminum rudimenta*; en laat 'er onmiddelyk op volgen, *Pericarpium est Ovarium fœcundatum.* De Kruidnagelen zyn dan weezentlyk het *Ovarium*, dat vervolgens het *Pericarpium* wordende, van zyn Ed. (*in Gen. Plantarum*) gezegd wordt, met de ſamenluikende Hoorntjes van het *Germen* gekroond te zyn; terwyl de vier Hoorntjes, welke zyn Ed. bedoelt, tot de *Calyx* of het uitwendige van den Kruidnagel, dat is tot het *Germen* of Vrugtbeginzel, behooren.

lende; het andere uit die van de zogenaamde Moernagelen, welke de Vrugten van den Kruidnagel-Boom zyn, by Letter D. Ik heb 'er zodanig één, uit myn Simplicie-Kas, gedroogd doen afbeelden, komende nagenoeg, en, wat het daar in begreepen Zaad E aangaat, volmaakt met de Afbeelding van RUMPHIUS overeen. Deeze Autheur merkt aan, dat wanneer de Nagelen, in die ſtaat gelyk zy aan ons Takje voorkomen, nog twee of drie Weeken aan den Boom blyven, dezelven alsdan langs hoe meer uitzwellen, terwyl het Kroontje zig meer en meer ſamentrekt, tot dat zy eindelyk wel een Lid van een Duim lang en zeer dikbuikig worden, bevattende onder een dunne Schil een Zaad als een Koffyboon, 't welk door een bogtige Streep, als 't ware, in tweeën is verdeeld. Dit zyn de *Anthophylli* der Geneeskundigen, die maar weinige Speceryachtigheid bezitten, vallende het volgende Jaar van zelf van den Boom. Men kanze ook, ryp zynde, afplukken, en dan worden zy wel in Suiker ingelegd, om op Zee tegen een kwaade Maag en 't Scheurbuik te gebruiken. By de Javaanen en Chineezen maakt men 'er gebruik van tot Tovermiddelen. SALMASIUS oordeelt met reden, dat men deeze Moernagelen veeleer *Caryophylli*, en de regte Kruidnagelen *Anthophylli*, als nog in 't bloeijen ſtaande wanneer zy geplukt worden, behoorde te noemen. Doch de gewoonte moet ons hier, gelyk altoos, de wet ſtel-

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

Kruidnagel-Boom.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

ſtellen. Zeer duiſter zyn derhalve by WEINMANN, op Plaat Nomm. 324, de Bloemen van den Nagelboom als de Moernagels voorgeſteld; doch dit wordt door de beſchryving opgehelderd.

Konings-Nagelen.

Behalve de gewoone zyn 'er die men *Konings-Nagelen* noemt, in 't Maleitſch *Tsjenke-Radja*, in 't Latyn *Caryophyllus Regius*. De eenige reden dier benaaming is, dat zy by de Koningen en Vorſten der Indiaanen in ongemeene achting waren, wegens haare zeldzaamheid. Men hadt 'er, naamelyk, maar één of twee Boomen, en wel op het voorgemelde Eiland *Mackian*, de Moederplaatſe der Kruidnagelen, van gezien. 't Verſchil der groeijing is groot, dewyl zig aan de enden der Takjes geſchubde Aairen in plaats van Nagelen, of met een ſoort van Nagelen daar tusſchen vervat, vertoonden; des men alleenlyk dezelven hieldt voor een misgewas of monſtreus voortbrengzel, gelyk zig aan eenen Boom, op de Kust van Hitoe, in 't jaar 1693 vertoonde, die in plaats van Nagelen alleenlyk zulke geſchubde Aairen voortbragt, niettemin ſterk van Smaak en Reuk. Zou dit ook van den Ouderdom dier Boomen afkomſtig kunnen zyn? Hoe 't zy, men vindt 'er onder den naam van *Caryophyllus ſpicatus*, die de Indiaanen *Tshinka-Popoua* heeten, by PISO gewag van gemaakt. De Indiaanen rygen deeze Aairen aan een Touwetje, om ze wegens den aangenaamen Reuk als Ringen aan de

de Armen te draagen. De Konings-Nagelen zyn in 't Werk van WEINMANN, op Plaat N. 325, zo veel uit de beschryving derzelven blykt, zeer wel vertoond. II. AFDEEL. XIII. HOOFD STUK.

Men vindt in de Bladen, Schors, het Hout, de Wortels en Vrugten van den Ambonschen Kruidnagel-Boom, ook wel eenige Reuk, doch op ver na de kragt niet van de Kruidnagelen. Even zo is het gelegen met den *Wilden Nagelboom*, die voorkomt op alle de Specery-Eilanden. Hy verschilt in gestalte weinig van den tammen of regten Nagelboom, doch evenwel zo veel, dat men hem daar van kan onderscheiden. Hy groeit wat hooger, doorgaans met een enkelen Stam opschietende en heeft een breeder Kroon. De Bladen zyn grooter, en groeijen niet by Paaren volmaakt in 't kruis, maar scheef. Gewreeven zynde, hebbenze eene wilde Nagel-Reuk met eenige Zuurte gemengd, waar aan zy kenbaar zyn. De Schepzels komen ook aan Kroontjes voort, maar veel minder in getal en hebben eenigermaate de figuur van Nagelen, doch zyn wel eens zo groot, met veel kleiner Hoofdje. De Bloem- en Vrugtmaaking verschilt weinig en de Vrugten zyn ook een soort van Moernagelen, maar met een Bolster, die Vleezig is en zuurachtig, gelyk de Wilde Jamboezen hebben. Deeze worden aan de Vogelen tot Spyze overgelaten, die naar dezelven, zo wel als naar de regte Moernagelen, zeer gretig zyn, en dus Wilde Nagel-boom.

II. Afdeel. XIII. Hoofdstuk.

door middel van de Korrels of Zaaden, die zy met den Afgang loozen, zo wel de wilde als de tamme Nagelboomen voortplanten.

Sommigen willen, dat deeze Wilde door verbastering uit den tammen Nagelboom ontſtaat, waar van RUMPHIUS niet vreemd ſcheen te zyn. De regte Kruidnagelen zyn wel eens met die van den Wilden Boom vervalſcht geworden. Mooglyk zyn die Nagelboomen, welken men, aan de Vaste Kust van Indie, op Madagaskar en elders aantreft, van dergelyken aart. Ten minſten worden die, welke PLUKENETIUS noemt Kruidnagelen van een flaauwe kragt van Malabar, met Blad en Bloem zeer groot, hier t'huis gebragt.

SYMPLOCOS.

De Kenmerken van dit Geſlagt, dat zynen naam van de zeldzaame ſamenvoeging in de Bloem heeft, zyn, vyf Bloemblaadjes, de Kelk in vyven verdeeld, de Meeldraadjes in de Bloemblaadjes ingeplant.

I. *Symplocos Martinicensis.* Marteniekſe.

Maar ééne Soort komt 'er in voor (1), welke den bynaam van Marteniekſe voert, om dat zy op dat Eiland door den Heer JACQUIN is waargenomen. Het was een Takkige Boom,

(1) Symplocos. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 677, pag. 369. JACQ. *Amer.* 24. *Hist.* 166. Tab. 175. *Fig.* 68. Cofer. LOEFL. *Itin.* 309.

Boom, van vyftentwintig Voeten hoogte, welke de Bladen Eyvormig, fpits, Zaagswyze getand, glad, Lederachtig, gefteeld, in eene onbepaalde plaatzing heeft, de Bloemen wit, van Reuk als die der Haagedoorn. Zy beftaan uit vyf Blaadjes, die als een Pypje famengevoegd zyn, bevattende een menigte van Meeldraadjes in drie of vier ryën aan het Pypje van de Bloem, van binnen, in 't ronde aangegroeid, wordende de onderften allengs korter. Zy voegen, door hunne inplanting, de zyden der Bloemblaadjes zodanig famen, dat 'er de Bloem als eenbladig door wordt, niettegenftaande zy vyfbladig is. De Vrugt hadt zyn Ed. niet gezien.

Hier toe wordt een Gewas betrokken, by de Indiaanen van Pirimi in Zuid-Amerika *Cofer* genaamd, het welke de Heer LOEFLING aldaar waarnam, als zynde een Boomachtige Heefter, met langwerpige Bladen, hebbende eene Pypachtige Kelk, die tweetandig is, en vier Bloemblaadjes, langwerpig en overend ftaande, benevens twintig Meeldraadjes, in vier Bondeltjes of ryën verdeeld, een weinig korter dan de Bloem, die fchoon wit is van Kleur. Het fchynt my derhalve met dat Marteniekfe weinig overeenkomst te hebben.

De Boomen, die Veelmannig zyn en maar éénen Styl of Stempel hebben, thans door my befchreeven zynde, gaan wy, dewyl 'er onder de Twee- en Driewyvigen geen voorko-

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. komen, tot de *Vierwyvigen* over. Van dezelven zyn geen andere bekend, dan de twee volgende Geslagten.

TETRACERA.

De Kenmerken zyn, een zesbladige Kelk en vier Zaadhuisjes, welke de vier Hoornen maaken, daar dit Geslagt zynen naam van heeft.

I. *Tetracera volubilis.* Breedblad-Boom. De eenigste Soort (1), daar van bekend, voert den bynaam van *Volubilis*, om dat het een Klimmend Gewas is, wordende van PLUKENETIUS getyteld, *Amerikaansche Boom, naar de Winde gelykende*, welke by de Ingezetenen van Barbados de *Breedblad-Boom* heet, met Zaagswys getande Bladen. Hier toe betrekt LINNÆUS den *Amerikaanschen Beukeboom*, met zeer groote Olme-Bladen, en vierdubbelde Zaadhuisjes, van dien zelfden Autheur. De Heer BROWNE, die hem *Tetracera* genoemd heeft, geeft 'er groote Spatelswys' ovaale Bladen, met een Punt, aan, en by SLOANE komt dit Gewas voor, onder den naam van *zeer groote*, misschien Pruimdraagende

(1) Tetracera. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 683. p. 371. *Hort. Cliff.* 214. Petræa Floribus spicatis, scabris Lauri foliis. AMM. *Herb.* Tetracera Foliis amplis serratis obovatis &c. BROWN. *Jam.* 255. Fagus Americanus &c. PLUK. *Amalth.* 87. Arbor maxima forte Prunifera &c. SLOAN. *Jam.* 184. *Hist.* II. p. 130. RAJ. *Dendr.* 43. Arbor Americana Convolvulacea &c. PLUK. *Alm.* 48. T. 146. f. 1.

de Boom, die een Hennipachtigen Bast heeft, met zeer lange en breede Bladen. Het was een zeer groote, hooge, wyd uitgefpreide Boom, hem veel voorgekomen in digte Bosfchen op 't Eiland Jamaika. Zyn Ed. vermoeden, ten opzigt van de Vrugten, fchynt echter geen plaats te hebben, dewyl die, als gezegd is, tweehoornig zyn.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

CARYOCAR.

Dit nieuwe Geflagt, door den Heer ALLAMAND aan den Ridder opgegeven, heeft de Kelk in vyven verdeeld, gekleurd, met de Slippen ftomp, holrond, afvallende: vyf Bloemblaadjes, die ovaal, holrond en groot zyn: veel Draadachtige Meeldraadjes, met langwerpige Knopjes. Het Vrugtbeginzel is rond, met vier Stylen (fomtyds minder) en ftompe Stempels, wordende een Vleezige Pruim, die Klootrond en zeer groot is, met vier driekantig ovaale Nooten, welke Netswyze gefleufd zyn, bezwangerd.

De eenigfte Soort (1), die den bynaam van Nootdraagende voert, is een hooge Boom met drievoudige Bladen; de Kelk en Bloemen paarfch. Dezelve draagt Vrugten van grootte als eens Menfchen Hoofd, waar van de Pitten

I. *Caryocar Nuciferum.* Nootdraagende.

(1) Caryocar. *Mantiss. alt.* p. 154, 247.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

ten eetbaar zyn en ſmaaken als Amandelen. De Groeiplaats is aan Rio de Berbice en te Esſequebo.

Onder de Vyf- en Zeswyvigen van deeze Klasſe geene Boomgewasſen voorkomende, gaan wy tot de *Veelwyvigen*, dat is die zo wel veele Stylen als veele Meeldraadjes hebben, over. Het eerſte daar onder voorkomende Geſlagt is.

DILLENIA. Roos-Appel Boom.

Dus genaamd naar den geleerden DILLENIUS, door wien, uit Duitſchland afkomſtig, de Planten van den vermaarden Kruidhof van den Heer SHERARD, te Eltham in Engeland, zo pragtig aan 't licht gebragt zyn, buiten en behalve zyne andere Kruidkundige Werken; gelyk den Lyst der Kruiden, die omſtreeks Giesſen groeijen, enz.

Behalve de Veelman- en Veelwyvigheid, voorgemeld, maakt eene vyfbladige Kelk en Bloem, benevens veelzaadige Huisjes, die ſamengegroeid en met Pap gevuld zyn, de Kenmerken uit.

I. *Dillenia Indica.* Oostindiſche.

Maar ééne Soort, wederom, kwam in hetzelve voor (1), welke den bynaam van *Indica* heeft, als in de Oostindiën huisvestende. Zy voert

(1) Dillenia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 688. p. 373. *Hort.*

voert by RUMPHIUS den naam van *Songium*, in 't Neerduitsch *Roos-Appel Boom*, om dat de Vrugt, die Appelachtig is, niet kwaalyk naar een geslooten Peonie-Roos gelykt. Op sommigen van de Oostindische Eilanden komt hy voor, hebbende eenen Stam van omtrent twee Voeten dik. Aan de Kust van Malabar, daar de Indiaanen hem *Syalita* noemen, bereikt hy wel de hoogte van veertig of vyftig Voeten. De Bladen zyn langwerpig, een Span lang en een Hand breed, donker groen, van boven glanzig, sterk geribd, en aan de kanten scherp, doch grof, getand. De Oostindische heeft de Bladen veel grooter, aan jonge Boomen by de twee Voeten lang, en wel een Span breed. Ieder Blad komt uit een soort van Beursje voort, dat zig in tweeën opent. De Bloem is een ronde Knop, uit zes Lederachtige Bladen bestaande, welke een menigte Meeldraadjes insluiten, die het Vrugtbeginzel, dat uit veele Stylen bestaat, omringen. Als deeze Bloem, die veel naar een witte Roos gelykt, en niet minder aangenaam van Reuk is, eenige Dagen gebloeid heeft, dan sluiten de Bladen zig, in plaats van af te vallen, en blyven geslooten, binnen de Bla-

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

Roos-Appelboom.

Hort. Cliff. 221. Songium. RUMPH. *Amb.* II. p. 14. T. 45. Syalita. *Hort. Mal.* III. p. 39. T. 38, 39. RAJ. *Hist.* 1707. Malus Rosea Malabarica, *Syalita* dicta. PLUK. *Mant.* 124. BURM. *Fl. Ind.* 124.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Roos-Appel Boom.*

Bladen van de Kelk, tot dat de Vrugt ryp is geworden, als wanneer zy zig voor de tweede maal openen, en dan op nieuws als een Roos, die de Vrugt, uit veele Zaadhuisjes bestaande, in 't midden heeft, vertoonen. Dit doet veelen van de Inlanders zig verbeelden, dat deeze Vrugt voorkomt zonder Bloem. Het binnenste Vleesch, de grootte hebbende van een geschilden Oranje-Appel, en op dergelyke manier in veele, gemeenlyk in twintig Stukken, verdeeld, is hoog geel en Slymerig, bevattende ieder deel omtrent agt Zaadkorrels. Deeze Appelen, ongeopend, gebruiken zy even als zuure Limoenen, om de Saus van Visch smaakelyk te doen zyn. Als dezelven zig aan den Boom geopend hebben, is 't een blyk van hunne rypheid, en dan wordt dit Sappige Vleesch, dat rins of zuurachtig is, zo raauw als ingepekeld, van de Inlanders tot eene versnapering gegeten.

Een andere Soort van dit Geslagt schynt, zo de Heer LINNÆUS thans aanmerkt, te zyn de *Sangius* van RUMPHIUS (*), welke door deezen Autheur gezegd wordt, Mannelyk en Vrouwelyk te zyn, alzo de eene Boom alleenlyk Bloemen, de ander Vrugten draagt. Voor het overige zou dezelve weinig van den beschreevenen verschillen. Hy behoort mede tot de hoo-

(*) *Amb.* II. T. 46. ex *Auctuario.* Zie LINN. *Mant. altera.*

hooge Woudboomen. De Vrugten van het Wyfje hebben van buiten vyf rondachtige, zeer dikke, holle Bladen, die zig opeñende eenen Appel vertoonen, van gedaante als een geschilden Sinaas-Appel, doch wel zo groot als een Pompelmoes, en dewyl de buitenste Bladen gekleurd zyn, waar binnen deeze Appel, als een Hazelnoot in zyn Bolster, of gelyk de Braamboozen in haar Kelk, vervat is, zo geeven zy den Boom een schoon aanzien. Op Celebes heeft men 'er drie veranderingen van. De gemeensten zyn geelachtig of van een Appelkleur: anderen witachtig en deeze zyn taamelyk zoet: anderen zien roodachtig en deeze worden zelden raauw gegeten, wegens haare zuurheid. Evenwel maakt de Landaart hier in een groot verschil. Op Java worden ze meest voor de Zwynen gelaten. Men heeft 'er, die van de Boomen vallende zeer lekker zyn. Op Makassar noemt menze *Boeboeken*, om dat het Hout veel van Wormen wordt doorgevreten; doch Roos-Appels is de gemeenste en beste naam.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

Roos-Appel Boom.

LIRIODENDRON. Tulpenboom.

De Geslagtnaam is afgeleid van de gedaante der Bloem, welke ten deele naar een Lelie, ten deele naar een Tulp, of liever ook naar een Roos gelykt.

De

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. De Kenmerken zyn, negen Bloemblaadjes, vervat in eene driebladige Kelk; de Vrugt Pynappelswyze als uit Schubben samengehoopt.

Twee Soorten komen 'er in voor, als volgt.

(1) Tulpenboom *met gekwabde Bladen.*

I. *Liriodendron Tulipifera.* Tulpdraagende. Zeer bekend is dit Noord-Amerikaansche Gewas geworden, door zyne voortplantinge in ons Wereldsdeel. Men vindt, door den beroemden HERMANNUS, onder den naam van *Virginische Tulpdraagende* Boom, mooglyk allereerst, de Afbeelding daar van uitgegeven, doch alleen met de Bladen, hebbende die Hoogleeraar 'er de Bloemen niet van gezien. Uit Zaaden, door den Oxfortschen Hoogleeraar BOBARTUS aan hem gezonden, maakte zyn Ed. de gissing, hoedanig de Vrugten mogten zyn; maar dezelven kwamen niet op. Men hadt toen reeds, onder dien naam, in de Leidsche Akademie-Tuin een Boom van meer dan eens Mans langte, welke sedert tot een taamelyke grootte

(1) *Liriodendron* Foliis ovatis. *Syst. Nat.* XII. *Gen.* 689. p. 373. *Hort. Cliff.* 223. *Hort. Ups.* 154. GRON. *Virg.* 60. ROYEN *Lugdbat.* 494. KALM. *Itin.* II. p. 322. TREW. *Ehret.* T. 10. Tulipifera Arbor Virginiana. HERM. *Lugdbat.* 612. T. 613. Tulipifera Virg. tripartito Aceris folio. PLUK. *Alm.* 379. T. 117. f. 5. & T. 248. f. 7. CATESB. *Car.* I. T. 48. SELIGM. *Vog.* I. B. Pl. 96. RAJ. *Hist.* 1798. *β.* Tulipifera Caroliniana, &c. PLUK. *Alm.* 379. T. 68. f. 3.

grootte is gekomen, welig tierende in de vaste Grond. Die, welken hy zo groot als een Ockernooten-Boom, in den jaare 1683, op een Lustplaats buiten Londen gezien hadt, en daar reeds over de twintig Jaaren was geweest, droeg ook geen Bloem noch Vrugt. II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Tulpenboom.*

Men vindt 'er thans, onder den naam van *Liriodendron* met hoekige geknotte Bladen, een zeer schoone Afbeelding van, met de Bloem en Vrugt, in de uitmuntende Verzameling der Tekeningen van den Heer EHRET, door wylen den Roomsch Keizerlyken Lyf-Arts, TREW, en in 't Werk van WEINMANN eene taamelyke met de Bloem, doch die van CATESBY, thans ook in 't Werk van SELIGMANN over de Vogelen, is niet zeer fraay, hoewel mooglyk niet minder naauwkeurig, wat de Gestalte der Bladen aangaat, welken PLUKENETIUS by de Bladen van Eschdoorn, in drie Kwabben verdeeld, met de middelste als afgesneeden, heeft vergeleeken. Gezegde CATESBY merkt aan, dat de Bloem meer naar die van de zogenaamde Kievits-Eijeren-Plant, dan naar Tulpen of Leliën zweemt. Uit zyne Afbeelding weet ik niet, wat oordeel daar over te vellen. Hy merkt aan, dat het een zeer groote Boom wordt, hebbende dikwils den omtrek van dertig Voeten. Dit moet men niet van de Kroon, maar van den Stam verstaan, waar uit de Wilden zo wel als de Europeaanen

E in

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. in Noord-Amerika, veelal hunne Kanoos of Schuiten maaken, door den Stam uit te hollen, gelyk de Heer KALM aanmerkt, ſpreekende 'er aldus van.

Tulpen-Boom. „ De Tulpenboom groeit, overal, in de Wil„ dernisſen van dit Land (*). De Kruidkundi„ gen noemen hem *Liriodendron* en den Tulp„ draagende Boom; dewyl zyne Bloemen, zo „ wel wat de grootte als de Kleur en het uit„ wendige fatſoen aangaat, eenigermaate naar de „ Tulpen gelyken. De Sweeden geeven 'er den „ naam van *Kanoetra*, of by verkorting *Knutra* „ dat is Kanoos-Boom, om de gezegde reden, „ aan: maar van de Engelſchen, in Penſylvanie, „ wordt hy alleenlyk *Poplar*, dat is Popelier, „ geheten. Men houdt hem voor den hoogſten „ en dikſten onder alle Boomen van Noord-Ame„ rika, en wil dat hy onze grootſte Boomen in „ Europa in hoogte zoude evenaaren; doch de „ witte Eiken en Dennen, zelfs hier te Lande, „ zullen hem niet veel wyken. t'Is ondertus„ ſchen zeer bevallig in 't Voorjaar, of in 't laatst „ van Mey, wanneer hy in volle bloeſem ſtaat, „ een zo grooten Boom, twee Weeken lang, „ geheel met Bloemen bedekt te zien. Zyn Loof „ heeft iets byzonders, 't welk de Engelſchen „ dee-

(*) Penſylvanie naamelyk. CATESBY merkt aan, dat deeze Boom in de meeſte ſtreeken voortkomt van Noord-Amerika, van den Zuidhoek van Florida af, tot in Nieuw-Engeland toe.

„ deezen Boom, op eenige plaatsen, *Oud Wyfs* II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK. *Tulpen-Boom.*
„ *Hembd* doet noemen. Men gebruikt zyn Hout
„ tot veelerley Timmerwerk, van het kleinste af,
„ tot het grootste toe. Daar worden Balken,
„ Planken, Ribben, Latten van gezaagd; Hys-
„ blokken, Houten Bakken, Lepels van gemaakt;
„ het dient tot Kisten, Kassen en allerley Schryn-
„ werk. Ik heb een taamelyk groote Koornschuur
„ gezien, die met alles en alles gebouwd was van
„ een eenigen Tulpenboom. Een groot gebrek,
„ echter, is 'er in, dat het, naamelyk, gelyk ons
„ Vuuren-Hout, door de nattigheid sterk uitzwelt
„ en door de droogte dan wederom geweldig barst
„ en scheurt. Men heeft het tweederley, geel-
„ achtig en wit van Kleur. De Bast of Schors
„ kan in ongemeen dunne Blaadjes, gelyk het
„ Moskovisch Glas, gescheiden worden. De Bla-
„ den, gekneusd, worden tegen Hoofdpyn om 't
„ Hoofd gebonden. Aan Paarden, met Wormen
„ geplaagd, wordt het Poeijer van de Schors
„ droog ingegeven. Veelen verbeelden zig ook,
„ dat de Bast der Wortelen, tegen de Koorts,
„ niet minder dienstig zy, dan de Kina. De
„ Boom groeit zo wel op hooge als laage Landen,
„ doch, daar de Grond zeer nat is, wil hy niet
„ wel voort".

De Bloemen van deezen Boom zyn groen-achtig, van buiten geel en rood, van binnen gevuld met een menigte van hoog geele of Oranjekleurige Meeldraadjes. Zy bestaan uit zes lan-

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK. *Tulpenboom.* lange, smalle, aan 't end Spatelswys' verbreedende Bloemblaadjes, die, in eene Klokswyze figuur samengevoegd, de grootte en figuur byna van een kleine Tulp, of van de Kievits-Eijer-Bloemen hebben, doch dikwils zig ook uitspreiden als een Roos. De Kelk is driebladig en valt eer af dan de Bloem, wier Meelknopjes, zeer smal, op zyde gehecht zyn aan de Meeldraadjes, en deeze omringen een pieramiede van samengehoopte Vrugtbeginzels, zonder Stylen, maar ieder een ronden Stempel hebbende. Daar is geen Vrugthuisje: de Zaaden zitten onder aan den Grondsteun van een platte Schub, byna gelyk in de Pynappelen samengevoegd, naar welker Pitten zy ook wel gelyken.

Als eene Verscheidenheid is door LINNÆUS tot deeze Soort betrokken de *Tulpenboom van Karolina*, die de Bladen langer en hoekiger heeft, by PLUKENETIUS, waar van ik geen byzondere beschryving vind.

II. *Liriodendron Liliifera.* Leliedraagende.

(2) Tulpenboom *met Lancetswyze Bladen.*

Deeze Soort is ontleend van den Boom, dien RUMPHIUS noemt *Berg-Sampacca* of Wilden *Sampacca*-Boom, eigentlyk, volgens de Maleitse Taal, *Tsjampacca*, een Gewas, daar men ook tamme Boomen van heeft, wier Bloesem on-

(2) *Liriodendron* Foliis lanceolatis. *Syst. Nat.* XII. BURM. *Fl. Ind.* 124. Sampacca montana. RUMPH. *Amb.* II. p. 204. T. 68.

ongemeen liefl yk ruikt. De Wilde Sampacca is hoog en regt van Stam: de Bladen zyn van figuur als die der Perfikboomen en ftyf: de Bloemen, van negen Blaadjes, waar van drie het Bekleedzel uitmaaken, zyn aan den Boom bleek geel, doch afgebroken worden zy ras bruin, terwyl de onderfte helft wit blyft, van reuk als Mispelen. Het middelftuk wordt een enkele Vrugt, van grootte als een Pruim, doch uit Schubben famengefteld; zo dat de rype Vrugt in omtrent twintig Huisjes van één valt, ieder een platten, rooden Korrel verbergende. Het Hout der oude Boomen geeft, wanneer men 'er in kapt, een aangenaamen Reuk, daar de Indiaanen Oliën en Zalven geurig mede maaken. Dit is het voornaamfte gebruik dat men van deezen Boom heeft, die in het hooge Gebergte der Eilanden van Oostindie, doch zeldzaam, groeit.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Tulpenboom.*

MAGNOLIA.

De Kenmerken van dit Geflagt, dat zynen naam van den beroemden Kruidkundigen MAGNOLIUS, Hoogleeraar te Montpellier, heeft, zyn, een driebladige Kelk en negen Bloemblaadjes: de Vrugt beftaat uit tweekleppige gefchubde Zaadhuisjes met uithangende Besfen, die het Zaad bevatten.

Vier Soorten komen van hetzelve voor, altemaal in Noord-Amerika groeijende, als volgt.

 (1) Mag-

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

(1) Magnolia *met Lancetswyze aanblyvende Bladen.*

I. *Magnolia grandiflora.* Grootbloemige.

De Bloem van deeze Soort is de allergrootste onder al het Geboomte, zo de Heer LINNÆUS aanmerkt. Een keurlyke Afbeelding van dit fraaije Gewas vindt men in 't gezegde Werk van EHRET door TREW, waar uit blykt, dat de Bladen van onderen geelachtig ros zyn. Men geeft 'er, in zekere Verzameling van Engelsche gekleurde Plaaten, Laurierkers-Bladen aan. Het is een ongemeen groote, Roosachtige, witte Bloem, welke hetzelve versiert; hebbende, volgens de Afbeelding, meer dan een Span of by de tien Duimen middellyn, met Bloembladen van byna een half Voet lang en een Hand breed. Het groeit in Florida en Karolina.

II. *Magnolia glauca.* Blaauwbladige.

(2) Magnolia *met langwerpig Eyronde van onderen blaauwachtige Bladen.*

Dat

(1) *Magnolia* Foliis lanceolatis perennantibus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 690. p. 373. Magn. Fol. lanceolatis persistentibus &c. MILL. *Dict.* T. 172. Magn. altissima Flore ingenti candido. CATESB. *Car.* II. p. 61. T. 61. M. maximo flore. TREW. *Ehret.* T. 33. Magn. altissima Laurocerasi folio, Flore ingenti candido. *Amœn. Angl.* T. 14.

(2) *Magnolia* Foliis ovato-oblongis, subtus glaucis. *Syst. Nat.* XII. Magn. Foliis ovato-lanceolatis. *Hort. Cliff.* 222. GRON. *Virg.* 61. KALM. *It.* II. p. 324. Magn. Lauri folio subtus albicante. DILL. *Elth.* 207. T. 168. f. 205. CATESB. *Car.* I. T. 39. SELIGM. *Vog.* I. B. Pl. TREW. *Ehret.* T. 9.

Tu-

Dat sommigen deeze Bladen van onderen blaauwachtig, anderen witachtig noemen, wordt opgehelderd door de omschryving van PLUKENETIUS, die het een Virginischen *Tulpenboom* tytelt, met Laurierbladen, welke aan de agterzyde gekleurd zyn met een blaauwen waasem, Pynappeltjes en Bessen draagende. By RAY vindt men het *Tulpdraagende Laurierboom* met gekelkte Bessen geheten, met Bladen die van onderen uit den Aschgraauwen of Zilverkleurigen purperachtig zyn. De Heer KALM zegt, dat men dit Gewas, in Pensylvanie en Nieuw Jersey, op veele plaatsen, in schraale Moerassige Velden aantreft. De Europeaanen noemen het aldaar de *Beverboom*, om dat de Bevers naar de Schors zeer gretig zyn: doch sommige Engelschen noemden hem ook *Swamp-Sassaphras*, anderen de *Witte Laurier*. Men vindt, zegt hy, deezen Boom ook veel Noordelyker dan Pensylvanie, alwaar die tegen 't end van Mey begint te bloeijen. Behalve het ongemeene sieraad, dat dezelve diestyds aan de Bosschen geeft, zyn de Bloemen van eenen zeer aangenaamen en zo sterken Reuk, dat men de nabyheid deezer Boomen, op een half Kwartier gaans, dikwils gewaar wordt; in-

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

Tulipifera Virginiana, Laurinis Foliis, aversâ parte rore cœruleo tinctis, Coni-baccifera. PLUK. *Alm.* 379. T. 68. f. 4. Laurus, Tulipifera, Baccis calyculatis. RAJ. *Hist.* 1690 & 1798. N. 4.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

zonderheid tegen den avond. De Bloesem houdt wel twee of drie Weeken ſtand, en het is, geduurende dien tyd, zeer vermaakelyk door de Wildernisſen te reizen. De Besſen, die als aan Draadjes van de Vrugten afhangen, ryp zynde, ſtaan ook ſierlyk, door haare ſchoon roode Kleur, en zyn lekker, wordende tegen de Hoest en Borstkwaalen gepreezen. Men laatze in Rum of Brandewyn aftrekken, waar van men dan 's morgens een Slok neemt. Het Afkookzel van den Bast zou tegen den Buikloop dienen, zo wel als dat der Takken tegen Verkouwdheid en Jicht, als een Sweetdrank. Van het Hout wordt tot Schaaven gebruik gemaakt.

CATESBY zegt, dat deeze Boom gemeenlyk zestien Voeten hoog wordt, groeijende oirſprongelyk in Karolina en Virginie, op vogtige plaatſen, doch, in drooge Gronden of in Tuinen verplant, fraaijer wordende; des men hem 'er veel tot ſieraad en om den lieflyken Reuk nahoudt. Hy wordt ook de Kleine Tulpenboom genoemd.

III. *Magnolia acuminata.* Spitsbladige.

(3) Magnolia *met langwerpig ovaale geſpitſte Bladen.*

Dee-

(3) *Magnolia* Foliis ovato-oblongis acuminatis. *Syst. Nat.* XII. Magn. Fol. ovato-lanceolatis acuminatis, annuis, Floribus obtufis. MILL. *Dict.* Magn. Flore albo, Folio majore acuminato, haud albicante. CATESB. *Car.* III. T. p. 15. GRON. *Virg.* 61. KALM. *It.* II. p. 324.

Deeze, die de Bladen jaarlyks vallen laat, en dezelven van onderen groen heeft, is een byzondere Soort, welke, volgens CLAYTON, alle anderen in dikte en grootte overtreft. Moogslyk zal die van den Heer KALM, in de Bosschen van Pensylvanie en Noordelyker, waargenomen, zo even gemeld, deeze veeleer zyn. De Heer MILLER zegt, dat dezelve de Bloemen stomp heeft. II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

(4) Magnolia *met Lancetswyze Bladen, de buitenste Bloembladen afhangende.* IV. *Magnolia tripetala.* Driebladige.

De Heer CATESBY, van deeze een Afbeelding geevende, noemde ze Magnolia met een zeer wyde witte Bloem en eene hoogroode Vrugt. Dat de Bloem, echter, zo groot niet als die van de eerste Soort zy, blykt uit de Afbeelding, welke de Heer TREW zo van de gedaante van 't Gewas, als van de deelen der Bloem- en Vrugtmaaking, ten naauwkeurigste aan 't licht gegeven heeft. De Bloembladen zyn ook veel smaller, en de drie buitenste derzelven, die bovendien in Kleur van de

(4) *Magnolia* Foliis lanceolatis, Petalis exterioribus dependentibus. *Syst. Nat.* XII. Magn. Foliis lanceolatis amplissimis annuis. MILL. *Dict.* Magn. amplissimo Flore albo, Fructu coccineo. CATESB. *Car.* II. T. p. 80. Magn. Foliis ovali-oblongis, ad basin & apicem angustis, utrinque virentibus. TREW. *Ehret.* T. 62, 63.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Magnolia.*

de anderen verschillen, hangen nederwaards af, of zyn omgeslagen en geelachtig groen. Men zou die voor de Kelk, ten minste voor het Bloembekleedzel, aanzien. Voor 't overige is de Bloem geheel Sneeuw-wit. In de Afbeelding van den Heer EHRET zyn de Bladen van Kleur, zo 't schynt, wederzyds donker groen met een blaauwen Glans. Deeze Soort groeit natuurlyk in Karolina, ter hoogte van zestien of twintig Voeten, volgens CATESBY, wordende *Umbella-Tree* of Zonnescherm-Boom genoemd van de Engelschen. De Stam wordt zelden dikker dan vyf Duim over 't kruis, hebbende een witte Schors en zagt Spongieus Hout; de Bladen doorgaans dertig Duimen lang en vyf Duimen in 't midden breed, zyn eenigermaate Zonneschermswyze of als een Kroontje aan 't end der Takken geplaatst, komende de Bloem in deszelfs midden voort. De Heer EHRET vondt 'er, in 't jaar 1760, een bloeijende in de Tuin van den Heer GORDON, voornaam Hovenier by Londen, waar van de gedagte Afbeelding is ontleend.

MICHELIA.

De Kenmerken van dit Geslagt, dat naar den Kruidkundigen MICHELIUS zynen naam heeft, zyn, een driebladige Kelk, waar in vyftien Bloemblaadjes: de Vrugten veele vierzaadige Besfen.

Als

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

I. *Michelia Champaca.* Geele.

Als de eenigste Soort (1) is hier toe betrokken geweest, de *Sampacca* van RUMPHIUS, of *Tsjampiacca*; niet de *Berg-Sampacca*, die de tweede Soort van Tulpenboom uitmaakt, maar de gemeene of tamme *Sampacca*-Boom, welken de Europeaanen, te Batavia, *Druiven-boom* tytelen, wegens de Troswys' hangende Vrugten. Het is een middelmaatige Boom, dien men in de Tuinen, door geheel Indie, aankweekt wegens den lieflyken Reuk der Bloemen, welke *Oranje-Bloemen* wegens de Kleur genoemd worden, en *Hoeren-Bloemen* om dat 'er het Maleitsch Vrouwvolk het Haair mede optooit; doch zulks is onder dezelven de algemeene Mode. De Reuk deezer Bloemen is geil en sterk, maar het Hoofd minder bezwaarende dan die der Cananga-Bloemen, trekkende naar den Reuk van Narcissen. Men betrekt 'er toe den *Champacam* van Malabar, dat een hooge Boom is, met den Stam wel anderhalf Voet dik, op Zandige plaatsen groeijende, wiens Bladen een Span lang, drie of vier Duimen breed, en dus langwerpig zyn met een smalle Punt, donker groen van Kleur; de Bloemen, uit derzelver Oxels voortkomende, agt buitenste Blaadjes,

(1) *Michelia* Foliis lanceolatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 691. p. 374. Michelia. *Fl. Zeyl.* 144. OSB. *Itin.* 93. Sampacca. RUMPH. *Amb.* II. p. 199. T. 67, 68. Champacam. *Hort. Mal.* I. p. 31. T. 19. RAJ. *Hist.* 1641. BURM. *Fl. Ind.* 124.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK. jes, en wederom agt daar binnen hebbende, omringende de Meeldraadjes, die, even als in de Magnolia, digt rondom de Vrugtbeginzels geplaatst zyn. De Smaak deezer Bloemen is ſamentrekkende, de Reuk aangenaam. Uit ééne Bloem komen, dat zonderling is, veele van elkander geſcheidene, troswys' aan een Steeltje hangende, Zaadhuisjes of Vrugten, welke de gedaante van een Balzakje hebben, bevattende ieder zeven of agt Nierachtige Zaaden.

Behalve de Bloemen heeft men weinig gebruik van deezen Boom, op Ceylon *Hapughaha* genaamd, alwaar van deszelfs Hout Scheeden gemaakt worden. 't Getal der Bloemblaadjes, van den dubbelen Krans, werdt door den Heer OSBECK op Java veertien, van RUMPHIUS, op Ambon, vyftien of zestien, en aan de Kust van Malabar, als gezegd is, zestien waargenomen: zo dat vyftien, gelyk in de Kenmerken gezegd wordt, het gemiddelde getal is. Het wordt onder de Javaanen als een byzondere Eer aangemerkt, Luiden van meer Vermogen of Aanzien met zodanige Bloemen te beſchenken.

II. *Michelia Evonimoides.* Witte.

(2) Michelia *met Eyronde Bladen.*

Als eene nieuwe Soort heeft de Hoogleeraar N. L. BURMANNUS hier bygevoegd de *Wil-*

(2) *Michelia* Foliis ovatis. BURM. *Flor. Ind.* 124. Sampacca ſylveſtris. RUMPH. *Amb.* I. p. 202. T. 68. Michelia Foliis lanceolato-ovatis. LINN. *Mant. prima.* p. 78.

Wilde Sampacca van RUMPHIUS, by de Javaanen, zegt zyn Ed., *Tsjampacca-Conneng* getyteld, die de Bladen Eyvormiger in de gedroogd overgezondene heeft, dan zy in de gedagte Afbeeldingen zyn. Deeze Wilde heeft de Bloemen wit, en veel flapper van Reuk, en dezelven krygen, schoon in de Tuinen geteeld zynde, nooit die kragten van de andere Soort. De jonge Bladen wat gekneusd en in Water geweekt, tot dat het roodachtig wordt, doen de Amboineezen in de Oogen om het Gezigt op te helderen. Met den bynaam van *Tsjampiacca* heeft onze Ridder deeze Soort ook aangenomen. II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

UVARIA. Druiveboom.

De Kenmerken zyn, een driebladige Kelk en zes Bloemblaadjes: de Vrugt-Trosfen, die den naam aan dit Geslagt geeven, bestaan uit een menigte van vierzaadige Besfen.

Twee Soorten zyn daar van aangetekend, als volgt.

(1) Druiveboom *met effenrandige Bladen.*

I. *Uvaria Zeylanica.* Ceylonsche.

Tot

(1) *Uvaria* Foliis integerrimis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 692. p. 374. Uvaria. *Fl. Zeyl.* 224. Uva sylvestris Zeylanica Mali Armeniacæ sapore, *Uves de Mato* Lusitanis. BURM. *Thes. Zeyl.* p. 231. Funis Musarius. RUMPH. *Amb.* V. p. 78. T. 42. Narum-Panel. *Hort. Mal.* II. p. 11. T. 9. RAJ. *Hist.* 1636. Conferantur Canangæ RUMPH. *Amb.* II. T. 65 & 66. f. 2. BURM. *Fl. Ind.* 124.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Druiveboom.*

Tot deeze Soort, welke *Ceylonsche Wilde Druif*, met den Smaak van Abrikoozen, genoemd was door den vermaarden HERMANNUS, wordt betrokken het *Pisang-Touw* van RUMPHIUS, 't welk een Rankgewas is, by de Boomen op kruipende, in 't Latyn *Funis Musarius*, en dus geheten, om dat de Vrugten, die aan Trossen hangen, eenigermaate naar de Pisang of Banannen gelyken, of liever, om dat de Bloemen 'er den Reuk van hebben. Deeze bestaan uit zes Blaadjes, omringende een Heuveltje van Vezeldraaden, dat aangenaam is om te eeten. Men vindt 'er, op Ambon en de nabuurige Eilanden, eene breed- en smalbladige Soort van, beiden aan de kanten der Bosschen groeijende. De Vrugten, als kromme Vingers, vol gepakt met ronde platte Boontjes, strekken meest tot Voedzel der Aapen, die men 'er mede in Strikken vangt, wordende de Schors van de Wortelen en het Hout in de Medicynen gebruikt.

Van gelyken aart is de *Narum-Panel* van Malabar, die een Heester is van vyf of zes Voeten hoog, doch langs de Boomen wel ter hoogte van twee of drie Mans langten opklimmende. De Bladen zyn, gelyk in de Ambonsche, langwerpig en donkergroen, doch de Vrugten schynen 'er wat kleiner te vallen, hebbende maar een Duim langte. De Wortels, het Hout, de Bladen en Vrugten, hebben altemaal een Kruiderigen Reuk, inzonderheid de Schors', uit

uit welke een Olie geſtookt wordt, welke niet aangenaam van Reuk en bitterachtig is, en tegen verſcheide Gebreken dienſtig, zo wel als de Wortelen, in Water gewreeven, en de uitgeperſte Olie der Vrugten gebruiken de Malabaaren tot verzagting in Wonden, inzonderheid van de Peesachtige deelen, Pynen en Samentrekkingen.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Druiveboom.*

Schoon hier van geen byzondere aangenaamheid des Reuks gemeld wordt, betrekt men 'er doch toe de *Cananga-Boomen* van RUMPHIUS, wier Bloemen in aangenaamheid van Reuk de meeſte anderen overtreffen. De Tamme is een taamelyk hooge Boom, die deswegen overal, op de Oostindiſche Eilanden, by de Huizen en in de Tuinen, of ook aan de Wegen nagehouden wordt. De Stam mag een Vadem in 't ronde haalen. De Kroon is lugtig: de Bladen ſtaan aan dunne Takjes, gelyk in de Perſikboomen, zynde ſomtyds wel een Span lang en een Hand breed, bly groen, dun en ſlap hangende. De Bloemen komen tusſchen en agter de Bladen by bosjes voort. Men zouze byna voor Kwastjes of Kwispels aanzien, als uit zes lange, ſmalle, neerhangende Bladen beſtaande, tusſchen welken een Hoofdje vervat is, dat een Knopje heeft, waar uit de Vrugt voortkomt, die de gedaante heeft van eene Kegelvormige Knoop, van binnen met eenige weeke Korrels gevuld, welke van de Vogels veelal worden op-

Cananga-Boomen.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Cananga-Boomen.*

opgegeten, en dan door den Afgang geloosd, hetwelk deeze Boomen vermenigvuldigt.

Hoewel deeze Vrugten ook aan Trosſen groeijen, kan ik toch in dit alles weinig overeenkomst met den gedagten Druiveboom beſpeuren. De Reuk deezer Bloemen, als uit dien van Narcisſen en Kruidnagelen ſamengeſteld, is ongemeen ſterk, doch zeer bemind by de Indiaanen, die dezelven zeer gaarn by zig in het Haair of in de Kleederen draagen, als ook in de Huizen en Bedſteeden uitſpreiden, alwaar die haaren Reuk behouden tot den derden dag. Zy mengen dezelven onder den Tabak, dien zy rooken, of onder de Pinang, welke zy kaauwen. Op Bruiloften en Maaltyden worden 'er de Huizen mede verſierd. Ook maaken zy, door deeze Bloemen, met die van de Sampacca, in Olie af te trekken, een welriekende Zalf daar van, met andere SpecerYën en Kurkuma, om zig het Lighaam daar mede te beſmeeren. Dit doet inzonderheid het Vrouwvolk, meenende dat die geele Kleur haar bevallig maakt. De gedestilleerde Olie van deeze Bloemen is, inzonderheid te Batavia, by de Ligtekooijen zeer in achting, en wordt van haar, by Druppeltjes, zeer duur betaald. Inderdaad deeze Olie, waar van iets door den meergemelden RICHTER, te Batavia lang in de Apotheek geweest, door hem zelf geſtookt zynde is medegebragt, en my ter proeve vereerd, bevind ik zeer lieflyk, doch als menze by zig draagt of veel ruikt het Hoofd be-

zwaarende, gelyk RUMPHIUS dien aangaande zegt. II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

Behalve de tamme zyn 'er ook Wilde Cananga-Boomen, waar van RUMPHIUS driederley beſchryft, een Driebladigen, een Smal- en een Breedbladigen. De eerſte wordt, wegens de driebladigheid der Bloemen, dus geheten. De Vrugten hebben de grootte van Pruimen en bevatten drie platte Korrels, leggende in een Slymerig Vleeſch. Van de Pitten deezer Korrels wordt, door de Indiaanſche Vrouwtjes, een welriekende Zalf of *Boborri* gemaakt. De Smalbladige komt in gedaante naast aan den Tammen, doch heeft Vrugten als Hazelnooten, mede aan Trosſen groeijende. De Breedbladige ſtemt, wat de Bladen aangaat, meest met den Sampacca-Boom overeen. Van allen zyn de Korrels welriekende, en de verſche Bloemen ſlap, maar gedroogd zynde byna zo ſterk van Reuk als die van den Tammen Cananga-Boom.

(2) Uvaria *met Zaagswys' getande Bladen.* II. *Uvaria Japonica.* Japanſche.

De hier bygevoegde *Japanſche*, van KAEMPFER beſchreeven, is maar een kleine Heeſter, met Takken van een Vinger dik, met eene Schors

(2) *Uvaria* Foliis ſerratis. *Syst. Nat.* XII. Frutex viscoſus procumbens, Folio Telephii vulgaris æmulo, Fructu racemoſo. KÆMPF. *Amœn.* 476. T. 477.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. Schors zo lymerig, dat een klein Stukje, daar van afgerukt en gekaauwd, den Mond en Keel met Slym vervult. De Bladen gelyken naar die van de gewoone Hemel-Sleutels, zynde langwerpig ovaal, aan beide enden ſpits, met een Steeltje; twee, drie of vier Duimen lang, in 't midden niet wel half zo breed, ſomtyds uitgegulpt of gegolfd, aan de kanten met uitſteekende Puntjes getand, ſtyf en dikachtig, glad en bleek groen. Aan een Steeltje van anderhalf Duim, dat dun is en groen, hangt een ronde Groep van dertig of veertig Besſen als Druiven, die op een ronde Knop zitten, digt tegen elkander aan, byna gelyk de Moerbeziën of Braamboozen. Ryp geworden zyn deeze Besſen rood, laf op de Tong, en bevatten Nierachtige Zaadkorrels, van eene leelyke ſcherpe Smaak. De Knop, waar op deeze Besſen gezeten hebben, gelykt, in grootte en gedaante, naar een Aardbezie. Van de Bloemen maakt KAEMPFER geen gewag; maar de Vrugt betrek dit gewas tot de Druiveboomen.

ANNONA.

De Kenmerken zyn met die van het voorgaande Geſlagt overeenkomſtig, uitgenomen dat de Vrugt een rondachtige als 't ware geſchubde Appel is, met veele Zaaden.

Agt Soorten komen van hetzelve voor, als volgt.

(1) An-

(1) Annona *met Lancetswys' ovaale, gladde, glanzige, vlakke Bladen en gedoornde Vrugten.* II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

Deeze Soort verschilt van de anderen, door haare groote op 't Oog gedoornde Vrugt. Zy valt zo wel in Oost- als in Westindie, en 't is duister, van waar zy haaren naam en afkomst hebbe: alzo het zeker is, dat men haar in Westindie reeds lang by den naam van *Anona* gekeud heeft, en, aan den anderen kant, uit de aantekening van den Hoogleeraar J BURMANNUS blykt, dat de Inlanders op Ceylon haar *Anon* heeten. Volgens RUMPHIUS noemt menze, in Oostindie, dikwils *Manoa* of *Menona*, op Ambon *Nonas*, welke naamen veel overeenkomst met *Anona* hebben. Waarschynlyk zal die naam, door de Spanjaarden of Portugeezen, eerst in Westindie daar aan gegeven, en door dezelven, zo niet het Gewas zelf, in Oostindie zyn overgebragt. Weleer schynt zy

I. *Annona muricata.* Zuurzak-Boom.

(1) *Annona* Foliis lanceolatis glabris, nitidis, planis; Pomis muricatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 693. p. 374. *Hort. Cliff.* 222. GRON. *Virg.* 61. ROYEN *Lugdbat.* 494. JACQ. *Obs.* p. 10. T. 5. Annona Fol. oblongo-ovatis nitidis &c. BROWN. *Jam.* 254. An. Indica latifolia &c. PLUK. *Alm.* 31. T. 134. f. 2. An. Ind. Fructu Conoide viridi &c. *Ibid.* 32. T. 135. f. 2. An. maxima Fol. latis splendentibus &c. SLOAN. *Jam.* 203. *Hist.* II. p. 166. T. 225. Anona. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 133. T. 69. MER. *Sur.* T. 14. Guanabanus Fructu molliter aculeato. PLUM. *Ic.* 143. f. 1.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Zuurzak-Boom.*

zy onder den naam van *Guanabanus* bekend geweest te zyn, welke 'er ook door Pater PLUMIER aan gegeven is. Dus fpreekt 'er de Heer JACQUIN van.

„ Schoon veele, ja wel zeer vermaarde Rei-„ zigers en Kruidkundigen, deezen Boom be-„ fchreeven, en verfcheidene ook door Afbeel-„ ding opgehelderd hebben, oordeelde ik het „ nogthans den Liefhebberen niet onaangenaam „ te zullen zyn, indien ik, een Ooggetuige „ geweest, met de Figuur daar van ook een „ breeder befchryving uitgave. De Afbeelding „ van MERIAN, naamelyk, wel beter dan de „ anderen, heeft de Bloem al te zeer gerimpeld. „ De Tekening van SLOANE is de beste niet, „ om dat de Bladen zelden zo klein zyn, en „ dat in de Vrugt, die van de kleinften is, de „ Netswyze ftreepen ontbreeken. Door PLU-„ MIER is ook de Vrugt niet gelukkig getrof-„ fen.

„ Ik heb deeze Anona op de meefte Karibi-„ fche Eilanden, wel inderdaad wild by de Dor-„ pen, doch nooit midden in de Gebergten of „ op woefte plaatfen, gevonden; weshalve ik „ vermoede, dat dezelve eertyds van elders in „ die Landen overgebragt zy. De geheele Boom „ heeft een zwaaren walgelyken Reuk, die de „ rype Vrugten alleen minder befmet. Het „ fchynt min of meer eene Geflagt - Reuk te „ zyn, welke in deeze Soort boven anderen „ doorftraalt. Op Velden of in lugtige Bosfchen

„ vry

„ vry groeijende, krygt hy ongevaar de grootte II.
„ van een Peereboom, maar, van de nabyſtaan- AFDEEL.
„ de Boomen geprangd, blyft hy een Heeſter. XIII.
„ Dus heb ik 'er ook Heiningen van gemaakt HOOFD-
„ gezien, die beſtand waren tegen 't geweld STUK.
„ der ſterkſte Winden. Het Hout is witachtig *Zuurzak-Boom.*
„ en niet zeer vast, met eene Aſchgraauw brui-
„ ne Schors bekleed. De Elswyze punten van
„ de Takjes of eerſte beginzels der Bladen zyn
„ Oranjekleurig: de Bladen langwerpig ovaal,
„ ſpits, effenrandig, glad en glanzig, plat, Le-
„ derachtig, van boven donkergroen, van on-
„ deren bleeker, overhoeks, kort geſteeld, drie
„ of vier Duimen lang. Enkelde Bloemſteel-
„ tjes, ieder met één Bloem, dik en eindelyk
„ Houtig, komen verſpreid, dikwils aan de
„ oudſte Takken, en ſomtyds ook uit den Stam
„ zelf voort: want de jonge Takjes zouden de
„ Vrugt niet draagen kunnen. De Bloem, die
„ groot en bleek Zwavelkeurig is, heeft de
„ volgende Kenmerken".

Een zeer kleine blyvende Kelk, verdeeld in drie Hartvormige, holle, geſpitſte Slippen. De *Bloemblaadjes* zes in getal, Hartvormig, holrond, Lederachtig, zeer dik, zeer groot, wyd uitgeſtrekt, ongeſteeld; zynde de drie binnenſten beurtlings kleiner en ſtomp, de buitenſten ſpits getipt en wyder open. *Meeldraadjes* zyn 'er naauwlyks; maar een groote menigte van overendſtaande *Meelknopjes*, waar mede het *Vrugthuisje* digt bezet is. Op hetzelve, dat eene rond-

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Zuurzak-Boom.*

rondachtige figuur heeft, zit een dergelyk Zaadbeginzel, zonder *Styl*, geheel bedekt met ſtompe *Stempels.* Het *Zaadhuisje* is eene Eyronde, zeer groote Bezie, dikwils krom, bekleed met eene gladde Schors, welke flaauw Netswyze verdeeld is en gewapend met niet kwetzende, groenachtige Doorens; waar in veele langwerpige gladde Zaaden, die in 't ronde geplaatst zyn, huisvesten.

„ De Vrugt is altoos meer of min Hartvor-
„ mig, verſchillende in grootte, als van vyf
„ tot negen Duimen lang, en overdwars drie
„ of zes Duimen dik zynde. De Schors, van
„ de rype Vrugt, is uit den geelen groenach-
„ tig, dik, doch brooſch, door Streepen ver-
„ deeld in Ruiten, wier middelpunt zig tot een
„ zagt Doorntje verheft. Het Vleeſch is wit-
„ achtig, Sappig, welriekende, Boterachtig,
„ eetbaar, van een byzonder aangenaamen
„ Smaak, zoet met een weinig rinsheid. Het
„ ſchynt ſamengeſteld te zyn uit een menigte
„ van Pieramiedjes, wier Toppen in het midden
„ van de Vrugt ſamenloopen, ieder één Zaad
„ bevattende. Men plukt doorgaans de Vrug-
„ ten onryp, op dat zy niet van 't Steeltje op
„ den Grond zig te barſten vallen zouden. Men
„ zetze, na dat zy eenige Dagen gelegen heb-
„ ben en murw geworden zyn, op Tafel en
„ houdtze taamelyk in waarde. Alzo zy te
„ week zyn, om met een Mes geſchild te wor-
„ den, breekt men ze met de Hand, en ſchept

„ 'er

„ 'er met een Lepel de Pap, of zuigt met den „ Mond de Stukken uit, werpende den Bast „ weg, die iets onaangenaams en Terpenthyn- „ achtigs heeft. Tot verfrisſchinge, in heete „ Ziekten, pryzen de Inlanders dezelven zeer „ aan; maar een nieuwlings aangekomen Euro- „ peaan vindt 'er geen Smaak in. De rypen „ kunnen niet lang bewaard worden. Van de „ onrypen maaken ſommigen Wyn, die wit is „ en tegen de Kanker in de Mond der Kinderen „ gepreezen wordt. Anderen kookenze, met „ Water en Suiker, tot eene niet onſmaakelyke „ Spyze. De driejaarige Boom, uit Zaad ge- „ teeld, geeft, zo men zegt, reeds Vrugten. „ Ik heb twaalf Boompjes daar van, reeds „ Vrugtdraagende, een Arm dik, tien Voeten „ lang, met een klomp Aarde uitgedolven, in „ 't jaar 1756 van Martenique naar Weenen „ overgezonden, die 'er allen levendig geko- „ men zyn: de meeſten derzelven groeijen „ nog weelig in de Keizerlyke Tuinen, maar „ zy geeven zelden Bloem en nooit Vrugten. „ De Engelſchen noemen dit Gewas *Sour-Sop-* „ *Tree*, dat is Zuurſopboom, de Franſchen „ *Corosſolier*, naar 't Eiland Kurasſau, by hun „ *Corosſol* genaamd, van waar men denzelven „ eerst overgebragt acht te zyn: de Hollanders „ *Zuurzak-Boom*, als die Zakken met Zuur „ voortbrengt; maar de Spanjaarden geeven 'er „ den Indiaanſchen naam, *Guanaban*, aan. De „ *Tsjaka-Maram* van den Malabaarſen Kruid-

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

Zuurzak-Boom.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

„ hof, III. Deel pag. 17. T. 26, 27, 28, „ schynt een van deeze verschillende, en andere niet wel bekende Soort, van Anona, te „ zyn."

Zuurzak-Boom.

Dus verre de Heer JACQUIN. 't Schynt dat deeze Vrugten de Puntjes somtyds styver en Doornachtig hebben. Immers SLOANE betrekt ook tot deze Soort, dien Boom welken de Engelschen *Prickly - Apple*, of Stekeligen Appel noemen, hebbende een groene, Kegelvormige, als met Schubben gedoornde Vrugt, en deeze zou, volgens PLUKENETIUS, niet alleen de *Araticu - Ponhe* van Brasil, maar ook de *Atamaram* van Malabar zyn, welke tot de volgende Soort is t'huis gebragt.

Wat den gemelden *Tsjaka - Maram* aangaat, deeze behoort zekerlyk tot de Anona's, van welken in dat Werk gezegd worden wel dertig Soorten op Malabar te zyn, die ten opzigt van de Vrugten verschillen, doch hoofdzaakelyk te betrekken zyn tot twee, naamelyk die het Vleesch smaakelyk en Honigzoet, of laf hebben en onsmaakelyk. De Appel is wel een Span breed en twee Span lang, dus als de grootste Soort van Meloenen of Pompoenen, weegende niet zelden vyfentwintig Pond. Dezelve heeft den Bast groen, dik, en met dikke Schubben, die gedoornd zyn, als met Diamanten, bobbelig bezet; de zelfstandigheid van binnen als Room, met Pitten als Karstengen, die ook eetbaar zyn. De Vrugt wordt *Jacqueira* van de Portu-

tu-

uugeezen en *Soortsacken* van de Hollanders geheten.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

(2) Annona *met langwerpige Bladen, de Vrugten als 't ware stomp geschubd.*

II. *Annona Squamosa.* Kaneel-Appel. Pl. XII. *Fig.* 2.

Tot deeze Soort, welke geen Stekels heeft, maar van bviten als met Schubben is bekleed, wordt betrokken de Annona met langwerpig Eyronde, gegolfde, geaderde Bladen, driebladige Bloemen en getepelde Vrugten van BROWNE, als ook de Anona met kleinere ruikende Bladen, en eene Kegelvormige geschubde, kleine, zoete Vrugt van SLOANE, die daar toe de Wilde *Cachimas* van ROCHEFORT betrekt. De onzen noemen hem *Kaneel-Appel-Boom.* Ik zal hier wederom de beschryving van den Heer JACQUIN gebruiken.

„ Deeze Boom komt ook menigvuldig in de „ Tuinen op de Karibische Eilanden voor, en „ groeit thans omstreeks de Bouwlanden in 't „ wilde; zynde misschien eertyds van elders „ daar heen gebragt. Zy valt kleiner van Ge- „ was, wordende zelden meer dan dertien Voe- „ ten

(2) *Annona* Foliis oblongis, Fructibus obtuse subsquamatis. *Syst. Nat.* XII. JACQ. *Obs.* 13. T. 6. f. 1. Annona Fol. oblongo-ovatis, undulatis, Venosis, &c BROWN. *Jam.* 256. An. Foliis odoratis minoribus &c. SLOAN. *Jam.* 205. *Hist.* II. p. 168. T. 227. RAJ. *Dendr.* 77. Anona tuberosa. RUMPH. *Amb.* I. p. 138. T. 46. Atamaram. *Hort. Mal.* III. p. 21. T. 49. BURM. *Fl. Ind.* 125.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Kaneel-Appel.*

„ ten hoog. Het witachtige Hout is met een „ bruinachtige Schors bekleed. De Boom maakt „ een fraaije maar niet zeer digte Kroon. De „ Bladen zyn langwerpig, fpits, effenrandig, „ glad, door menigvuldige Adertjes gegolfd, „ vuil en uit den geelen groenachtig van Kleur, „ ruikende, vier of vyf Duimen lang, kort ge- „ fteeld. Uit de Takjes, inzonderheid die niet „ van de jongften zyn, ja ook uit den Stam „ zelf, daar die zig in Takken verdeelt, komen „ enkelde Steeltjes, ieder met ééne Bloem, „ voort. De Bloemen zyn Lederachtig, uit „ den groenen geel, zwaar van Reuk, en zes- „ bladig, niet driebladig, gelyk BROWNE ge- „ meend heeft, komende in Kenmerken en „ grootte volmaakt met die der volgende Soort „ overeen. De Vrugten zyn, niet alleen by „ de Inlanders, maar ook by de meefte Euro- „ peaanen, in groote agting. Zy zyn Eyvor- „ mig rond, van verfchillende grootte, ge- „ meenlyk als eens Mans Vuist. De Bast, „ blaauwachtig groen en met Daauw bedekt, is „ zeer broofch, en overal bezet met groote, „ dikke, ftompe, ongelyke Tepels, die als „ Schubben over elkander heen leggen. In de „ rype Vrugt fcheiden dezelven ligt van mal- „ kander, en niet zelden blyft 'er een gedeel- „ te van de Vleezige Pieramiede, onder 't af- „ haalen, aan zitten, waar toe zy behooren; „ doch men kan deeze Schubben, wegens haa- „ ren zeer onaangenaamen Terpenthyn-Smaak,

„ niet

„ niet mede op-eeten. Het Vleesch, dat wit „ en week is, heeft eenen byzonder aangenaa„ men, Kruidigen, Wynachtig zoeten, Reuk „ en Smaak. Men plukt en eet deeze Vrugten „ op den zelfden tyd van 't Jaar als de Zuurzak„ ken, en op even de zelfde manier. De „ Zaaden zyn zwart, men telt 'er omtrent veer„ tig in ieder Vrugt. Als de Boom verplant „ wordt, laat hy zyn Bladen vallen, en geeft „ dan dikwils weder rype Vrugten, voor het „ uitkomen van de nieuwe Bladen. Ik heb „ van deeze ook verscheidene, reeds Vrugt„ draagende, van Martenique overgezonden, „ die in de Keizerlyke Tuinen tot nog toe wel „ tieren en eenige maalen gebloeid, doch nooit „ Vrugt gegeven hebben.

II. Afdeel. XIII. Hoofdstuk.

Kaneel-Appel.

„ De Bladen van deezen Boom, door kneu„ zing klein, en met Zout tot een Pap gemaakt „ zynde, zouden tot rypmaaking van hardnek„ kige Gezwellen dienen, zo de Schryvers van „ den Malabaarsen Kruidhof verzekeren. In „ dat Werk is 't Gewas wat sober afgebeeld, „ zo wel als by SLOANE, die de Vrugt alleen „ regt goed heeft. RUMPHIUS vertoont een „ gedoornden Tak, hoedanigen ik nooit heb „ waargenomen. Zyne beschryving niettemin „ komt met deeze Soort volmaakt overeen. De „ GUANABANUS van EHRET by TREW, „ Tab. 49, schynt my toe de zelfde niet te zyn „ met den onzen: want de Vrugten verschillen „ te veel in grootte en Kleur, de Bladen in fi„ guur.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Kaneel-Appel.*

„ guur. De Engelschen noemen hem *Sweetsop-* „ *Tree* of Zoete Sop Boom; de Franschen *Pom-* „ *mier de Canelle* of Kaneel-Appel-; de Hol- „ landers *Steen-Appel Boom*, als groeiende op „ Steenachtige plaatsen."

De Heer LINNÆUS betrekt thans tot deeze Soort de *Indische Anona*, met eene groenachtig geele Vrugt, den Bast ruuw en geschubd, met kleine zwartachtige Pitten hebbende, by PLUKENETIUS; als ook den *Guanabanus* met ruikende Bladen en eene rondachtige geschubde Vrugt, van PLUMIER. De eerstgemelde zou *Honig-Appel* by de onzen, en *Suiker-Appel* by de Engelschen genoemd worden: benaamingen die daar op beter, dan op den voorigen, passen. Immers RUMPHIUS, by wienze *Geknobbelde Anona*, op 't inlands *Manoa Papuwa* heet, getuigt, dat deeze veel smaakelyker zelfs dan de gewoone Anona is, hebbende eene byzondere Geurigheid, als van Roozewater. Het Gewas hadt men van Ternate op Amboina overgebragt, zynde, zo men meende, van de Papous-Eilanden afkomstig.

De Vrugt van deezen Kaneel-Appel Boom, zo wel als van de Zuurzakken, uit Westindie, in Flesschen gegroeid, bezittende, en wel de eerstgemelde aan een Takje met Bladen, zo heb ik daar van de Afbeelding hier, in *Fig.* 2, op Plaat XII, willen mededeelen. Aanmerkelyk is 't, dat deeze Vrugten thans niet groen, maar Koffykleurig bruin, zig vertoonen, zynde waarschyn-

ſchynlyk door het Vogt dus veranderd: want men getuigt, dat dezelven haare Groenheid aan den Boom behouden, tot dat zy door rypheid op den Grond vallen, barſtende dan in zo veele Stukken van één, als 'er Schubben zyn. Sommigen noemenze licht-, anderen geelachtig of Pappegaay-groen. II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

(3) Annona *met Lancetswyze Bladen, de Vrugten Eyrond en Netswyze geſtreept.* III. *Anona reticulata.* Vlaade-Appel.

Deeze Soort verſchilt van de voorgaande, doordien de Vrugten niet gedoornd, noch geſchubd zyn, maar eene effene Schors hebben, welke als Netswyze in Ruiten is afgeperkt. Volgens deeze geſteldheid van de Vrugt, moet het de *Anona-Maram* van den Malabaarſen Kruidhof zyn, zo wel als de eerſte of gemeene *Anona* van RUMPHIUS; doch het ſchynt naauwlyks de *Guanabanus* met eene Goudgeele zagt gedoornde Vrugt te kunnen zyn van PLUMIER, niettegenſtaande onze Ridder dien thans daar toe betrekt. SLOANE, die deezen Boom *aller-grootſte Anona* tytelt, met langwerpige ſmalle Bladen en een zeer groote geele Kegelvormige Vrugt,

(3) *Annona* Foliis lanceolatis, Fructibus ovatis reticulato-areolatis. *Syst. Nat.* XII. JACQ. *Obs.* 14. T. 6. f. 2. Annona Fructibus oblongis, undulatis, Venoſis. BROWN. *Jam.* 256. Anona maxima Foliis oblongis anguſtis, &c. SLOAN. *Jam.* 204. *Hiſt.* II. p. 167. T. 226. CATESB. *Car.* II. T. 62. RAJ. *Dendr.* 77. Anona-Maram. *Hort. Mal.* III. p. 23. T. 30, 31. Anona. RUMPH. *Amb.* I. T. 45. BURM. *Fl. Ind.* 125.

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

Vlaade-Appel.

Vrugt, den Bast glad in Perkjes verdeeld hebbende, merkt aan, dat de Engelſchen dezelve *Custard-Apple*, naar zekere Vlaade, van Melk en Eijeren gemaakt, noemen. Zie hier de beſchryving door JACQUIN.

„ Onder de aanhaalingen heb ik die van Plaat „ 86, uit het Tweede Deel van CATESBY, „ door LINNÆUS, weggelaten: aangezien de „ bulten tusſchen de afperkende Streepen in de „ Afbeelding, in de beſchryving ook aangemerkt „ en de zesbladige Bloem, van die der volgen- „ de Slymerige Anona verſchillende, een ande- „ re en van alle de Soorten my bekend en van „ LINNÆUS onderſcheidene Soort, ſchynen „ te ſtellen. De Figuuren van SLOANE en „ RHEEDE zyn taamelyk goed, hoewel in „ beiden de Perkswyze Tekening der Vrugt „ kwaalyk uitgedrukt is. Ik heb dit door myne „ Afbeelding getragt te verbeteren. Het is een „ Kroonboom. veel uitgebreider en hooger dan „ de voorgaanden, doch voor 't overige aan den „ Kaneel-Appel Boom gelyk. De Reuk is wal- „ gelyker; de Bast wat ongelyker. De Bladen „ komen in Kleur en figuur overeen; verſchil- „ lende daar in, dat zy ſpitſer en veel langer, „ en evenwel niet breeder zyn. De Bloemſteel- „ tjes en Bloemen zyn eveneens, hebbende de „ volgende Kenmerken".

De *Kelk* is in drieën verdeeld en zeer klein, met de Slippen Hartvormig, hol, geſpitst. Zes Lederachtige, ongeſteelde Blaadjes heeft de

Bloem,

Bloem, waar van de drie buitenften, beurtlings, langwerpig, ftomp, zeer dik en groot, aan de Rug verheven rond, van binnen hoekig, aan den Grondfteun holrond en zeer wyd gaapende; de drie binnenften Eyvormig en veel kleiner dan de Slippen van de Kelk zyn. Men vindt naauwlyks *Meeldraadjes*, maar een menigte van *Meelknopjes*, die regt overend geplaatst zyn op het Vrugthuisje, waar op het *Zaadbeginzel* zit, geen Styl hebbende, maar bedekt zynde met een menigte van ftompe *Stempels*. Dit alles komt nagenoeg met de eerfte Soort overeen; maar de *Vrugt* is een groote Hartvormig ronde Appel, die een gladde Schors heeft, door Streepen Ruitswyze afgeperkt, bevattende veele langwerpige, famengedrukte, gladde Zaaden.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. *Vlaade-Appel.*

„ De Vrugt is byna altoos grooter dan een „ Vuist, en heeft eenigermaate de figuur van „ een Osfen-Hart. Zy is glad, niet met eenige „ verhevene Schubben of Bulten, maar door „ Netswyze Streepen in ongelyke meestal vyf- „ hoekige Ruiten afgeperkt. Ryp zynde is zy „ vuil geel, fomtyds ook roodachtig, wordende „ door lang of onvoorzigtig handelen bruin en „ dan in 't kort bedervende. Het Vleefch is „ witachtig, week, zoet, naauwlyks Smaak of „ Reuk hebbende, en alleen van de Inlanders, „ ja zelfs niet van allen, gegeten wordende. „ Voor 't overige komt zy met de anderen „ overeen. De onrype Vrugten, aan ftukken „ gefneeden en gedroogd, zyn van zeer goe- „ den

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

Vlaade-Appel.

„ den dienst, tot het stoppen van een langduu-
„ rigen Buikloop. Deeze Soort groeit van zelf
„ op de Karibische Eilanden. De Franschen
„ noemenze *Cachiman Cœur de Bœuf* of Ossen-
„ Hart, de Engelschen *Custard-Apple Tree*,
„ dat is Vlaade-Appel".

Snot-Appel.

De gemeene Oostindische Anona van RUMPHIUS, die door LINNÆUS tot deeze Soort betrokken was, wordt door JACQUIN t'huis gebragt tot eene nieuwe Soort (*), *Slymige Anona* genaamd, om dat het Vleesch Slymeriger is dan dat der anderen en niets aangenaams in de Smaak heeft. RUMPHIUS pryst hetzelve ten dien opzigte ook niet veel, zeggende dat het mal zoet is, van zelfstandigheid byna als Potkaas en smaakende als gebraden Queën. JACQUIN vondt deeze wild groeijende in de Bosschen op Martenique, komende in gestalte volmaakt met de andere overeen, doch het buitenste van de Bloem samengegroeid hebbende, en de Slippen tevens zo wyd uitgebreid, dat de geheele Bloem niet kwaalyk naar een hedendaagsen Hoed geleek. De Perkjes van de Vrugt waren bultig, en evenwel niet getepeld of gedoornd. Van de Franschen werdt dezelve *Cachiman morveux*, dat is Snotterige Cachiman, geheten. Ik heb ze derhalve *Snot-Appel* genoemd.

(4) An-

(*) *Anona* Foliis oblongis, Fructibus areolatis, Corollis extimis monopetalis. JACQ. *Obs.* P. I. p. 16.

(4) Annona *met langwerpige, ſtompachtige, gladde Bladen en geperkte Vrugten.* II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

Hoe klein het verſchil in de Kenmerken ook voorkomen moge, wordt deeze nogthans, van den Vlaade-Appel Boom, door de Engelſchen onderſcheiden, en, om dat hy aan de Rivieren groeit, *Water-Appel* getyteld. De ſtompheid der Bladen, die volgens BROWNE Eyvormig zyn, ſchynt het voornaamſte verſchil uit te maaken. SLOANE geeft 'er zwartachtig groene Laurierbladen aan, en eene kleinere, Kegelachtige, geele Vrugt. Het is, volgens hem, een Boom van dertig of veertig Voeten hoog, met den Stam zo dik als een Man om zyn middel, draagende Vrugten van grootte als een Vuist, uitwendig eerst groen, daarna geel, van binnen Zaaden hebbende als Boeren Boonen, die in Oranjekleurig Vleeſch zitten, dat niet zeer aangenaam doch eetbaar is, en van de Inwooners op Jamaika wel gegeten wordt. IV. *Annona paluſtris.* Water-Appel.

(5) Annona *met Lancetswys' Eyvormige Bladen, de Vrugten Kegelvormig en glad.* V. *Annona glabra.* Gladde.

Dee-

(4) *Annona* Foliis oblongis obtuſiuſculis glabris, Fructibus areolatis. *Syst. Nat.* XII. Annona uliginoſa, Foliis nitidis &c. BROWN. *Jam.* 256. Annona Fol. oblongis obtuſis glabris &c. MILL. *Dict.* Anona aquatica, Foliis Laurinis atro-virentibus, Fructu minore conoide luteo &c. SLOAN. *Jam.* 205. *Hiſt.* II. p. 169. T. 228. f. 1. RAJ. *Dendr.* 78. Anona Americana juxta Fluviorum ripas &c. PLUK. *Alm.* 32. T. 240. f. 6.

(5) *Annona* Foliis lanceolato-ovatis, Fructibus conoidibus gla-

II. AFDEEL. XIII. HOOFD-STUK.

Deeze wordt door CATESBY voorgesteld, onder den naam van allergrootste Anona, met breede Bladen en eene zeer groote geele Kegelvormige Vrugt, die eene gladde Schors heeft. Dezelve zal dan geheel zonder Doorens, Schubben, Bulten, Knobbeltjes of Perkjes zyn, en dus begryp ik niet, hoe dezelve vallen kan onder de algemeene bepaaling van de Geslagts-Kenmerken der Annona door LINNÆUS, wanneer zyn Ed. zegt: „ de Vrugt is een zeer groote, „ Eyvormig rondachtige Bezie, met eene Schubachtige gestippelde Bast bekleed, met ééne „ holligheid, waar in veele Zaaden nestelen."

VI. *Annona triloba.* Driekwabbige.

(6) Annona *met Lancetswyze Bladen en in drieën gedeelde Vrugten.*

De Afbeelding van deeze is door TREW zeer fraay, volgens de Tekening van EHRET, die dezelve naar een Tak, welken CATESBY uit Amerika medegebragt heeft, gemaakt hadt, uitgegeven. Men ziet daar in, hoe de geelachtige gladde Vrugt de gedaante van den Balzak van een Ram eenigermaate uitdrukt, doch driekwab-

glabris. *Syst. Nat.* XII. Anona maxima, Foliis latis, Fructu maximo luteo conoide, cortice glabro. CATESB. *Car.* II. T. 64.

(6) *Annona* Foliis lanceolatis, Fructibus trifidis. MILL. *Dict.* T. 35. Anona Fr. lutescente lævi, &c. CATESB. *Car.* II. T. 85. TREW. EHRET. T. 5. DU HAMEL. *Arbr.* I. p. 56. T. 19.

kwabbigheid kan ik daar in niet befpeuren. De Heer MILLER, evenwel, merkt aan, dat de Vrugt in drieën is gedeeld. Beide deeze Soorten komen in Karolina voor. II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

(7) Annona *met Lancetswyze gladde, glanzige, geftreepte Bladen.* VII. *Annona Afiatica.* Oostindifche.

Deeze krygt van onzen Ridder den bynaam van *Oostindifche*, (want *Afiatica* moet dit betekenen,) om dat zy natuurlyk, dat is Wild, voortkomt in Oostindie. Ten minfte is zodanig door den Hoogleeraar J. BURMANNUS voorgefteld, die op Ceylon den naam van *Alughas* voert, waar van de Wortel door de Verwers gebruikt wordt om eene roode Kleur te maaken. Zyn Ed. fprak niet van de Vrugt, doch twyfelde of het ook de gemeene Anona, *Manoa* genaamd, van RUMPHIUS, mogte zyn. LINNÆUS betrekt 'er toe de *Guanabanus* van PLUMIER met de paarfche Vrugt, welke JACQUIN tot de Netswys' geperkte of Vlaade-Appel betrokken hadt, en daar toe zoude, volgens gedagten Heer BURMANNUS, de Anona met eene hoogroode Vrugt, van Ceylon, behooren.

(8) An-

(7) *Annona* Foliis lanceolatis glabris nitidis lineatis. *Hort. Cliff.* 222. *Fl. Zeyl.* 225. ROYEN *Lugdbat.* 494. Annona fylveftris. BURM. *Zeyl.* 21. BURM. *Fl. Ind.* 125. Guanabanus Fructu purpureo. PLUM. *Sp.* 43. *Ic.* 143. f. 2.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK. VIII. *Annona Africana.* Afrikaansche.

(8) Annona *met Lancetvormige Wollige Bladen.*

Deeze Soort krygt den bynaam van *Afrikaansche*, mooglyk, om dat zy uit Afrika oirsprongelyk wordt geacht te zyn, hoewel LINNÆUS zelf de woonplaats stelt in Amerika. Zy onderscheidt zig van de anderen door de Wolligheid der Bladen, die volgens de Afbeeldingen in lang zo smal en spits niet als in de voorgaande zyn. Immers, wanneer men de Afbeelding van EHRET beschouwt, zou menze veeleer spits ovaal noemen. Aldaar wordt de benaaming gebruikt van Pater FEUILLEE, die dit Gewas in Peru vondt, alwaar hetzelve gemeenlyk den naam van *Cherimolla* by de Spaanschen voert, en met veel zorgvuldigheid wordt aangekweekt.

Die Pater beschryft hetzelve als een Boom, niet hooger groeiende dan twaalf Voeten, wiens Bladen naar 't ovaale trekken, met eene stompe punt, lang vyf of zes Duimen, met een kort Steeltje, van boven bly groen, van onderen bleek groen. De Bloemen bestaan uit drie Bladen, van binnen wit, van buiten groenachtig, en komen voort uit een driepuntige Kelk, die

(8) *Annona* Foliis lanceolatis pubescentibus. *Hort. Cliff.* 222. ROYEN *Lugdbat.* 494. Guanabanus Fructu subcœruleo. PLUM. *Gen.* 43. Guanabanus Perseæ folio, Flore intus albo, exterius virescente; Fructu nigricante squamato. FEUILL. *Peruv.* Tom. III. *Hist. des Pl.* p. 24. T. 17. TREW. EHRET. Tab. 49?

die doorgaans beneden een Blad ontspringt. De Vrugt is Hartvormig, met indrukkingen, welke de Oppervlakte als geschubd maaken, doorgaans van buiten bruin grys en volmaakt ryp zynde zwartachtig, van binnen een zoetachtig wit Vleesch hebbende, dat naar Pap gelykt, gemengd met veele Zaaden van Koffykleur, die agt Lynen lang, vier breed en twee dik zyn. „ By de Spaansche Inboorlingen des „ Lands wordt deeze Vrugt voor de beste ge- „ houden, die men 'er heeft: zy geeven 'er de „ Kranken van te eeten, zonder schroom (zegt „ die Pater,) maar, welk een deugd 'er de Pe- „ ruviaanen ook in vinden mogen, het is zeker, „ dat één van onze Peeren of Pruimen beter „ zy dan alle de *Cherimollos* van Peru." II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

Wylen de beroemde Heer en Keizerlyke Lyf-Arts TREW heeft, in de verklaaring van zyne hier door onzen Ridder bedenkelyk aangehaalde Plaat, breedvoerig over alle de Soorten van Anonaas geredeneerd, billykende tevens de Naams-verandering in *Annona*, om dat *Anona* van barbaarsche afkomst is; welke naauwgezetheid nogthans niet dan moeielykheid baart (*). Men vergelyke, volgens hem, met deeze Soort, de

(*) Het Latynsche woord *Annona*, dat Leeftogt betekent, is immers op deezen Boom niet meer dan op veele anderen toepasselyk, en men behoorde veeleer eenige verandering, tot onderscheiding, daar in te maaken, om de dubbelzinnigheid te vermyden.

II. AFDEEL. XIII. HOOFDSTUK.

de Anona Plant, daar MERIAN op de Derde Plaat van haar Insekten-Werk de Afbeelding van geeft, onder den naam van *Kleine Zuurzakken.* Dezelve schynt, inderdaad, wat de Gestalte belangt, hier mede veel overeenkomst te hebben. Zy groeijen, zegt zy, Boomswyze en draagen volgens haare Afbeelding geschubde Vrugten, die van buiten geel zyn, van binnen vol wit Merg, met zwarte Zaaden. Zy vallen klein en slegt, en zyn derhalve van weinig dienst.

XIV. HOOFDSTUK.

Beschryviag van de BOOMEN, *wier Bloemen* vier Meeldraadjes *hebben, waar van* twee langer, twee korter *zyn, deswegen* Tweemagtige *genaamd,* DIDYNAMIA; *hoedanig maar weinige Boomen voorkomen.*

De Klasse der Tweemagtige Planten (*Didynamia,*) in het Stelzel der Sexen, is zeer uitgebreid, als bevattende byna alle de genen, welken de Derde en Vierde Klasse van TOURNEFORT, met *onregelmaatige* en *gelipte eenbladige* Bloemen, uitmaaken: want in deeze heeft byna altemaal plaats, dat van de vier Meeldraadjes, die zy hebben, twee naast aan elkander langer, twee korter zyn. De figuur

guur van de Bloem scheen zulks te vereisschen. Zeer weinigen, nu, komen onder deeze Planten Boomachtig voor, hoewel 'er genoeg Heesters onder zyn. Het eerste Geslagt van dien aart voert den naam van

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

BIGNONIA.

LINNÆUS hadt deeze Klasse in twee Rangen onderscheiden, waar van de eene, onder den tytel van *Gymnospermia*, de Zaaden naakt; de andere, onder dien van *Angiospermia*, dezelven als in een Vat of Kuipje begreepen heeft. Van deeze laatsten, naar de verdeeling van de Kelk, in twee, drie, vier, vyf of meer Slippen, byzondere Onderdeelingen gemaakt hebbende, komt de *Bignonia* onder de genen voor, die de Kelk in vyven gedeeld hebben, zynde haare Kelk Bekerachtig: de Bloem, die ook in vyven gesneeden en van onderen Buikig is, heeft een Klokswyze Keel: de Vrugt is een Peul met twee holligheden, die Vliezig gewiekte Zaaden bevat.

Van de zeventien Soorten van dit Geslagt, het welke zyn naam van den beroemden TOURNEFORT, ter vereering van den Abt BIGNON, bekomen heeft, zyn veelen klimmende Rankgewassen, doch sommigen ook Boomachtig, welke laatsten ik hier zal beschryven.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

(1) Bignonia *met enkelde, Hartvormige, drievoudige Bladen, den Steel regtopstaande, de Bloemen tweemannig.*

I. *Bignonia Catalpa.* Catalpa-Boom.

In 't algemeen is deeze Bignonia Boomachtig of als een Boom voorgesteld. DU HAMEL noemt dezelve, in zyn Werk over de Boomen, een Boom met Bladen van blaauwe Syringen en eene paarsche Bloem. By CATESBY vindt men hem afgebeeld, onder den naam van *Bignonia met Orleane-Bladen*, de Bloem vuil wit, met geele en paarsche Vlakken besprengd; de Vrugt een zeer lange, smalle Haauw. Om die reden hadt de Heer JACQUIN 'er den bynaam aan gegeven van *longissima* of uitermaate lange Bignonia, met enkelde Eyvormige Bladen, een regten Steel en tweemannige Bloemen, beschryvende dezelve aldus.

Het is een fraaije, regtopstaande Kroonboom, wel veertig en dikwils meer Voeten hoog, met enkelde, Eyvormige, spitse, effenrandige, gegolfde, glanzige, gepaarde of drievoudige Bladen

(1) *Bignonia* Foliis simplicibus cordatis ternis, Caule erecto, Floribus diandris. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 759. p. 415. Bignonia Foliis simplicibus ovatis, Caule erecto, Floribus diandris. JACQ. *Amer. Hist.* 182. Bign. Fol. simpl. cordatis. *Hort. Cliff.* 317. ROYEN *Lugdbat.* 289. BURM. *Fl. Ind.* 131. Bignonia arborea &c. BROWN. *Jam.* 264. Bign. Arbor &c. PLUM. *Spec.* 5. *Ic.* 57. Bign. Americana &c. DU HAMEL *Arbr.* I. p. 104. T. 41. Bign. Urucu foliis &c. CATESB. *Car.* I. T. 49. SELIGM. *Vog.* Kawara Fisagi. KAEMPF. *Jap.* T. p. 842. Cumbulu. *Hort. Mal.* I. p. 75. T. 41?

den, twee Duimen lang, op een dun Steeltje van één Duim, komende meest aan de enden der Takjes voort. De Trosſen, aldaar ook uitſpruitende, Pluimswys' en zwak, beſtaan uit ongevaar veertig Bloemen, die zoetruikende en witachtig zyn, met twee vrugtbaare en drie onvrugtbaare Meeldraadjes voorzien. Zeer dunne rondachtige Haauwen, van twee Voeten lang, bedekken dikwils de geheele Kroon, dat aartig is om te zien. De ſmalle, wederzyds geſpitſte Zaaden, zyn met Wol bekleed, en dit onderſcheidt haar van de mede-Soorten. Van de Ingezetenen op St. Domingo, daar dit Gewas veel groeit, wordt het *Zwarte Eik* genoemd, wegens de deugdelykheid van het Hout. II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK. *Catalpa-Boom.*

De Boom, door CATESBY in de binnenlandſche deelen van Karolina gevonden, en door Zaad in de bewoonde Landſtreeken voortgeteeld, alwaar hy om 't Sieraad in de Tuinen nagehouden werdt, groeide maar twintig Voeten hoog, hebbende de Haauwen ruim een Voet lang en een Vinger dik. De *Kawara-Fiſagi*, door KAEMPFER in Japan waargenomen, was van grootte als de Granaatappelboom, zynde door hem een Boompje genoemd met Klisſenachtige Bladen, die ſomtyds ge-oord zyn, een vyfbladige Bloem en ſmalle zeer lange Haauwen, met een Niervormig zeer dun Zaad, dat wederzyds gebaard is. De Bladen en Bast hebben eenen leelyk bitteren Smaak. Het Afkookzel der Haauwen wordt de Aambor-

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK. borstigen ingegeven; de Bladen op pynlyke deelen gelegd, en de Zenuwen zeer streelende geacht te zyn.

Wat den *Cumbulu* van den Malabaarsen Kruidhof aangaat, die door SYEN in de Aantekeningen een *Malabaarse Nooteboom* met eene Smeerige Noot en een gekapte Bloem genoemd wordt (*): dezelve kan, wegens de Vrugten, die de figuur van Nooten hebben, en aan Trossen groeijen, naauwlyks tot deeze Soort behooren, hoe zeer ook de Bloemen naar die van dit Geslagt gelyken. Zy hebben de figuur van een Huik, zynde geel van Kleur en niet onaangenaam van Reuk.

De klimmende Soorten overstappende, kome ik tot de

X. *Bignonia pentaphylla.* Vyfbladige.

(10) Bignonia *met gevingerde Bladen, de Blaadjes effenrandig en Spatelvormig.*

Deeze is door CATESBY in Karolina waargenomen als een Heester van tien Voeten hoog, maar zy wordt, volgens SLOANE, op Jamai-

(*) Nux Malabarica unctuosa, Flore cucullato. SYEN in Notis. *Fl. Malab.* 190.

(10) *Bignonia* Foliis digitatis, Foliolis integerrimis obovatis. *Hort. Cliff.* 497. Bignonia arbor pentaphylla, Flore roseo, major & minor, Flore Roseo, Siliquis planis. PLUM. *Sp.* 5. CATESB. *Car.* I. T. p. 37. SELIGM. *Vog.* I. *Pl.* 74. Nerio affinis Arbor Siliquosa, &c. SLOAN. *Jam.* 154. *Hist.* II. p. 62. RAJ. *Dendr.* 114. Guari-pariba. MARCGR. *Bras.* 108. T. 118.

maika een zeer groote Boom, dien men 'er *White Wood*, dat is Wit Hout noemt, groeijende veel op vogtige plaatsen en aan de kanten der Rivieren, zo aldaar, als op andere Eilanden van Amerika. Dezelve heeft de Schors, zo wel als het Hout, dat zeer hard is, wit. De Bladen vallen jaarlyks af, en dan blyft de Boom eenige Weeken kaal; middelerwyl begint hy te bloeijen, krygende Bloemen, welke wit zyn en wanstallig, naar die van den Doorn-Appel gelykende, waar op vierkante Haauwen volgen, als van den Oleander, met veele Zaaden bevrugt, zynde vyf of zes Duimen lang. De Karolinische heeft de Bloemen Roozekleurig.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

(11) Bignonia *met gevingerde Bladen, de Blaadjes effenrandig en gespitst Eyvormig.*

XI. *Bignonia Leucoxylon.* Wit Hout Boom.

Dit verschil der Bladen, alleen, onderscheidt deeze van de voorgaande Soort. Het is, volgens MILLER, een Bignonia, die de onderste Bladen gevingerd, de bovenste enkeld of drievoudig heeft. Het *Leucoxylon* van PLUKENETIUS, een Haauwdraagende Boom, met Oleander-Bloemen en gewiekte Bladen, die vyfbladerig is,

(11) *Bignonia* Foliis digitatis, Foliolis integerrimis ovatis acuminatis. *Syst. Nat.* XII. Bignonia Foliis imis digitatis &c. MILL. *Dict.* N. 10. Leucoxylon Arbor Siliquosa, quinis Foliis, Floribus Nerii, alato Semine. PLUK. *Alm.* 215. T. 200. f. 4.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

is, wordt hier t'huis gebragt. Dit verschilt weinig van gevingerd en SLOANE hadt denzelven tot den voorgaanden *Wit Hout Boom* betrokken. Men wil, dat dezelve het Witte Brasilie-Hout zoude uitleveren. Mooglyk zal deeze de naar den Oleander gelykende Boom zyn van voorige Autheuren, die Trossen van Zaadpeulen heeft, een Voet lang, welke door de schubbigheid der Zaaden in de eerste opslag voor Adders werden aangezien.

De volgende Soorten wederom Heesterachtig of Rankgewassen zynde, gaa ik tot de twee laatsten over.

XVI. *Bignonia Indica.* Oostindische.

(16) Bignonia *met dubbeld gevinde Bladen, de Vinblaadjes ongekarteld, byna Hartvormig, spits.*

De *Peuldraagende Malabaarse Boom* van SYEN, met Hartvormige Bladen en eene zeer groote, platte, langwerpige Vrugt, is de *Palega Pajanelli* van den Malabaarsen Kruidhof, welke BREYN tot de *Clematis* betrokken hadt, en genoemd, „ zeer groote Malabaarse Boomach„ tige, met Ockernooten-Bladen, de Vinblaad„ jes

(16) *Bignonia* Foliis bipinnatis, Foliolis integris, subcordatis, acutis. *Fl. Zeyl.* 236. Arbor siliquosa Malabarica Cordato Folio &c. RAJ. *Hist.* 1741. Palega Pajanelli. *Hort. Mal.* I. p. 77. T. 43. *β.* Arbor Siliq. Mal. Folio majore mucronato. RAJ. *Hist.* 1741. Pajanelli. *Hort. Mal.* I. p. 79. T. 45. BURM. *Fl. Ind.* 131.

„ jes rondachtig , een zeer groote witachtige „ ſtinkende Bloem en zeer breede platte Haau- „ wen draagende." By TOURNEFORT heet dezelve Bignonia met Hartvormige Bladen. Het is een hooge Boom, op Zandige plaatſen groeijende, die een week, witachtig Hout heeft, dat zeer Draadig is; den Stam wel twee Voeten dik. De Ribben der Bladen, waar aan de Vinblaadjes als in de Esſchenboomen ſtaan, hebben een gemeene Rib of Bladſteel, van wel vyf of zes Ellen lang. De Bloemen, die by Trosſen aan de enden der Takken groeijen, zyn Klokvormig met een langen Hals, en zeer groot. Hier volgen de Vrugten op, als Slagzwaarden, drie Span lang, een Hand breed en omtrent een Vinger dik, bevattende ontelbaare Zaaden.

II. AFDEEL. XIV. HOOFD-STUK.

Als eene byſoort wordt hier toe, door onzen Ridder, betrokken de *Pajanelli* van Malabar, welken SYEN door een grooter geſpitst Blad van den anderen onderſcheidt; hoewel dezelve, bovendien, de Bladen niet dubbeld, maar enkeld gevind heeft. De Vinblaadjes zyn veel grooter, een Span en daar boven lang en veel langwerpiger dan in de voorgaande Soort, doch al het overige is nagenoeg het zelfde, zelfs tot den Stank en de bitterheid der Bladen toe, welken gekneusd de Indiaanen dienen, om met eenige andere zaaken een zwarte Verw voor het Linnen te bereiden. Van de Wortels en derzelver Bast, maakt men, uit- en inwendig, in Afkookzel gebruik, als een Geneesmiddel.

(17) Big-

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK. XVII. *Bignonia cœrulea.* Blaauwe.

(17) Bignonia *met dubbeld gevinde Bladen, de Vinblaadjes Lancetvormig, ongekarteld.*

Een middelmaatige Boom, met breede Pokhoutbooms - Bladen, en blaauwe Bloemen als die van 't Vingerhoedkruid, door CATESBY op de Bahama - Eilanden waargenomen, maakt deeze Soort uit, welke LINNÆUS in Karolina plaatst. De Vrugten zyn platte rondachtige Haauwen, gemeenlyk twee Duimen middellyns hebbende, en gevuld met kleine, gewiekte Zaaden. Door de rypwording ſpringt deeze Vrugt in twee Stukken, en werpt dus de gedagte Zaaden uit.

CITHAREXYLUM. Vedelhout - Boom.

Dit Geſlagt heeft de Kelk vyftandig, Klokswyze; de Bloem Trechtervormig en Raderachtig, met de Slippen van boven ruig en even groot. De Vrugt is een Bezie met twee Zaaden, welken ieder twee holligheden hebben.

In hetzelve komen twee of drie Westindiſche Soorten voor, als volgt.

(1) Ve-

(17) *Bignonia* Foliis bipinnatis, Foliolis lanceolatis integris. *Syst. Nat.* XII. Arbor Guajaci latiore folio, Bignoniæ Flore cœruleo, Fructu duro in duas partes disſiliente, &c. CATESB. *Car.* I. T. p. 42. SELIGM. *Vog.* I. Pl. 84.

(1) Vedelhout-Boom *met ronde Takken, de Bloemkelken getand.* II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK. I. *Citharexylum cinereum,* Aschgraauwe.

Deeze, onder den naam van *Heesterachtig Citharexylon* met een Aschgraauwe Schors en langwerpig Eyvormige Bladen door BROWNE voorgesteld, en door PLUKENETIUS Laurierbladige Amerikaansche Boom, met de Bladen breed wit geaderd, geheten, komt by PLUMIER onder den naam van Boomachtige Trosdraagende Jasmyn, met Laurierbladen, voor. De Heer JACQUIN, die dit Gewas in de Bosschen op 't Eiland Martenique waarnam, zegt dat het een Takkige Kroonboom is, van twintig Voeten hoogte, met een ronden Stam, op 't meeste een Voet dik. De Bladen zyn langwerpig ovaal, wederzyds gespitst, effenrandig, glanzig, dikwils gepaard, somtyds overhoeks en ook wel drievoudig, doorgaans meer dan een half Voet lang. Aan ieder zyde hebben de Steeltjes, van boven, dikwils eenige weinige Klierachtige Kuiltjes, uit welken, in jongere Boomen, Druppeltjes Honig zweeten. Van de vier Meeldraadjes in de Bloem, zyn twee een wei-

(1) *Citharexylum* Ramis teretibus, Calycibus dentatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 760. p. 416. Citharexylon fruticosum, Cortice cinereo, &c. BROWN. *Jam.* 264. Cith. Arbor Laurifolia Americana &c. PLUK. *Alm.* 108. T. 162. f. 1. Jasminum arborescens racemosum, Foliis Lauri. PLUM. *Ic.* 157. f. 1.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK. weinigje langer dan de anderen. De Bloemen zyn klein, wit en hebben een aangenaame Reuk. Daar op volgen ſappige, gladde, zagte, ronde Besſen, die eerst groen zyn, dan rood en eindelyk zwart worden. Zy maaken hangende Trosſen uit, van byna een Voet lang. In het Vlek St. Pierre zyn zeer bevallige Wandeldreeven van deeze Boomen. De Ingezetenen noemen die *Bois cotelet*, wordende het Hout daar van tot het maaken van Vedels, Cythers en ander Muſiektuig gebruikt: weshalve het mooglyk dat gene zal zyn, 't welk men by de Konſtenaars *Reſonantie - Hout* noemt. Die van Barbados geeven 'er, deswege, den naam aan van *Fiddle-Wood*, dat is Vedelhout.

II. *Citharexylum caudatum.* (2) Vedelhout-Boom, *met ronde Takken, de Bloemkelken geknot.*

Geſtaarte. Deeze Soort, wederom, is door BROWNE genoemd Heeſterachtig *Citharexylon*, met byna ovaale Bladen, de Steeltjes met Voetjes, de Kelken geknot, de Trosſen aan 't end der Takken langer. Zy zou derhalve nader ſchynen te komen aan de gemelde van PLUMIER, welke de Trosſen uitermaate lang heeft, volgens den Hoogleeraar J. BURMANNUS (*): doch de

(2) *Citharexylum* Ramis teretibus Calycibus truncatis. *Syst. Nat.* XII. Cith. Fruticoſum, Foliis ſub-ellipticis, &c. BROWN. *Jam.* 265. T. 28. f. 2.

(*) Citharexylon Racemis longisſimis. PLUM. *Ic.* T. 175.

de Bladen zyn daar in niet Spatelvormig, gelyk LINNÆUS van deeze aantekent. Op Jamaika komt dezelve voor. II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

(3) Vedelhout - Boom *met vierkantige Takken.* III. *Citharexylum quadrangulare.* Vierkantig.

Deeze Soort, ten opzigt van dit Kenmerk weezentlyk verſchillende, is door den Heer JACQUIN ook op Martenique waargenomen; doch zy komt, in alle andere opzigten, zo volmaakt met de voorgaande overeen, dat zyn Ed. niet ontkennen durfde, dat die wel een zelfden oirſprong mogten hebben. De Stam en de voornaamſte Takken, alleenlyk, waren ſtomp vierkantig met vier Sleuven; de Besſen rood. Van de Ingezetenen werdt deeze *Bois cotelet carré* geheten.

HALLERIA.

Deeze Geſlagtnaam ſtrekt ter vereeringe van den beroemden Heer ALB. VAN HALLER, door wien, behalve veele andere geleerde Werken, ook een zeer uitvoerige beſchryving der Planten van Switzerland aan 't licht gegeven is.

De Kenmerken zyn: de Kelk in drieën, de Bloem

(3) *Citharexylum* Caule arborea, quadrangulari. JACQ. *Amer.* 186. Citharexylon Ramis tetragonis. *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 472.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

in vieren gedeeld: de Meeldraadjes langer dan de Bloem: de Vrugt een Bezie met twee holligheden.

I. *Halleria lucida.* Gladbladige.

Niet meer dan ééne Soort is door LINNÆUS hier van opgegeven (1), onder welke zyn Ed. de beide Kaapsche Gewassen, die door den Heer J. BURMANNUS met den naam van *Lonicera* uitgegeven en afgebeeld zyn, begrypt. Onze Hoogleeraar noemt de eene Lonicera met spitse Zaagswys' getande Bladen, een hangende Bloem en eene langwerpige Vrugt: de andere, Lonicera met glanzige gespitste getande Bladen en eene ronde Vrugt. Zyn Ed. merkt aan, dat die beiden Boomen zyn, in de Bosschen groeijende, en de hoogte bereikende van veertien Voeten. De Bladen, zo wel als de Bloemen en Vrugten, schynen in de beide Soorten byna eveneens te zyn, doch de Bloemen verschillen zeer met de opgegevene Kenmerken, als de Kelk in vyven verdeeld, de Bloem Trechterachtig en aan den Rand niet ingesneeden hebbende, en van de tweehuizigheid der Vrugten wordt niet gesproken. Het zyn een soort van Besen, naar die der Nagtschade zodanig gelykende, dat zyn Ed.

(1) Halleria. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 761. p. 416. *Hort. Cliff.* 323. Hall. Fol. ovatis longitudinaliter serratis. ROYEN. *Lugdbat.* 289. Lonicera Fol. lucidis &c. BURM. *Afr.* 244. T. 89. f. 2. Solanum Flore Periclymeni. AMM. *Herb.* 591. β. Halleria fol. lanceolato-ovatis superne serratis. ROYEN *ut supra.* Lonicera Folio acuto serrato. BURM. *Afr.* 243. T. 89. f. 1.

Ed. het Gewas, in 't Boek van wylen den Ed. Heer WITSEN, Heesterachtige Nagtschade genoemd vondt. Het zoude, volgens den Hoogleeraar VAN ROYEN, door BOERHAAVE onder den naam van *Afrikaansche Kamperfoelie*, met flaauw getande Pruimbooms Bladen, hoogroode Bloemen en zwarte Besfen draagende, zyn voorgesteld. II. AFDEEL. XIV. HOOFD-STUK.

CRESCENTIA. Kalabas-Boom.

De Kenmerken zyn: de Kelk in twee gelyke deelen gesneeden; de Bloem gebocheld: de Vrugt een Bezie die gesteeld is, eenhuizig zynde met veele Zaaden, welken ieder twee Holligheden hebben.

Van dit Geslagt was maar ééne Soort door onzen Ridder voorgesteld, onder welke zyn Ed. de aanmerkelyke Verscheidenheden begreep, welke, ten opzigt van de Bladen en de Vrugt, daar van in Amerika zyn waargenomen. Hy zeid 'er in 't algemeen van, dat het een Boom is met zeer lange, enkelde, waterpas uitgestrekte Takken, wiens Vrugt, op byzondere Stammen, onder anderen in grootte verschilt van een Duim tot een Voet middellyn. Thans maakt zyn Ed. twee Soorten daar van, als volgt.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

(1) Kalabas - Boom *met Wigachtig Lancetvormige Bladen.*

I. *Crescentia Cujete.* Langbladige.

Deeze is door den Heer JACQUIN waargenomen, als een Boom van twintig Voeten hoog, welke, door zyne manier van groeijing, van alle andere Boomen ligtelyk onderſcheiden wordt; te weeten, door zyne lange, dikke, waterpasſe Takken, aan welken de Bladen by troppen hier en daar verſpreid groeijen. Zy komen, naamelyk, veelen by elkander uit een zelfden Knobbel voort, zynde langwerpig ovaal, aan beide enden ſpits, donker groen, vier of vyf Duimen lang. Eenbloemige, enkelde Steeltjes, komen uit de dikke Takken en den Stam, ſomtyds maar een Handbreed van den Grond af, voort. De Bloem is groot, ſomtyds geheel groen, dikwils uit den paarſchen, rooden en geelen, aartig gemengeld; maakende een wyde, langwerpige Buis uit, welke een bochel heeft, en aan den Rand in vyven is geſneeden. Deeze Bloemen verwelken niet maar verrotten, geevende dan een Krengachtigen onverdraaglyk lee-

(1) *Crescentia* Foliis cuneato-lanceolatis. *Mant. alt.* Crescentia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 762. p. 416. LOEFL. *It.* 225. Crescentia Cujete. JACQ. *Amer.* 175. T. 111. Crescentia Foliis lanceolatis, utrinque attenuatis. *Hort. Cliff.* 327. MILL. *Dict.* N. 1. Cujete Foliis oblongis & anguſtis. PLUM. *Gen.* 23. *Ic.* 109. Arbor Americana Cucurbitifera. COMM. *Hort. Amſt.* I. p. 137. T. 71. β. Cujete anguſtifolia, Fructu minori. PLUM. *Gen.* 23. γ. Cujete minima Fructu duro. PLUM. *Gen.* 23.

leelyken Stank. 't Getal der Meeldraadjes doorgaans vier, is somtyds vyf, waar van dus drie langer dan de twee overigen zyn. Op byzondere Boomen is de Vrugt in figuur verschillende, sommigen hebben die Klootrond, anderen rondachtig of Eyvormig, en de grootte verschilt, van de middellyn van twee Duimen tot die van een Voet. Men vindt 'er zelden, zegt ROCHEFORT, op eenen Boom twee van de zelfde gedaante, doch de Heer JACQUIN merkt aan, dat deeze Verscheidenheden zeer bestendig zyn. II. AFDEEL. XIV. HOOFD-STUK. *Kalabas-Boom.*

Uit hoofde van deeze Vrugten wordt de Boom van de Franschen *Calebassier* genoemd, dat is *Kalabas-Boom*: want de Vrugten hebben byna de hoedanigheid van onze Kalabassen. Binnen een Houtige Schors, uit welke zy bestaan, is een Pap begreepen, die een aangenaame rinsheid heeft, en tevens voedzaam is, zo dat de Jaagers zig daar van in het doorkruisen der Bosschagiën, zo op de Karibische Eilanden, als aan de Kust van Zuid-Amerika, veel bedienen. Ook kooken 'er de Ingezetenen des Lands eene Syroop van, die ongemeen beroemd is tegen Borstkwaalen, Kneuzingen en inwendige Kwetzuuren. Als die Pap 'er uit is, dan strekt deeze Schors of Dop tot het maaken van allerley Vaatwerk, 't welk de Wilden, in hunne ledige Uuren, daar van zeer fraay weeten te vervaardigen. Van de kleinen maaken zy Lepels, Potjes en Doosjes: van de groo-

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK. Kalabas-Boom.

grooten niet alleen Kommen en Bakken, maar ook Korfjes, door het uitſteeken der kanten. In een Pot, daar van, kan Water ettelyke maalen over 't Vuur gekookt worden, eer die verbrande. De buitenſte Oppervlakte weeten de Wilden en Negers met aartig Snywerk, zwart of rood op een witten Grond, zodanig te verſieren, dat deeze Kalabasſen, dus, in de Kabinetten der Liefhebberen dikwils bewaard worden. De Karibeen noemenze dan *Coui*, en daar van zal de bynaam *Cujete* misſchien afkomſtig zyn.

Men ziet hier uit dat dit Gewas, met den Geſlagtnaam *Crescentia*, ter gedagtenisſe van den Italiaanſchen Kruidkenner CRESCENTIUS, door onzen Ridder gedoopt, te regt den naam van *Kalabas-Boom* voeren mag. Het was ook door den vermaarden COMMELYN een *Kalabasdraagende* Amerikaanſche Boom geteld. De Heer J. BURMANNUS merkt aan, dat PLUMIER aanmerkelyke verſchillendheden in de Bladmaaking waargenomen heeft: het welk dan ook aanleiding gaf, tot het afzonderen van deze Soort; naamelyk

II. *Crescentia Cucurbitifera.* Rondbladige.

(2) Kalabas-Boom *met Lancetswys' Eyvormige Bladen.*

Dat

(2) *Crescentia* Foliis lanceolato-ovatis. *Mant. alt.* p. 250. Crescentia Foliis oblongo-ovatis, Fructu rotundo, Cortice fragi-

Dat dezelve den naam van Kalabasdraagende in onderfcheiding van de andere voert, is zonderling, aangezien hy een Vrugt draagt met eenen broofchen Dop. Men betrekt 'er toe, den Kalabasdraagende Boom van PLUKENETIUS met rondachtige famengetropte Bladen, een ovaale Vrugt, en Hartvormige Zaaden, die in een zwarte Klomp beflooten zyn, en dus ook den Amerikaanfchen Kalabas-Boom van SLOANE, met rondachtige Bladen; doch dezelve fchynt voor 't overige nagenoeg met den voorgaanden overeen te komen.

II. AFDEEL. XIV. HOOFD-STUK. *Kalabas-Boom.*

(3) Kalabas-Boom *met effenrandige Eyvormige Bladen, die aan de Tip gefpitst zyn.*

III. *Crescentia ovata.* Ovaalbladige.

Deeze Soort heeft de Hoogleeraar N. L. BURMANNUS, als van de eerfte verfchillende, voorgefteld, en 't is zonderling, dat de Heer LINNÆUS dezelve niet tot de tweede Soort betrokken heeft. Op 't Eiland Java is zy groeijende gevonden.

GME-

fragili. MILL. *Dict.* N. 2. Cujete latifolia, Fructu putamine fragili. PLUM. *Gen.* 23. *Ic.* 109. Cucurbitifera arbor, fubrotundis foliis confertis, Fructu ovali. PLUK. *Alm.* 124. T. 171. f. 2. Arbor Cucurbitifera Americana, Folio fubrotundo. SLOAN. *Jam.* 206. *Hift.* II. p. 172. RAJ. *Hift.* 1667.

(3) *Crescentia* Foliis ovatis integerrimis, apice acuminatis. BURM. *Fl. Ind.* 132.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

GMELINA.

De Geslagtnaam strekt tot vereering van den beroemden Heer GMELIN, Hoogleeraar te Petersburg, door wien uit liefde voor de Natuurlyke Historie, in het veeljaarig doorkruizen der afgelegenste deelen van Siberie, geen moeite is ontzien, om de Kruidkunde met een groot getal van onbekende Plantgewassen te verryken, welken hy ten deele reeds aan 't licht gegeven heeft.

De Kenmerken zyn, een byna viertandige Kelk, de Bloem in vieren gedeeld, Klokvormig: twee Meelknopjes dubbeld, twee enkeld: de Vrugt Pruimachtig met eenen tweehuizigen Steen.

Maar ééne Soort was hier van door LINNÆUS opgegeven, maar de Heer N. L. BURMANNUS heeft 'er twee anderen bygevoegd, zo dat ik thans drie Soorten van dit Geslagt beschryve.

I. *Gmelina Asiatica.* Oostindische.

(1) Gmelina *met gepaarde Doorens, waterpas gestrekt.*

Tot

(1) *Gmelina* Spinis oppositis horizontalibus. BURM. *Fl. Ind.* 132. Gmelina. *Syst. Nat.* XII. Gen. 763. p. 417. *Flor. Zeyl.* 230. Michelia spinosa Floribus luteis. AMM. *Act. Petrop.* VIII. p. 218. T. 18. Prunus Indica sylvestris Fructu flavo Pyriformi. BURM. *Zeyl.* 197. Lycium Maderaspatanum &c. PLUK. *Alm.* 234. Jambosa sylvestris parvifolia. RUMPH. *Amb.* I. p. 129. T. 40.

Tot deeze Soort was door onzen Ridder II.
t'huis gebragt, de *Dematha* van Ceylon, wel- AFDEEL. XIV.
ke door den Hoogleeraar J. BURMANNUS HOOFD-
genoemd werdt *Indische Wilde Pruimboom*, STUK.
met eene geele Peer-gelykende Vrugt, welke de Trosdraagende was van RAY, aan de Kust van Malabar *Tani*, in 't Nederduitsch *Heilpeeren* genaamd, om dat derzelver Pitten bekwaam waren tot geneezing van zekere Landziekte. Het is een groote Boom, met een dikken Stam, wiens Vrugten naar groote Peerachtige Pruimen gelyken, hebbende een roode Schil, het Vleesch groen en Sappig, maar smaakeloos. Thans wordt hier toe de *Wilde kleinbladige Jamboes-Boom*, van RUMPHIUS, t'huis gebragt, welke ook een hooge Boom is, met ronde Takken, de Bladen gepaard, gesteeld, Eyvormig, van onderen Wollig hebbende, dikwils met een spits Kwabbetje aan ieder zyde. Aan de Oxels der Bladen komen Doornen voort, tegenover elkander, horizontaal, aan de Punt ruig, van langte als de Bladsteelen. De Bloemen, die op Steeltjes staan, groeijen aan 't end der dunne Takjes. Dezelven zyn gevuld met hoogroode Meeldraadjes, gelyk alle bloeijende Jamboezen, hebbende blaauwachtige Knopjes. De Vrugt is een kleine Jamboes, mede Roozerood. Het Hout wordt tot den Huisbouw, of ook tot het maaken van Vaartuigen, gebruikt.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

(2) Gmelina *met gepaarde Doorens, die overend ſtaan.*

II. *Gmelina Coromandelica.* Kormandelſche.

Dit Kenmerk onderſcheidt deeze Soort, welke op Kormandel groeit, en van de Inlanders *Care* geheten wordt; doch de Heer N. L. BURMANNUS merkt aan, dat menze in de beide Indiën vindt, en derhalve hadt zy den bynaam behooren te hebben van de volgende Soort. Zyn Ed. betrekt hier toe den *Rhamnus* met zeer kleine tropswyze groeijende Palmbladen, en met lange Doornen gewapend, welke door SHERARD aan SLOANE was medegedeeld, zynde van Jamaika afkomſtig.

III. *Gmelina Indica.* Javaanſche.

(3) Gmelina *met overhoekze Doornen, de Bladen langer hebbende.*

Deeze wordt *Doery Rockan*, en de eerſte Soort *Doery Radak* genoemd by de Javaanen, groeijende die beiden op Java. Zy heeft een bogtigen Steel of Stam: de Bladen zyn enkeld of ſtaan ieder op zig zelve, met zeer korte Steeltjes, ſtompachtig, Hartvormig, gekarteld zyn-

(2) *Gmelina* Spinis oppoſitis conjugatis erectiusculis. BURM. *Fl. Ind.* 132. Rhamnus Foliis Buxeis confertim nascentibus Spinis longis armata. SLOAN. *Jam.* 216. *Hiſt.* II. p. 100. T. 207. f. 1. Lycium Maderaspatanum &c. minoribus Foliis. PLUK. *Phyt.* 234. T. 97. f. 2.

(3) *Gmelina* Spinis alternis, Foliis longioribus. BURM. *Fl. Ind.* p. 132.

zynde: 't Gewas heeft zeer eenvoudige Doorens, langer dan de Bladen, dikwils aan de Oxelen of beneden het Blad geplaatst. II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

AVICENNIA.

De Geslagtnaam is van den Arabischen Geneesmeester AVICENNA ontleend, die in de Elfde Eeuw overleedt, en onder anderen over de kragten der Planten geschreeven heeft.

De Kenmerken zyn, een Kelk in vyven verdeeld, en eene Bloem met twee Lippen, waar van de bovenste vierkant is: de Vrugt een Lederachtig vierhoekig Zaadhuisje, met één enkel Zaad.

Twee Soorten komen in dit Geslagt voor, beiden in de Westindiën huisvestende, als

(1) Avicennia *met Hartvormig ovaale van onderen Wollige Bladen.* I. *Avicennia tomentosa*, Wollige.

Van deeze Soort geeft de Heer JACQUIN de volgende beschryving. Het is een Takkige Boom van twintig Voeten hoog, de Bladen lang-

(1) *Avicennia* Foliis cordato-ovatis subtus tomentosis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1237. p. 426. JACQ. *Amer. Hist.* p. 178. Bontia Foliis oppositis, pedunculis spicatis. *Sp. Plant.* II. p. 891. BURM. *Fl. Ind.* 138. Bontia Foliis integris, oblongis, oppositis &c. BROWN. *Jam.* I. p. 263. Donatia. LOEFL. *Hisp.* 193. Mangle Laurocerasi foliis. SLOAN. *Jam. Hist.* I. p. 66. Avicennia. *Fl. Zeyl.* 57. *Mat. Med.* 42. *Sp. Plant.* I. p. 110.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

langwerpig ovaal, ſtomp, van boven glad en groen, van onderen met een digte, fyne, gryze Wolligheid bezet hebbende, en dik geſteeld. Ten opzigt van de Bloem en Vrugtmaaking komt die met de volgende Soort overeen. Zyn Ed. betrekt 'er toe de *Bontia* met effenrandige, langwerpige, gepaarde Bladen, van BROWNE, de *Donatia* van LOEFLING en de *Oepata* van Malabar, die door de Nederlanders aldaar *Zoutboom* genoemd wordt volgens COMMELYN. Ook zou de *Mangles* - *Boom* met Laurierkers-Bladen en vierbladige witte Bloemen, van SLOANE op Jamaika gevonden, hier toe behooren.

Zout-Boom.

Wat den gedagten Zoutboom aangaat, dezelve wordt beſchreeven als een ſchoone Boom, met eene uitgebreide Kroon, wel zeventig Voeten hoog en omtrent zestien Voeten dik, met witachtig Hout en roodachtige Wortelen, die van een Zoutigen Smaak zyn: de Bladen zyn gepaard, langwerpig rond, van boven groen en glad, van onderen Aſchgraauw: de Bloemen klein, wit, welriekende, vierbladig met vier Meeldraadjes en groeijen Troswyze: de Vrugten Kegelvormig ſpits, platachtig, onder een dikken groenen Bolſter een ſoort van Amandel als een Boon inſluitende, die bitter van Smaak is, en de eigenſchap heeft, van nog in de Bolſter vervat, en buiten den Grond, (zo ik het begryp,) de beginzels van Wortels en Bladen uit te ſchieten. De Boom groeit op de Oevers der zoute Wateren, inzonderheid by Cochin: de Pit-

Pitten der Vrugten worden, na dat zy, door lang weeken en kooken in Water, van haare meeſte bitterheid ontbloot zyn, van de Inlanders gegeten.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

Het Anacardium.

De Heer LINNÆUS hadt, op het voetſpoor van anderen, de Vrugt van deezen Boom, die dan, gelyk de Noot van den Catsjoe-Appel, in haare Bolſter of Baſt een ſcherp, bytend Vogt bevatten zou *, voor het waare *Anacardium* der Apotheeken, 't welk van Malakka en de Philippynſche Eilanden komt, gehouden. De Engelſchen en Portugeezen noemen het gemeenlyk *Malakka-Boonen*. De Heer JACQUIN verzekert, in tegendeel, dat de *Anacardia* geenszins Nooten van deezen Boom zyn; ja dat men den Boom nog niet kent, waar van dezelven komen. Op zyne vermaaning heeft onze Ridder de *Avicennia*, die te vooren door zyn Ed. onder de *Tetrandria* geplaatst was, hier onder de *Didynamia* te regt gebragt.

* Zie II. STUK, bl. 406.

(2) Avicennia *met Lancetvormige, wederzyds gladde, Bladen.*

II. *Avicennia. nitida.* Gladde.

Deeze, door gedagten Heer alleen op de Zee-Oevers van Martenique waargenomen, wordt onder de Mangliers of Mangles-Boomen geteld;

(2) *Avicennia* Foliis lanceolatis, utrinque nitidis. *Syst. Nat.* XII. Avicennia Foliolis utrinque nitidis. JACQ. *Amer. Hiſt.* p. 177. T. 112. f. 1.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK. teld, en van de Franſchen *Paletuvier gris* geheten. Het is een Takkige Boom, die wel veertig Voeten hoog groeit, met Lancetvormige, ſpitſe, effenrandige, kort geſteelde, gepaarde Bladen, die glad en glanzig zyn, drie Duimen lang. Aan de enden der Takken geeft dezelve Trosſen uit van Bloemſteeltjes, wier Bloemen klein en wit zyn, eenbladig, met de onderſte Lip in drieën geſneeden, de bovenſte vierkantig: zo dat men hier een voorbeeld, zo zeldzaam, van een hoogen Boom met eigentlyke Gelipte Bloemen heeft. De Vrugt is een Lederachtig Zaadhuisje van eene ſcheef Eyvormige figuur, platachtig, ſtomp, eenhuizig, tweekleppig, doch nooit open gaande aan den Boom. Het bevat één Zaadkorrel of Boon van de zelfde figuur, uit vier Vleezige Plaatjes ſamengeſteld, welke de Zaadkwabben zyn. De Wortels, zig onder den Grond naar alle kanten verſpreidende, maakten een groot Boſch van Spruiten, naar Aspergies gelykende, doch of dezelven jonge Boomen wierden, als nog geen Bladen hebbende, kon zyn Ed. niet verzekeren.

De *Bontia*, waar van de eene Soort, met den bynaam van *Daphnoides*, thans een byzonder Geſlagt uitmaakt, zal ik hier, om de naverwantſchap, nog byvoegen.

BON-

BONTIA.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK.

De Kenmerken bestaan ook in een vyfdeelige Kelk en eene gelipte Bloem, maar die de onderste Lip omgekruld heeft. De Vrugt is Pruimachtig, met een scheeve tip, bevattende ook een enkel Boonachtig Zaad.

I. *Bontia Daphnoides.*

De eenigste Soort (1) voert den gezegden naam, om dat haare Bladen veel naar die van de *Laureola*, ook wel *Daphne* genaamd, zweemen. DILLENIUS noemtze Bontia, die naar de Laureola gelykt, en PLUMIER steltze voor, als Boomachtig, in de gedaante van *Thymelæa*. By PLUKENETIUS komt een *Wilde Olyfboom* van Barbados voor, welke smalle, vette, en flaauw gekartelde Bladen heeft, hier t'huis gebragt. Deezen hadt hy vernomen eene Gom uit te geeven, welke naar de Gom Elemni geleek; doch zo veel RAY kon zien, in een Takje door D. SHERARD aan hem gezonden, waren de Bladen niet gekarteld. De Boom hadt menigvuldige Bladen aan de Takken, een Handpalm lang, een Duim breed, gespitst, en onder de groote Bladen waren eenige kleinere vermengd. De groeyplaats is in de Westindiën.

De

(1) Bontia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 791. p. 426. JACQ. *Am. Hist.* p. 178. T. 173. f. 46. Bontia arborescens Thymeleæ facie PLUM. *Gen.* 32. Bontia Laureolæ facie. DILL. *Elth.* T. 49. f. 57. Olea sylvestris Barbadensis, Folio angusto, pingui, leviter crenato. PLUK. *Alm.* 269. T. 209. f. 3. RAJ. *Dendr.* 47.

II. AFDEEL. XIV. HOOFDSTUK. De Klasſe der Viermagtige Planten, *Tetradynamia*, levert geen Boomen en zelfs maar weinig Heeſters uit. Ik gaa derhalve tot de volgende over.

XV. HOOFDSTUK.

Beſchryving van de BOOMEN, *in wier Bloemen de Meeldraadjes ſamengegroeid zyn, of uit één Grondſtuk voortkomen, deswegen den naam van* Enkelbroederige, MONADELPHIA, *voerende.*

Deeze Klasſe, die daar van haaren naam heeft, dat de Meeldraadjes als op een Voetſtuk zitten, en niet, gelyk gewoonlyk, ieder op zig zelf uit den bodem van de Bloem ontſpringen, is naar het getal derzelven van LINNÆUS in Vyfmannige, Zevenmannige, Negen-, Tien-, Twaalf- en Veelmannigen, geſmaldeeld. Onder de laatſten komen de meeſte Boomen voor.

BROWNÆA.

Dit Geſlagt heeft zynen naam van den vermaarden Engelſchman BROWNE, door wien een zo ſchoon Werk over de Plantgewasſen van Jamaika is aan 't licht gegeven.

Be-

Behalve het gemelde zyn de Kenmerken; de Kelk in vyven gedeeld en een dubbelde Bloemkrans, de buitenste éénbladig, de binnenste vyfbladig. II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK.

Maar ééne Soort komt van hetzelve voor (1), die wegens de Hoogroode Kleur der Bloemen den bynaam voert. De Heer JACQUIN heeft dezelve aan de Vaste Kust van Zuid-Amerika waargenomen, als een Boom van agttien Voeten hoogte, door zyn Gewas niet fraay, maar aanzienlyk wegens de schoonheid van zyne Bloemen. Deszelfs harde, geelachtige Hout is met een Aschgraauwe Schors bekleed. De Bladen zyn ovaal, gespitst, effenrandig, glad, gepaard, kort gesteeld, drie Duimen lang, by twee of drie Paaren gehecht aan een zelfde Takje. De gemeene Bloemsteeltjes, die kort en Takkig zyn, naar Knoppen gelykende, draagen by de tien Bloemen, van drie Duimen lang, in neerhangende Trossen. Zy hebben een rossen Kelk, een rooden Krans en geelachtige Meeldraadjes. De Vrugten hadt zyn Ed. niet gezien, zo min als de Heer LOEFLING, wiens *Hermesias*, in 't Spaansch *Rosa de Monte* of Berg-Roos, hem de zelfde Plant scheen te zyn, hoewel hy 'er nooit elf Meeldraadjes aan gevonden hadt. LINNÆUS hadtze, deswegen, onder de Elfmannigen

I. *Brownæa coccinea.* Hoogroode.

(1) Brownæa. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 833. p. 452. JACQ. *Amer.* 26. *Hist.* 194. T. 121. Hermesias, Rosa de Monte. LOEFL. *It.* 278.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. gen geplaatst ; doch naderhand in de Rang der Negenmannigen, zeggende dat LOEFLING 'er negen Meeldraadjes aan toeschreef : maar zyn Ed. erkent thans, dat die Heer 'er, altoos en bestendig, elf Meeldraadjes in waargenomen heeft (*).

CONNARUS.

Behalve, dat het getal der Meeldraadjes, gelyk in de volgende, tien is en de Styl enkeld, zo wel als de Stempel, komt hier in aanmerking, een tweekleppig Zaadhuisje, met ééne holligheid en één Zaad.

I. *Connarus monocarpos.* Boon-Boom. De eenigste Soort (1), deswegen den bynaam van éénzaadig, dat zonderling is, voerende, is door den Hoogleeraar J. BURMANNUS afgebeeld, onder den naam van *Ceylonsche Drieblađige Rhus*, in de gedaante van Turksche Boonen, met menigvuldige ge-aairde Bloemen. In het Kruidboek van den beroemden HERMANNUS voert dezelve den naam van *Indische, Boomachtige*, éénzaadige *Phaseolus*, welke in een roode Haauw ééne Boon voortbrengt. In des-

(*) Stamina undecim semper Loeflingio. *Mant. alt* Filamenta undecim quod constans & curiosum. LOEFL. *Reize*, p. 359.

(1) Connarus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 830. p. 452. Rhus Zeylonicus trifoliatus, Phaseoli facie, Floribus copiosis spicatis. BURM. *Zeyl.* 199. T. 89. Phaseolus arborescens Zeylanicus monocarpos. RAJ. *Suppl.* 438. *Fl. Zeyl.* 248. BURM. *Fl. Ind.* 144.

deszelfs *Musæum Zeylanicum* was zy genoemd, Driebladige, Peuldraagende, Rankenboom, *Radelisawael* by de Ceyloneezen of *Radalya*, en de Vrugten zouden eene Slymigheid hebben, mooglyk tot wasfchen dienftig, gelyk de Zeepnooten. LINNÆUS zegt, dat het een Boom is: BURMANNUS noemt het een Boomachtige Plant, die hard Hout heeft, met eene zwartachtige Schors bekleed, de Bladen Eyvormig, effenrandig, dik, met hun drieën op een gemeenen Steel zittende, en, zo het fchynt, aanblyvende. Op den top van den Steel komt een Tros van kleine Bloempjes voort, even als plaats heeft in de Sumach. De Groeiplaats is op Ceylon. II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK.

HUGONIA.

Deeze heeft een vyfbladige Bloem met vyf Stylen, en de Vrugt is eene Pruim met den Steen geftreept.

Hier van komt ook maar ééne Soort voor (1), welke den bynaam van *Myftax* voert of Baardboom, in 't Malabaarfch *Modera Canni*; om dat de Takjes, waar aan de Bladen ftaan, met eene I. *Hugonia Myftax.* Baardboom.

(1) Hugonia Spinis oppofitis revolutis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 831. p. 452. *Flor. Zeyl.* 249. Ægoceratos Arbor Zeylanica, Lauri fructu, Cortice Costum olente. RAJ. *Dendr.* 45. Myftax Frutex Baccifer Malabaricus; Fructu calyculato, rotundo, monopyreno. RAJ. *Hift.* 1570. Modera Canni. *Hort. Mal.* II. p. 29. T. 19. BURM. *Fl. Ind.* 144.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK.

Baard-Boom.

eene Wollige ruigte als gehaaird zyn. Hy groeit op Zandige plaatſen, Heeſterachtig, twee Mans langten hoog. Aan de Takken zyn, onder de Bladen, gepaarde, korte, ſtyve Doorens; omgeboogen, zo dat zy met den Tak evenwydig ſtaan. De Wortel heeft een aangenaame Kruiderige Reuk, en wordt, zo wel als de Baſt, tot een Zweetdryvend Geneesmiddel gebruikt. De Vrugten zyn ronde, geele Besſen. LINNÆUS noemt het een Boom, en verbetert de Kenmerken, door zyn Ed. te vooren uit den Malabaarſen Kruidhof opgemaakt, volgens de Plant zelve, dus. „ De Bloem, die uit vyf, „ rondachtige, groote, gaapende Blaadjes beſtaat, heeft een Lederachtige Kelk, van vyf „ ovaale, holle, blyvende Blaadjes. 't Getal „ der Meeldraadjes is tien, die Elsvormig zyn, „ van het midden naar onderen tot een Bekertje „ ſamengegroeid, van langte als de Bloemkrans, „ met rondachtige, dubbelde Knopjes. Het „ Zaadbeginzel, binnen dat Bekertje vervat, „ is Eyrond, en heeft drie Draadachtige Sty- „ len, van langte als de Meeldraadjes, met ge- „ knopte Stempels." Hoe dat dan deeze Bloem Vyfwyvig zyn kan, verſtaa ik niet.

In het Kruidboek van HERMANNUS ſtaat, volgens den Heer N. L. BURMANNUS, aangetekend, dat de Baſt van deezen Boom zeer bitter en Kruiderig is, hebbende den reuk van *Iris Florentina* of liever van Violen, en wordende te Goa, in Oostindie, in plaats van *Costus* gebruikt. De monſters verſchillen, zo zyn Ed. aanmerkt, inzonder-

derheid door de Bladen, welken de Javaansche Eyvormig heeft, van grootte als die van den Persikboom; de Ceylonsche kleiner ovaal met een Punt en uitermaate zwart, en, die in 't Kruidboek van PETIVER, Lederachtig, als de Bladen van de Beerendruif: doch in alle deeze monsters kwamen de gepaarde omgeboogen Doorens voor. II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK.

PENTAPETES.

Tot den Rang der Twaalfmannigen onder de Enkelbroederige Gewassen is dit Geslagt betrokken, niettegenstaande in 't zelve het getal der Meeldraadjes twintig is, waar van vyf langer dan de anderen zyn, zonder Meelknopjes. Hier van zal de Geslagtnaam zyn afgeleid. De Vrugt is een vyfhokkig Zaadhuisje, met veele Zaaden.

De eerste Soort is een Jaarig Kruid of Zaay-Gewas, maar de twee anderen zyn Boomachtig, als volgt.

(2) Pentapetes *met Eyvormige uitgegulpte Bladen.* Dee- II. *Pentapetes Suberifolium.* Smalbladige.

(2) *Pentapetes* Foliis ovatis repandis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 834. p. 456. *Amœn. Acad.* I. p. 407. Pentapetes. *Flor. Zeyl.* 250. Pterospermadendron Suberis folio anguloso, subtus incano, Floribus albis. AMMAN. *Act. Petrop.* VIII. p. 215. T. 16. Arbor Champaccæ Suberis Folio, Fructu ligneo, Seminibus alatis referto. PET. *Mus.* 349. BURM. *Fl. Ind.* 144.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK.

Deeze en de volgende zyn, als een nieuw Geslagt, onder den naam van *Pterospermadendron*, om dat het Gewiekte Zaaden heeft, voorgesteld door den beroemden AMMANNUS. Zyn Ed. geeft 'er de Bladen van den Kurkboom aan, en betrekt 'er toe den Boom, dus door PETIVER onderscheiden, die een Houtige Vrugt heeft, gevuld met gewiekte Zaaden. De Takken, zegt hy, van deezen Boom zyn regt, met weinige Zytakjes, hebbende eene van buiten bruine Schors, van binnen groen, en het Hout is ook groenachtig van Kleur: de Bladen drie Duim lang en half zo breed, aan de Punt met hoeken, van boven groen, van onderen grys of witachtig. De Bloemen zyn taamelyk groot en Roosachtig, bestaande uit vyf Blaadjes van een Duim lang, wit van Kleur. Zy hebben veele Meeldraadjes van de zelfde langte, en eenen krommen Styl. De Kelk is in vyven gedeeld, en van buiten met eene rosse Wolligheid bekleed, byna zo groot als de Bloem. Het Vrugtbeginzel wordt eene Houtige, bruine, langwerpige Vrugt, van grootte als een Ockernoot, door rypwording aan 't end opsplytende in vyf Kasjes, ieder veele Zaaden bevattende, die langwerpig, samengedrukt, gelyk die van den Ahornboom gevleugeld, ros van Kleur zyn met een witte Pit. Men houdt dit voor den *Welagha* der Ceyloneezen.

(3) Pen-

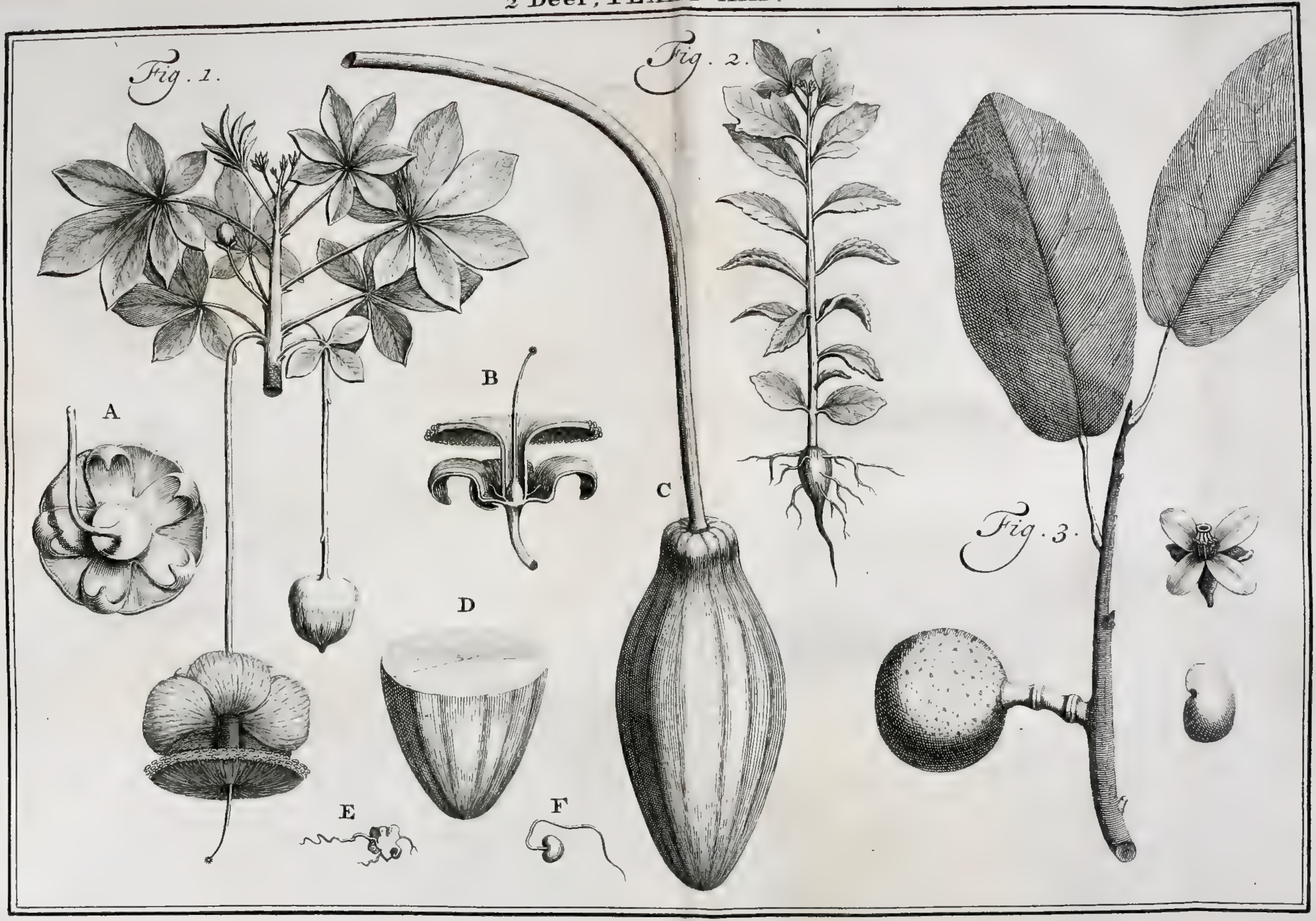
Fig. 1.
Fig. 2.
Fig. 3.
A
B
C
D
E
F

l, PLAA

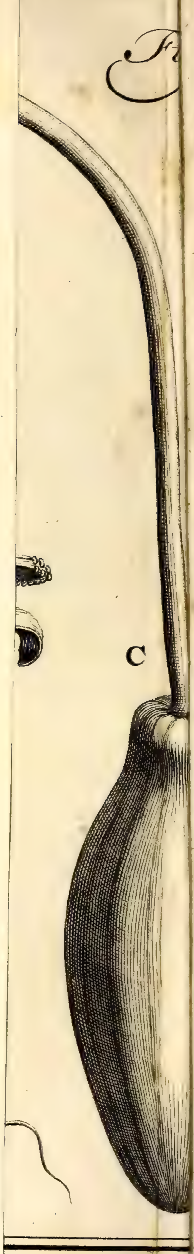

(3) Pentapetes *met Hartvormige uitgegulpte Bladen.*

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. III. *Pentapetes Acerifolia.* Breedbladige.

Deeze verschilt, volgens den Heer AMMAN, van de andere, door de Bladen breeder, stomper, uitgesneeden en met Ooren; de Bloembladen langer en smaller; de slippen van de Kelk langer, dikker en stomper te hebben. De Vrugt is ook grooter; te weeten vier of vyf Duimen lang en by de twee Duimen dik, bevattende dus veel grooter Zaaden dan de voorgaande Soort.

In het Vertoog van AMMAN vindt men dat dit Gewas ge-oorde Bladen heeft, zynde *Foliis Auritis*; waar van by aanhaaling, in de Akademische Vermaaklykheden, gemaakt is, *Foliis accretis*, en eindelyk *Folio Aceris* (*). Hier van zal de bynaam, *Acerifolia*, afkomstig zyn, dat is met Ahornbooms-Bladen; waar van zy inderdaad de figuur eenigermaate hebben. Ik acht deeze Boomen, door den bynaam van Breed- en Smalbladige, genoegzaam onderscheiden.

ADANSONIA.

De Kenmerken van dit Geslagt bestaan in eene

(3) *Pentapetes* Foliis cordatis repandis. *Syst. Nat.* XII. Pterospermadendron Foliis auritis, Flore fructuque majore. AMMAN. *Ibid.* p. 216. T. 17, 17. BURM. *Fl. Ind.* 145.

(*) *Spec. Plant.* II. p. 959.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK.

eene enkelde, afvallende, Kelk, de Bloem bevattende, welke een zeer langen Styl heeft met veele Stempels, voortkomende uit den Koker, dien de ſamengegroeide Meeldraadjes maaken, zeer menigvuldig in getal: des deeze Boom, zo wel als de volgenden, tot de *Monadelphia Polyandria* behoort. De Vrugt is een Houtig Zaadhuisje, met tien Holligheden, bevattende een Meelachtig Merg, waar in veele Zaaden nestelen.

De Franſche Heer ADANSON, Lid van de Koninglyke Akademie der Weetenſchappen van Parys, naar wien dit Geſlagt billyk den naam draagt, heeft de eenigſte Soort daar van *(1)*, allereerst, ten naauwkeurigſte Wereldkundig gemaakt. In 't byzonder is door zyn Ed. de waare geſteldheid der Bladen, (weshalve 'er LINNÆUS den bynaam van Gevingerde aan geeft,) en die der Bloemen, omtrent welken men zeer in 't onzekere was, waargenomen. Van de Vrugt hadt men reeds taamelyk goede Afbeeldingen, zo by ALPINUS, onder den naam van *Baobab* of *Bahobab*, als by CLUSIUS, onder dien van *Abavo* of *Abavi*, welken Boom hy

I. *Adanſonia digitata.* Meloenboom.

(1) Adanſonia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 836. p. 456. Baobab. ALP. *Ægypt.* 66. T. 67, 68. Baobab ſive Abavi. BAUH. *Hiſt.* I. p. 110. Abavo arbor, radice tuberoſâ. C. B. *Pin.* 434. Guanabanus Scaligeri. BAUH. *Hiſt.* I. p. 109. RAJ. *Hiſt.* 1371. CLUS. *Exot.* Libr. II. Cap. 1. Monogr. ADANSONI. *Mem. de l'Acad. R. des Sciences*, de 1761. Quarto. p. 218.

hy oordeelde den *Guanabanus* van SCALIGER te zyn. Daar uit bleek, dat deeze Vrugt zo zeer naar een langwerpige Meloen gelykt, dat ik 'er zo wel den naam van *Meloenboom* aan geeven mag, als dien van Kalabasboom aan de *Crescentia Cujete* hier voor beschreeven *; te meer, dewyl 'er ook wel de naam van *Calabassier*, en door de Negers die van *Goui*, zeer naar dien van *Coui*, in de Westindiën bekend, gelykende, aan gegeven wordt: terwyl het zeer verschillende Boomen zyn. De Franschen noemen deezen, wiens eenigste Natuurlyke Groeyplaats Afrika, en wel inzonderheid deszelfs Westkust in 't midden, en dus byna het heetste des Aardbodems, schynt te zyn, gemeenlyk *Pain de Singe*, dat is Aapenbrood.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Meloenboom.*

* Bladz. 116.

De vermaarde CLUSIUS, die in de Vyftiende Eeuw leefde, hadt zodanig een Vrugt onder den naam van *Abavo* en *Abavi* ontvangen, die door eenige Engelsche Matroozen uit Ethiopie, waarschynlyk van de Kust van Guinee of Senegal, was medegebragt. Deeze Vrugt, zegt hy, geleek volkomen naar die, welke zo onagtzaam door PROSPER ALPINUS, onder den naam van *Baobab*, was beschreeven. Dezelve hadt omtrent een Voet langte en zestien Duimen omtreks, zittende aan een Steel van twee Voeten lang en een Vinger dik. By den Steel was die Vrugt wat dunner, en liep aan 't andere end in een Punt uit, zynde van buiten met flaauwe Sleuven getekend, en den Bast, die

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Meloenboom.*

die taamelyk dik en hard was, met een groene Wolligheid bekleed hebbende. Van binnen was dezelve door zekere Peezen overlangs verdeeld, tusschen welken zig eene witte Mergachtige zelfstandigheid bevondt, van eene zuurachtige Smaak, waar in zwarte Nierachtige Zaaden nestelden, met eene smaakelyke Pit, zynde aan Draaden gehecht. De Bladen, welken ALPINUS by die van den Citroenboom vergeleeken hadt, waren inderdaad enkeld en van die gedaante, aan het eerst opschietende Stammetje, maar, wanneer hetzelve Takken begon te krygen, dan veranderden die Bladen, en groeiden met hun tweeën, drieën, vieren, ja zelfs met hun vyven aan een gemeenen Bladsteel, byna als die der Lupinen of van den Paarde-Karstengeboom, zynde het middelste, tegenover den Steel, langst; gelyk hy dezelven, dus gevingerd, afbeeldt.

De Heer ADANSON bevondt, door zyne Waarneemingen aan de Kust van Senegal, deeze beschryving taamelyk met de Natuur overeenkomstig, doch van de Gestalte des Booms en deszelfs Eigenschappen, en inzonderheid aangaande de Bloemen, hadt hy gelegenheid tot een naauwkeurig onderzoek.

Gestalte. De Baobab, zegt zyn Ed., zou men misschien wel voor den grootsten Boom des Aardbodems mogen houden. Egter munt dezelve in hoogte zo zeer niet uit, als in uitgebreidheid van zyne Kroon, welke zig gelyk een Bosschagie vertoont,

toont, zestig of zeventig Voeten verheven, en van honderdtwintig tot honderdvyftig Voeten breed. Zyne Stam, naamelyk, heeft niet meer dan tien of twaalf Voeten hoogte, maar de omtrek is wel vyfenzestig of zeventig Voeten, dat eene dikte van byna vyfentwintig Voeten maakt. Men kan zig hier uit eenig denkbeeld vormen van de Geſtalte deezes Booms, wiens onderſte Takken, ter langte van vyftig of zestig Voeten zig uitſtrekkende, van 't waterpas allengs naar den Grond neigen, zo dat men den Stam naauwlyks kan zien. De Wortels ſpreiden zig, digt onder den Grond, nog veel verder uit; hoewel hy eenen Penwortel heeft, die diep in 't Aardryk dringt. Men behoeft niet te vraagen, of ook de goedgunſtige Schepper deeze Boomen tot beſchutting van het Gedierte onder de heete Lugtſtreek, en in de gloeijende Zand-Woeſtynen tusſchen Senegal en Kaap Verde, tot aan 't Land van Galam, wel honderd Mylen binnenſlands, en wie weet in hoe veel andere Gewesten van Afrika, tegen de brandende Zonneſchyn verordend heeft.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK.

Meloenboom.

De Bast van den Stam en Takken, omtrent drie vierden Duims dik en Aſchgraauw, is op 't aanraaken Vettig en glad, als of de Boom gevernist ware, van buiten; van binnen groen met roode Stippels: het Hout zeer zagt en taamelyk wit. Aan de jonge Takjes of Looten, wier Bast groenachtig en een weinig met Haair bezet is, komen de Bladſteelen, niet gepaard, maar

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Meloenboom.*

maar overhoeks voort, welken aan 't end Waaijerachtig bezet zyn met een getal van drie of meer, doorgaans van zeven Bladen. Dezelven zyn taamelyk dik en glad, ongekarteld, van boven bly, van onderen bleek groen, met schuinse Ribbetjes, ter wederzyden van de middelrib, geaderd. De figuur deezer Bladen is langwerpig ovaal, tweemaal zo lang als breed, aan de beide enden puntig. De langte der grootsten is omtrent vyf Duimen; (naamelyk die van het middelste Blad;) terwyl de overigen allengs verkleinen naar den Steel, even als in de Paarde-Karstengen.

De Bloemen. Pl. XIII. *Fig.* 1.

„ Een Boom zodanig als de Baobab, zegt „ zyn Ed. behoorde Bloemen te hebben ge- „ evenredigd naar zyne grootte. Ook gaan de- „ zelven, in Afmeetingen, alle de Bloemen „ van Boomen, die ons bekend zyn, zelfs die „ der Plompen en van de Laurier-Tulp, *Mag-* „ *nolia* genaamd, te boven. Nog in Knop zyn- „ de, formeeren zy een Bol van by de drie „ Duimen middellyn, en open gaande hebben „ zy vier Duimen langte op zes Duimen breed- „ te (*). Twee of drie komen 'er aan ieder „ Takje, hangende ieder aan een Cylindrisch „ Steeltje van een Voet lang en byna een half „ Duim dik, dat uit de oxels van een der laag- „ ste

(*) Het schynt dat de Heer ADANSON, dit schryvende, niet gedagt heeft op de Eerste Soort van *Magnolia*, *grandiflora* bygenaamd, (zie bladz. 70 hier voor.) Ook kan ik, alzo de Bloemen rond zyn, die Afmeetingen niet begrypen.

„ ſte Bladen ſchiet, en drie Schubbetjes hier II.
„ en daar verſpreid heeft, welke in grootte en AFDEEL.
„ figuur gelyken naar de genen, die ik gezegd XV.
„ heb de Bladſteelen te vergezellen, (*Stipules*) HOOFD-
„ Stoppeltjes genaamd. Zy vallen af, zo wel STUK.
„ als die, by het ontluiken van de Bloem". *Meloen-boom.*

Van dit alles kan men een klaar denkbeeld krygen, uit de Afbeelding van het bloeijende Takje van deezen zonderlingen Boom, door zyn Ed. in Afbeelding gebragt: zie onze PLAAT XIII. *Fig.* 1, alwaar tevens by Lett. A de Bloem van agteren vertoond is, om den Kelk te beſchouwen, die zyne Tippen omgekruld heeft, en in vyven is gedeeld. De Bloem beſtaat, zo de Heer ADANSON aanmerkt, uit vyf Blaadjes, byna rond, uitwaards omgeboogen, wit, taamelyk dik, met eenige Haairtjes doorzaaid, en overlangs met veele Streepjes geaderd. Van onderen hebben zy een Nagel, die hun aanhecht rondom het middelpunt van den Kelk. Voorts ziet men, by B, de doorſnyding van de Bloem, waar zig de Koker openbaart, dien de Meeldraadjes, wier getal in eene Bloem ongevaar zevenhonderd is, door hunne vereeniging formeeren; terwyl derzelver bovenſte helften, met Meelknopjes voorzien, zig ombuigen, maakende een fierlyken Krans, die naar een Manchet gelykt. Ook vertoont zig het Vrugtbeginzel in de gedagte Koker, met zynen langen Styl, die zig naar boven een weinig kromt, en aan den Top gekroond is met van tien tot veertien Pris-

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. Prismatieke Lighaampjes, die taamelyk groot en Haairig zyn, (*Stigmata*) Stempels genaamd.

Meloenboom. De Vrugt. De Vrugt is, gelyk men dezelve by C ziet afgebeeld, van figuur byna als een Meloen, hebbende de langte van één of anderhalven Voet, de dikte van vier tot zes Duimen, en hangende aan een ronden Steel, die twee Voeten lang is en een Duim dik. De Bast is Houtig, byna een Kwartier Duims dik, en bekleed met een groene Wolligheid, welke 'er af gewreeven zynde, dan vertoont de Vrugt zig zwartachtig, met eenige ondiepe Sleuven overlangs, en dus byna als een Meloen geribd. Zo veele Ribben als 'er zyn, zo veele Kamertjes komen 'er, by het dwars doorſnyden, in deeze Vrugt voor. Vliezige middelſchotten, naamelyk, die in den As ſamenloopen, verdeelen deeze Vrugt overlangs, en maaken Afdeelingen als by D, die, terwyl dezelve nog frisch en vogtig is, gevuld zyn met eene Spongieuze zelfſtandigheid, wit van Kleur, in welke de Zaaden zitten; maar, als deeze Vrugten oud en verdroogd zyn, dan zyn niet alleen de Middelſchotten van den As der Vrugt afgeweeken, en hebben de figuur van een Sikkel, maar de weeke zelfſtandigheid is verhard, en maakt Klompjes met Draadjes als by E, waar in het Nierachtige Zaad F vervat is met zyn eigen Draadje, 't welk 'er als de Navelſtreng van uitmaakt. Men ziet hier uit, hoe CLUSIUS heeft kunnen zeggen, dat de Zaaden Draadjes hebben, terwyl

ei-

eigentlyk maar één Draadje tot dezelven behoort, en de overigen tot het Spongieuze Vleesch, 't welk dezelven bekleedt.

II. Afdeel. XV. Hoofdstuk.

Meloenboom.

Opschieting *Fig.* 2.

Het Kiempje, in dit Zaad vervat, wordt, als hetzelve in den Grond gestoken is, aan de Kust van Senegal, in de tyd van één Maand, een Scheut van een Voet hoog, gelyk dezelve in *Fig.* 2, is afgebeeld. Hier ziet men, hoe deeze Scheut een Knobbeligen Wortel heeft, die van anderen aan het gantsche Gewas is toegeschreeven. Daar boven vertoonen zig de Zaadkwabben, die de eerste Blaadjes uitmaaken, terwyl de volgende langwerpiger en getand zyn, doch enkeld, tot dat zy eindelyk twee- en drievoudig worden, en by de verdere opgroeijing eene Waaijerachtige figuur bekomen. In de eerste Zomer krygt de Boom aldaar by de vyf Voeten hoogte, en één of anderhalf Duim dikte, terwyl men hem in Vrankryk, schoon op Broey-Bedden en in Broeykassen gezaaid, in de zelfde tyd, tot niet meer dan een Voet hoogte en een half Duim dikte heeft kunnen brengen. Deeze Boom verliest zyn Bladen in November, neemt in Juny nieuwen aan, bloeit in July, en brengt zyne Vrugten tot rypheid in de Maanden Oktober en November, zegt de Heer ADANSON. Het komt my zonderling voor, dat dezelve in die Gewesten meer dan het halve Jaar Bladerloos zy.

De Leeftyd deezer Boomen zou zig, zo de gedagte Heer uit Waarneemingen meent te kunnen

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Meloen-boom.*

nen besluiten, verscheide duizend Jaaren zyn; en dat men den oirsprong der diksten dus mooglyk wel van den Zondvloed af zou kunnen rekenen. Hy vondt 'er naamelyk, op zeker Eilandje, van vyf of zes Voeten dik, daar Jaargetallen in gesneeden waren, zelfs van de Veertiende Eeuw; en dus moesten die Boomen by de vierhonderd Jaaren oud zyn. Op dit Eilandje, evenwel, kan de Groeiplaats wel zo gunstig niet geweest zyn, als aan de Vaste Kust of in 't Bosch by Kaap Verde, waar hy deeze Boomen zo ontzaglyk groot en dik, als gemeld is, aantrof, en dus zal ik den waarschynlyken Ouderdom van dezelven, gelyk zyn Ed. elders doet, maar op tweeduizend Jaaren stellen.

Gebruik. De Baobab is voor de Negers van een aanmerkelyke nuttigheid. Zy droogen de Bladen, en maaken 'er een Poeijer van, *Lalo* genaamd, daar zy dagelyks eenige Neepjes van in hunne Kost doen. 't Schynt dat de Ondervinding hun geleerd heeft, dat de verzagtende eigenschap van dit Poeijer tot hunne Gezondheid dienstig zy. De Heer ADANSON zelf hadt zig, zo hy meende, door een Aftrekzel der gedroogde Bladen voor den Buikloop en heete of Rotkoortsen, die de Vreemdelingen anders aldaar zo veel aantasten, en voor eene scherpheid in 't Wateren, welke 'er in 't heetst van 't Jaar gemeen is, behoed. De Vrugt, in 't byzonder, heeft, versch zynde, een verfrisschend, aangenaam Merg; dat zyne rinsheid lang behoudt,

houdt, en in de gedroogde Vrugten ook eetbaar is; des dezelven van de Mandingues, die geheel Afrika doorreizen, als eene Koopwaar naar de Zuidelyke deelen van Afrika, en door de Arabieren naar Marokko en andere Ryken van Barbarie, ja zelfs naar Egypte vervoerd worden. Op die wyze zal 'er de vermaarde ALPINUS kennis aan gekreegen hebben, die 'er aldus van fpreekt.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Meloenboom.*

„ De Bahobab is een Vrugt van grootte als „ een Citroen, naar een Kalabas gelykende, „ van binnen bevrugt met harde zwarte Zaa- „ den, wier enden naar elkander toe geboogen „ zyn; vervat in een zelfftandigheid als die der „ Kalabasfen, welke in de verfche Vrugten „ vogtig is en rood, van eene zuure, niet on- „ aangenaame Smaak. In de verfchroeide dee- „ len van Ethiopie wordt het zuure Merg van „ de verfch van den Boom gefneeden Vrugt, „ door Vermogende Luiden met Suiker getem- „ perd zynde, niet alleen zeer verfrisfchende „ en Dorst leschende, maar ook zeer verkoe- „ lende bevonden. Aldaar gebruikt men hetzel- „ ve, zo ik verftaa, tegen alle Heete Ziekten „ en Rottige, inzonderheid Peftilentiaale, Koort- „ fen: zo wel door de Pap met Suiker te eeten, „ als het uitgeperfte Sap met Suiker gemengd „ te drinken, of de Syroop, daar van gemaakt. „ Te Kayro ook, daar men de verfche Vrug- „ ten niet heeft, geeft men de zodanigen het „ Poeijer in, van derzelver Merg, dat van de „ zelf-

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Meloenboom.*

„ zelfde kragt als de *Terra Lemnia* bevonden „ wordt: welke Aarde by veelen in zeer gemeen gebruik is, zo tegen Peſtilentiaale Koortſen, als Bloedſpuuwing, den gewoonen, rooden en Bloedloop, als ook tot bepaaling der „ Stonden, enz. Eenigen neemen daar tegen „ een Vierde Loots van deeze Aarde, tot een „ fyn Poeijer gemaakt, en in Weegbree-Water geſmolten, in; terwyl anderen het Afkookzel, anderen het Aftrekzel gebruiken."

Van den Stam deezes Booms maaken de Negers een zonderling gebruik. Hy wordt dikwils door vermolming hol, vooral de genen wier Penwortel ſchade lydt van Steenige Gronden, en met deeze uitholling doen de Negers hun voordeel, maakende daar van een ſoort van Lyk-Kelders voor zulk Volk, als zy de gewoone Eer van begraaving onwaardig keuren. Dit zyn hunne Poëeten, Muſikanten, Trommelſlagers en Potzemaakers, die hunne Dansfeeſten regelen, en waar voor zy in 't leven een groot ontzag, als dezelven voor Tovenaars houdende, maar na de dood een afſchrik hebben, waanende dat de Aarde, Zee of Rivieren, daar men derzelLyken in wierp, hier door betoverd zouden worden. Zy hangen die derhalve in de holten van zodanige Boomen op, en ſluiten den ingang met een Plank toe; alwaar dan die Lyken uitdroogen tot Momies, zonder dat zy gebalſemd zyn.

Behalve de Vermolming is deeze Boom nog eene andere Ziekte, wel is waar niet gemeen,

onderhevig: naamelyk een ſoort van weekwording der Houtige Vezelen, die hem onbekwaam maakt om Stormwinden te wederſtaan. De Heer Adanſon zag 'er, in 't jaar 1749, op zeker Eilandje, naby het Eiland van Senegal, een, wiens Stam dus door een Rukwind was gebroken. Hy werdt toen wel door een groote menigte Wormen van Boktorren bewoond, doch deeze oordeelde hy de oirzaak daar van niet te zyn, maar dagt veeleer, dat de Eijeren derzelven, wegens de weekheid des Houts, daar in gelegd waren, even als men zulks in rottige Wilgen Stammen gebeuren ziet.

II. AFDEEL. XV. HOOFD-STUK.

BOMBAX. Kapokboom.

De Kenmerken van dit Geſlagt, dat ook tot de Veelmannigen behoort, zyn, een Kelk in vyven verdeeld: de Vrugt een Houtig Zaadhuisje, met vyf Hokjes en vyf Kleppen, waar in de Zaaden met Wol bedekt zyn, en een vyfhoekig Kasje, dat de Middelſchotten uitgeeft.

Van hetzelve zyn thans vier Soorten opgegeven, die in de beide Indiën voorkomen, als volgt.

(1) Kapokboom *met vyfmannige Bloemen.*

I. *Bombax pentandrum.* Dons-boom.

Schoon

(1) *Bombax* Floribus pentandris. *Syst. Nat.* XII. TOM. II. Gen. 835. p. 457. JACQ. *Amer.* 26. *Hiſt.* 191. Bombax Foliis

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Donsboom.*

Schoon deeze maar vyf Meeldraadjes heeft, is hy niettemin tot dit Geslagt betrokken, als maakende den *Javaanschen Kapokboom* uit, op de Kust van Malabar *Panja-Panjala* genaamd, en onder de Nederlanders *Donsboom*, volgens COMMELYN. Men vindt hem ook in de Westindiën, op de Karibische of Voor-Eilanden van Amerika, volgens den Heer JACQUIN, die hem beschryft als een Boom van dertig en meer, ja niet zelden honderddertig Voeten hoogte (*). Het Hout is witachtig, ligt en Draadig: de Schors eerst groen en eindelyk bleekbruin, een half Duim en daar boven dik. De Stam, die regtop staat, is zeer ongelyk van gedaante, dikwils in 't midden dikker dan omlaag, en somtyds dertig Voeten hoog, eer hy Takken uitgeeft. De oude Boomen zyn gemeenlyk sterk gevleugeld, met Ribben die om laag wel vyf Voeten uitsteeken. De geheele Oppervlakte, zo van den Stam als van de Takken, is gemeenlyk bezet met groote, sterke, Houtige Doorens, die echter somtyds geheel ontbreeken, en dan is de

Bast

liis digitatis, Caule inermi. *Fl. Zeyl.* 220. *Hort. Ups.* 148. Bombax Foliis digitatis, brachiis erecto-patentibus. BROWN. *Jam.* 277. Xylon Caule inermi. *Hort. Cliff.* 175. ROYEN *Lugdbat.* 437. Gossypium Javanense Salicis folio. C. B. *Pin.* 430. Eriophoros Javana. RUMPH. *Amb.* I. pag. 194. T. 80. Panja-panjala. *Hort. Mal.* III. p. 59. T. 49, 50, 51. RAJ. *Hist.* 1899. BURM. *Fl. Ind.* 145.

(*) Quos etiam non raro centum excedit. JACQ. Ik verstaa dit niet anders, hoewel de sprong wat groot is.

Bast doorgaans voos als Kurk. De Doorens zyn of rond en Elsvormig, of plat en langwerpig vierkant, wanneer zy de Punt getand hebben, en, als menze van de Schors afrukt, blyft 'er flegts een witte Vlak over. De Kroon is uitgebreid, digt van Loof, en regelmaatig, indien de Boom op plaatſen groeit, daar hy niet bloot ſtaat voor den Noordooſten Wind. De Bladen zyn gevingerd, zeven op een Steel, glad en glanzig, ſpits ovaal, Jaarlyks afvallende. Naar 't end der Takken toe, komen Trosſen voort, van een menigte ſchoone Bloemen, bleek Roozekleurig; waar van hy rekende, meer dan twintigmaal honderdduizend aan een volwasſen Boom te zyn, die een aanzienlyke Kroon hadt. Hier op volgen groote, gladde, bruine Komkommerachtige Vrugten, die langwerpig ovaal en rond doch ſtomp zyn, bevattende een bruine Wolligheid als Zyde, welke, door den minſten Wind in de Lugt gevoerd wordende, ligt in den Mond en Neusgaten, van den genen, die ze behandelt, vliegt; zynde van weinig gebruik by de Ingezetenen. De Reuk der Bloemen kwam hem voor als van Kaas, en dit zal de reden zyn, dat de Franſchen hem *Fromager* of Kaasboom heeten: terwyl de Engelſchen 'er den naam aan geeven van *Silk Cotton* - Tree, of Zyde-Katoen Boom.

II. Afdeel. XV. Hoofdstuk. *Donsboom.*

De Vrugt van dezen Kapokboom, daar ik van heb die vyf Duimen lang en anderhalf Duim dik zyn, komt zeer wel overeen met de afbeelding,

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Donsboom.*

ding, welke CLUSIUS geeft van zodanige Haauwen, in 't jaar 1599 uit Oostindie medegebragt, als komende van Boomen, die rondom de Stad Bantam, op Java, groeiden, en waar van BAUHINUS zyn Javaanschen Katoenboom met Wilge-Bladen gemaakt heeft: maar, dat deszelfs Bladen zo smal, ja zelfs smaller dan die der Wilgen zouden zyn, gelyk CLUSIUS verstaan hadt, komt met de beschryving van RUMPHIUS niet overeen, die zegt, dat de Bladen zes of zeven Duimen lang en aan 't begin twee Duimen breed zyn, staande doorgaans zeven by elkander op een Steel. Nog minder strookt hier mede de Afbeelding; maar de Kelkswyze figuur van de Bloem is aldaar, met die van den Heer JACQUIN overeenkomstig, zeer wel vertoond, gelyk ook de aartige figuur der Meelknopjes, die zeer groot, bogtig en op het Meeldraadje beweeglyk zyn. RUMPHIUS erkent ook, dat men van deeze Kapok, in Oostindie, tot het vullen van Kussens, Bultzakken en Bedden, gebruik maakt, als zynde dezelve te kort om gesponnen te worden gelyk Katoen. Zy is byzonder lugtig en Veerkragtig; zo dat men deeze Kussens, Zakken of Bedden, maar een weinig behoeft te laaten uitkloppen, om de Kapok, nedergedrukt zynde, weder te doen opryzen tot haare voorige lugtigheid. De Zaaden, los daar in verspreid, moeten 'er zorgvuldig uitgedaan worden, en deeze worden van de Inlanders met Smaak gegeten.

RUM-

RUMPHIUS die hem deswegen *Eriophoros* noemt, merkt ook aan, dat het een groote Boom is, wiens Stam van onderen omtrent een Vadem dikte heeft, en eene witachtige graauwe Schors, met Doornen bezet, groeijende de Hoofdtakken doorgaans met hun drieën daar aan, op de zelfde hoogte, waterpas, en dan wederom drie daar boven; doch de genen, die men dikwils afkapt om meer Vrugt te draagen, deswegen Wyfjes genaamd, hebben een ongeregelde gedaante. Nergens, in Oostindie, zegt hy, groeijen die Boomen zo menigvuldig als op Java; des de Kapok aldaar zeer gemeen is. Zy vallen ook op de andere groote Eilanden van Indie. Op Banda vondt menze langs de Straaten geplant. De Gestalte zweemt veel naar die der Pynboomen, wordende deeze Boom, aan de Kust van Malabar, wel veertig of vyftig Voeten hoog.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK.

(2) Kapokboom *met veelmannige Bloemen, en vyfvingerige Bladen.*

II. *Bombax Ceiba.* Kaasboom.

Dus wordt deeze Soort onderscheiden door den

(2) *Bombax* Floribus polyandris, Foliis quinatis. JACQ. *Amer.* 26. *Hist.* 192. T. 176. f. 71. Xylon Foliis digitatis Caule aculeato. *Fl. Zeyl.* 221. *Hort. Ups.* 148. Xylon Caule aculeato. *Hort. Cliff.* 75. ROYEN. *Lugdbat.* 437. Gossypium arboreum Caule spinoso. C. B. *Pin.* 430. Gossypium arboreum &c. SLOAN. *Jam.* 159. *Hist.* II. p. 72. BURM. *Fl. Ind.* 145.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Kaasboom.*

den Heer JACQUIN, die ook een Afbeelding van de Vrugten geeft, welke aanmerkelyk van die der voorgaanden verschillen. Zy waren de helft kleiner, eer Vyg- dan Komkommer achtig, gaande niettemin in vyven open, en zig dan als Sterren vertoonende. De Bloemen hadt hy menigvuldig droog, onder deeze Boomen, gevonden, behoudende verscheide Maanden haare natuurlyke gedaante. Dezelven waren kleiner, doch veel fraaijer dan die van de eerste Soort. Aan deeze hadt hy altoos Doornen waargenomen, en op dien voet is waarschynlyk hier ook de Ceylonsche Katoenboom, met gevingerde Bladen en een gedoornden Stam, t'huis gebragt, niettegenstaande de voorgaande ook doorgaans Doornen heeft, welke 'er niet afgaan dan door den Ouderdom, het geen ook in deeze plaats heeft, ten minste zo het die is, welke SLOANE beschryft als den Westindischen Katoenboom, op Jamaika en de andere Karibische Eilanden in 't wilde groeijende. De Spanjaarden geeven 'er den naam van *Ceiba* aan, en het schynt die te zyn, welke, ook aan de Kust van Afrika groeijende, door de Negers van Senegal *Benten* genoemd wordt, waar van de Heer ADANSON, onder den naam van *Gedoornde Kaasboom*, aldus spreekt.

„ De Benten overtreft in hoogte alle andere
„ Boomen van Senegal, gelyk de Aapenbrood-
„ Boom, genaamd *Calebassier* (*), dezelven in
„ uit-

(*) Dit is de Meloenboom, hier voor, bladz. 136. enz. beschreeven.

„ uitgeſtrektheid en dikte te boven gaat. Men II. Afdeel. XV. Hoofdstuk.
„ heeft 'er van honderdtien en zelfs van hon-
„ derdtwintig Voeten hoogte, wier Stam agt
„ of tien Voeten op 't meeſte in middellyn houdt,
„ en uitermaate regt is, tot vyftig, zestig en
„ dikwils meer Voeten langte ongetakt. De
„ Sleuven, of Vleugelachtige Uitſtekken, die
„ dikwils langs den geheelen Stam voorkomen,
„ verminderen de ſchoonheid niet, welke hy
„ aan zyne witachtige Schors en verhevene ron-
„ de Kroon verſchuldigd is. Van deezen Boom
„ is het dat de Negers, door deszelfs Stam,
„ waar van het Hout zeer zagt, taay en ligt is,
„ uit te hollen, hunne *Pirogues* maaken. Die
„ van de Gambia, de grootſte Bentens tot hun-
„ nen dienst hebbende, maaken daar van ook
„ de grootſte Schuiten. Zy hebben 'er van
„ veertig of vyftig Voeten lang, op vier of
„ vyf Voeten breedte en een weinig minder
„ diepte (*).

(3) Kapokboom *met veelmannige Bloemen en zevenvingerige Bladen.* III. *Bombax heptaphyllum.* Woldoorn.

Hier wordt thans de Katoenboom uit Oost-in-

(*) *Voyage au Senegal*, p. 93, 94.

(3) *Bombax* Floribus polyandris, Foliis ſeptenatis. JACQ. *Amer.* 26. *Hiſt.* 193. Goſſypium ſive Xylon Arbor Orientale, digitatis Foliis lævibus &c. PLUK. *Alm.* 172. T. 88. f. 4. Moul-elavou. *Hort. Mal.* III. p. 61. T. 52. RAJ. *Hiſt.* 1899.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Woldoorn.*

indie, met gevingerde gladde Bladen, eene vyfhokkige Vrugt, die met een witte glinsterende Wolligheid gevuld is, van PLUKENETIUS, t'huis gebragt door den Heer JACQUIN, die ook daar toe betrekt den *Moul-elavou* van Malabar, welke *Woldoorn* genoemd was door de Nederlanders. Het is een Boom, dikwils een Stam hebbende van vyftig Voeten hoog, eer hy eenige Takken uitgeeft, en dezelven zyn met zo scherpe Doornen bezet, dat hy nimmer van de Aapen beklommen wordt. De Bloemen zyn zoetruikende, van grootte als de Handpalm: de Vrugten even als die van den Kapokboom en haare Wolligheid dient tot het zelfde gebruik. De Heer JACQUIN, ondertusschen, had aan deeze Soort, in de Westindiën, en wel by Karthagena, even als de voorgaande, en van de zelfde Gestalte als de eerste en tweede Soort, voorkomende, nooit Doornen, maar altoos de Schors mismaakt en monstreus Kurkachtig, waargenomen. De Bladen waren gevingerd, ten minste zeven op een Steel, en geheel ongekarteld. De Bloemen hadt zyn Ed., even als in de voorgaande Soort, slegts droog gezien. Dezelven hadden omtrent vierhonderd Meeldraadjes. De Vrugten kwamen met die van de eerste Soort volmaakt overeen. Hy werdt van de Spaanschen ook *Ceiba* geheten.

(4) Ka-

(4) Kapokboom *met vyfkwabbige, gespitste, van onderen Wollige Bladeu.*

II. AFDEEL. XV. HOOFD-STUK. IV. *Bombax Gossypinum.* Katoenachtige.

Onder deeze bepaalingen is eene Soort van dit Geslagt door den Ridder in zyne *Flora Zeylanica* voorgesteld geweest, aan welke de Hoogleeraar N. L. BURMANNUS den bynaam geeft van *Conga*, zo 't schynt om dat dezelve onder dien naam, als een dikke Appeldraagende Boom, van dertig Voeten hoogte, door den Heer OUTGAARDEN, opgegeven was. Men betrekt 'er toe, de Ketmia met een in vyven gedeeld, van onderen witachtig Blad, de Bloem geelachtig, het Zaad Wollig, van den Heer J. BURMANNUS, in deszelfs *Thesaurus Zeylanicus* geboekstaafd, welke de *Cudu - Pariti* van den Malabaarsen Kruidhof zoude zyn, dat eene eigentlyke Katoenboom is. De Heer LINNÆUS merkt ook aan, dat deeze van een Soort van *Gossypium, religiosum* bygenaamd, naauwlyks dan door de Wolligheid der Bladen, en de afgezonderde Meeldraadjes, verschille. Deeze Soort zou dan niet tot de Klasse der *Monadelphia* behooren.

STEWARTIA.

De Kenmerken zyn, een enkelde Kelk, een en-

(4) *Bombax* Foliis quinquelobis acuminatis, subtus tomentosis. *Syst. Nat.* XII. Xylon Foliis &c. *Fl. Zeyl.* 222. Ketmia Folio quinquefido, &c. BURM. *Zeyl.* 136. Bombax Conga. BURM. *Fl. Ind.* 145.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. enkelde Styl, met den Stempel in vyven gedeeld: de Vrugt een drooge Appel zynde, die vyfkwabbig, éénzaadig is, en in vyf Stukken van elkander ſpringt.

I. *Stewartia Malacodendron.* Maluw-Boom. De eenigſte Soort (1), in dit Geſlagt voorkomende, voert den bynaam van *Malacodendron* of liever *Malachodendron*, daar aan gegeven door MITCHELIUS. De Heer LINNÆUS heeft dit Gewas, in de Verhandelingen der Koninglyke Akademie van Upſal in Sweeden, beſchreeven, en de Afbeelding van hetzelve is ook door den Heer CATESBY aan 't licht gebragt. De Heer CLAYTON ſtelt het voor, als naar de Magnolia gelykende, met langwerpig ovaale, geſpitste, Zaagswys' getande Bladen, die van onderen bleeker zyn. DU HAMEL telt het onder de Boomen. Het heeft Bladen als van den Kerſeboom, die zeer ſcherp getand zyn, van onderen Wollig ruig, zegt LINNÆUS. De groeyplaats is in beſchaduwde, vette, vogtige Gronden, van Virginie.

CAMELLIA.

De Kenmerken van dit Geſlagt, dat den naam van den Kruidkundigen CAMELLI heeft, zyn een veelbladige Kelk, waar van de Bladen Schubs-

(1) Stewartia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 847. p. 464. *Act Ups.* 1741. p. 79. T. 2. CATESB. *Car.* III. p. 13. T. 13. DU HAMEL. *Arbr.* II. p. 284. T. 78. GRON. *Virg.* 102. Malacodendron. MITCH. *Gen.* 16.

Schubswyze op elkander leggen, zynde de binnenften grootst. II. Afdeel. XV. Hoofdstuk.

De eenigfte Soort, daar van voorkomende (1), heeft den bynaam van *Japonica*, om dat hier een Gewas bedoeld wordt, 't welk door den vermaarden KAEMPFER in Japan is waargenomen; doch wy noemen het *Chineefche Roos*. Men vindt daar van veele Verfcheidenheden, van welke hy 'er twee opgeeft als de voornaamften. De eene *Jamma Tsubakki*, dat is Wilde of Berg-Roos, genaamd, heeft enkelde Bloemen. Het is een Heefter van grootte als een Boom, uit een korten Stam veele Takken fpreidende, die een dunne Schors hebben, maar het Hout zeer hard. De Bladen gelyken volmaakt, zegt hy, naar die der tamme Kerfenboomen, maar zyn wat ftyver, harder, en wederzyds glanzig. De Bloemen, uit een gefchubde Knop voortkomende, gelyken veel naar die der Eglantier-Roozen. Derzelver Blaadjes zyn hoogrood. In 't midden hebben zy een Koker als een Kroon, die tot zyn rand meer dan honderd Meeldraadjes uitgeeft, Vleefchkleurig wit met geele Knopjes. Men ziet daar uit, waarom dezelve tot deeze Klasfe is betrokken. Op de Bloemen volgt zeldzaam

I. *Camellia Japonica.* Chineefche Roos.

(1) Camellia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 848. p. 465. BURM. *Flor. Ind.* p. 153. Tsubakki. KAEMPFER *Amœn. Exot.* 850-852. T. 851. Rofa Chinenfis. EDW. *Av.* II. p. 67. T. 67. SELIGM. *Vog.* II. Band. Pl. 29. Thea Chinenfis, Pimentæ Jamaicenfis folio, Flore rofeo. PET. *Gaz.* T. 33. f. 4.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Chineesche Roos.* zaam een Vrugt, van eene Peerachtige figuur, anderhalf Duim lang, bruin, Houtig en gaapende, met drie Holligheden, en in ieder een Zaad byna van grootte als een Hazelnoot, met eene rimpelige Oppervlakte, die ros is, van binnen een witachtig Vleesch hebbende, van eene Smeerige Smaak.

KAEMPFER merkt aan, dat dit Gewas veel naar den Theeboom gelykt, en dat van een kleiner Soort, *Sasanqua* genaamd, de Bladen dikwils by de Thee gedaan worden, om derzelver aangenaame Reuk, en het Aftrekzel derzelven gebruiken de Vrouwlieden tot het wasschen van haar Hoofdhaair. Voorts spreekt hy van dubbelde Chineesche Roozen, een Handpalm groot, van verschillende Kleuren. Zodanig eene dubbelde bloeijende Chineesche Roos, in Engeland aangekweekt, is door den Heer EDWARDS fraay in afbeelding gebragt.

MESUA.

De Kenmerken van dit Geslagt, dat zynen naam van den vermaarden Arabischen Geneesheer MESUE heeft, bestaan in een enkelde vierbladige Kelk en Bloem; een enkelen Stamper; zynde de Vrugt een vierhoekige Noot, met één Zaad.

I. *Mesua Ferrea.* Kastanje-Roozen Boom. Hier toe behoort ééne Soort (1), welke den

(1) Mesua Foliis lanceolatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 665.

den bynaam van *Ferrea* voert wegens de hardheid van deszelfs Hout, by de Portugeezen *Pao Ferrao*, by onze Natie, op Ceylon, *Yzerhout* genoemd wordende, zo de Hoogleeraar J. BURMANNUS aantekent. De Nederlanders, aan de Kust van Malabar, noemen de Bloemen, volgens COMMELYN, *Kastanje-Roozen.* Het is aldaar een zeer groote Boom, die eene Kroon als de Linden heeft, met eene gladde geelachtig rosse Schors, de Bladen langwerpig rond, dik, van boven glanzig groen, van onderen met een blaauwen Waasem als de Druiven; de Bloemen naar die der Eglantier-Roozen gelykende, doch wit van Kleur en zeer aangenaam van Reuk, waar op Vrugten volgen, die Klootrond zyn en in Kleur, gelyk derzelver Pitten, wier getal drie of vier is, in grootte, figuur en Smaak, veel naar Karstengen gelykende. Men ziet dan, dat de gezegde naam niet oneigen is. In de Wortels, Schors en Bladen, ja, om kort te gaan, byna in de geheele Boomen, heerscht een Kruiderige Geur en eene bittere Smaak; weshalve men 'er tot Sweetmiddelen en Tegengiften gebruik van maakt. De jonge Vrugten zyn met zekere Gom bekleed, welke ook scherp is en van een Aromatieken Reuk.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK.

Kastanje-Roozen Boom.

Thans

665. p. 465. *Fl. Zeyl.* 203. Arbor naghas seu ferrea. BURM. *Zeyl.* 25. Balutta-tsiampacam s. Castanea rosea Indica. *Hort. Mal.* III. p. 63. T. 53. RAJ. *Hist.* 1680. BURM. *Fl. Ind.* 121. Nagassarium. RUMPH. *Amb.* VII. p. 3. T. 2.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. Nagasfi.

Thans betrekt de Heer LINNÆUS tot deeze Soort ook de Nagasfari van RUMPHIUS, welke, gelyk ik gemeld heb, door den Heer N. L. BURMANNUS tot het Geflagt van *Calophyllum* betrokken was *: en inderdaad, dat Gewas, *Nagasfi* genaamd by de Javaanen, verfchilt in alle opzigten zeer. Het blyft een laage Boom, van zes Voeten hoog; de Bladen gelyken naar Wilge- of Olyfbooms-Bladen. De Vrugt, onryp zynde, zweemt naar een Eikel, en behoudt, ryp wordende, zyn Puntje, gaande in drie of vier deelen open, en dan een enkelen Korrel uitleverende, hard en van binnen hoog geel, die zig in tweeën laat deelen. Het eenigfte is, dat de Bloemen een zeer aangenaamen Reuk hebben, welken zy gedroogd nog lang behouden, wordende derzelver gedroogde Blaadjes, die daar Foelie gelyken, te koop gebragt, en in de Medicinaale Kruiddoozen geplaatst. Egter is deeze Boom ongemeen zeldzaam, en naauwlyks te vinden dan op Java en Baly, daar men hem zorgvuldig aankweekt, en by de Huizen nahoudt, om de verkwikking van zyne geurige lommerryke Schaduw. Van de gezegde eigenfchap des Houts vind ik ten opzigt van deezen Boom niets gemeld.

* Zie bladz. 26.

MORISONIA.

Naar den beroemden MORISON, Hoogleeraar te Oxford geweest in 't midden der voor-

gaan-

gaande Eeuw, die een uitvoerig Werk over de geheele Kruidkunde aan 't licht gegeven heeft, is dit Geslagt genaamd. II. AFDEEL. XV. HOOFD-STUK.

De Kenmerken zyn: een enkelde Kelk, in tweeën gedeeld: een vierbladige Bloem: één Stamper. De Vrugt een Bezie met een harden Dop, welke in ééne Holligheid veele Zaaden bevat, en gesteeld is.

Maar ééne Soort komt al wederom in hetzelve voor (1), besluitende thans de Klasse der Enkelbroederige Planten. Dezelve voert den bynaam van *Amerikaansche*, om dat zy in dat Wereldsdeel alleen is waargenomen. Pater PLUMIER vondtze aan de Vaste Kust van Zuid-Amerika; de Heer JACQUIN by Karthagena en op Martenique, alwaar de Ingezetenen 'er den naam van *Bois Mabouia*, of Duivels-Boom, aan geeven. Hy is, zo zyn Ed. hem beschryft, een niet fraaije Boom, zelden hooger dan vyftien Voeten. De Bladen zyn langwerpig ovaal, stomp of gespitst, effenrandig, Lederachtig, een Voet op 't hoogste lang, met een taamelyk langen Steel. Uit de Takken komen, hier en daar, korte dikke Bloemsteelen voort, doorgaans ieder met vier of vyf Bloemen, die flaauw van Reuk zyn en vuil wit, naauwlyks een Duim breed, uit vier Blaadjes bestaande, die in een een-

I. *Morisonia Americana.* Duivels-Boom. Pl. XIII. Fig. 3.

(1) Morisonia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 642. p. 465. Morisona arbor. Nucis Juglandis folio. PLUM. *Gen.* 36. *Ic.* 203. JACQ. *Amer. Hist.* p. 156. T. 97.

II. AFDEEL. XV. HOOFDSTUK. *Duivels-Boom.*

eenbladige Klokswyze Kelk vervat zyn. De Meeldraadjes zyn in de onderfte helft, gelyk in alle de Planten van deeze Klasfe, tot een Koker famengegroeid. Het Vrugtbeginzel, op een Cylindrifch Voetje zittende, heeft geen Styl, maar eenen geknopten Stempel. De Vrugt is Klootrond en groot, (gelyk in onze Afbeelding PLAAT XIII. *Fig.* 3, van hem ontleend,) bruin met Roestkleurige Stippen, van binnen maar ééne Holligheid hebbende, waar in witachtig Vleefch. De Zaaden, daar in neftelende, zyn wit en hebben eene Nierachtige figuur. Van deeze Vrugt werdt, zo veel hem bekend was, tot Spyze geen gebruik gemaakt; doch zyn Ed. verklaart tevens de Naamsreden niet, welke om eene Vergiftige hoedanigheid zou doen denken.

XVI. HOOFDSTUK.

Befchryving van de BOOMEN, *wier Bloemen de* Meeldraadjes dubbeld famengegroeid *of uit twee Grondftukken voortkomende, hebben, deswegen* Dubbelbroederige, DIADELPHIA, *genaamd.*

De Klasfe van *Diadelphia*, in het Stelzel der Sexen, bevat alle de genen, wier Bloemen van TOURNEFORT *Papilionacei*, dat is Vlin-

Vlinderachtige, om dat zy naar een Vlinder of Kapel gelyken, getyteld zyn. Naar het getal der Meeldraadjes worden zy, wederom, in Vyf-, Zes-, Agt- en Tienmannigen gesmaldeeld. Veele Heesters, doch weinige Boomen, komen onder dezelven voor, als volgt. II. AFDEEL. XVI. HOOFD-STUK.

SARACA.

De Kenmerken zyn, een Trechterswyze Bloem, die in vieren gedeeld is, zonder Kelk, met drie Meeldraadjes ter wederzyde van de Keel: de Vrugt een Haauw met een Steel voorzien.

Maar ééne Soort heeft dit Geslagt (1), die den bynaam van Indische voert, als in Oostin- die door den Heer KLEINHOFF waargenomen zynde. De Heer N. L. BURMANNUS heeft de afbeelding van een Takje daar van gegeven. Het is een Boom, die de Bladen gevind, overhoeks geplaatst, uit drie of vier paaren van Vinblaadjes bestaande heeft, zonder Sluit-Blaadje: zynde dezelven langwerpig en gesteeld. De Bloemen groeijen aan Trossen, en maaken Hoofdjes, die uit Schubbetjes bestaan. Op Java groeit dit Boomgewas. I. *Saraca Indica.* Indische.

Dit Geslagt behoort tot de Zesmannigen; onder

(1) Saraca. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1267. p. 469. *Mantiss.* Gen. p. 13. *Spec.* p. 98. Saraca arborescens. BURM. *Fl. Ind.* 85. Tab. 25. fig. 2.

II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK.

der de Agtmannigen komen geen Boomen voor, maar de Tienmannigen leveren 'er eenigen uit, als

NISSOLIA.

Waar van de Kenmerken bestaan in eene Vyftandige Kelk; de Vrugt eenzaadig, uitloopende in een smalle Wiek.

Twee Soorten, beiden Westindische, komen 'er van voor, die ik hier moet beschryven.

I. *Nissolia arborea.* Boomachtige.

(1) Nissolia *met een regtopstaanden Boomachtigen Stam.*

De Heer JACQUIN merkt aan, dat het een onaanzienlyke Boom is, van twaalf Voeten hoog, wiens Takken dikwils taay en slap zyn, hebbende de ondersteuning van andere Boomen noodig. De Bladen, die gevind of drievoudig zyn, vallen Jaarlyks af, hebbende de Vinblaadjes ovaal, dun en glanzig. Zo in de oxels als aan de enden der Takken, komen samengestelde Aairen voort, van vier Duimen lang, met kleine ongesteelde Bloemen, zonder Reuk en byna zonder Kleur. Een enkel Zaad, dat Niervormig rond en plat is, rypt in een Zaadhuisje dat in een lange Wiek uitloopt. Men vindt het

(1) *Nissolia* Caule arboreo erecto. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 853. p. 472. JACQ. *Amer.* 27. *Hist.* 199. Tab. 174. fig. 48.

het Gewas by Karthagena veel in de Bosſchen, wordende *Juan Gomez* genoemd van de Ingezetenen. II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK.

(2) Nisſolia *met een Heeſterachtigen, windenden Stam.* II. *Nisſolia fruticoſa.* Heeſterachtige.

Dit is een ongedoornde Heeſter, die zig om de nabuurige Boomen ſlingert en opklimt tot de hoogte van vyftien Voeten. Hy heeft een groot getal Bladen, die gevind zyn en overhoeks geplaatst. De Vinblaadjes zyn ovaalachtig, anderhalf Duim lang. Aan de jonge Takjes komen een menigte van Bloemſteeltjes, die een gebladerde Pluim maaken, dikwils een Voet lang en zeer fraay, van Vlinderachtige Bloemen, die zeer klein, geel en reukeloos zyn. De Vrugt is een langwerpige ronde Haauw.

PTEROCARPUS.

De Kenmerken van dit Geſlagt zyn, een vyftandige Kelk: het Zaadhuisje Zeisſenvormig, gebladerd, met knobbels, waar in eenige enkelde Zaaden.

Twee Soorten komen 'er van voor, als volgt.

(1) Pte-

(2) *Nisſolia* Caule fruticoſo volubili. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 853. p. 472. JACQ. *Amer.* 27. *Hiſt.* 198. Tab. 179. f. 44.

II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK.

(1) Pterocarpus *met gevinde Bladen.*

I. *Pterocarpus Draco.* Vinbladige.

Dit is de gene, daar ik te vooren, in de beschryving van den anderen *Draakboom*, gewag van gemaakt heb (*). Hy voert den zelfden bynaam, om de zelfde reden, naamelyk dat hy een roode Harst, Draakenbloed genaamd, uitlevert. LOEFLING nam hem in Zuid-Amerika waar, en meent, dat de Oostindische een byzondere Soort van dit Geslagt zy. Het is deeze, welken COMMELYN *Indischen Draakboom*, die Peuldraagende is, met Popelierbladen, getyteld heeft, zynde de *Lingoa-Boom* van RUMPHIUS, welke gerekend wordt onder de hooge Woudboomen, en waar van men het Hout, in Indie, veel tot Timmer- en Schrynwerk gebruikt. De Bloemen van deezen Boom zyn geel en zoetruikende, byna als de Muurbloemen of geele Violieren: de Vrugten zyn platte kromme Haauwen, van grootte als een Ryksdaalder, veel naar die der Se-

(1) *Pterocarpus* Foliis pinnatis. *Syst. Nat. Veg.* XIII. Pterocarpus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 854. p. 473. *Mat. Med.* 522. Draco arbor. LOEFL. *Itin.* p. 266. Draco arbor Indica filiquosa, Populi folio. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 213. T. 109. Lingoum. RUMPH. *Amb.* II. p. 205. T. 70. JACQ. *Amer. Hist.* 283. T. 183. f. 92.

(*) Zie 't voorg. II. STUK., bladz. 229. De Draakboom, aldaar beschreeven, die in deeze Landen wel voort wil, in de Winterhuizen, heeft in onze Amsterdamse Hortus Medicus thans de hoogte van veertig Voeten.

Senebladen gelykende, en bevattende in 't midden eenige langwerpige Zaaden. Het Hout is insgelyks aangenaam van Reuk, doch zeer ongelyk van Kleur, ten deele wit, ten deele rood; gelyk men ook een witten Lingoa-Boom heeft, wiens Hout geheel wit is: doch alle de Soorten geeven uit de gekwetste Schors, inzonderheid aan de Takken, een licht-rood Sap, 't welk dun is, doch wel dra stolt tot een heldere Gom, die donker-rood besterft, als gestold Bloed, zynde ongemeen samentrekkende, en derhalve behoorende tot het zogenaamde Draaken-Bloed. Het roode Hout van deezen Boom is wegens zyne schoonheid in groote achting, by de Indiaanen zo wel als by onze Natie. II. Afdeel. XVI. Hoofdstuk.

De Heer JACQUIN, die, wegens de gedagte Gom, aan deeze Soort den bynaam van *Officinalis* geeft, merkt aan, dat het een Boom is van dertig Voeten hoog, zyn Ed. in de Bosschen van het Eiland Tierra Bomba voorgekomen, doch waar van hy geen Bloemen of Vrugten hadt gezien. Het Hout was wit en vast, geevende geen de minste Harst; de Schors dik en rosachtig bruin, waar in, wanneer men dezelve overdwars doorsneed, zig wel haast eenige Bloedroode Stippen vertoonden: ja, de insnydingen op verscheide plaatsen maakende, was de geheele Stam in 't kort bedekt met glinsterend roode Traanen, die 'er by nederliepen, wordende in eenige Minuuten, inzonderheid als de Zon heet scheen, hard, en dan onder den naam Draaken-Bloed.

L 4 van

II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK.

van Draakenbloed ingezameld. Het Hout, de Bast en Bladen, hadden een ſamentrekkende Smaak. Elf Vinblaadjes aan een gemeenen Steel, maakten het Loof uit. Het Landvolk gebruikte Stokjes van den Bast tot Tandeſtookers. Weleer werdt deeze Harst of Gom naar Spanje gezonden, doch dit geſchiedde thans niet meer, hoewel zy nog van de Ingezetenen *Draakenbloed* genoemd werdt.

II. *Pterocarpus ecaſtaphyllum.* Enkelbladige.

(2) Pterocarpus *met enkelde Eyvormig geſpitſte Bladen, die van onderen Fluweelachtig zyn.*

Dit Gewas, te vooren door den Ridder onder de *Hedyſara* betrokken, en van BROWNE *Ecaſtaphyllum* getyteld, wordt thans, met deezen bynaam, t'huis gebragt tot het Geſlagt van *Pterocarpus*, doordien het Zaadhuisje gevleugeld is. Men vindt het by PLUMIER *Klimmend Spartium*, met Citroenbooms-Bladen en witte Bloemen, die by bosjes aan de Knoopen groeijen, getyteld. Het zou ook de Draakenbloeds-Boom van LOEFLING zyn. De Heer BERGIUS heeft allereerst de Vrugt aan 't

(2) *Pterocarpus* Foliis ſimplicibus ovatis acuminatis, ſubtus ſericeis. *Syst. Nat. Veg.* XIII. Hedyſarum ecastaphyllum. *Sp. Plant.* 1052. Ecaſtaphyllum frutescens reclinatum &c. BROWN. *Jam.* 299. Spartium ſcandens Citri foliis, Floribus albis &c. PLUM. *Sp.* 19. *Ic.* 246. f. 2. TOURNF. *Inſt.* 645. Sanguis Draconis. LOEFL. *Itin.* 273. N°. 27.

't licht gegeven van dit Gewas, 't welk op Jamaika en by de Havana, op laage Plaatsen, groeit. II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK.

Het heeft een Stam van zeven of agt Voeten langte, met Takken die bruinachtig en fyn gestreept zyn, van onderen glad, van boven ruig; overhoeks bezet met spits ovaale, effenrandige, gesteelde Bladen, van boven glad, van onderen met een fyne Wolligheid begroeid, hebbende rondachtige Steeltjes. Uit de Oxels der Bladen komen Trosjes van kleine Bloempjes voort, die een Klokswys Kelkje hebben, zynde Vlinderachtig, van Kleur uit den blaauwen paarsch. 't Getal der Meeldraadjes is tien, tot twee gelyke Lighaamen samengegroeid, met kleine Meelknopjes. Het Vrugtbeginzel heeft een korten Styl, met een stompen Stempel. De Vrugt is een rondachtige Haauw, wederzyds plat, gebladerd, stomp, van onderen ruig, van boven met een uitgebreiden Rand; een weinig geaderd, gesteeld, een Duim groot, Kurkachtig, met ééne Holligheid, bevattende weinige Niervormige Zaaden.

ERYTHRINA. Koraalboom.

De Kenmerken zyn, een tweelippige Kelk; de Bloem de bovenlip uitermaate lang en Lancetvormig hebbende.

Van dit Geslagt zyn thans vyf Soorten aange-

II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK.

tekend, waar onder de eerste niet tot de Boomen behoort; deshalve ik begin met

II. *Erythrina Corallodendrum.* Gelala-Boom.

(2) Koraalboom, *die driebladig is zonder Doornen, den Stam Boomachtig en gedoornd hebbende.*

De bynaam is van den beroemden TOURNEFORT afkomstig, die een Geslagt gemaakt heeft van deezen naam, welke zo veel als *Koraalboom* betekent, wegens de Kleur van de Bloemen, die zo vuurig rood zyn, dat de Oogen op dezelven schemeren. Hier van is de Geslagtnaam, *Erythrina*, afgeleid. Men heeft een West- en Oostindische van deeze Soort. De eerste voert, by BROWNE, den naam van Boomachtige gedoornde en niet gedoornde, welke driebladig is met Ruitswyze Bladen, wordende de *Amerikaansche Koraalboom* by COMMELYN getyteld. De Oostindische, hier van weinig verschillende, voert in de Malabaarse Kruidhof den naam van *Mouricou*, in 't Nederduitsch *Slackhout*, *Washout* en *Olyphants-Boom*,

(2) *Erythrina* Foliis ternatis inermibus, Caule Arboreo aculeato. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 855. p. 473. *Veg.* XIII. p. 535. *Hort. Cliff.* 354. *Hort. Ups.* 207. *Flor. Zeyl.* 275. ROYEN *Lugdbat.* 373. Erythrina arborea &c. BROWN. *Jam.* 288. Siliqua sylvestris spinosa. C. B. *Pin.* 402. Corall Arbor Americana. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 211. T. 108. Mouricou. *Hort. Mal.* VI. p. 15. T. 7. Gelala Littorea. RUMPH. *Amb.* II. p. 230. T. 76. BURM. *Fl. Ind.* p. 154.

Boom heetende, volgens dien zelfden Autheur. By RUMPHIUS komt dezelve voor, onder den naam van *Gelala - Boom*, en wel in 't byzonder van *Strand*- Gelala - Boom; alzo 'er meer Soorten van zyn, en wordt aldus beschreeven. II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK. *Koraalboom.*

In grootte, en dikte van Stam, gelykt deeze veel naar een Eik, doch de Stam is zo hoog niet, verdeelende zig, laager by den Grond, in zwaare Takken, die wel een effene Schors hebben, doch overal met dikke styve Doorens bezet zyn, zo dat menze niet beklimmen kan. De Bladen gelyken naar die der Turksche Boonen, staande drie op een Steel; maar zyn grooter en gladder. De Bloemen komen veel by elkander voort, aan een lange Tros, en zyn van eene zeer ongeregelde gedaante, hoewel menze tot de Vlinderachtigen betrekt. De drie onderste Blaadjes zyn zeer klein, in een Trechterswyze Kelk vervat; maar het bovenste is lang en groot, hebbende de figuur van een omgekeerd Schuitje, omvattende in 't eerst de Meeldraadjes, tien in getal, doch ongelyk van langte. De geheele Bloem is ongevaar een Pink lang, en Vuurig rood van Kleur, bedekkende, wanneer zy afvallen, den Grond als met rood Scharlaken, en haare schittering is zo groot, dat de gemeene Man de schaarsheid van Visch, in de bloeityd van deezen Boom, daar aan toeschryft. Immers, hy groeit op de Stranden van alle de Oostindische Eilanden, hoewel men hem, op sommigen, ook binnenslands aantreft. Omtrent den

II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK. *Koraalboom.* den Middag is de Slaap der Planten in de samenluiking der Bladen zigtbaar. De Makassaren noemen hem *Caja Mádjannang*, dat is stil Blad: om dat men gewoon is de groene Takken rondom een Wooning te steeken, daar eene Kraamvrouw legt; ten einde men daaromstreeks geen Gerugt maake. De Takken worden als Paalen of Palissaaden gebruikt tot het maaken van leevende Haagen. De Loeries, wier Kleur veel overeenkomst met die der Bloemen heeft, zitten in menigte op deezen Boom, wanneer hy bloeit, en pikken het Vrugtbeginzel uit de Bloemen, dat anders een Peul wordt, van een Handbreed lang en een Pink dink, zeer knobbelig, wegens de Zaaden, daar in vervat, welke naar Paardeboonen zweemen, zynde somtyds wat roodachtig van Kleur, doch wordende niet raauw gegeten. Het Hout is wit, week en tot Timmerwerk onbekwaam.

III. *Erythrina picta.* Geylamde. (3) Koraalboom, *die driebladig is met Doornen, den Stam Boomachtig en gedoornd hebbende.*

Deeze wordt de *Witte* Gelala-Boom genoemd, in onderscheiding van den voorgaanden, (dien men *de Zwarte* tytelt,) en in 't byzonder de *Geylamde* of Geschilderde, om dat de witte Rib en

(3) *Erythrina* Foliis ternatis aculeatis, Caule arboreo aculeato. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. utsupra. Gelala alba. RUMPH. *Amb.* II. p. 234. T. 77. BURM. *Fl. Ind.* p. 154.

en Aderen Schilderachtige Vlammen maaken op de Oppervlakte der Bladen, byna gelyk zulks plaats heeft in de Lieve Vrouwe Diſtel, doch breeder gevlamd. De Boom kroont zo ſterk niet uit, maar voor 't overige ſtrookt hy zeer met den anderen, zo wel in Loof, als in Bloem- en Vrugtmaaking. Als de Bloemen te voorſchyn komen, werpt hy al zyne Bladeren af. Hy komt zeldzaamer dan de andere voor, en wordt, wegens de fraaiheid zyner Bladen, meer bemind van de Indiaanen. II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK. *Koraalboom.*

(4) Koraalboom, *die driebladig is, met de Steeltjes eenigermaate gedoornd en geklierd; den Stam niet gedoornd.* IV. *Erythrina Criſta Galli.* Haanekam.

Deeze, in Braſil huisvestende, wordt ongedoornde *driebladige Koraalboom* van PETIVER getyteld, en aldus beſchreeven. De Takken zyn ſamengedrongen; de Bladen, langwerpig ovaal, effenrandig, drie op een Steeltje, dat van onderen dikwils een of twee kromme Doorens heeft, en wederzyds, daar het de zyd-Steeltjes afgeeft, geklierd is, hebbende ook twee Kliertjes aan 't midden. Twee of drie

(4) *Erythrina* Foliis ternatis, petiolis ſubaculeatis glandulofis, Caule arboreo inermi. *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 534. Coral arbor non ſpinoſa trifolia. PET. Mus. 760. RAJ. *Dendrol.* 109. VANDELLI mſſ. Erythrina Laurifolia. JACQ. *Obs.* III. p. 1. T. 51.

II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK. *Koraalboom.*

drie paarsche Bloemen komen, elk op haar eigen Steeltje, uit de Oxels voort, leggende agterover. Zy hebben een Klokswyze tweelippige Kelk: een Hartvormig ovaal, omgeboogen, uitgegulpt, Vaandel: de Wieken zeer klein, korter dan de Kelk: den Kiel smal, Zeissenvormig, gespitst, byna zo lang als 't Vaandel: de Meeldraadjes tweebroederig, de negen onderste byna geheel samengegroeid, van langte nagenoeg als de Kiel: de Knopjes langwerpig, zo wel als 't Vrugtbeginzel, dat Haairig is en de Styl Elsvormig; de Stempel met een zeer klein Stipje gemerkt. In de Tuin van Upsal is dit waargenomen. De Portugeezen geeven hem den naam van *Crista di Gallo*, dat is Haanekam.

De Heer JACQUIN heeft, volgens een gedroogd Takje met Bloemen, dat zig in de Verzameling van den Heer L. T. GRONOVIUS bevondt, waarschynlyk uit Virginie afkomstig zynde, de Afbeelding van dit Gewas gegeven. Zyn Ed. noemt het *Laurierbladige Koraalboom*, en dus kan het de zelfde niet zyn, welke op de Agtste Plaat, in 't Werk van EHRET door TREW, voorkomt, onder den naam van Driebladige, Amerikaansche ongedoornde, met de Bladen meer gespitst en bleekroode Bloemen: want de Bladen van dezelve byna driehoekig zyn. Dewyl men 'er een gedoornden Tak aan vindt, en de Kliertjes aan de Bladsteelen ontbreeken, heeft LINNÆUS dezelve, zo 't schynt, niet in aanmerking genomen.

(5) Ko-

(5) Koraalboom *met enkelde langwerpige Bladen.* II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK. V. *Erythrina planisiliqua.* Platſcheedige.

Dat deeze de Bladen enkeld heeft, onderſcheidtze niet alleen van de andere Soorten, maar bovendien de platheid der Haauwen of Zaadpeulen, welke in de Afbeelding van PLUMIER blykbaar is. Indien de Bladen wel door hem getekend zyn, dan hebben derzelver Steelen hunne inplanting niet aan den rand, maar van onderen; zo dat zy zig hol en Schildvormig vertoonen; dat nog een verdere onderſcheiding maakt van de andere Soorten.

PISCIDIA. Viſchboom.

Van dit Geſlagt zyn de Kenmerken tot onderſcheiding een ſpitſe Stempel en een Peul, die aan vier zyden gevleugeld is.

Het bevat twee Soorten als volgt.

(1) Viſchboom, *die de Vinblaadjes Eyvormig heeft.* I. *Piscidia Erythrina.* Kleine.

Dee-

(5) *Erythrina* Foliis ſimplicibus oblongis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. utſupra. Corallodendron Folio ſingulari oblongo, Siliquâ planâ. PLUM. *Sp.* 21. *Ic.* 102. f. 1.

(1) *Piscidia* Foliolis ovatis. LINN. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 856. p. 473. Erythrina Foliis pinnatis &c. *Spec. Pl.* I. p. 707. Ichtyomethia Foliis pinnatis ovatis &c. BROWN. *Jam.* 296. Coral arbor polyphylla, non ſpinoſa, &c. SLOAN. *Jam.*

II. AFDEEL XVI. HOOFDSTUK. *Vischboom.*

Deeze, voorheen door LINNÆUS in het Geslagt der Koraalboomen begreepen, voert deswegen den bynaam van *Erythrina.* SLOANE hadt hem getyteld *Veelbladige ongedoornde Koraalboom*, met Esschenbooms-Bladen, die eene Peul draagt met Bladerige Wieken als van eene Water-Molen. Het is de *Basterd-Acacia* met gevleugelde Peulen van PLUMIER, onder den naam van *Robinia* met takkige Steeltjes en gevliesde Peulen voorgesteld door den Hoogleeraar J. BURMANNUS. BROWNE geeft 'er den zeer gepasten Griekschen Geslagtnaam *Ichthyomethia* aan, die daar van afgeleid is, dat zy de Visschen dronken maakt, zo dat die aan de Oppervlakte van 't Water komen en zig met de Handen laaten grypen. Deeze uitwerking heeft men van gekneusde Bladen en Takjes in 't Water te smyten: doch de zelfde eigenschap heerscht in verscheide Amerikaansche Plantgewassen, welken doorgaans *Barbasco* genoemd worden, als waren zy met het Kruid, *Verbascum* genaamd, overeenkomstig. Deswegen voert thans dit Geslagt den naam van *Piscidia*, en ik heb het *Vischboom* getyteld.

De Heer JACQUIN, die hem op Jamaika doorgaans aan de gemeene Wegen waarnam, zegt dat het een regtopstaande, doch ongeschikte Boom is, van vyfentwintig Voeten hoog, dien

Jam. 143. *Hist.* II. p. 39. T. 176. f. 45. RAJ. *Dendr.* 108. Pseudo-Acacia Siliquis alatis. PLUM. *Spec.* 19. *Ic.* 233. f. 2. JACQ. *Amer. Hist.* 209. LOEFL. *Itin.* 275.

dien men gemakkelyk door zyne gedaante van de andere kan onderscheiden. Zyne gevinde Bladen vallen jaarlyks af. De Bloemen, die uit eene eenbladige Kelk voortkomen, zyn Vlinderachtig, en hebben tien Meeldraadjes. Zy komen by Trossen voort, en hebben geen den minsten Reuk. De Peulen, die platachtig zyn met vier zeer breede Vliezige Wieken overlangs, bevatten in ééne holligheid veele Niergelykende Zaaden. II. AFDEEL. XVI. HOOFD-STUK.

De Engelschen noemen deezen Boom *Dog-wood - Tree* (*), zegt SLOANE, die aanmerkt, dat men met den Bast der Wortelen, tot Poeijer gewreeven en in Zakjes gedaan, door dezelven in de Rivier te wasschen, of ook door alleenlyk den gekneusden Bast daar in te smyten, de Visschen op de gezegde manier dronken maakt; zynde dezelven niettemin zeer goed om te eeten en gezond.

(2) Visschboom, *die de Vinblaadjes Spatelvormig heeft.* II. *Piscidia Carthaginensis.* Groote.

Behalve dit onderscheid der Vinblaadjes, die naar het end niet spits, maar stomp, loopen, hoewel zy daar somtyds een Puntje hebben, komt

(*) De Karolinische Bloemryke Kornoelje-Boom voert dien zelfden naam. Zie het voorgaande II. STUK, bladz. 65.

(2) *Piscidia* Foliolis obovatis. JACQ. *Amer.* 27. *Hist.* 210. Phaseolis accedens Coral arbor polyphyllos &c. PLUK. *Alm.* 293. *Phyt.* T. 214. f. 4.

II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK. komt deeze Soort met de voorgaande in gedaante overeen, doch valt wel eens zo groot. By Karthagena is dezelve, door JACQUIN, in de Bosſchen aan de Zeekust waargenomen. LINNÆUS vraagt, of het ook eene Verſcheidenheid zy van de voorgaande.

GEOFFROYA.

De Kenmerken van deeze zyn, een Kelk in vyven verdeeld; een Eyvormige Pruimvrugt, met eenen platachtigen Kern of Steen.

De Heer JACQUIN heeft aan dit Gewas, ter nagedagtenisſe van den beroemden GEOFFROY, door wien een zo vermaard Werk over de Drogeryën aan 't licht gegeven is, den gemelden naam, dien hy echter *Geoffræa* geſpeld hadt, toege-eigend. Zyn Ed. hadt hetzelve aan de Zandige Zee-Kust, by Karthagena in de Spaanſche Westindiën, waargenomen, en dus is 'er maar ééne Soort, tot nog toe, van bekend (1), aan welke hy den bynaam van *Spinoſa*, dat is Gedoornde, geeft, welken onze Ridder behoudt. De Boom is niet fraay, Takkig, regtſtammig, twaalf Voeten hoog. Aan den Stam en de dikke Takken heeft dezelve Elsvormige Doornen, ongevaar een Duim lang. De Bladen

I. *Geoffroya ſpinoſa.* Gedoornde.

(1) Geoffroya. *Syst. Nat.* XII. Gen. 878. p. 490. Geoffroea. JACQ. *Amer.* 28. *Hiſt.* 207. T. 180. f. 2. Geoffræa. *Sp. Plant.* II. p. 1043. Umari. MARCGR. *Bras.* 121. RAJ. *Hiſt.* 1518.

den zyn gevind, met eene gladde Rib, waar aan doorgaans vyftien langwerpige, stompe, gladde, effenrandige, Vinblaadjes. Uit de oxels der Bladen komen enkelde, digte Trossen voort, van drie of vier Duimen lang, welke bestaan uit kort gesteelde Vlinderachtige Bloemen, van een vuile Oranjekleur, die een leelyken Stank wyd en zyd verspreiden. De Vrugt gelykt niet kwaalyk naar een Amandel in de Bolster, zynde ook met een korte, fyne Wolligheid bekleed, van Kleur uit den geelen groenachtig. Zy heeft een zagt, zoet Vleesch, dat walgelyk ruikt en geelachtig is, besmettende de Handen met naauwlyks uitwischbaare Roestkleurige Vlakken. De Steen, die witachtig is, bevat een witte Pit, welke Meelachtig is en van eene samentrekkende Smaak.

II. Afdeel. XVI. Hoofdstuk. *Gedoornde.*

Zeldzaam is het, aan een Gewas, dat eene Vlinderachtige Bloem heeft, eene Pruimvrugt te ontmoeten, en hier uit blykt, dat men van zulk slag van Bloemen niet altoos, met zekerheid, een Peul of Haauw verwagten of voorzeggen kan.

ROBINIA.

De Kenmerken van dit Geslagt, dat zynen naam van eenen Franschen Kruidkundigen, ROBIN genaamd, heeft, zyn; de Kelk in vieren gedeeld, en eene bultige, langwerpige Peulvrugt.

II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK.

Het bevat agt Soorten, waar van de meeften Boomachtig zyn, als volgt.

I. *Robinia Pfeudo-Acacia.* Zoethout-Boom.

(1) Robinia, *waar van de Trosfen éénbloemige Steeltjes hebben, de Bladen oneffen gevind zyn, met Doornachtige Stoppeltjes.*

Deeze, in Virginie voorkomende, gelykt dermaate naar de Acacia, dat menze *Basterd-Acacia* bygenaamd vindt. RAY noemt het een Boom van aanzienlyke Geftalte, uit Virginie in Engeland overgebragt, doch aldaar niet gebloeid hebbende. De Heer CLAYTON heeft aldaar waargenomen, dat deeze Boom digte Trosfen van witte Bloemen uitgeeft, en noemt hem de *Zoetruikende Sprinkhaan-Boom.* De groene Wortels, gekneusd zynde, hadden den Reuk van Zoethout. Anderen merken aan, dat de binnenfte Bast van deezen Boom, in Smaak, zo veel overeenkomst daar mede heeft, dat de Engelfchen hem aldaar den *Zoethout-Boom* tytelen. Hy werdt, zo RAY aanmerkte, verkeerdelyk voor de *Amerikaanfche Acacia* van ROBINUS gehouden. De Vrugten zyn gladde Zaadpeultjes.

(2) Ro-

(1) *Robinia* Racemis pedicellis unifloris. &c. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 879. p. 490. *Veg.* XIII. p. 556. *Hort. Ups.* 212. Robinia aculeis geminatis. *Hort. Cliff.* 354. GRON. *Virg.* 105. ROYEN *Lugdbat.* 372. Pfeudo - Acacia Siliquis glabris. BOERH. *Ind. alt.* 2. p. 39. Acacia Americana Siliquis glabris. RAJ. *Hift.* 1719. SEB. *Kab.* I. T. 15. f. 1.

(2) Robina, *waar van de Trosſen éénbloemige Steeltjes hebben, de Bladen oneven gevind zyn, de Takken en Stam ongedoornd.* II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK.

Deeze Soort is, volgens den Heer JACQUIN, een ongedoornde regtopſtaande Boom, van twaalf Voeten hoog, die de Bladen overhoeks, gevind en glanzig heeft, beſtaande meest uit zeven, zelden uit vyf en nog zeldzaamer uit elf Vinblaadjes. Dezelven zyn Eyvormig, ſtomp, uitgegulpt, effenrandig, geſteeld, twee Duimen lang. Uit de oxels der Bladen komen Bloemtrosſen voort, van een half Voet lang, uit Vlinderbloemen ſamengeſteld, die de Kleur en Reuk hebben van Violen. Te Karthagena in het Kreupelboſch kwam zyn Ed. dit Gewas, in July en Auguſtus, bloeijende voor. Men vindt het, by PLUMIER, Basterd-Acacia met Esſchenbladen en Violetkleurige Bloemen getyteld. II. *Robinia violacea.* Paarſchbloemige.

(7) Robinia *met Bladen, die oneffen gevind zyn, Trosſen in de oxels, den Stam niet gedoornd maar Stekelig.* VII. *Robinia hispida.* Stekelige.

Dee-

(2) *Robinia* Racemis pedicellis bifloris, Foliis impari-pinnatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. JACQ. *Amer.* 28. *Hiſt.* 210. T. 177. f. 49. Pſeudo-Acacia Fraxini foliis, Floribus violaceis PLUM. *Spec.* 19.

(7) *Robinia* Racemis axillaribus, Foliis impari-pinnatis Caule inermi hispido. *Syst. Nat. Veg.* XIII. *Mant.* 101. Robinia Sepium. JACQ. *Amer. Hiſt.* 211. T. 179. f. 101.

II. AFDEEL. XVI. HOOFD-STUK. Deeze Soort ſchynt te zyn, welke JACQUIN vervolgens onder den naam van *Robinia der Haagen* beſchryft, zynde een Boom, die wel tot dertig Voeten hoog groeit, en in geſtalte veel gelykt naar de Eerſte Soort, verdeelende zig in byna regtopſtaande, zeer lange Takken. De Bladen zyn gevind, tien Duimen lang, doorgaans uit elf Blaadjes ſamengeſteld, vallende Jaarlyks af. Uit derzelver Oxels komen Troſſen voort, van reukelooze Roozekleurige Bloemen. De Peulen zyn glad en bruinachtig.

Dit Gewas wordt by de Spaanſchen, te Karthagena, veel gebruikt tot het maaken van Haagen of Omtuiningen; doch baart dit Ongemak, dat, indien men dezelven niet jaarlyks afkapt, door het wegſpringen der Zaaden de Akker of omleggende Grond een geheele Bosſchagie wordt. Afgekapt zynde geeft de Boom, in één Jaar wederom Takken uit, van wel twaalf Voeten lang, geheel met Bloemen beladen. Dus ſchynt dat Gewas veel te gelyken naar onze Vlierboomen. De Ingezetenen noemen het *Mata - Raton* of Rottendooder, om dat het zo veele Stokken verſchaft, die tot het doodſlaan van dit Ongediert bekwaam zyn.

III. *Robinia mitis.* Zagte. (3) Robinia *met Bladen die oneffen gevind zyn, drie-*

(3) *Robinia* Racemis Pedicellis ternis, Foliis impari-pinnatis, Caule inermi. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Cytiſus Foliis pinnatis. *Sp. Plant.* I. p. 741. Phaſeolo accedens Arbor Co-

driesteelige Trosſen, en den Stam geheel ongedoornd. II. AFDEEL. XVI. HOOFD-STUK.

Deeze, in Oostindie voorkomende, zoude het naar de Roomſche Boonen gelykende Boomgewas van PLUKENETIUS zyn, ongedoornd en zagt van Bladerloof. De Peul is langwerpig ovaal, ſamengedrukt en geſpitst; de Kelk eenigermaate geknot. Aan ieder Tandje van de Tros zyn drie Bloemſteeltjes aangehecht. Het was te vooren *Cytiſus* met gevinde Bladen genoemd geweest.

ÆSCHYNOMENE. Schaamboom.

De Griekſche naam, welke ſomtyds aan het Kruid, dat men Mimoſa noemt, en met reden, gegeven wordt, is, mooglyk wegens de overeenkomst van het Loof, alhier toegepast op een Geſlagt van Plantgewasſen, welks Kenmerken zyn: een tweelippige Kelk; de Vrugt een Haauw met geknotte Leedjes, ieder één Zaad bevattende.

In dit Geſlagt vindt men zeven Soorten aangetekend, waar van de twee eerſten tot de Boomen behooren, als volgt.

(1) Schaamboom *met zeer groote Bloemen en Draadachtige Haauwen.* I. *Æſchynomene grandiflora.* Grootbloemige.

Dee-

Coral dicta &c. PLUK. *Phyt.* 293. T. 104. f. 3. BURM. *Fl. Ind.* p. 163.

(1) *Æſchynomene* Caule arboreo, Floribus maximis, Leguminibus Filiformibus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 888. p. 492. *Veg.* XIII.

II. AFDEEL. XVI. HOOFDSTUK. *Schaam-boom.*

Deeze was te vooren *Robinia* genoemd geweest. COMMELYN oordeelt ze naby te komen aan de *Sesban*, een Egyptisch Gewas, door ALPINUS afgebeeld, en RAY vergelyktze by de *Galega*. In de aangehaalde *Turia* van RUMPHIUS vind ik een blyk van de Draadachtigheid der Haauwen, die ongemeen dun zyn, op de langte van anderhalf Voet naauwlyks zo dik als de Schaft van een Schryfpen, 't welk een aanmerkelyke byzonderheid van dit Gewas uitmaakt. Ten anderen merkt LINNÆUS aan, dat de Bloemen de grootsten onder alle de Vlinderbloemen zyn, hebbende de grootte van een Hoender - Ey, en grooter dan de overige deelen. Het is een laage Boom, zeer dun van Loof, hebbende veele broosche Takken, met gevinde Bladen van eene aanmerkelyke langte en kleine Vinblaadjes, evenwel veel grooter dan die van de Tamarinden, met welken zy overeenkomen in de eigenschap van tegen den avond zig samen te trekken of te sluiten, en 's morgens wederom, als de Zon boven de Kimmen is, zig te openen. Wanneer men een Takje van den Boom breekt dan sluiten de Vinblaadjes zig ook, doch gaan vervolgens niet weder open. Bezwaarlyk zal men dit van eene zelfde oirzaak afleiden.

Van

XIII. p. 559. Robinia Pedunculis subdivisis &c. *Sp. Plant.* I. p. 722. Sesban affinis Arbor Indiæ Orientalis. BREYN. *Prodr.* I. p. 47. COMM. *Mal.* 241. Galegæ affinis Malabarica. RAJ. *Hist.* 1734. Turia. RUMPH. *Amb.* I. p. 188. T. 76. Agaty, *Hort. Mal.* I. p. 95. T. 51. BURM. *Fl. Ind.* p. 169.

Van de Bloemen en Vrugten wordt tot Spyze gebruik gemaakt, en van de Bladen tot een Geneesmiddel, zo uitwendig tegen Kneuzingen, als in een Gorgeldrank, enz. II. AFDEEL. XVI. HOOFD-STUK.

(2) Schaamboom, *met de Leedjes der Haauwen half Hartvormig en glad.* II. *Æschynomene Arborea.* Groote.

Deeze Soort, zig in de Leidſe Akademie-Tuin bevindende, is door den Hoogleeraar A. VAN ROYEN voorgeſteld, als den Stam effen hebbende, doch verder vind ik ze nergens beſchreeven.

XVII. HOOFDSTUK.

Beſchryving van de BOOMEN, *in wier Bloemen de* Meeldraadjes *uit drie of meer afgezonderde Lighaamen voortkomen, deswegen* Veelbroederige, POLYADELPHIA, *genaamd, tot welken de* Kakau- *benevens de* Oranje- *en* Citroenboom, *als ook de* Cajupoetie-Boom, *behooren.*

De Klasſe van *Polyadelphia*, welke de Agttiende is in het Stelzel der Sexen, bevat niet meer dan elf Geſlagten, onder welken

(2) *Æſchynomene* Caule Arboreo lævi, Leguminum Articulis ſemi-cordatis glabris. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. ROYEN *Lugdbat.* 384. BURM. *Fl. Ind.* p. 169.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. ken zeven tot de Boomen behooren. Zy worden, volgens het getal der Meeldraadjes, in *vyf-*, *twaalf-*, *twintig-* en *veelmannigen* onderscheiden.

THEOBROMA.

Een driebladige Kelk, waar in een Bloem vervat is, die uit vyf Blaadjes bestaat, welke gewelfd en tweehoornig zyn, hebbende vyf Honigbakjes, op ieder van welken vyf Meeldraadjes zitten, die door de holte van het Bloemblaadje gedekt zyn; maaken de Kenmerken van dit Geslagt uit.

Drie Soorten komen thans in hetzelve voor, waar van de eerste de Kakau-Boom is, allen uit Westindie afkomstig zynde.

I. *Theobroma Cacao.* Kakau-Boom.

(1) Theobroma *met geheel effenrandige Bladen.*

Wegens de Nooten in de Haauw vervat, die men gemeenlyk *Kakau* noemt, is deeze als naar den Amandelboom gelykende voorgesteld door BAUHINUS. In 't algemeen geeft men 'er

(1) *Theobroma* Foliis integerrimis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 900. p. 508. *Veg.* XIII. p. 580. *Hort. Cliff.* 397. *Mat. Med.* 364. Cacao. CLUS. *Exot.* 55. SLOAN. *Jam.* 134. *Hist.* II. p. 15. T. 160. MER. *Surin.* T. 26 & 63. GEOFFR. *Mat. Med.* 409. CATESB. *Car.* T. p. 6. Arbor Cacavifera Americana PLUK. *Alm.* 40. T. 268. f. 3. Amygdalis similis Guatimalensis. C. B. *Pin.* 442. TOURNF. *Inst.* 660. T. 444.

Fig. 1.
C
A
B
a

AT X

'er den naam van *Cacao* aan, dien de Mexikaanen aan deeze Vrugt geeven, terwyl dezelve, in andere deelen van Amerika, *Cacavi* of *Cacavate* geheten wordt. Toen de Spanjaarden Mexiko overheerden, waren 'er de Kakau-Nooten voor Geld gangbaar. CLUSIUS kreeg deeze uitheemſche Vrugten van de genen, die de Oevers van Peru, in de Zuidzee, aangedaan hadden, en naderhand zyn dezelven in zo algemeen gebruik gekomen, dat men 'er thans aanzienlyke Plantagiën van heeft, in de Volkplantingen der Europeaanſche Natiën, wordende dit Gewas ook in Oostindie aangekweekt.

II. AFDEEL. XVII. HOOFD-STUK. *Kakau-Boom.*

De Kakau-Boom is, volgens PLUMIER, wel niet zeer groot maar aanzienlyk, inzonderheid met Vrugten beladen zynde. Hy heeft een regten Stam, dikwils zo dik als eens Menſchen Dye, doorgaans vier of vyf Voeten hoog, met een ruuwen bruinen Bast, zig verdeelende in Takken van een Arm dik, en deeze wederom in dunner Takken en Twygen, waaraan, overhoeks, Bladen groeijen van tien of negen Duimen lang en vier Duimen op 't breedſte, van onderen bleek, van boven donker groen. Deeze hebben een Steeltje, en gelyken veel naar de Bladen van den Citroenboom, zynde, tusſchen de evenwydige Zydribben, zeer ſierlyk Netswyze geaderd.

De Bloemen waren, zegt LINNÆUS, van niemand nog wel afgebeeld, veel minder beſchreeven. Uit een gedroogd monſter daar van, aan

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Kakau-Boom.*

aan zyn Ed. door SLOANE vertoond, kwam derzelver Structuur, naar oogenschyn, volkomen overeen met die der Bloemen van de volgende Soort, verschillende grootelyks van alle anderen (*). In 't Werk van SLOANE zyn die Bloemen, ondertusschen, veel gebrekkelyker afgebeeld, dan in 't Werk van MERIAN, niettegenstaande de beschryving van SLOANE taamelyk overeenkomstig is met de Natuur. Hy zegt, dat de Bloemen bestaan uit vyf Kelkblaadjes, vyf haakige Bloemblaadjes, verscheide Meeldraadjes en een Styl, van een zeer bleek paarsche Kleur. Zy komen, even als in de Blimbing van Oostindie, uit de dikke Takken en den Stam, enkeld of by Trossen voort, hangende ieder aan een dun Steeltje nederwaards.

Een Blommetje van deezen Boom, benevens het afgebeelde Takje met Bladen, hier op PLAAT XIV, in *Fig.* 1, vertoond, op zig zelf aan een Stukje van den Bast zittende als by *a*, door den Heer RICHTER uit Oostin- medegebragt en my ter onderzoekinge door den Hoogleeraar BONN vergund, heeft my overtuigd, dat de opgegevene Kenmerken geenszins met de Bloem van den Kakau-Boom strooken. Dit Blommetje, naamelyk, met het Mikroskoop onderzoekende, bevond ik het zodanig, als het hier, sterk vergroot zynde, by Letter A van binnen, en by Letter B van ag-

(*) *In Horto Cliffortiano*, loc. citato.

agteren, is afgebeeld; waar in zeer duidelyk de volgende deelen der Vrugtmaaking zig openbaaren. II. Afdeel. XVII. Hoofdstuk. *Kakau-Boom.*

De *Kelk* is vyfbladig, bestaande uit smalle Lancetswyze Blaadjes, op de zyden gekarteld, aan de punten ruig. De *Bloemblaadjes* zyn vyf, zeer lang en smal, doch aan 't Grondstuk breed en Helmachtig hol, aan 't end Spatelswyze uitloopende, niet gehoornd, maar voorzien met kleine Tandjes, en geelachtig van Kleur, met een aartig Netswys' Geweefzel van roodachtige Adertjes doorschynende. Hier binnen is vervat een Vyfhoornig *Honigbakje*, tot digt naar onderen toe verdeeld, van Kleur Kastanje bruin, bevattende vyf zeer dunne geelachtige *Meeldraadjes*, die zig omkrommende tusschen de Hoornen van het Honigbakje doorkomen, en ieder drie witte *Meelknopjes* hebben; benevens een enkelen Vingerachtigen *Styl*, wiens *Stempel* of Punt in tweeën is gespleeten. Het Steeltje, daar de Bloem op rust, of liever aan hangt, is, zo wel als de Hoornen van het Honigbakje, bezet met fyne Haairtjes (*).

Dus schynt de Kakau-Boom veeleer tot de Klasse der Vyfmannige Planten, dan tot deeze te behooren: want de Meeldraadjes komen onder by het Vrugtbeginzel van elkander afgezonderd

(*) Dit alles is zeer wel met de beschryving, welke Plumier van de Bloemen des Westindischen Kakau-Booms geeft, overeenkomstig.

II. AFDEEL. XVII. HOOFD-STUK. *Kakau-Boom.*

derd voort, gelyk nader blykt uit het jonge Vrugtje, door dien zelfden Heer medegebragt, en hier by C, in middellyn eens vergroot zynde, voorgesteld; waar aan zig nog dezelven, benevens de Bladen van de Kelk en de Hoornen van het Honigbakje bevinden. Veelen van deeze Bloemen vallen af, doch van de overblyvende verandert de Stamper in een Komkommerachtige Vrugt, van een half Voet of wat langer, en ongevaar drie of vier Duimen dik. Deeze Vrugt heeft, overlangs, negen of tien uitpuilende Ribben; zy is geheel Wrattig, en ziet wel in 't eerst uit den groenen, doch wordt vervolgens, aanrypende, geelachtig, en eindelyk donker - rood, hoewel nog bezet blyvende met geele Stippen. Zy hangt aan een Steeltje van dikte als een Schryfpen en een Duim lang, vertoonende, als menze dwars doorſnydt, een dubbelen Bolſter, waar van de buitenſte dik en geelachtig, de binnenſte dunner en witachtig is, bevattende omtrent dertig Pitten, weinig grooter dan een Olyf en Hartvormig, die men Kakau - Nooten noemt. Dezelven zyn bleek paarſchachtig en beſtaan uit een Meelachtige zelfſtandigheid, van eene ſamentrekkende Smaak, doch ongemeen vet, leverende, wanneer menze in Water kookt, een Pond van deeze Nooten meer dan een half Pond dikke Olie uit.

Deeze Boom bloeit twee of driemaal in 't Jaar; zo dat men hem byna altoos met Bloem en Vrugten te gelyk beladen ziet, volgens de aanmerking van MERIAN, welke twee Afbeel-

beeldingen daar van gegeven heeft. Zy merkt aan, dat de Boomen zo hoog als Appelboomen worden, en dat de rype Vrugten Citroengeel zyn. Hier omtrent kan eene aanmerkelyke verscheidenheid plaats hebben, alzo men, volgens HERNANDEZ, vierderley Kakau-Boomen in de Westindiën heeft, wel meest in grootte, doch ook in de Kleur der Vrugten verschillende. Dus komt ook vierderley Kakau in de Winkelen voor, volgens GEOFFROY, door Landaart, dikte en eigenschap, verschillende, te weeten: Groote en Kleine van Nicaragua, gemeenlyk *gros & petit Caracque* genaamd, die aangenaamer van Smaak is, hoewel drooger, en Groote en Kleine van de Eilanden, *gros & petit des Isles*, die vetter is, doch minder aangenaam van Smaak, komende van de Fransche Eilanden in de Westindiën. De grootste van de Caracques wordt voor de beste, en de kleinste van de Eilanden voor de slegtste gehouden. II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Kakau-Boom.*

De Kakau, op zig zelf raauw gegeten, geeft een grof Voedzel, verdikkende het Bloed en de Vogten; middelerwyl, wegens haare groote Vettigheid, de Maag bezwaarende en Verstoppingen maakende, indien men 'er veel van gebruikt. De Mexikaanen hebben, om die reden, uitgevonden, dezelve eerst zagtjes te branden, mengende dan Kruideryën daar onder, en maakende dus daar van de zogenaamde *Chokolade*, die algemeen bekend is. Men houdt de gene, De Chokolaad.

wel-

II. AFDEEL. XVII. HOOFD-STUK. welke, in de Westindiën bereid zynde, tot ons overgebragt wordt, voor de beste. In Europa, evenwel, wordt zy ook redelyk goed gemaakt. Ten dien einde is het best, onder die van de Caracques, welke drooger is, wat vette Kakau van de Eilanden te mengen, doende by het Deeg een Poeijer van Baniljes, Kaneel en witte Suiker, met een weinig Ambergrys, en dit alles wel ondereen wryvende. Dus bereid is de Chokolade, in Water of Melk gesmolten, een zeer voedzaame versterkende Drank, die de Minnedriften opwekt, doch aan Menschen, wier Bloed te dik, te zwaar of te Olieachtig is, deswegen van een Galachtig Temperament gerekend te zyn, nadeel doet. Hoe kan dan, met reden, de naam van dit geheele Geslagt, als ware de Chokolaad een Goden-Drank, daar van afgeleid worden? De Olie of het Vet, uit de Kakau geperst, is uitwendig zeer verzagtende.

II. *Theobroma Guazuma.* Basterd-Ceder.

(2) Theobroma *met Zaagswys' getande Bladen.*

De Boom, genaamd *Guazuma* met Olmen-Bla-

(2) *Theobroma* Foliis serratis. *Syst. Nat.* XII. utf. *Veg.* XIII. *Mant.* 455. *Hort. Cliff.* 379. ROYEN *Lugdbat.* 47. Guazuma Arbor Ulmifolia. PLUM. *Gen.* 36. *Ic.* 144. Cenchramedia Jamaicensis Ulmifolia. PLUK. *Alm.* 92. T. 77. f. 2. Alni fructu Morifolia arbor, Flore pentapetalo flavo. SLOAN. *Jam.* 135. *Hist.* II. p. 18. RAJ. *Dendr.* 11.

Bladen by PLUMIER, is thans, hoe verschillende ook van Vrugt, tot dit Geslagt betrokken. De Vrugt, naamelyk, komt naby aan die der Elzen, gelyk SLOANE aanmerkt, die 'er Moerbezie-Boom Bladen aan geeft, en vyfbladige geele Bloemen. Hy beschryft dit Gewas, op de Velden van Jamaika waargenomen, als een Boom, van dikte als een Mensch om zyn Middel, en veertig Voeten hoog wordende, met een bruine en gescheurde Schors. De Bladen hebben de langte van drie Duimen en zyn half zo breed by het Steeltje, dat de langte van een Kwartier Duims heeft. Myns oordeels gelyken dezelven, volgens de Afbeeldingen, meer naar Olmen-, dan naar Moerbezie-Bladen. Die van EHRET, door TREW aan 't licht gegeven, is ongemeen fraay. De Meeldraadjes verdeelen zig niet in vyf, maar slegts in twee Meelknopjes. LINNÆUS hadt gezegd van drie (*). Dit alles doet een groot onderscheid blyken, tusschen deeze en de voorgaande Soort. De Vrugt is zo Meelig, dat men in onvrugtbaare Saizoenen daar van op Jamaika gebruik maakt tot Beesten-Voeder, zo SLOANE aanmerkt, en dus deeze Boomen veelal in 't afhakken spaart, wordende deeze Vrugten, die wat Balsem- of Harstachtig ruiken,

II. AFDEEL. XVII. HOOFD-STUK. *Basterd-Ceder.*

(*) *Antheræ termæ* (waarschynlyk *ternæ*,) *Syst. Nat.* XII. Tom. II. 508.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. ken, ook wel van de Menſchen gegeten. De Ingezetenen noemen hem Basterd Cederboom.

III. *Theobroma augusta.* (3) Theobroma *met Hartvormige zevenhoekige Bladen.*

Ik vind geen reden aangetekend voor den Bynaam van deeze, wier Vrugt tot nog toe onbekend is.

CITRUS. Citroenboom.

De Kenmerken van dit Geſlagt zyn, een vyfbladige Kelk, vyf langwerpige Bloemblaadjes: twintig Meeldraadjes, tot verſcheide Ligbaamen ſamengegroeid: de Vrugt Sappig met negen Holligheden.

Drie Soorten vind ik in hetzelve opgetekend.

I. *Citrus Medica.* Citroenboom. (1) Citroenboom *met ongevleugelde Bladſteelen.*

Deeze plagt *Malus Medica* genoemd te worden,

(3) *Theobroma* Foliis Cordatis ſeptem-angularibus. *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 580. *Syst. Nat.* III. p. 233.

(1) *Citrus* Petiolis linearibus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 901. p. 508. *Hort. Cliff.* 379. *Hort. Ups.* 236. *Mat. Med.* 366. ROYEN *Lugdbat.* 266. Malus Medica. C. B. *Pin.* 435. *β.* Limon vulgaris. FERR. *Hesp.* 193. Malus Limonia acida. C. B. *Pin.* 436. BURM. *Fl. Ind.* 173. Citreum & Limon. TOURNF. *Inſt.* 620, 621.

den, als uit Medie afkomstig zynde, waar van hy hier den bynaam heeft. Tot een Geslagtnaam gebruikt LINNÆUS den eigen naam van den Citroenboom, en voegt dezelve den Limoenboom als eene Verscheidenheid by. Zy verschillen, inderdaad, zo in de figuur der Vrugten, als in hoedanigheid, een weinig; hoewel men ze gemeenlyk ondereen mengt. Ook komen deeze Boomen en de Oranjeboomen elkander nader dan de Appel- en Peereboomen, dewylze op elkander zig laaten Enten. In Italie is men gewoon, tot de aankweeking van de Citroen- en Limoenboomen, altoos Oranje-Stammen te verkiezen; doch dit wordt by ons niet goedgekeurd, om dat zy die Stammen knobbelig overgroeijen, en hierom is het best tot de Enting of Afzuiging van alle deeze Gewassen hun eigen Stammen te verkiezen: niettegenstaande de Limoen-Stam fraaijer is en de Oranje-Stam de Winterkoude beter tegenstaat.

II. AFDEEL. XVII. HOOFD-STUK. *Citroenboom.*

De middelste deelen van Asie, omstreeks en beoosten het Beloofde Land, en Zuidelyker in Persie, schynen de Natuurlyke Groeiplaats te zyn van den Citroenboom, die van daar zal overgebragt zyn in de Landen aan de Middellandsche Zee, tot in Portugal en Spanje, en eindelyk in de Westindiën. De Citroenen groejen evenwel te Suriname in 't wilde, volgens MERIAN, aan Boomen zo groot als onze grootste

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Citroenboom.*

ſte Appelboomen (*), en dat men die op Ceylon ook wild zou vinden, ſchynt de Hoogleeraar N. L. BURMANNUS te onderſtellen. De zelfde Boom, nogthans, met kleine Limoentjes, welken zyn Wel Ed. uit het Werk van den Hoogleeraar zyn Wel Ed. Vader aanhaalt, is door hem te vooren tot de *Limonia* betrokken, en de Afbeelding ziet op de voorgaande. Ook ſchynen my alle de *Limones* en *Limonelli* van RUMPHIUS, gelyk voorheen gemeld is *, tot dat Geſlagt en niet tot het tegenwoordige te behooren. In derzelver afgebeelde Bloemen openbaart zig het Kenmerk van den Citroenboom niet, en de Vrugten zyn 'er zeer van verſchillende. RUMPHIUS zelf merkt aan, dat alle de Citroenen in Indie aan Heeſterachtige Boomen of Struiken groeijen, die van den Citroenboom der Ouden, welke zyne Groeiplaats aan den Berg Atlas hadt, grootelyks verſchillen, waar van men eertyds die kostbaare Tafeltjes maakte, bekend onder den naam van *Menſæ Citreæ & Citrinæ* (†). Anderen, evenwel, verbeelden zig, dat dezelven van Cederen-Hout waren, en dus by verbastering genoemd werden, in plaats van *Cedrinæ*, 't welk groote waarſchynlykheid heeft (‡).

* II. STUK, bladz. 444.

Wat

(*) *Verand. der Surin. Inſekten.* bl. 28. T. 28.

(†) RUMPH. *Herb. Amb.* II. p. 100.

(‡) HOFFMAN *de Medicam. Officinalibus.* p. 485.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. Cederaat.

Wat hier van zy, men vindt een zogenaamden *Cederaat*-Boom; welke van sommigen voor den eigentlyken Citroenboom gehouden wordt. FERRARIUS noemt denzelven *Malum Cedrium* en geeft daar van vyf Soorten op, doch anderen tellen maar vier Soorten, houdende de Citroen van verscheiderley gedaante voor eene Speeling der Natuur. Die wy Cederaat noemen heeft eene gekarbonkelde bly-geele Schil, minder dik dan in de gemeene Citroenen, en het Vleesch is verdeeld door tien Vliezen, zonder Korrels, vol van een aangenaam zuur Sap, zynde de Takken met scherpe Doornen bezet. In lieflykheid en kragt van Geur is deeze uitmuntende. Men heeft ook een halfslagtige of *Hermaphrodiet*-Cederaat, welke half Oranje is, half Citroen, en dus een zeer wanstaltige Vrugt uitmaakt, wordende van sommigen *Bisarré* genoemd, en zig vertoonende als een halve Citroen aan een halven Oranje-Appel gegroeid. Ieder helft heeft daar in zyne eigene hoedanigheid byna, zo in de Kleur, als in de Schil en het Vleesch. In de Bloemen zelf is deeze vermenging blykbaar.

Limoenboom.

Ten opzigt van het Gewas is de Citroenboom zagter van Hout dan de Limoenboom, en deeze overtreft hier in, wederom, den Oranjeboom, van wien zy beiden verschillen doordien de Bladsteelen ongevleugeld zyn. In de Gestalte is minder verschil, dan tusschen onze Appel en Peereboomen plaats heeft. Even-

N 2 wel

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK.

Limoenboom.

wel worden zy door de Hoveniers; zelfs wanneer zy Bladerloos zyn, gemakkelyk onderscheiden. De Bloemen van de Citroenboomen zyn rood, die van de Limoenboomen roodachtig en van de Oranje-Boomen wit. Het onderscheid, dat 'er tusschen die der Citroen- en Oranje-Boomen plaats heeft, kan men in de keurlyke Afbeeldingen by TOURNEFORT beschouwen. Die der Limoenboomen komen, volgens deezen Autheur, met die der Citroenboomen overeen; doch de Vrugt verschilt aanmerkelyk, gelyk bekend is en door hem ook afgebeeld wordt. FERRARIUS geeft vyf- en- vyftig Soorten op, van Limoenboomen; TOURNEFORT maar veertien, waar onder Zoete Limoenen voorkomen; COMMELYN kende maar zeven Soorten en hieldt de Limoen van eene mismaakte gedaante ook voor eene Speeling der Natuur.

De Limoenen worden ons jaarlyks, gelyk bekend is, in menigte uit de Landen aan de Straat van Gibraltar en de Middellandsche Zee, als ook uit Portugal, toegebragt. De Genueezen, zegt HOFFMAN, stoppen ons daar voor, veelal, afgevallen of onrype Citroenen in de hand. Zy komen anders, in Eigenschappen, byna met de Citroenen overeen. Het zuure Sap deezer Vrugten is van een byzonderen dienst tot verfrisschinge in Spys en Drank, in de heete Klimaaten en Saizoenen, mids dat men het met maatigheid gebruike; als wanneer het de Ver-

tee-

teering der Spyzen, inzonderheid die van eene ligt rottende hoedanigheid zyn, gelyk Visch en Vleesch, zeer bevordert. In heete Ziekten dient het tot verkoeling en dikwils tot Geneezing, inzonderheid van het Scheurbuik der Zeelieden. Het bedwingt de Braakingen, die uit overvloed van Gal ontstaan; zet het Water af, en wordt dus gerekend ook dienstig tegen het Graveel te zyn. Men pryst het aan in Pestilentiaale en Rotkoortsen. Men kan het ook, met voordeel, tot uitwendige wasschingen en Baadingen gebruiken. De buitenste geele Schil, zeer welriekende en Kruiderig, heeft eene Winddryvende kragt, en de Olie, daar uit gedestilleerd, is zeer Hartsterkende. Van de Schil der Westindische Citroenen wordt de *Sukade* gemaakt, of het zogenaamde *Konfyt*, dat men in de Koek bakt. De Zaaden of Pitten acht men Wormdryvende te zyn, en tevens van eene Tegengiftige hoedanigheid.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK.

(2) Citroenboom *met gevleugelde Bladsteelen en gespitste Bladen.*

II. *Citrus Aurantium* Oranje Boom.

Dit laatste is 'er alleen bygedaan, om deeze Soort

(2) *Citrus* Petiolis alatis, Foliis acuminatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. *Hort. Cliff.* 379. *Hort. Ups.* 236. *Fl. Zeyl.* 304. *Mat. Med.* 367. ROYEN *Lugdbat.* 266. Malus Aurantia major. C. B. *Pin.* 436. Aurantia mala. CAM. *Epit.* 150. BURM. *Fl. Ind.* p. 173. TOURNF. *Instit.* p. 620.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK.

Oranje-Boom.

Soort van de volgende te onderſcheiden, en hadt derhalve ook in de bepaaling moeten komen van de voorgaande Soort, welke de Bladen zelfs ſmaller, geeler en ſpitſer aan 't end heeft. De bepaaling, immers, van ieder Soort, behoort op zig zelve te beſtaan. In de Afbeeldingen van TOURNEFORT is het Blad van den Oranjeboom zo ſpits niet als dat van den Citroenboom.

De naam *Aurantium*, hier tot een bynaam gebruikt, is van de Goudgeele Kleur afkomſtig: weshalve zy den naam van *Aurea mala* by VIRGILIUS gevoerd hebben. Waarſchynlyk zyn het ook de zodanigen, waar op de wyſte der Koningen zinſpeelt, wanneer hy van Gouden Appelen in Zilvere gebeelde Schaalen, ſpreekt (*). Men heeft ze voor de *Poma Hesperidum* der Ouden gehouden, 't welk thans betwist wordt, om dat de *Chryſomela* der Grieken de Kwee-Appelen zouden zyn geweest (†). Maar, kan die naam niet zo wel aan deeze als aan gene zyn ge-

(*) Een woord, op zyn pas geſproken, is als Gouden Appelen in Zilveren gebeelde Schaalen. PROV. 25, Vers. 11. De Vulgata heeft *in Lectis Argenteis*, dat mooglyk op Zilveren Ledikanten betekenen zal: de Griekſche Overzetting ἐν ὁρμίσκῳ σαρδίου, dat is, in een Kornalyne Halsketting: 't welk zeer veel van Zilveren Schaalen verſchilt; doch over de *Gouden Appelen* kan geen twyfeling vallen; dewyl de beide Hebreeuwſche Woorden voor Goud en Appelen in beſtendig gebruik zyn.

(†) Zie HOFFMAN *de Medic. Officinalibus.* p. 486, en vergelyk myn voorg. II. STUK, bladz. 613.

gegeven? Veele beſchryvers van deeze Gewasſen hebben, zonder berispt te worden, hunne Werken met den Tytel van *Hesperides* gedoopt (*). 't Is ontwyfelbaar, dat VIRGILIUS en PLINIUS de Oranje-Boomen bedoeld hebben, wanneer zy dezelven by den Laurierboom vergelyken, geevende 'er een aanzienlyke hoogte aan, en zeggende dat die 't geheele Jaar groen en met Vrugten beladen zyn (†). II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Oranje-Boom.*

De naam is, in de Europiſche Taalen, meer dan de naam der Citroen- en Limoenboomen veranderd. Men noemt hem gemeenlyk in 't Franſch *Oranger*, in 't Engelſch *Orange*, in 't Spaanſch *Narangas*, in 't Italiaanſch *Arancio*, en in 't Hoogduitſch *Pomerantzen*. Hy is, zo wel als die, in ons Wereldsdeel taamelyk genaturalizeerd, groeijende in Italie, Spanje en Portugal in de open Grond, doch in Duitſchland, Vrankryk en Engeland, moeten deeze Boomen voor de Winterkoude wel degelyk beſchut worden, alzo zy geen Vorst kunnen uitſtaan. Gemeenlyk worden zy, om die reden, in Tobben en Bakken geplant, en 's Winters gebragt in Oranje-Huizen, die men of door goede ſluiting of

(*) Gelyk FERRARII *Hesperides*, VOLCKAMERI *Hesperides Norimbergenſes*, COMMELINI Nederlandſche *Hesperides*. Vid. REISCHII Disſertatio de præcipuis *Hesperidum* ſcriptoribus.

(†) Arbores iſtæ perpetuo virent & omnibus horis Pomiferæ ſunt. PLIN. Ipſa ingens arbos faciemque ſimillima Lauro. VIRG.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Oranje-Boom.*

of door Vuur verwarmt. Koning LODEWYK de XIV. hadtze 's Winters bloeijende in Gaanderyën van zyn Paleis, en in Italie zet menze, tot verfrisſching, in de Kerken. Enkelde voorbeelden zyn 'er, dat menze in de koude Gewesten houdt in de vaste Grond; gelyk in Engeland en in 't Saltsburgſche; doch alsdan worden 'er in de Herfst Winterhuizen om gezet, daar men met Kachels in ſtookt, breekende die in 't Voorjaar weder af. Dus heeft men het voordeel van deeze Boomen zeer zwaar te kunnen maaken, zo dat zy ongelyk meer Vrugt geeven. Men vindtze 'er, met den Stam van dikte als een Man om zyn middel, en van hoogte als de grootſte Appelboomen, die dan ook ſteeds met Bloesſem en Vrugten beladen zyn; gelyk in de Westindiën, alwaar men van dezelven Laanen en Dreeven maakt. Het Vlek Paramaribo, te Suriname, is op de Straaten beplant met Oranjeboomen.

Verſcheidenheden.

Aanmerkelyke Verſcheidenheden, wat de Vrugt aangaat, komen onder dezelven voor. FERRARIUS telt 'er twintig Soorten van: COMMELYN maakt maar van negen Soorten gewag; doch by TOURNEFORT worden 'er zestien onderſcheiden. Hier onder komen de Lisſabonſe, gemeenlyk *Sinaas-Appelen* genaamd, die men jaarlyks in zulk een menigte herwaards overbrengt, en deeze behooren tot de *zoete Oranje-Appelen*; doch daar zyn nog anderen van dien aart, gelyk de *Groene zoete geroosde Oran-*

Oranje, te Batavia in Oostindie een zeer bekende Vrugt, en eene met rood Vleefch, die in lekkerheid uitmunt. De gemeenften zyn de *Zuure* Oranje-Appelen, die men niet wel dan gekonfyt kan gebruiken. Van de zogenaamde *Kurasfaufche* is de Schil het fynfte en geurigfte en het Vleefch, om zyne rinsheid, zeer verfrisfchende. Voorts zyn 'er *bittere*, byna oneetbaar. In grootte verfchillen zy insgelyks, dewyl men 'er vindt, niet grooter dan Kivits-Eijeren, *Naantjes Oranje* genaamd. De Kleur van fommigen, als zy ryp zyn, is byna rood, van anderen Oranje-kleur, van anderen geel, van eenigen groen. In het Loof heeft ook verfchil plaats; dewyl eenigen gekrulde, meer of min geelachtige, ja zelfs geel en groen bonte Bladen hebben. Deeze noemt men *Turkfe Oranje*, welke, wanneer zy door mageren Grond verloopen, de Bladen fomtyds zo fmal krygen, dat men 'er den naam aan geeft van Oranjeboom met het Wilgen-Blad.

II. AFDEEL. XVII. HOOFD-STUK. *Oranje-Boom.*

Behalve de vermenging van de Oranje- en Citroen, daar ik van gefproken heb, openbaart zig, zo wel in de Limoenen als in de Oranje-Appelen, fomtyds eene ongemeene byzonderheid, mooglyk niet voorkomende in eenige andere Vrugt. Men heeft, naamelyk, dezelven opfnydende, daar in een of meer kleine Appeltjes of Limoentjes gevonden; zo dat men die als *bevrucht* kon aanmerken. Byzondere Soorten,

Bevrugte Appelen.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Oranje-Boom.*

ten, die deeze eigenschap hebben, zyn 'er opgegeven (*). Ja men heeft, dat wonderbaarlyk is, een Oranje-Appel gezien, waar binnen een klein of jong Citroentje was beslooten. By het opsnyden van een Oranje-Appel te Stokholm, nu omtrent dertig Jaar geleeden, werdt in dezelve zulk een kleintje, van grootte als een gewoone Musket-Kogel, gevonden, dat in vier stukken was gespleeten, zittende als in eene vierbladige Kelk, aan het boven-end van den Appel. De Heer LINNÆUS heeft zulks, in de Verhandelingen der Koninglyk Sweedsche Akademie, op 't jaar 1745, omstandig beschreeven en in Afbeelding gebragt.

Nuttigheid.

In nuttigheid schieten de Oranje-Appelen by de Citroenen niet te kort. Behalve de verfrissching van het Sap der zuuren, en de aangenaamheid van dat der zoeten, beiden in heete Ziekten uitmuntende, waar van men de aangenaamste Dranken bereiden kan; zyn de Schillen ongemeen Windbreekende, bevorderende de Spys-Verteering, Kolykpynen verdryvende, enz. De Bloemen hebben een byzondere Hartsterkende kragt, gelyk in het gedestilleerde Water van dezelven blykbaar is. Van de Bladen heeft men onlangs, in Poeijer, gebruik gemaakt

(*) Malus Limonia citrata, Fructu Fructum includente. *Hort. Lugdbat.* 405. Limones prægnantes. C. B. *Pin.* 436. Malum Aurantium Malo Citrio prægnans. BOCC. *Ic.* & *descr.* 3. Malus Aurantia Fructu duos vel tres alios includente. *H. Cath.*

maakt tegen Zenuwkwaalen. Oneindig byna zyn de Bereidingen van deezen Boom afkomstig, zo tot Geneesmiddelen, als voor de Smaak en Lekkerny: gelyk de Appelen dan ook geheel, of de Schillen op zig zelf gekonfyt worden, als bekend is, en van de Bloemen maakt men een dergelyk gebruik. Derzelver Geur wordt gerekend in aangenaamheid dien der Roozen, ja van Amber zelfs en Moskeljaat, te overtreffen.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK.

(3) Citroenboom *met gevleugelde Bladsteelen en stompe gehakkelde Bladen.*

III. *Citrus decumanus*, Pompelmoes.

Deeze Soort van Oranje-Appelen, by FERRARIUS en COMMELYN in hunne *Hesperides*, als ook by TOURNEFORT niet aangetekend, wordt thans te regt van de anderen afgezonderd. Men wil, dat deeze de Boom der Kennisse van Goed en Kwaad, in 't Paradys, geweest zou zyn, deswegen onder den naam van *Adams-Appel* voorgesteld by BAUHINUS; en dit zoude bevestigd worden door 't verhaal van THEOPHRASTUS, dat de Gymnosophisten, of

(3) *Citrus* Petiolis alatis, Foliis obtusis emarginatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Citrus Aurantium decumana. *Sp. Plant.* II. p. 1101. Limo decumanus. RUMPH. *Amb.* II. p. 96. T. 24. f. 2. Malus Aurantia Fr. rotundo maximo &c. SLOAN. *Jam.* 21. *Hist.* I. p. 41. T. XII. f. 2, 3. Pumpelmus. MEIST. *Itin.* 48. MER. *Sur.* T. 29. HERM. *Lugdbat.* 405. BURM. *Zeyl.* 39. BURM. *Fl. Ind.* 39.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Pompelmoes.*

of naakt loopende Wyzen, dat is de Brachmannen, in Oostindie, niets tot Spyze gebruikten dan eene dergelyke Vrugt. Men vindt hem, inderdaad, in de Oosterſche Landen, en de Sineezen hebben een Boom, *Vencu* genaamd, naar de Limoenboomen gelykende, welke een Vrugt draagt van grootte als eens Menſchen Hoofd, met een Bast van Kleur als die der Oranje-Appelen, en een Vleeſch, naar niet volkomen rype Druiven ſmaakende, die aldaar, binnenshuis opgehangen, een Jaar duurt, wordende het Sap daar uitgedrukt tot Drank.

Op Ceylon, Java en elders in Oostindie, wordt deeze Boom in de Hoven aangekweekt, en *Pompelmoes* geheten, volgens RUMPHIUS, die hem den bynaam van *Decumanum* geeft wegens de grootte van de Vrugt, zeggende, dat menze in 't Maleitſch noemt *Lemon Casſomba*, dat is Roode Limoen van Vleezige Kleur, of ook wel *Jamboa*, naar het Portugeeſch *Samboa*, 't welk eigentlyk de *Pompſires* of Adams-Appelen in Spanje beduidt, doch die van de Pompelmoezen aanmerkelyk verſchillen. Hy zegt dat 'er vier Soorten van zyn: de eerſte heeft Vrugten als gemeld is; de tweede draagtze wat kleiner; de derde niet grooter dan een Vuist, maar de vierde heeft zyne Vrugten van grootte als de grootſte Pompoenen, groeijende by vier of vyf aan één Steel, en dus een ongemeen groote Tros uitmaakende. De Schil is ruim een Duim dik, bitter en Zwavelachtig: het Vleeſch

Vleesch wit, Sappiger en zoeter dan dat van de gemeene Pompelmoezen, en bykans zonder Korrels. In deeze Soort gebeurt het dikwils, dat zig binnen den Appel een klein Pompelmoesje bevindt, van grootte als een geschilde Oranje-Appel, en van het omleggende Vleesch door een Wollig Vliesje afgescheiden; weshalve menze dan *Bevrugte* Pompelmoezen noemt. Meest heeft dit in de genen die op Banda groeijen plaats. II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Pompelmoes.*

In de Westindiën zyn ook Pompelmoezen, en MERIAN geeft daar van de Afbeelding, zeggende dat de Boomen 'er zo hoog als Appelboomen groeijen, hangende zo vol Vrugten, dat de Takken dikwils gevaar loopen om daar door te breeken. De Schil en het Vleesch is, gelyk zy wel aanmerkt, harder dan in de Oranje-Appelen; het Vleesch minder zuur dan dat der Citroenen, doch de Schil zeer bitter. Van de tweederley Soorten, met wit en rood Vleesch, die men in Oostindie heeft, maakt zy geen gewag; doch meldt, dat men op deezen Boom Rupsen vindt, met lange Haairen zo styf als Yzerdraad, die in de gewoone groene Surinaamse Pagies veranderen.

De Pompelmoes-Boomen willen in ons Wereldsdeel, zelfs in de Nederlanden, wanneer menze in Bakken plant en in Oranjehuizen koestert, zeer wel voort; doch het Vleesch der Vrugten is bitter en heeft weinig Sap, trekkende naar het roode. In de vaste Grond geplant, en

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Pompelmoes.*

en dan 's Winters voor de Koude bedekt, gelyk hier voor van de Oranjeboomen gezegd is, worden zy ook dikſtammige Boomen. Het Hout is van Kleur als dat der Limoenen; de Takken zyn zwaar en met Doornen bezet; de Bladen niet zo hoog groen als die der Oranjeboomen, maar grooter, wat langwerpiger, en in het midden een weinig toegetrokken, zonder Hartjes van agteren, dat is met ongevleugelde Steelen, zo men verzekert; doch van een andere Soort, die het Merg rooder en niet zo bitterachtig heeft, hebben de Bladen van agteren, dat is aan den Steel, een groot Hartje. De Pompelmoes verſchilt, volgens de laatſte aanmerking van LINNÆUS, van den Oranjeboom, door groote Bladen en Vrugten, en de Bloemen meer aan Trosſen, die eenigermaate Wollig zyn, te hebben. De Engelſchen geeven 'er op Jamaika en Barbados, alwaar deeze Boom in de Hoven weelig groeit, den naam aan van *the Saddock-Tree.*

Deeze Vrugten worden in Oostindie byna niet dan raauw gegeten. Men zetze, by de Nageregten, of geheel op Tafel, of het Vleeſch met Spaanſche Wyn en Suiker bereid, 't welk een aangenaame verkoeling geeft in de heete Dagen. Even zo leeft men 'er ook mede in Westindie, 't zy op de Eilanden of aan de Vaste Kust, en, die ons hier toegebragt worden, ſtrekken in het heetſte van den Zomer, insgelyks, tot een aangenaame verfrisſchinge. Zy hebben eene rinsheid, welke, door Suiker of zoete Wyn getem-

temperd, den Smaak der Sinaas-Appelen te boven gaat. II. Afdeel. XVII. Hoofdstuk.

De driebladige Citroenboom (*), door den Ridder te vooren als eene derde Soort voorgesteld, waar toe zyn Ed. den Japanschen Boom *Karatas-Banna* genaamd of *Gees*, uit KAEMPFER, betrokken hadt, is thans met reden door hem weg gelaten. Want deeze Boom, hoewel Vrugten draagende die wat naar Oranje-Appelen gelyken, heeft noch in de gestalte der Bloemen, noch in de hoedanigheid van de Vrugt, volgens de beschryving, eenige overeenkomst met dit Geslagt.

GLABRARIA. Ligthout-Boom.

In dit Geslagt is het getal der Meeldraadjes dertig, waar van altyd zes tot zeker Lighaam samengevoegd zyn. Het Honigbakje heeft Borstels van langte als de Kelk, die, gelyk in 't voorgaande, in vyven gedeeld is, bevattende vyf Bloemblaadjes.

De eenigste Soort, hier van bekend (1), voert by RUMPHIUS den naam van *Ligthout-Boom*, om dat hetzelve het ligtste is onder de Ambonsche Tim- I. *Glabraria tersa.* Glimmende.

(*) Citrus Foliis ternatis. *Sp. Plant.* II. p. 1101. BURM. *Fl. Ind.* 174. Sjii, five Karatas-Banna. KAEMPF. *Exot.* 801. T. 802.

(1) Glabraria. *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 581. *Mant.* 276. Lignum leve. RUMPH. *Amb.* III. p. 71. T. 43, 44.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Ligthout-Boom.*

Timmerhouten. De Latynſche naam *Lignum leve*, door dien Autheur gebruikt, ſchynt, door een zonderlinge onoplettendheid, voor *Lignum læve* aangezien te zyn, en dus aanleiding te hebben gegeven tot den Geſlagtnaam *Glabraria*, en mooglyk ook tot den bynaam *terſa*, die in geenen deele toepasſelyk zyn. Deeze Boom, naamelyk, welke onder de hooge Woudboomen behoort, heeft een rosſe, dikke, drooge en als vermolmde Schors, die zelfs, by Regenachtig Weer behandeld wordende, een Jeuking in de Huid veroirzaakt; zynde dus regt het tegendeel van glad. Het Hout, ook, is by zyne ligtheid ongemeen grofdraadig, laatende zig niet glad maaken of polyſten, dan door geweldig ſchuuren; hoewel het, verſch zynde, glimt als Satyn. Wanneer men aan een Splintertje of Draadje trekt, komt 'er een geheele Groef in het Hout. De Bladen, alleen, zyn van boven glad; doch in hoe veele Boomen en Gewasſen heeft dit geen plaats? In de grootſten van deeze Boomen, die men *Halaur-Boomen* in de Ambonſche Taal noemt, zyn de Bladen agt of negen Duimen lang en zes of zeven Vingeren breed; doch in de kleinere, die men *Steen-Halaur* noemt, ſomtyds langer en tevens ſmaller, de breedte omtrent een derde van de langte. Deeze heeft het Hout wat fyner van draad, doch ſcheurende ligt in de Zonneſchyn, dat het eerſte niet doet. Beiden geeven zy, onder het bewerken, eene ſlappe Kamfer-Reuk, inzonder-

derheid het eerste. Zonderling is 't, dat in dit Hout geen Wormen komen, niettegenstaande het zig, inzonderheid aan omgevallen Boomen, als vermolmd vertoont, geevende dan, by Regenachtig Weer, een sterken Reuk als van Mostert of Peperwortel. De Indiaanen maaken 'er, wegens de gezegde hoedanigheden, dikwils hunne Praauwen of Schuiten van, die in zout Water ongemeen duurzaam zyn, en de smalbladige of kleine Soort dient hun tot Stylen van de Hutten of Wooningen in de Negeryën. Anders heeft men 'er weinig gebruik van, om dat het Hout zeer moeielyk is tot Planken te fatsoeneeren. De Bloempjes, die by Trosjes voortkomen, zyn klein: de Vrugten als kleine Pruimen, bevattende een Steentje of Pit, die zig in twee deelen scheidt, gelyk de Kern der Laurierbessen.

DURIO. Durioen-Boom.

De Kenmerken van dit nieuwe Geslagt zyn, behalve de algemeene van deeze Klasse, ook een vyfbladige Bloem, die klein is, in een vyfdeelige Bekerachtige Kelk, onder het Vrugtbeginzel, dat een enkelen Styl heeft; maakende de Meeldraadjes vyf ryën van zeven uit, en de Vrugt een Appel zynde met vyf Holligheden.

O Dee-

III. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK.

I. *Durio Zibethinus.* Stinkende.

Deeze Kenmerken zyn, door LINNÆUS, van RUMPHIUS ontleend, die den *Durioen-Boom* (1) beschryft als den hoogsten onder de Boomen, welke eetbaare Vrugten draagen, in Oostindie, hebbende den Stam hoekig en als gevleugeld, met eene effene graauw geelachtige Schors: eene Kroon van uitgebreide Takken; Bladen als die van den Noote Moskaat boom, Lancetvormig ovaal, gespitst, een halve Span lang en twee Duimen breed, van boven groen, van onderen roodachtig vaal, zynde derzelver Steeltjes als gezwollen of geknobbeld. Het Bloeizel komt niet aan de jonge Looten, maar aan de Takken, tot digt by den Stam, Troswyze, voort, bestaande de Trosſen aan de dunne Takken uit van vyf tot agt, doch aan de dikke Takken wel uit twaalf tot dertig Bloemen. De Bloemknop is bedekt met twee of drie bleek groene holle Blaadjes, die afvallen, zo dra de Bloem groot wordt, wanneer de Kelk zig openbaart, die van gedaante als een Zoutvat is, hebbende een naauwen Hals, met vyf omgeslagen Punten, waar in vyf holle Blaadjes, en uit den Hals van de Kelk komen vyf andere Blaadjes voort, die ieder in zeven of agt Meeldraadjes verdeeld zyn, welke gedraaide Knopjes hebben. Het Vrugtbeginzel, binnen dien Kelk vervat, na het afvallen van denzelven alleen

(1) Durio. *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 581. RUMPH. *Amb.* I. p. 99. T. 29.

leen overblyvende, waar van zeer veelen door de Parkieten vernield worden, levert een Vrugt uit als een ronde Bol, de grootte hebbende van een Kinderen Hoofd, en de gedaante van een Egeltje, als rondom bezet zynde met een soort van Pennen of Stekels, die kwetzen, wanneer men 'er, onvoorziens, hard met de Hand op slaat. Men kan deeze Vrugt, met een Mes de Naaden zoekende, dezelve tegen de Steenen smytende, of met den Voet daar op trappende, in vyf deelen doen splyten. Want deeze Vrugt bevat vyf Kamertjes, in ieder van welken twee, drie of vier Korrels beslooten zyn, welke eenigermaate naar Duiven-Eijeren gelyken, van zelfstandigheid als de Karstengen, en bekleed met een wit Slymerig Vleesch, dat in een Velletje vervat is.

II. AFDEEL. XVII. HOOFD-STUK. *Durioen-Boom.*

Dit Vleesch maakt de ongemeene lekkerheid van deeze Vrugten, die men veel op Amboina en daaromstreeks, doch minder op de Wester-Eilanden van Oostindie, en ook niet zeer overvloedig op Java heeft. Het smaakt als Room of Eijervlade, of als die Kost, welke men in 't Fransch *blanc mangér* noemt, en derhalve zuigt men deeze Korrels af, tot Voedzel en tot Versnapering. Het eenigste is, dat deeze Vrugt een zeer viezen Reuk heeft, als van rottende Uijens, vervullende zelfs een Kamer, waar in de Durioenen zyn; doch, als men 'er van gegeten heeft, gewent men wel haast aan deezen Reuk, die voor de Nieuwe-

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Durioen-Boom.*

lingen zeer lastig is. De Zaadkorrels, door de Vogels verspreid, zouden deeze Boomen zeer menigvuldig maaken, indien zy niet door de Zwynen opgevreten werden. Het Pluimgedierte, naamelyk, is naar dit Vleesch ook zeer gretig. Men laat de Vrugten veelal van de Boomen vallen, en dewyl zy, ryp wordende, dit doen, zo is het gevaarlyk onder dezelven te wandelen. De Stammen worden veel gebruikt tot Masten en Vaartuigen, zo door de Inlanders als door de Europeaanen.

MELALEUCA. Kajupoetie.

Een Kelk in vyven verdeeld, boven het Vrugtbeginzel; een vyfbladige Bloem; veel Meeldraadjes die tot vyf Lighaamen samengegroeid zyn; een enkele Styl; het Zaadhuisje half bekleed met eene Bezieachtige Kelk, driekleppig met drie holligheden: dit maakt de Kenmerken uit.

I. *Melaleuca Leucadendra.* Witte Boom.

LINNÆUS heeft den bynaam *Leucadendra*, dat is Witte Boom, dien hy voorheen aan den *Kajupoetie*, in het Geslagt van *Myrtus*, gegeven hadt, thans hier ook gebruikt; niettegenstaande de Geslagtnaam *Melaleuca* (1), welke *Zwart*

(1) Melaleuca. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1269. p. 509. *Veg.* XIII. p. 582. *Mant.* 105. Myrtus Leucadendra. *Sp. Plant.* 676. Arbor alba Cajupoetie. RUMPH. *Amb.* II. p. 72. T. 16. Alia minor & foliis trinerviis. T. 17. f. 1, 2. BURM. *Fl. Ind.* 116.

Zwart en wit betekent, de witheid van de Schors der Takken genoegzaam uitdrukte. Om wat reden de zo gemeene en bekende Indiſche naam, *Kajupoetie*, hier niet veeleer, door zyn Ed., volgens gewoonte, tot een Soortnaam gebezigd zy, is duiſter. Ondertusſchen worden thans, op deeze Soort, de driederley Kajupoetie-Boomen van RUMPHIUS aangehaald, welke ik, agtervolgelyk, zal beſchryven.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Witte Boom.*

De eerſte of Groote Kajupoetie is een volſlagen Boom, den Stam wel enkeld doch bogtig hebbende, ſomtyds een Voet, ſomtyds twee Voeten dik. Dezelve heeft een vaale of bruinachtige Schors, die uit veele op elkander leggende Schilfers ſamengeſteld is, en het onderſte ziet altoos byna zwart, als of het verbrand ware, wordende naar boven toe de Schors allengs bleeker of Aſchgraauw en aan de Takken wit. Deeze Boomen zyn derhalve door hunne Witheid van boven, zo wel als door hunne Zwartheid van onderen, aanmerkelyk en kenbaar, en voeren dus te regt den naam van *Melaleuca*. Hunne Bladen zyn ſmal, aan 't begin als een Sikkel omgekromd, zes, zeven, agt Duimen of wat meer lang, en maar een Duim breed; ſtyf, glad, dof groen, in 't wryven bryzelig, van een ſterken Reuk, die wat Speceryachtig is, doch tevens naar 't Zuure trekkende. Zy zyn aan beide Enden byna even ſpits, en in de langte doorreegen met vier of vyf dikke Aderen of Ribben, tusſchen ieder

Groote Kajupoetie.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Witte Boom.*

van welken zy nog een dunnere hebben. De Smaak is wat Harstachtig met eenige ſamentrekking. Met kleine Steeltjes zyn zy op eene ongeregelde manier aan de Takken gehecht, die aan 't end kleine Houtachtige Steeltjes uitgeeven, welke bezet zyn met veele groene Knopjes, ontluikende tot kleine witte Bloempjes, uit vyf Blaadjes beſtaande, en gevuld met veele lange witte Draadjes die witte Knopjes hebben, en daar tusſchen, in 't midden, een groen Hoorntje, 't welk, na 't afvallen van het Bloeizel, in een hol Bekertje blyft ſtaan. Deeze Bloempjes vertoonen zig, dus, als een witte Aair, en geeven een ſterken Reuk, die wat zuurachtig en niet zeer lieflyk is. De Knopjes blyven aan het Steeltje, twee of drie by malkander, zitten, en behouden nog in zig dat groene Hoorntje, 't welk 'er eindelyk ook uitvalt, en dan gelyken zy naar de holle Wratten, die 'er aan de Baarden der Zeekatten zyn, wordende zwartachtig bruin van Kleur en bevattende alsdan een fyn Zaad, als Kaf, dat 'er eindelyk ook uitvalt, wanneer niet dan de ledige Napjes aan het Steeltje overblyven.

Op de Molukkiſche Eilanden waren deeze Kajupoetie - Boomen, inzonderheid op drooge Steenachtige Gronden, niet digt aan Zee en ook niet op hooge Gebergten, gemeen. Men noemtze 'er *Brandboomen*, om dat zy altoos eenige tekenen, ~~als van~~ Gebrandheid, aan den

Stam

Stam hebben. Van het Hout der omgevallene, dat men veel vondt, werdt geen gebruik gemaakt, om dat het zo ligt verwormde en vermolſemde; doch van verſch gekapte Boomen is het menigvuldig tot Planken gezaagd, en tot Knies en Ribben aan de Schepen verwerkt. De Schors was, wegens haare voosheid, in algemeen gebruik tot het breeuwen der Vaartuigen: want zy zwelt in 't Water en dient dus de Indiaanen voor Werk of gepluisd Touw, of in plaats van Mos.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK.

Witte Boom.

Kleine Kajupoetie.

Op de Westerſche Eilanden, gelyk Java, Borneo en Ceram, valt een Boom, *Caju-Kelan* genaamd, die veel overeenkomst met den grooten Kajupoetie of Witten Boom heeft, doch veel dunner is van Stam, en maar vyf of zes Vademen hoog wordt. Van deszelfs Schors maakt men het zelfde gebruik, en zy verſchilt weinig van de *Kleine Kajupoetie*, op de Amboniſche Eilanden groeijende, daar ik thans van zal ſpreeken. Deeze, in 't Maleitſch *Daun Kitsjil* of het Kleine Blad genaamd, of *Daun Poeti Kitsjil*, dat is het kleine Witte Blad, ſchiet doorgaans met verſcheide Stammen als Heeſteragtig op, welke Stammen ieder omtrent de dikte hebben van eens Menſchen Been of Dye. De Schors gelykt veel naar die van den grooten, doch is, door haare brooſchheid, tot breeuwen niet bekwaam. De Bladen zyn veel kleiner, ſlegts drie of vier Duimen lang, maar van de zelfde figuur, drie Ribben overlangs hebbende

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Witte Boom.*

de en van een zeer ſcherpe Speceryachtige Reuk en Smaak. In deezen komen zy, zegt RUMPHIUS, zo naby aan de Kardamom, dat ſommige onkundigen dezelven wel voor Kardamom-Bladen hebben aangezien. De Vrugten of Beſſen zyn ook Speceryachtiger en heeter van Smaak dan die van den grooten Witten Boom. Zy werden te Batavia in de Medicinaale Kruiddoozen, op de Schepen, mede gegeven; hoewel die op Java vielen zo Kruiderig in lang niet waren, als de Ambonſche. Van dezelven, zo wel als van de Kafachtige Zaaden en van de Bladeren van deeze Kleine Kajupoetie, by de Inlanders aldaar ook *Kaju-Kelan* genoemd wordende, maakten de Amboineezen, zo tot Geneesmiddelen in Aftrekzel, als tot Reukwerk in Olie gemengd, en tot verfriſſchinge van de Lugt in de Vertrekken of Bedſteden, gebruik.

Olie van Kajupoetie.

Voorts verhaalt RUMPHIUS, hoe van deeze Bladen een fyne Olie gedeſtilleerd kon worden, welke, ſedert den tyd, wanneer hy dat ſchreef, onder den naam van *Oleum Cajupoeti*, een groot Gerucht gemaakt heeft in de binnenſte deelen van Europa. Aangaande de Eigenſchappen deezer Olie, en hoe dezelve onlangs hier te Amſterdam, uit Bladen van den Kajupoetie-Boom, die door den Heer RICHTER herwaards overgebragt waren, geſtookt is, heb ik elders een omſtandig Berigt gegeven (*). Ik meld-

(*) In de *Nieuwe Vaderlandſche Letter-Oeffeningen.* Derde Deel, Nomm. 3. Mengelwerk, bladz. 104, enz. Ik heb daar

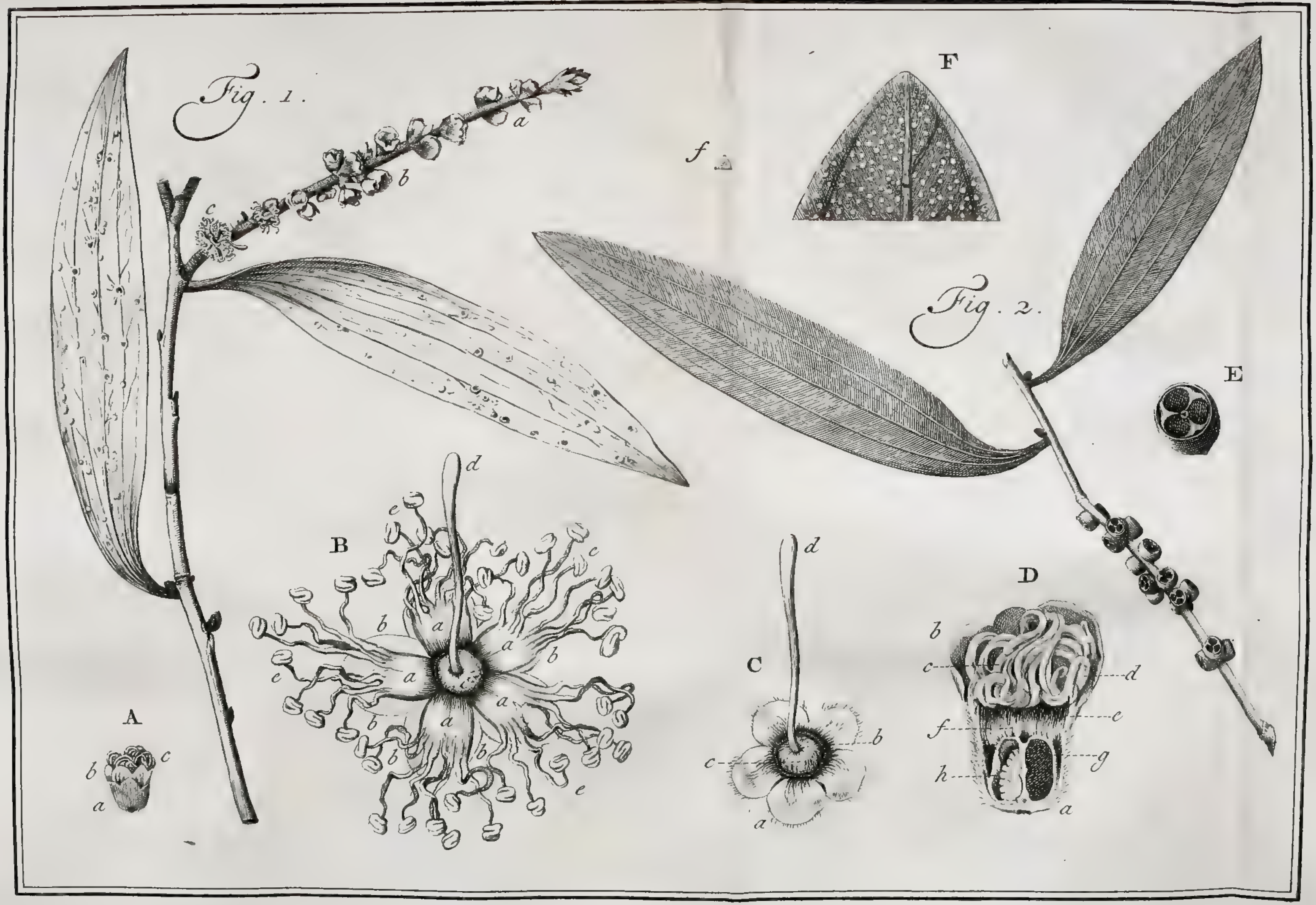
Fig. 1.
a
b
c
Fig. 2.
F
f
E
A
a
b
c
B
a
b
c
d
e
C
a
b
c
d
D
a
b
c
d
e
f
g
h

LAAT

meldde aldaar, hoe het my voorkwam, dat die Bladen van den Kleinen Kajupoetie - Boom, en over zulks van deezen waren, zynde eenigen derzelven door zyn Ed. te Batavia van zulk een Boom geplukt, en de overigen van Ambon of de nabygelegene Eilanden derwaards gevoerd. II. Afdeel. XVII. Hoofdstuk. *Witte Boom.*

De meergemelde Plantverzameling van dien Heer, waar uit drie Afbeeldingen in 't voorgaande STUK ontleend waren, zig in bezitting van den Hoogleeraar ANDREAS BONN bevindende, heeft zyn Wel Ed. de goedheid gehad, my de nevensgaande Afbeelding van een Bloemtakje, als ook van de deelen der Vrugtmaaking in de Bloemen, ten naauwkeurigste door Ontleeding onderzogt, en by Vergrooting door het Mikroskoop getekend, met derzelver beschryving mede te deelen.

Plaat XV, *Fig.* 1 vertoont dit Takje in de Natuurlyke grootte. Aan het Bloemsteeltje, welks Oppervlakte Haairig is, bevonden zig ruim dertig Bloempjes, meestal twee of drie by malkander zittende, en dus byna op gelyke afstanden aan Tropjes om den Steel geplaatst. Van deeze waren eenigen nog geheel gesloten *a*, anderen half geopend *b*, of volkomen uit- Een Bloemtakje. Pl. XV. *Fig.* 1.

daar nog by te voegen, hoe ik in eene *Dissert. Epistolica de Oleo Witnebiano seu Kajuput*, Meibomio *dicata* Anno 1751, vind, dat men deeze Olie destilleerde uit het *Sem. Cardamomi medii seu longi*; krygende uit drie Ponden omtrent een Once: doch dat is de echte *Oleum Cajupoeti* niet.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Witte Boom.*

uitgespreid *c*; van welke laatsten inzonderheid gebruik gemaakt is tot de volgende Waarneemingen.

By Letter A ziet men één van die half geopende Bloempjes vergroot; waar in aanmerkelyk voorkomt de Kelk *a*, die, even gelyk de gemeene Bloemsteel, ruighairig is, en ongesteeld, zynde aan den bovenrand in vyf deelen verdeeld, wier Omtrek mede bezet is met Zilverglanzige Haairtjes. Daar binnen vertoonen zig de vyf Bloemblaadjes *b*, die zeer teder en niet ruig zyn, hebbende aan de kanten ook eenige Hairige Vezeltjes. Verder ziet men, by *c*, de zonderling samengekrinkelde Meeldraadjes en Meelknopjes (*Stamina & Antheræ*) gedeeltelyk binnen de Bloem verborgen.

Het uitgespreide Bloempje, dat by *c* aan het Takje zittende voorkomt, is in de Afbeelding Letter B, met sterke Vergrooting, voorgesteld. Zeer duidelyk vertoonen zig dus de Meeldraadjes, die door geene weeking regt te maaken waren, met hunne Topjes of Meelknopjes, wier Oppervlakte voorkomt als eene slingerende verhevenheid, met diepere Groeven. Agt derzelven maakten in dit Bloempje, door hunne vereeniging, een plat Voetstuk of Lighaam, en vyf van deeze Lighaamen *a*, *a*, *a*, *a*, *a*, voegen zig, binnen de Bloemblaadjes *b*, *b*, *b*, *b*, *b*, ringswyze samen aan en om het Vrugtbeginzel *c*, welks bovenste ge-

gedeelte met eene Haairige ruigte is begroeid, en uit welks midden ryst de gladde, ronde, aan 't end ſtomp uitloopende Styl *d*. Het getal der Meeldraadjes, met hunne Meelknopjes *e*, *e*, *e*, *e*, was derhalve in dit Bloempje veertig.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Witte Boom.*

De Afbeelding C vertoont de uitgeſpreide Bloemkelk, insgelyks vergroot. Aan den omtrek van deszelfs Verdeelingen komen taamelyk lange Haairtjes *a* voor, en op de binnenſte Oppervlakte eenige ſtevige Vezelen. Hier openbaart zig een vyfhoekige Vezelige Ring *b*, ter hoogte van het ruige Vrugtbeginzel *c* binnen den omtrek van den Kelk zigtbaar, en als tot een Grondſteun dienende, zo voor de Bloemblaadjes als voor de Voetſtukken of Schubachtige Lighaamen, waar in de Meeldraadjes ſamenloopen. De binnenſte Oppervlakte van die Lighaamen ſtrekte zig naar het Vrugtbeginzel uit: zo dat hetzelve waarlyk onder de Bloemblaadjes gelegen is.

Om de geſteldheid van het Vrugtbeginzel nader voor 't Oog te brengen, is een Loodlynige Doorſnyding van een half geopend Bloempje, byna gelyk aan dat van Letter A, hier by D, veel meer vergroot zynde, vertoond. De Letter *a* wyst den Kelk aan, met zyne aanmerkelyke ruigte, omvattende het Vrugtbeginzel: *b* zyn de Bloemblaadjes; *c* de Meeldraadjes (*Stamina*); *d* de Meelknopjes (*Antheræ*), naar het Vrugtbeginzel geboogen; *e* wyst de ſluiting aan

II. Afdeel. XVII. Hoofdstuk. *Witte Boom.*

aan of famenvoeging van die platte Lighaamen, waar in de Meeldraadjes famenloopen, zynde twee kleine gaapingen daar tusfchen: *f* is het Wollige van 't Vrugtbeginzel, in welks midden eene Opening voorkomt, waar in de Styl is geplaatst geweest. Hier onder zyn de Hollighe-den van het Vrugtbeginzel, welke in de Horisontaale Doorfnyding drie bevonden zyn, maakende het toekomftig Zaadhuisje (*Pericarpium*) uit. De eene Holligheid *g* is ledig; de andere *h* bevat de beginzels der Zaaden, welke op zeker langwerpig Lighaampje, dat tegen het midden of de vereeniging der Hokjes van het Zaadhuisje rust, als op een Kusfentje geplaatst zyn. Men ziet hier, dat de Kelk (*Calyx*) weezentlyk van het *Pericarpium* is afgezonderd. De Beginzels der Zaaden vertoonen zig buitenwaards als geknot, binnenwaards puntig ingeplant, in het gezegde Lighaampje.

Een Vrugt-Takje. *Fig.* 2.

Men moet aanmerken dat de Bladen, aan dit Takje, op de Oppervlakte bezet waren met een menigte van Wrattige Kuiltjes of Pukkeltjes, die misfchien door het fteeken van eenig Infekt veroirzaakt, ten minfte niet natuurlyk fchynen te zyn, alzo zy op geene der Bladen van een anderen Tak, welken gedagte Hoogleeraar bezit, noch ook op myne Bladen zig bevinden. Ik heb 'er zodanigen in Afbeelding gebragt, aan het Vrugttakje *Fig.* 2, uit myne Verzameling, alwaar de Zaadhuisjes mede meestal twee of drie by malkander zitten, en deeze Tropjes maa-

maaken te ſamen een ſoort van Aair of Halm uit: maar die, volgens de Afbeelding van RUMPHIUS, met Bladen is gekroond. Moogelyk ſchiet het Bloemtakje, naderhand, van boven Bladen uit. Van de Zaadhuisjes is 'er een by Letter E, aanmerkelyk vergroot, afgebeeld, om te doen zien, hoe zy weezentlyk driehokkig zyn, gelyk onze Ridder in de Kenmerken hadt gezegd. Van de Klepjes en van de Kafachtige Zaaden, die waarſchynlyk verſtooven zyn, is niets te vinden.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Witte Boom.*

Wat de overlangſe Aderen der Bladen aangaat, dezelven zyn doorgaans tot drie grootere bepaald, gelyk RUMPHIUS van den kleinen Kajupoetie - Boom aantekent; welke drie van het Steeltje beginnen en in de Punt ſamenloopen. Men kan nogthans niet eigentlyk zeggen, dat deeze Bladen geſteeld zyn, alzo hunne Sikkelswyze verſmalling, aan 't begin, veeleer een ſamenvoeging ſchynt te zyn van de gezegde Aderen, waar tusſchen veele kleinere zo overlangs, als ſchuins naar dezelven en naar elkander, loopen. De Kleur der Bladen is geelachtig groen, doch aan de agterzyde vind ik dezelven ſomtyds bezet met groote ronde Koffykleurige Vlakjes, en tegen 't Licht gehouden vertoonen zig, in de zelfſtandigheid, door het Vergrootglas, menigvuldige doorſchynende Stippen, even als in de Blaadjes van 't St. Jans Kruid en de Wynruit. De Heer BONN heeft een klein Stukje van

De Bladen.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. *Witte Boom.*

van het uitſterſte gedeelte van zulk een Blad, als *f*, door vergrooting onder 't Mikroskoop, als F bevonden; waar uit de ontelbaare menigte van deeze Stippen blykt. Waarſchynlyk zyn deeze Stippen, die door 't Mikroſkoop zig als Blaasjes vertoonen, de vergaarplaatſen van dien Schat van Olie, welke deeze Witten Boom zo vermaard gemaakt heeft, en die zy zelfs, zo zyn Wel Ed. aanmerkt, in een eenvoudig Waterig Aftrekzel uitgeeven.

Smalbladige.

Wat de derde Soort van Kajupoetie belangt, deeze is onder den naam van *Myrto-leucodendron*, met ſpits Lancetswyze Bladen, de Bloem en Vrugten ge-aaird, door den Hoogleeraar J. BURMANNUS voorgeſteld, en door den Wel Ed. Heer N. L. BURMANNUS genoemd (*Wilgbladige*) *Myrtus*, met Aairen aan de enden der Takken, ongeſteelde Napswyze Besſen, de Bladen Liniaal-Lancetvormig en geheel effenrandig (*). Dit laatſte heeft in alle de Soorten van Kajupoetie plaats, zo wel als de Napswyze figuur der Vrugten, en die van den Grooten Witten Boom maaken ook Aairen aan de enden der Takken, maar in de Kleine zitten

(*) Myrtus (*Saligna*) Spicis terminalibus, Baccis ſesſilibus urceolatis, Foliis lineari-lanceolatis integerrimis. BURM. *Fl. Ind.* p. 116. Arbor alba minor, Daun Poetie Kitsjil. RUMPH. *Amb.* II. p. 76. T. 17. f. 2.

ten de Besſen dikwils laager dan de Bladen, gelyk in onze Afbeelding. II. Afdeel. Hoofd-

Behalve deeze Smalbladige is door Rumphius, onder den naam van Ambonſchen Myrteboom, *Hurong* in de Landtaal genaamd, nog beſchreeven een Gewas, 't welk die Autheur aanmerkt als de kleinſte ſlag van de Kajupoetie, wordende in 't Maleitſch ook wel dus, of *Camelan Daun Kitsjil* geheten. Deeze blyft mede klein, doch groeit Boomachtiger, hebbende den Stam meestal van dikte als eens Menſchen Been, zelden als de Dye, met overend ſtaande Takken, die in dunne Rysjes verdeeld zyn, en een ſierlyke Kroon maaken; zo dat het van verre naar een grooten Rosmarynboom gelykt. De Bladen, die onregelmaatig aan de Rysjes ſtaan, en dezelven byna geheel bedekken, zyn weinig grooter dan Rosmaryn-Bladen, een groote Vingerbreed lang en een Stroohalm breed, blygroen en Speceryachtig, doch zo ſcherp niet als die van den Kleinen Witten Boom. De Bloemen zyn mede klein en vyfbladig, doch komen enkeld, hier en daar, voort, bevattende twintig of vyfentwintig Meeldraadjes en een groenen Stamper. De Vrugten zyn Beſiën als die der Myrteboomen, doch ſtaan in een klein Napje of Dopje: van buiten zyn dezelven in vyf Ribbetjes verdeeld: de Kleur is zwartachtig of donker bruin: de Smaak Speceryachtig, doch niet ſcherp. Deeze Besſen zyn droog en taamelyk hard, van binnen in vyf Celletjes verdeeld,

XVII. Stuk. *Witte Boom.* Allerkleinſte.

II. AFDEEL. XVII. HOOFDSTUK. deeld, en bevatten veele Kafachtige Zaadjes, als Pluis; even gelyk de Napvormige Vrugtjes van de beschreevene Kajupoetie-Boomen. Dit Gewas is door den gemelden Hoogleeraar N. L. BURMANNUS tot de Gemeene Myrteboomen t'huis gebragt (*).

HOPEA.

De Kenmerken van dit Geslagt komen in alles met die van het voorgaande overeen, uitgenomen dat de Vrugt een Pruim is, hebbende een Steen met drie Holligheden.

I. *Hopea tinctoria.* Geelboom. De eenigste Soort hier van (1), voert den bynaam van *tinctoria*, om dat het Sap en Afkookzel der Bladen een geele Kleur aan het Linnen geeven. Ik noem, derhalve, dit Gewas *Geelboom.* CATESBY heeft 'er de Afbeelding van medegedeeld, onder den naam van Boom met Laurierbladen, die vyfbladige Bloemen uit de oxels der Bladen uitgeeft, met veele Meeldraadjes. Zyne Afbeelding, nogthans, is niet goed, zo LINNÆUS aanmerkt, zeggende dat het een Boom is, in Karolina groeijen-

(*) Myrtus Amboinensis. RUMPH. *Amb.* II. p. 78. T. 18. Myrtus floribus solitariis, involucro diphyllo, Foliis ovato-lanceolatis. Myrtus communis. LINN. *Sp.* 673. BURM. *Fl. Ind.* p. 115.

(1) Hopea. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1270. p. 509. *Veg.* XIII. p. 582. *Mant.* 105. Arbor Lauri folio, Floribus ex Foliorum alis pentapetalis, pluribus Staminibus donatis. CATESB. *Car.* I. T. 54. SELIGM. *Vog.* II Band. Pl. VIII.

jende, die Bloemen van een zeer aangenaame Reuk in 't Voorjaar draagt. Dezelve heeft de Bladen overhoeks, gesteeld, enkeld, langwerpig, Lancetswys' Eyvormig, eenigermaate getand, glanzig, ongeaderd, zoet van Smaak. Uit de Knoppen, aan de enden der Takken, komen agt of tien Voetjes voort, met zeer kleine eenbloemige Bloemsteeltjes, de Blaadjes klein, holrond en Wollig. De Vrugten, eindelyk, onder de Bladen, byna ongesteeld, zyn tot een zeer korte Aair geschikt.

II. AFDEEL. XVII. HOOFD-STUK. *Geelboom.*

SYMPLOCOS.

Dit Geslagt thans herwaards verplaatst (*), is door my hier voor, bladz. 56, onder de Veelmannige Boomen beschreeven.

Onder de *Syngenesia*, die de XIX. Klasse in het Stelzel der Sexen uitmaaken, my tot nog toe geen Boomen voorgekomen zynde, gaa ik thans tot die der *Gynandria* over.

XVIII. HOOFD-

(*) Symplocos. *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 582.

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK.

XVIII. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *in wier Bloemen* de Meeldraadjes, *op de een of andere manier*, met den Styl *samengevoegd zyn*, *deswegen* Manwyvige GYNANDRIA *genaamd.*

In de Klasse der Manwyvigen van het Stelzel der Sexen zyn thans dertig Geslagten aangetekend, naar het getal der Meeldraadjes in Rangen verdeeld; gelyk men 'er dus negen van Tweemannigen en acht van Veelmannigen onder heeft. Vyf Geslagten van dezelven leveren Boomen uit, als volgt.

STILAGO. Salamanderboom.

Dit behoort tot den Rang der Driemannigen, alzo de Bloem drie Meeldraadjes heeft en éénen Styl, zonder Bloemblaadjes; de Kelk is éénbladig en byna driekwabbig: de Vrugt eene Kogelronde Bezie.

I. *Stilago Bunius.* Tamme. De eenigste Soort (1) is een Gewas, dat RUMPHIUS den naam geeft van *Bunius*, die van den Maleitschen naam *Bune* is afgeleid. Daar is een Tamme van, die op Java groeit, wor-

(1) Stilago. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1273. p. 597. *Veg.* XIII. p. 583. *Mant.* 122. BURM. *Fl. Ind.* 16. RUMPH. *Amb.* III. p. 204. T. 131.

wordende te Batavia *Katti Kutti* geheten, en eene Wilde, dien men *Salamander - Boom* noemen kan, om dat zyn Takken, wanneer bygeval de Bladen afbranden, onbeschadigd blyven, zo RUMPHIUS aanmerkt. De Tamme wordt hier eigentlyk bedoeld. II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK.

Het is een middelmaatige Boom, doch die de Kroon niet groot heeft, en meest uit dunne Takjes bestaande, welke met Bladen bezet zyn als die van de Gojaven, doch dik, sappig en glad; zo zwaar, dat de Takjes daar door nederbuigen. Het Bloeizel komt aan 't end der Bladsteelen by Trosjes voort, van een Vinger lang, en daar op volgen de Vrugten, als Aalbessen, doch van grootte als kleine Druiven, met eenige Zaadkorrels of Pitten in 't sappige Vleesch. In 't eerst zyn deeze Bessen rood en zuur, doch in de rypheid zwart en dan zeer aangenaam van Smaak, zo dat men deeze Vrugten op de Markt te koop brengt. Men eetze, even als Druiven, raauw uit de hand, om datze rins zyn en den Dorst verslaan. De Bladen kunnen als Moes gekookt worden, en het Vee eetze gaarn. Men kan deeze Boomen van Stek voortplanten, even als onze Aalbessen.

De Wilde Bunius groeit op Ambon en de Molukkische Eilanden, wordende aldaar wel zo dik van Stam, dat hem een Man naauwlyks kan omvademen. De Bladen komen veel met die van den Tammen overeen, en hy heeft ook een zonderling weeke, Sappige Schors, wel een Duim Wilde.

P 2

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK. Duim dik; doch de Vrugten vallen veel kleiner, van grootte byna als Peperkorrels, en door het uitdroogen ook zodanig inkrimpende. De rype zwarte Besſen zyn insgelyks zoet, de onrype roode zuur. In Azyn gedaan, geeven zy daar een ſchoon roode Kleur aan. Op Makasſar vindt men van dit Geſlagt nog eenige Verſcheidenheden, in 't wilde groeijende.

KLEINHOVIA. Kinar-Boom.

Dit Geſlagt, tot den Rang der Tienmannigen, onder de *Gynandria*, behoorende, heeft een Vyfbladige Kelk met vyf Bloemblaadjes, en een Klokvormig, geſteeld Honigbakje, 't welk de Meeldraadjes draagt, zynde het Zaadhuisje gezwollen en vyf Zaaden inhoudende.

De naam ſtrekt ter vereering van den Heer KLEINHOF, door wien, geduurende zyn verblyf te Batavia, veele Oostindiſche Planten verzameld, en aan de Heeren BURMANNUS overgezonden zyn.

I. *Kleinhovia Hospita.* Begroeide. De eenigſte Soort (1) wordt in Indie *Kinarboom* getyteld volgens RUMPHIUS, zynde dit een Boom, die den Stam kort, dik en Knoeſtig; de Schors ruuw en met zo veel Mos en andere ruigte begroeid heeft, dat hy daar van, niet

(1) Kleinhovia. *Syst. Nat.* XII. XII. Tom. II. Gen. 1024. p. 601. *Veg.* XIII. p. 687. BURM. *Fl. Ind.* p. 191. Cattimarus. RUMPH. *Amb.* III. p. 177. T. 113.

niet onaartig, den bynaam voert. Gemeenlyk bereikt hy de grootte van onze Appelboomen. De Takken zyn regt, meest overend ſtaande, met eene effene Schors bekleed, die zeer taay en Sappig is, laatende zig van 't Hout afſchillen, even als in de Wilgen, waar van hy omtrent de geſtalte heeft. De Bladen zyn groot en Hartvormig, gemeenlyk een half Voet breed, van boven glad, van onderen wat oneffen, wegens de dikke Ribben, en, als zy gewreeven worden, wat naar Violen ruikende. Hun Sap is bruin, en maakt eenige Jeuking op de Huid. Het Bloeizel komt in lange Trosſen voort, beſtaande uit licht paarſe Bloempjes. De Vrugten zyn vyfhoekige, Sterswyze, Blaasjes, in ieder Hokje een zwartachtigen Zaadkorrel bevattende. Op afgelegene plaatſen groeit deeze Boom hooger en ſierlyker. De oude Knoeſten geeven mooy geel Hout met zwarte Vlammen, daar de Indiaanen hunne Kris-Hechten van maaken. In 't Maleitſch en Javaanſch heet hy *Katti Mahar*. Hy is overal bekend, en wordt veel gebruikt tot het maaken van leevende Heiningen, groeijende van Stek en Pooten zeer weelig voort. De Bast is tot allerley Bindwerk bekwaam. Het Sap der Bladen wordt van de Amboineezen veel gebruikt om het Hoofd te waſchen. De inlandſche Heelmeeſters hadden het RUMPHIUS zelf in de Oogen laaten druipen, om hem van zyne Blindheid te geneezen; doch het was zo ſcherp, dat hy de prikkeling daar van in de Her-

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK. *Kinar-Boom.*

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK.

Herſenen gevoelde, zonder eenige verligting van zyne Kwaal.

HELICTERES. Schroevenboom.

Dit Geſlagt heeft vyf Stylen of Stempels: eene éénbladige ſcheeve Kelk: vyf Bloemblaadjes; een vyfbladig Honigbakje en vyf gedraaide Zaadhuisjes. Hier van heeft hetzelve den naam bekomen. Zes Soorten, altemaal uit de Indiën afkomſtig, zyn 'er in vervat.

I. *Helicteres Iſora.* Oostindiſche.

(1) Schroevenboom *die tienmannig is, met Hartvormige gekartelde Bladen en eene geheel omgedraaide Vrugt.*

Deeze Soort heeft haaren bynaam van den Malabaarſen *Iſora Murri*, een Boom zynde als onze Pruimboomen, met Bladen als die der Moerbezie-Boomen, breed en in de omtrek gekarteld, van eene bittere Smaak. De Takken hebben een Aſchgraauwe Schors, van binnen groen:

(1) *Helicteres* Foliis cordatis ſerratis, Fructu toto contorto. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1025. p. 601. *Veg.* XIII. p. 688. fructu compoſito, integro contorto. JACQ. *Amer. Hiſt.* 235. Tab. 179. f. 99. Helicteres. *Hort. Cliff.* 433. Helicteres Arbor Indiæ Occidentalis. PLUK. *Alm.* 182. Tab. 245. f. 3. Frutex Indicus &c. RAJ. *Hiſt.* 1765. Iſora Murri. *Hort. Mal.* VI. p. 55. T. 30. Abutilo affinis arbor &c. SLOAN. *Jam.* 97. *Hiſt.* I. p. 22. Helicteres villoſa & fruticoſa. BROWN. *Jam.* 330. Fructus Regis. RUMPH. *Amb.* VII. p. 32. T. 17. f. 1.

groen: het Hout is wit en hard. Deeze Boom groeit op Zandige plaatsen aan de Kust van Malabar: hy is altoos groen, en komt in Vrugtmaaking overeen met dat Gewas, het welke RUMPHIUS afbeeldt en beschryft onder den naam van *Konings Vrugt*, om dat het dien naam op Timor voerde, doch het wordt van de Javaanen *Caju Sawan* geheten, om dat men de Kinderen van de Vrugten ingeeft, wanneer zy onrustig zyn, als of zy geplaagd werden van booze Geesten. Die Vrugten, niet kwaalyk naar de Zaadhuisjes van sommige Soorten van onze Medica of Slakken-Klaver gelykende, worden van de Nederlanders in Oostindie *Schroefboonen* genoemd, volgens COMMELYN.

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK. *Schroeven-Boom.*

By deezen Oostindischen wordt als een verscheidenheid gevoegd de *naar het Abutilon gelykende Boom* van SLOANE op Jamaika gevonden, die de Bladen van *Althéa* heeft, en wiens Vrugt de Top is van den Styl, verdikt met vier of vyf ruige Haauwen, die Spiraalswyze als een Koordje daar om gedraaid zyn. De Heer JACQUIN deeze Soort, welke hy de Jamaikasche noemt, in de Bosschen van dat Eiland, alwaar zy zeer gemeen is, waarneemende, bevondt het een Boom te zyn van twaalf Voeten hoog, met dergelyke Vrugten, die hy afbeeldt, doch Bloem of Blad hadt zyn Ed. 'er niet aan gezien. Dus blykt dan, dat deeze in de Westindiën de Bladen op zekeren tyd des Jaars verliest. Volgens PLUKENETIUS wordt

Jamaikasche.

P 4 dit

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK. *Schroeven-Boom.* dit Gewas op Jamaika *Button-Wood*, dat is Knoopen-Hout geheten.

De beroemde TREW geeft een Afbeelding van eene Soort van dit Geslagt (*), welke zyn Ed. oordeelt de Westindische te zyn en eene van den voorgemelden Oostindischen Schroevenboom verschillende Soort uit te maaken. Want, schoon die de zyde der Vrugt ook geheel gedraaid heeft, zyn de Bloemen, zo hy aanmerkt, veel grooter en breeder dan in de gedagte Oostindische, welke ook den Kelk in een andere driebladige begreepen hadt. Dat de Westindische zyne Bladen afwerpt, en de Oostindische altoos groen blyft, zou als een nader bewys van hem kunnen zyn bygebragt geweest. De andere Vrugt, welke 'er door zyn Ed. op de zelfde Plaat is bygevoegd, schynt tot deeze volgende Soort te behooren.

II. *Helicteres Baruensis.* Baruusche. (2) Schroeven-Boom, *die tienmannig is, met Hartvormige gekartelde Bladen, en een omgedraaide Vrugt met regte Punten.*

Dee-

(*) Helicteres (*Isora*) decandra, Foliis cordatis serratis Fructu toto contorto. LINNÆI. TREW. *Ehret.* T. 92. Isora Althææ Foliis, Fructu breviore & crassiore. PLUM. *Gen.* 24. T. 37. f. 2.

(2) *Helicteres* decandra, Fol. cordatis serratis, Fructu contorto apicibus rectis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. *Mant.* 122. JACQ. *Amer. Hist.* 236. T. 249. Helicteres Arbor Ind. Orientalis, Siliquâ varicosâ & Funiculi in modum contortuplicatâ. PLUK. *Alm.* 181. T. 245. f. 2.

Deeze Soort is door den Heer JACQUIN op het kleine Eilandje *Baru*, dat aan de Kust van Karthagena in de Spaansche Westindiën legt, en wel op deszelfs Boschagtige Stranden, waargenomen: weshalve zy den bynaam van *Baruensis* voert. Ik weet niet om wat reden de beroemde TREW daar *Bravensis* van gemaakt heeft. Het is, volgens JACQUIN, een regtstammig Boompje, twaalf Voeten hoog, met weinige Takken, de jongsten Wollige Bloem- en Bladsteeltjes uitgeevende. De Bladen zyn Hartvormig, spits aan 't end, Zaagswys getand, rimpelig, van onderen Wollig en wit, van boven wat Haairig, gesteeld, overhoeks geplaatst, jaarlyks afvallende. Aan 't end der Takken komen Trosjes van Bloemsteelen, die dik en kort zyn, met groote, groene, platachtige Kliertjes bezet.

II. AFDEEL. XVIII. HOOFD-STUK. *Schroeven-Boom.*

De Bloemen hebben de byzondere Kenmerken van dit Geslagt. Een Klokswyze Kelk, van buiten Wollig en twee Lippen hebbende, wier bovenste smal is en regtop staat, de onderste rondachtig en uitgebreid, byna in drieën gesneeden, bevat vyf Bloemblaadjes, die zeer smal zyn, en buiten de Kelk Slipswyze nederhangen. Het Honigbakje heeft ook vyf Blaadjes, van langte als het Vrugtbeginzel, dat ovaal is met vyf Sleuven, zittende op het end van een lang, smal, omgekromd, Voetstuk, 't welk ver uitsteekt buiten de Bloem. Op het Vrugtbeginzel is een Elswys' Styltje met een stompen Stempel, omringd van tien zeer korte

P 5 Meel-

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK. *Schroeven-Boom.*

Meeldraadjes, wier Knopjes zeer groot zyn en het Vrugtbeginzel bedekken. De Kleur van de Kelk is geelachtig groen, die van de Bloemblaadjes wit en van de Meelknopjes geel. De Zaadhuisjes, die als om een Spil gedraaid zyn, hebben de Enden altoos regt uitgeſtrekt, 't welk deeze Soort onderſcheidt van de voorgaande. De Bast van den Stam en de voornaamſte Takken, als zeer taay en ligt af te haalen zynde, dient de Ingezetenen des Lands voor Bindtouw. Zy noemen het Gewas *Majagua de Playa* of Strand-Majagua, om dat het aan de Zeekust groeit.

III. *Heliĉteres Carthaginenſis.* Karthageenſche.

(3) Schroeven-Boom *met veelmannige Bloemen, Hartvormige gekartelde Bladen en eene langwerpige regte Vrugt.*

Om gelyke reden voert deeze den bynaam van *Karthageenſche*: want de Heer JACQUIN heeftze in de Bosſchen by Karthagena waargenomen. Zy geleek zodanig naar die van 't Eiland Baru, dat men haar, bezyden de Bloem en Vrugt, naauwlyks daar van kon onderſcheiden, hebbende het Gewas nagenoeg de zelfde grootte. De Bloemen, hebbende een bruin geelen Kelk en paarſche Blaadjes, ſtinken zeer. Zy

(3) *Heliĉteres* polyandra, Foliis cordatis ſerratis, Fructu oblongo recto. *Syſt. Nat.* XII. *Veg.* XIII. JACQ. *Amer. Hiſt.* 237. T. 150.

Zy komen somtyds voor en somtyds te gelyk met de Bladen te voorschyn, die Wollig zyn, zo wel als de Kelk, welke eene Klokswyze figuur heeft, aan den rand vyftandig zynde. Het Voetstuk, waar op het Vrugtbeginzel, met zyne menigvuldige Meelknopjes bedekt, geplaatst is, heeft hier ook een aanzienlyke langte, en vertoont zig als een Olyphants-Snuit. De Zaadhuisjes zyn hier niet omgedraaid, maar met hun vyven, even als in de Akeleijen, tot een Hoofdje samengevoegd.

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK. *Schroeven-Boom.*

(4) Schroeven-Boom *met Lancetswyze effenrandige Bladen, en eene regte Eyvormige Vrugt.*

IV. *Helicteres angustifolia.* Chineesche.

Deeze Soort, in China waargenomen door den Heer OSBECK, mag met regt *Chineesche* heeten, niettegenstaande zy door haare smalbladigheid van de anderen verschilt. Het is een Boom, die de Bladen Lancetvormig, van boven kaal, van onderen Wollig, gesteeld, effenrandig en gespitst heeft; de Bloemen hier en daar verstrooid; de Kelk Wollig; vyf Bloemblaadjes, hebbende onderaan, wederzyds, een Tandje. Een Draadachtig Voetstuk, van langte als de Bloem, op welks Top tien Meeldraadjes en ééne Styl zitten. De Vrugt is geenszins om-

(4) *Helicteres* Foliis lanceolatis integerrimis, Fructu ovato recto. *Syst. Nat. Veg.* XIII. OSB. *Itin.* 232. T. 5.

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK. *Schroeven-Boom.*

omgedraaid, maar beſtaat uit vyf, evenwydige, regte, digt ſamengevoegde Zaadhuisjes. Hy zegt, dat de Chineezen dit Gewas *Kaj-ma* noemen. 't Getal der Meeldraadjes is door hem niet waargenomen of niet aangetekend.

V. *Helicteres apetala.* Twaalfmannige.

(5) Schroeven-Boom *met twaalfmannige Bloemen, zonder Blaadjes, de Bladen vyfkwabbig, de Zaadpeulen van elkander afwykende.*

Deeze Soort, insgelyks in de Boſchen by Karthagena en ook veel in de Voorſtad groeijende, is een ſchoone Boom, van veertig Voeten hoogte, door zyne uitgebreide nette Kroon aanzienlyk. Hy heeft geplooide Bladen, byna vyfkwabbig, meer dan een Voet groot, van boven glad, van onderen een weinig ruig, op Steelen ſtaande van negen Duimen lang. Aan 't end der Takjes komen veele, groote, loſſe Pluimen voort, van zeer ſtinkende vuil geele Bloemen met paarſche Vlakken, aan welken de Blaadjes en het Honigbakje altoos ontbreeken. Hier in is blykbaar, dat de Meeldraadjes ſlegts een verlanging van het buitenſte gedeelte des Voetſtuks zyn, terwyl het Vrugtbeginzel voortkomt van deszelfs Merg. Het getal der Meeldraad-

(5) *Helicteres* dodecandra apetala, Foliis quinquelobis, Siliquis divaricatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. JACQ. *Amer. Hist.* p. 238. T. 181. f. 97.

draadjes, die met hunne Knopjes hetzelve bedekken, was veertien. In Mey en Juny vondt hy deeze Boomen met Bloemen beladen, die lang aan dezelven bleeven, en na het afvallen was 'er niets over, dat naar een Vrugt geleek: waar van de sterke droogte van dat Saizoen, zo hy dagt, misschien de oirzaak kon zyn. Van de Spanjaarden werdt deeze Boom *Camajonduro* geheten. II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK. *Schroeven-Boom.*

(6) Schroeven-Boom *met Eyvormige Bladen, die by de Bloemen staan gekleurd.* VI. *Helicteres pentandra.* Vyfmannige.

Te Suriname vindt men deeze Soort, welke, door den Heer ALLAMAND *Spiriploca* getyteld, de Bladen overhoeks; Eyvormig met een punt, zaagswys' getand, by de Bloemen donker paarsch; de Kelken Stekelig met takkige Borstels; de Bloembladjes van langte als de Kelk; vyf Meeldraadjes en gedraaide, Haairige, Zaadhuisjes heeft.

XYLOPIA. Bitterhout-Boom.

Dit Geslagt, tot de Veelmannigen onder de Manwyvigen behoorende, heeft een enkelen Styl; de Kelk is eenbladig: 't getal der Bloembaad-

(6) *Helicteres* pentandra, Foliis ovatis, Floralibus coloratis. *Syst. Nat. Veg.* XIII. *Mant.* 294. Spiriploca. ALLAM. Msf.

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK. blaadjes is zes: van de Meeldraadjes zyn de zes buitenften dikker dan de anderen: de Vrugt is een drooge Pruim.

Twee Soorten komen in hetzelve voor, beiden haare afkomsr hebbende uit Amerika.

I. *Xylopia muricata.* Gedoornde.

(1) Bitterhout-Boom *met veelbloemige Steeltjes en gedoornde Vrugten.*

De Geflagtnaam *Xylopicrum*, waar van deeze by verkorting fchynt gemaakt te zyn, betekent *Bitterhout.* BROWNE heeft dit Gewas op Jamaika waargenomen, 't welk Eyvormige fpits verlangde Bladen, overhoeks geplaatst, heeft, met geftippelde Zaadhuisjes, de Bloemen Troswyze in de oxelen.

II. *Xylopia glabra.* Gladde.

(2) Bitterhout-Boom, *met byna eenbloemige Steeltjes en gladde Vrugten.*

Van dien zelfden Autheur wordt deeze voorgefteld met breeder Bladen, korter Bladfteeltjes en gladde Vrugten. Hier toe fchynt die Boom betrekkelyk te zyn, welken de Engelfchen op Barbados *Bitterwood* noemen, volgens PLU-[KE-

(1) *Xylopia* Pedunculis multifloris, Fructibus muricatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1027. p. 602. *Veg.* XIII. p. 688. Xylopicrum fruticofum &c. BROWN. *Jam.* 250. T. 5. f. 2.

(2) *Xylopia* Pedunculis fubunifloris, Fructibus glabris. *Ibid.* Xylopicrum Foliis amplioribus &c. BROWN. *Jam.* 251. Xylopicron Arbor, Barbadenfibus Lignum amarum. PLUK. *Alm.* 395. T. 238. f. 4.

KENETIUS, die echter ten onregte zig schynt te verbeelden, of dit niet wel de Kina-Boom van Peru mogte zyn. II. AFDEEL. XVIII. HOOFD-STUK.

GREWIA.

De gedagtenis van den vermaarden NEHEMIAS GREW, door wien verscheide Werken over de Ontleedkunde der Plantgewassen aan 't licht gegeven zyn, is door de benaaming van dit Geslagt vereerd.

De Kenmerken, welken dit van het voorgaande onderscheiden, zyn, een vyfbladige Kelk: vyf Bloemblaadjes die van onderen een Honigschubbetje hebben: de Vrugt een Bezie met vier Holligheden.

Het bevat thans vier Soorten, allen uit Indie afkomstig, als volgt.

(1) Grewia *met byna Eyvormige Bladen en enkelde Bloemen.*

I. *Grewia Occidentalis.* Westindische.

Door spitse Bloemblaadjes te hebben, was deeze Soort van de volgende onderscheiden. 't Ge-

(1) *Grewia* Foliis subovatis, Floribus solitariis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1026. p. 602. *Veg.* XIII. p. 689. Grewia Foliis subovatis. *Sp. Plant.* II. p. 1367. Grewia Corollis acutis. *Hort. Cliff.* 433. DU HAMEL *Arbr.* I. p. 276. T. 108. Ulmifolia Arbor Africana baccifera. PLUK. *Alm.* 393. T. 237. f. 1. Ulmi facie Arbuscula Æthiopica COMM. *Hort. Amst.* I. p. 165. T. 85. SEB. *Kab.* I. p. 46. T. 29. f. 3. RAJ. *Dendr.* 13.

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK.

Gewas heeft de gedaante van den Olm of Ypeboom, en wordt een Ethiopisch Boompje genoemd, met gevleugelde Takjes en paarschachtige Bloemen, hebbende in de Tuin van BEAUMONT gebloeid in 't jaar 1690, zo SEBA aanmerkt. PLUKENETIUS noemt het een Afrikaansche Boom, die Besfen draagt. Onder de Kaapsche Planten vindt men deeze Soort door den Heer N. L. BURMANNUS opgetekend.

II. *Grewia Orientalis.* Oostindische.

(2) Grewia *met byna Lancetvormige Bladen en enkelde Bloemen.*

Deeze komt aan de voorgaande naby, zo LINNÆUS aanmerkt, doch werdt door de stompe Bloemblaadjes daar van onderscheiden. Het is de *Pai-Paroea* of *Couradi* van Malabar, een middelmaatige Boom op Ceylon, onder den naam van *Waelmendya* bekend, en dus genaamd, om dat hy bekwaam Hout verschaft tot het maaken van Schietboogen. De Portugeezen heeten het *Jacka de Mato*, wegens de eetbaare Besfen. De Bloemen komen Troswyze uit de Takjes voort, 't welk tegen de bepaalingen schynt te stryden. De Vrugten, dat plat ronde hoog geele Besfen zyn, hebben lang witachtig Haair,

(2) *Grewia* Fol. sublanceolatis, Floribus solitariis. *Ibid. Flor. Zeyl.* 324. Grewia Corollis obtusis. ROYEN *Lugdbat.* 476. *Hort. Cliff.* 433. Pai-Paroea f. Couradi. *Hort. Mal.* V. p. 91. T. 46. RAJ. *Hist.* 1624. BURM. *Fl. Ind.* p. 192.

Haair, 't welk 'er door de onzen den naam van *Nierpluimen* aan doet geeven. Zy besluiten vier harde Steentjes met bittere Pitten.

II. Afdeel. XVIII. Hoofdstuk.

De Heer N. L. Burmannnus betrekt tot deeze Soort de *Ceramse Struik* van Rumphius, die Boomachtig opschiet, en de Bladen by paaren in 't kruis geplaatst heeft, zynde vier Duimen lang en twee Vingeren breed, niet ruig maar glad; aan de kanten zeer fyn gekarteld. Het Bloeizel, in kleine trosjes rondom de Takken geplaatst, is wit, gelyk ook de Vrugten, dat Besfen zyn, welke de Vogeltjes gaarn eeten. Die van Banda gebruiken de Bladen om Visschen te vergeeven en te vangen: zy stampenze ten dien einde, en doenze in een Korfje, vermengende dezelven met Asch: dit dus een nagt toegedekt gestaan hebbende, werpen zy die Bladen, al wryvende met de Handen, in het Water, dat in Kuilen van Klippen staat, en dus komt de Visch boven dryven. Ondertusschen zyn deeze Bladen van geen schadelyke hoedanigheid voor het Vee en de Wortels gebruikt men tot Geneesmiddelen. Op Banda wordt dit Gewas in de Hoven geteeld, om de Bladen ten gemelden einde te gebruiken.

(3) Grewia *met Hartvormige Bladen.*

III. *Grewia Asiatica.* Ceylonsche.

Of

(3) *Grewia* Fol. cordatis. *Ibid.* & *Mant.* 122. Microcos lateriflora. *Sp. Plant.* 734. Microcos, Pedunculis axillaribus confertis dichotomis. *Fl. Zeyl.* 208. Burm. *Fl. Ind.* 121.

II. AFDEEL. XVIII. HOOFD-STUK.

Of de figuur der Bladen genoegzaam zy tot onderfcheiding deezer Soort van de voorgaande, zou men te meer mogen twyfelen, aangezien gedagte Hoogleeraar daar toe den Javaanfchen Bergboom *met Laurierbladen* van KLEINHOF betrekt. Het is de *Hamdamanias* van Ceylon, een Boom, die de Bladen overhoeks, gefteeld, Hartvormig, ftompachtig, glad, geaderd en ftomp gekarteld heeft. De Bloemfteeltjes komen uit de Oxelen voort, en maaken Trosjes van Bloemen, die een vyfbladigen Kelk en vyf kleine Bloemblaadjes hebben: de Meeldraadjes talryk en lang: den Stempel in drieën of vieren verdeeld.

IV. *Grewia Microcos.* Pluimbloemige.

(4) Grewia *met langwerpig Eyronde Bladen en gepluimde Bloemen.*

Deeze behoudt den bynaam van het Geflagt, dat zy te vooren met de voorgaande hadt uitgemaakt, wanneer zy tevens den bynaam van *Paniculata*, dat is *Pluimbloemige*, voerde. *Microcos* zou zo veel betekenen als *Kleine Kokos*, wordende dit Gewas *Kokerille* op Malabar genoemd. LINNÆUS betrekt 'er toe, den *Schage-*

(4) *Grewia* Foliis ovato - oblongis, Floribus paniculatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Microcos paniculata. *Sp. Plant.* 733. *Fl. Zeyl.* 207. Microcos Foliis alternis, oblongis, acuminatis. BURM. *Th. Zeyl.* 159. T. 74. Cornus Malabarica &c. COMM. *Fl. Mal.* 80. Schageri - Cottam. *Hort. Mal.* I. p. 105. T. 56. BURM. *Fl. Ind.* p. 121.

geri-Cottam van dat Land, welke Kornoelje-Boom van Malabar, met een gepunt Blad en een Steen die met Wolligheid begroeid is, van SYEN in de Aantekeningen geheten wordt. 't Gewas is door den Hoogleeraar J. BURMANNUS, onder de Ceylonſche Planten, afgebeeld, en wordt in de Malabaarſe Kruidhof beſchreeven, als een Boompje met den Stam een Arm dik, de Bladen langwerpig ovaal, geſpitst, geſteeld, van boven donker groen; de Bloemen Troswyze op de toppen van de Takjes groeijende, vier of vyfbladig, in 't midden vol Meeldraadjes, met een enkeld Styltje. Het Vrugtbeginzel, dat rond is, wordt eene Peerachtige Bezie, eerst zuur, dan zoetachtig, zwart en glanzig, welke tot verſnapering ſtrekt aan de Ingezetenen des Lands. Het Sap dient ook tot verkoeling in heete Ziekten. Ieder Bezie bevat een Steentje, dat met eenige Boogswyze Draaden bekleed is, welke hetzelve Wollig maaken, gelyk in de voorige Soorten van dit Geſlagt.

II. AFDEEL. XVIII. HOOFDSTUK.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

XIX. HOOFDSTUK.

Beschryving der EENHUIZIGE BOOMEN, Monoikia, *dus genaamd, om dat op een zelfden Stam* Mannetjes en Wyfjes-Bloemen, *van elkander afgezonderd, voorkomen; gelyk plaats heeft in de* Berken-, Beuken; Eiken, Pyn- *en* Denne-, *in de* Moerbezie-, Nooten, Karstengen *en veele andere* Boomen.

Onder de *Monoikia* of Eenhuizige Plantgewassen, die naamelyk Mannetjes en Wyfjes-Bloemen uit éénen Wortel voeren, komen 'er voor met Een, Twee, Drie, Vier, Vyf, Zes, Zeven en meer Meeldraadjes (*Stamina*); ook Enkelbroederige, waar in dezelven tot één Lighaam vereenigd zyn, en Samenteelige (*Syngenesia*) als ook Manwyvige (*Gynandria*), die de Teeldeelen van beiderley Kunne samengevoegd hebben. Onder de Veelmannigen en Enkelbroederigen zyn de meeste Boomen. De Driemannigen leveren daar van maar één Geslagt uit, te weeten.

HERNANDIA.

Hetzelve heeft zekerlyk zyn naam van den vermaarden HERNANDEZ, door wien de beschryving der Planten van Mexiko aan 't licht gegeven is.

De

De Mannetjes-Bloemen hebben, in dit Geslagt, den Kelk in drieën verdeeld en eene driebladige Bloem: de Wyfjes een geknotten onverdeelden Kelk en de Bloem zesbladig. De Vrugt is een holle Pruim, met den Mond open, bevattende eene beweeglyke Pit. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Twee Soorten zyn 'er van bekend, als volgt.

(1) Hernandia *met Schildvormige Bladen.* I. *Hernandia Sonora.* Rammelende.

Dit Gewas, in Zuid-Amerika waargenomen, hadt groote, genavelde, Klim-op Bladen, volgens PLUMIER. Het was een Boom met genavelde Bladen en rammelende Nooten, deswegen van de Engelschen, op Barbados, *Jack in a Box* genaamd, volgens PLUKENETIUS. BAUHINUS heeft van deszelfs Peerachtige Vrugt, van dien aart, gesproken. De Heer JACQUIN nam hem op Martenique waar, als eene hooge, regtstammige, fierlyk gekroonde Boom, die aldaar aan de Riviertjes en Beeken groeide. In een zelfde Kroontje droeg dezelve twee Mannetjes-Bloemen, die gesteeld waren, zesbladig, met drie Meeldraadjes: daar tus-

(1) *Hernandia* Foliis peltatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1049. p. 619. *Hort. Cliff.* 485. T. 23. *Fl. Zeyl.* 423. BROWN. *Jam.* 373. JACQ. *Amer. Hist.* 245. Hernandia amplo Hederæ folio umbilicato. PLUM. *Gen.* 6, Nux Vesicaria oleosa. PLUK. *Alm.* 266. T. 208. f. 1. Arbor Regis. RUMPH. *Amb.* II. p. 257. T. 85. Balantine. PET. *Gaz.* T. 43. f. 1. Nux Zeylanica umbilicatis foliis. BURM. *Zeyl.* 171. BURM. *Fl. Ind.* 195.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

tusschen zat een ongesteelde Wyfjes-Bloem, die agtbladig was, het Vrugtbeginzel bevattende, met eenige Honig-Kliertjes bezet, hebbende een dikken Styl, met een Trechterachtigen Stempel. De deelen der Voortteeling waren derhalve, in deeze Soort, zeer byzonder en blykbaar. De Vrugt beschryft hy naauwkeurig, als eene drooge, Eyronde, stompe Pruim, met agt Groeven en een ingedrukte Stip, zittende in 't midden van de Kelk. Deeze Vrugt hadt een Sappig Vleesch, en een klein open Mondje, waar in zig vertoonde een platachtig ronde Noot, met een enkele Pit, van de zelfde figuur: daar de Ingezetenen den naam van *Myrobolan* aan gaven.

Op Ceylon valt ook dit Gewas, zynde in de Beaumontsche Tuin genaamd *Ceylonsche Noot*, met genavelde Bladen. Ook wordt de *Balantine* der Philippynsche Eilanden, van PETIVER, daar toe betrokken. Men vindt, by RUMPHIUS, de afbeelding van den zogenaamden *Konings-Boom*, dien men ook *Mieren-Hout* noemt, om dat 'er het Ongediert zo geweldig in nestelt. Deeze Boom schynt met den Amerikaanschen, zo even gemeld, te strooken. Het is een taamelyk groote Boom, doch die den Stam en Takken altemaal hol heeft, en, zo 'er eenigen afgekapt worden, dan komen de groote zwarte Mieren met geweld daar uit loopen, vallende op de omstanders aan als Turken, en hun geweldig bytende. Zelfs is de Grond,

Grond, rondom den Stam, met veelen van deeze Diertjes bezet, die den voorbyganger niet ongemoeid laaten. Ondertusſchen zou men daar heen zyn weg rigten, alzo aldaar geen Kreupelboſch en weinig Ruigte groeit; 't welk de reden is, dat men 'er den naam van Konings-Boom aan geeft (*). De Bloeſem, echter, zou naar dien van de Jatropha gelyken en de Vrugten, aan lange Steelen groeijende, zyn kleiner dan Krieken, bevattende ieder drie of vier Korrels als Hennipzaad, van binnen meest hol. Dit heeft weinig overeenkomst met de gedagte Vrugt. II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

(2) Hernandia *met Eyronde, aan 't begin geſteelde Bladen.* II. *Hernandia Ovigera.* Eijerboom.

De Eijerdraagende Boom van RUMPHIUS wordt als eene tweede Soort van dit Geſlagt voorgeſteld, niettegenſtaande die Autheur verzekert, dat daar van Mannetjes- en Wyfjes-Boomen zyn. Zy hebben de geſtalte en grootte van den Wilden Jambos-Boom; de Bladen zyn

(*) Noopens het groot vermogen en de ſchadelykheid deezer Mieren behoeft men ſlegts de eigenſchappen der Boſch-Mieren in Afrika en Amerika, bladz. 353, enz, van 't I. DEELS XII. STUK, deezer *Natuurlyke Hiſtorie*, in te zien.

(2) *Hernandia* Foliis ovatis, baſi petiolatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Arbor Ovigera. RUMPH. *Amb.* III. p. 193. T. 123. BURM. *Fl. Ind.* 295.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Eijerboom.* zyn lang gesteeld, en hebben, voor 't overige, ook de figuur van Popelier-Bladen, zynde spits Hartvormig, van negen tot elf Duimen lang, en zes of zeven Duimen breed, hoog-groen en glad: maar die van een jongen Boom vallen grooter en meer dan een Voet lang. Deeze Bladen dienen de Amboineezen voor Tafelborden. De Vrugt is wit, en gelykt naar een Ey, ten minste een Vuist groot; doch maakt slegts een hollen Dop uit, waar binnen op een Steeltje een Noot zit, van grootte als een Musket-Kogel, die in zekere Wolligheid een andere Noot bevat, welker Houtachtige Schaal gebroken zynde, de Pit, die Olieachtig is, voor den dag komt.

Deeze Boomen groeijen op de Molukkische Eilanden, in Bosschen aan 't Strand of aan Rivieren, en van de Vrugten wordt geen gebruik gemaakt, doch de Wortelen zegt men, zo wel als die van de voorgaande Soort, tot een Tegengift te strekken.

PHYLLANTHUS.

Dat in sommige Soorten van dit Geslagt de Bloemen uit de kanten der Bladen voortkomen, heeft reden gegeven tot deeze benaaming.

Zo wel de Mannetjes- als Wyfjes-Bloemen hebben den Kelk in zessen gedeeld, zonder Bloemblaadjes; maar in de laatsten zyn drie gespleeten Stylen. De Vrugt is een driehokkig Zaadhuisje, met enkelde Zaaden.

Zes

Zes Soorten komen 'er, na de uitmonstering van de Tweede, die thans tot het Geslagt van *Xylophylla* betrokken is, nog in hetzelve voor, van welken ik de eerste en laatste hier beschryven zal, laatende de anderen voor de Kruiden over. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

(1) Phyllanthus *met een Boomachtigen Steel, de Bladen Eyvormig, stomp en effenrandig.* I. *Phyllanthus grandifolia.* Grootbladige.

Van dit Gewas, uit Amerika afkomstig, onder deeze bepaaling door onzen Ridder in de Cliffortsche Tuin voorgesteld, is door den beroemden TREW een fraaije Afbeelding gegeven, waar uit blykt, dat in dezelve de Bloempjes Troswyze uit de Oxels der Bladen spruiten. De Wyfjes Bloem heeft een rondachtig Vrugtbeginzel, dat met een veelhoekig Honigbakje gezoomd is en gekroond met drie gespleeten Stylen. De Vrugt vertoont zig als een driedubbelde Hazelnoot.

(6) Phyllanthus *met gevinde Bloemdraagende Bla-* VI. *Phyllanthus Emblica.* Emblische Myrobalaan.

(1) *Phyllanthus* Caule arboreo, Foliis ovatis obtusis integerrimis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1050. p. 620. *Veg.* XIII. p. 707. *Hort. Cliff.* 440. TREW. *Ehret.* Tab. 84.

(6) *Phyllanthus* Foliis pinnatis Floriferis, Caule Arboreo, Fructu baccato. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. *Fl. Zeyl.* 333. Myrobalanus Emblica. C. B. *Pin.* 445. RUMPH. *Amb.* VII. pag.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Bladen, een Boomachtigen Steel en eene Bezie-achtige Vrugt.

Emblische Myrobalaan.

* Bladz. 416.

In het voorgaande STUK het nieuwe Geslagt van *Myrobalanifera* voorstellende en de afbeelding geevende van de *Citrina* *, merkte ik aan, dat men van de overige Soorten weinig zekerheid, ten opzigt van de afkomst, heeft, dan van de *Emblicæ* alleen. Deeze zyn het, waar van de Boom met deeze Soort bedoeld wordt, en die 'er derhalve den bynaam van draagt. By RUMPHIUS is dezelve, onder den tytel van *Myrobalanus Emblica*, afgebeeld en beschreeven als een Boom, die in Loof en Gewas naar de Tamarinden gelykt, en het Bloeizel komt aan de Bladsteelen voort. De Vrugten zyn ten minste zo groot als Musket-Kogels, ryp wordende zelfs bleek groen, hard van Vleesch en zeer wrang van Smaak, De figuur is uit den ronden wat platachtig, van boven met een kuiltje, waar in een kort puntje staat, en op zyde in zes ribben verdeeld, zo wel als de Steen, dien zy bevatten, welke zes holligheden heeft, en in ieder van dezelven twee of drie Zaadkorreltjes. Op Java wordenze geteeld, en zo met Suiker gekonfyt, als in Pekel ingelegd, maakende dus een aangenaame Ver-

pag. 1. T. 1. Nellika. ZANON. *Istor.* p. 154. T. 61. Nili-Camaram. *Hort. Mal.* I. p. 69. T. 38. RAJ. *Hist.* 1556. BURM. *Fl. Ind.* 196.

Verfnapering uit. De gepekelde houden de Chineezen voor gezondst, om dat die eerst in de Mond famentrekken en daar na zoet worden. Men gebruiktze, als Kappers of Augurkjes, over Tafel by de Kost. Het afkookzel van de gedroogden wordt als een Geneesmiddel tegen den Rooden Loop aangemerkt. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Emblifche Myrobalaan.*

De Italiaan ZANONI, Opper-Direkteur van den Openbaaren Kruidtuin te Bononie, heeft van dit Gewas, onder den naam van *Nellika*, een fraaije Afbeelding uitgegeven, welke door zekeren Pater MATTHEUS, op de Kust van Malabar, daar van gemaakt was, en aldus befchreeven. „ Het is een Boom, „ in 't Ooften *Nellika* genaamd, van middelbaare hoogte, die kleine, zagte, langwerpige Blaadjes, gelyk de Tamarinden, voortbrengt, maar de Vrugten hangen als Troswyze aan de Bladfteeltjes. Deeze zyn van buiten in zes deelen afgeftreept, waar mede aan den ingeflooten Steen ook zes Streepen of Vinnetjes overeenkomen, waar van drie meest uitfteeken, befluitende kleine witte Zaadjes. Onryp zynde, heeft zy een wrange, wilde Smaak, die echter een aangenaame, zoete, nafmaak geeft: ryp zynde en met Suiker gekonfyt, is zy zeer verkoelende en Hartfterkende. Gedroogd bewaart men deeze Vrugten en maakt 'er, by gelegenheid, een Afkookzel van, dat ik meen tegen den Buikloop in alle te groote ontlas-

„ tin-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Emblische Myrobalaan.*

„ tingen van onderen, een vaardig Middel te „ zyn. Door een Afkookzel der Vrugten wor„ den ook, als men dit tot een Baading ge„ bruikt, de ontstelde Vogten tot bedaaring „ gebragt, verkoeld en verdund."

De *Nili - Camaram* van den Malabaarsen Kruidhof, welke de zelfde zal zyn, is een Boom van vier Mans langten hoog, op Zandige Steenachtige plaatsen groeijende. De beschryving der Bladen en Vrugten komt overeen, uitgenomen dat deeze, in ieder Hokje van den Steen, maar één Zaadkorrel bevatten zouden, het welk ik ook in myne Emblische Myrobalaanen dus bevind, en 't gezegde Zaad is bruinrood aan de ronde, zwart aan de platte zyden. Onder de Simplicia komen deeze gedroogde Myrobalaanen meest ten deele of t'eenemaal in stukken gespleeten voor: waar uit blykt, dat zy van zelfs zig dus in zesfen verdeelen, gelyk elders is aangemerkt. Sommigen schryven aan deezen Boom de grootte van een Palm- of Dadelboom toe.

BETULA. Berkeboom.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn; dat de Mannetjes - Bloemen de Kelk eenbladig, driesneedig, driebloemig en de Bloemkrans in vieren gedeeld hebben: de Wyfjes - Bloemen de Kelk eenbladig en byna driesneedig, tweebloemig; de Zaaden wederzyds met een Vlies gevleu-

vleugeld. Voorts behoort hetzelve tot de Viermannigen onder de Eenhuizige Planten. II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

Vyf Soorten komen 'er in voor, waar van de eersten de gewoone Berkenboom, de laatste de Elzeboom is van Europa.

(1) Berkeboom *met Eyvormige gespitste, Zaagswys' getande Bladen.* I. *Betula alba.* Witte Berk.

Deeze Soort, *de Witte* bygenaamd wegens de Schors en het Hout, die beiden witachtig zyn, is gemeen door geheel Europa. De Italiaanen noemenze *Bedollo*, volgens den Latynschen naam, die ook *Betulla* geschreeven wordt; de Franschen *Bouleau* of *Bes*, de Engelschen *Birch-Tree*. de Duitschers *Birckenbaum*, waar van zekerlyk ons *Berkeboom* ontleend is. Meest, evenwel, komt dezelve in Bergachtige, drooge en Zandige Landstreeken voor: ja wil wel voort op plaatsen die zo dor zyn, dat men 'er geen ander Boomgewas aantreft. CAESALPINUS verhaalt, dat de *Betula* in de Alpen voorkomt gelyk de witte Popelier: de Heer HALLER, dat in Switzerland niets gemeener is

(1) *Betula* Foliis ovatis acuminatis serratis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1052. p. 621. *Veg.* XIII. p. 708. *Hort. Cliff.* 442. *Fl. Suec.* 776. ROYEN *Lugdbat.* 85. HALL. *Helv.* 158. GMEL. *Sib.* I. p. 166. Betula Foliis cordatis serratis. *Fl. Lapp.* 341. Betula. C. B. *Pin.* 427. CAM. *Epit.* 69. TOURNF. *Inst.* 588. DOD. *Pempt.* 839. GORT. *Belg.* 269.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Witte Berk.*

is op dorre Berggronden en in de Kreupelbosschen. RAY, niettemin, verzekert, dat men ze in Engeland meest op vogtige Zandgronden aantreft. In de Bosschen van Sweeden, en zelfs van Lapland, is de Berkeboom, naast de Pyn- en Denneboomen, het gemeenste Boomgewas; doch zodanig, dat wanneer wyd uitgestrekte Bosschen der laatstgemeldèn, (gelyk dikwils gebeurt,) door Hemels Vuur of anders in brand geraakt en verbrand zyn, de Berken als uit derzelver Asch verryzen, en nieuwe Boschagiën maaken op den ontblooten Grond.

Dit Geboomte volgt, gelyk veele anderen, den aart van zyne Groeyplaats. Op de toppen der Bergen komt het zelden voor, en dan vertoont het zig byna als een Heester, geevende de Stam, die naauwlyks een half Voet lang is, aan alle zyden Takken uit, welke zwartachtig zyn en langs den Grond kruipen. In 't hangen der Bergen bereikt het byna eens Mans langte; de Takken zyn ook als verschroeid en zeer kort, geknot door de Winterkoude; doch de Bladen, die 'er aan komen, groot en glanzig. In deeze Laplandsche Berken nam onze Ridder waar, dat zy het Hout zeer hard hadden en den Stam bestaande uit menigvuldige zeer dunne Ringetjes; 't welk hem besluiten deedt, dat zy, niettegenstaande de kleinheid van Gewas, zeer oud waren. Op de vlakke Landen hadden zy een redelyke hoogte.

De Berkeboom wordt, op eene voor hem gunstige Groeiplaats, taamelyk groot. De Schors, die zynen Stam bekleedt, is dik, ruuw, witachtig en vol Scheuren. Daar onder zit eene effene bruine Bast, die zeer dun is en als een Vlies doorschynende, waar van men oudtyds, als van Papier, om op te schryven, gebruik gemaakt heeft. De Takken zyn dun en Rysachtig, dikwils neerhangende. Zy hebben ook een witte Schors, uitgenomen de jongsten, die glanzig bruinrood zyn. De Bladen hebben taamelyk lange, dunne Steeltjes: zy zyn rondachtig gespitst, en gelyken wel wat naar Popelier-Bladen, doch zyn kleiner, aan den omtrek fyn getand, vettig, welriekende en van een bittere Smaak. De jonge Bladen zyn ruig, de volwassenen zeer glad, volgens den Heer HALLER. De Schubben der „ Katten, in drieën verdeeld, verbergen drie „ grootere, holle, Blaadjes-achtige Schubben, „ van welker samenlooping twaalf dikke Toppen afhangen, ook door Schubben onderscheiden, welke Schubben ik niet voor Bloemen houden kan, gelyk LINNÆUS doet, „ (zegt deeze Heer.) De Wyfjes Katten bestaan uit driebloemige Schubben, welke de „ Zaaden, die wederzyds breed gevleugeld „ zyn, bedekken." Waarom deeze Wyfjes Schubben meer Bloemachtig zyn zouden dan de Mannetjes Schubben, die de Meelknopjes draagen, is my duister, en ik begryp de reden van deeze

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Witte Berk.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Witte Berk.*

deeze berisping van den Heer HALLER niet. Men kan daaromtrent de fraaije afbeelding, welke de vermaarde TOURNEFORT van de Bloem- en Vrugt-deelen deezes Booms aan 't licht gegeven heeft, beschouwen, en zyne omstandige beschryving, daar van, geeft veel opheldering aan deeze zaak (*).

Verscheidenheden.

In Sweeden, daar men hem *Biörk* noemt, komen 'er aanmerkelyke Verscheidenheden van voor. Behalve de gewoone Berken, zyn aldaar die de Bladen ronder en de Takken altemaal neerhangende hebben; deswegen *Hangberken* genaamd: ook met een wit, breeder, gespitst Blad, en die het Rys zeer broosch hebben, met zwartachtige Wollige Bladen; *Glasberken* heetende. Men vindt 'er een *Steen-Berk*, met langwerpige Bladen, en laage of Struikachtige-Berken, die op de toppen der Bergen groeijen, hoedanigen men ook in de Elzas en elders aantreft. In Lapland hadt men dergelyken, als gemeld is, wordende de Berkeboom aldaar, in 't algemeen, *Saoke* genoemd. In Rusland en Siberie, alwaar het tot aan Kamtschatka toe een der gemeenste Boomen is, nam de Heer GMELIN 'er drie Verscheidenheden van waar: éénе hadt de Opperhuid van den Stam donker bruin, en wel met een effene of ruuwe Schors: een andere was laager met korter en dikker Takken: een

(*) De gedagte Afbeelding vindt men in zyne *Inst. Rei Herb.* Quarto. T. 360, en de beschryving. *Hist. des Plant. env. Paris.* p. 58.

een derde, groeijende op Steenachtige Gronden, aan de Rivieren, in 't Water, hadt de Katten niet alleen, maar ook het Gewas, in alle opzigten veel kleiner, en de Bladen rondachtiger, doch niettemin gespitst. Van deeze laatste, die twee of drie Ellen hoog groeit, geeft zyn Ed. de Afbeelding. II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Witte Berk.*

Zekere Natie van Tartaaren heeft, volgens zyne waarneeming, als het onweert, een grooten schrik voor de Berkeboomen, waanende dat de Donder daar tegen aan stuit, als hebbende het Opperwezen vermaak in op dezelven te bonzen. De Laplanders, in tegendeel, neemen, zo LINNÆUS aanmerkt, in zulk Weer hunne toevlugt tot deeze Boomen, als of die hun daar voor beschutten konden. De oirzaak van het een en andere zal waarschynlyk daar in te zoeken zyn, dat men in veele Landstreeken van het Noorden geen andere Boomen heeft, en dit laatste is ook wel de reden van het menigvuldige gebruik, dat 'er in die Gewesten van gemaakt wordt.

De Berken zyn in de Geneeskunde vermaard, wegens het Vogt, dat uit hunne gekwetste Stammen of Takken zypelt. Tegen 't end van den Winter, naamelyk, beginnen zy even als de Wyngaard, wanneer die te laat gesnoeid wordt, te traanen, en dan loopt 'er somtyds, uit éénen afgesneeden Tak, wel agt of tien Ponden Vogts op éénen dag (*). De Herders maaken hier van Gebruik,

(*) GEOFFR. *Mat. Med.* Tom. III. p. 190.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Witte Berk.*

van gebruik tot dorstlesfching, wanneer zy zig in de Bosfchen bevinden. Dit Vogt is, wanneer het by Zomer uit een Gat, dat in de Stam geboord is, getapt wordt, laf en fmaakeloos, als klaar Water, of walgelyk; doch 't gene in 't Voorjaar uit de Takken komt, is zuurachtig, en wordt van fommigen gehouden voor een ontwyfelbaar Middel tegen 't Graveel en den Steen. HELMONTIUS verzekert, dat voornaame Luiden, in Duitfchland, hetzelve in Flesfchen bewaarden tegen de Maand Mey, drinkende dan dagelyks een Glas daar van, ten zelfden einde. Men pryst het, bovendien, tot zuivering van Zweeren in de Mond, als ook tegen 't Scheurbuik en de Teering. Zeker is 't, dat hetzelve dergelyke Zeepachtige hoedanigheid heeft, als die Planten, waar van men het uitgeperfte Sap of Afkookzel tot Meydranken gebruiken laat, om 't Bloed te zuiveren (*). Ook zet dit Vogt het Water kragtig af, en neemt fomtyds de Vlakken weg van de Huid. Tot het maaken van Cyder, Aalbesfen-Wyn of Bier, is dit Vogt zeer dienftig, en, op zig zelf met Suiker gegist, levert het een Wyn uit, van Smaak als Moskadelle-Wyn, die zeer kragtig is en fterk dronken maakt.

Het

(*) *De Medico ufu Betulæ vel partium ejus, nihil vel apud veteres vel recentiores exftat:* fchreef DODONÆUS. HELMONTIUS werdt in 't jaar 1599 gepromoveerd, doch DODONÆUS is reeds in 1585, toen Helmont agt Jaaren oud was, geftorven.

Het Hout, de Bast en Bladen, hebben in Afkookzel, in of uitwendig gebruikt, dergelyke eigenschappen. De Scheidkunde ontdekt 'er veel Bitumineuze Olie in, en dit zou de reden zyn, dat de Kolen van het Berken-Hout zeer bekwaam zyn tot het smelten van Metaalen. Wat daar van zy, men houdt het hier te lande voor een Brandstof, die wel schielyk Vlam vat en helder brandt, doch geen zo groote Hitte geeft als het Eiken-Hout. Dit Geboomte is in de Zandige drooge Landsdouwen van onze Provintiën, gelyk in 't Gooyland en het Sticht, als ook in de Wouden van Vriesland en Overysfel, in 't hooge gedeelte van Gelderland en in Brabant, gemeen. Men vindt het ook in de Haarlemmer Hout en elders aan den Duinkant in Holland. Van de Takken worden somtyds Hoepels voor het Vaatwerk, van den Bast Touwen om Water te putten (*), en van het Rys, nog als van ouds, Roeden gemaakt (†).

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Witte Berk.*

De gemeenheid van dit Geboomte in de Noordelyke deelen van Europa en Asie, maakt, dat men 'er aldaar nog verscheide andere nuttigheden van ontdekt heeft. Dat de Schors den

in Lapland,

(*) *On s'en sort aujourd'hui pour faire des Cordes a puits:* zegt TOURNF. *Hist. des Plant. env. Paris.* p. 59.

(†) Gallica hæc arbor, mirabili candore atque tenuitate, terribilis Magistratuum Virgis. Eadem Circulis flexilis item Corbium sportis. Bitumen ex eâ Galliæ excoquunt. PLIN. *Nat. Hist.* Libr. XVI. Cap. 18.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Witte Berk.* den Laplanderen dient tot Toortsen, om by nagt Licht te branden in hunne Wooningen, gelyk men daar ten tyde van PLINIUS in Vrankryk dus gebruik van maakte, is niets ongemeens. Meer zou men zig verwonderen mogen, dat zy 'er Schoenen, Touwen, Korven en Manden van vlechten: ja dat een Stuk van die Schors hun dient tot een Huik of Regenkleed, en de dunne binnenste Bast, zo tot het taanen van hunne Netten als tot Lederbereiding; doch zy eeten die niet, gelyk RAY verhaalt (*). De Knobbels en Uitwasfen der Berken, die taaijer dan het overige Hout zyn, daar maaken zy Napjes en Lepels van. Het Hout strekt tot algemeen gebruik, voor Hoosvaten en Sleeden. Zy maaken hunne *Moxa* van zekere Vezelachtige Stof, die aan deezen Boom groeit, en hunne Pleister-Zalf met Harst van Pyn- of Denneboomen. De eerste dient om eenig Lighaamsdeel tot wegneeming van Pyn te schroeijen, en werkt dus als een Brandmiddel: de andere tot het ryp maaken van Gezwellen. Dit zyn hunne voornaamste en zeer kragtige Geneesmiddelen.

in Sweeden, In Sweeden, daar men ten platten Lande veelal de Huizen of Hutten dekt met Berken-Schors, strekt de verouderde om Olie daar uit te

(*) Cortex nunquam editur a Lapponibus, nec in Annonæ charitate unquam inde conficitur Panis, ut RAJUS, *Hist.* III. p. 12. refert. LINN. *Fl. Lapp.* p. 264.

te branden, welke aangenaam is van Reuk en het Leder, dat men 'er mede ſtrykt, niet alleen zagt en gedwee maakt, maar ook een Geur, byna als dien van Jucht-Leer, byzet. De Leertouwers gebruiken ze zo wel als den Bast van Eikenhout, en deeze beiden zyn goed bevonden tot het aanleggen van Meloenbedden, welke hunne Warmte agt Maanden agtereen behielden (*). Het Loof geeft eene geele Kleur, doch welke wat naar 't Groene trekt: wordende daar toe het Garen eerst met Aluin, en dan met Berken-Bladen gekookt. De Boeren Wyven in Smaland zieden haare Paaſch-Eijeren met Berken-Bast geel. Het Zaad der Berken wordt best gezaaid in afgebrande Landen. De Kolen en Asſche van Berken-Hout zyn dienſtig om Staal van Yzer te maaken, wordende ten dien einde, tusſchen ieder Laag Yzeren Staaven, vermorſelde Kolen en Aſch geſtrooid (†). De Aſch gezift, uitgeloogd en gedroogd, werdt door ſterk Vuur, met den Blaasbalg aangezet, tot een groen Glas geſmolten, dat, door verſlapte Vitriool-Olie aangetast, ſterk opzwol, en eindelyk veranderde in een ſoort van Lil (‡).

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Witte Berk.*

Aangaande Rusland en Siberie, kan ik niet nalaaten hier de woorden van den Heer GMELIN te vertolken. „ Het gebruik van den „ bui-

In Rusland en Siberie.

(*) *Stokholms. Verhand.* 1741. III. Band. p. 138.
(†) De zelfde 1740. II. Band. p. 56.
(‡) De zelfde. 1758. XX. Band. p. 277.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Witte Berk.*

„ buitenſten Bast des Berkebooms, tot een
„ vierhoekig Emmertje, bekwaam om het
„ Water, dat door de Naaden in een Schuit
„ komt, uit te hoozen, als ook om Reisman-
„ tels te maaken, hebben de Rusſen en alle
„ Siberiſche Volkeren met de Laplanders ge-
„ meen. Even zo heeft ook het gebruik van
„ den binnenſten Bast tot Lederbereiding, en
„ van het Hout tot Zadels, Pakkiſten en Slee-
„ den, in geheel Siberie plaats. Men maakt
„ 'er gewoonlyk Reiskoffers van den ſamenge-
„ naaiden Bast alleen. Allergemeenst is het
„ gebruik van de Schors tot Cylindriſche Vaat-
„ jes van verſcheiderley grootte, die in Rus-
„ land *Buraki*, in Siberie *Tujaſi* genoemd
„ worden. De Bast wordt door eenigen tyd
„ in Water te weeken taay, en dan kan men
„ 'er Draaden of Veters van maaken, waar
„ mede de enden worden aan elkander gehecht.
„ Tot den bodem ſtrekt een Pynboomen Plan-
„ kje, rondom hetwelke die Bast zeer ſtyf wordt
„ aangehaald: het Dekzel en het Hengzel maakt
„ men ook van Pynboomen-Hout, wat grooter
„ dan de Cylinder is, en dus ſluit men dee-
„ ze Vaatjes, die zo digt zyn, dat men ze in
„ plaats van Potten, Kannen en Fleſchen, ge-
„ bruikt, om Komkommers te zulten, Bier en
„ andere Dranken te bewaaren: want het Vogt
„ dringt 'er niet ligt door heen. Van zekere
„ Knobbels, aan kwynende Berken groeijende,
„ die dikwils wel een half Voet middellyn heb-

„ ben,

„ ben, draait men te Kaſan Schotteltjes, byna II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.
„ zo dun als Papier, half doorſchynende en
„ zeer fraay wegens de marmering der Aderen
„ van veelerley Kleur, daar in voorkomende.
„ By ſommige Rusſen is de *Moxa* in gebruik; *Witte Berk.*
„ maar alle Heidenſche Volkeren, die de Bos-
„ ſchen bewoonen, bereiden dezelve, even als
„ de Laplanders, van de geelachtige Stoffe,
„ die men in de Spleeten van het Hout vindt:
„ hoewel ook de Tontel-Zwam niet zelden
„ daar toe dient. De Bladen ſtrekken met
„ die van de Serratula, een weinig Aluin daar
„ by doende, om Wollen Kleeden geel te ver-
„ wen; zynde die Kleur dus veel beſtendiger,
„ dan die men uit de Berkenbladen alleen trekt,
„ gelyk de manier is in Sweeden. De twee
„ lange Stukken, daar de Slee op rust, maakt
„ men in Rusland van het Hout deezes Booms,
„ en, wanneer dezelven door lang gebruik ge-
„ ſleeten zyn, zaagt menze met gelyke veel-
„ heid Esſchen-Hout tot Mooten, doende die,
„ in een groote Pot, en haalende daar uit, met
„ Vuur, door nederperſing van den Damp*,
„ een helderen, roodachtigen, zuuren Geest,
„ byna volmaakt met den Geest van Wynſteen
„ overeenkomſtig, waar mede zy in de Pyn
„ der Beenderen de Leden uitwendig beſtryken,
„ laatende den Lyder ook dagelyks een bekwaa-
„ me Gifte daar van inneemen. Op het Wa-
„ ter, van de Knoppen der Berken gedeſtil-

* *per descenſum deſtillando*

 „ leerd,

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

„ leerd, dryft een Olie, die in reuk en ſmaak „ den Balſem Kopayve evenaart.”

Dit volgens STELLERUS, die in zyne Reizen door Siberie veele aanmerkelyke zaaken waargenomen heeft. Het ſtrekt tot bevestiging van het ongemeene gebruik deezes Booms in de Noordelyke deelen des Aardbodems. In Noord-Amerika bevindt zig de gewoone Sweedſche Berkeboom, volgens de aanmerkingen van den Heer KALM, zo menigvuldig, dat de Wilden en Franſchen, van derzelver Schors, Schuiten maakten, welke dertig Man en meer konden voeren, zynde niettemin zo ligt, dat zes Menſchen zulk een Schuit, met weinig moeite, en zo gezwind, zelfs over Bergen droegen, dat hy leegslyfs hun naauwlyks konde by houden in het gaan (*).

II. *Betula nigra.* Zwarte Berk.

(2) Berkeboom *met Ruitswys' ovaale, geſpitſte, dubbeld getande Bladen.*

Deeze Virginiſche, *de Zwarte* genaamd wegens

(*) *Stokholms Verhand.* 1751. XIII. Band. p. 151. Elders echter verhaalt die Autheur, dat men 'er tot deeze *Borkbooten* den Bast van den Amerikaanſchen Ypeboom gebruikte. *Reizen.* III. *Theill.* pag. 271. Zie de manier om die te maaken, *Hedend. Hiſt. of beſchryv. van Amerika.* III. Deel, bladz. 505. Misſchien geſchiedt het op de eene plaats van den eenen, op de andere van den anderen Boom.

(2) *Betula* Foliis rhombeo-ovatis &c. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. *uts.* Bet. Fol. ovatis &c. GRON. *Virg.* 188; 146. B. nigra Virginiana. PLUK. *Alm.* 67. RAJ *Dendr.* 12.

gens de zwartheid van de Schors, heeft de dunne Takken en de Bladsteelen ruig. De Bast is van Smaak als de Senega, dien men Ratelslang-Wortel noemt. De Heer CLAYTON heeft deeze Soort niet ver van de Watervallen der Riviere Potamock, naar het Westen, waargenomen. De Heer GRONOVIUS noemtze Berkeboom met langwerpig ovaale, gespitste, Zaagswys' getande Bladen. Uit het Sap van deezen wordt aldaar, zo wel als uit dat der Eschdoornen, veel Suiker gemaakt, die echter wat onaangenaam is van Smaak. De Boom heet by de Franschen *Merisier*, by de Engelschen *Suiker-Berk*, of ook Wilde en Zwarte Berk.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Zwarte Berk.*

(3) Berkeboom *met langwerpig Hartvormige, gespitste, Zaagswys' getande Bladen.*

III. *Betula lenta.* Taaije.

Deeze is in Virginie en Kanada door gemelden Heer gevonden. De Vrugt-Katten zyn Eyvormig, ongesteeld, en bestaan uit puntige onverdeelde Schubben. Waarschynlyk munt hy uit door de taaiheid van zyn Rys.

(4) Berkeboom *met rondachtige gekartelde Bladen.*

IV. *Betula nana.* Laage Berk.

In

(3) *Betula* Foliis cordatis oblongis &c. *Syst. Nat. Ibid.* Bet. julifera Fructu conoide Viminibus lentis. GRON. *Virg.* 115: 146.

(4) *Betula* Foliis orbiculatis crenatis. *Fl. Lapp.* 266. T. 6.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Laage Berk.*

In de Noordelyke deelen van Sweeden groeit eene kleine Soort van Berken, die men te regt *Laage-Berk* kan noemen. Meest komt dezelve voor, op de Laplandſche Bergen, welke 'er byna geheel mede begroeid zyn, en buitendien in de Moerasſen van Sweeden, als ook in Noorwegen, en Oostwaards in het Rusſiſche Gebied. Op de Bergen is het een laag kruipend Gewas, met kleine ronde Blaadjes, naauwlyks een Stroobreed groot; in de Wildernisſen van Sweeden, daar het in de Moerasſen groeit, zyn de Bladen grooter, en de Steelen van eens Mans langte, doch meest nederhurkende: in Tuinen overgebragt of geteeld, heeft het Bladen gekreegen van een Duimbreed groot. DILLENIUS heeft 'er takjes van uit Groenland bekomen en GMELIN uit de Ooſtelykſte deelen van Siberie. Men vindt het ook in Pruisſen en zo 't ſchynt in Poolen, niet alleen, maar zelfs in Switzerland, zynde aldaar, door den Heer GAGNEBIN, in de Moerasſen van *la Chaux d'Abelle* ontdekt, en aldus beſchreeven (*).

„ Het is een zeer Takkig Boompje, dat zig „ van één tot drie of vier Voeten op 't hoogſte „ verheft, voortloopende met Vezelachtige „ Wortelen, die rood zyn. De Schors der „ Stam-

6. f. 4. *Fl. Suec.* 777: 860. *Am. Acad.* I. p. 4. T. 1. *Hort. Cliff.* 442. ROYEN *Lugdbat.* 85. HALL. *Helv.* 158. GMEL. *Sib.* I. p. 170. Betula pumila Fol. ſubrotundis. AMM. *Act. Petr.* IX. p. 314. T. 14. *Ruth.* 259. OED. *Dan.* 91.

(*) *Act. Helv. Phys. Math. Med.* VOL. I. p. 58.

„ Stammetjes is in de Jongheid roodachtig; in „ de Ouderdom Zilver- of Paarlkleur, bedekkende een roodachtigen Bast, waar onder een „ groen Spint tot bekleedzel ſtrekt van het witte Hout. De buitenſte Bast der kleine Takjes of Rysjes is zwartachtig, met een zeer „ korte wolligheid bezet, die witachtig is. Aan „ dezelven ſtaan, overhoeks, kleine ronde, „ diep getande Blaadjes, dik, glanzig en glad, „ jong zynde Lymerig, oud zynde vast en ſtyf „ als Parkement, op de Oppervlakte verſierd „ met een menigte kleine Stipjes of Kuiltjes, „ gelyk die men op ſommige platte Madreporen „ waarneemt, of als op de Vingerhoeden, maar „ niet zo eenvoudig op 't gezigt. De grootſten „ van deeze Bladen gaan die van een Duit niet „ te boven, en de kleinſten die van een Linze. Zy zyn een weinig bitter van Smaak, „ en ſchynen van een vlug Salpeterig Zout „ doordrongen. Het zoete en aangenaame Water, dat men uit dit Gewas, in 't Voorjaar, „ door inſnyding bekomt, zou dienſtig zyn voor „ de Podagristen, voor de genen die met het „ Graveel en de Teering gekweld zyn; ook om „ de Vlakken van het Aangezigt weg te neemen, „ de Huid bevalliger te maaken, en wat dies „ meer is, even als het Vogt van den gewoonen Berkeboom, waar van de Bezems niet „ zo gewild zyn, als die van deezen kleinen.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Laage Berk.

„ De Bloemen zyn Katten, niet volkomen

„ een

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Laage Berk.*

„ een derde van een Duim lang, en half zo
„ dik. Zy bestaan uit verscheide bruine Schub-
„ ben, tusschen welken Meeldraadjes geplaatst
„ zyn aan een kleine Pees of gemeen Draadje
„ gehecht, met Zwavelkleurige Topjes, waar
„ van het Mannelyke Stuifmeel zig verspreidt
„ over de Wyfjes Katten, die aan den zelfden
„ Stam doch op verschillende plaatsen groeijen.
„ Dit zyn in 't eerst kleine dunne, groene,
„ Cylindrische Aairen of Aairtjes, zonder ken-
„ nelyke Steeltjes, geen zesde Duims lang,
„ doch die, groot wordende, vier of vyf Ly-
„ nen lang worden, ter breedte van twee of
„ drie Lynen op 't dikste. Zy zyn samenge-
„ steld uit verscheide Schubben, ten deele als
„ een Klaverblad gesneeden, ten deele stomp,
„ beiden gehecht aan een gemeene Spil, die
„ het midden beslaat van de Vrugt. Onder
„ ieder Schub is geplaatst een Zaad, met twee
„ Vliezige Wieken of Blaadjes, van eene Noo-
„ teboom- of Taankleur,"

Volgens LINNÆUS verstrekt deeze Naantjes-Berk tot de eenige Brandstof byna voor de Berg-Lappen of liever in plaats van Mot, om Rook te verwekken, dat hun voornaamste hulpmiddel is tegen de verschrikkelyke Plaag der Muggen, waar van ik elders gesproken heb; doch dit arme Volk tevens zeere Oogen geeft. Zy kunnen het in hunne Hutten niet houden, zonder dit Ongediert te verdryven door een gestadigen Rook, en hier toe wordt een smeulen-

de

de Brandstof vereischt (*). De witte Patryzen, in de Laplandsche Gebergten en Wildernissen de ysselyke Winterkoude van dat Gewest verduurende, leeven byna alleen van de Vrugten van dit Gewas, die zy weeten op te zoeken onder de Sneeuw. De Katten of Mannetjes Bloemknoppen worden, in 't Voorjaar, ook van hun gretig verslonden. Dit zelfde doen de Laplandsche Bergmuizen, Lemmingen genaamd, die in de Zomer van Gras en Kruiden leeven en het Koorn vernielen op het vlakke Veld: strekkende wederom, zo wel als de gedagte Patryzen, aan de Witte Vosfen tot Winter-Aas (†). De Sweeden geeven 'er, daarom, wel den naam [illegible] van

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Laage Berk.*

(*) *In Flora Lapponica* zegt onze Ridder, dat zy deeze gebruiken, wanneer hun Wilgen - Hout ontbreekt. Dit betreft de bewooners der Bergen, welke geen andere Brandstof hebben: die in de Bosschen huisvesten of ten platten Lande, neemen daar toe Zwam en andere dingen. Zie het I. DEELS, III. STUK van deeze *Natuurlyke Historie* bladz. 114, en het XII. STUK, bladz. 540, 563.

(†) Van dit laatste, wat de Lemmingen betreft, kan men een uitvoerig Berigt vinden in ons I. DEELS, II. STUK, bladz. 446 en vervolgens, alwaar zulk een Muis, Pl. XX. *Fig.* 1, is afgebeeld. De Heer GAGNEBIN, onzen Ridder niet wel begrypende, telt de Witte Vosfen ook onder de genen, die van deeze Berken Vrugten leeven, en zegt zeer grappig, dat zy 'er hoopen van maaken onder de Sneeuw (*font des amas de graine de cette Plante sous la Neige*); terwyl LINNÆUS maar van de Patryzen gezegd hadt, *sub Nive ea colligunt*. Gedagte Muizen eeten ook Mos of Aardschurft, zo wel als de Rendieren.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Laage Berk.*

van *Ryprys*, dat is Boompje der Witte Patryzen, aan; doch de Laplanders, in 't algemeen, noemen dit Gewas *Skirre* of *Skerre*, terwyl het, in Wester-Bothnie, *Klingrys* heet. De Smalanders tytelen het *Vrydags-Berk*, een bygeloovige benaaming, daar van afkomstig, dat het Gemeen zig allerzottelykst verbeeldt, dat de Roeden, waar mede onze Zaligmaaker gegeesfeld is, van zulk Berken-Rys zouden gemaakt zyn; voegende nog daar by, dat om die reden op deeze Soort van Berk een Vloek legt, van altoos by den Grond te moeten kruipen. Immers, noch deeze, noch eenige andere Soort van Berkeboom, heeft ooit, zo veel bekend is, in het Heilig Land gegroeid. Niet minder ongerymd noemen het de Finlanders *Wanha Coiwu* of Oude Berk, zig verbeeldende, dat het uit de Wortels van afgeleefde en verdorde Berken voortkomen zoude: want het verschil der Bladen is te groot.

VI. *Betula pumila.* Kleine Berk.

(6) Berkeboom *met Spatelvormige gekartelde Bladen.*

Van deeze, volgens KALM in Noord-Amerika voorkomende, wordt een byzondere Soort gemaakt, wegens de verschillende figuur der Bla-

(6) *Betula* Foliis obovatis crenatis. *Syst. Nat. Veg.* XIII. Mant. 124. Betula nana. KALM. *It.* II. p. 263.

Bladen, die aan 't end rond en breed zyn, en dieper ingefneeden, van onderen eenigermaate Wollig. Ook verfchillen de Wyfjes Katten in 't aanzien, doordien zy uit rimpelige Schubben beftaan. Voor 't overige gelykt hy zeer naar de Laplandfche Laage Berk. II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

(7) Berkeboom *met takkige Bloem- en Vrugt-fteeltjes.* VII. *Alnus* Elzeboom.

Onze Ridder betrekt hier, tot het Geflagt der Berken, een Boom, die men 'er by alle andere Autheuren van afgezonderd vindt, onder den naam van *Alnus*, dat is Elzeboom of Els. De Heer HALLER oordeelt zelfs, dat men 'er, gevoeglyk, drie Soorten van kan onderfcheiden, gelyk TOURNEFORT daar van agt Verfcheidenheden voorgefteld heeft. Van de gedagte Soorten is de eerfte de *Rondbladige Lymerige groene* van BAUHINUS, of de gewoone Els, op Waterige plaatfen groeijende, een middelmaatige Boom, dikwils Knoeftig, zelden regt van Stam, hebbende de Bladen geheel rond, zon-

(7) *Betula* Pedunculis ramofis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Alnus. *Fl. Lapp.* 340. *Fl. Suec.* 775 : 861. *Hort. Cliff.* 441. ROYEN *Lugdbat.* 85. GMEL. *Sib.* 171. *α.* Alnus rotundifolia glutinofa viridis. C. B. *Pin.* 428. Alnus CAM. *Epit.* 68. LOES. *Pruss.* Tab. 10. f. 1. *β.* Alnus folio incano. C. B. *Pin.* 428. TOURNF. *Inft.* 587. DOD. *Pempt.* 839. GOTTER *Fl. Belg.* 269.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Elzeboom.*

zonder Punt, van boven donkergroen en kleverig in 't aantasten, met evenwydig loopende Ribben, taamelyk diep getand; de tweede Soort is de *Ruige, gryze Els* van BAUHINUS, welke de Bladen in een punt uitloopende, met grooter insnydingen heeft, van boven met eenige Haairtjes yl bezet, van onderen digt begroeid met eene gryze Wolligheid. Zekere ruige Sponsjes, in de hoeken der Zydribben met de middelrib, voorkomende in de gemeene Els, hebben hier geen plaats. De derde Soort is de *Kleine* of *Berg-Els* van veele Autheuren, die de Bladen gespitst en effen of glad heeft, niet Lymerig noch ruig; hoewel de Toppen en Katten, in 't Voorjaar, ongemeen kleverig zyn. In figuur komen de Bladen van deeze nagenoeg overeen met die van de Tweede Soort. De hoogte van het Gewas is maar drie Voeten of wat meer: doch dit kan uit de Groeyplaats ontstaan. De Els met langwerpige groene Bladen van BAUHINUS, waar van PONTEDERA Verscheidenheden maakt, met een witte en bleeke Schors, zou, volgens het oordeel van den Heer HALLER, tot de Tweede betrokken kunnen worden, welke, volgens onzen Ridder, eene Verscheidenheid is van de gewoone Elzen.

Sommige Autheuren hebben de Katten van deezen Boom, dat te verwonderen is, met deszelfs Vrugten verward. By TOURNEFORT vindt menze zeer naauwkeurig in Afbeelding ge-

gebragt en onderscheiden. Zie hier hoe de groote BOERHAAVE de Vrugtmaakende deelen der Elzen beschryft. „ De Mannelyke „ Bloem, bestaande uit vier Meeldraadjes, ieder uit een hoek van den in vieren gesneeden „ Kelk voortkomende, en by troppen aan een „ lang Spilletje gegroeid, gelykt naar een Kat- „ te-Staart, uit een geschubde Kelk, die naar „ een Knop gelykt, voortgekomen. Aan een „ dergelyken Spil, op een andere plaats uit „ een Knop of geschubde Kelk gesprooten, „ zitten over de geheele langte samengedrukte „ Blaasjes, die met twee lange, roode, ge- „ hoornde Buizen voorzien zyn, en onder de „ Schubben verborgen, met één Zaadkorrel „ bevrugt. Dus wordt het een geschubde Vrugt, „ die platachtige Zaaden onder de Schubben „ verbergt."

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Elzeboom.*

Dat de Bloemsteeltjes, waar de Katten aan hangen, die in de Berken enkeld zyn, zo wel als de Vrugtsteeltjes, in de Elzen getakt voorkomen, maakt by onzen Ridder de Soortelyke onderscheiding: terwyl de tweede en derde Soort van dit Geslagt, zyns oordeels, genoegzaam aantoonen, dat de Natuur geen Kenmerken van Geslagts-onderscheiding tusschen de Elzen en Berken geopperd heeft.

Door geheel Europa, van Lapland tot in Spanje, komt dit Geboomte voor: hoewel men de Gryze Els, met ruige Bladen, meest op de Gebergten of drooge Landen; de gladde, groene,

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Elzeboom.*

ne, kleverige op vogtige plaatſen aantreft. Dus bevondt LINNÆUS de eerſte alleenlyk in de Laplandſche Wildernisſen; de laatſte in de laage deelen van Sweeden. In Ooſtenryk, aan den Donau, nam KRAMER ze beiden waar, zo ook GMELIN door geheel Siberie, en omſtreeks Dantzik vindt men groote Bosſchen van Elzen. In Pruisſen groeijen zy zo zwaar als Denneboomen. In onze Nederlanden komt de gewoone Els overal op broekige plaatſen en aan de kanten der Wateren als ook in de Rivieren voor: de ruige vindt men in de Zalliker-Waard en elders. Men noemtze in 't Italiaanſch *Alno*, in 't Franſch *Aulne*, in 't Engelſch *Alder-tree*, in 't Hoogduitſch *Erlen-* en *Ellernbaum.* De Sweeden noemenze *Ahl*, *Alder* of *Ulra*, de Laplanders *Leipe*, op Gothland *Arre.*

De Bladen zyn, in de Noordelyke Landen, gebruikelyk tot Schaapen-Voeder. De Laplanders kaauwen den binnenſten Bast, en met het roode Speekzel, dat daar van komt, beſtryken zy hunne Beeſten-Vellen, welke 'er rood van worden. Dus hebben zy hunne Schoenen, Broeken, en al wat van kaale Huiden gemaakt is, rood. Men kan van het aftrekzel van de Vrugt der Elzen goede Inkt maaken met Koperrood, en met den Bast wordt het Leder zwart geverwd. De Bladen, in Pap opgelegd, zyn tot verdryving van Gezwellen aangepreezen geweest. In de Alpiſche Bergen geneest

men,

men, zegt TOURNEFORT, de Lammigheden door middel van een Stooving in gedroogde en heet gemaakte Elzen-Bladen, welke ook zeer goed is voor de Jicht. BORELLUS heeft reeds aangemerkt, dat de Bladen, op die of dergelyke manier, Zweetdryvende zyn. Sommigen willen, dat in het Hout geen Weegluizen nestelen (*): anderen dat men met de Bladen de Vlooijen kan verdryven. De Wortel, van dit Water beminnende Gewas, is een goed openend en verwarmend Geneesmiddel. Van het Hout, of van den uitgeholden Stam, werden oudtyds Schuiten gemaakt (†), en t'is zeker, dat men in sommige deelen van Europa daar toe Elzeboomen van genoegzaame grootte en dikte vindt. Houten Pompen plagt men 'er veel van te hebben. Dus kunnen 'er ook Planken, Ribben en Paalen, van allerley dikte, van gezaagd worden; doch ten dien einde moet dit Hout eerst in 't Water gelegen hebben, en op den behoorlyken tyd gekapt zyn. De Knoesten geeven ongemeen fierlyk geaderde Plankjes, en het vermolmde Hart is goede Tontel. Veelerley Gereedschappen worden 'er van gemaakt: het dient voor de Draaijers en andere Werklieden, doch inzonderheid tot Paalen, die onder Water byna onverganglyk zyn. Op zodanige Paalen is, zo men verzekert, de gehee-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Elzeboom.*

lé

(*) Breslauer *Natur-Geschichten.* Aug. 1721. p. 171.

(†) Qui dubiis ausus committere Fluctibus Alnum. CLAUDIAN. Tunc Alnos primum Fluvii sensére cavatas. VIRG.

II, AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

le Stad Venetie, die rondom in 't Water ſtaat, gevestigd.

MORUS. Moerbezie-Boom.

Dit Geſlagt, mede tot de Viermannigen behoorende onder de Eenhuizige Planten, heeft zo wel de Mannetjes als de Wyfjes-Bloemen zonder Bloemblaadjes. In de eerſten is de Kelk eenbladig in vieren gedeeld; in de laatſten vierbladig met twee Stylen, een Vrugtbeginzel uitmaakende, dat Bezie-achtig wordt, of een ſamenhooping van Schub-achtige Beziën, welken ieder een enkel Zaad bevatten.

Zeven Soorten komen 'er in dit Geſlagt voor, waar van de meeſten in Indie huisvesten, doch onder welken ook onze gewoone Moerbezie-Boom behoort, als volgt.

I. *Morus alba.* Witte.

(1) Moerbezie-Boom, *met ſcheef Hartvormige gladde Bladen.*

De *Witte Moerbezie-Boom* wordt hier bedoeld, dus genaamd om dat hy Witte Vrugten draagt. Zulks evenwel heeft, zegt men, ook in

(1) *Morus* Foliis oblique cordatis lævibus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1055. p. 623. *Veg.* XIII. p. 710. *Hort. Cliff.* 441. *Hort. Ups.* 283. ROYEN *Lugdbat.* 211. DALIB. *Paris.* 290. Morus Fructu albo. C. B. *Pin.* 459. TOURNF. *Inſt.* 589. Morus candida. DOD. *Pempt.* 810. LOB. *Icon.* II. 196. DOD. *Kruidb.* 1267.

in de Gewoone plaats, wanneer dezelve op een witten Popelier of Abeelboom ge-ent is: want deeze Boomen laaten zig op allerley Ooftboomen niet alleen, maar ook op Olmen, Karstengeboomen en anderen Enten. De Witte, niettemin, dien men gewoonlyk dus noemt, is een byzondere Soort, oirspronglyk in Europa vreemd. Hy groeit in China overvloedig en dient aldaar tot Voedzel voor de Zydewormen, welken de Chineezen, als bekend is, en andere Natiën aan de Vaste Kust van Indie, in menigte voortteelen, om Zyde te bekomen voor hun Gewaad en Optooizel, als ook tot verzendinge buitenslands.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Moerbezie-Boom.*

Gedagte Moerbezie-Boom, aldaar genaamd *Sang* of *Ti Sang*, wordt van de Chineezen alleenlyk tot den Zyde-Teelt, en niet om de Vrugten, nagehouden. Om die zelfde reden heeft men, in Italie en Vrankryk, een menigte van deeze Boomen aangekweekt, ja zelfs in de Zuidelyke deelen van Noord-Amerika, en in Sweeden. Men vindt, in de Verhandelingen der Koninglyke Societeit van Londen, aangetekend, dat een eenig Man, in Virginie, op zyn eigen Land, tienduizend zulke Moerbezie-Boomen geplant hadt, hebbende bovendien een Akker met Zaad van Moerbeijen bezaaid, waar op zy zo digt als Koorn opgroeiden, en in plaats van Haagen van Kruisbessen en Berberissen, hadt hy dezelven van Moerbeziën, daar men de Bladen tot Voeding der Zydewormen

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Moerbezie-Boom.*

flegts behoefde af te fcheeren. In Sweeden zyn zy, door den Heer TRIEWALD, nu omtrent veertig Jaar geleeden, ook ingevoerd, en federt zodanig vermenigvuldigd, dat men 'er ook hope hadt op een goeden Zyde-Teelt (*).

De Witte Moerbezie-Boom heeft de Bladen glad, glanzig en helder groen; de Schors is ook veel effener en lichter van Kleur, dan in de gewoone, en de Vrugten, als gezegd is, wit of bleek, en wel zoet, doch laf van Smaak. Men kweektze derhalve niet om de Vrugten aan, niettegenftaande zy harder van natuur zyn, verdraagende niet alleen de Winterkoude, maar ook allerley befnoeijing beter, en geevende de Bladen vroeger in 't Voorjaar uit, dat in de kweeking der Zydewormen een groot voordeel is. Ook zyn zy juist niet gezet op een vetten Grond, groeijende zo hoog als de Olmen, wanneer menze daar toe tyd van Leven geeft. De Zyde van de Zywormen die men met derzelver Bladen voedt, is fyner, dan van degenen, die gevoed worden met gewoone Moerbezie-Bladen.

II. *Morus nigra.* Zwarte.

(2) Moerbezie - Boom *met Hartvormige ruuwe Bladen.*

Dee-

(*) Zie het I. DEELS XI. STUK van deeze *Natuurlyke Hiftorie*, bladz. 536, & *Stokholmfe Verhand.* VII. Band, bladz. 24, enz.

(2) *Morus* Foliis cordatis fcabris. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII.

Deeze wordt gewoonlyk de Zwarte genoemd, in 't Latyn *Morus nigra* of ook wel *celsa*, dat is de hooge, in vergelyking, niet met den voorgaanden, maar met de Braamboozen, die ook den naam van *Morus* gevoerd hebben, worden-de dan *Mora bassa* geheten. Verkeerdelyk heeft men, derhalve, in de Winkelen, de Moerbeijen *Mora Celsi*, als naar den grooten Geneesheer der Romeinen, getyteld. De Griekfche naam, van deezen Boom, is *Moros*, de Italiaanfche *Moro*, de Franfche *Meurier*, de Engelfche *Mulberry-Tree* en de Hoogduitfche *Maulbeerbaum*. Het Hebreeufch woord *Bak* is dus vertaald, en men vindt gewaagd van een Dal van Moerbezie-Boomen, 't welk door te gaan een ftaat van bekommering zou uitdrukken. Ten minfte blykt 'er uit, dat zy in de laagte groeiden, in 't Beloofde Land (*).

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Moerbezie Boom.*

De Moerbezie-Boom wordt zinnebeeldig genoemd de Boom der Wysheid of de Wyste der Boomen; om dat hy, als verftandiglyk, zig met de uitbotting niet verhaast, maar den Zo-

XII. *Hort. Cliff.* 441. *Hort. Ups.* 283. *Mat. Med.* 422. ROYEN *Lugdbat.* 211. DALIB. *Paris.* 290. Morus Fructu nigro. C. B. *Pin.* 459. Morus. DOD. *Pempt.* 810. DOD. *Kruidb.* 1267. LOB. *Icon.* II. 196. TOURNF. *Inst.* 589.

(*) Pfalm. LXXXIV. Vers 7. Nog nader zou dit blyken uit 1 *Chron.* XXVII. Vers 28, volgens gedagten Sweedfchen Heer TRIEWALD (Zie *Stokholms. Verh.* VII. Band, bladz. 197.) maar men vindt aldaar een ander Woord, 't welk *Sycomori* of Wilde Vygeboomen vertaald is.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Moerbezie-Boom.*

Zomer afwagt en dus zyn Loof befchut voor de Voorjaars-Koude (*). Dit maakt ook, dat hy dan zeer fchielyk groent. Hy wordt, door den tyd, eene groote Boom, kunnende, wanneer hy op een luuwe plaats ftaat, of tegen een Muur geplant is, den Vorst van onze Gewesten uitftaan; doch anders gebeurt het dikwils, dat zy of ten deele of geheel dood vriezen in een harde Winter. Nu vyfentwintig Jaar geleeden heeft menze eerst in de Noordelyke deelen van Vrankryk zodanig vermenigvuldigd, dat de Sweedfche Ryksraad SCHEFFER op een Landgoed, den Marfchalk van Belle-Isle toebehoorende, niet ver van Parys, meer dan vierduizend Moerbezie-Boomen vondt, zynde wel nog zeer jong, doch met welker Bladen men zo veel Zydewormen gevoed hadt, dat in 't jaar 1751, voor dien Marfchalk, tien Pond Zyde daar van gewonnen ware (†).

Om de Boomen, ten dien einde, veel Bladen te doen geeven, worden 'er, wanneer zy vyf Voeten hoog zyn, de Takken afgefneeden. Men laat 'er maar drie of vier aan, die tot vier Duimen afftands van den Stam zyn ingekort. Het volgende Jaar fnydt men, in de Voortyd, de

(*) Morus fapientisfima Arborum dicitur. PLIN. *Hift. Nat.* Libr. XVI.

(†) *Stokholms. Verhand.* XV. Band, bladz. 287. Men zegt in het Vertoog dien aangaande niet, of dit Witte dan Zwarte Moerbezie-Boomen zyn.

de Takken wederom ten deele af, en dit moet jaarlyks geschieden, tot dat zy agt Jaaren bereikt hebben: vervolgens besnoeit menze slegts om het derde Jaar. Driemaal 's Jaars moet de Aarde, rondom den Stam, met Houweelen of met de Spade geroerd of omgespit worden. Men mestze, in de Herfst, met Stroo en Mest, met verrotte Boombladen, of ook, gelyk in de Zuidelyke deelen van Vrankryk geschiedt, met het overblyfzel der uitgeperste Druiven. Dit wordt twee Duim dik over de Wortels heen gelegd.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Moerbezie-Boom.*

De Gestalte der gewoone Moerbezie-Boomen is iedereen bekend. Zy hebben den Stam en de Takken veelal krom, knoestig, met een ruuwe Schors: de Bladen zyn Hartvormig, aan de kanten scherp getand, donker groen, dik, styf, en ruuw van Oppervlakte. De Takken zyn broosch, waaijende ligt aan stukken: weshalve men deeze Boomen op luuwe plaatsen dient te planten. Tegen een Muur groeijen zy zeer weeldig, en bekleeden dien niet alleen fierlyk, maar draagen dus ook zeer veel Vrugt. Somtyds, echter, vindt men deeze Boomen, inzonderheid wanneer zy oud worden, alleenlyk beladen met zogenaamde *Loerbeziën*, of enkel Mannelyke Bloemen, en dus wordt zelfs, door den schranderen en naauwkeurigen PONTEDERA, van eenen gewoonen Moerbezie-Boom, die onvrugtbaar is,

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Moerbezie-Boom.*

is, gewag gemaakt (*). Buiten twyfel zal die Autheur zulks wel onderzogt hebben, en in een Land, gelyk Italie, alwaar duizenden van deeze Boomen zyn, was daar goede gelegenheid toe. Sommigen willen, dat de Witte onvrugtbaar zyn zouden, doch daar van hebben wy het tegendeel gezien. 't Is ondertusſchen waar, wanneer de Boomen zodanig beſnoeid worden, om veel Bladen te geeven, dat 'er dan ook dikwils weinig Vrugt aan groeit; waar omtrent de Moerbezie - Boomen zeer kieſch zyn. Onze Ridder hadt altoos, in de Witte, op den zelfden Stam, en aan de zelfde Takjes, Mannelyke en Vrouwelyke Bloemen, welke laatſten de Vrugtbeginzels zyn, waargenomen, doch de Zwarte merkt zyn Ed. als tweehuizig aan (†).

De Vrugten, gemeenlyk Moerbeijen genaamd, hebben, als bekend is, wanneer zy zwart en dus wel ryp geworden zyn, een zeer aangenaame Smaak, en, wat 'er ook ſommigen van gezegd hebben, eene verfrisſchende, verſterkende en verkoelende hoedanigheid. Zy lesſchen den Dorst, herſtellen den Appetyt, en maaken Afgang, mids men ze voor den Maaltyd nuttige. Van dezelven wordt een Syroop en

(*) Morus vulgaris ſterilis. PONT. *Anth.* 224.

(†) In hac Arbore (ſcilicet Moro alba,) ſemper Florum Racemos alios Masculinos, alios Fœmininos obſervavi in eadem Planta et Ramulo, nec unquam Mas aut Fœmina Arbor ſolum. *Hort. Cliff.* De *Morus vulgaris* noemt zyn Ed. *in Spec. Plant.* Ed. II. *Dioika.*

en Konſerf gemaakt, die zeer lekker zyn, geevende aan Drankjes, door haar Bloedroode Sap, een ſterke Kleur. De onrype, roode Moerbeijen, niettemin, zyn in de Apotheeken van meer gebruik, doordien zy verkoelende tevens ſterk ſamentrekken, en dus tegen Ontſteekingen dienen van den Mond en Keel, in Gorgeldranken. Nog groen zynde, gedroogd, en in Poeijer ingegeven, ſtoppen zy en ſtempen de overmaatige Ontlastingen: ja dienen zelfs tegen den Bloedloop. De uitbottende groene Knoppen zyn, op de zelfde manier ingenomen, een hulpmiddel voor het Graveel. De Bladen van deezen Boom geſtampt, en als een Pap met Azyn opgelegd, geneezen ſomtyds de Plekken, daar men zig gebrand heeft. De Schors der Wortelen is tegen den Lintworm, wanneer men het Aftrekzel daar van, op een nugteren Maag, inneemt, aangepreezen. Van den Bast deezes Booms kunnen Touwen gedraaid en Stoffen geweven worden. Het Hout, dat geel en hard is, kan men tot Werkhout gebruiken, in plaats van dat der Ypen. Het heeft dit voordeel, dat 'er geen Weegluizen of ander Ongediert in neſtelen, zo men verzekert.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Moerbezie-Boom.*

(3) Moerbezie-Boom *met gepalmde Bladen Stekelige Vrugten.*

III. *Morus Papyrifera.* Papierboom.

(3) *Morus* Foliis palmatis, Fructibus hispidis. *Syst. Nat.* XII.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Papierboom.*

De Japansche *Papierboom*, behoorende tot dit Geslagt, maakt deeze Soort uit. Zy noemen hem *Kaadsi*, wordende van KAEMPFER aldus beschreeven. „ Uit een Houtigen sterk „ gearmden Wortel stygen verscheide regte, „ dikke, effene, Stammen, die een vetten, „ dikken, taaijen Bast hebben, van buiten „ ruuw, van binnen glad. Het Hout is broosch, „ bekleedende een groot, week, Hart. De „ Looten zyn vet en eenigermaate Wollig, uit „ den groenen donker paarsch. De Bladen, „ aan dezelven ongeregeld geplaatst, hebben „ lange, ronde, Haairige Steelen: zy zyn ge„ smaldeeld in drie of vyf Kwabben, die ieder „ op zig zelf gelyken naar de Bladen van Doo„ ve Netels, zynde aan de kanten sterk ge„ tand, vlak, dun, ruuwachtig, van boven „ donker, van onderen helder groen. Afge„ plukt zynde verdorren zy, gelyk ook de dun„ ne Takjes of Looten, zeer gezwind. Van „ onderen hebben zy dikke Ribben, en zyn „ bovendien sterk geaderd. De Vrugten uit de „ oxels der Bladen, digt naar de enden der „ Looten toe, in de Maanden Juny en July „ voortkomende, op korte Steeltjes, zyn rond, „ grooter dan een Erwt, met donkerpaarsch Haair „ bezet, en uit zeer kleine langwerpige Kor„ rels

XII. *Veg.* XIII. Morus sativa Foliis Urticæ mortuæ, Cortice Papyrifera. KAEMPF. *Amœn.* 471. T. 472. Morus &c. Japansche Papierboom. SEB. *Kab.* I. p. 44. T. 28. f. 1.

„ rels famengefteld, van Kleur eerst groen, II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.
„ ryp wordende donker rood, en een zoet
„ Sap inhoudende. Of 'er Bloem-Katjes voor-
„ af gingen, hadt hy niet gezien."

„ Deeze Boom wordt in Japan, op de Berg- *Papier-boom.*
„ Akkers, van Stek geteeld, dat in 't kort
„ Wortel fchiet, en middelerwyl verdort,
„ geevende de Stoel verfcheide Looten uit,
„ welken, na een Jaar verloops, een halven
„ Arm dik geworden, men affnydt tot het maa-
„ ken van dat dunne Papier der Japoneezen,
„ onder den naam van *Papier van Boombast* by
„ ons bekend en aan de Haairachtige Vezelen,
„ die 'er in zyn, kenbaar. Het is taay, kun-
„ nende, wanneer men het in malkander draait,
„ tot Banden gebruikt worden. Het ruuwfte,
„ dat van eenen Wilden Heefter wordt ge-
„ maakt, neemt men tot het inpakken van
„ Koopwaaren, gelyk by ons het Graauw of Pak-
„ Papier. De Hoofdftad van Syriga verkoopt
„ Papier van dien aart, dat dikker en wonder
„ fterk is, fierlyk befchilderd en zo groot als
„ genoeg is tot een Kleed, zynde hetzelve zo
„ famengepakt, dat men het voor Katoene of
„ Zyden Stoffen zoude aanzien. De Siammers
„ maaken hun Papier, zo zwart als wit, beiden
„ ruuw, ook van den Bast van zekeren Boom,
„ daar zy met een foort van Potloods- of Aarde
„ Pen op fchryven, niet met een Penfeel, ge-
„ lyk de Japanners en Chineezen. Deeze laat-
„ ften bereiden, zo wel als die van Tonquin,
„ hun

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. „ hun zeer dunne Papier, dat eene bleek geel-
„ achtige Kleur heeft, van Katoen, of ook van
„ Boomachtig Riet, Bamboes genaamd. Voor
„ 't overige is dit Papier van Boombast by de
„ meeste Indische Volkeren, beoosten de Gan-
„ ges, in gebruik."

IV. *Morus rubra.* Virginische. (4) Moerbezie-Boom, *met Hartvormige, van onderen ruige Bladen en Rolronde Bloemkatten.*

Waarom deeze de *Roode* genoemd wordt, daar hy de Vrugt zwartachtig paarsch heeft, gelyk de gewoone, verstaa ik niet. Ten minste getuigt de Heer CLAYTON 'er dit van, zeggende dat de Bladen zeer groot zyn, en naar jonge Vygebooms-Bladen gelykende. PLUKENETIUS noemt het een *Virginischen* Boom met Moerbezie-Bladen. De Katten zyn van dikte als een Schryfpen en twee Vingerbreed lang, verschillende dus aanmerkelyk van die der andere Soorten.

V. *Indica.* Oostindische. (5) Moerbezie-Boom, *met langwerpig ovaale,*

(4) *Morus* Foliis cordatis, subtus villosis, Amentis cylindricis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. M. Fol. subtus tomentosis, Amentis longis dioicis. GRON. *Virg.* 146. Morifolia Virginiensis arbor &c. PLUK. *Alm.* 253. T. 246. f. 4.

(5) *Morus* Foliis ovato-oblongis, utrinque æqualibus inæqualiter serratis. *Fl. Zeyl.* 337. Morus Indica. RUMPH. *Amb.* VII. p. 8. T. 5. Tinda-Parua. *Hort. Mal.* I. p. 87. T. 49. Betulæ species &c. BURM. *Zeyl.* 49. BURM. *Fl. Ind.* 195.

le, wederzyds gelyke Bladen, die ongelyke Tandjes hebben. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Deeze kwam by HERMANNUS voor als een ſoort van Berkeboom, en inderdaad de gelykenis van den *Tinda Parua* van Malabar, zo wel als van den Oostindiſchen Moerbezie-Boom by RUMPHIUS, is zodanig, mids dat men begrype deezen het Wyfje en de anderen Mannetjes geweest te zyn. Dus is deeze Boom dan ook Tweehuizig, gelyk onze gemeene Moerbezie-Boomen. Hy heeft een regten, dikken, doch geen hoogen Stam, bekleed met een Sappige Schors, die uit den bruinen en graauwen gemengd is, en, als men 'er in kapt, dan loopt 'er een kleverig Vogt uit, als Melkwey. De Bladen, die op lange Steelen ſtaan, gelyken veel naar onze Moerbezie-Bladen. De Vrugten komen zonder Katjes of Loerbeziën voort, zynde bezet met kleine Haairtjes: zy gelyken veel naar onze Moerbeijen, hebbende omtrent de grootte van een Hazelnoot. Eerst zynze wit, dan rood en worden eindelyk zwart, als wanneer zy een lekkere Smaak hebben, en Sappig zyn. De Bladen van deezen Boom worden ook als Moeskruid gekookt en gegeten van de Indiaanen. De Sineezen op Ambon, zegt RUMPHIUS, hielden hem voor den zelfden Moerbezie-Boom, als waar mede de Zydewormen, in hun Land, gevoed worden.

(6) Moer-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

(6) Moerbezie - Boom, *met langwerpig ovaale, wederzyds gelyke Bladen, die gelyke Tandjes hebben.*

VI. *Tatarica.* Tartatische.

By Asoph groeit deeze, die veel naar den Oostindischen gelykt, doch de Blad- en Vrugtsteeltjes langer, de karteling der Bladen duidelyker heeft en Vrugten even als de gewoone of Tweede Soort. Zy komt ook voor, op de onder loopende Landen aan de Rivieren Wolga en Tanais: zynde deeze Soort tot Voedzel der Zydewormen zeer uitmuntende, volgens den Heer FORSTER.

VII. *Tinctoria.* Stokvisch-hout-Boom.

(7) Moerbezie - Boom *met langwerpige Bladen, die aan de eene zyde langer zyn; en enkele Doornen in de Oxelen.*

In de Westindiën, in 't byzonder op Jamaika, groeit een Boom, wiens Hout, onder den naam van *Fustick - Wood* by de Engelschen bekend, om de Wol geel te Verwen gebruikt wordt.

(6) *Morus* Foliis ovato - oblongis, utrinque æqualibus, æqualiter serratis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII.

(7) *Morus* Foliis oblongis, basi hinc productioribus, Spinis axillaribus solitariis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Morus lactescens, Foliis oblongis &c. BROWN. *Jam.* 339. Morus Fructu viridi &c. SLOAN. *Jam.* 128. *Hist.* II. p. 3. T. 158. f. 1. RAJ. *Dendr.* 14. Morus quæ Tataiiba. PLUM. *Ic.* 199. T. 204. Zanthoxylum aculeatum &c. PLUK. *Alm.* 596. T. 239. f. 3. Fustick - Wood. RAJ. *Dendr.* 666. Tatai-iba. MARCGR. *Bras.* 119.

wordt. RAY zegt, dat deeze Boom de zelfde is met de *Tataliba* of *Tataiiba* der Brasiliaanen. Dit is een Boom, die een Aschgraauwe Schors en het Hout van binnen Saffraankleurig heeft; de Bladen spits en Zaagswys' getand, naar die der Berkenboomen eenigermaate gelykende, aan de Takken hier en daar geplaatst. Dezelve draagt een Moerbezie-achtige Vrugt, die rond is, uit veele Korrels samengesteld en bleek van Kleur, bezet met bruine, niet zeer lange, Draadjes. Deeze Vrugten worden aldaar, als by ons de Moerbeziën of Braamboozen, 't zy op zig zelf alleen, of met Suiker en Wyn gegeten. Het Hout is zeer hard en duurzaam, zo in 't Water, als in de open Lugt, altoos groen, doch geevende door 't kooken, wanneer het oud is, een schoon geele Kleur. Hy groeit in de Bosschen, voornaamelyk aan de Zee-Kust.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. Stokvisch-hout-Boom.

Door SLOANE wordt de Westindische Boom, die het gedagte Geele Verwhout geeft, afgebeeld, en BROWNE stelt hem voor, onder den naam van *Melkgeevende Moerbezie-Boom*, met langwerpige gespitste Bladen, aan de uitwaardse kanten meer uitgerekt, en het Hout Citroenkleur. De Heer JACQUIN beschryft deeze Soort, door hem in groote Bosschen by Karthagena en op veele Karibische Eilanden waargenomen, als volgt.

„ Het is een hooge takkige Kroonboom, ge-
„ heel vol Melk, die eenigszins Lymerig is en

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Stokvisch-Hout-Boom.

„ Zwavelkleurig. Het Hout is geel en dient „ tot verwen. In de Oxels zitten Elsvormige „ enkelde Doornen, doch die men dikwils aan „ geheele Takken mist. De Bladen zyn lang- „ werpig ovaal, gespitst, getand, wederzyds „ glad, geaderd, aan de eene zyde van agteren „ korter, kort gesteeld, van verschillende groot- „ te. De Mannetjes hebben enkelde hangen- „ de Katten, van twee of drie Duimen lang: „ De Wyfjes Kogelronde Schepzels, die „ groenachtig zyn, op korte Steeltjes. Tus- „ schen de Vrouwelyke Bloemen, uit welken „ deeze Schepzels zyn samengesteld, heb ik „ eenige Kafachtige Lighaampjes waargenomen, „ zynde misschien verdrukte en uitgedroogde „ Bloemen. De Mannelyke hebben vier Meel- „ draadjes, en dubbelde Meelknopjes, die by „ de uitstrekking van de Draadjes al het Stuif- „ meel Veerkragtig uitwerpen: de Vrouwelyke „ hebben een enkelen Styl met een spitsen „ Stempel. De Kelk is in de eersten in vieren „ gedeeld, in de laatsten vierbladig. Altoos is „ deeze Boom tweehuizig. De Vrugten, die „ uit den groenen geel en zoet zyn, worden „ van de Vogelen bemind. Het Hout, dat de „ Spaanschen *Morita*, de Hollanders *Stokvisch-* „ *Hout* noemen, wordt naar Europa, ten dien- „ ste der Verweryën, afgescheept."

Gedagte Heer oordeelde byna, dat deeze en de *Morus tinctoria* van onzen Ridder de zelfde Boom waren, ontstaande mooglyk de ruuwheid der

der Bladen, zegt hy, zo dezelve plaats heeft, uit het verschil van Grond. De Heer MILLER, naamelyk, maakt gewag van twee Soorten, waar van de eene de Bladen ruig heeft, en daar toe was de onze betrokken. Deeze Soort is dan zo wel tweehuizig als de gewoone Europische zwarte Moerbezie-Boom, die ook Melk uit zyne Bladen en Bladsteelen uitgeeft. De Engelsche naam *Fustick-Wood* zal waarschynlyk van den vunsen Reuk, die 'er den naam van Stokvisch-Hout aan heeft doen geeven, afgeleid zyn.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

GUETTARDA.

De benaaming zal zien op den Franschen Heer GUETTARD, door zyne Werken en Vertoogen inzonderheid in de Kennis der Delfstoffen vermaard zynde.

De Geslagts-Kenmerken bestaan daar in, dat de Bloemen, zo wel de Mannelyke als de Vrouwelyke, een Cylindrischen Kelk hebben en eene Bloem, welke in zeven Slippen is verdeeld, zynde Trechterachtig. De Stamper is enkeld: de Vrugt een drooge Pruim.

De eenigste Soort (1), zo wel in Oost- als in Westindie voorkomende, voert den bynaam van

I. *Guettarda speciosa.* Sierlyke.

(1) Guettarda. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1064. p. 628. *Veg.* XIII. p. 715. Halesia arborescens &c. BROWN. *Jam.* 205. T. 20. f. 1. OSB. *Reize.* p. 275, 359. BURM. *Fl. Ind.* 300. l. 208.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

van *Speciosa*, wegens haare Sierlykheid. BROWNE, die dezelve op Jamaika vondt, hadt 'er den naam van *Boomachtige Halesia*, met rondachtige van onderen verzilverde Bladen, aan gegeven. OSBECK nam ze op Java waar, als een Takkige Boom, met welriekende Bloemen. Dezelve heeft de gestalte van de Hernandia, zegt LINNÆUS, en zeer groote ovaale of Spatelvormige Bladen, die gesteeld zyn en geheel effenrandig. De Bloemsteeltjes hebben dubbelde Pluimen van Mannetjes Bloemen, die Trechterachtig zyn, met zeven Meeldraadjes, en de Vrouwelyken zyn byna van de zelfde figuur, doch hebben een Draadachtigen Styl. De Vrugt is rondachtig, uit zes groote Houtige Zaaden samengesteld.

QUERCUS. Eikeboom.

Dit Geslagt en eenige volgende behooren tot den Rang der Veelmannigen. Voorts zyn de Kenmerken, dat de Mannetjes - Bloemen een byna vyfsneedige Kelk hebben en van vyf tot tien Meeldraadjes: de Wyfjes - Bloemen een eenbladige, onverdeelde, ruuwe Kelk en van twee tot vyf Stylen. Het Zaad is een Eikel.

Het bevat veertien Soorten, onder welken de volgende de eerste is: naamelyk

(1) Eikeboom *met Lancetswyze, effenrandige, gladde Bladen.*

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

Onder deeze bepaalingen is door den Heer GRONOVIUS voorgesteld, de Eik of liever Groen-Eik van Maryland, met een lang, smal, Wilgen-Blad, van RAY, dat is de Eik met Vlas- of Wilgen-Bladen van BANISTER, waar van de Bladen, volgens de Waarneeming van CLAYTON, in een zagte Winter dikwils niet afvallen. Hier toe wordt in de eerste plaats betrokken, de Eik met Wilgen-Bladeren van CATESBY, die week van Hout is, eu in Virginie de Bladen vallen laat, doch in Karolina dikwils behoudt: in de tweede plaats, de altyd groene Eik met smalle Bladeren van dien zelfden Autheur. Deeze heeft zeer hard en taay doch tevens grofdraadig Hout: het wordt een zeer hooge Boom, maar krom van Stam, aan de Zoute Moerassen. Op hooge plaatsen groeit hy regt. De Eikels strekken tot Voedzel aan de Indiaanen. In de derde plaats komt hier in aanmerking de Laage Eik, met korte Wilgen-Bladeren, die gemeenlyk een laage Boom blyft, groei-

I. *Quercus Phellos.* Wilgen-bladige.

(1) *Quercus* Foliis lanceolatis integerrimis glabris. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1070. p. 629. *Veg.* XIII. p. 716. Q. sive Ilex Marilandica Folio longo angusto Salicis. RAJ. *Dendr.* 8. CATESB. *Car.* I. T. p. 16. *β.* Q. sempervirens Foliis oblongis non sinuatis. CAT. *Car.* I. T. p. 17. *γ.* Quercus humilis Salicis Folio breviore. CAT. *Car.* I. T. p. 22. SELIGM. *Vog.* I. Band. Pl. 32, 34 & 44.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

groeijende van zelf op dorre magere Gronden Alle deeze Verscheidenheden heeft CATESBY in Afbeelding gebragt.

II. *Quercus Molucca.* Molukse.

(2) Eikeboom *met Lancetswys' ovaale effenrandige, gladde Bladen.*

Op sommigen van de Molukkische Eilanden groeit een Boom, die in Vrugten en Hout onze Eiken veel gelykt, doch geenszins in de Bladeren, welke meer overeenkomst hebben met die der Citroenboomen. Deszelfs Stam is regt, hoog en taamelyk dik; de Schors doorgaans effen en graauw: de Takjes en Looten staan meest overend, tegen de natuur der andere Eiken: de Vrugten zyn korter en dikker dan andere Eikels; ook harder van Schaal en hebben van onderen een Kuiltje. Van de Varkens worden die met Smaak gegeten. Het Hout is vezeliger, doch hard, en tot Timmerhout, zelfs voor zwaare Vaartuigen, bekwaam. Het wordt van de Inlanders weinig gekapt. Sommigen noemen hem in 't Maleitsch, misschien wegens de gelykheid die het Hout met ons Eikenhout heeft, of om dat het van de Hollanders gezogt wordt, *Caju Hollanda*, dat is Hollandsche Boom.

(3) Ei-

(2) *Quercus* Foliis lanceolato - ovatis integerrimis glabris. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Quercus Molucca. RUMPH. *Amb.* III. p. 85. T. 56. BURM. *Fl. Ind.* p. 301. l. 201.

(3) Eikeboom *met langwerpig ovaale onverdeelde, Zaagswys' getande en gesteelde, van onderen gryze Bladen, hebbende de Schors zonder barsten.*

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. III. *Ilex.* Groen-Eik.

Dit is de Boom, welken de Franschen *Chêne verd*, dat is Groen-Eik noemen, of ook *Yeuse*, de Spaanschen *Enzina*, de Italiaanen *Elice*, 't welk naby komt aan den Latynschen naam *Ilex*. De Grieksche naam is *Prinos*, doch THEOPHRASTUS schynt hem *Smilax* te heeten. PLINIUS zegt, dat 'er van de *Ilices* twee Soorten zyn, waar onder die in Italie, met het Loof weinig van de Olyfboomen verschillende, van sommige Grieken *Smilaces* genoemd werden, doch aldaar *Aquifoliæ*, gelykende de Bladen, uitgenomen dat zy niet gedoornd zyn, veel naar die van Hulst.

In de Zuidelyke deelen van Vrankryk, in Provence naamelyk en Languedok, valt dit Geboomte veel. CLUSIUS nam den *Ilex* in Spanje waar, van grootte zynde als een Appel- of Peereboom, en beschryft hem dus. „Aan „zyne Takken, die hy breed uitspreidt, ko-„men

(3) *Quercus* Foliis ovato-oblongis &c. *Hort. Cliff.* 448. ROYEN *Lugdbat.* 81. GOUAN. *Monsp.* 491. Ilex oblongo ferrato folio. C. B. *Pin.* 424. Ilex arborea. J. B. *Hist.* I. p. 95. *β.* Quercus Smilax Foliis oblongo-ovatis &c. ROYEN *Lugdbat.* 81. Ilex folio angusto non ferrato. C. B. *Pin.* 424. Smilax Dalech. J. B. *Hist.* I. p. 101. fig. TOURNF. *Inst.* 583. DOD. *Pempt.* 829. DOD. *Kruidb.* 1298.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

„ men rondachtige Bladen, van boven groen, „ van onderen wit, en in de volwasfen Boo„ men geheel ongedoornd. Zy vallen nooit af, „ en hier van heeft de Boom zyn naam. Aan „ de enden der Takjes draagt hy langwerpige „ Katten, die zig uitbreiden in geele Mosach„ tige Bloempjes, beftooven met een zeer fyn „ Meel. Op eenige andere afgezonderde Steel„ tjes komen de Eikels voort, naar die der Ei„ ken gelykende, nu grooter en langer, dan „ kleiner en korter, die fomtyds voor de „ rypheid zwart worden en zekere Gom uitgee„ ven, welke heet doch niet onaangenaam is „ van Smaak. De rypen bevatten, in een zwart„ achtige Bast, een vaste, zoete, witte Pit, „ die van fommigen zo lekker geoordeeld wordt „ te zyn als onze Karftengen en Hazelnooten. „ Hierom worden zy ook, in fommige Steden „ van Spanje, in de Maanden Oktober en No„ vember, op de Markt te koop geveild. Dus „ heeft PLINIUS niet zonder reden gezegd, „ dat men in Spanje de Eikels op Tafel zet, „ onder de Nageregten" (*).

De andere Soort, *Smilax Dalechampii* genaamd, is door de ongekartelde Bladen alleen van

(*) In 't Vatikaan, te Rome, ftondt, volgens dien Autheur, een *Ilex*, die ouder was dan de Stad, en hy fpreekt van een anderen, wiens Stam vyfendertig Voeten omtreks hadt, geevende tien Takken uit, ieder als een geheele Boom, zo dat hy zig als een Bofch vertoonde. Libr. 16. Cap. 44.

van de voorgaande verschillende, en LINNÆUS merkt het als eene veranderlykheid in deeze Boomen aan, dat sommigen getande, anderen ongetande Bladen hebben, blykende zulks daaruit, dat het dikwils op een en den zelfden Stam plaats heeft, wordende deeze Soort, buiten de Schors, moeielyk van den Korkboom onderscheiden. Thans is daar toe ook, als eene Verscheidenheid, de volgende Soort betrokken (*). II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

(4) Eikeboom, *met langwerpig ovaale, gulpig gedoornde, ongesteelde, van onderen Wollige Bladen, de Eikelen gesteeld.* IV. *Quercus Gramuntia.*

Deeze is, onder den naam van Groen-Eik met rondere en gedoornde Bladen, uit het Bosch van Gramont, door MAGNOLIUS, in zyne beschryving der Planten, die omstreeks Montpellier groeijen, voorgesteld. Anderen hebben 'er, onder de gedagte bepaalingen, insgelyks gewag van gemaakt. Het zal eene verbastering of verandering zyn van de voorgaande Soort.

(5) Ei-

(*) β. Quercus Gramuntia. *Sp. Plant.* 1413. GERARD *Prov.* 531. Zie *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 716.

(4) *Quercus* Foliis oblongo-ovatis &c. SAUV. *Monsp.* 96. GOUAN. *Monsp.* 491. Ilex Foliis rotundioribus & spinosis e Luco Gramuntio. MAGN. *Monsp.* 140.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. V. *Suber.* Korkboom.

(5) Eikeboom, *met langwerpig ovaale, onverdeelde, Zaagswys getande, van onderen Wollige Bladen, hebbende een Spongieuse barstige Schors.*

Door dit laatste byna alleen is deeze Soort van den Groen-Eik onderscheidelyk. Zy groeit ook veel in de Zuidelyke deelen van Vrankryk, omtrent de Pyreneen, doch meest in Spanje en Italie, zelfs tot by de Stad Rome. De Grieksche naam is *Phellos*, de Latynsche *Suber*, de Italiaansche *Sugaro*, de Spaansche *Alcornoque*, de Fransche *Liége*. De Engelschen geeven 'er den naam van *Cork-Tree* aan, die met den Nederduitschen *Korkboom* strookt: hoewel de onzen hem ook *Vlothout* noemen.

De Boom is van middelmaatige grootte, dikker dan de Groen-Eik, doch minder digt van Takken, met grooter en ronder Bladen. Sommigen hebben van den breedbladigen Korkboom twee Soorten gemaakt, waar van de eene haare Bladen behoudt, de andere die 's Winters verliest; maar 't is zeker dat zulks afhange van 't Klimaat. Het laatste heeft voornaamelyk plaats omtrent de Pyreneesche Bergen. Hy draagt Eikels

(5) *Quercus* Foliis ovato-oblongis &c. *Hort. Cliff.* 448. ROYEN *Lugdbat.* 81. *Mat. Med.* 427. SAUV. *Monsp.* 96. GOUAN. *Monsp.* 491. Suber latifolium perpetuo virens. C. B. *Pin.* 424. Phellos five Suber. DOD. *Pempt.* 829. DOD. *Kruidb.* 1299. Suber. TOURNF. *Inst.* 584.

kels, die grooter dan de Eikels der Groen-Eiken, en gantſch onaangenaam van Smaak zyn of ſterk ſamentrekkende, zo wel als de Schors, wanneer die gebrand en tot Poeijer gemaakt wordt. Men haaltze by ſtukken van den Boom, welke twee of drie Duimen dik zyn, en in drie Jaaren groeit 'er de Schors weder aan. Het menigvuldig gebruik, dat men 'er van heeft, zo tot Flesſchen Kurken, als tot Bollen aan de Viſchnetten en tot Zoolen in de Schoenen, het eene om dat zy van Water ondoordringbaar is, het andere om haare ligtheid, dat zy op 't Water dryft, en dus andere Lighaamen daar in kan beletten te zinken, is wereldkundig.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

(6) Eikeboom *met ovaale onverdeelde, Doornachtig getande, gladde Bladen.*

VI. *Quercus Coccifera.* Kermes-Boom.

Niet minder beroemd is deeze Soort, wegens de van ouds vermaarde Drogerye, welke zy uitlevert. Men noemtze deswegen *Kermesboom*; want de Beſiën, die 'er den Latynſchen naam *Coccifera* aan toegeeigend hebben, voeren in de Winkelen van ouds den naam van *Grana Ker-*

(6) *Quercus* Foliis ovatis indiviſis ſpinoſo-dentatis glabris. ROYEN *Lugdbat.* 80. GRON. *Orient.* 291. GOUAN. *Monsp.* 491. Quercus Foliis ovatis dentato-ſpinoſis, Glandibus ſesſilibus. SAUV. *Monsp.* 96. Ilex aculeata Cocciglandifera. C. B. *Pin.* 425. GARID. *Aix.* 245. T. 53. Ilex Coccifera. CAM. *Epit.* 774. Coccus infectoria. LOB. *Icon.* 153.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Kermes-Boom.*

Kermes. 't Is echter maar een Heefter, van weinige Voeten hoogte, die anders zo zeer naar den Groen-Eik gelykt, dat menze ook *Kleine Ilex* genoemd vindt. BAUHINUS geeft 'er den naam aan van *Stekelige, Besfen en Eikels draagende, Ilex*; anderen onderfcheidenze, doordien de Eikels ongefteeld zyn.

Dit Gewas ontmoet men op de drooge, opene, Velden, van Languedok, Italie, Spanje en Portugal, ja het komt zelfs in 't Ooften en in 't Beloofde Land, voor. De Bladen van het Boompje gelyken veel naar die van Hulst, doch zyn kleiner; aan de Takken komen veele Katten, met Bloempjes beladen, die de figuur hebben van een uitgefneeden Bekertje: de Vrugten, dat Eikels zyn, komen op andere plaatfen voort met haaren Kelk, bevattende een Amandel die in tweeën fplyt.

De Scharlaken-Beśiën.

Behalve deeze Vrugt, die dit Boompje in 't Geflagt der Eiken betrekt, draagt hetzelve, als gezegd is, ook Beśiën, *Grana Kermes* genaamd; maar deeze zyn 'er niet natuurlyk aan. De tedere Blaadjes worden van een Infekt bekroopen, dat zo klein als Zand is en Scharlaken-rood: hetzelve zet zig ergens vast, en groeit door het inzuigen van het Sap der Bladen, op die zelfde plaats, tot eene ronde Bezie, bevattende een Vogt, dat naar Bloed gelykt en waar onder het zyne Eijeren legt, even als de Schildluizen. Deeze Beziën zyn, wanneer menze inzamelt, blaauwachtig, doch worden door den Azyn, waar

waar mede zy tot het dooden der Eitjes of kleine Diertjes, van welken zy grimmelen, besproeid worden, rood, en leveren die vermaarde Drogerye uit, waar van men oudtyds tot Verwstof zo veel gebruik maakte, en die nog in de Geneeskunde, als een Hartsterkend middel, door de Montpellierfche Syroop van Kermes, beroemd is. Ik heb elders daar van in 't breede gesproken (*). II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

(7) Eikeboom *met Spatelvormige wederzyds spits golfachtig getande Bladen, die de Tandjes rond en eenvormig hebben.* VII. *Prinus.* Kastanjebladige.

't Woord *Prinos*, dat den Groen-Eik, of liever den Kermes-Boom toebehoort, wordt hier gebruikt voor een Virginifchen Eik, die Kastanjebooms Bladen heeft. Het is een der hoogste en grootste Eiken in dat Land, draagende ongemeen groote Eikels. Men merkt aan, dat, zo in 't Voorjaar een of twee handen vol van de groene Knoppen deezes Booms onder het Voeder van Appelgraauwe Paarden gemengd zyn,

(*) Zie het I. DEELS X. STUK van deeze *Natuurlyke Historie*, bladz. 466, enz.

(7) *Quercus* Foliis obovatis utrinque acuminatis, finuato-ferratis, denticulis rotundatis uniformibus. *Hort. Cliff.* 448. GRON. *Virg.* 149. ROYEN *Lugdbat.* 80. Quercus Castaneæ foliis procera arbor Virginiana. PLUK. *Alm.* 309. RAJ. *Hist.* 1916. CATESB. *Car.* I. p. T. 18. SELIGM. *Vog.* I. Band. p. 29. Pl. 36.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

zyn, die Paarden, wanneer menze eenigen tyd daar mede gevoerd heeft, zwartachtig worden.

VIII. *Quercus nigra.* Zwarte Eik.

(8) Eikeboom, *die de Bladen Wigachtig, flaauw driekwabbig heeft.*

Deeze komt ook in Virginie voor, en wordt van CLAYTON de *Zwarte Eik* met driekwabbige Bladen getyteld. Hier toe betrekt men den Eik van CATESBY met zeer breede Bladen, als ook dien Marylandſchen, welke het Blad in drieën verdeeld, byna als dat van den Sasſaphras-Boom heeft. De Schors is zwart, het Hout zeer grof van Draad. De Water-Eik met driehoekige Bladen, wiens Hout ook weinig deugt, ſchynt hier toe insgelyks te behooren.

IX. *Quercus rubra.* Roode Eik.

(9) Eikeboom, *die de Bladen ſtomp uitgegulpt en als met Borſtels geſpitst heeft.*

Deeze ſchynt de *Roode Eik* genoemd te zyn; om

(8) *Quercus* Foliis cuneiformibus obſolete trilobis. GRON. *Virg.* 117, 149. Quercus Folio non ſerrato &c. β. Quercus Marylandica &c. CATESB. *Car.* I. p. 19, 80. SELIGM. *Vog.* I. B. Pl. 38, 40.

(9) *Quercus* Foliis obtuſe ſinuatis, ſetaceo-mucronatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Q. Foliorum ſinubus obtuſis. &c. GRON. *Virg.* 149. Quercus Esculi diviſurâ. PLUK. *Alm.* 309. CAT. *Car.* I. T. 23. SELIGM. *Vog.* I. Band. Pl. 46. β. Q. Fol. ſinubus obtuſis &c. *Hort. Cliff.* 448. ROYEN *Lugdbat.* 80. Q. Virginiana venis rubris. PLUK. *Alm.* 309. Q. Carolinenſis. CAT. *Car.* I. T. 21. f. 1. SEL. *Vog.* I. Band. Pl. 42.

om dat men 'er in Virginie gevonden heeft, wier Bladen rood geaderd waren. PLUKENETIUS zegt, dat menze in 't Engelsch, 't welk nog verder gaat, deswegen *de Scharlaken-Eik* tytelt, en veele zodanigen waren te Londen uit Eikels opgekomen. Hier toe niettemin is die van CATESBY betrokken, welke gedoornd is en groene Aderen heeft, als ook een andere, met diep uitgegulpte Bladen, in welke ook niets roodachtigs voorkomt, dan mooglyk de Schors, die tot Leertouwen zeer bekwaam is. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

(10) Eikeboom *met de Bladen scheef Vinswyze verdeeld, de inhammen en hoeken stomp.* X. *Quercus alba.* Witte Eik.

Dit is de *Witte Eik* van CATESBY, welke, zo wel als de drie voorigen, in Virginie en Karolina, of daar omstreeks in Noord-Amerika, is waargenomen. Deeze laatste komt in gestalte grootelyks overeen met de Europische Eiken, hebbende ook het Hout fyn van Draad, des zy voor den besten der Eiken van dat Land gehouden wordt. De Schors is wit en dit onderscheidt hem van de gewoone Eiken. Dezelve wordt, in Nieuw Jork, voor het beste mid-

(10) *Quercus* Foliis oblique pinnatifidis &c. KALM. *It.* II. p. 357. Quercus Foliis superne latioribus &c. GRON. *Virg.* 117, 149. Quercus alba Virginiana, CAT. *Car.* I. p. T. 21. f. 2. SEL. *Vog.* I. B. Pl. 42.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. middel tegen de Loop gehouden, als men ze gepoeijerd inneemt, en ook gebruikt, om eene bruine Kleur te geeven aan de Wol. Nog een ander is 'er in Virginie, die de *Witte Schubbige Eik* genoemd wordt, wegens de ruuwheid van de Schors, leverende ook zeer goed Timmerhout uit. Van alle deeze Boomen ſtrekken de Eikels tot Voedzel voor de Zwynen en andere Wilde Dieren. De witte en roode, benevens eene wat verſchillende Soort, de *Spaanſche Eik* genaamd, zyn in de Bosſchen van Penſylvanie de gemeenſte Boomen.

XI. *Esculus.* Smaakelyke.

(11) Eikeboom, *die de Bladen Vinswyze verdeeld, de Slippen ver van elkander, van agteren hoekig heeft.*

Van het onderſcheid tusſchen den *Æsculus* en *Esculus*, heb ik voor heen omſtandig geſproken, toen ik den Paarden-Karſtengen Boom, die thans den naam van *Æsculus* voert, beſchreef *. De *Esculus* der Ouden wordt hier bedoeld, dien men thans nog in de Zuidelyke deelen van Europa vindt. BELLONIUS getuigt daar van, dat dezelve hedendaags in Grieken-

* Zie 't voorg. II. STUK, bladz. 247.

(11) *Quercus* Foliis pinnatifidis, laciniis lanceolatis remotis, acutis, poſtice angulatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Quercus Foliis pinnato-ſinuatis lævibus, Fructibus ſesſilibus. ROYEN *Lugdbat.* 80. Q. parva, ſive Phagus Græcorum & Esculus Plinii. C. B. *Pin.* 420. TOURNEF. *Inſt.* 583.

kenland *Balanida* heet, en dat hy in Palestina Eikels draagt als Duiven-Eijeren, die zeer goed om te eeten, en zo smaakelyk als de Karstengen zyn. De Bladen zyn, byna tot aan de gezoomde Rib toe, Vinswyze verdeeld, met de Slippen ver van elkander, Lancetvormig, spits, naar agteren inzonderheid gehoekt, van onderen zo wel kaal als boven.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

(12) Eikeboom *met afvallende langwerpige Bladen, naar 't end verbreedende, met de insnydingen spitser en de hoeken stomp.*

XII. *Robur.* Europische Eik.

Hier moeten wy den gewoonen Eik beschouwen, die algemeen is in Europa, doch meest voorkomt in de middelste en Bergagtige deelen, hoewel men hem ook in de Nederlanden, in Engeland, Vrankryk, Sweeden, ja zelfs Oostwaards in Asie aantreft. Hy voert gemeenlyk, in 't Latyn, den naam van Quercus, en hoogstammig zynde, zeer zwaar van Takken en hard van Hout, wordt hy *Robur* getyteld. De Italiaanen noemen den Eikenboom zo wel Ro-

(12) *Quercus* Foliis deciduis oblongis, superne latioribus, sinubus acutioribus, angulis obtusis. *Hort. Cliff.* 448. *Fl. Suec.* 784, 870. *Mat. Med.* 426. HALL. *Helv.* 159. ROYEN *Lugdbat.* 80. DALIB. *Paris.* 293. GMEL. *Sib.* 150. Quercus cum longo pediculo. C. B. *Pin.* 420. Quercus. FUCHS. *Hist.* 229. LOES. *Pruss.* 211. T. 69. DOD. *Pempt.* 823. DOD. *Kruidb.* 1290. TOURNF. *Inst.* 583. *β.* Quercus latifolia fœmina. C. B. *Pin.* 418. *It. Westgoth.* 214. *Mant.* 496.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Europische Eik.

Robre als *Quercia*; de Spaanſchen *Roble* of *Rovre*. 't Woord *Robur* wordt, in 't algemeen, tot betekenis van ongewoone kragt en ſterkte, zo op bezielde als op onbezielde dingen toegepast (*). De Franſchen geeven 'er den naam van *Chêne* aan, de Engelſchen noemen hem *Oak*, de Sweeden *Ek*, beiden van 't Neder-Saxiſch *Eicke* en 't Hoogduitſch *Eiche*, zo wel als onze Nederduitſche naam, afkomſtig.

De Grieken gaven den naam van *Drues* aan de Eikeboomen in 't algemeen; doch in 't byzonder maakten zy gewag van eenen tammen en wilden Eik, *Drus Hêmeris* en *Agria*, welke laatſte de gene is, dien de Latynen *Robur* noemen. De eerſte viel zo hoog niet, doch zwaar van Stam: de andere overtrof in grootte de meeſte Woudboomen, zig in Armen verdeelende van ontzaglyke dikte zo wel als de Hoofdſtam, en zig wyd uitſpreidende. Aan deezen zullen, naar alle waarſchynlykheid, de Eikels kort geſteeld zyn; terwyl de gezegde Tamme Eik dezelven met lange Steeltjes heeft en daar van den naam draagt by BAUHINUS. De vermaarde RAY oordeelt, dat de lang- en kortſteeligheid der Eikelen een weezentlyk verſchil maakt tusſchen de Eikeboomen, dewyl in ſommigen van de laatſten de Eikels zelfs ongeſteeld

(*) Dus ſpreekt men van *Robur Animi* (Incredibili quodam robore Animi homo. CIC. pro MIL.) *Robur Corporis*, *Robur Ætatis*; *Robur Ferri*, *Robur Saxi* &c.

steeld zyn: doch die met lang gesteelde Eikels was in Engeland overal in de Bosschen gemeen, hebbende de Bladen wat gladder en een weinig styver. Deezen Eik oordeelde hy de eenigste te zyn, welke aldaar in 't wilde voortkwam: zo dat het onderscheid tusschen den Tammen en Wilden Eik der Ouden mooglyk slegts in de verbeelding bestaan heeft of afgehangen van de verschillende Groeyplaats en Grond.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Europische Eik.*

Niet meer achtinge verdient de onderscheiding van Mannetje en Wyfje, aangezien deeze Boom onder de Eenhuizigen behoort. t'Is zeker, dat sommigen breeder van Blad vallen, en dus spreekt LINNÆUS thans van eene *breedbladige Eik*, „ die alle de Vrugten ongesteeld heeft, door de gedaante beter dan „ door de beschryving te onderscheiden. Dit „ is zulk eene bestendige Verscheidenheid, dat „ menze met reden mooglyk tot een byzonde„ re Soort zou kunnen maaken, volgens GE„ RARDUS." Deeze is het Mannetje genoemd geweest, en die met langgesteelde Eikels, tevens breedbladig, schynt men het Wyfje genoemd te hebben. In de grootte der Eikelen is ook een aanmerkelyk verschil. Onder die met korte Steeltjes vindt men 'er die dezelven zeer groot hebben, twee of drie; anderen die ze kleiner hebben, drie of vier by malkander, zo RAY waargenomen heeft. TOURNEFORT heeft in het Bosch van Vincennes, tusschen 't Kasteel

V 2

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Europische Eik.*

steel en het nieuwe Park, den Eik, wiens Bladen met een zagte Wolligheid bekleed zyn, dat de Eerste Eik van CLUSIUS is, gevonden. Die Wolligheid, evenwel, hadt meest onder aan de Bladen plaats, en zodanige Eiken waren deezen laatsten, zo wel in de Bergagtige deelen van Oud Kastilie in Spanje, als in Oostenryk, alwaar men denzelven *Steen-Eik* noemt, voorgekomen. Hy was van grootte omtrent als de gewoone Eiken.

De Eiken groeijen in Switzerland, zo de Heer HALLER aanmerkt, wel in vlakke Landen en in de schuinte doch geenszins op de toppen der Bergen (*). De Mannetjes Katten derzelven bestaan uit ver van elkander geplaatste Bloempjes, ongesteeld aan de Rib zittende, welken ieder uit eenige Schubbetjes samengesteld zyn. Het getal der Meeldraadjes is onzeker, van vier tot agt of negen. De Wyfjes Vrugtbeginzels zitten in een ruuwe Kelk, die ryp wordende in een hol Bekkentje verandert, dat eene Eyvormige Vrugt bevat, in eene Lederachtige Schil beslooten, die onder den naam van *Eikel* in Gelderland en andere hooge Landen van onze Provinciën, als ook in Duitschland en elders, t'over bekend is, wordende in 't Hoogduitsch *Eichel*, in 't Engelsch *Acorn*, in 't Fransch *Gland*, overeenkomstig met het Latynsche *Glans*,

(*) Querceta in Helvetia planiori & in subalpinis reperiuntur, sed in altiora non adscendunt. *Helv.* 159.

Glans, in 't Italiaanſch *Chiande*, in 't Spaanſch *Bellotas*, dat meer naar het Griekſche *Balanos* zweemt, geheten. Zy ſtrekken in 't algemeen, en in 't byzonder in Duitſchland, tot Voedzel van de Zwynen en ander Gedierte. In Noord-Amerika zyn zy bovendien het lekkerſte Aas voor de Wilde Duiven, zo men verzekert.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Europiſche Eik.*

Van de ongemeene Grootte en hoogen Ouderdom, die deeze Boomen ſomtyds bereiken, heb ik reeds een- en andermaal geſproken (*). Om niet te herhaalen, 't gene ik aldaar van de verbaazende dikte en grootte der Eikeboomen in Duitſchland en elders gezegd heb, zal ik alleen melden, hoe Doktor PLOTT, in zyne Natuurlyke Hiſtorie van Oxfort, gewag maakt van een Eikeboom, wiens Takken vierenvyftig Voeten lang waren, van den Stam af gemeten, zo dat deeze Boom wel driehonderd Ruiters en meer dan vier duizend Man, Voetvolk, overſchaduwen kon (†). Ook zyn in Whitfield-Park, op de Grenzen van Cumberland, drie Eiken geweest, welken men de drie Broeders noemde, en waar van de minſte een Stam van omtrent veertig Voeten omtreks hadt. Elders wordt aangemerkt, dat men den Leeftyd des Eikebooms, tot goed gebruik, niet hooger mag

(*) Zie 't II. DEELS I. STUK, bladz. 130. en II. STUK, bladz. 5, 8, enz.

(†) ADANSON *Familles des Plantes.* Preface. p. CCXI.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Europische Eik.*

mag stellen dan op ruim honderd Jaaren (*). Dit kan, wat laage vogtige Gewesten, gelyk die van onze Provinciën, aangaat; waar zyn; doch de Ondervinding leert, dat, in hooge Bergachtige Landen, de Leeftyd deezes Booms zig tot verscheide Eeuwen uitstrekt, en dat hy aldaar op tweehonderd Jaaren Ouderdom eerst regt in zyne kragt staat.

Het Eiken-Hout.

Onder alle nuttigheden der Eiken is die van het Hout wel de voornaamste. Buiten twyfel zal in deszelfs duurzaamheid veel verschil naar de Groeyplaats zyn; gelyk ook de Heer KALM aanmerkt, wordende daarom de Schepen, die men in Nieuw Engeland timmert, veel beter gehouden dan die der Zuidelyke Provinciën. Die van Pensylvanie kunnen naauwlyks tien Jaaren op Zee gebruikt worden. Niettemin, zegt hy, is 'er onder de negen Soorten van Eiken, welke in Noord-Amerika groeijen (†), geen eenige op ver naa, ten dien opzigte, met de Sweedschen te vergelyken. Dit zal, waarschynlyk, ook de reden zyn, dat de Kroonen van Vrankryk en Spanje zo veel Scheeps-Timmerhout uit de Oostzee ontbieden: te weeten dat het Noordelyker groeijende Eiken-Hout veel duurzaa-

(*) *Aanm. op 't aanleggen van Landh. en Plant.* Amst. 1737. bladz. 193.

(†) De meeste Bosschen bestaan aldaar uit Eikeboomen, doch van andere Soorten dan de Europische, hoedanigen hier voor beschreeven zyn.

zaamer is, dan 't gene in de Bosfchen van die Koningryken valt. Het Engelfche wordt gezegd het allerbeste te zyn tot den Scheepsbouw. Tot Paalen echter, tot Planken, Waagenfchot, enz. is zelfs het Franfche Eiken-Hout zeer bekwaam: ja zie hier wat 'er de Heer ROUX van zegge (*). II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Europifch Eik.*

,, Het Eikenhout duurt tot zeshonderd Jaaren
,, in de Lugt, maar deszelfs Aardachtige na-
,, tuur, weinig Waters, Lugt en Vuur, heb-
,, bende, doet het fcheuren, fplyten en krim-
,, pen: om dat het beftaat uit ongelyke deelen,
,, te weeten drooge, harde en Vezelachtige,
,, die op hunne plaats gevestigd blyven, ter-
,, wyl de anderen, die vogtiger zyn, naar maa-
,, te derzelver Vogtigheid weg waafemt, zig
,, intrekken; 't welk zelfs dikwils, wanneer het
,, Hout verwerkt is, gebeurt; maar, om dit
,, krimpen voor te komen, behoort men het
,, niet, dan wel droog zynde, te gebruiken.
,, Deeze oplettendheid is niet noodig, wanneer
,, het Eikenhout in de Grond of onder Water
,, geplaatst wordt, alwaar de Eiken Paalen vyf-
,, tienhonderd Jaaren in weezen blyven, en dus
,, verfteent het zelfs, wanneer deeltjes van
,, Zand, Kley, Steen of Zout, in de Poren
,, van het Hout dringende, zig aldaar vast zet-
,, ten, en die ondereen verbinden, waar dan
,, zekere mengzels van Zwavel bykomende, zo
,, vormt

(*) *Traité des Arbres à ouvrer.* Paris, 1750. Oct.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

„ vormt zig als Metaal in het Hout. Men heeft „ dus een Goudkleurige Ader in Versteend „ Hout gevonden, die 'er heerlyk in uitstak".

Europische Eik. Sommigen, inderdaad, willen waargenomen hebben, dat het Eikenhout, eer dan eenig ander Hout, dus de natuur van Steen of Mineraal aanneemt, en zulks zou aan de meerder vastheid zyn toe te schryven. Het is, gelyk men weet, een zeer goede Brandstof, maakende een heet en duurzaam Vuur, gelyk inzonderheid blykt in de daarvan gesmoorde Kolen, die men onder de Goudsmids - Kolen vindt. Voorts maakt deszelfs hoedanigheid, van door Vuur krom te trekken, en de uitzwelling door Water, dat men het tot Duigen van Bier-, Wyn- en Boter - Vaten, byna met uitzondering van alle ander Hout, gebruiken moet. Let hier, welk eene milde Gift van den Schepper deeze eigenschap zy, van het Eiken - Hout. Om de een en andere reden was de Scheepvaart en Koophandel, zonder 't zelve, niets.

De geheele Boom is vol van een zuur en samentrekkend Sap, dat meest in het jonge Hout en in de Bladen heerscht, zo wel als in de Eikels: doch de grootste samentrekking heeft plaats in de Bast, en daar van is 't dat deeze tot Leertouwen zo bekwaam bevonden wordt. De Run dient ook tot zagte broeijing in Bakken. Het Sap des Booms wordt van zelf groen, en geeft aan de daarop groeijende Zwammen eene Spaanschgroen - Kleur (*). De Ouden maakten veel

(*) HALL. *Helv.* 159.

veel werks van het Afkookzel of Aftrekzel van de binnenste Schil der Eikelen tot Stemping van Bloedingen en alle overmaatige Ontlastingen; als ook tot uitdryving van Venyn. De Bladen, in Wyn of Melk gekookt, stoppen den Buikloop, de Stonden, enz. Uitwendig dienen zy tot sluiting van Wonden, en zuivering van vuile Zweeren. Het gedestilleerde Water der Bloemen zou van dergelyke, doch zagtere, uitwerking zyn. In Languedok gebruikt men, tegen den Loop, gebraden Eikels. Ook wordt het Afkookzel der Knoppen van den Eikeboom, in Wyn, als een Gorgeldrank, tegen Keelkwaalen aangepreezen. Het Kelkje van den Eikel is eertyds in byzondere hoogachtinge geweest.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Europische Eik.*

De Galnooten.

Meest, nogthans, is die samentrekkende hoedanigheid blykbaar, en als geconcentreerd, in de *Galnooten*, een tegennatuurlyk voortbrengzel van den Eikeboom. Sommigen hebben zig daar over verwonderd, dat dezelven onryp geslooten, en ryp zynde met een Gaatje doorboord zyn; maar dit moet volgen. Zy worden, naamelyk, door den Steek, dien zeker Gall-Wespje met zynen Angel in het Blad maakt, als een Blaasje voortgebragt, en uit het Eytje, dat zy daar in gelegd hebben, komen Wormpjes voort, die in de Galnooten huisvesten, dezelven doen aangroeijen, verharden, daar in veranderen, en 'er eindelyk, door een Gaatje, van hun gekipt, uitvliegen. Ik heb van dit al-

V 5 les

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Europische Eik.*

les, en van het gebruik deezer zo bekende Nooten, reeds genoeg gezegd, toen ik dat Gall-Wespje beschreef (*). Behalve deeze, die in de Noordelyke Landen zelfs niet hard zyn, en in Engeland geheel niet voortkomen, zo RAY meldt (†), levert de Eikeboom nog veelerley andere kleinere Galletjes, zo aan de Bladen, als aan de Steelen en Knoppen, ja aan de Bloemkatten uit, die ik in Plaat vertoond heb, zelfs Appelachtige en Geschubde Gallen, volgens REAUMUR (‡). En, (of de Suikerachtige zoetigheid, welke op de Bladen somtyds gevonden wordt (§), of de hoedanigheid van het Sap, dit veroirzaake;) 't is zeker dat men, mooglyk, op geen Geboomte zo veelerley Rupsen en andere Insekten aantreft. Dertig byzondere Soorten van Kapellen heeft men op de Eiken waargenomen. Ik wil nu niet spreeken van de Wespen of Boorvliegen, die zig daar op onthouden; noch ook van de Torren, die men Vliegende Harten noemt, of van de Boomkevers, door welken geheele Bosschen van Eiken somtyds kaal gevreten worden: alzo ik die allen reeds beschreeven en toen daar van gespro-

(*) Zie het I. DEELS XII. STUK van deeze *Natuurlyke Historie* bladz. 120.

(†) De besten komen van Aleppo uit de Levant, in Vrankryk vallenze slegt.

(‡) Zie aldaar onze Plaat XCV. *Fig.* 2, 3.

(§) In Arabie zou zelfs de meeste Manna op Eiken verzameld worden. NIEBUHR. *Descript. d'Arabie.* Kopp. 1773. p. 128.

ſproken heb. De Marentakken, die op de Eiken groeijen, als ook de zo beruchte Eiken-Zwam en Mos, zullen in 't vervolg van dit Werk hunne plaats vinden. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Het Schillen der Eiken tot Run.

Veele Natuurkundigen zyn van denkbeeld, dat Eiken en andere Boomen, terwyl zy nog met den Wortel in de Aarde ſtaan, geſchild of van den Bast ontbloot wordende, wanneer men dezelven dan nog een of twee Jaaren ſtaan laat, duurzaamer en tot den Bouw bekwaamer Hout, niet alleen, maar ook, op deeze manier, den meeſten en besten Bast voor de Looijeryën uitleveren. Dit Stuk, evenwel, kwam de Koninglyke Akademie van Sweeden niet onbedenkelyk voor, en derhalve ſtelde dezelve tot eene Prys-Vraag in 't jaar 1762, *of zulks oirbaar zy, en hoe lang de Boomen, dus geſchild, zonder nadeel kunnen blyven ſtaan; doch, zo zulks ſchadelyk bevonden wordt, op wat manier dan de Looijeryën best van Run te voorzien waren.* In 't volgende Jaar zyn zes Antwoorden op deeze Vraag ingekomen, in eenigen van welken het Schillen voorgeſproken, in anderen afgekeurd werdt, en, hoewel in geene de zaak met genoegzaame Ondervindingen was geſtaafd, vondt zy echter goed, aan drie derzelven Pryzen te vergunnen. Niettemin, op dat dit Stuk nader bevestigd mogte worden, ſtelde zy de gedagte Vraag op nieuws voor, met een dubbelde Belooning, van twintig Dukaaten naamelyk, voor den genen, die dezelve in 't jaar 1766 best be-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

beantwoorden zou. Men ziet hier uit, van welk een gewigt het geoordeeld werdt te zyn. Immers in de Voorrede van de gedagte drie Antwoorden, welken zy aan 't licht wilde geeven, zou een Uittrekzel worden gevoegd van de Waarneemingen en Aanmerkingen, door Geleerde Mannen reeds daar omtrent in Engeland, Vrankryk en Sweeden, gemaakt.

XIII. *Ægilops.* Ruige Eik.

(13) Eikeboom, *die de Bladen langwerpig ovaal, glad, en Zaagswys' getand heeft.*

De ruigheid van den Kelk der Eikelen, die zelfs Stekelig gedoornd is, maakt de onderscheiding van deeze Soort, welke den Griekschen naam *Ægilops*, dat is Geiten-Oog gevoerd heeft, waarschynlyk, om dat de Eikels eenigermaate naar hetzelve gelyken. Een Oogkwaal is 'er, welke om de zelfde reden ook dien naam voert. De Latynsche naam is *Cerrus* of *Cerris*, die van Mauritanie noemen hem *Aspris*, de Duitschers *Cerraichel.* Hy groeit in de Zuidelyke deelen van Europa, inzonderheid in Italie, tusschen Pesaro en Rome, zo LOBEL aanmerkt: doch in Spanje schynt hy van CLUSIUS niet gevonden te zyn, die deezen Boom, on-

(13) *Quercus* Foliis ovato-oblongis, glabris, serrato-dentatis. MILL. *Dict.* T. 215. Quercus Calyce echinato Glande majore. C. B. *Pin.* 420. Ægilops five Cerris. DOD. *Pempt.* 831. DOD. *Kruidb.* 1301. CLUS. *Pann.* p. 9, 10. TOURNF. *Inst.* 583. LOB. *Kruidb.* II. 187. Cerri Glans Ægilops Aspris. J. BAUH. I. p. 77.

onder de andere Eiken vermengd, in Oostenryk waarnam, en aldus beschryft. II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

„ Het is een Soort van Eik, niet alleen om-
„ streeks Weenen, maar ook in de meeste Bos-
„ schen van Pannonie, gemeen. Dezelve groeit
„ ten minste zo hoog als de gewoone Eiken,
„ of ook hooger en regter van Stam, met een
„ dikkere en ruuwere Schors. Hy heeft de
„ Bladen menigvuldiger, doch niet zo diep,
„ ingesneeden, met langer en dunner Steeltjes
„ aan de Takjes gehecht, die korter en knob-
„ beliger zyn, hebbende de Knoppen kleiner,
„ en bezet met eenige Haairachtige Vezelen.
„ De Kelken, op een kort Steeltje aan de
„ Jaarlykse Takjes, niet in de Oxels der Bla-
„ den, voortkomende, zyn geheel stekelig,
„ of zagt gedoornd, bevattende een Eikel die
„ wat korter en stomper van Punt is, dan ge-
„ woonlyk, wordende in de Herfst ryp. Ook
„ zitten tusschen de Bladen, somtyds, zekere
„ Knobbels, die als uit veele Schubben samen-
„ gesteld zyn. De Boeren en Houthakkers
„ weeten deezen Boom zeer wel van den ge-
„ woonen Eik te onderscheiden; achtende des-
„ zelfs Hout witter, weeker, en tot Werkhout
„ minder dienstig."

Van deezen Eik hadt CLUSIUS verscheide Stukken versteend gevonden op den Eisenberg, die weleer met Bosschen van deeze en de gewoone Eiken, gelyk nog de nabuurigen, was begroeid geweest, doch thans met Wyngaarden en

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

en hooge Perfikboomen beplant. Aan geen anderen Eik groeit, zo men wil, de Eiken-Mos by zulke groote dodden, als aan deezen.

XIV. *Cerris.* Stekelige.

(14) Eikeboom, *die de Bladen langwerpig, Lierachtig Vinswyze verdeeld heeft, met de Slippen dwars en fpits, van onderen Wollig zynde.*

LOBEL merkt aan, dat 'er van den *Ægilops* twee Soorten zyn, de eene met grooter, de anderen met kleinere Eikelen. Deeze laatfte heeft onze Ridder hier geplaatst onder den naam van *Cerris*, welke zo wel aan den voorigen als aan deezen toebehoort. Hy was by den naam van Eik met den Kelk ftekelig en de Eikels kleinder, reeds door CASPAR BAUHINUS onderfcheiden, en by zyn Broeder vindt men hem *Phagus* of *Esculus* getyteld: waar van de eerfte naam gemeen is aan alle Eiken, wier Eikels eetbaar zyn; de andere eigen aan eene byzondere Soort, hier voor befchreeven. DALECHAMP hadt een Boom onder die benaamingen voorgefteld, wiens Eikel uitermaate zoet of lekker was, zegt J. BAUHINUS; doch de *Cerrus*, die juist zulke Lierachtig Vinswys verdeelde Bladen heeft als deeze Soort zyn toegefchree-

(14) *Quercus* Foliis oblongis lyrato - pinnatifidis; laciniis transverfis acutis, fubtus tomentofis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Quercus Calice hispido, Glande minore. C. B. *Pin.* 420. TOURNF. *Inft.* DOD. *Lob.* utfupra. Phagus five Esculus. J. BAUH. *Hift.* I. p. 74. f.

schreeven, door gedagten Lyonsen Doktor afgebeeld, heeft, zo dezelve aanmerkt, de Eikels zeer leelyk, hard en naauwlyks voor de Zwynen eetbaar, dan by gebrek van ander Voedzel. Het gemelde Uitwas tusschen de Bladen, *Bedelguar* genaamd, zou tot deeze Soort behooren (*).

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

JUGLANS. Ockernooten-Boom.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn, dat de Mannetjes Bloem bestaat uit een eenbladige Schubachtige Kelk, waarin een zesdeelige Bloemkrans, met agttien Meeldraadjes: de Wyfjes-Bloem de Kelk en Bloem in vieren gedeeld hebbende, met twee Stylen, boven het Vrugtbeginzel, dat eene Bolster-Vrugt wordt met een ingegroefden Steen.

Behalve onzen gewoonen Europischen, komen in dit Geslagt nog vier andere Soorten uit Noord-Amerika of de Westindiën voor, als volgt.

(1) Ockernooten-Boom, *die de Vin-Bladen ovaal*,

I. *Juglans Regia.* Europische Walnoot.

(*) Ramenta multa linearia ex alis Foliorum. LINN.

(1) *Juglans* Foliolis ovalibus glabris subserratis, subæqualibus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1071. p. 630. *Veg.* XIII. p. 717. *Hort. Cliff.* 449. *Hort. Ups.* 286. *Mat. Med.* 430. ROYEN *Lugdbat.* 81. DALIB. *Paris* 293. Nux Juglans sive Regia vulgaris. C. B. *Pin.* 417. Nux Juglans. DOD. *Pempt.* 816. Nux. TOURNF. *Inst.* 581. Nooten-Boom. DOD. *Kruidb.* 1271. β. Nux Juglans Fructu maximo. C. B. *Piu.* 417. γ. Fr. tenero et fragili putamine. *Ibid.* δ. Nux Juglans bifera. *Ibid.* ε. Fructu serotino. *Ibid.*

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

ovaal, glad, eenigermaate Zaagswyze getand en byna even groot heeft.

Europische Walnoot.

Ik noem deezen *de Europische*, om hem van de volgenden te onderscheiden; offchoon het niet zeker zy, dat hy natuurlyk tot ons Wereldsdeel behoort (*). Hy groeit, niettemin, in de middelste deelen van hetzelve overvloedig; wordende alom sterk voortgeteeld, en, zo in Plantagiën, als aan de Wegen en elders, tot lommer en beschuttinge, of om voordeel, geplant. Hy bemint goede, redelyk vette Gronden, die niet te vogtig en ook niet Steenachtig zyn. In Italie, Duitschland, als ook in Engeland, is hy taamelyk gemeen, doch nergens misschien zo overvloedig als in Vrankryk, van waar men zulk een menigte gedroogde Nooten krygt. Hier te Lande vindt men hem ook langs de Dyken aan den Ysfel, Ryn en Lek. In 't gemeen noemt men hem, by ons, Groote Nooten-, doch eigentlyk *Ocker-* of *Okernooten-*, en ook wel *Walnooten*-Boom; welke laatste benaaming van *Walsche Nooten*, gelyk de Duitschers ze noemen, als in 't Walschland veel groeijende, zal afkomstig zyn. In 't En-

(*) America Septentrionalis est Patria Juglandium, inde Persia hujus hodie primaria, e Perside a Regibus allata. PLIN. zegt LINN. *Mant. altera.* p. 496. Habitat in Persia. D. LERCHE. *Syst. Nat.* XII. & *Veg.* XIII. Zo dit van het andere een gevolg is: dan is my de Gevolgtrekking zeer duister.

Engelſch noemt men hem ook *Walnut-Tree*. De Griekſche naam is *Karya*, overeenkomſtig met den Latynſchen *Nux*, daar men gemeenlyk *Juglans* byvoegt en ook wel *Regia*, dat is Koninglyke Noot. De Franſchen noemen hem, eenvoudiglyk, *Noyer* of *Noiſier*, de Spaanſchen *Nogueyra*, de Duitſchers *Nuszbaum* dat is Nootenboom.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Europiſche Walnoot.*

't Is bekend, dat deeze Boomen zeer hoog worden en van een fraaije geſtalte zyn, hebbende de Schors in de jongheid witachtig en effen, in de ouderdom oneffen door veele barſten en kloven, gelyk in de meeſte Boomen. De nieuwe Looten zyn zeer dik en groenachtig bruin van Kleur. Het Loof van deezen Boom is ſierlyk donker groen, beſtaande uit gevinde Bladen, doorgaans zeven aan een Steel, van ovaale figuur, de endelingſe grootst, glad, zwaar van Reuk en wat ſamentrekkende van Smaak. De Katten zyn taamelyk lang en zeer dik, beſtaande uit Bladertjes, die Schubswyze en in 't verband aan een Spil gehecht zyn, ieder onder zig een menigte van Meeldraadjes beſluitende. Op andere plaatſen van den Boom komen de Vrugtbeginzels voort, die een Eyvormige figuur hebben, aan den top met twee Lippen. Zy groeijen by elkander, en worden allengs die zo bekende Vrugten, welken men Nooten, Groote Nooten, Walnooten of Okernooten noemt.

Een aanmerkelyke Verſcheidenheid heeft in dee-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Europische Walnoot.*

deeze Boomen, meestal, ten opzigt van de Nooten plaats. Men vindt 'er die dezelven wel eens zo groot als de gewoone hebben, doch de flegtsten van Smaak. Men noemtze Dubbelde Nooten. Onder de anderen komen 'er voor die den Dop broosch hebben, en deeze houdt men voor de besten, als ook de grootste Kern bevattende. Hier geeft men den naam van Kraaijebekjes aan. De Keulse Nooten, zogenaamd, zyn dikker en harder van Dop, ook grooter en langwerpiger, wat drooger en weinig minder Smaakelyk. Deeze groeijen enkelder dan de Trosnooten, die klein en rond zyn en zeer hard van Dop. Naar dat de Nooten vaster of weeker van zelfstandigheid zyn, is ook het Gewas der Boomen en het Hout meer of min geslooten. In de Zuidelyke deelen van Europa vindt men 'er die tweemaal 's Jaars draagen. Ook wordt gemeld van een Laaten Nooteboom, die voor St. Jan geen Bladen, Bloem of Vrugt, vertoont.

Gebruik der Nooten.

De eigen naam deezes Booms, *Juglans*, die niet wel anders betekenen kan dan *Jovis Glans*, toont de achtinge, waar in deeze Vrugten reeds oudtyds waren, en de bynaam van *Regia*, dat is Koninglyke Noot, vereert dezelven niet minder. Het is zeker, dat de Pitten van Jonge Nooten, uit den doorgesneeden Bolster gehaald, welken men in Vrankryk veel by 't Nagerecht onder den naam van *Cerneaux* gebruikt, van Smaak zeer lekker zyn, doch vol-

was-

wasfen en inzonderheid oude gedroogde Nooten, veel gegeten, bezwaaren de Maag (*) en zyn in 't algemeen voor Galachtige Temperamenten nadeelig. Zy werden oudtyds, inzonderheid, na het eeten van Visch aangepreezen (†), en 't is te begrypen, dat zy op zwaare Spyzen niet gemakkelyk te verduuwen zyn. Ondertusschen hebben de Ouden 'er zelfs eene Tegengiftige kragt aan toegeschreeven, die wederom van de verzagtende Olie, welke zy, versch en ryp zynde, bevatten, af te leiden is. Die nugteren 's morgens een Mengzel van twee Nooten, twee Vygen, twintig Wynruitblaadjes, met een greintje Zouts samengewreeven, at, was den geheelen dag voor Venyn beveiligd; zynde zulks het vermaarde Tegengift van Koning Mithridates geweest. Ook komen zy in veele zogenaamde Geneesmiddelen tegen de Pest en andere kwaadaartige Ziekten. De onrype Nooten, gekonfyt, worden als byzonder dienstig tegen de zwakheid van de Maag, als ook om Appetyt te verwekken en de Winden te verdryven niet alleen, maar ook tegen 't Kolyk gepreezen; dat echter meest aan de bygemengde Kruideryën zal toe te schryven zyn. RAY nam op zig zelven waar, dat de Nooten, dus toebereid, zag-

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Europische Walnoot.*

(*) Volgens het Spreekwoord: *Unica Nux prodest, nocet altera, tertia mors est.*

(†) *Post Pisces Nux sit, post Carnes Caseus esto.* Schol. Salern.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Europische Walnoot.* Genees-middelen.

zagtelyk laxeerende zyn, wanneer men 'er 's avonds, na den Eeten, twee of drie van gebruikt.

Ongelooflyk is de Verscheidenheid van Geneesmiddelen, welken deeze Boom plagt uit te leveren. De Katten, tot Poeijer gemaakt, zyn, zo wel als de gedroogde binnen-Bast, een Braakmiddel, het welk, wanneer de Maag met veel Slym bezet is, van vrugt kan zyn, en dus zo wel tegen Kolykpynen, als tegen Krampachtige kwaalen der Ingewanden dienen. Zo is 't dan ook geloofbaar, dat de Stuipen in jonge Kindertjes daar door wel zyn genezen: doch dat, door dezelven dit Middel in te geeven, de Menschen hun geheele Leven voor de Vallende Ziekte beveiligd zouden zyn, gaat wat ver. Een Baading van de Bladen is tot Voetwassching voor de Gezondheid, en een stooving met dezelven tegen 't Voeteuvel aangepreezen. RAY verhaalt, dat het Sap der Wortelen van deezen Boom zo sterk purgeert, dat men het niet dan aan Menschen van een sterk Gestel moet ingeeven. De Bolster der Nooten heeft een samentrekkende Smaak, en het uitgeperste Sap dient tegen Keel-Ontsteekingen in Gorgeldranken, als ook tot lichting van de Huig. Sommigen maaken 'er een Oogwater van (*). Het verdikte Sap der Bolsteren, met Honig gekookt, dient tot bereiding van het *Rob Nucum*, dat men in de Apotheeken *Dianucum* of *Diacaryon* ty-

(*) Door het Aftrekzel in Water zagtjes op den Grond te gieten, komen de Wormen aanstonds voor den dag.

tytelt. Het Schilletje, dat de Pit bekleedt, op Jenever gezet, wordt van sommigen voor een Middel tegen 't Kolyk gehouden. Niet minder gerugts heeft het gedestilleerde Water van Okernooten gemaakt, in 't byzonder 't gene men *Aqua e tribus Nucibus* noemt, om dat het van driederley voortbrengzelen des Booms, te weeten van de Katten, van de Schepzels of Vrugtbeginzels en van omtrent rype Nooten, gelyk men ze konfyt, in 't Fransch *des Cerneaux* genaamd, gestookt wordt. Dit Water is Zweet- en Pisdryvende, Windbreekende en Maagsterkende. De Doppen en het Middelschot der Nooten zyn ook in Zweetdryvende Afkookzels gebruikt. De Olie, die uit volwassene gedroogde Nooten geperst wordt, is, versch zynde, in- en uitwendig niet minder heilzaam, dan de Olie van zoete Amandelen: oud zynde, dient zy de Schilders, onder den naam van *Olie van Nooten*, tot het mengen van hunne Verwen, en de Schrynwerkers om een Glans te geeven aan hun Werk, overtreffende in deezen, als ook in duurzaamheid, wanneer men ze in de Lampen brandt, de Olyf-Olie zeer. Alsdan is zy dienstig tot wegneeming van de Puisten, Sproeten en Vlakken in 't Aangezigt; tegen Kneuzingen; als ook om de Kliergezwellen te doen verslaan; zo LEMERY aanmerkt (*).

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Europische Walnoot.*

Ver-

(*) *Usus.* Dissep. Dysenteria; *Ust.* Hæmorrhagia Dentis. *Ol. expr.* Cicatrix Variolæ: *Rob*, Angina: zegt LINNÆUS, en voegt 'er by, *Qualitas suspecta, rarior, præstans.* in *Mat. Med.*

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. Het Nooteboomen Hout.

Verſcheide gebruiken heeft bovendien deeze Boom in de Handwerken. Het aftrekzel van den Bolſter der Nooten, in Water, geeft, door beſtryking, aan het Eikenhout een Nooteboomkleur; dus genaamd, om dat hetzelve als dan in Kleur naar het Nooteboomen-Hout gelykt (*). In hoe veel achtinge dit Hout zy tot verſiering van Kabinetten, Laatafels, Bureaux en ander Schrynwerk, daar het in dunne Plaatjes opgelegd, en dan door wryving glad gemaakt wordt, is wereldkundig. Dat der Wortelen, in 't byzonder, ſtrekt door de aartige tekening en mengeling van Kleuren, die eene oneindige verandering van figuuren maaken, tot verwondering. Het is echter aan broeijing en den Worm onderhevig, indien het niet op den behoorlyken tyd en met de noodige zorgvuldigheden gekapt wordt. Vervolgens moeten de Stammen niet op den Grond, maar in de Lugt verheven, gedroogd zyn, en eer menze gebruikt, een poos in 't Water gelegen hebben, waar toe dat van Moerasſen zelfs beter dan dat van Rivieren is; dewyl het de Kleuren ſterker maakt.

Uit de kostbaarheid van dit Hout, en de gedagte Voortbrengzelen, ziet men ligt, dat de Noo-

(*) Koning Karel de II. van Engeland, voor zyne vervolgers vlugtende, maakte zig, door 't Aangezigt met het Sap van deeze Bolſters te beſtryken, onkenbaar; doch behield 'er, al zyn Leven, een bruine Kleur van.

Nooteboomen van de voordeeligften zyn onder de Europifchen: mids de Groeyplaats naar den eifch zy. In onze Lugtftreek hebben zy, op ver naa, de aartigheid niet, die zy in Vrankryk hebben: weshalven zy daar ook veel fterker worden voortgeteeld. De Voortteeling gefchiedt altoos door Nooten die men plant: want deeze groeijen fpoedig op, en de Boom geeft geene Uitloopers uit. Hy heeft een lommerryke Schaduw, doch die oudtyds niet gezond geacht werdt te zyn, ja zelfs voor het daar nevens groeijende of gezaaide fchadelyk (*). Anderen fchryven van een byzondere vyandfchap tusfchen deezen Boom en de Eiken plaats hebbende. Wat hier van zy, t'is aan den eenen kant zeker, dat de fterke Reuk der Bladen, zig ver uitfpreidende, in Italie en dergelyke heete Klimaaten fterker moet zyn dan in het onze, en, terwyl aldaar dikwils alles door de droogte kwynt, veel hinderlyker. Het is dan ligt te begrypen, dat de uitwerking van het menigvuldige Voedzel, 't welk deeze Boom van alle kanten naar zig trekt uit de Aarde, te moeten misfen, aldaar ook zigtbaarder zal zyn op de nabuurige Gewasfen, dan alhier; waar men zelfs dit ten op-

II, AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Europifche Walnoot.

(*) *Juglandium Umbra gravis et noxia etiam Capiti humano, omnibusque juxta fatis.* PLIN. *Hift. Nat.* Lib. 17. Cap. 12. Deeze Autheur woonde in Italie: waar uit blykt, dat men dikwils ten onrechte zyn gezegde voor Fabuleus houdt, om dat men 't hier anders ondervindt.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

opzigt van het Gras bespeurt (*). Men krygt 'er de Vrugten best af, door de Takken met Stokken te slaan, en dit heeft tot een zonderling Spreekwoord aanleiding gegeven (†).

II. *Juglans alba.* witte Walnoot.

(2) Ockernooten - Boom, *met zeven Lancets-wyze getande Vinbladen, het ongepaarde ongesteeld.*

Wy komen thans tot de Nooteboomen van Noord-Amerika, alwaar LINNÆUS dezelven stelt Inboorlingen te zyn. Driederley komen 'er voor, waar onder *de Witte* hier de eerste is. De Heer GRONOVIUS bepaalt hem, als Lancetswys' gladde Vinblaadjes hebbende, die scherp getand zyn en spits gepunt, zo lang als de Steeltjes en byna egaal van grootte. De Heer CLAYTON hadt waargenomen, dat de Vrugt samengedrukt Eyvormig is, diep uitgesneeden en zeer hard, van binnen een uitermaa-

(*) Indien gebrek van Licht een voornaam beletzel is van den Groey der Gewassen, gelyk de Heer BONNET wil, dan zou de ongemeene donkerheid van de Schaduw deezer Boomen hier van een andere oirzaak zyn.

(†) *A Spanjel, a Woman and a Walnut-Tree,*
The more they are beaten the better still they be.

(2) *Juglans* Foliolis septenis lanceolatis serratis, impari sessili. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Juglans alba Fructu ovato compresso &c. GRON. *Virg.* 190, 150. Nux Juglans alba Virginiensis. PARK. *Theat.* 1414. CATESB. *Car.* I. p. T. 38. SELIGM. *Vog.* I. Band. p. 61. Pl. 76. Nux Juglans Virginiana. &c. PLUK. *Alm.* 254. T. 309. *fig.* 2.

maate kleine Holligheid hebbende en doorgaans zonder Pit. De Engelſchen, zegt hy, noemenze *Witte Walnoot.* Het is de Witte Virginiſche van PARKINSON en CATESBY, die in Noord-Amerika *Hickery* genoemd wordt. De Indiaanen, naamelyk, maaken van de Pitten een Amandel-Melk, welken zy dus heeten, en daar van heeft de Boom onder de Europeaanen dien naam bekomen. In de Boſſchen rondom de Stad Philadelphia, in Penſylvanie, is hy na de Eiken een van de gemeenſten, en men heeft 'er drie of vier Verſcheidenheden van, zegt KALM. CATESBY merkt aan, dat dezelve in Karolina of Virginie dikwils zeer groot wordt, en een Stam krygt van drie of vier Voeten over 't Kruis. Het Hout is zwaar geaderd, doch wordt niettemin ſlegts tot veele Akker- of Bouw-Gereedſchappen gebezigd, en voor een goede Brandſtof gehouden. In de Herfst, als de Nooten afvallen, gaat de Bolſter in vieren open, en de Dop is naauwlyks dan met een Hamer aan ſtukken te breeken, bevattende eene kleine zoete Pit, daar de Indiaanen een heilzaame Olie uit perſen. De meeſten, echter, van deeze Vrugten ſtrekken de Zwynen en andere Wilde Dieren tot Winter-Aas.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Walnooten-Boom.*

(3) Ockernooten-Boom *met elf Lancetswyze Vin-*

III. *Juglans Cinerea.* Aſchgraauwe.

(3) *Juglans* Foliolis undenis lanceolatis, baſi alterâ breviore. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Vinbladen, die van agteren aan de eene zyde korter zyn.

Van deeze, ook in Noord-Amerika huisvestende, vind ik niets naders, dan dat ook de jonge Blaadjes van boven kaal zyn. Misschien zal dezelve tot de gedagte Verscheidenheden van den Witten Nooteboom behooren.

IV. *Juglans nigra.* Zwarte.

(4) Ockernooten-Boom *met vyftien Lancetswyze getande Vinbladen, de buitenste kleinst: en Knopjes boven de Oxelen.*

Deeze Soort maakt den Zwarten Nooteboom van Virginie uit, die dus genaamd zou zyn, of wegens de donkerheid van het Hout, dat zeer bekwaam is om tot Kastemaakers-Werk te gebruiken, of wegens de Kleur der Nooten. HERMANNUS, weleer Hoogleeraar te Leiden, hadt dezelven van den toenmaaligen Bisschop van Londen gekreegen, die van grootte als een gewoone Ockernoot waren, hebbende den Bolster dik, groen en Spongieus; den Dop, daar binnen, zeer hard en zwartachtig, ook zeer dik en overlangs diep gesleufd, de helften zonder eeni-

(4) *Juglans* Foliolis quindenis lanceolatis serratis, &c. *Hort. Cliff.* 449. *Hort. Ups.* 287. GRON. *Virg.* 150. ROYEN *Lugdbat.* 82. Nux Juglans Virginiana nigra. HERM. *Lugdbat.* 452. T. 453. CATESB. *Car.* I. p. T. 67. SELIGM. *Vog.* II. Band. pag. 28, 29. Pl. 34.

een igenblykbaaren Naad ſamengevoegd. Hier in was een zoete eetbaare Pit. Volgens CATESBY komen zy in hardheid met de voorgaanden overeen. Virginie en Maryland, en veele overige Streeken van Noord-Amerika, daar de Europeaanen hunne Volkplantingen hebben, zyn vol van deeze Boomen. In Penſylvanie, omſtreeks Philadelphia, waren zy echter, volgens de Waarneeming van KALM, zo gemeen als de Witte niet. LINNÆUS merkt aan, dat de jonge Bladen in deeze Soort Wollig zyn.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Walnooten-Boom.*

(5) Ockernooten-Boom *met drie Vinbladen.*

V. *Juglans baccata.* Driebladige.

Deeze, welken men ook *driebladige Nooteboom* zou kunnen heeten, is in de Westindiën, en wel op Jamaika waargenomen, alwaar zy haare Groeiplaats heeft. BROWNE geeft 'er langwerpige ſtompe, driebladig gevinde Bladen aan, en enkelde Vrugten als Besſen in de Oxelen. SLOANE geeft 'er een Vrugt aan, van grootte als een Moskaat-Noot, en zegt dat het een Boom is van twintig Voeten hoog, zo dik als eens Menſchen Been, met eene Aſchgraauwe Schors, maakende met zyne Takken een

(5) *Juglans* Foliolis ternis. *Syst. Nat.* XII *Veg.* XIII. Juglans Foliis oblongis obtuſis, pinnato-ternatis, Fructibus Singularibus baccatis ad Alas. BROWN. *Jam.* 346. Nux Juglans trifolia &c. SLOAN. *Jam.* 128. *Hiſt.* II. p. I. T. 157. f. I. RAJ. *Dendr.* 6.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Walnooten-Boom.*

een fraaije Kroon. De Bladen, die met hun drieën op een Steel ſtaan, zyn vuilgroen of bruinachtig, glad en dun. Uit derzelver Oxelen komen twee Katten, een Duim lang, en de Vrugten, Eyvormig en geelachtig zynde, hebben een Steeltje van dergelyke langte, bevattende onder een dunne Lymerige Schil een Noot, welke hy nooit open gebroken hadt. Men vondt deezen Boom aan de Oevers van Rio Cobre, en in de Velden om de Stad St. Jago de la Vega, op Boſchagtige plaatſen, overvloedig groeijen.

MYRISTICA. Nooten-Moskaat Boom.

Deezen Boom, zo vermaard wegens de kostbaare Speceryën, die hy uitlevert, en aan welken in het Stelzel der Sexen nog geen plaats was aangeweezen, acht ik gevoeglyk hier te kunnen beſchryven. Het zelfde Recht, dat LINNÆUS hadt om den Japanſchen Papierboom, by voorbeeld, zonder de minſte melding van deszelfs Bloemen of Vrugtmaakende deelen, wegens eenige gelykheid van de Vrugt tot de Moerbeziën te betrekken; heb ik om deezen te laaten volgen op den Ocker- of Walnooten-Boom, naar wiens Vrugt de Moskaat-Noot in haare Bolſter, myns oordeels, veel meer dan naar een Perſik, gelyk RAY wil, gelykt. En, ſchoon de Vrugtmaaking niet duidelyk is voorgeſteld door de Autheuren, ſchynt my doch uit

uit de beschryving van RUMPHIUS te blyken, dat de Bloemen, waar uit de Nooten groeijen, Wyfjes-Bloemen zyn. Ten minste wordt in dezelven van niets anders dan van een Stamper of Vrugtbeginzel, in 't midden van een wit Kelkje, dat in drie punten gedeeld is, gewag gemaakt, daar hy anders de Meeldraadjes byna nooit vergeten heeft te melden.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

De Kenmerken van dit Geslagt bestaan dan tot nog toe, met zekerheid, in een Gebolsterde Vrugt, die eene Noot insluit, in haar eigen Dop vervat, en bovendien met zekere Blader-achtigheid omgeven.

Ik zal hier van, met RUMPHIUS en anderen, drie Soorten, te weeten de zogenaamde Wyfjes en Mannetjes, als ook den Wilden Nooten-Moskaat Boom, voorstellen.

(1) Nooten-Moskaat Boom *die ronde Vrugten draagt.*

I. *Myristica fragrans.* Wyfjes-Nooten-Moskaat.

De Groeyplaats van deezen, dien men ook den Tammen of Echten Nooten Moskaat Boom noemt, is op de Molukkische Eilanden, en hy wordt alleenlyk op drie derzelven, welken de Nederlandsche Oostindische Kompagnie, daar toe, aan zekere Luiden verpagt of by Perken uitgeeft,

(1) *Myristica* Fructu rotundo. *Mihi.* Nux Moschata Fructu rotundo. C. B. *Pin.* 407. Nux Myristica fœmina. CLUS. *Exot.* 13. DOD. *Kruidb.* 1393. WEINM. *Kruidb.* Pl. 760.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Nooten-Moskaat Boom.*

geeft, gecultiveerd. Banda, dat een trop van deeze en andere kleine Eilandjes rondom zig heeft, beheerscht dezelven. Voor 't overige wordt deeze Echte Nooten-Moskaat Boom in 't Gebied van onze Kompagnie nergens gedroogd en groeit ook, zo veel bekend is, op geen andere plaats van den geheelen Aardkloot.

Het is, volgens de beschryving van RUMPHIUS, een Boom, die de gedaante en grootte heeft van een Peereboom; maakende een Pieramidaale Kroon. Meest schiet hy op met een enkelen, regten, maar somtyds ook wel met twee of drie Stammen. De Bast van den Boom is effen en donker graauw met groen gemengd, van binnen rood en Sappig. Als men in den Boom kapt of een Tak daar afbreekt, loopt 'er een kleverig licht rood Vogt uit, byna als dun Bloed; 't welke straks hoog rood besterft, en in het Linnen zodanige Vlakken maakt, die men 'er niet gemakkelyk kan uitwasschen. De dikke Takken verdeelen zig in lange dunne Rysjes, daar Bladeren aankomen, die veel naar Peerebooms- of Citroen Bladen gelyken, maar wat spitser zyn, aan de zyden niet gekarteld, van boven hoog groen, van onderen wat vaalachtig, gelyk die der Kruidnagelboomen, doch zagter, effener en van boven een weinig glimmende. Zy staan meest op twee ryën aan de Takjes, niet regt tegen elkander over. De jonge Blaadjes zyn niet rood, gelyk die van de Nagelboomen, maar witachtig en licht

licht groen. Aan kromme Steeltjes komen kleine Knopjes, die zekere witte Bloempjes of Kelkjes, met drie punten, uitgeeven, in wier midden zig een klein langwerpig ros Knopje vertoont, dat het Vrugtbeginzel is van de Noot. Meest groeijen deeze Bloempjes aan Trosjes van twee of drie by malkander: maar de meesten vallen af, zo dat doorgaans de Vrugt enkeld groeit: men ziet 'er zelden twee of drie by malkander, en in de negende Maand na 't 't bloeijen wordt eerst de Vrugt ryp, die dan de figuur en grootte van een Persik heeft, doch wat toegespitst is aan het Steeltje, en overlangs een Sleuf, welke 'er rondom loopt. By deeze Sleuve barst de Bolster, die dan een roodachtige Kleur heeft, en glad of effen is van Schil, open, en vertoont de Noot, met haare hoogroode Foelie omvangen; welke, indien de Vrugt dus eenige Dagen aan den Boom blyft, daar uit valt en door haare Vettigheid ligt verwormt; gelyk ook dikwils de Foelie aan den Boom van Wormen opgegeten wordt.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Nooten-Moskaat Boom.*

Door de gekonfyte Nooten, die wy hier uit Oostindie over krygen, is deeze gesteldheid van de Vrugt iedereen bekend. Anders is de Bolster hard, onaangenaam van Smaak en samentrekkende. De eigentlyke Noot, van de Foelie gezuiverd, zit nog in een dunne Dop, waar uit zy, door Vuur gedroogd zynde, gepeld moet worden en verder met Kalkwater toebereid, om duurzaam en zodanig te zyn, als on-

De Nooten.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Nooten-Moskaat Boom.

onze Oostindische Kompagnie dezelven onder den naam van *Nooten Moskaat* verkoopt. Deeze, in 't Latyn *Nux Moschata* of *Myristica* genaamd, heeft in alle Taalen van Europa byna dien zelfden naam. Dus noemen haar de Italiaanen *Noce Muscada*, de Spaanschen *Nuez Moscado*, de Franschen *Noix Muscade*, de Engelschen *Nutmeggs*, en de Duitschers *Moskaten-Nussen.* Derzelver gedaante en Kruiderige hoedanigheid, als ook het gebruik dat men 'er als eene Specery van maakt in de Spyzen, is t'over bekend om daar van te spreeken. Men weet ook, dat zy, zo wel als de Foelie, een groote veelheid van Olie bevatten, die 'er, zo wel door uitpersing als door Destillatie, uit te haalen is. Derzelver kragten verschillen alleenlyk in meer of minder trap van scherpheid, en daarom, gelyk de Oliën meest uitwendig gebruikt worden, in Pleisters, Zalven en Smeeringen, daar een sterke prikkeling der Zenuwachtige deelen vereischt wordt, zyn de Nooten en Foelie gepoeijerd beter, tot versterking der Ingewanden, verdryving der Winden, stilling van Kolykpynen, stemping van den Buikloop; als ook tegen alle Ongemakken, die uit Zinkingen en dergelyke koude aandoeningen der Zenuwen ontstaan. Zelfs is het overmaatig gebruik daar van schadelyk bevonden. BONTIUS verhaalt, dat sommigen daar door eenige Dagen, zonder gevoel, spraakeloos, als in een diepe Slaap, gelegen hebben. Ook merkt men

aan,

aan, dat het menigvuldig eeten van de gekonfyte Nooten de Menſchen Slaaperig en vadzig maakt, en als het Geheugen beneemt. Inzonderheid is zulks in heete Landen en Saizoenen ſchadelyk. Om den Loop te ſtempen, worden de Moskaatnooten geroosterd voorgeſchreeven. Een berooking met dezelven is tegen de Opſtyging dienſtig.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Nooten-Moskaat Boom.*

Den ouden Grieken ſchynt deeze Specery onbekend geweest te zyn; maar de Arabieren kenden zo wel de Nooten als de Foelie des te beter. Gemeenlyk vallen deeze Nooten byna rond, doch men heeft 'er ook die wat langwerpiger en niettemin zeer Aromatiek zyn, groeijende aan byzondere Boomen. Bovendien komen eenige wanſtaltigheden onder deeze Nooten voor, gelyk 'er dus zyn, die men *Tweelings-Nooten* noemt, ook *Diefjes-* en *Konings-Nooten*. Men kan dergelyken niet voor byzondere Soorten houden.

(2) Nooten-Moskaat Boom *die langwerpige Vrugten draagt.*

II. *Myriſtica fatua.* Mannetjes Noote-Moskaat.

Onder deezen naam is de Boom der *Mannetjes-Nooten* door C. BAUHINUS onderſcheiden. RUMPHIUS merkt denzelven als den

(2) *Myriſtica* Fructu oblongo. *Mihi.* Nux Moschata Fructu oblongo. C. B. *Pin.* 407. Nux Myriſtica mas. CLUS. *Exot.* 14. DOD. *Kruidb.* 1394. WEINMANN *Kruidb.* Pl. 760.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Nooten-Moskaat Boom.*

den voornaamsten onder de Wilde Nooten - Moskaat Boomen aan. Hy zweemt, in gestalte, weinig naar den regten Nooteboom. De Bladen zyn ook veel grooter, sommigen een Span, sommigen anderhalf Voet lang, korter gepunt en ovaalachtiger, met evenwydige zyd-Ribben, gelykende dus naar de Kanarie-Bladen, welken in Oostindie zeer bekend zyn. Van boven zyn ze donker groen, van onderen vaal, en hebben een Aromatieken, doch wilden Smaak, gelyk die van den echten Nooteboom, wanneer menze kaauwt. De Vrugten hangen niet aan lange dunne Takjes, maar komen op korte dikke Steeltjes, somtyds uit de Oxels der Bladen digt by elkander voort. Zy zyn rond of langwerpig, hebbende van buiten een Wolachtigen Bolster, die taaijer en harder is dan in de regte Nooten. De eigentlyke Noot, daar binnen, heeft ook een dunne Schaal, insgelyks omvangen met een Goudgeele Foelie, doch dezelve is byna Smaakeloos, en de Pit van de Noot geheel laf, by de regte Nooten Moskaaten te gelyken; waar van ik ze den bynaam gegeven heb. In haare Schaal gelykenze veel, als bekend is, naar onze Walnooten in de Dop, en de Pit, afgesneeden, vertoont zig gemarmerd, als de gewoone Nooten Moskaaten, maar heeft weinig Speceryachtigheid, gelyk ik thans in de mynen ondervind, zynde zelfs wat walgelyk van Smaak.

Op Banda noemt men deeze *Pala Suker*, dat

dat is Berg-Nooten, en op Amboina *Pala Outang*, dat is Wilde of Bosch-Nooten: want zy groeijen eigentlyk in 't Wilde, in de Bosschen en op de Gebergten, wordende niet gecultiveerd en zeer weinig ingezameld. Het eenigste, daar menze toe gebruikt, is zeker Bygeloof, van de Indiaanen waarschynlyk op de Europeaanen overgewaaid, dat deeze Nooten, by zig gedragen, tegen Bloedvinnen en de Kramp, of ook tegen Stuipen der jonge Kinderen, dienstig zyn zouden. Zelfs bereiden 'er de Javaanse Vrouwtjes Minnedranken van, om het Manvolk te betoveren. De Vrouw van zekeren Predikant, denzelven drie zulke gebrande Nooten in plaats van Specery-Nooten ingeevende, om de Persing en Buikloop te stoppen, verviel hy daar door in raaskalling en ylhoofdigheid, zo RUMPHIUS verhaalt.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Nooten-Moskaat Boom.*

Dit onderscheid van de Bladen en Vrugten, tusschen den zogenaamden Mannetjes en Wyfjes Nooten-Moskaat Boom, is aan den vermaarden CLUSIUS reeds bekend geweest, die van beiden zeer goede Afbeeldingen en beschryvingen aan 't licht gegeven heeft, welken in de laatste vermeerdering by de Nederduitsche Uitgaave van 't Werk van DODONÉUS gevoegd zyn. De Takjes, door hem afgebeeld, komen zeer wel met de groote Takken van RUMPHIUS overeen, en dit bevestigt hun beider echtheid. Van die der doorgesneeden Nooten, daar nevens gevoegd, kan men zig ligtelyk uit ge-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Nooten-Moskaat Boom.*

gekonfyte Nooten vergewisfen. Dit zelfde, in tegendeel, bewyst de onechtheid van het Takje der Mannetjes - Nooten, by WEINMANN afgebeeld, alwaar de Bladen volftrekt eveneens aan beiden zyn, en de Vrugt gantfch onnatuurlyk. Ik bezit een Nooten - Moskaat Boom Takje, dat wederom in Bladen en Vrugten verfchilt, en daarom, zo ik geloove, tot de volgende Soort, of tot den Wilden, behooren zal.

III. *Myriftica Sylveftris.* Wilde Nooten-Moskaat Boom.

(3) Nooten - Moskaat Boom *met kleine Vrugten.*

In Gewas verfchilt deeze Boom, dien men in 't Maleitfch *Palala Burong* noemt, weinig van de voorgaanden, maar de Bladen zyn zeer lang en naar de langte fmal, op twee Spannen maar vier Vingeren breed. Van myn Takje heeft het grootfte op agt Duim langte twee Duimen breedte, dat byna op 't zelfde uitkomt. Zy hebben insgelyks evenwydige Ribben, en de bovenfte zyde is donker groen en glad, de onderfte met een digte Wolligheid bekleed. Ook ftaan zy op dikke korte Steeltjes, aan dunne Takken overhoeks, gelyk in het myne, en de Vrugten komen by Trosfen van drie of vier voort; hoedanig eene Tros zig by myn Tak-

(3) *Myriftica* Fructu minore. *Mihi.* Nux Moschata Fructu rotundo parvo. C. B. *Pin.* 407. Nux Moschata humilis & Fructu pufillo in Moluccis; ACOSTÆ. Nux Aromatites infructifera, in Moluccis & Zeylan: GARÇIÆ.

Takje bevindt, welke 'er schynt afgebroken te zyn. De Nooten zyn vry wat kleiner dan de regte Moskaat- of Specery-Noot in de Bolster. De natuurlyke Kleur is uit den geelen met eenig rood, gelyk de Jamboezen. In plaats van Sleuf hebben deeze Nooten een uitpuilende Naad, die 'er in de langte om heen loopt, en van vooren een klein Puntje aan den Bolster, zittende daar binnen in zyne Foelie de Noot, welke, doorgesneeden zynde, in het midden eene kleine holligheid heeft, waar in een byzondere witte zelfstandigheid is, als Asbest. Dergelyke korte Vezeltjes neem ik ook in de doorgesneeden onrype Vrugt van den Karstengen-Boom waar.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Nooten-Moskaat Boom.*

RUMPHIUS merkt aan, dat deeze Wilde Noote-Moskaaten, zo wel als de Mannetjes Nooten, veel tot Aas strekken voor den Jaarvogel, anders ook Jaager-Vogel genaamd (*). Die Autheur telt vier andere Wilde Soorten van Nooten-Moskaat Boomen op, welke nog veel kleiner Vrugten draagen. Alle deeze worden *Palala* genoemd van de Indiaanen, terwyl de naam van den echten Wyfjes Nooten Boom in 't Maleitsch *Pala* is. Deeze Wilde Nooten-Mos-

(*) Dit is de Rhinoceros-Vogel, BUCEROS *Cornu maxillari Frontis recurvato*: door my in 't I. D. IV. STUK deezer *Natuurl. Historie*, bladz. 287, beschreeven. Ik bezit een schoon Oranjekleurigen Gehoornden Kop en Bek van deezen Vogel, my uit Oostindie present gezonden.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Nooten-Moskaat Boom.*

Moskaat Boomen groeijen ook op andere Eilanden, en zelfs aan de Vaste Kust van Indie. Ten minste komt, in de Malabaarse Kruidhof, een Nooten-Moskaat Boom voor, aldaar *Panan-Palka* genaamd, welke naast met den genen, die de Mannetjes Nooten draagt, schynt overeen te komen, zo de Hoogleeraar BURMANNUS aanmerkt. De Afbeelding, welke zyn Wel Ed. gegeven heeft van den Ceylonschen Wilden Nooten-Moskaat Boom, *Iryaghedhi* genaamd, verschilt door de Bladen zeer, welke als die van den Kruidnagelboom zyn, en tegen over elkander aan de Takjes staan. Ondertusschen wordt door de Knopjes, die zig daar aan vertoonen, myne Gissing, dat de Nooten-Moskaat Boom wel tot de Planten, wier Mannelyke en Vrouwelyke Bloemen van elkander afgezonderd zyn, behooren mogt, niet weinig waarschynlyk gemaakt (*).

FAGUS. Beukeboom.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn, dat de Mannetjes Bloem uit een in vieren gedeelde Kelk bestaat, van Klokswyze figuur, met twaalf Meeldraadjes, doch geene Bloemkrans heeft, zo

(*) Vid. BURM. *Thes. Zeylan.* p. 173. T. 79. Ware het, dat ik hier in gemist mogt hebben, zo zal men 't eeniger tyd deezen aanmerkelyken Boom, die zekerlyk een plaats verdiende, slegts een andere in het Stelzel der Sexen moeten aanwyzen.

zo min als de Wyfjes - Bloemen, wier Kelk viertandig is, met drie Stylen. Gedagte Kelk verandert in een Zaadhuisje of Vrugt, die stekelig ruig is, vierkleppig, bevattende twee Zaaden. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Drie Soorten komen 'er in dit Geslagt voor, waar van de laatste alleen beantwoordt aan het gewoone gebruik van den Geslagtnaam, de anderen van ouds Kastanje-Boomen heeten, als volgt.

(1) Beukeboom *met Lancetswyze, spits getande, van onderen kaale Bladen.*

I. *Castane* Kastanje-Boom.

Deeze Soort maakt den gewoonen Europischen *Kastanje-Boom* uit, die in Vrankryk inzonderheid menigvuldig groeit, hoewel hy ook voorkomt in Spanje, Portugal en Italie. Duitschland en Engeland zyn 'er niet van ontbloot. De naam is van 't Grieksche woord *Kastanon* afkomstig, dat men, met eenige verandering, in de meeste Europische Taalen overgenomen heeft. De Franschen noemen hem *Chastaignier*, de Duitschers *Kesten-* of *Kastanien-Baum*, de Engel-

(1) *Fagus* Foliis lanceolatis acuminato-serratis, subtus nudis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1072. p. 630. *Hort. Cliff.* 447. *Hort. Ups.* 287. ROYEN *Lugdbat.* 79. *Mat. Med.* 429. DALIB. *Paris.* 294. GRON. *Virg.* 151. Castanea. TOURNF. *Inst.* 584. DOD. *Pempt.* 814. *Kruidb.* 1275. Castanea sylvestris. C. B. *Pin.* 419. Castanea sativa. C. B. *Pin.* 418.

II. AFDEEL XIX. HOOFDSTUK. *Kastanje-Boom.*

gelschen *Chestnut-Tree.* Dus worden ook de Vrugten of Karstengen, van de Spaanschen *Castanas*, of *Morones*, wanneer zy groot zyn; en deeze laatsten in 't Italiaansch *Marroni*, in 't Fransch *Marons*, getyteld.

Deeze Boomen bereiken een aanzienlyke grootte. Men heeft op 't Eiland Sicilie ontzaglyke Karstengen - Boomen, tot welken mooglyk die behooren zal, daar KIRCHER van gewaagt, als aan den Berg Ethna groeijende, zo groot, dat 's nagts een geheele Troep Schaapen in deszelfs holte verschuiling hadt (*). In Engeland heeft menze zo dik van Stam gezien, zegt RAY, dat drie Man denzelven niet omvademen konden. Dit komt echter niet by den berugten Karstengen-Boom, in 't Graafschap Gloucester, die eenen omtrek hadt van 51 Voeten *. Nog dikker moet die zyn, welke nog onlangs by Bristol groeide, hebbende eenen Stam van 19 Voeten over 't kruis, en deeze werdt geacht meer dan vyf Eeuwen gestaan te hebben.

* Zie 't II. DEELS, I. STUK, bl. 34.

De Karstengen - Boom heeft eene donker bruine of zwartachtige Schors. De Bladen zyn ongevaar twee Duimen breed en byna een half Voet

(*) ADANSON *Famill. des Plantes.* Pref. CCXIII. Indien, naamelyk, 't woord *Chatéfier*, by hem, een Karstengen-Boom betekent, gelyk ik denk: maar dit woord, hoewel van hem in zyne Lysten gebruikt, vind ik, dat zonderling is, in zyne Regifters niet: anders zoud' ik, ten opzigt van de hoogte, dikte en leeftyd, daar uit eenig besluit maaken.

Voet lang, dun, ruuw en rimpelig, van onderen met een dikke Rib, waar van zydelings veelen zig door het Blad verfpreiden, dat in de geheele omtrek Zaagswyze met haakjes is getand. Hy draagt dunne lange Katten, bezet met Blommetjes in vyven gedeeld, als Kelkjes, groen van Kleur, verfcheide Meeldraadjes bevattende, die geele Topjes hebben en geil van Reuk. Op andere plaatfen groeijen de Vrugtbeginzels, welke, volgens de Waarneeming van den Heer ADANSON, een halfrond Koepeltje maaken, dat Haairig is, in vier tot zes Tandjes gefneeden, uit welks midden voortkomen van vier tot zes Doornen, die regt, rolrond, Kraakbeenig en glanzig zyn, als zo veele Stempels, welke behooren tot even zo veel Schepzeltjes of Zaaden, in ieder Eijerftok vervat. De Vrugten, hier op volgende, zyn ftekelige Bollen, van binnen ruig, die ryp wordende in vieren fplyten, geevende dan twee, drie of vier, Karftengen uit.

Kaftanje-Boom.

Men vindt van deezen Boom aanmerkelyke Verfcheidenheden. Daar is een Wilde, die in de Bosfchen by de Stad Parys natuurlyk groeit, zo fommigen willen, draagende Vrugten of Karftengen naauwlyk zo groot als Hazelnooten, hoedanigen ook zelfs de befte Karftengen-Boomen, in Engeland gezaaid, voortbrengen, volgens RAY, die daarom meent, dat de Landaart alleen het verfchil in de Karftengen maaken zou. Evenwel is het zeker, dat men ze in

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Kastanje-Boom.*

Vrankryk zelfs grooter en kleiner teelt, aan byzondere Boomen. Dus zyn de Blaische Karstengen, wegens haare lekkerheid, ook by ons vermaard. In 't Lyonnois vallen 'er die zeer goed zyn, de besten in 't Dauphiné, en men heeft 'er aanzienlyke Bosschen van, zelfs in Bretagne. Zodanigen komen ook in 't Kanton van Zurich, in Lotharingen en den Elzas aan den Rhyn, en elders voor. In de middelste deelen van Vrankryk, als ook in verscheide Bergachtige Gewesten van Spanje, Switzerland, Savoije en Italie, maaken zy het voornaamste Voedzel der Inwooneren uit. Sommigen hebben verzekerd, dat menze aldaar tot Meel maalde, waar van dan Brood gebakken werd; doch dit wordt van anderen tegengesproken.

De Karstengen. 't Is ligt te gelooven, dat in schraale Landsdouwen, waar men overvloed van deeze Vrugten heeft, de honger nooit dezelven spaart. Zie hier, hoe zy doorgaans in die Landen bereid worden. Eerst schilt menze geheelenal, dan droogt menze volkomen, door middel van Vuur, en maakt 'er dus een Voorraad van te hebben tegen den Winter; als wanneer deeze gedroogde Karstengen gemeenlyk in een Ketel, met Varkens-Vleesch en Spek, gekookt, en dus als Bry, of op de manier van Aardappelen, gegeten worden. Men braadtze ook tot verandering wel in de heete Assche, of in een Pan, gelyk by ons geschiedt. Die slegt of ondeugend zyn, of 't gene men 'er te veel van heeft, wordt

wordt de Zwynen of andere Beeſten voor gesmeeten. II. Afdeel. XIX. Hoofdstuk.

Zeker is 't, dat de Karſtengen, hoe ook bereid, zwaar om te verteeren zyn, geevende veel grof Voedzel: weshalve zy niet dienen dan voor ſterke en aan den Arbeid gewoone Menſchen. *Kaſtanje-Boom.* Die minder ſterk zyn of een zagtvoerig Leven leiden, behooren daar niet tot verzadiging van te eeten. Inzonderheid zyn zy voor de genen die den Steen hebben, of van Kolykpynen en een Kwaade Maag gekweld worden, ſchadelyk. Zy maaken, naamelyk, ligt Verſtoppingen door haaren ſamentrekkenden aart. Het Afkookzel van dezelven, met den Bast, kan, uit dien hoofde tegen den Loop dienen. Het raauwe Meel of Poeijer der Karſtengen, met Honig gekookt, en gemengd met Zwavel tot een Conſerf, is voor de Bloedſpuuwing, Hoofd- en andere Borstkwaalen dienſtig. De uitmelking van Karſtengen en Papaver-Zaad, met een Afkookzel van Zoethout, kan ſomtyds de ſcherpheid in 't Wateren wegneemen. Een Pap van dezelven gemengd met Garſte-Meel en Azyn, doet door uitwendige oplegging de hardheid der Borſten van 't geſtremde Zog verſlaan. Men wil ook, dat zy, met Zout geſtampt en gemengd met Honig, ter plaatſe daar men van een Dol Beest gebeten is, ge-appliceerd, daar tegen van goede uitwerking zyn zouden.

Het Hout van deezen Boom volgt, in duurzaamheid en hardheid, aan het Eikenhout. Men ver-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Kastanje-Boom.*

verwondert zig over de fraaiheid, netheid en het lang goed blyven van dit Hout, in het Timmerwerk van de meeste Kerken en Gebouwen, in de zuidelyke deelen van Vrankryk. 't Is te begrypen, dat men aldaar veel gebruik van hetzelve maakt, om dat men het zo rykelyk by der hand heeft. De bitterheid van het Sap, dat 'er in zit, zou hetzelve beschutten voor den Worm: doch het moet ook op zynen tyd gekapt zyn, en niet lang op den Grond leggen blyven. Zeker Heer, CARLESON genaamd, hadt, geduurende zyn verblyf in Turkye, aldaar een Stuk Kastanje-Booms Hout gevonden, 't welk ten deele versteend, ten deele nog snybaar was. Zodanige Stukken zyn zeldzaam onder de Versteende Houten.

II. *Fagus pumila.* Virginische.

(2) Beukeboom *met Lancetswys' ovaale, spits getande, van onderen Wollige Bladen, de Katten Draadachtig en met Knoopen.*

Een laage *Virginische* Karstengen-Boom, die kleine Vrugten heeft, aan Trossen, ieder in een afzonderlyk stekelig Huisje groeijende, levert deeze Soort uit, waar toe de *Amerikaansche Kastanje*, die de Bladen van agteren met eene

(2) *Fagus* Foliis lanceolato-ovatis, acute serratis, subtus tomentosis, &c. GRON. *Virg.* 150. Fagus Foliis ovato-lanceolatis serratis. ROYEN *Lugdbat.* 79. Castanea pumila Virginiana &c. PLUK. *Alm.* 90. CATESB. *Car.* I. p. T. 9. SELIGM. *Vog.* I. B. bl. 14. Pl. 18.

eene Zilverachtige Wolligheid bezet heeft, ook t'huis gebragt wordt. Men vindt hem elders de Virginische *Dwerg-Kastanjeboom* getyteld. Nogthans wordt hy somtyds wel zestien Voeten hoog, met een Stam van agt of tien Duimen dikte. De Vrugten, die van grootte omtrent als Hazelnooten zyn, groeijen aan Trossen van vyf of zes by elkander. Zy zyn zoet van Smaak en aangenaamer dan Karstengen.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

(3) Beukeboom *met ovaale flaauw getande Bladen.*

III. *Fagus Sylvatica.* Beukeboom.

Deeze Soort maakt den gewoonen *Beukeboom* uit, wiens Latynsche naam *Fagus*, van 't Grieksch afkomstig, even gelyk wy dit in een Soort van Eiken gezien hebben, afleidelyk zou zyn van de eetbaarheid der Vrugten. De Italiaanen noemen hem *Faggi*, de Spaanschen *Haia* of *Faia*, de Franschen *Hêtre*, *Fau* of *Fouteau*, de Engelschen *Beech* of *Beechtree*, de Duitschers *Buchbaum* of *Buche*, de Sweeden *Bök*. Men vindt hem door geheel Europa, maakende zelfs in de Noordelyke deelen groote Bosschen uit. In Engeland en Vrankryk is hy niet minder gemeen, dan in Duitschland en on-

(3) *Fagus* Foliis ovatis obsolete serratis. *Hort. Cliff.* 447. *Fl. Suec.* 785, 871. ROYEN *Lugdbat.* 79. *Mat. Med.* 428. DALIB. *Paris.* 294. Fagus. C. B. *Pin.* 419. CAM. *Epit.* 112. TOURNF. *Inst.* 584. DOD. *Pempt.* 832. Bueckeboom. DOD. *Kruidb.* 1303.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Beukeboom.*

onze Nederlanden. In Switzerland komt hy zo wel daar 't laag is als daar 't hoog is, doch nooit op de Alpen, zelfs niet op andere Bergtoppen voor, zo de Heer HALLER aanmerkt.

Het is een hooge Boom, die niet zelden een uitgeftrekte ronde Kroon maakt, hebbende een dikken Stam, met veele Takken. De Schors is effen en Afchgraauw, het Hout wit en hard; de Bladen gelyken naar die der Popelieren eenigszins, doch zyn veel korter gefteeld en ronder; zo dat men dezelven misfchien eer met die der Olmen vergelyken zou kunnen, indien zy niet door hunne gladheid en kleinte daar van verfchilden, als ook door hunne donker groene Kleur. Meest is deeze Boom aanmerkelyk wegens zyne gefchubde Knoppen, fomtyds een Duim lang, aan 't end fpits, en zo ftyf, dat fommigen dezelven tot Tandeftookers gebruiken. Hier aan kan men hem, zelfs in 't midden van den Winter, ligt van ander Geboomte onderfcheiden; maar in 't Voorjaar verdwynen die Knoppen, door het ontrollen derzelven tot Bladerloof. Als de Bladen uitkomen, openbaaren zig ook de Katten, die naar ruige ronde Balletjes gelyken, aan lange Steelen hangende, en uit Kelkjes famengefteld, ieder van agt tot tien Meeldraadjes bevattende. De Vrugtbeginzels komen, van de Bloemkatten afgezonderd, als overendftaande Kwasten voort, en veranderen in Eyvormige gefpitfte Vrugten, die Houtig, hard,

hard, en van buiten ſtekelig ruuw zyn, en ryp wordende aan de Punt in vieren ſplyten, zig openende als een Bloem, en in 't midden doorgaans twee driekantige Zaaden bevattende, van taamelyke grootte. Verſcheide van deeze Vrugten heb ik, voor eenige Jaaren, in de Dreef voor 't Prinſelyke Lusthuis te Soestdyk, die uit Beukeboomen beſtaat, opgezameld.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Beukeboom.*

Het voornaamſte gebruik, dat men van den Beukeboom heeft, is de Brandſtof van het Hout, als ook, dat daar *Pot-Aſch* van gebrand wordt. LINNÆUS ſchryft zulks daar aan toe, in Sweeden, en HALLER, in Switzerland, zegt, het geſchiedt van dit Hout byna alleen (*). Anderen, ondertusſchen, verhaalen, dat men in Duitſchland de Pot-Aſch brandt van Eiken-Hout, en zoude de oirſprong daar van zyn, dat men die eerst van Duigen der Weed-Aſch Vaten begonnen hadt te branden, van welke Duigen, *Clavelli*, deeze Aſch haaren naam zou hebben, en om dat zy ook ſomtyds van de Scherven van Potten, daar de Weed-Aſch in was geweest, uitgeloogd werdt, *Pot-Aſch* genoemd worden, of naar de Ketels, waar in men dezelve kookte, *Ketel-Aſch*. Op die wyze, zegt men, wordt in 't Kasſelſche, als ook by Leipzig, een groote menigte vervaardigd, doch de meeſte komt uit Poolen en Rus-

Pot-Aſch van het Hout.

(*) Materia firma, ad Focum optima, ex quâ fere ſolâ Cineres Clavellati parantur. HALL. *Helv.* p. 161.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Beukeboom.*

Rnsland, over Dantzig, in Holland, Engeland en Vrankryk (*).

Mooglyk wordt deeze Asch van 't eene Hout zo wel als van 't andere gebrand: want die beiden leveren, gelyk de meeste Planten, door verbranding een vast Loogzout uit, gelyk die zogenaamde Asch bevat. Ondertusschen vind ik aangemerkt, dat de Kolen van Beukenhout byna de besten van allen voor de Chymisten zyn. Hier aan zal niet ligt iemand twyfelen, die weet, dat het de gemeene Goudsmids-Kolen zyn, wier ligt ontvlambaarheid en kragtige Gloed iedereen bekend is. Aan de Asch van dit Hout worden ook byzondere kragten toegeschreeven. Het is bovendien tot Werkhout dienstig, inzonderheid tot zaaken, die ligt van Stof moeten zyn, gelyk Houwer-, Degen- en Messen-Scheeden, Kamhuizen, Pruikedoozen, Zeeven, als ook tot Duigen van groote Vaten, tot Wagen-Assen en Wielvellingen enz. De Bladen des Booms zyn verkoelende met eenige samentrekking, en dienen derhalve, door uitwendige oplegging, tegen Ontsteekingen.

De Vrugten.

De sierlykste hooge Scheer-Haagen worden van Beukeboomen gemaakt, die men Mey-Beuken noemt, om dat zy dikwils in Mey reeds Bloem en Blad hebben, maar de Vrugten of Eikels worden niet dan in de Herfst ryp. Zy

(*) HUBNERS *Natur- Kunst - Handwerks en Bergwerks Lexicon.*

Zy zyn eetbaar, bevattende een zoet en vetachtig Merg; doch fommigen merken aan, dat men dronken wordt, door veel daar van te eeten: anderen willen, dat 'er Koortfen en andere Kwaalen door veroirzaakt zouden zyn, zo wel in 't Vee als in de Menfchen. Zy ftrekken ondertusfchen voor 't Wild Gedierte, Beeren, Zwynen, Inkhoorntjes, Rotten, ook Wilde Duiven en Patryzen, veel tot Spyze. De Hoenders worden gemakkelyk met dezelven vet gemaakt. Van het gemeene Volk wordt, op fommige plaatfen, eene Vettigheid daar uit gegeperst, welke aan hetzelve voor Olie of Boter ftrekt (*). Het Vogt, dat men in de holligheid van oude Beuken vindt, heeft TRAGUS tegen allerley Uitflag, Ruidigheid en Jeukingen der Huid, aangepreezen (†).

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Beukeboom.*

CARPINUS. Jukboom.

De Kenmerken van dit Geflagt zyn, dat de Mannetjes Bloemen beftaan uit eene eenbladige Kelk, met eene gehaairde Schub, twintig Meeldraadjes bevattende zonder Bloemblaadjes: de Wyfjes Bloemen insgelyks, doch in plaats van Meeldraadjes hebben dezelven twee Vrugtbeginzels en twee Stylen: zynde de Vrugt een Eyvormig Nootje.

Twee

(*) *Cynos. Mat. Med. contin.* f. TOM. II.
(†) TOURNF. *des Plant. env. Paris.* p. 80.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Twee Soorten komen in dit Geslagt voor; als volgt.

I. *Carpinus Betulus.* Gewoone Haagbeuk.

(1) Jukboom *met de Schubben der Vrugt-Aairen plat.*

Deeze Soort bevat het Gewas, dat men in Vrankryk gemeenlyk *Charme* noemt, misschien wegens de schoonheid der Haagen, van hetzelve gemaakt, weshalve het by ons den naam van *Haag-Beuk* heeft, met *Fagus Sepium* overeenkomstig. De Hoogduitsche naam is *Hanen-* of *Stein-Buchen.* In de Bosschen groeijende, daar het zeer gemeen is in alle deelen van Europa, wordt het een redelyk groote Boom, die dan den naam van *Jukboom* of *Wielboom* voert, wegens het gebruik van zyn Hout. Deswegen zou hy ook reeds van de Grieken *Zugia* getyteld zyn, en voor een Soort van Booghout of Ahorn gehouden. De Italiaanen heeten hem *Carpino*, de Franschen *Charme* (*). Het is de *Ostrys* van THEOPHRASTUS, dien sommigen *Ostrya* noemen, en waar van PLINI-

(1) *Carpinus* Squamis Strobilorum planis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1073. p. 631. *Hort. Cliff.* 447. ROYEN *Lugdbat.* 79. *Flor. Suec.* 786, 872. *It. Scan.* 46, 71. DALIB. *Paris.* 294. TOURNF. *Paris* 409. *Inst.* 582. DOD. *Pempt.* 841. *Kruidb.* 1315. LOB. *Icon.* II. p. 190.

(*) Zeer verkeerdelyk wordt, in 't Fransche Woordenboek van HALMA, het woord *Charme* met Booghout- of Ahornboom, dat de Acer of Basterd-Plataanus is, vertaald.

NIUS zegt, „ dat het een naar de Esſchen „ gelykende Boom is, van Bast en Takken; „ met Bladen als die der Peereboomen, doch „ een weinig langer, dikker en rimpelig, met „ inſnydingen die over 't geheele Blad loopen, „ en Zaad dat in figuur en Kleur naar Gerst „ zweemt." Anderen houden het voor een Soort van Olm, ten minſte als naar denzelven gelykende. Sommigen meenen dat *Oxya* en *Oſtrya* van eenerley betekenis waren, en verwarren deeze dus met de Beuken. Ook is het zeker, dat de een zo wel als de ander tot Scheer-Haagen, in de Tuinen, gebruikt worde, en dan noemen de Franſchen hem *Charmille*. LOBEL heeft deezen onzen Haagbeuk, waarſchynlyk om dat hy eenigermaate naar den Berkeboom gelyken zou, met den naam van *Betulus* beſtempeld.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

Jukboom.

De Jukboom heeft, als gezegd is, een taamelyke hoogte. De Stam is dik en regt, met een witte Schors, geevende zwaare Takken uit, die zig in 't ronde uitbreiden, maakende een lommerryke Kroon. De Takken veranderen, by ieder verdeeling, hunne ſtreek. De Bladen zyn ovaal geſpitst en gelyken veel naar die der Ypeboomen, doch zyn op de kanten ſtekelig getand, en over 't geheel niet alleen rimpelig, maar op 't gevoel zeer ruuw, bly groen en dus lichter van Kleur dan de Beuke-Bladen. Dit geeft een aangenaame Verſcheidenheid in de

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Jukboom.*

Scheerheggen, van de een en andere gemaakt. By het eerste uitkomen leggen deeze Bladen samengevouwen, als een Vel Papier. In de Zomer hangen uit de oxels der Bladen zekere Staarten, die aan 't end een tros hebben van kleinere Scheedswyze Blaadjes, met drie Punten, waar van de middelste langst, en daar tusschen komen kleine Knopjes, als Cicers, voort, die het Zaad bevatten, dat een enkelde Pit is in ieder Knop of Noot. Hierom is 't dan ook waarschynlyk, dat het Vrugtbeginzel enkeld zy, gelyk de Heer ADANSON verzekert, in de Berk, in de Carpinus en in de Platanus, waargenomen te hebben (*). Anderen evenwel willen, dat in ieder Schub van de Vrugt-Aair twee Nootjes aanrypen zouden (†).

De Haagbeuk, welken men ook *Weisſbuchen* of Witte Beuk, tot onderscheiding van den anderen, dien men dan Roode of Bruine Beuk noemt, getyteld vindt, is meest in achting wegens zyn Hout, dat ongemeen taay is, en derhalve tot Handvatzels of Hechten van veelerley Werktuigen dienstig. Het wordt ook, by gebrek van Ypen-Hout, wel gebruikt tot Wagen-Assen en Wielvellingen, doch inzonderheid tot Jukken voor de Ossen en andere Werkbeesten. Men maakt 'er Leesten en andere Vormen, als ook Klompen en Holblokken van. Uit de dun-

(*) ADANSON *Famill. des Plant.* II. p. 370.
(†) HALL. *Helv.* p. 158.

dunne Takken worden zeer goede Horden gevlogten. Het Afkookzel der Bladen geneest somtyds de Kwetzuuren van de Paarden. Met dat van den Bast wordt de Wol geel geverwd in Sweeden, even als met dat van de Berken. Uit oude Boomen van deezen aart, heeft men een roode, harde, Harst zien zweeten, die naar Gom Lak geleek (*).

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Jukboom.*

(2) Jukboom *met de Schubben der Vrugt-Aairen gezwollen.*

II. *Carpinus Ostrya.* Italiaansche.

Deeze Soort wordt dus van de andere, met den ouden naam van *Ostrya*, onderscheiden. C. BAUHINUS heeft reeds van zodanig eene, met een Trosachtige Vrugt, naar die der Hoppe gelykende, gewag gemaakt, zeggende dat deeze in Italie, de andere in Duitschland gemeen is. Ik onderscheidze dan met den bynaam van *Italiaansche*, gelyk dezelve door MICHELIUS getyteld wordt, die 'er een Afbeelding van geeft, welke zeer fraay is; merkende aan, dat 'er van dezelve een Soort is die de Vrugt korter, en eene andere die dezelve langer heeft.

(*) FABREGOU *descript. des Plant. env. Paris.* Tom. III. p. 60.

(2) *Carpinus* Squamis Strobilorum inflatis. *Hort. Cliff.* 447. ROYEN *Lugdbat.* 80. GRON. *Virg.* 151. COLD. *Noveb.* 227. Ostrya Ulmo similis, Fructu racemoso Lupulo simili. C. B. *Pin.* 427. Ostrya Italica Carpini folio &c. MICH. *Gen.* 223. T. 104. f. 1, 2. *β.* Aceris cognata Ostrya dicta florescens PLUK. *Alm.* 7. T. 156. f. 1.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. heeft. Men zoude, volgens zyn oordeel, daar toe den Virginischen Olm met eene Hoppe-Vrugt, van BANISTER, betrekken kunnen. Mooglyk is dit de gene, die in de Provincie van Nieuw Jork *Yzerhout* genoemd wordt, volgens COLDEN. Hier toe wordt, door LINNÆUS, als eene Verscheidenheid de *bloeijende Beukeboom* of Ostrya, aan den Eschdoorn naverwant, van PLUKENETIUS (*), t'huis gebragt. Doch zoude, volgens GRONOVIUS, de gewoone Jukboom zig ook in Noord-Amerika bevinden.

Jukboom.

Deeze Soort heeft, volgens LINNÆUS, de Vrugten wel naar die der Hoppe gelykende, maar bestaande uit opgeblazen Schubben, overal gesloten, aan 't Grondstuk ruig, een Nootje met twee holligheden insluitende (†).

PLATANUS.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn, dat dezelve Kogelronde Katten heeft, waar van de Mannetjes bestaan uit Meeldraadjes rondom begroeid met Meelknopjes; de Wyfjes uit veelbladige Bloempjes, wier Styl een omgekrulden Stempel heeft: de Zaaden rondachtig, met den Styl gespitst, tot een ronden Bol verzameld in eene vlokkige Wolligheid.

Twee

(*) In *Spec. Plant. Linnæi.* Ed. II. is verkeerdelyk 't woord *flavescens* voor *florescens* geplaatst.

(†) *Mant. alt.* p. 496.

Twee Soortèn zyn 'er van bekend, waar van de eene de Oosterſche, de andere de Westerſche heet, als volgt. II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

(1) Platanus *met Gevingerde Bladen.* I. *Platanus Orientalis.* Oosterſche.

De Griekſche naam, *Platanos*, is van de uitgebreidheid der Takken van dit Geboomte afkomſtig. ÆLIANUS ſchryft, dat XERXES zo veel vermaak vond in de Schaduw van een zodanigen Boom, dat hy in Lydie een geheelen Dag, met zyn Krygsheir, daar onder vertoefde. PLINIUS gewaagt van eenen Platanus van tagtig Voeten middellyn, in wiens holte MUTIANUS at en zig te ſlaapen leid met eenentwintig Perſoonen by zig. Door het voorbeeld van een anderen Platanus, wiens Kroon men met Balken, Tafels en Banken, tot een pragtig Priëel gemaakt hadt, daar CAJUS met vyftien Menſchen in gastereerde, wordt zulks opgehelderd. Ten minſte blykt 'er uit, dat deeze Soort, in de Oosterſche Landen voorkomende, een zeer groote Boom wierd, welke ook vermaard was, wegens de duurzaamheid van zyn Leven. Dus ſpreekt THE-

(1) *Platanus* Foliis palmatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1075. p. 631. *Hort. Cliff.* 447. ROYEN *Lugdbat.* 78. HASSELQ. *Itin.* 487. GRON. *Orient.* 293. Platanus. C. B. *Pin.* 431. CLUS. *Hiſt.* I. p. 9. DALECH. *Hiſt.* 92. BELL. *Itin.* 9. TOURNF. *Inſt.* 590. DOD. *Pempt.* 841. Platanus Orientalis verus. PARK. *Theatr.* 1427.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Platanus.*

THEOPHRASTUS van feenen Platanus op 't Eiland Delphos en eenen anderen in Arcadie, beiden door AGAMEMNON eigenhandig geplant. Zy waren, naamelyk, aan Griekenland niet eigen, maar derwaards uit Afie overgebragt, en eerst gebruikt om 't Graf van DIOMEDES te verfieren. Men plantte dezelven naderhand in Italie, en hadt 'er zo veel achting voor, dat de Wortels met Wyn befproeid werden tot bevordering van de groeizaamheid. Thans komt hy in verfcheide deelen van Afie, in Griekenland en op Kandia, in vogtige Valeijen, voor. Te Rome hadt RAY 'er in de Stad verfcheide hooge Boomen van gezien. Men vindt hem ook, door aankweeking, in Engeland en in Vrankryk, omftreeks Parys, alwaar men hem *Plane* en ook wel *Sycomore* tytelt.

De Oofterfche Platanus, dan, is een hooge Boom, met eene dikke Schors; de Bladen naar die van den Wyngaard gelykende, doch veel grooter en dieper ingefneeden, zo dat zy zig byna als de Vingers van eens Menfchen Hand vertoonen. Van boven zyn zy groen, van onderen wit. Hy heeft kleine bleeke famengeftapelde Bloempjes, en ronde ruuwe Vrugten, van grootte als een Hazelnoot. HASSELQUIST nam dezelven, in Paleftina, naauwkeurig waar, en vondt de Zaaden, daar in vervat, rondachtig, wederzyds met een Puntje, omringd met zeker Pluis, gelyk in de Kenmerken is aangetekend.

De

De Bladen van deezen Boom zyn bedekt met zeker Meel, 't welk daar af ſtuivende, zo wel als het Pluis der Zaaden, ſchadelyk is voor de Oogen en de Borst, ja zelfs voor het Gehoor. Integendeel is een Stooving met het Afkookzel der Bladen dienſtig tegen de Oog-Ontſteekingen, en de Bast in Azyn gekookt tegen de Kiespyn, zo ſommigen verzekeren. Het Hout is fyn van Draad, wit en taay, ligt en Veerkragtig, niet krimpende noch ſcheurende; weshalve het van de Draaijers, Schrynwerkers, Beeldſnyders, en tot Muſiek-Werktuigen, gebruikt wordt.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Platanus.*

(2) Platanus *met gekwabde Bladen.*

II. *Platanus Occidentalis.* Westerſche.

Deeze, door den naam van *Westerſche* onderſcheiden, groeit natuurlyk in Noord-Amerika, van waar men hem ook, door Zaad, in Europa heeft overgebragt en voortgeteeld. CATESBY geeft 'er de Afbeelding van, en merkt aan, dat de Boom in Virginie veel voorkomt op laage plaatſen, en dat hy onder de andere Boomen uitmunt, door zyne wit en groen gevlakte Schors. KALM vondt hem, in de Bosſchen

(2) *Platanus* Foliis lobatis. *Hort. Cliff.* 447. ROYEN *Lugd. bat.* 78. GRON. *Virg.* 151. KALM. *It.* II. p. 198 : 214. Platanus Occidentalis. CATESB. *Car.* I. T. 56. SELIGM. *Vog.* III. Pl. 12. Platanus Occidentalis ſive Virginienſis. PARK. *Theatr.* 1421.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Platanus.*

schen omstreeks Philadelphia, taamelyk menigvuldig. Men noemt hem daar gemeenlyk *Water-Beuk*, en onder de Engelschen *Knoopen-Boom*, wegens zyne ronde Vrugten. Om de digte Schaduw werdt deeze Boom aldaar veel by de Hofsteden en Tuinhuizen geplant, doch van zelf groeide hy in Moerassige Landsdouwen, onder de Esschen en roodbloemige Ahornboomen; gelyk hem ook wel de naam van *Virginische Ahorn* gegeven wordt. Dikwils zag menze van hoogte en dikte als Denneboomen. Een Weg, van Philadelphia naar Gloucester, was 'er als een Dreef mede begroeid, en in de Stad Nieuw Jork gaven deeze, met en benevens de Sprinkhaanboomen, een liefiyke lommer. Te Chelsea, by Londen, zyn ook verscheidene van deeze Boomen geplant, die in hoogte de grootste Eiken tarten.

Wat de Bladen aangaat, die zyn niet Vingerachtig ingesneeden, maar hoekig gekwabd, van boven helder groen, van onderen wat Wollig, taamelyk groot en breed. De Zaadknoppen, naar die van den Oosterschen volmaakt gelykende, hangen enkeld aan Steelen van vier of vyf Duimen lang. In Amerika blyven zy tot in 't Voorjaar aan den Boom, wanneer zy zig openen, om het Zaad te verspreiden. In snelheid van aangroeijing overtreft hy alle andere Boomen. Van den Bast weeten de Wilden Schotteltjes, Bakjes, Korfjes en andere dingen te vervaardigen.

LIQUIDAMBAR. Amberboom. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

De benaaming van dit Geflagt zo veel als vloeibaare Amber betekenende, geef ik 'er den naam van *Amberboom* aan.

De Mannetjes- en Wyfjes-Bloemen hebben beiden een vierbladigen Kelk, waar in de eerften een groot getal Meeldraadjes bevatten, de anderen, wier Kelk Bolachtig rond is, twee Stylen. De Vrugt beftaat uit veele tot een Kloot famengevoegde Zaadhuisjes, die tweekleppig zyn en bevrugt met veele Zaaden.

Van dit Geflagt zyn twee Soorten, beiden in Amerika huisvestende, opgetekend, als volgt.

(1) Amberboom *die de Bladen Handpalmswys' gehoekt heeft.* I. *Liquidambar Styraciflua.* Guldenboom.

In de befchryving van den eigentlyken Styrax-Boom, die aan de Middellandfche Zee groeit, heb ik ook van eene vloeibaare Styrax gefproken, welke aan de Roode Zee wordt ingezameld en naar Oostindie gevoerd *. Deeze is verfchillende van den Westindifchen Balfem,

* Zie 't voorg. II. STUK, bladz. 460.

(1) *Liquidambar* Foliis palmato-angulatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1076. p. 632. Liquidambar. C. B. *Pin.* 502. GRON. *Virg.* 151. *Hort. Ups.* 287. *Mat. Med.* 432. *Hort. Cliff.* 486. ROYEN *Lugdbat.* 534. COLD. *Noveb.* 228. Liquidambar Arbor. PLUK. *Alm.* 224. T. 42. f. 6. CAT. *Car.* II. T. 65. Styrax Aceris folio. RAJ. *Hift.* II. 1681, 1799.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Guldenboom.*

ſem, *Liquidambar* genaamd, een Harstachtig, vloeibaar, Vettig Vogt, van dikte als Terbenthyn en roodachtig geel van Kleur, ſcherp en Kruiderig van Smaak en eenen aangenaamen Reuk hebbende, welke als naar dien van Amber grys en Styrax of Storax zweemt. Hier van heeft deeze Boom, by ſommigen, den naam van *Storaxboom* bekomen, die hem echter niet toebehoort. RAY noemt hem *Styrax met Bladen van den Ahornboom*, doch anderen hebben hem, beter, *Liquidambar-Boom* getyteld. De Sweeden, in Noord-Amerika, noemen hem *Gyllentra*, dat is Guldenboom, zegt KALM, doch de Engelſchen heeten hem aldaar *Sweetgum* dat is Zoete Gom.

Deeze Heer nam hem aldaar op verſcheide plaatſen, en dus als een gemeene Boom, waar. Hy kwam best in de Bosſchen, op laage Velden en aan Beeken voort. Hy krygt een zeer dikken Stam, en bereikt dikwils de hoogte van de grootſte Dennen- en Eikeboomen. Terwyl hy in de hoogte ſchiet, verdorren de onderſte Twygen en vallen af, waar door de Stam gemeenlyk ongetakt is, uitgenomen de Kroon van boven, die een groote uitgebreidheid heeft. Mooglyk zal het de geelheid der breede glanzige Bladen zyn, die 'er den naam van Guldenboom aan doet geeven. De Zaadkorrels zitten in ronde getande Vrugten, die in de Herfst van den Boom vallen, en, dewyl hy zeer hoog is, verſpreiden dezelven zig door den Wind

Wind ver in 't ronde. Het Hout is zeer fyn II. van Nerf en gantsch niet hard, kunnende zeer AFDEEL. XIX. glad gepolyst worden, en dus kan men 'er HOOFD- met een Mes, zeer fyn Snywerk in maaken; STUK. ja zelfs zou het, zo hy wil, tot Vormen kun- *Gulden-boom.* nen dienen voor de Lettergietery. Het wordt veel van de Witwerkers gebruikt om Tafels en ander Huisraad te maaken, doch heeft, even als 't Hout van den Tulpenboom, het gebrek van te krimpen of krom te trekken, inzonderheid als het wat digt aan 't Vuur komt.

De Heer KALM hadt, in zyne Reizen door De Li- Pensylvanie, getragt te verneemen, of deeze quidamber. Boom weezentlyk den vloeibaaren Amber uitleverde. Hem werdt berigt, dat 'er altoos uit den Stam, wanneer men 'er een Insnyding in maakte, zekere Harst zypelde, die zeer welriekende was; weshalve de Engelschen 'er den naam van Zoete Gom aan gaven: doch de veelheid was aldaar te klein, om daar van te verzamelen. Men oordeelde, dat deeze Boom eigentlyk voor 't Klimaat van Karolina was geschapen, dewyl dezelve, hoe verder naar 't Zuiden, hoe meer van deezen Balsem uitleverde. Waarschynlyk doet hy dit ook in Virginie, dewyl men hem de *Virginische Platanus*, daar Styrax uit vloeit, genoemd vindt. Dat dergelyke Boomen in Mexiko of Nieuw Spanje voorkomen, van waar men de Liquidamber eerst in Europa gebragt heeft, is uit HERNANDEZ blykbaar.

Wel-

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Guldenboom.*

Weleer werdt deeze Balsem by Vaatjes vol en in zulk een veelheid in Spanje overgevoerd, dat hy een gedeelte van het Kargazoen uitmaakte; zynde zo sterk van Geur, dat niet alleen de Huizen maar ook de Straaten 'er door, als 't ware, bewierookt werden. Tevens kwam een vloeibaare Olie over, die door afdruiping daar was afgehaald, zynde rooder en nog sterker van Reuk, *Olie van Liquidambar* genaamd. Men plagtze veel in Reukwerken te gebruiken, en daarom wordt de Liquidamber nog geteld onder de Winkelmiddelen. Ook werdt een groote veelheid daar van gebezigd, om Leder en Handschoenen een aangenaamen Geur te geeven, welke echter, door den tyd, begonnen heeft te verveelen. 't Is zeker, dat deeze Drogery, zo wel uit- als inwendig, de eigenschap van alle Kruiderige Balsems en Oliën heeft.

II. *Liquidambar peregrinum.* Gomboom.

(2) Amberboom *met langwerpige overhoeks gegolfde Bladen.*

In plaats van *Miltkruidbladige* wordt deeze thans by genaamd *Vreemde*, daar ik geen reden voor vind: want het insgelyks een Virginisch

(2) *Liquidambar* Foliis oblongis, alternatim sinuatis. DU HAM. *Arbr.* I. p. 366. Myrica Fol. oblongis &c. *Hort. Cliff.* 456. GRON. *Virg.* 153. COLD. *Noveb.* 224. Gale Mariana Asplenii folio. PET. *Mus.* 773. Myrti Brabanticæ affinis Americana PLUK. *Alm.* 250. T. 100. f. 6, 7.

hisch Gewas is ; dat op ver naa zo veel hoogte niet bereikt als de voorgaande. In 't Graafschap Lancaster van Noord-Amerika, groeit hetzelve, alwaar CLAYTON het aan den steilen Steenigen Oever van eene Rivier, in de schaduw der Denneboomen, in 't begin van Juny, zonder Kentekenen van Vrugtmaaking, vondt. PLUKENETIUS zegt, dat het naby komt aan de Brabantsche Myrthus, *Gale* genaamd, en zo wel Katten draagt als Vrugten, hebbende de Bladen, gelyk die van het Miltkruid, in slippen verdeeld. De Zaaden waren enkeld en beslooten in tweekleppige Zaadhuisjes, die met elkander een stekeligen Bol formeerden.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Gomboom.*

Thans de Veelmannigen onder de Eenhuizige Boomen beschreeven hebbende, gaa ik over tot de Enkelbroederigen van deeze Klasse, waar onder nog verscheide Boomen voorkomen, van welken de eerste en niet van de minste is, het Geslagt van

PINUS. Pynboom.

De andere Kenmerken daar van zyn, dat de Mannetjes Bloemen een vierbladige Kelk, zonder Bloemblaadjes, hebben, en de Meelknopjes bloot: de Wyfjes, tot Pynappeltjes vergaard, een tweebloemige Schub, met eenen Stamper: zynde het Zaad een Noot, die in eene Vliezige Wiek vervat is.

In

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. In dit Geslagt zyn behalve de Pynboomen, Denne- en Lorkenboomen, ook de Cederboomen en anderen begreepen, zo dat het getal der Soorten twaalf is, als volgt.

I. *Pinus sylvestris.* Wilde Pynboom. (1) Pynboom *met tweevoudige Bladen, de Wortelblaadjes enkeld en glad.*

Deeze Soort begrypt den *Wilden Pynboom*, die een der gemeenste Boomen is in de Noordelyke deelen van de oude Wereld. Men vindt 'er ongemeen groote Bosschen van, zo wel in Lapland als in Siberie. De Sweeden noemen hem *Tall*, de Russen *Cocha*, de Laplanders *Betze* of *Bietze*. Hy valt ook in Engeland, alwaar men hem Berg-Pynboom noemt; in Vrankryk, Switzerland, Italie, Oostenryk, Poolen en verscheide deelen van Duitschland, zelfs in onze Nederlanden. Men geeft 'er, in 't Hoogduitsch, in 't algemeen den naam van *Fichtenbaum* aan; doch somtyds noemt men hem *Fohrenbaum*, en ook wel *Hartsbaum*, dat is Harstboom; naar de verschillende gesteldheid en bekwaamheid tot het een of andere gebruik.

De

(1) *Pinus* Foliis geminis, primordialibus solitariis glabris. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1077. p. 632. *Hort. Cliff.* 450. *Fl. Suec.* 788, 874. *Mat. Med.* 434. ROYEN *Lugdbat.* 89. DALIB. *Par.* 295. GMELIN. *Sib.* I. p. 178. Pinus sylvestris. C. B. *Pin.* 491. *Fl. Lapp.* 346. DALECH. *Hist.* 45 *β.* Pinus maritima altera. *γ.* Pinaster latifolius. *δ.* Pin. tenuifolius Julo purpureo. C. B. *Pin.* 491.

De Pynboomen, in 't algemeen, hebben eenen regt opgeſchooten Stam, naar boven regelmaatig verdunnende, en tot eene aanmerkelyke hoogte ongetakt. Zy groeijen hooger, zo LINNÆUS aanmerkt, in Lapland dan in Sweeden. Deeze Boom, naamelyk, ſchynt de koude Landen te beminnen en valt in Duitſchland laager. CLUSIUS merkte in Ooſtenryk den Wilden Pynboom tweederley aan, den eenen met een friſſcher, regter Stam en gladder Baſt; den anderen met een krommer en minder fraaijen Stam, de Schors ruuw hebbende. In Switzerland blyft het, volgens den Heer HALLER, een laage Boom, overal gemeen, en langs den Rhyn kleine Boſchjes maakende, tot Gieſſen toe. „ De Schors daar van, zegt hy, is eer „ veelhoekig dan geſchubd: de eerſte Scheede „ der Bladen bruin, de andere als van Papier, „ Aſchgraauw. De Bladen zelf, in die Scheede, zyn dubbeld of twee by elkander gevoegd, „ gekield, aan de eene zyde verheven, aan de „ andere holrond, Zeegroen en veel breeder „ dan in de tamme Pynboom. De Appeltjes, „ die onder aan de Bloemdraagende Troſſen „ hangen, zyn kort en breed, Kegelvormig: „ de Nooten niet eetbaar".

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Wilde Pynboom.*

Aan deeze Soort, naamelyk, heeft onze Ridder drie Verſcheidenheden ondergeſchikt, waar van de eerſte is de Zee-Pynboom van BAUHINUS; de tweede deszelfs *breedbladige* Wilde Pynboom, met de Katten groenachtig of bleek

Aa van

II. AFDEEL XIX. HOOFDSTUK. *Wilde Pynboom.*

van Kleur; de derde deszelfs *fmalbladige*, met paarfchachtige Katten. Die van den gewoonen Laplandfchen en Sweedfchen Pynboom zyn geel, of ftrooijen ten minfte een geel Stuifmeel, dat de dorre Hey-velden als Zwavel bedekt. Men heeft 'er aldaar waargenomen, die de Schors wit, die dezelve rood en die ze bruin hebben. Ook ftaan de Bladen, die men, wegens hunne figuur, *Naalden* noemt, en welke rondom de Looten of Takjes groeijen, in fommigen ruimer, in anderen digter, in deeze Soort altoos twee by elkander in een Scheede, daar zy in de Denneboomen enkeld zyn. Eene Verfcheidenheid, welke byna alle de Hoofdtakken uit den Top van een korten Stam, regt en gekroond uitbreidt, was onzen Ridder in de Bosfchen van Lapland zeldzaam, doch overvloedig in zyne Reize door Upland voorgekomen. De hooge Pynboomen hebben weinige en maar korte Takken aan de Noord-zyde; dit maakt de Kroon zeer fcheef, waar door de Lappen hunnen Koers in de Bosfchen, als naar 't Kompas, weeten te richten. Aan veelen der hoogften waaijen ook de bovenfte Takken, door de guure Winden, in die koude Gewesten des Aardkloots, dood; 't welk door de afvallende Takken de Wegen als verfpert en voor een Reiziger zeer moeielyk maakt. Niets yzelykers, echter, kwam hem over, dan toen zyn Ed. door een Bofch van Pynboomen reisde, verfcheide Dagreizen groot, 't welk kort te vooren door den Blikfem in brand

brand gestoken was geweest en dus ten deele afgebrand. Een klein Koeltje aldaar ontstaande deedt een menigte van hemelhooge Pynboomen, wier Stammen half doorgebrand waren, om ver vallen met een gekraak, dat verschrikkelyk was; zo dat zy naauwlyks raad wisten tot berging van hun Lyf.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Wilde Pynboom.*

Gelyk van de Berken, maaken de Laplanders van de Pynboomen, die 'er nog gemeener zyn, zeer veel gebruik. De Brandstof, die zy 'er van hebben, hoewel hoog noodig, is het minste. Aan Stammen die scheef staan, 't welk op de Oevers der Rivieren en in Moerassen dikwils voorkomt, bevinden zy, dat het Hout aan de zyde naar den Grond zeer hard is, byna als Palm-Hout: zy noemen hetzelve *Tioern* of *Kioern*, en maaken 'er de Plankjes van, die zy aan de Voeten binden, om 's Winters over de Sneeuw te kunnen loopen. Van dat zelfde Hout maaken zy hunne Boogen, om Inkhoorntjes, zo wel de gemeene als de Vliegende, die 'er doch zeldzaam voorkomen, te schieten; voegende het met Berken-Hout samen, en dit vast hechtende met Lym uit de Vellen van Baarsen gemaakt.

Volgens onzen Ridder hadt het RAY mis, toen hy verhaalde dat de Laplanders Brood maakten van Berken-Bast *: maar die Autheur schynt zig alleen in den Boom vergist te hebben. Van den Bast der Pynboomen bereiden zy weezentlyk Brood, dat men *Pynboom-Brood* noemen

Pynboom-Brood.

* Zie bladz. 260.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Wilde Pynboom.* noemen kan, of *Brood van Boombast*, *Barkbrood* in de Sweedſche Taal, en deeze Naam zal waarſchynlyk RAY misleid hebben. Ten dien einde wordt van hooge Pynboomen, die niet zeer Takkig zyn, de buitenſte dorre Schors, die als uit Schubben beſtaat, afgeſchraapt; vervolgens haalt men 'er den binnenſten Bast, die Vezelig, wit en Sappig is, ook af, en droogt denzelven in de Schaduw. De afhaling moet geſchieden, wanneer het Spint week is; zo dat de Boom zig gemakkelyk ſchillen laat. Om nu dien gedroogden Bast te gebruiken, braadt men denzelven een weinig over gloeijende Kolen, dan maakt men hem klein en maalt hem, tusſchen Molenſteenen, tot Meel, 't welk, met Water gemengd zynde, door lang roeren tot een ſoort van Koekjes gebakken wordt, die naauwlyks een Stroobreed dik zyn, wordende dikwils het geheele Jaar door van de Lappen gegeten. De Finnen, die zig in de Wildernisſen tusſchen Lapland en Sweeden, Lapmark genaamd, welke vol zyn van Pynboom-Bosſchen, nedergezet hebben, geeven dit Meel aan de Varkens, en maaken 'er dezelven zo gemakkelyk mede vet, als de Sweeden met enkel Koorn.

Het Greenen Hout. In Finland vindt men Pynboomen, zo verhaald wordt, die onder by den Wortel een Vadem dik zyn, en vyftien of zestien Vademen Stams hebben tot aan de Kroon: zo dat deeze Boomen omtrent honderd Voeten hoog moeten zyn. Men rekent dat zy aldaar wel

by

by de tweehonderd Jaaren Ouderdom bereiken. In Sweeden en Noorwegen vallen zy groot genoeg om die menigte van *Greenen-Hout* uit te leveren, welke ons jaarlyks uit Noorwegen en uit de Oostzee toegebragt wordt, en, zo aldaar als hier te Lande, tot Planken, Ribben en Balken, gezaagd. Men wil, dat hetzelve van een byzonder ſlag deezer Wilde Pynboomen, *Kryn-Pynboomen* genaamd, afkomſtig zy. Dat in Noorwegen valt is het beſte, daar aan volgt het Sweedſche, 't welk niet zo fyn van nerf is en minder duurzaam: het Hamburger is wederom ſlegter, en het Berlynſche van allen het minſt digte en verganklykſte.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Wilde Pynboom.*

De Pynboomen zyn in 't algemeen vermaard wegens den Harst dien zy bevatten; 't welk meest plaats heeft in de laagſte en Takkigſte van Gewas. Deeze Boom, naamelyk, druipt, wanneer 'er in geſneeden of gekapt wordt, en dat uitloopende Vogt is de Gemeene Terpenthyn, welke door de Zonneſchyn uitdroogende, door Vuur of door den tyd, *Harst* wordt. Sommige Pynboomen zyn zo vol Harst, dat zy daar door byna verſtikken, en deeze noemt men *Tædæ* of Toortſen, en het Hout wordt in 't Hoogduitſch *Kien-Holtz* geheten. Van zulk Hout worden Strookjes of Splinters tot Fakkels of Toortſen gebruikt, in veele deelen van Duitſchland. In Provence vergaderen de Ingezetenen niet alleen Harst maar ook verſcheide

Terpenthyn, Harst.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Wilde Pynboom.*

Soorten van Pek en andere Harſtige Voortbrengzelen uit den Wilden Pynboom. Zy maaken groeven in de Aarde by den Wortel, en kappen in 't Voorjaar onder in den Stam, waar uit dan het Harstachtig Vogt loopt, dat men uit de Groeven ſchept en in zekere Korven doet; wordende het dunne, dat 'er door loopt, *Terpenthyn* genaamd. 't Gene in de Korven blyft, wordt met Water in een Ketel gedaan; men deſtilleert 'er Geest en Olie van Terpenthyn van, en het overblyvende is de zogenaamde *Rinſe Harst.*

Teer en Pek.

Het voornaamſte, dat de Pynboom in de Noordelyke Landen uitlevert, is *Teer*. Ten dien einde wordt dikwils maar een Groef om den Stam gemaakt, en de Pynboom in brand geſtoken: 't welk dus tot een groote vernieling van Hout ſtrekt. Anderszins kapt men een Harſtigen Pynboom klein, en ſteekt de ſtukken in een ſoort van Oven, wordende dan de uitloopende Teer op dergelyke manier vergaderd. Het Roet, dat de Rook uitlevert, is het bekende Zwartzel. Het dikke, dat in de Teer bezakt, wordt door kooking of uitrooking veelal tot Pek gemaakt, waar van 't gebruik bekend is, zo wel als dat van de Teer, in het bewaaren van Houtwerk, Schepen en Vaartuigen voor 't indringen der Vogtigheid; van het Touwwerk, enz. Een menigte Pek en Teer wordt ons uit Finland en andere plaatſen aan de Oostzee, als ook uit Noorwegen, toegebragt.

Het

Het Water, daar de Teer in gekookt wordt om 'er Pek van te maaken, kan ook dienen, zo men aanmerkt, om het Hout, door bestryking, eenigen tyd voor de Verrotting te bewaaren. Dergelyk Teerwater is, sedert eenige Jaaren, op de aanpryzing van Dr. BERKELEY, Bisschop van Cloyne in Ierland, tegen Borstkwaalen ingenomen, en sommigen hebben zig verbeeld, merkelyke baat daar by te vinden. De jonge Toppen der Pynboomen houdt het Gemeene Volk in Siberie voor een onfeilbaar middel tegen 't Scheurbuik, zo de Heer GMELIN aanmerkt. De vermaarde HOFFMAN zegt, dat door dezelven duizenden Menschen daar van verlost zyn. Anderen pryzen een Afkookzel der Naalden tegen de Waterzugt. Uit de Vrugten wordt een Olie gedestilleerd, die Goudgeel is van Kleur, zeer doordringende en tegen de Jicht aangepreezen. Van de nuttigheid der Harst en Terpenthyn zal ik, om dat dezelven meest uitwendig gebruikt worden, hier niet spreeken. De Denneboom geeft die beide Stoffen overvloediger en beter.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. Teerwater, enz.

(2) Pynboom *met tweevoudige Bladen, de Wortelblaadjes enkeld en aan den rand gehaaird.*

II. *Pinus Pinea.* Tamme Pynboom.

Dit

(2) *Pinus* Foliis geminis, primordialibus solitariis ciliatis. *Hort. Cliff.* 450. *H. Ups.* 288. *Mat. Med.* 435. ROYEN *Lugd-*

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. Dit is de *Tamme Pynboom*, die in Italie, Spanje en de Zuidelyke deelen van Vrankryk groeit. By Ravenua vindt men een groot Bosch van deeze Pynboomen, langs den Zee-Oever, en dergelyken komen elders in Italie voor. De oude Romeinen zullen dezelven met hunne *Pineta* bedoeld hebben, van welken OVIDIUS spreekt (*), en uit VIRGILIUS blykt, dat menze ook in de Lusthoven nahieldt, hoewel de Natuurlyke Groeiplaats scheen te zyn op de Bergen (†). Men wil dat alle Kroonen, waar mede eertyds te Korinthen de Overwinnaars gekroond werden, die in de Isthmische Spelen den Prys behaald hadden, van Pynboomen Loof gemaakt waren (‡). De Grieken hebben den Tempel van Neptunus met dezelven beplant en beschaduwd; ter eere van die Godheid, waar aan zy deeze Boomen, ('t is ligt te begrypen om wat reden,) geheiligd hadden. Ook werden alle Beesten, die aan den Afgod Pan zouden geofferd worden, daar mede bekranst en opgesierd.

Tamme Pynboom.

De tamme Pynboom, oudtyds *sativa*, *urbana* en *mansueta* genaamd, wordt ten minste zo groot als de Wilde. Hy heeft de Schors ook ruuw

Lugdbat. 89. GOUAN. *Monsp.* 494. Pinus sativa. C. B. *Pin.* 491. Pinus. CAM. *Epit.* 93.

(*) Murmura Pinetis fiunt. OVID.

(†) Fraxinus in Sylvis pulcherrima, Pinus in Hortis. VIRG. Piniferum Atlantis Caput. Idem.

(‡) Hinc *Pineæ Corona.* PLIN.

ruuw en roodachtig, het Hout ziet geel en is welriekende. De Bladen, die op de zelfde manier voortkomen, zyn veel langer en dunner dan in de Wilde, en maaken Biesachtige Naalden van twee of drie Palmen lang, aan 't end ſpits, ſtyf en ſteekende. Zo dun als Paardehaair, gelyk DODONÆUS dezelven beſchryft, evenwel, zynze niet. Deeze kroonen de enden van de Takjes of Toppen der Boomen by bosſen, zynde van een bevallige bleekgroene Kleur: weshalve deeze Pynboomen dikwils tot Haagen en Dreeven op de Buitenplaatſen en in de Lusthoven, inzonderheid in Duitſchland, gebruikt worden, laatende dezelven zig zo wel en in zo veelerley figuuren ſcheeren, als de Taxisboomen.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Tamme Pynboom.*

De Vrugten zyn in deeze veel aanmerkelyker en grooter dan in de Wilde Pynboomen. Men noemtze in 't Latyn *Strobyli* of *Coni*, in 't Hoogduitſch *Zirbels*, en hier van heet hy *Zirbelbaum*. De Engelſchen en Franſchen noemenze *Pine-Apples*, *Pommes de Pin*, dat overeenkomt met onze benaaming van *Pyn-Appelen*. Zy hebben een Eyvormige Appelachtige figuur, die in ſommigen meer, in anderen minder Kegelvormig is. Aan den Grondſteun zyn zy breed, en loopen dunner, ja zelfs in ſommigen vry ſpits uit. De tamme Pynboom heeft ze dik en ten minſte een Vuist groot, hangende nederwaards gelyk in de andere. Deeze Vrugten beſtaan uit Houtige, dikke Schubben, in 't ronde

De Pyn-Appels.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Tamme Pynboom.*

de om een Spil geplaatst, en tusſchen zig de Zaadkorrels bevattende, die men *Pyn-Nooten* noemt. Men kan deeze Pyn-Appels naauwlyks door eenig geweld of Werktuig aan ſtukken krygen: maar, aan 't Vuur gelegd, gaan de Schubben van elkander, en dan vallen 'er de Zaaden uit, die men ook wel Amandelen noemt. Het zelfde gebeurt door de rypwording deezer Vrugten. Zy hebben in de gewoone Tamme Pynboomen insgelyks een harde en als Steenachtige Schaal, waar binnen zy eene Pit bevatten, die niet onaangenaam van Smaak is. In Italie worden zy, zo RAY verhaalt, opgezet onder de Nageregten. De Harstachtigheid van de Vrugt, die aanmerkelyk is, kleeft evenwel deeze Pitten aan, en daarom wordt een uitmelking van dezelven, of ook het enkele gebruik, dienſtig aangemerkt in Borstkwaalen en tot verzagting van de ſcherpheid in 't Wateren. Het Water, van de Pyn-Appelen gedeſtilleerd, is ſamentrekkende, zo wel als de Bast en Bladen, in Afkookzel of Aftrekzel gebruikt.

De Bloemtrosſen.

Ten opzigt van de Mannelyke Bloemkatten, welken de Pynboom in groote regtopſtaande Bosſen of Trosſen by elkander draagt, merkt TOURNEFORT aan, dat deeze Trosſen uit een menigte van Topjes ſamengehoopt zyn, die zig als een klein Hartje vertoonen, en, door 't Mikroskoop gezien, ieder twee Hokjes hebben, waar uit zy een Meelachtig Poeijer ſtrooijen, dat uit halfmaanswyze Bolletjes be-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Tamme Pynboom.*

beſtaat. Dergelyke geſteldheid der Mannelyke Bloemen nam die Kruidkenner ook in de Dennen en Lorkeboomen waar. LINNÆUS, ondertusſchen, ſchryft aan dit Geſlagt veel Meeldraadjes toe, die van onderen tot een Kolommetje zyn ſamengegroeid, 't welk aan den Top verdeeld is, met regtopſtaande Meelknopjes. Anderen merken aan, dat de Meeldraadjes uit een gemeenen Houtigen Vezel voortkomen, welke het gezegde Kolommetje, daar TOURNEFORT niet op gelet zal hebben, zal zyn. De Kelk zou, volgens den Ridder, uit vier Schubben beſtaan. Het gene de Heer HALLER dien aangaande aan TOURNEFORT toeſchryft, vind ik by denzelven niet. Uit den gemeenen Spil zoude tweehokkige Schubben voortkomen, gevuld met twee Meelknopjes (*).

III. *Pinus Tæda.* Zwarte Pynboom.

(3) Pynboom *met drievoudige Bladen.*

Dit Kenmerk onderſcheidt den *Noord-Amerikaanſchen Pynboom*, die 'er de *Zwarte* of *Pek-Pynboom*, en ook wel de *Wierookboom* getyteld wordt, volgens BANISTER. Evenwel gaat

(*) Differt ab Abiete Conis masculis in ſummis Ramis confertis, ſub quolibet (ſcil. Cono) Squamæ ſunt aliquot, quatuor facit LINNÆUS. Ex communi Axi Squamæ biloculares, duabus Antheris fartæ TOURNF. HALL. *Helv.* p. 149.

(3) *Pinus* Foliis ternis. GRON. *Virg.* 152. Pinus Virginiana tenuifolia tripilis &c. PLUK. *Alm.* 297. RAJ. *Dendr.* 8. Pinus Foliis longisſimis ex unâ thecâ ternis. COLD. *Novebr.* 230.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Zwarte Pynboom.*

gaat zulks niet vast, dewyl ook andere Pynboomen voorkomen met drievoudige Bladen, gelyk twee zodanigen door MILLER worden aangehaald en in Noord-Amerika een Pynboom is, die de Bladen flegts dubbeld heeft, maar wiens Vrugten gedoornd zyn, de *Geele Pynboom*, of de Gemeene Pynboom van Jerfey genaamd. De Naalden van deezen zyn tevens korter en dikker, van Kleur donker groen, de Appelen kleiner en langwerpiger; wordende hy derhalve van veelen ook tot de Dennen betrokken. Het blyft een laage Boom, terwyl de eerstgemelde *Zwarte* tot een aanzienlyke hoogte ftygt.

Groene Teer.

Van beiden maakt men, in Noord-Amerika, Pek en Teer. „ Eigentlyk wordt, in de En„ gelfche Volkplantingen, tweederley Teer „ gebrand, (zegt de Heer KALM.) De eer„ fte is de gemeene Teer, die van de Stam„ men, Takken en Wortels, gemaakt wordt; „ waar toe men meestal Hout neemt, dat van „ zelf verdord en dood is. Deeze manier van „ Teerbranden is ook de gewoonfte in het „ Land. Een andere beftaat daar in, dat men „ de Boomen, terwyl zy in Leven zyn, aan „ de eene zyde fchilt, en ze dan nog byna „ een geheel Jaar laat groeijen, vergaderende „ middelerwyl de Harst, die uit de Reeten zy„ pelt. Dan wordt de Boom om ver gehou„ wen en tot Teer gebrand, welke men *Groe„ ne Teer* noemt. Derzelver Kleur, evenwel,

„ is

„ is nagenoeg als die der andere; doch de be- „ naaming ontſtaat daar uit, dat men ze van „ groene en friſſche Boomen vervaardigt. Even „ zo gaat men in Ooſter-Bothnie te werk, en „ deeze manier ſtrekt tot een groote vernieling „ der Bosſchen, terwyl men in Finland de Teer „ op de eerstgemelde wyze brandt. Van de „ Dennen neemt men, in Amerika, de Zwar- „ ten alleen: want de Witten deugen tot dit „ oogmerk niet, zynde integendeel tot Mas- „ ten, Planken en ander Timmerhout, voor- „ treffelyk. De Groene wordt duurder betaald „ dan de gemeene Teer". II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Zwarte Pynboom.*

(4) Pynboom *met vyfvoudige Bladen, die glad zyn.* IV. *Pinus Cembra.* Ceder-Pynboom.

De Ouden hebben, met de benaaming van *Cembro* of *Cembri*, een Soort van Pynboomen onderſcheiden, welke de Nootjes of Zaaden brooſch van Dop hadt, zo dat menze met de Handen gemakkelyk kon aan ſtukken breeken. CÆSALPINUS hadt gehoord, dat in de Bergen van Trente zodanig een Soort van Pynboomen

(5) *Pinus* Foliis quinis lævibus. *It. Scan.* 32. Pinus Foliis quinis Cono erecto, Nucleo eduli. HALL. *Helv.* 150. GMEL. *Sib.* I. p. 179. T. 39. DU HAMEL *Arbr.* II. T. 32. Pinus ſativa Cortice fiſſo, &c. AMM. *Rnth.* 178. Pinus ſylveſtris montana tertia. C. B. *Pin.* 491. Pinus ſylveſtris Cembro. CAM. *Epit.* 42. Pinaſter. BELL. *Conif.* MICH. *Gen.* 223. Larix ſempervirens, Foliis quinis Nucleis edulibus. BREYN. E. N. C. *Cent.* 7. *Obs.* 2.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ceder-Pynboom.*

men voorkwam, 't welk de gene was, die PLINIUS de Tarentynſche noemde. De Graauwbunders gaven 'er den naam van *Zimbro* aan. In de Bergachtige deelen van Europa, die tusſchen Provence en Italie begreepen zyn, is deeze Pynboom zeer gemeen en bekend onder den naam van *Alvo* of *Elvo*; zynde 'er naauwlyks een Landman in die Gewesten, wiens Huisgezin niet ten deele leeft van het Zaad deezes Booms, dat zeer voedzaam, gezond en lekker is.

Deeze Pynappel-Nootjes worden *Arveln* geheten in Switzerland, zegt de Heer HALLER, die aanmerkt dat deeze Soort van Pynboomen in de hoogſte Berg-Valeijen der Alpen, zelfs op de barſte Klippen aan de Yskolken van het Grindelwald, overvloedig groeit, zynde gemakkelyk van de anderen te onderſcheiden: „ dewyl hy de Schors ruuwer heeft, en de Knobbels geen twee maar vyf ſamengevoegde Bladen of Naalden uitgeeven, die langer en ſtyver dan van den gemeenen zyn, en zeer digt ſtaan. De Vrugt rondachtig en ongeſteeld, hangt niet, maar ſtaat overend, bevattende, tusſchen haare Schubben, zagtſchaalige Nootjes, met Vleezige eetbaare Pitten. De geheele Boom overtreft alle zyne mede-Soorten door een zeer aangenaamen Aromatieken Reuk: weshalve ook de jonge Spruiten, door Deſtillatie, een aangenaamen en kragtigen Balſem uitleveren. De Nootjes houdt men

„ in

„ in de Switzersche Apotheeken na, en merkt- II. Afdeel. XIX. Hoofd-stuk. Ceder-Pynboom.
„ ze aan, als de Amandelen overtreffende, te-
„ gen Borstkwaalen en tot verzagting van de
„ Ongemakken der Waterwegen. In Wallliser-
„ Land wordt deeze Boom *Arbel* en de Vrugt
„ *Zirlin* geheten, volgens GESNERUS."

Gelyk men dus deezen Pynboom in de hooge Gebergten der Zuidelyke deelen van Europa waarneemt, zo komt dezelve ook op de Bergen van Hongarie en Oostenryk voor (*), en valt overvloedig in de Noordelyke deelen van Asie. „ Het is zegt de Heer GMELIN, „ een natuurlyk Gewas in geheel Siberie, dat „ de zwaarste Koude verduurt en de Moerassige plaatsen zeer bemint. Het maakt een hoogen Boom, zeer fraay van aanzien, regt van „ Stam, hoog groen, dikwils dikker dan een „ groflyvig Mensch. 't Getal der Naalden is „ doorgaans vyf, nooit meer; zelden vier, zeer „ zeldzaam drie by elkander: de Appelen groot „ en stomp. In zekere Landstreek, die Steenachtig is, met veele vogtige Bosschen, is „ zulk een overvloed van deeze Boomen, dat „ in een vrugtbaar Jaar de Ingezetenen altemaal „ naar de Bosschen trekken, om de Nootjes in „ te zamelen, die dan zo goedkoop zyn, dat „ men veertig Pond voor vyftien Kopekken „ kan

(*) BRUCKMANN. *Ep. It.* Cent. I. N. 23, geeft de afbeelding van een Takje en van de Vrugt deezes Booms, in Hongarie *Limbowe Drewo* genaamd, waar van een uitneemende Balsem kwam, met de *Oleum Carpaticum* of Duitsche Kromhout-Olie overeenkomstig.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ceder-Pynboom.*

„ kan koopen. Men gebruiktze tot verſnape„ring: zy zyn lekker, doch maaken ligt een „ransheid in de Maag, als men 'er te veel „van eet. Vermogende Luiden perſen 'er een „Olie uit, om in de Vasten te gebruiken, die, „verſch zynde, zeer wel ſmaakt, doch ſpoedig „rans wordt. De Doppen van deeze Nootjes „gebruiken veelen der Ingezetenen, om een „roode Kleur te geeven aan den Moutwyn. „Het Hout ruikt niet ſterk en wordt van de „Witwerkers in Siberie verkoozen om zyne „zagtheid en dat het niet veel Harst bevat."

Verſcheiderley naamen geeven de Tartaaren, volgens den Heer AMMAN, aan deezen Boom, waar uit blykt, dat hy ook gemeen is in de middelſte deelen van Aſie. De Laplanders, zegt hy, noemen hem *Lygal*, en de Nootjes in 't byzonder *Nager*: de Rusſen, die in Siberie woonen, *Cedr*, en de Nootjes *Cedroui Oreek*. MICHELIUS heeft 'er, onder den naam van *Pinaſter*, een byzonder Geſlagt van gemaakt, dat hy, door de driekantige Naalden en derzelver getal, onderſcheidt. LINNÆUS zegt, dat de Siberiſche Cederboom vyf rondachtige Bladen, die aan de binnenzyde kantig en gekorven zyn, voortbrengt.

Doktor SCOPOLI beſchryft (*) de Vrugtmaakende deelen van deezen Pynboom, die, zo hy aanmerkt, in de Alpen *Cirmo* genoemd wordt, zeer naauwkeurig. „De Mannelyke

„Ke-

(*) *Ann. II. Hiſtorico-Naturalis.* p. 65.

„ Kegels twee by elkander, een half Duim lang, „ rood, komen onder den oirſprong der nieuwe „ Bladen voort, en beſtaan uit gekielde Schubben, die ovaal zyn, en tweehokkige geſteelde Meelknopjes. De Vrouwelyke Kegels „ of Appelen, ook ovaal, beſtaan uit halfronde Schubben, met een bruine punt geſpitst, „ rimpelig, bleek Yzergraauw, aan de binnenzyde met twee hokjes, die ieder een bruin „ Nootje bevatten, dat Wigachtig is, met twee „ hoeken tegenover elkander, en waarin eene „ eetbaare, Olieachtige, witte Pit, met een „ roodachtig Velletje bekleed". De Bast van deezen Boom, zegt hy, is effen: de Bladen komen drie, vier of vyf, uit een zelfde Scheede voort: zy zyn driekantig, met de kanten nederwaards geſtreeken ruuw: de eene vlakte glanzig en groen, de andere witachtiger en niet groen hebbende.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ceder-Pynboom.*

Eene Verſcheidenheid, door den Heer GMELIN afgebeeld, die de Appelen kleiner heeft, is beooſten de Rivier Jeniscea, tot aan de Grenzen van China toe, en zelfs in Kamtſchatka, zeer gemeen. Deeze komt zelden op laage plaatſen of aan de Oevers der Rivieren, maar meest in de Gebergten en aan de kanten van Beekjes voor, leggende aldaar met de Takken langs den Grond. Evenwel vindt menze nog wel overend ſtaande aan den Voet der Bergen, en dan ongevaar eens Mans langte hoog, met den

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ceder-Pynboom.*

Stam naauwlyks een Duim dik, hebbende een ruuwe, rimpelige, Aſchgraauwe doorgaans geelachtige Schors. Zeer hooge Bergen, die als uit brokken van Rotſen, op een geſtapeld, ſcheenen te beſtaan, (zo dat menze van verre by een geploegden Akker vergeleek, daar naauwlyks eenig Kruid op groeide,) hadt zyn Ed. gezien, met dit Geboomte op ſommige plaatſen zodanig bezet te zyn; dat zy zig byna als een Heining van Vrugtboomen aan een Muur vertoonden. Dit Gewas heeft de Zee-Kapitein LAPTIEW, toen hy in 't jaar 1736 digt by den Mond van de Rivier Lena overwinteren moest, en zyn Volk deerlyk aan 't Scheurbuik laboreerde, een uitmuntend Middel, daar tegen, bevonden te zyn. De Nootjes zyn wat kleiner, doch van de zelfde figuur en ſmaak, als in de grootere van deeze Soort.

V. *Pinus Strobus.* Amerikaanſche Ceder.

(5) Pynboom *met vyf Bladen, die aan den rand ruuw zyn, en eene gladde Schors.*

Een dergelyken *Larix*, als het den Ridder behaagt hier uit TOURNEFORT aan te haalen, vind ik zelfs op de verbeterde Bladzyde niet

(5) *Pinus* Foliis quinis margine ſcabris Cortice lævi. GRON. *Virg.* 152. Pinus Canadenſis quinquefolia, Floribus albis &c. DU HAMEL. *Arbr.* II. p. 127. Pinus Virginiana Conis longis, non ut in vulgari echinatis. PLUK. *Alm.* 297. Larix Canadenſis longisſimo folio. TOURNF. *Inſt.* 586.

niet. Die Kruidkenner geeft alleen den Amerikaanſchen Larix, *met vyf Bladen uit den zelfden oirſprong*, van PLUMIER, op, welken LINNÆUS wil, dat men met deeze Soort vergelyke. Hy zegt, „ dat het getal der Zaad„ blaadjes van zes tot tien is (*): dat der Bla„ den vyf, die zagter dan in anderen zyn, drie„ kantig en ruuw, hebbende de kanten byna on„ zigtbaar of zeer fyn gekarteld. De Appels „ zyn een Span groot, en hebben de Schub„ ben, waar uit zy beſtaan, zeer dik gepunt. „ Deeze is als een middelſlag tusſchen de Pyn„ en Denneboomen der Autheuren". CLAYTON meldt, dat het een zeer hooge Boom is, die in de Westelyke Bergagtige deelen van Virginie groeit, wordende de *Witte Pynboom* genoemd van de Engelſchen. De gladde Bast en de nederhangende Appels doen hem inzonderheid verſchillen van de voorgaande Soort.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD. STUK. *Amerikaanſche Ceder.*

(6) Pynboom *met gebondelde geſpitſte Bladen.* On-

VI. *Pinus Cedrus.* Ceder van den Libanon.

(*) Cotyledones 6 ad 10. *Spec. Plant.* II. p. 1420. Cotyledones et Folia Seminalia ſynonyma ſunt in Plantis. *Phil. Bot.* p. 89.

(6) *Pinus* Foliis faſciculatis acutis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Abies Foliis faſciculatis acuminatis. *Hort. Cliff.* 449. ROYEN *Lugdbat.* 89. GRON. *Orient.* 295. Cedrus Foliis rigidis &c. TREW. *Ehret.* T. 1. Cedrus Conifera Folio Laricis. C. B. *Pin.* 490. RAJ. *Hiſt.* 1404. Cedrus Libani. BARR. *Ic.* 499. EDW. *Av.* T. 188. SELIGM. *Veg.* III. Band. Pl. 83. Cedrus. BELL. *It.* 162. CAM. *Ep.* 157. Larix Orientalis Fructu rotundiore obtuſo. TOURNF. *Inſt.* 586.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ceder van den Libanon.*

Onder deeze eenvoudige bepaaling komt hier op het tapyt de van ouds vermaarde Cederboom, die van BAUHINUS *Kegeldraagende Ceder met Lorkenbooms Bladen*, doch van anderen alleenlyk *Ceder van den Libanon* getyteld wordt. Men vindt hier van, op veele plaatsen en veelerley manieren, melding gemaakt in de Heilige Schrift. In een eigentlyke zin leest men verscheide maalen van de Ceders die op den Libanon waren, zynde door God aldaar geplant en maakende de heerlykheid van dien Berg uit (*). In een verbloemde zin strekken zy tot zinnebeelden van levendige kragt in Menschen. De regtvaardige zou groeijen als de Ceder. Assur was een Ceder op den Libanon, schoon van Takken, schaduwachtig van Loof en hoog van Stam, hebbende zyn Top tusschen digte Takken (†). Naauwlyks eenigen Boom of Plantgewas vindt men in de Heilige Schrift zo omstandig en naauwkeurig voorgesteld. Ondertusschen zyn aanmerkelyke twyfelingen ontstaan, of het Hebreeusch woord *Aeres* weezentlyk dien Boom, welken wy thans daar voor erkennen, beteke-ne. Door den beroemden TREW is hier over een omstandig Vertoog uitgegeven, waar in wel de zaak tot geene zekerheid gebragt wordt, doch zeer waarschynlyk gemaakt, dat de Ceder

(*) 1 *Reg.* IV. v. 31. *Ps.* CIV. v. 16, 17. *Jes.* LX. v. [illegible].
(†) Ps. XCII. v. 13. *Esech.* XXXI. v. 3.

der van den Libanon een byzondere Soort was van die Boomen, welken de Arabieren, met den Hebreeuſchen naam overeenkomſtig, *Ers* genoemd hebben, betekenende de Harstdraagende Boomen in 't algemeen, en dus tevens de Pyn- en Denneboomen, waar van de Ceder een uitmuntende mede-Soort was (*). En, dit is te geloofbaarder, aan den eenen kant, om dat de gemeene Pynboom thans nog weezentlyk in 't Beloofde Land groeit, zo wel als de Denneboom (†): aan den anderen kant, om dat SALOMO het Cederen-Hout ook over Zee van andere plaatſen liet haalen tot den bouw van zyne Paleizen; waar nog by komt, dat 'er andere Houten toen reeds bekend en in gebruik waren, die men houdt voor uitmuntende Soorten van Ceder, gelyk het Sittim- en Algummim-Hout, alleenlyk by die Hebreeuſche naamen bekend, zynde het laatſte mooglyk rood Sandel of Koraalhout geweest (‡).

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ceder van den Libanon.*

Een

(*) *Plantæ ſelectæ, per* EHRET, p. 28. ad. Tab. 60, 61.

(†) *Jes.* XLI. vs. 19. en LX. vs. 13. Op welke beide plaatſen men in de Dortſche Overzetting wel leest, de Denne, Beuke en Busboom; doch 't welk anderen vertaalen, *Abies, Tæda, Arboresque opacæ*; dat is Denne-Pyn- en digte Boomen, met elkander de Glorie uitmaakende van den Libanon. Dit wordt nader bekragtigd, om dat men hedendaags geen Beuken, maar wel Pynboomen, benevens den Ceder, op den Libanon aantreft. Zie RAUWOLF. *Itin. per* GRONOVIUM.

(‡) Het gene Sittim-Hout heette wordt *in Bibl.* HADR. JUNII

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ceder van den Libanon.*

Een der voornaamste tegenwerpingen van den vermaarden Sweedschen Hoogleeraar CELSIUS was, dat men de Ceders op den Libanon hedendaags niet van die uitmuntende hoogte vindt, welke aan dezelven is toegeschreeven geweest. Geloofwaardige Reizigers, inderdaad, gelyk DE BRUIN en DE LA ROCQUE, geeven 'er Aftekeningen van, die in 't geheel niet naar een Boom van het Geslagt der Denneboomen gelyken. Zy vonden dat deeze Ceders een korten Stam hadden, zig in veele dikke kromme Takken uitspreidende, en derhalve, zo het scheen, geenszins tot Masten, Balken of Planken bekwaam. Het getal deezer oude Cederboomen, op dien Berg, bevondt MAUNDREL maar zestien te zyn, en de Stam van een der grootsten was omtrent zes Voeten dik (*). De Boom verdeelde zig, eenige Voeten boven den Grond, in vyven, zynde ieder Tak zo dik als een geheele Boom. Ik zie niet, waar uit hun bleek, dat dit de echte Cederboomen waren. Mooglyk zyn het van dat slag van Pynboomen geweest, welken men Tx-

JUNII & TREMELLII genoemd, *lectissima Cedrus*: van het Algummim-Hout zegt BUXTORF, *Ligna Thyina*: *Cedri species præstantissima*: doch hy meldt ook, dat anderen het voor Koraal houden.

(*) In de *Hedend. Historie*, V. DEEL, bladz. 289, staat wel van *drie Roeden* en zes Duimen in de Omtrek; doch ik onderstel, dat het Fransche *Toises* zyn geweest: ware het anders, dan was de dikte omtrent twaalf Voeten.

Tædæ of Kienboomen noemt: mooglyk andeeren. Men zou kunnen vraagen, waar dat die vermaarde Ceders van den Libanon dan gebleeven zyn? Misschien werden de meesten door den Tempelbouw van Salomo uitgeroeid, alzo hy naderhand het Cederen-Hout van elders haalen liet: misschien zyn zy door Hemelsch Vuur in brand gestoken en verteerd, gelyk zekere zinspeeling in de Heilige Schrift schynt aan te duiden (*).

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

Ceder van den Libanon.

Van den Boom, die thans de Ceder van den Libanon genoemd wordt, waren in de Werken der Kruidkundigen nog niet dan Takken, met eenige Pyn-Appelen daar aan, in 't licht gegeven; gelyk de beroemde TREW zelf op de eerste Plaat der Uitgeleeze Planten, van EHRET te Londen getekend, hadt gedaan: weshalve, aangezien die Boom reeds sterk in Engeland vermenigvuldigd is, hy gedagten Heer verzogt, om eene Afbeelding daar van te bezorgen. Die vermaarde Man twyfelde, naamelyk, niet, of deeze Ceder zou, vry en vrank opgroeijende, geenszins zulk een korten Stam en kromme Takken hebben, als men in de hier voor gemelde Aftekeningen ziet. Ondertusschen waren die Ceders, aan den Vyver van de Chelse-

(*) *Zach.* XI. vs. 1, 2. Doet Uwe Deure op, o Libanon, op dat het Vyer Uwe Cederen verteere. Huylet gy Dennen, dewyle de Cederen gevallen zyn; dewyle die heerlyke Boomen verwoestet zyn, enz.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ceder van den Libanon.*

feaanfchen Tuin geplant, even zo monftreus, gelyk zyne Zestigfte Plaat de Afbeelding van een der grootften voorftelt, met niet minder kromme Takken. Doch dit moet toevallig zyn, zo hy oordeelt en meent bevestigd te worden door de Afbeelding op zyne Een-en-zestigfte Plaat, die door den Heer EHRET getekend was naar twee Cederboomen van twintig Voeten hoog, zig op de Lustplaats van den Hertog van Portland, *Bulfdrode* genaamd, bevindende; welke in Geftalte veel nader den Pynboom gelyken, hebbende een regten Stam, met horizontaale Takken en eene Pieramiedaale Kroon. LINNÆUS vondt 'er in de Tuin van Chelfea, die van ontzaglyke grootte waren (*).

In de deelen der Vrugtmaaking komt de Cederboom, gelyk uit de Afbeeldingen in 't gedagte Werk van TREW blykt, met de Pynboomen overeen; doch de Bladen of Naalden groeijen niet twee of drie in eene Scheede, maar in menigte tropswyze by elkander, het welke TOURNEFORT den Ceder tot den Lorkeboom, daar hy zeer naby komt, heeft doen t'huis brengen. De figuur der Vrugten is ook niet Suikerbroodachtig, maar langwerpig rond. Dezelven beftaan niet uit Houtachtige, maar uit Vliesachtig dunne Schubben, die echter ftyf zyn, meest plat op elkander leggende, doch aan

(*) Cedri Libani vastisfimæ molis Arbores vidi in Horto Chelseano plures. LINN. *Hort. Cliff.*

aan de Punt een weinig omgeboogen, en dit maakt de Ceder-Appelen op 't gevoel wat ruuw. Zy hangen ook niet nederwaards, gelyk men dit in de valſche Afbeelding van LOBEL, en in de monſtreuze van WEINMANN, dus vertoond ziet, maar ſtaan met het End opwaards gekeerd aan de Takken. Door laauw Water gaan deeze Schubben van malkander, daar men in de Pyn-Appelen zulks niet kan uitwerken dan door Vuur. 't Getal der Zaadblaadjes is zes. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ceder van den Libanon.*

Van ouds is, onder den naam van *Cedria* of *Cedrium*, zekere Terbenthynachtige Vogtigheid bekend geweest, die uit den Cederboom vloeide, en door uitdrooging de gedaante aannam van eene Traan of Harst. PLINIUS zegt, dat de Groote Ceder, *Cedrelate* of Denne-Ceder genaamd, eene Pek geeft, die men *Cedria* tytelt, dat is *Ceder-Harst*. Anderen geeven dien naam aan zeker Waterachtig Sap, dat uit dien Boom door afſnyding van de Takken vloeit, en by COLUMELLA heet *Liquor Cedrius*. De Egyptenaars leiden 'er de gemeenſte Lyken in, die, van dit Vogt doordrongen en dan opgedroogd, eenigermaate gebalſemd waren. Anderen, wederom, en wel de meeſten, noemden dus eene Olie, welke men op verſcheide manieren uit het Hout van deezen Boom bekomt. Sommigen branden of braaden 'er die Olie uit, en dan is 't een ſoort van Teer, welke van de Franſchen, in Provence, Ceder-Harst en Olie.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. Ceder van den Libanon.

Huile de Tac genoemd wordt, om dat zy die gebruiken tegen de Schurft en 't Ongediert der Schaapen. Eenigen kooken het Hout van den Ceder, of ook van andere Harstachtige Boomen, en fcheppen 'er dan de Olie af, welke dus helder en zuiver is, genaamd *Huile de Cade*. Een derde manier is, door Deftillatie, zo van Cederen- als andere Houten, en op die manier bekomt men de regte zogenaamde *Huile de Cedre*, gemeenlyk *Ol. de Cedro*, welke oudtyds veel gebruikt werdt tot het balfemen der Lyken, als ook om Boeken en andere dingen voor de Mot en ander Ongediert te bewaaren; doch mooglyk in deezen niet beter of kragtiger zal zyn dan de Terbenthyn-Olie. Ook is deeze Ceder-Olie, inwendig, byna in kragten met de Genever-Olie gelyk, en zeer heet, maar by uitneemendheid welriekende.

Het Cederen-Hout.

Het Cederen-Hout was van ouds in zo veel achtinge, dat het tot de Offerhanden der Israëlieten behoorde. De Arke des Verbonds en al het Houtwerk aan den Tabernakel, was gemaakt van dergelyke Stoffe. Koning Salomo hadt meer dan tagtigduizend Houthakkers in het Gebergte, om Cederen- en Dennen-Hout te kappen tot den Tempelbouw. Het Huis des Wouds van Libanon, dat die Vorst bouwen deedt, hadt de Pylaaren, Balken, Ribben en Planken, daar het uit beftondt, altemaal van Cederen-Hout. De geheele Tempel van Jerufalem hadt aan den Wand een Cederen Befchot,

ſchot, zo dat men geen Steenen kon zien. Door de verwoeſtinge dier Stad, een en andermaal, is dus een Schat van dat kostbaare Hout vernield. Men heeft het naderhand altoos in waarde gehouden, zo om zynen Geur, als om zyne duurzaamheid. PLINIUS zegt, dat het noch Wormſteekig wordt, noch veroudert. Hier van de Spreekwoorden, die het in deezen byna met Marmer gelyk ſtellen (*). Het ſchynt weleer onder de Winkelmiddelen gerekend te zyn (†), hoewel ik van de Geneeskundige kragten van het Hout, als Hout, niets aangetekend vind. Het is nog, gelyk men weet, in gebruik tot het maaken van keurlyke Kabinetten: doch tegenwoordig komt het weinig dan uit Oost- en Westindie, dat dien naam draagt, verſchillende zeer in hardheid, als ook in fynheid en kragt van dien Geur, welke hetzelve een zeer goed Bewaarmiddel maakt van gedroogde Inſekten, Vogels en Gedierten.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ceder van den Libanon.*

(7) Pynboom *met gebondelde ſtompe Bladen.*

VII. *Pinus Larix.* Lorkenboom.

Dit

(*) *Loqui Cedro digna.* PERS. *Satyr.* I. v. 42. Id est digna Immortalitate. HORATIUS zegt dus ook: *Speramus Carmina fingi posſe linenda Cedro.* De Boeken van NUMA zouden hier door langer dan vyf Eeuwen geconſerveerd zyn, zo PLINIUS aantekent.

(†) De Ligno Cedri, in Officinis uſitato, non habeo quod dicam. CASP. HOFFMANN. *de Med. Officinalibus.* p. 306.

(7) *Pinus* Foliis fasciculatis obtuſis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Lorkenboom.*

Dit maakt het voornaamſte verſchil tusſchen den Cederboom en den Lorkenboom uit: dat naamelyk deeze de Naalden ſtomp heeft. Hy groeit in een gedeelte van Europa en Aſie. Het is door geheel Siberie een der gemeenſte Boomen, zo de Heer GMELIN aanmerkt, die verhevene plaatſen bemint, maakende dikwils Bosſchen, daar doorgaans eenige Pynboomen onder gemengd zyn. Even 't zelfde doet hy in de Alpen van Switzerland, hooger op groeijende dan de Denneboomen. In Sweeden, als ook in Groot-Brittannie, ſchynt hy zo min als in de Nederlanden bekend te zyn, doch valt in de Bergachtige Bosſchen van Vrankryk, Spanje en Ooſtenryk, zelfs omſtreeks Weenen. Een groote menigte van deeze Boomen, en zwaare Stammen, komen voor in de Bosſchen van Tyrol, alwaar jaarlyks veel van dezelven geveld, en dan langs de Rivieren naar Verona worden afgevoerd, tot dienst van Italie (*).

Het is een Boom die met een regten Stam opſchiet gelyk de Pynboomen, en ook zeer hoog wordt. PLINIUS ſchryft van eenen La-

XIII. Abies Foliis fasciculatis obtuſis. *Hort. Cliff.* 450. *Mat. Med.* 437. ROYEN *Lugdbat.* 89. GMEL. *Sib.* I. p. 176. Larix Folio deciduo Conifera. J. B. *Hiſt.* I. p. 265. *Hort. Angl.* 43. f. 11. Larix. C. B. *Pin.* 493. DOD. *Pempt.* 868. CAM. *Epit.* 45, 46, DOD. *Kruidb.* 1357. TOURNF. *Inſt.* 586.

(*) SCOPOLI *Flor. Carniolica.* p. 403.

Larix van honderdtwintig Voeten Stams, die zyne Takken honderd Voeten ver uitbreidde. De Bast is zeer dik, met geweldige Scheuren, van binnen roodachtig. Aan den Stam geeft hy overal Takken uit, niet waterpas, maar opwaards geſtrekt, die aan de Enden taay zyn als der Wilgen, geelachtig van Kleur, en niet onaangenaam van Reuk. De Naalden komen by tropjes of bondeltjes, die zig Kroonswyze uitbreiden, rondom de Takjes uit dikke Knobbels voort, en zyn niet hard noch Stekelig. Het aanmerkelykſte is, dat hy dezelven 's Winters verliest of vallen laat, tegen de natuur der Pynboomen. De Bloemkatjes zyn paarſch en welriekende; de Vrugten komen nagenoeg met die der Cederboomen en der Cypresſen overeen, ſtaande opwaards of knikkende: zy bevatten, tusſchen haare Schubben, kleine gewiekte Zaaden, die een Kern hebben, niet onaangenaam van Smaak.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Lorkenboom.*

Deeze Boom wordt van de Duitſchers *Lerchenbaum* genoemd, niet, als of 'er de Leeuwrikken eenige betrekking toe hadden, maar in navolging van den Latynſchen naam *Larix*, gelyk hem de Italiaanen en Spanjaarden *Larice* heeten en de Engelſchen *Larchtree*. De Franſche naam, *Meleze*, zal waarſchynlyk van het Honigachtig uitzweetzel deezes Booms, dat men *Manna van Briançon* noemt, afkomſtig zyn. Deeze Manna, wel de helft ſlapper dan de Italiaanſche, wordt by Briançon, een Stad in

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Lorkenboom.*

in 't Dauphiné, ingezameld; doch op de meeste andere plaatsen vindt menze niet, of vergadert ze liever op de Bladen van andere Boomen, inzonderheid van de Esschen in Kalabrie, gelyk wy vervolgens zullen zien. Ondertusschen wordt deeze Manna der Lorkenboomen, die een weinig naar Harst smaakt, by gebrek der andere nog wel gebruikt.

Manna op de Bladen.

Deeze Manna komt niet altoos op de Lorkenboomen voor. In een heet en droog Saizoen, alleen, openbaart zy zig, en is dan moeielyk van de Bladen af te krygen, wegens haare taayheid. De tyd des Jaars, dat men 'er dus de Boomen mede bezwangerd vindt, is van 't midden van Juny tot Augustus. De Boeren kappen, in dit geval, een menigte Takken met Bladen, daar zy de meeste aan waarneemen, af, en maaken 'er hoopen van, in de schaduw onder de Boomen. Dus wordt het Sap verdikt, wordt styf en klontert: zo dat men het kan verzamelen; waar na het in de Zonneschyn gelegd wordt om te droogen. Sommigen hebben deeze Manna wel voor een Daauw gehouden, die op de Boomen valt, doch uit de Proefneemingen van LOBEL en PENA, op Takken zonder Manna, in een Wynkelder gebragt, die 'er 's anderendaags zeer mede bezet waren, blykt dat zy het eigentlyke uitzweetzel van deeze Boomen is.

Veneetiaansche Terbenthyn.

Het voornaamste, dat de Lorkenboom uitlevert, is de *Terbenthyn*, welke men, om dat

zy

zy veel van Venetie plagt te komen, *Venetiaansche* noemt, en onder deezen naam in de Winkelen kent. Die men van deezen aart in Vrankryk gebruikt, wordt meest in 't Dauphiné, of ook in de Landstreek, waar in de Stad Lyons legt, inzonderheid op den zogenaamden Pilatus-Berg, vergaderd. De zuiverste, die zo helder is als Water, vloeit uit doorgestoken Blaasjes, welke zig van buiten aan den Boom openbaaren; de meeste komt uit insnydingen, welke men in 't Voorjaar of in de Herfst aan den Stam des Booms maakt. Deeze, zo wel als de andere, wordt in 't kort geelachtig en dik. Uit afgesneeden Takken en afgekapte Stammen vloeit ook dikwils deeze Terbenthyn, welke zo uit- als inwendig een schoon Geneesmiddel is; tot zuivering en heeling van allerley Wonden, inzonderheid om dezelven voor Rotting te bewaaren, uitmuntende. Hierom komt zy in veele Pleisters en Zalven. In de Klysteeren gemengd is zy zeer dienstig tot verzagting van de afgeschuurde of gekwetste Darm-Wanden in de Roode en andere Buikloop: inwendig niet minder in sommige Kwaalen der Waterwegen en tot ontlasting der Stoffen van 't Graveel, doende het Water sterk loozen, met eene Violen-Reuk. Evenwel is het inwendig gebruik van dit Middel niet altoos even veilig. Het kan Hoofdpyn en Duizeligheid veroirzaaken, door verzwakking van de Maag en vergaaring van Winden,

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Lorkenboom.*

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. den, indien menze veel gebruikt; hetwelk dikwils gebeurt in de genen, die met Venus-kwaalen behebt zyn. Ook heeft HILDANUS, uit het gebruik van Terbenthyn, na eene opvulling van de Maag met zwaare Spyzen, eene Opſtopping van 't Wateren waargenomen.

Harst en Gom. In Siberie levert deeze Boom veel Harst uit, die van zelf in of onder de Schors ſtremt en hard wordt, gelykerwys in de zogenaamde *Kienboomen.* Onder het Landvolk, en zelfs onder de Rusſen, is 't een gewoonte, deze Harst in de Mond te houden, en allengs te laaten ſmelten, achtende den Smaak derzelve, die een weinigje bitter is, niet onaangenaam. De verwondering, hier over, moet verminderen, wanneer men weet, dat deeze Boom in 't Voorjaar een Gomachtig Vogt uitgeeft, en niet dan in de Herfst of tegen den Winter het Harstachtige Vogt, hem eigen. Van de gedagte Gom is zelfs onlangs, volgens het Berigt van den Hoogleeraar PALLAS, in de Ufiſche Provincie een menigte ingezameld, welke men in de Apotheeken voor Gom van Senegal zou kunnen invoeren. Dezelve is wel zo helder niet, doch heeft een genoegzaamen trap van kleverigheid, om te denken dat men die ook in de Manufaktuuren, in plaats van de gewoone of Arabiſche Gom, zou kunnen bezigen (*).

Nog

(*) *Reiſe durch verſcheidene Provinzen des Rusſ. Reichs.* Pet. 1771. p. 451.

Nog een ander zonderling gebruik, dat men in die deelen des Aardbodems van den Lorkenboom heeft, verhaalt de Heer GMELIN met deeze Woorden. „ De Siberische Jaagers of „ Sabelvangers zoeken de afgelegenste en verst „ van de Menschelyke Samenleeving afgezonderde streeken, om een ryker Vangst te hebben. Hier zyn zy genoodzaakt den geheelen „ Winter, al is 't nog zo koud, in de ruuwste „ plaatsen te verkeeren. Dikwils, nu, gebeurt „ het, dat door de yzelyke Koude de Gest „ van 't Brood bevriest en dus geheel kragteloos „ wordt. In deeze dringende nood schraapen „ zy het weeke der Lorken-Stammen, dat tusschen het Spint en den buitensten Bast legt, „ 't welk zy zeggen zeer Sappig en zoet te zyn, „ met een Mes af; laaten hetzelve, een Uur „ lang, met Water op 't Vuur meuken; doen „ 'er dan Rogge-Meel by, en begraaven het vervolgens in de Sneeuw, waar zy het na verloop van twaalf Uuren uitneemen: dan is de „ Gisting reeds begonnen, en het Hef, dat op „ den Bodem legt, dient hun voor Gest (*).

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. Gest.

Het Hout van den Lorkenboom aangaande; is 't zonderling, hoe PLINIUS, op 't gezag van VITRUVIUS, zo 't schynt, heeft kunnen schryven, dat hetzelve niet branden wil aan den Haard, noch Kolen geeft, ja zo min in 't Vuur ver-

Het Hout.

(*) *Flor. Siber.* Tom. I. p. 177.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Lorkenboom.*

verteerd wordt als een Steen. Nog minder begrypelyk is het, hoe onlangs zeker Autheur, KUSTERUS genaamd, zulks heeft kunnen bevestigen. Het ſtrydt niet alleen tegen de natuur van een Harstachtig Hout, maar bovendien is 't zeker, dat veele Bergluiden geen andere Brandſtof hebben, en dat men de Kolen daar van, in Switzerland, zelfs gebruikt tot de Yzerſmelteryën. Het Hout is taamelyk digt en vast, Goudgeel van Kleur, met bruiner Aderen en Vlammen: het laat zig gemakkelyk ſplyten en wordt tot Paalen, Ribben, Planken, Geuten en allerley ander Werk gebruikt, zynde zeer duurzaam en byna onverganglyk, gelyk uit den afbraak van oude Gebouwen, te Venetie en elders, is gebleeken. Sommigen pryzen het als een Geneesmiddel voor de Melaatſchheid aan.

LINNÆUS hadt dit Geſlagt in twee hoofd-Afdeelingen onderſcheiden, naar de groeijing der Bladen of Naalden. In alle de voorgaanden komen dezelven, uit een gemeene Scheede of als uit eenen Wortel, verſcheide by elkander voort: in alle de volgende Soorten zyn de Bladen enkeld, en onder van elkander afgeſcheiden.

VIII. *Pinus Picea.* Harst-Boom.

(8) Pynboom *met enkelde Bladen, die aan de tippen uitgeſneeden zyn.*

Dee-

(8) *Pinus* Foliis ſolitariis emarginatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.*

Deeze groeit overal in de Bergachtige Bosſchen der Zuidelyke en Ooſtelyke deelen van Europa, en zelfs in Rusland en Siberie, onder de Pyn- en Lorkenboomen. Hy is tot de Dennen betrokken geweest, en wordt in 't byzonder de *Wyfjes Denneboom* of Denneboom met Taxis-Bladen genoemd; doch de Duitſchers onderſcheiden hem daar van, met den naam van *Fohr.* Ook ſchynt het my die Boom te zyn, welken de Franſchen *Pesſe* of *Pignet* tytelen, wegens zyne ongemeene Harstachtigheid; 't welk zeer met den bynaam van *Picea*, aan deeze Soort door onzen Ridder gegeven, ſtrookt. De Engelſchen noemen de gewoone Dennen *Firr*, en deezen Taxisbladigen *Spruce-Firr.*

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Harst-Boom.*

Het is, volgens de beſchryving van CLUSIUS, een zeer hooge, ſchoone Boom, die de Schors effen en witter dan de Pynboom heeft. De Takken groeijen ook kruislings, [dat is waterpas, aan den Stam,] en breiden zig op zyde als in Wieken uit, welke aan de Takjes begroeid zyn met platte Blaadjes, die Vorkachtig uitloopen aan de Punt, zynde van boven groen, van onderen witachtig, en wederzyds als Kamswyze geplaatst. Aan oude Boomen houden zy die

Veg. XIII. Abies Foliis ſolitariis apice emarginatis. *Hort. Cliff.* 449. ROYEN *Lugdbat.* 89. GMEL. *Sib.* I. p. 176. Abies Taxi folio, Fructu furſum ſpectante. TOURNEF. *Inſt.* 585. Abies Conis furſum ſpectantibus ſive Mas. C. B. *Pin.* 505. Abies fœmina ſive Elate theleja. J. B. *Hiſt.* 231.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Harst-Boom.*

die orde niet, dan enkel aan de dunne Takjes, en worden ſtyver met een ſtomper Punt. Volwasſen Boomen geeven ſomtyds, aan de enden der uiterſte Takjes van de grootere Takken, in de Oxels der Bladen zekere Knopjes uit, die korte Katjes uitleveren, welke vervolgens tot Bloempjes zig uitbreiden; en deeze Katjes duuren ſomtyds tot het tweede Jaar. Met de dunne Takken worden te Weenen de Huizen, der genen die Wynkroegen houden, van vooren bekranst, gelyk men oudtyds met Klimop deedt.

Die vermaarde Kruidkenner zegt wel, dat men deezen Boom in Duitſchland *Thannen* noemt, doch die naam wordt eigentlyk gegeven aan den regten Denneboom, wiens Vrugten niet, gelyk in deeze, opwaards ſtaan, maar nederhangen. Dus verwart ook de Heer HALLER den Witten Denneboom, die tot de regte Dennen behoort, met deezen, en dit maakt zyne beſchryving duiſter. De vermaarde RAY, niettemin, en anderen, hebben het zelfde gedaan. Doctor SCOPOLI, die deeze Soort in de Bosſchen van Karniolie waarnam, alwaar dezelve *Autza*, en de Harst, die ze geeft, *Smolla* genoemd wordt, zegt, dat deeze Boom een dun Vogt uitvloeijen laat, naar Terbenthyn gelykende, het welk men de Thraan noemt van den Denneboom, zynde in kragten zwakker dan die der Lorkeboomen.

Het Vuuren Hout.

Het Hout van deezen Boom, dat de Duitſchers

-schers *Fohren - Holtz* noemen, schynt my eigentlyk het zo bekende *Vuuren - Hout* te zyn, wegens zyne Harstachtigheid vermaard; hoewel ik niet ontkennen wil, dat het Vuuren-Hout ook wel van den rooden Denneboom en van de Pynboomen komt, wanneer die, wegens den overvloed van Harst, *Kienboomen* genoemd worden, of zelfs in de gewoone staat, dewyl dit Hout in trappen van Harstachtigheid verschilt. De Sweeden geeven ook den naam van *Fur* of *Furu* aan de Wilde Pynboomen, (die zy anders *Tall* noemen,) wanneer dezelven volwassen zyn en tot Timmerhout bekwaam (*).

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Harst. Boom.*

(9) Pynboom *met enkelde iets uitgerande Bladen, van onderen streepswyze dubbeld gestipt.*

IX. *Pinus Balsamea.* Balsem-Pynboom.

Deeze wordt in Virginie, volgens CLAYTON, genoemd *the Hemlock Spruce-Firr.* Hy heeft dergelyke Taxis-Bladen als de voorgaande Soort, maar de Vrugten zyn ongemeen klein, van grootte als een Aardbezie, Eyrond, gespitst, en uit dunne Schubbetjes samengesteld. De Bladen zyn breeder, stomper, en op dubbele ryën langs de Takjes geplaatst. Hy groeit in Kanada en Virginie.

(10) Pyn-

(*) *Stockh. Verhand.* XXXI. Band. p. 257.

(9) *Pinus* Foliis solit. subemarginatis, &c. GRON. *Virg.* 152. Abies minor pectinatis Foliis, Virginiana, Conis parvis subrotundis. PLUK. *Alm.* 2. T. 121. f. 1. RAJ. *Dendr.* 8.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

(10) Pynboom *met enkelde, liniaale, stompachtige, eenigermaate Vliezige Bladen.*

X. *Pinus Canadensis.* Kanadasche.

Deeze wordt van den Ridder, in 't byzonder, de *Kanadasche Pynboom* getyteld. Het onderscheid in de Bladen is aanmerkelyk. De Heer MILLER merkt aan, dat die de Vrugten twee Duimen lang heeft. Het schynt my toe, dat de Engelschen de Denneboomen met Taxisbladen, in 't algemeen, *Spruce-Firr* noemen, wegens derzelver fraaiheid, en dus wordt deeze *the Newfoundland White Spruce-Firr*, dat is de Witte Taxis-Denneboom van Newfoundland, door hem geheten. Men vindt een fraaije Afbeelding van een Takje met de Vrugt in 't Vogelen-Werk van SELIGMANN, op de Tweede Plaat van den Derden Band. Van den voorgaanden schynt, onder de benaaming van den *Zwarten Newfoundlandsen*, op de Elfde Plaat, daar aan volgende, ook de Afbeelding te zyn: doch daar in groeijen de Bladen niet aan de zyden, maar rondom de Takjes. Hy wordt genoemd *Denneboom van Noord-Amerika, met zeer kleine Vrugten.* Van een derden, die ook Taxis-Bladen heeft, komt op de Agttiende Plaat de Afbeelding voor, onder den naam van *Denneboom, die naar den Balsem* *van*

(10) *Pinus* Foliis folitariis linearibus &c. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Abies Foliis solit. confertis &c. GRON. *Virg.* 191. Abies Foliis Piceæ brevioribus, Conis parvis biuncialibus laxis. MILL. *Dict.* T. I.

van Gilead ruikt. Deeze heeft de Takjes bruinrood, de Bladen van boven groen van onderen witachtig, even als in de Europische, en de Vrugten zyn van taamelyke grootte. De plaats der afkomst wordt niet gemeld.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

(11) Pynboom *met enkelde Elsvormige gespitste gladde Bladen, van tweederley strekking.*

XI. *Pinus Abies.* Denneboom.

Wy komen thans tot den eigentlyken *Denneboom*, die ook wel *Mast-* en *Sparreboom*, wegens zyn gebruik, genoemd wordt. Hy is door geheel Europa, inzonderheid in de Noordelyke en Oostelyke deelen, zelfs tot in het midden van Asie, gemeen. De Duitschers noemen hem *Tanne* of *Tannenbaum*, de Engelschen *Firr-Tree*, de Franschen *Sapin.* De oude Grieksche naam, *Pitys*, schynt op deezen Boom naast toegepast te kunnen worden. De Sweeden noemen hem *Graen*, zo LINNÆUS aanmerkt, die eenige Verscheidenheden aangetekend heeft, welke alle dien naam met eenige

(11) *Pinus* Foliis solitariis mucronatis lævibus, bifariam versis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Abies Foliis solitariis, apice acuminatis. *Hort. Cliff.* 449. *Mat. Med.* 436. *Fl. Suec. Lapp.* &c. utsupra. Picea. CAM. *Epit.* 47. *β.* Picea major prima s. Abies rubra. C. B. *Pin.* 493. *γ.* Abies alba s. fœmina. C. B. *Pin.* 505. Abies minor. C. B. *Pin.* 493. Abies tenuiore folio, Fructu deorsum inflexo. TOURNF. *Inst.* 585. DOD. *Pempt.* 866. DOD. *Kraidb.* 1349.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Denneboom.*

ge byvoeging voeren: de Laplanders *Guesa*. In 't algemeen wordt hy, naar de Kleur van zyne Schors, in een *Rooden* en *Witten* Denneboom onderscheiden, waar van de laatste de Takken ylder, en de Naalden dunner heeft. In sommigen is de Stam van den Wortel af met Takken begroeid, tot aan den Top, maakende dus een Natuurlyke Pieramied; in anderen begint hy hooger boven den Grond te kroonen. De Groeyplaats is in 't Noorden en in Siberie, op vogtige plaatsen, doch in Switzerland schynt hy drooge plaatsen te verkiezen, zo de Heer HALLER aanmerkt. Dikwils vindt men 'er Bosschen van, met Pynboomen daar onder vermengd (*).

In Gestalte zweemt hy naar de Pynboomen zeer, doch terwyl in dezelven de Takken byna waterpas zyn, of in 't kruis staan met den Stam, gelyk in de Taxis-Bladige, hangen zy, in de Roode Dennen, met de Enden nederwaards, doch in de Witte Dennen gaan zy opwaards. Dit heldert eene strydigheid op, welke men daaromtrent in 't Werk van RAY vindt. Evenwel gaat dit zo vast niet, of men vindtze in de Pynboomen en anderen ook wel nederhangen, en

(*) Sommigen onderscheiden hem door den naam van *Picea*, dat is Pek- of Harstboom, van den Taxisbladigen, dien zy den naam van Denneboom geeven; doch de verwarring in de benaamingen van *Fichten*, *Tannen*, *Fohren*, onder de Duitschers, is zo groot, dat men zelfs alle die naamen op deezen enkelen Denneboom toegepast vindt.

en in de Denneboomen waterpas of in 't kruis II.
geftrekt. De Naalden zyn bleek groen, en AFDEEL.
fchieten aan vier zyden van de Takjes uit, zo- XIX.
danig, dat die aan de onderfte zyde een andere HOOFD-
ftrekking hebben dan de overigen. Van drooge STUK.
Takjes gaan zeer ligt de Bladen af, gelyk men Denneboom.
in het maaken van Plant-Verzamelingen ondervindt. De Blaadjes zyn zeer kort, en in dit opzigt verfchilt hy veel van de Pynboomen. Van de Deelen der Vrugtmaaking fchryft Doctor SCOPOLI dus.

„ De Mannelyke Bloemkatten komen gepaard, geel en kleiner, beneden de tippen der Takjes voort. Zy beftaan uit langwerpige, gefteelde, holronde, ftompe Schubben, die van onderen tweehokkig zyn en twee Meelknopjes draagen. De Vrouwelyke, aan 't end der Takjes, zyn grooter, enkeld, opgeregt, rood van Kleur, en beftaan uit ongefteelde rondachtige Schubben, koefterende een fpits, klein, Schubbetje van de zelfde Kleur."

De Vrugten van dezen Denneboom ftaan niet overend, gelyk in de Taxisbladige, maar hangen nederwaards. De Duitfchers noemenze *Zapffen*, dat zo veel betekent als Zwikken van een Biervat, of iets dergelyks, 't welk een rolrondachtige of Spilronde gedaante heeft, doch de Pynappelen heeten zy *Zirbeln*. Deeze Vrugten zyn wel een Span lang, en van eene ovaale figuur, aan beide enden rond, nagenoeg als die

De Dennen-Vrugt.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Denneboom.*

der Lorkenboomen, waarvan zy inzonderheid verfchillen, doordien zy beftaan uit dubbelde Schubben, zo TREW aanmerkt. De Zaaden, daar tusfchen vervat, zyn omtrent, van grootte en gedaante, als die van den Gezegenden Distel, Vliesachtig gewiekt en bruin van Kleur, bevattende een vlugge, fcherpe Olie, welke de geheele Vrugt, frifch van den Boom geplukt zynde, zeer welriekende maakt.

Men rekent, dat de Leeftyd der Denneboomen zig bykans tot drie Eeuwen uitftrekt. Dat zy ontzaglyk groot worden, heb ik reeds aangemerkt *. In de Pyreneefche Bergen worden gezegd zodanige Boomen te groeijen van drie Vademen omtreks. De Heer HALLER verhaalt, dat in een Bofch van Argaw, in Switzerland, Dennen geveld zyn, die Masten hebben uitgeleverd van 125 Voeten lang. Dit is wel het voornaamfte gebruik, dat men in 't algemeen van den Denneboom heeft, en om die reden wordt hy ook wel *Mastboom* getyteld, of, om dat men van de dunfte Takken Juffers en Sparren maakt, *Sparreboom.*

* II. DEELS, II. STUK, bladz. 7.

Het Hout van den rooden Denneboom, dat uit den rosfen Kwastig is, vol van een dikke uitvloeijende Harst, wordt van fommigen verkeerdelyk *Greenen-Hout* geheten, niettegenftaande de Sweeden deezen Boom *Graen* noemen; even als men het Hout van den Witten Denneboom, dat fynst van Nerf en witachtig is, ten onregte, *Vuuren-Hout* tytelt. Het eerfte is eigent-

lyk

lyk Denne-Vuuren-Hout, het andere Denne-Greenen-Hout, verschillende beiden wederom, zo van het regte Greenen- en Vuuren als van het Dennen-Hout. Het beste Greenen- en Vuuren-Hout, dat in de Noordelyke Landen valt, komt van Pynboomen.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Denneboom.*

Het Dennen-Hout.

Een ongemeen verschil maakt, ten dien opzigte, de Groeyplaats. Het *Dennen-Hout* is te Parys zeer in gebruik tot Kastemaakers- en ander Werk. Dit slag van Hout, inzonderheid als het in een ligte Grond, in een gemaatigd Klimaat, en in digte Bosschen gegroeid is, kan door splyting tot zo dunne Plankjes gemaakt worden, als men wil. Dus zyn de Denneboomen, van Vauge en de Ardennes, de bekwaamsten, in geheel Vrankryk, tot Violen en andere Musiek-Instrumenten, zo met Snaaren als met Koperdraad. De Veerkragt, die in hetzelve is, maakt het daar toe dienstig. Tot Balken Ribben, Stylen, Paalen, Planken, en wat dies meer is, wordt het op de zelfde manier gebruikt als Pynboomen-Hout (*). Om aan 't Vuur te leggen is het, wegens zynen zwarten Rook, en om dat het zo geweldig knapt, hoewel het ongemeen vaardig is in 't branden, niet zeer gewild. De Lugt, ondertusschen, wordt daar door, zo wel als door de enkele uitwaaseming van dit en dergelyke Harstachtige Houten, zodanig

(*) ROUX *des Arbres a oeuvrer.* p. 285.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

danig gebalzemd, dat men onder de Arbeiders daar in, ja onder de Boeren zelfs, die in deeze Bosschen woonen, weinigen aan de Teering ziet sterven (*).

Denneboom.

Geen Geboomte is, in 't algemeen gesproken, meer met Harst bezwangerd dan de Denneboom, die deswegen somtyds ook den naam van *Harst-* of *Pekboom* voert. Men vindt 'er zo wel *Kienboomen* van, dat is die in de veelheid van Harstige of Olieachtige Sappen smooren, als van den Pyn- en Lorkenboom. De Abt CHAPPE D'AUTEROCHE deedt, op zyn Terugtogt uit Siberie door onbereisde en onbewoonde Wildernissen, van afstand tot afstand Denneboomen in brand steeken, om by Nagt den Weg te vinden; die als Toortsen brandden. De oude Dennen, welken in de Stam meer Pit dan Hout hebben, noemt men *Kiefer-Baumen*, om dat van dit Harstachtige Pit zekere Spaanen of Splinters, *Kiefers* genaamd, tot Fakkels dienen, en van welken men, op veele plaatsen, tot verlichting der Woonvertrekken, in Duitschland gebruik maakt. Onder het Landvolk in 't algemeen gebruikt men, in veele deelen van Duitschland, Oostenryk, Moskovie en Tartarie, geen ander Licht, dan de gedagte Kiefer-Spaanen.

Verscheide Autheuren hebben de inwendige structuur van het Dennen-Hout, door onder-

zoe-

(*) SCOPOLI, *Flor. Carniol.* p. 421.

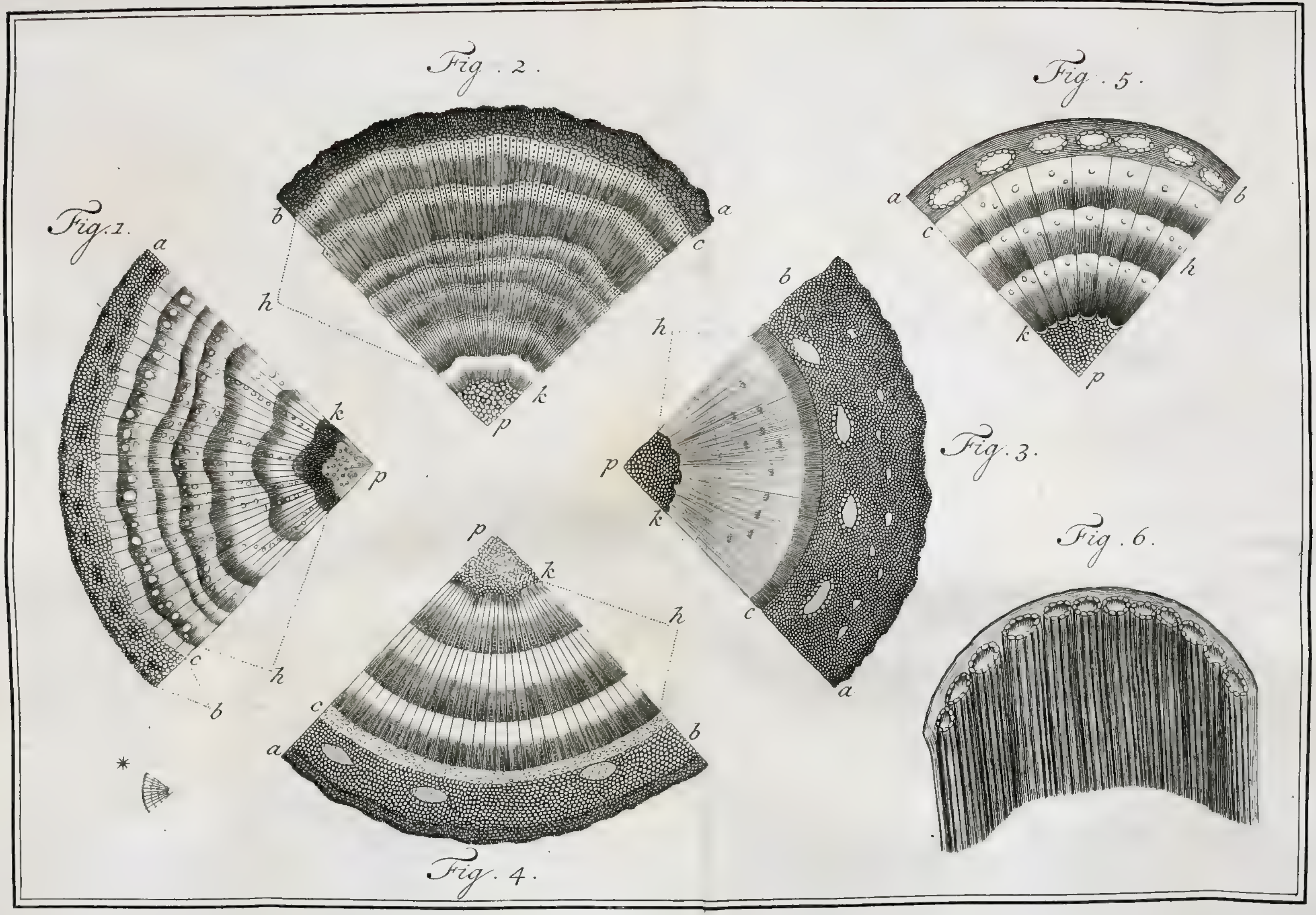
Fig. 1.
Fig. 2.
Fig. 3.
Fig. 4.
Fig. 5.
Fig. 6.

l, PLAA

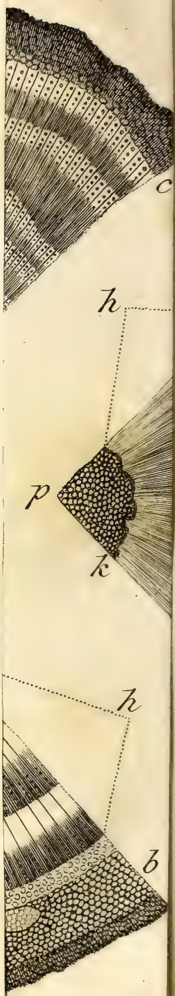

zoekingen met het Mikroskoop, getragt op te helderen. MALPIGHIUS vondt 'er Sapvoerende Buisjes en Blaasjes in, benevens een menigte van Lugtpypjes, gelyk gemeld is *; die als Wanden hadden van Zilver. LEDERMULLER heeft deeze ſtructuur nog naauwkeuriger nageſpoord, zo in dwarſe als overlangſe Sneedjes van Hout van den Witten Denneboom (*). Deeze onderzoekingen, echter, op droog Hout in 't werk geſteld, hoewel die van LEEUWENHOEK overtreffende, gaven geen denkbeeld van den loop der byzondere Vogten, noch ook niet van de aangroeijing der Boomen, of van derzelver verſchil in deezen: 't welk de Heer Doctor HILL onder anderen fraay verklaard heeft door een menigte Afbeeldingen van dwarſe Schyfjes en overlangſe ſneedjes van deeze en gene Houten, waar van ik hier, om het onderſcheid aan te toonen, op Pl. XVI, eenigen mededeel. In deeze allen wordt door *a* de uitwendige Schors, door *b* de Bast, door *c* het Spint, betekent: terwyl het Hout door *h* en het Hart of Pit van het Boomtakje door *p* is aangeweezen; digt rondom hetwelke zig een Ring bevindt, van de Jaarlykſe Hout-Ringen onderſcheiden, welken zyn Ed. de Kroon noemt, met *k* getekend. Deeze Kroon houdt hy voor het

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

* II. D. I. STUK, bl. 10, 11.

(*) Zie Pl. XL. en XLIII. in het Derde Deel van zyne *Mikroskoopiſche Vermaaklykheden*, en aldaar verklaard, bladz. 61 en 72.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

het voornaamste Werktuig van de Voortteeling en aangroeijing der Planten door Knoppen, Scheuten en Takken, ten minste voor dat gedeelte, waar van deeze groeijing haaren aanvang neemt.

Verschillende structuur det Houten. Pl. XVI.

Dit alles zal onze Vaderlanders in het Vertaalde Werk nader blyken (*). Ondertusschen merk ik tot verdere verklaaring van de tegenwoordige Plaat aan, dat *Fig.* 1. de Afbeelding is van een vierdepart van een Schyfje *Eiken-Hout*, door 't Mikroskoop zo veel vergroot, als het kleine Stukje daar onder, in de Natuurlyke grootte, vertoont. Hier in zyn, behalve de ongemeene dikte van de Kroon, en de reeds aangeweezen' deelen, de gesteldheid der vyf zogenaamde Jaar-Ringen des Houts opmerkelyk, terwyl het maar een Takje was van derdhalf Jaar groeijing: des zyn Ed. vaststelt, dat 'er twee zulke Ringen bykomen in een Jaar, en dit zou het besluit, 't welk sommigen daar uit, aangaande den Ouderdom der Boomen, opgemaakt hebben, vry wat doen wankelen (†). *Fig.* 2. is een dergelyk Schyfstukje van den *Balsem - Pynboom*, onze Negende Soort. Hier in is het Spint naauwlyks van de Bast te onderschei-

(*) *The construction of Timber from its early growth, explained by the Microscope, and proved from Experiments*, by JOHN. HILL. M. D. Lond. 1770.

(†) Zie daaromtrent een sterke Gevolgtrekking. *Sweedsche Verhand.* XXXI. Band, bladz. 358: doch inzonderheid VIII. Band, bladz. 117, enz.

ſcheiden, en de Kroon ook zeer breed. De fraaije ſamenſtelling van het Hout, als op een Wiskonſtige manier in Straalen verdeeld, die tusſchen zig Kegels beſluiten, van ontelbaare Sapbuisjes doorboord, is verwonderlyk. In het Pit of Hart des Booms komen ronde Vaatjes voor, duidelyk van de eigen Vaatjes of Blaasjes van het Merg onderſcheiden, die met roode Harst zyn opgevuld, even als men dit ook in het Spint van deezen Boom waarneemt. De zulken noemt hy de *Binnenſte* Vaten des Booms. Van de *uitwendige* Sap-Vaten is in het Stukje Eiken-Hout eene Vertooning gegeven, zo als dezelven voorkomen in de meeſte Boomen, haar plaats hebbende in de Bast: doch hier tusſchen openbaaren zig andere Sapvaten, welken deeze Heer *Inwendige* noemt, daar men verſcheide ryën van vindt in het Hout van den Italiaanſchen Pynboom *Cembra* genaamd, zynde onze vierde Soort; zie *Fig.* 3.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

„ Behalve een enkele ry van byſter groote „ Uitwendige Vaten op de gewoone manier „ in deszelfs dikke Bast geplaatst, heeft die „ daar buiten een ry kleiner Vaten, en de ge- „ zegde groote zyn met nog kleinere omringd. „ Dewyl in deeze Boom het Vogt dat de groo- „ te Vaten opvult een zuivere Terbenthyn is, „ van eene byzondere Reuk, behoeft men niet „ te twyfelen, welke de eigen Vaten zyn, of „ die het eigenaartig Sap voeren, en welken „ van eene verſchillende natuur zyn. Behalve „ de

De Sap-voerende en Terben-thyn-Vaten onder-ſcheiden.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

„ de ongemeene dikte van den Bast *b*, is hier
„ opmerkelyk, hoe het Spint *c* een vasten, don-
„ keren, digten Kring uitmaakt. Het Hout,
„ *h*, daarentegen, is zo doorschynende, als men
„ het naauwlyks in eenige andere Boomen, uit-
„ genomen die van het Geslagt der Pynboomen
„ zyn, waarneemt, en doorboord met een
„ aanmerkelyke menigte van Sapvaten. Hier
„ in treft men, geduurende de Maanden Maart
„ en July, een Zuurachtig Waterig Vogt aan,
„ dat een waar Sap is, niet gekleurd door de
„ Medicinaale Vogten van den Boom. Op an-
„ dere tyden zyn deeze Vaten geheel ledig,
„ wordende nooit eenige Terbenthyn daar in
„ gevonden, dan die daar in gedrongen mogt
„ zyn door derzelver opene Mondjes, uit eenig
„ ander gedeelte van den Boom. De Kroon *k*
„ is een dunne, doch zeer onderscheidene en
„ fraaije Kring, en het Pit of Hart *p*, ('t welk
„ meer gebeurt in Harstvoerende Boomen,)
„ is gekleurd en kleverig. Balsamieke Vaten,
„ bevattende een byzondere Soort van Terben-
„ thyn, geel van Kleur en Harstig van Reuk,
„ stygen door het Hart op. In het doorsnyden stor-
„ ten deeze een weinig uit van haaren inhoud,
„ en verspreiden dit over de Blaasjes van het
„ Pit, geevende 'er dus die Kleur en Reuk aan,
„ welke daar in waargenomen wordt."

„ Het Schyfstukje van den Lorkenboom, *Fig.*
„ 4, vertoont, in de zelfstandigheid van deszelfs
„ dikken Bast *b*, de Monden van eenige wei-

„ ni-

„ nige dergelyke groote Vaten, die een dikker Soort van Terbenthyn bevatten, welke naar gesmolten Mastik gelykt. Het Hout van deezen Boom, zeer naauwkeurig verdeeld, *h*, bevat tusschen de Straalen eenige der Inwendige Sapbuisjes, terwyl de uitwendigen, tusschen den Bast *b* en de Schors, die hier uitermaate dik is, *a*, zig tropswyze in groote menigte vertoonen. Deeze onderscheiden zig, in 't Voorjaar, door de Sappen, die zy bevatten, welke van een hooge Karmozyn-Kleur zyn. De Kroon *k* is zeer schoon in de Lorkenboom, en het Pit of Hart *p* helder". II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

De plaatzing en gesteldheid van de gedagte Terbenthynvoerende Vaten openbaart zig allerduidelykst, zegt die Autheur, in een Schyfje van den *Pinus Orientalis* of Levantschen Pynboom, hier afgebeeld in *Fig.* 5. Men ziet daar duidelyk, hoe derzelver Wanden uit kleinere Buisjes in 't ronde samengesteld zyn, en in *Fig.* 6, is derzelver plaatzing vertoond in een wat ouder Tak, overlangs geopend, waar het Hout en Spint, als ook een gedeelte van den Bast, is weg genomen. Hier zyn deeze Vaten, zo 't schynt, door de verharding der deelen digter aan elkander gedrongen (*).

Dee-

(*) *Ex Ungue Leonem.* De Afbeeldingen der vergroote Schryfstukjes van veele andere Houten, als ook dootsnydingen overlangs, enz. zullen dit in het Werk zelf nader op-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Denneboom.*

Deeze Waarneemingen van gezegden Engelschen Heer kunnen eenigermaate dienen, om de manier te verstaan, op welke de Pyn-, Lorke- en Denneboomen *Kienboomen* worden: te weeten, wanneer de Sapvoerende Buisjes met Terbenthyn en de Terbenthynvoerende, groote Vaten, met gestolde Harst gevuld zyn. Ook kunnen zig in deeze Boomen van buiten Blaasjes openbaaren in de Schors, gelyk gewoonlyk plaats heeft in de Roode, als ook in de Taxisbladige Denneboom, die, doorgestoken zynde, een zeer dunne, heldere vloeibaare en welriekende Terbenthyn uitleveren, de Thraan van den Denneboom, in 't Fransch *Bigion*, genaamd. Zy is schaars en wordt in groote waarde gehouden. Een Veehoeder gaat somtyds, om zig eenige bezigheid te verschaffen, terwyl het Vee graast, met een Osfen-Hoorn naar het Bosch; alwaar Denneboomen vindende met eene gladde Schors, die dergelyke Blaasjes hebben, drukt hy op dezelven, en ontvangt het Vogt in zyn Hoorn, doch heeft dus moeite om vier Oncen op een Dag te verzamelen. Gemeenlyk gaat men, by Straatsburg in de Elfaz, daar mede aldus te werk.

ophelderen. Ondertusschen moet ik zeggen, dat myn eigen Waarneemingen op Schyfjes der frissche Takjes van de Ypen en andere Boomen, my in deezen reeds verrukt hebben; doordien niet alleen de gezegde deelen zig daar in zeer duidelyk door de plaatzing en structuur, maar ook zeer schoon door de Kleuren onderscheiden.

werk. Men schilt den Boom gedeeltelyk, even als zulks in Sweeden en elders geschiedt, en het uitloopende Vogt, zo wel der Pyn- als Denneboomen, wordt *Straatsburgse Terpenthyn* genoemd. Deeze wordt door den tyd dik, en twee of drie Jaaren daarna zyn die geschilde plaatsen gevuld met *Harst*, welken het Werkvolk met kromme Messen van den Boom schraapt. Men noemtze *Gallipot* of *Garipot* en, gezuiverd zynde, Witte Harst, waar van men, met Terbenthyn, de *Bourgondische Pek* of Witte Pek kookt. Door smelting over 't Vuur wordt van deeze Harst Teer gemaakt, even als zulks van de Wilde Pynboomen in Finland en Noorwegen geschiedt, en het overblyvende is de Rinse of Spiegel-Harst.

II. Afdeel. XIX. Hoofdstuk.

Denneboom.

Ten opzigt van het gebruik verschillen deeze Produkten weinig van die der Pynboomen, voorgemeld. Het Afkookzel der Knoppen van den Denneboom is zeer Balsamiek, en wordt tegen de Verzweering der Nieren aangepreezen. NEEDHAM verzekert, van Bier, dat op zulke Knoppen en jonge Takjes gestaan hadt, met veel Vrugt gebruik gemaakt te hebben tegen het Scheurbuik. Van den Bast wordt in onvrugtbaare Saizoenen, in de Noordelyke Landen, wel Brood gebakken; na dat dezelve, door kooking, van zyne Harstige deelen is ontbloot. De Laplanders maaken Touwen van de Wortels der Denneboomen, en zekere Korfjes, die men om de aartigheid in Sweeden

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Denneboom.*

brengt. Hunne Schuitjes, die tegen 't geweld van Stroomen en Watervallen bestand moeten zyn, maaken zy van dunne Dennen-Planken, met dergelyke Touwetjes aan elkander gehecht, waar door die tevens draagbaar zyn. Het Loof van deeze Boomen vlechten zy tot verzagting van de Hoofdpyn om het Hoofd. Zekere Galletjes, door het steeken van Insekten aan de enden der Takken uitgegroeid, strekken hun tot Versnapering, en de Harst, op zekere manier bereid, (of liever de Gom, op zekeren tyd des Jaars daar uit vloeijende, gelyk wy dit ten opzigt van de Lorkenboomen gezien hebben *,) kaauwen zy, of houdenze in de Mond, als een Kwylmiddel, inzonderheid in hunne Samenkomsten of Vergaderingen. Een gewoonte die veel overeenkomst met het kaauwen van Tabak of van de Betel en Areek, op de wyze der Oost-Indiaanen, heeft.

* Bladz. 400.

In geene andere Landen vindt men, op verre naa, zo veele Pyn- en Denneboomen, als in Noorwegen, Finnland en in Sweeden. In Vrankryk, evenwel, groeijen ook veele Dennen in 't wilde, als by Bourdeaux, en zy worden 'er zelfs, wegens de Terpenthyn, Harst, Teer en Pek, in menigte geplant, zo de Heer RUDENSCHILD verhaalt. „In Katalonie en Kastilie zag hy verscheide Dennen-Bosschen in een Zandige Grond, hebbende aldaar die Boomen zelden meer dan „twintig of vyfentwintig Ellen Stam, en drie

Vie-

„ Vierendeel Elle dikte. Zy groeijen 'er ſterk „ in de eerſte Jaaren, doch vervolgens, tot den „ Ouderdom van dertig of veertig Jaaren toe, „ maaken zy als een Knobbel aan de uiterſte „ Enden. De Jaar-Ringen zyn zeer wyd van „ elkander, krom en warrig. Het Spint is ten „ minſte zo dik als het Hart; de Schors dik en „ ruuw, doch de Kroon zeer breed en digt. „ Men verhaalde hem, dat deeze Boomen, in „ 't wilde groeijende, geen Vrugt droegen, en „ daarom werden zy meest geplant. De Den- „ nen Vrugten waren wat breeder dan in Swee- „ den, en onder ieder Schub zat een Zaad- „ korrel, die naar een Pistachie geleek, met „ eene dunne harde Schaal, en eene Pit, van „ Smaak byna als Amandelen. Men ſtoot dee- „ ze Pitten grof, en bakt 'er, met een wei- „ nig Suiker of Honig, dikke Koeken van, „ die zeer voedzaam en gezond zyn" (*).

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Denneboom.*

(12) Pynboom *met enkelde vierzydige Naalden.*

XII. *Pinus Orientalis.* Levantſche-Denneboom.

De Pyn- en Denneboomen groeijen niet alleen op het Vaste Land van Europa, zo in de Noordelyke en middelſte, als in de Zuidelyke dee-

(*) *Stockholms. Verhand.* VIII. Band, bladz. 126.

(12) *Pinus* Foliis ſolitariis tetragonis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Abies Orientalis Folio brevi et tetragono &c. TOURNEF. *Cor.* p. 41.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Denneboom.*

deelen, zelfs in Palestina en klein Asie, maar men vindtze ook op de Eilanden in de Middellandsche Zee. De vermaarde TOURNEFORT nam op Samos waar, dat de Noordzyde van hetzelve bedekt was met een menigte van Pynboomen, die jaarlyks omtrent drie of vierhonderd Kwintaalen, Pek of Teer, uitleverden. Behalve de gewoone Wilde Pynboomen, die aan de Kusten van alle Landen (zegt hy) gemeen zyn, groeide 'er een schoone Soort van Pynboom, welken de hedendaagsche Grieken *Elate* noemden, dat is Denneboom. Dezelven hadden Bladen van omtrent vyf Duimen lang, aan den eenen kant plat, aan den anderen kant rond, en Vrugten van vier Duimen, wordende aldaar zo hoog, dat menze gebruiken zou kunnen tot Scheeps-Masten. Ook gaven zy veel Terbenthyn uit, die goed en helder was, schoon menze niet vergaderde. Dit waren echter de gewoone Dennen niet, welken het Landvolk, by Trebizonde, *Peukos* noemde (*), geevende den naam van *Elate* aan een andere Soort, door hem *Orientaalsche Denne-Boom*, met een kort vierzydig Blad, en eene zeer kleine nederwaards geboogene Vrugt, getyteld. De Stam en Takken van deezen Boom kwamen met die van de Roode Dennen overeen; de Bladen waren slegts een derde Duims lang,

(*) Deeze verschilden (zegt hy) niet van de Denneboomen, die in het Alpische Gebergte en op de Pyreneen groeijen.

lang, glinsterend donker groen en styf: de Vrugten hadden maar de langte van tusschen twee en drie Duimen: zy waren spits, bestonden uit dunne, rondachtige, bruine Schubben, waar tusschen zeer kleine Olieachtige Zaaden (*).

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

THUJA. Levensboom.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn, dat de Mannetjes Bloemen uit één Schubbetje bestaan, 't welk vier Meeldraadjes bevat, de Katjes samenstellende: terwyl de Wyfjes-Bloemen tweebloemige Schubben hebben, die het Vrugtbeginzel uitmaaken, ieder een Stamper bevattende, welke een Nootje wordt, met een uitgegulpte Wiek.

Drie Soorten zyn 'er in vervat, als volgt.

(1) Levensboom, *die de Vrugten effen heeft, met stompe Schubben.*

I. *Thuja Occidentalis.* Kanadasche.

Deeze voert den bynaam naar de Natuurlyke groey-

(*) *Reize naar de Levant.* II. Deel.

(1) *Thuja* Strobilis lævibus, Squamis obtusis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1078. p. 633. *Veg.* XIII. p. 719. *Hort. Cliff.* 449. *Hort. Ups.* 289. ROYEN *Lngdbat.* 87. GMEL. *Sib.* I. p. 182. KALM. *It.* III. p. 389: 473. Thuja Theophrasti. C. B. *Pin.* 488. Arbor Vitæ. DOD. *Pempt.* 630. TOURNF. *Inst.* 586.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. ...vensboom.

groeyplaats, in vogtige Landſtreeken van Kanada. De Heer KALM vondtze Zuidelyker in Noord-Amerika, gelyk in Nieuw Jork, zeer zeldzaam, daar dezelve Noordelyker zeer overvloedig groeide. Het is, derhalve, een Gewas dat de koude Landen bemint. De Franſchen, zegt hy, noemden het overal *Witte Ceder*, zo wel als de Engelſchen en Hollanders in Albanie.

De plaatſen en Grond daar deeze Boom groeide, was verſchillende. Men vondt hem in Moerasſen en vogtige Landsdouwen, taamelyk groot; doch meest ſcheen hy Heuvelen, die als uit byeen geſtapelde Steenen beſtonden, welken met Mos begroeid waren, te beminnen; inzonderheid aan het Strand en aan Rivieren, alwaar hy dikwils groeide in loſſe Aarde of Zand. Op hooge, dorre Gronden, en in de kloven der Bergen, groeide hy ook wel, doch bleef dan zeer klein. Anderszins bereikte hy ſomtyds de hoogte van vyf of zes Vademen, en wierdt dus een aanzienlyke Boom.

Onder alle de ſoorten van Hout, in Kanada vallende, werdt dat van deezen Boom voor het duurzaamſte in de open Lugt gehouden, en daarom werden 'er byna alle Hekken en Paalen op de Landeryën, als ook de Palisſaden rondom de Steden en beſlooten plaatſen, van gemaakt. Men gebruikte ook een menigte daar van in de Kalkovens. Het Rys diende alom tot Bezems, welke in menigte door de Wilden aldaar, des Zon-

Zondags avonds, in de Steden en Vlekken te koop geveild werden, niettegenstaande den sterken Reuk; dien zy onder 't veegen verspreiden. Een Zalf, van de Bladen met Reuzel gekookt, of ook een Stooving van de gekneusde Bladen, was dienstig bevonden tot het verdryven van Jichtige Pynen. Het Afkookzel der Bladen werdt van de Wilden tegen den Hoest, als ook tegen de Afloopende Koortsen, ingenomen. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Levensboom.*

Daar deeze Boom in digte Bosschen groeide, droeg hy geen Vrugt, maar op opene plaatsen vondt de Heer KALM hem in de Herfst vol Zaad. Hy blyft 'er den geheelen Winter groen, even als by ons, in Engeland en andere deelen van Europa, waar men hem, gemeenlyk, den *Boom des Levens* noemt. Ten tyde van Koning FRANÇOIS den I. werdt hy eerst in de Koninglyke Hoven van Vrankryk overgebragt. De Takjes bestaan als uit op elkander gevoegde Schubben: zy zyn plat en maaken platte Twygen uit, groen van Kleur, doch de Stam is rood. Men vindt de Bladen, als Zweetdryvende, Windbreekende en de Stonden verwekkende, ook onder onze Winkelmiddelen opgetekend.

Dat deeze Boom de *Thuja* van THEOPHRASTUS zou zyn, wordt met reden ontkend; alzo dezelve voorkwam in de heete deelen van Lybie, 't welk t'eenemaal tegen den aart van dee-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Levensboom.*

deezen Kanadaschen Boom strydt. Gelooflyker is 't, dat menze in Siberie vindt, ten ware dit de volgende Soort mogt zyn. De Heer GMELIN tekent aan, dat dezelve van een Chirurgyn, die met de Kooplieden naar China gereisd was, hier en daar op de Heuvelen verzameld ware; doch in allen deele kleiner en bleeker zynde, dan die men in de Tuinen vindt. Ook is 't zonderling, dat de Boom des Levens, dien wy hier hebben en dus noemen, in koude Winters doorgaans vaal wordt en in 't Voorjaar weder opgroent, geevende in deeze Landen nooit Bloemen, maar wel somtyds, in heete Zomers, Vrugten; doch waar van dan zelfs het Zaad niet ryp wordt, zo MUNTING aantekent. Men kan hem door Stek gemakkelyk voortteelen, mids men die Boompjes dan niet voor het tweede of derde Jaar verplante: want de Worteltjes zyn teer. Dit alles schynt tegen de natuur van gedagten Kanadaschen Boom te stryden. De altoosduurende Groenheid zal mooglyk de oirsprong zyn van den naam, *Boom des Levens*; hoewel men ook andere Boomen, als bekend is, van dien aart heeft.

II. *Thuja Orientalis.* Chineesche.

(2) Levensboom, *die de Vrugten ruuw heeft, met gespitste omgeboogene Schubben.*

De

(2) *Thuja* Strobilis squarrosis, Squamis acuminatis reflexis. *Hort. Ups.* 289. Thuja Strobilis uncinatis, squamis reflexo-acuminatis. ROYEN *Lugdbat.* 87. *Hort. Cliff.* 449.

De Heer ADR. VAN ROYEN, Hoogleeraar in de Kruidkunde en Geneeskunde te Leiden, heeft deeze *Chineesche* Soort omstandig beschreeven, en merkt aan, dat dezelve den Stam grys en over de geheele langte Takkig heeft. De Twygjes bestaan uit kromme, geschubde Takjes, wier Top-enden in de Herfst uitzwellen, en, naar boven omgekromd, zo Mannelyke als Vrouwelyke Bloemen uitgeeven. De eersten zyn Eyvormig als die der Cypressen; de laatsten kleiner en bestaan uit zes Schubben. Deeze laatsten worden in een Jaar tyds een rondachtige Vrugt, door zyne ruuwheid en langwerpig ronde Zaaden grootelyks van de voorgaande Soort verschillende.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Levensboom.

(3) Levensboom, *die de Vrugten vierkleppig heeft, de Bladen Tapswys in elkander steekende, aan de eene zyde gespitst, het Loof Schubachtig.*

III. *Thuja aphylla.* Ongebladerde.

Onder den naam van *Cypres met vierkleppige Vrugten*, de Bladen met Leedjes als van 't Paardestaart-kruid, is deeze in Plaat voorgesteld door Dr. SHAW, die dezelve in Afrika hadt waargenomen. Zy groeit in Egypte zegt LINNÆUS.

(3) *Thuja* Strobilis quadrivalvibus, Foliis turbinatis vaginantibus, hinc mucronatis, Frondibus imbricatis. *Amœn. Acad.* IV. p. 295. Cypressus Fructu quadrivalvi, Foliis Equiseti instar articulatis. SHAW. *Afr.* 188. T. 188.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Levensboom.*

NÆUS. De gestalte is als die van den Tamariscus. Het Loof is Draadachtig, los. De Takken zyn Leedjeswyze omringd met zeer kleine, Bladerige geknotte Scheeden, aan de eene zyde een Puntje hebbende: welke Scheedachtige Bladen in het tedere Loof Schubswyze op elkander leggen, zo dat het Gewas zig als Bladerloos vertoont.

CUPRESSUS. Cypresseboom.

De Mannetjes Bloemen zyn Schubbetjes met vier Meelknopjes, tot een Katje vergaard, zonder Meeldraadjes. Het Vrugtbeginzel bestaat uit eenbloemige Schubben, met holronde Stippen. De Vrugt is een hoekige Noot.

Van dlt Geslagt zyn vier Soorten bekend, als volgt.

I. *Cupressus sempervirens.* Europische.

(1) Cypresseboom *met Schubbige Bladen en vierkantig Loof.*

Deeze Soort maakt den oudtyds zo beroemden Boom uit, die aan de Rouw en Lykstatiën was toegewyd. Hy werdt in 't Grieksch

Ky-

(1) *Cupressus* Foliis imbricatis, Frondibus quadrangulis *Syst. Nat.* XII. Gen. 1079. p. 633. GOUAN. *Monsp.* 495. Cupressus Fol. imbricatis erectis. *Hort. Cliff.* 449. *Hort. Ups.* 288. *Mat. Med.* 433. ROYEN. *Lugdbat.* 88. DALIB. *Paris.* 295. Cupressus Metâ in fastigium convólutâ, s. Fœmina. TOURNEF. *Inst.* 587. Cupressus. C. B. 488. CAM. *Epit.* 52. β. Cupressus Ramos extra se spargens s. Mas. TOURNF. *Inst.* 587.

Kyparissos genoemd, en daar van is niet alleen de Latynsche benaaming *Cupressus*, maar ook die men in alle Taalen byna van Europa gebruikt, afkomstig. Dus noemen hem de Duitschers *Cypressebaum*, de Franschen *Cypres*. Zyn Natuurlyke groeyplaats zou het Eiland Creta, thans Kandia genaamd, zyn, van waar hy zig door Italie en de Zuidelyke deelen van Vrankryk verspreid heeft. Op dat Eiland groeit hy zelfs in de Sneeuw op het Gebergte. Men vindt 'er hedendaags de Grafsteden der Turken mede beplant, in klein Asie, en THEOPHASTUS noemt ook andere Eilanden van de Middellandsche Zee op, waar menze vindt groeijen.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Cypresseboom.*

Het wordt een Boom van ongemeene grootte, met eenen regten Stam, en eene Pieramiedaale Kroon. De eene Soort, echter, die men het Wyfje noemt, heeft deeze Kroon veel digter dan de andere, die het Mannetje geheten wordt. Sommigen willen, dat door den Ouderdom het zogenaamde Wyfje in het Mannetje verandert. Het Loof van deezen Boom is Schubachtig, gelykende taamelyk naar dat van den Zavelboom, zeer fyn en groen: de Vrugten rondachtig als gezegd is.

De Cypressen behooren mede onder het Geboomte, dat altoos groen blyft, en strekken dus in de warme Landen tot dergelyke versiering der Lusthoven, als by ons de Taxis, Hulst, enz. Dus dienen zy in de Tuinen van 't Vrouwen-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Cypressenboom.*

wenhuis van den Grooten Heer te Konstantinopolen, en andere byzondere Tuinen der Turken, om altoos tot eene beschutting te zyn voor 't Gezigt van buiten. Hier te Lande kunnen zy de zwaarste Vorst niet uitstaan in de open Grond; doch in Engeland heeft men gezien, dat in ongemeen harde Winters nog eenigen overgebleeven zyn, en derhalve heeft men 'er in Groot Brittannie aanzienlyke Boomen van. In Duitschland en Vrankryk, gelyk alhier, telt menze doorgaans onder de Bygewassen, die in Potten en Bakken worden gehouden. Zy geeven wel Vrugt, doch die wordt hier nooit volkomen ryp.

Het algemeene gebruik der Cypressen onder de Romeinen was tot een teken van Rouw, en hier om werden zy Lyk-Cypressen geheeten (*). Men schikte Takken daar van voor een Huis, om aan te duiden, dat zig daar een Lyk bevondt: even als dit op sommige plaatsen in ons Land met een zwart Floers Lint, of iets dergelyks, geschiedt. Weleer schynt men blaauwe Linten gebruikt te hebben, om Rouw te vertoonen, daar dan een Cypressen-Tak by gevoegd was: doch dit geschiedde niet door 't Gemeen (†). Ook was diestyds eene *Cypressen-Olie*, zynde een zeer fyne welriekende Ter-

(*) *Cæruleis mœsta Vittis, atrâque Cupresso.* VIRG. *Ferales ante Cupressos.* Idem.

(†) *Et non plebejos luctus testata Cupressus.* LUCAN.

Terbenthyn, die de Boom uitgeeft, bekend. Het Loof is tegenwoordig in weinig gebruik, maar de Nooten, die eene ſamentrekkende kragt hebben, worden geteld onder de Winkelmiddelen. Ter plaatſe, daar deeze Boom Natuurlyk groeit, kunnen deeze Vrugten driemaal 's Jaars worden ingezameld. Het Hout is, wegens zyne Sierlykheid, tot Schrynwerk zeer bekwaam.

II. Afdeel. XIX. Hoofdstuk.

(2) Cypresſeboom, *met gevinde Bladen, die breed zyn.*

II. *Cupresſus diſticha.* Virginiſche.

Deeze Soort heet eigentlyk de *Virginiſche Cypres*, een Boom die, benevens den Tulpenboom en de Platanus, voor de grootſten van dat Land wordt gehouden. Eenigen hebben, by den Wortel, dertig Voeten omtreks, en eenen Stam van zestig of zeventig Voeten hoogte. De Bladen zyn van dien aart, dat menze by de Bladen van de Acacia vergeleeken vindt, en zy vallen tegen den Winter af. De Nooten gelyken zeer naar die der gewoone Cypresſen, en het Zaad heeft een ſterken Aromatieken Reuk. Niettegenſtaande hy aan, en dikwils in het Water groeit, is nogthans het Hout zeer duurzaam en

(2) *Cupresſus* Foliis diſtichis patentibus. *Hort. Cliff.* 499. *Hort. Ups.* 289. GRON. *Virg.* 153. ROYEN *Lugdbat.* 88. Cupresſus Americana. CATESB. *Car.* I. T. p. 11. SEL. *Vog.* I. Band p. 18. Pl. XXII. Cupresſus Virginiana, Foliis Acaciæ deciduis. COMM. *Amſt.* I. p. 113. T. 59. Cupresſus Virginiana &c. PLUK. *Alm.* 125. T. 85. f. 6.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

en bestand tegen Weêr en Wind; wordende tevens om zyne ligtheid, in Plankjes gezaagd zynde, die men 'er gelyk in Duitschland *Schindels* noemt, veel gebruikt om de Huizen te dekken.

III. *Cupressus Thyoides.* Pensylvanische.

(3) Cypresseboom *met Schubachtige Bladen, het Loof wederzyds scherp.*

De *Naantjes-Cypres* van Maryland met kleine blaauwe Bloempjes, van PLUKENETIUS, is hier t'huis gebragt. Volgens het Berigt van KALM zou het echter deeze Soort zyn, die als een Boom in en aan Moerassen groeide, wordende *Witte Ceder* of *Witte Geneverboom* genoemd, en tot de gezegde Schindels zo sterk gebruikt, dat men hem meest overal weg gekapt had. Hy groeit, volgens de Waarneeming van Doktor COLDEN, Natuurlyk niet Noordelyker dan Nieuw Jork: hoe komt het dan, dat LINNÆUS hem in Kanada plaatst? Veele Moerassen kwamen in Nieuw Jork voor, die men deswegen *Cedar-Swamps* noemde. Het Hout werdt tot allerley Werk gebruikt, zelfs tot het bouwen van Huizen, die duurzaamer geacht werden dan van eenigerley Soort van Amerikaansche Eiken. Het voornaamste gebruik der-

(3) *Cupressus* Foliis imbricatis, Frondibus ancipitibus. KALM. *It.* II. p. 175. &. III. p. 114; 144. MILL. *Dict.* N. 5. Cupressus nana Mariana, Fructu cœruleo parvo. PLUK. *Mant.* 61. T. 345. f. 1.

derzelven, echter, was tot Dak-Schindels en Duigen van Vaatwerk; wordende Jaarlyks een menigte daar van, zelfs, naar de Westindiën verzonden. Men hadt, ten dien einde, de meeften van deeze Zwampen reeds van Hout ontbloot, zonder dat 'er voorzorg gedragen was, tot eene nieuwe aanfokking van dit nuttige Geboomte. Hy merkt aan, dat MILLER hetzelve *Amerikaanfche Cypres met een zeer kleine Vrugt* noemt, en inderdaad, de Vrugten zyn maar van grootte als Geneverbesfen, doch fplyten even als de Cypresfen-Nooten; terwyl het Loof naar dat van den Boom des Levens gelykt.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

(4) Cypresfeboom *met kruislings gepaarde, Elsvormige Bladen, die wyd van elkander ftaan.*

IV. *Cupresfus Juniperoides.* Kaapfche.

Deeze Soort van Cypres, welke de Bladen zeer fmal heeft, volgens MILLER, komt aan de Kaap der Goede Hope voor. LINNÆUS hadt 'er maar kleine Plantjes van gezien. Mooglyk zal tot deeze Soort, die, welke te vooren *Thuja Cupresfoides* genoemd was, en de Vrugten als Cypresfen-Nooten heeft, nader dan tot de Ongebladerde Thuja behooren: alzo dezelve geens-

(4) *Cupresfus* Foliis oppofitis decusfatis fubulatis patulis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Cupr. Foliis linearibus fimplicibus, decusfatim pofitis. MILL. *Dict.* N. 6.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

geenszins met de Afrikaansche of Egyptische van SHAW strookt.

CROTON.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn, dat de Mannelyke Bloemen uit een Cylindrische Kelk bestaan, die vyftandig is met een vyfbladige Bloemkrans en van tien tot vyftien Meeldraadjes: de Vrouwelyke Bloemen uit een veelbladige Kelk zonder Bloemkrans, drie gevorkte Stylen, een driehokkig Zaadhuisje met enkelde Zaaden.

Een-en-twintig Soorten zyn 'er in hetzelve begreepen, waar onder verscheide voorkomen, die enkele Kruiden zyn, als maar een jaarlyks Gewas maakende: men vindt 'er ook eenigen onder, waar aan de naam van *Boom* gegeven is, door sommige Autheuren, doch by nader onderzoek is my gebleeken, dat de meesten maar klein van Gewas zyn, en dus gevoeglyk tot de Heesters betrokken kunnen worden. Even 't zelfde valt omtrent de Geslagten van JATROPHA en RICINUS aan te merken; die wel Boomachtige Gewassen, maar naauwlyks eigentlyke Boomen bevatten. Ik gaa derhalve over tot het Geslagt, dat den naam voert van

STERCULIA. Stinkboom.

De Mannelyke Kelk, zo wel als de Vrouwelyke, is in vyven verdeeld, zonder Bloemblaad-

blaadjes. De eerste heeft vyftien Meeldraadjes, de andere een Vrugtbeginzel op den Styl zittende; 't welk een vyfhokkig Zaadhuisje wordt, met veele Zaaden bezwangerd. II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

Twee Soorten komen 'er van voor, beiden in Oostindie huisvestende, als volgt.

(1) Stinkboom *met ovaale, effenrandige, overhoekse, gesteelde Bladen en Pluimswyze Bloemen.* I. *Sterculia Balanghas.* Kleine Klompan-Boom.

De Boomen, die onder den naam van *Klompan* of *Wilde Kapokboomen* door RUMPHIUS voorgesteld zyn, verschillen niet alleen zeer in Bladerloof, maar ook in de grootte; des hy deeze de *Kleine* noemt. De Maleitsche naam is *Klompan*, en daar van hebben zy hunne benaaming. In de Ternataansche Taal noemt menze *Marocca*; doch de Boom, die daar valt, is wat grooter. De Malabaarse *Cavalam*, hier aangehaald, wordt een hooge Boom, met digte Takken, den Stam zo dik als een Man omvademen kan, een dikke Schors en het Hout Draa-

(1) *Sterculia* Foliis ovatis integerrimis petiolatis, Floribus paniculatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1086. p. 637. Nux Malabarica &c. PLUK. *Alm.* 266. Clompanus minor. RUMPH. *Amb.* III. p. 169. T. 107. Cavalam. *Hort. Mal.* I. p. 89. T. 49. RAJ. *Hist.* 1754. Cydonia Arbor Balanghas dicta. BURM. *Zeyl.* 84. BURM. *Fl. Ind.* 307. l. 207.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Klompan-Boom.*

Draadig hebbende. De Bladen zyn omtrent een Voet lang, by de vier Duimen breed, taamelyk dik, zagt en glanzig, aan beide zyden groen. De Bloemen zyn niet zeer duidelyk beschreeven. Als de Bloemknoppen voor den dag komen laat de Boom alle zyne Bladen vallen, die hy met de Vrugten weder aanneemt. De Vrugt is langwerpig rond, en heeft een dikken Goudgeelen Bast met witachtig Vleesch, vyfkwabbig gaapende als zy ryp wordt, gelyk het Zaadhuis der Peonie-Roozen. In deeze Vrugten, die groot zyn, zitten negen of tien Boonen, welken men gebrand of gebraden eet.

De bynaam *Balanghas* is van Ceylon afkomstig, alwaar men denzelven aan een Boom geeft, die tot de Kwee-Appelboomen betrokken is geworden door den Heer J. BURMANNUS, en onder den naam van *Bolanga* door GRIMMIUS aldus beschreeven. „ Het is een groote „ Boom, die ronde Vrugten draagt met een „ harden Dop, waar binnen een zuurachtig „ Vogt of Papachtig Vleesch, vol Zaaden, „ vervat is, daar een Geley van gemaakt wordt, „ in de Buikloop uitneemende. Deeze naamelyk verkoelt, en versterkt de verslapte Ingewanden zeer. De Bladen des Booms zyn „ Balsamiek, en dienstig in Aftrekzels en Klysteeren. Daar komt ook een Gom uit voort, „ van de zelfde eigenschap als de Arabische „ Gom."

(2) Stink-

(2) Stinkboom *met Vingerswys' gepalmde Bladen.* II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

By RUMPHIUS is dit *de Groote* Klompan-Boom, die in dikte en hoogte den Kapokboom, hier voor beschreeven *, evenaart, doch geene Doornen heeft. Zyne Bladen zyn insgelyks Straalswyze uitgespreid, of gevingerd, staande by zeven teffens op een Steel, doch niet van gelyke langte, 't welk 'er een Handpalmswyze figuur aan geeft. De Vrugt gelykt naar een Beurs, aan de eene zyde regt, aan de andere halfmaanswyze krom, eerst groen, dan geel en eindelyk zwartachtig bruin, aan de ronde zyde open barstende, wanneer zy zig rood vertoont, en eenige zwarte Korrels als Boonen bevat, die in een droog Vezelig Merg leggen, gelyk de Tamarinden.

II. *Sterculia fœtida.* Groote.

* Bladz. 148.

't Meeste gebruik, dat men in de Molukkische Eilanden, alwaar deeze Klompanboomen, zo wel de Kleine als de Groote, veel groeijen, heeft, is dat de gebrande Bolsters der Vrugten een Asch geeven tot het Cassomba verwen bekwaam. Voorts zyn deeze Boo-

(2) *Sterculia* Foliis digitatis. *Fl. Zeyl.* 349. Nux Zeylanica Folio multifido digitato. PLUK. *Alm.* 266. T. 208. f. 3. Clompanus major. RUMPH. *Amb.* III. p. 168. T. 107. Karil. *Hort. Mal.* IV. p. 75. T. 36. RAJ. *Hist.* 1564. Nux Juglans Zeylanica, magna bifida &c. HERM. *Zeyl.* 5. BURM. *Zeyl.* 169. BURM. *Fl. Ind.* p. 307. l. 207.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. Klompan-Boom.

Boomen aanmerkelyk wegens den vuilen Reuk der Bloemen, die naar de omſtandigheden en naar den aart der Menſchen een verſchillend oordeel, gelyk altoos omtrent de Smaak en Reuk plaats heeft, ondergaat.

Men vindt een Gewas, op Ceylon voorkomende, de *Ceylonſche Nooteboom*, met gevingerde Bladen en Oranje-geele Bloemen, die naar Menſchen-Drek ſtinken, getyteld. Hierom is de naam van *Sterculia*, of Stinkboom, aan dit Geſlagt gegeven. De Zaaden zyn ovaale, Olieachtige Pitten, met een driedubbelen Bolſter, en men betrekt 'er toe ook het *Amerikaanſche Stinkhout*, dat de Portugeezen *Palefoulatio* noemen zouden. Het ſchynt my toe, dat hier ten onregte het Hout van den Drekboom, te vooren door my beſchreeven *, welk GRIMMIUS bedoelt, is aangehaald: want noch in de beſchryving van RUMPHIUS, noch in de Malabaarſe Kruidhof, wordt, ten opzigt van de *Karil*, die de zelfde Boom zou zyn, van eenigen Stank des Houts geſproken. De Vrugten daar van, ook, naar Wilde Pruimen gelykende, hadden maar ééne Pit of Steen: zo dat het mede twyfelachtig is, of wel de *Telabo* der Ceyloneezen hier toe behoore, en ſchynt my, zo wel de *Karil* als deeze, veeleer betrekkelyk te zyn tot den gemelden Drekboom. Immers, het gene GRIMMIUS van de kragten zegt, komt met het gebruik, dat men hedendaags in Indie van het Stronthout maakt, overeen.

* II. D. II STUK. bl. 52.

HIP-

HIPPOMANE. Dolboom.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

De Mannelyke Bloemen, in dit Geslagt, zyn Katten, uit tweelippige Kelkjes samengesteld, zonder Bloemblaadjes, zo wel als de Vrouwelyke, die den Kelk in drieën gedeeld hebben met een driedeeligen Stempel, en de Vrugt is een vergaaring van drie Besiën.

Hier in komen drie Soorten voor, allen in Amerika huisvestende, als volgt.

(1) Dolboom *met ovaale getande Bladen.*

I. *Hippomane Mancinella.* Mancenilje-Boom.

Deeze is onder den naam van *Boomachtige Melkgeevende Hippomane* door BROWNE voorgesteld, zynde door SLOANE een *Venynige Melkgeevende Boom*, die naar den Ockernooten-Boom gelykt, doch Peerebooms-Bladen heeft, genoemd en afgebeeld. Hy komt in 't algemeen voor op de Karibische Eilanden, en veelal aan de Oevers derzelven, wordende met den Spaanschen naam *Mansanilla*, dat slegts een Boom betekent, die kleine Appeltjes draagt, naar den Tongval van ons en andere Europi-

(1) *Hippomane* Foliis ovatis serratis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1088. p. 637. *Hort. Cliff.* 584. Hippomane arboreum &c. BROWN. *Jam.* 350. Juglandi affinis Arbor &c. SLOAN. *Jam.* 129. *Hist.* II. p. 3. T. 159. Malus Americana, Laurocerasi folio, venenata. COMM. *Amst.* I. p. 131. T. 68. Arbor venenata Mancinello. RAJ. *Hist.* 1646. Hippomane. JACQ. *Amer. Hist.* p. 250. T. 159.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

pische Natiën verboogen, thans gemeenlyk bestempeld.

Mancenilje Boom.

De Heer JACQUIN, die na de gezegde Autheuren in de Westindiën geweest is, heeft bevonden, dat het een hooge Boom is, met een zeer uitgebreide Takkige Kroon; de Takken dikwils, doch niet altoos, by drieën hebbende, met Bladen als gezegd is, wier Steeltje aan de Punt voorzien is met een rondachtig plat, bruin Kliertje. Hy geeft 'er Aairen aan, die de Takjes eindigen, en regt op staan, groen van Kleur, bestaande uit omtrent dertig Mannelyke Bloemen, wier Meeldraadjes, uit een holle Kelk voortkomende, tot één Lighaam famengegroeid zyn, eens zo lang als de Kelk, en met vier Meelknopjes gekroond. „ De Kelk „ heeft wederzyds een groote ronde Klier, en „ dus bedekken die Klieren byna de geheele „ Aair. De Vrouwelyke Bloemen, die op der- „ gelyke manier geklierd zyn, komen aan de „ zelfde Aair onder de Mannelyken, of ook „ wel aan een jong Takje, op zig zelf, voort. „ De Vrugt gelykt in gedaante, reuk en kleur, „ zodanig naar een Europisch Appeltje, dat „ iemand, die 'er niet van wist, zig zekerlyk „ daar in bedriegen zou. Deszelfs geelachtig „ groene Schil heeft omtrent de dikte van „ een Nagel: het witte Vleesch geeft Melk. „ De Steen breidt zyne Takken, daar door „ heen, tot aan de Schil toe uit. De rype „ Vrugten vallen van zelf van den Boom, en

be-

„ bedekken dan de geheele Grondvlakte daar „ onder, verrottende, als zy droog blyven, „ niet, maar dan wordt het Vleefch fpon- „ gieus en bruin, met veele Spleeten over- „ langs." II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK. *Mancenilje-Boom.*

De Heer JACQUIN hadt nooit bevonden, dat deeze Mancenilje-Appeltjes van eenig Dier aangedaan waren, hoewel men gemeenlyk zegt, dat de Krabben, die in ongelooflyke menigte omtrent die plaatfen zig onthouden, daar van eeten; agtende dezelven, om die reden, op Martenique voor Vergiftig, waar van ook voorbeelden zyn; doch alzo men die zelfde Krabben op Granada en andere Eilanden, onder dergelyke Boomen huisvestende, onbefchroomd en zonder hinder eet; zo fchynt daar van een andere reden gezogt te moeten worden, zo hy aanmerkt; vervolgende dan aldus.

„ De geheele Boom is overal gevuld met „ een witte zeer overvloedige Melk, die zeer „ brandig en dus ongemeen Vergiftig is. Een „ druppeltje daar van, boven op de Hand ge- „ daan, fchroeit aanftonds de Huid en maakt „ een Brandblaartje: waar uit blykt, wat dit „ Vogt, ingenomen zynde, in de Mond en „ Keel zou uitvoeren. Alzo die zelfde Melk „ in de Vrugten is, kan men ligt gelooven, „ dat, door daar van meer of min te eeten, „ de Menfchen nu of dan zig zeer kwaalyk be- „ vonden hebben, en by de eerfte Ontdekking „ van Amerika zal dit ontwyfelbaar wel zyn Vergiftige Appelen.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Mancenilje-Boom.*

„ gefchied: doch 't gene de Autheuren verzekeren, en de Inlanders niet zelden vertellen, „ dat 'er zo dikwils en zo veelen van deeze „ Appeltjes, met of zonder nadeel, geheel „ zouden opgegeten zyn, houd ik voor Verdigtzelen, die of door ligtgeloovigheid, of „ ter kwaader trouwe, verfpreid zyn. De „ fnydende Takken van den Steen, naamelyk, „ waarfchouwen een onvoorzigtigen genoegzaam, dat hy niet voortgaa met eeten, en, „ zo hy evenwel wilde voortgaan, zou 'er „ Konst en lydzaamheid noodig zyn, terwyl „ inmiddels zyn geheele Keel deerlyk ontftoken werde. Men verhaalt ook, dat de Schaduw van deezen Boom nadeelig is voor de „ genen, die daar onder zig ter rufte leggen; „ maar my is, drie Uuren lang met myne Reisgenooten hier de proef van neemende, niets „ kwaads wedervaren. Ook heb ik de door het „ Loof heen vallende Regendruppels, op myn „ naakte Lighaam, geen nadeel bevonden te „ doen: 't welk misfchien zal gebeurd zyn, „ wanneer de Melk uit Takken of Bladen, die „ door den Wind of Regen gebroken waren, „ daar onder was gemengd."

Dit alles in aanmerking neemende, zo is het zonderling en niet wel te begrypen, met welk inzigt deeze Boomen door den Schepper voortgebragt zyn. Tot geen nut ftrekkende voor Menfch of Dier, en in tegendeel de Wilden een gereed middel aan de Hand geevende om hun-

hunne Pylen, ter vernieling van hunne Evenmenschen, te vergiftigen; schynt deeze Boom geenszins tot een goed einde te kunnen zyn gefchapen. Te gevaarlyker is hy, om dat deszelfs Appeltjes schoon van Kleur en zoet van Smaak zyn. Men wil dat zy, gegeten zynde, eene Slaapverwekkende kragt hebben, zo sterk, dat 'er de Dood op volgt. Het eenigste nut, dat men van deezen Boom heeft, is deszelfs Hout, 't welk fraay bruinbont is, bekwaam om gepolyst te worden en dus tot allerley fyn Schrynwerk dienstig.

II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

(2) Dolboom *met langwerpig ovaale Bladen, die aan het Steeltje twee Klieren hebben.*

II. *Hippomane biglandulosa.* Vergiftboom.

Deeze, van PLUMIER genoemd *Mancenilje met langwerpige Laurierbladen*, is door BROWNE voorgesteld onder den naam van *Sapium*, welken de Heer JACQUIN tot eenen Geslagtnaam aangenomen heeft. PLUKENETIUS noemt hem *Amerikaansche Wolfsmelk-Boom*, met groote Citroenbladen, die zeer fyn gekarteld zyn en een zeer Venynig Sap. Die van Barba-

(2) *Hippomane* Foliis ovato - oblongis, Basi biglandulosis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Sapium arboreum &c. BROWN. *Jam.* 338. Sapium aucuparium. JACQ. *Amer.* 249. T. 158. Mancanilla Lauri foliis oblongis. PLUM. *Gen.* 50. *Ic.* 171. f. 2. Tithymalus arbor Americana, Mali Medicæ Foliis amplioribus tenuissime crenatis, Succo maxime venenoso. PLUK. *Alm.* 369. T. 229. f. 8.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Vergift-Boom.*

bados, zegt hy, geeven 'er den naam van Vergiftboom aan.

„ Deeze fraaije glanzige Kroonboom (zegt „ de Heer JACQUIN,) geeft veele lange Tak- „ ken uit, die meestal eene waterpasse ſtrek- „ king hebben. Zyne Stam is regt, ter hoogte „ van zeven tot twaalf Voeten, met eene „ bruinachtige geſtreepte Schors, en het Hout „ wit. De geheele Boom is vol van een Melk- „ wit, lymerig, Sap, dat uit alle gekwetſte „ deelen afdruipt en gezegd wordt Venynig „ te zyn. De Bladen zyn langwerpig Lancet- „ vormig, ſpits, gekarteld, Lederachtig, glan- „ zig met evenwydige dwars-Adertjes, heb- „ bende de tippen dik en ſtyf, een weinig om- „ gekromd, meest aan de enden der Takjes „ voortkomende, een half Voet lang. Der- „ zelver roodagtige Steel is aan 't begin van 't „ Blad wederzyds met eene langwerpige Rol- „ ronde, ſtompe, Klier voorzien. Aan 't end „ der Takjes komen dikke, groene, Aairen, „ ongevaar een half Voet lang, die opwaards „ omgekromd zyn, van boven Mannetjes en „ daar onder Wyfjes Bloemen hebbende. De „ eerſten hebben insgelyks twee Klieren en be- „ ſtaan uit een ronden hollen Kelk, die twee „ Meeldraadjes uitgeeft, welke van onderen „ ſamengegroeid zyn, van boven ieder twee „ Meelknopjes hebbende: zo dat derzelver getal „ hier ook, gelyk in de andere Soort, vier is. „ De Wyfjes-Bloemen, ook ongeſteeld, en

„ me-

„ mede voorzien met twee Klieren, zyn verder als vooren. De Kelk is in beiden donker-paarsch: de Meelknopjes zyn rood en de Zaaden zwart. II. AFDEEL. XIX. HOOFD-STUK.

„ Wie zou, in zulk eene overeenkomst der Teeldeelen met de Mancenilje, denken, dat de Boom Vrugten als de Jatropha droeg. De Vrugt is een rondachtig, stomp, driehokkig, driekleppig Zaadhuisje, waar in enkelde rondachtige, ruuwe Zaaden, aan den Rand ongelyk gekarteld. De Amerikaanen zyn gewoon den Stam deezes Booms af te kappen, en vergaderen den volgenden Dag het uitgestorte verdikte Sap, waar van zy tot het vangen van Pappegaaijen en andere Vogels gebruik maaken, noemende den Boom deswegen *Mangle cautivo* of Vang-Mangle. Men vindt hem by Karthagena in de Bosschen, ja in de Voorstad Xiximani zelf, voor de Hal of Marktplaats." *Vergiftboom.*

(3) Dolboom, *die de Bladen ovaalachtig heeft, met stekelige Tandjes.* III. *Hippomane spinosa.* Gedoornde.

Mancenilje *met Hulstbladen* is deeze door PLUMIER getyteld, die 'er de Afbeelding van

(3) *Hippomane* Foliis subovatis dentato-spinosis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Mancinella Aquifolii Foliis. PLUM. *Gen.* 50. *Ic.* 171. f. 1. Ilex Agrimonii folio Americana. PLUK. *Alm.* 197. T. 196. f. 3.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Vergiftboom.* van geeft. Dezelve verschilt van de andere Soorten bovendien, dewyl de Aairen uit kleine Aairtjes samengesteld zyn. De Vrugten, die ook onder de Bloemen voortkomen, zyn Klootrond, gesleufd, en Vleezig, bevattende een Houtigen rimpeligen, rondachtigen Steen. 't Gewas is Heesterachtig.

GNETUM. Moesboom.

De Schubben der Mannetjes-Bloemen, die Katten zyn, bevatten, in dit Geslagt, ieder één Meeldraadje met twee Meelknopjes: de Wyfjes, in de zelfde Katten, hebben den Stempel op den Styl in drieën gedeeld. In beiden ontbreekt een Bloemkrans. De Vrugt is een eenzaadige Pruim.

I. *Gnetum Gnemon.* Oostindische. De eenigste Soort (1) voert den naam van *Gnemon* by RUMPHIUS, of van den Tammen Gnemonboom, welke, zo hy aanmerkt, van alle de Molukkanen voor den Koning der Moeskruiden gehouden wordt; om dat de Vrugten, Bloemen en Bladen, van hun tot Spyzen of Toespyzen genuttigd worden, niet alleen, maar ook den besten Smaak, volgens hun oordeel, hebben, van alle Moeskruiden. De Boom gelykt veel naar een Pinangboom, doch de Leden staan verder van malkander, en daarom is dezelve

(1) Gnetum. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1278. p. 637. Gnemon domestica. RUMPH. *Amb.* I. p. 181. T. 71.

zelve gemakkelyker te beklimmen. De Bladen zyn als Laurierbladen en uit derzelver Oxelen komen Katjes als die der Haazelaaren voort, doch wat korter, aan welken de Mannelyke Bloemen als in Rondzeltjes ſtaan, en onder dezelven komen ſomtyds Vrugten voort, die echter veel overvloediger zyn aan andere Boomen van deeze Soort, welken hy Wyfjes Gnemon-Boomen noemt. Deeze Vrugten, van grootte en figuur omtrent als geſchilde Eikels, doch wat ſpitſer, zyn eerst groen, dan geel en eindelyk wordenze rood, hebbende een Vleezige Schil, omtrent een Mesrug dik, waar onder een Noot, die een eetbaare Kern bevat. Van de Schors deezes Booms weeten zy Garen te maaken, doch beter van de Wilde Gnemon-Boomen, die in de Bosſchen groeijen. Men houdt en havent deeze in de Tuinen of Plantagiën op alle de Molukkiſche Eilanden, wordende dagelyks Takken daar af gekapt, om derzelver Loof tot Moes te gebruiken, als gezegd is. Het Bloeizel, op dergelyke manier gekookt, wordt voor het beſte gehouden.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Moesboom.*

HURA. Ratelboom.

De Kenmerken zyn, een ſchubbige Kat, van geknotte Kelken, die geen Bloemkrans maar ieder verſcheide Meeldraadjes bevatten, welke Cylindriſch zyn, met een Schildje aan de tip, en omringd met veele verdubbelde Meelknop-

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK.

knopjes. De Wyfjes-Bloemen, zonder Kelk of Bloemkrans, beſtaan uit een enkelen Trechterachtigen Styl, met den Stempel in twaalven verdeeld, gelyk de Vrugt ook een twaalfhokkig Zaadhuisje wordt, ieder Hokje een enkel Zaad bevattende.

I. *Hura crepitans.* Amerikaanſche.

Van de eenigſte Soort van dit Geſlagt (1) is een zeer fraaije en naauwkeurige Afbeelding door den vermaarden TREW gegeven. Men vindtze ook in de beſchryving van den Amſteldamſchen Kruidtuin door COMMELYN, en in die van den Cliffortſchen Tuin door LINNÆUS. HERNANDEZ merkt aan, dat het een groote Boom is, met Bladen als van den Moerbezie-Boom, doch veel grooter, waar in hy gelyk heeft: want ik heb zulk een Blad van twaalf Duimen lang en meer dan negen Duimen breed. Hy zegt, dat men hem den *Ratelboom* noemt, om dat geduurig Vrugten daar van aan ſtukken ſpringen, met een ſlag byna als van een Snaphaan-Schoot. De Indiaanen geeven 'er den naam van *Baruce* aan; doch by de Engelſchen heet de Boom, naar dezelven, en wegens de figuur van deeze Vrugten, niet onaartig, de *Zandkoker-Boom.* Men wil,

(1) Hura. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1087. p. 638. *Veg.* XIII. p. 724. *Hort. Cliff.* 486. T. 34. ROYEN *Lugdbat.* 232. Hura Americana Abutili Indici folio. COMM. *Amst.* II. p. 131. T. 66. EHR. *Pict.* 12. TREW. *Ehret.* T. 34, 35. f. 1. Hippomane arboreum BROWN. *Jam.* 351. Arbor crepitans. HERNAND. *Mexic.* 88.

wil, dat zy dezelven ook *Jamaikasche Walnooten* noemen zouden, doch die benaaming is gantsch oneigen. II. Afdeel. XIX. Hoofdstuk. *Ratelboom.*

De Vrugtmaaking is nog vry duister geweest, voor dat dezelve van den Heer EHRET naauwkeurig onderzogt werdt en opgehelderd; waar toe het bloeijen van zulk een Boom, in de Tuin van Chelsea, in 't jaar 1745, hem gelegenheid verschafte. Ook is in het niet lang daar na uitgekomen Werk, genaamd Natuurlyke Historie van Barbados, door den Heer HUGHES, een Afbeelding daar van aan 't licht gegeven, die van den zelfden Heer ontleend was. De Mannetjes Katten komen aan 't end der Takken by de Wyfjes Bloemen voort. Het zyn spitsachtige Knoppen, die als uit groene Dopjes bestaan, welke ieder een rood Eyvormig Lighaampje uitgeeven, dat aan 't end gevorkt is, en in 't midden gekranst met twee of drie ryën van zeer kleine Meelknopjes. Dit verschilt vry veel van de opgegevene Kenmerken (*). De Vrouwelyke Bloem, blaauwachtig paarsch of Violet van Kleur, wordt van veelen voor een weezentlyke Bloemkrans aangezien: doch het is eigentlyk maar een uitbreiding van den Styl of Stempel, in twaalf of meer Slippen ver-

(*) 't Is zonderling dat, niettegenstaande de Kenmerken als vooren door LINNÆUS opgegeven zyn, daar onder eene beschryving van de Mannelyke Bloemen, als deeze, staat, die 'er zo geweldig van verschilt.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ratel-boom.*

deeld; gelyk ook de Vrugt niet altoos uit twaalf Zaadhuizen of Schyven bestaat. COMMELYN schryft 'er dertien; EHRET veertien aan toe. De myne heeft 'er dertien. Het is een Vrugt zo wonderbaar regelmaatig van maakzel, dat iemand, die ze de eerste maal ziet, zig naauwlyks verbeelden kan, dat zy niet door Konst gemaakt zy. Dat de Engelschen den Boom deswegen de Zandkoker-Boom noemen, is zo oneigen niet; want deeze Vrugt gelykt eenigermaate naar een Zandkoker. Men moetze gezien hebben om daar van te oordeelen.

Dat deeze Vrugten somtyds met geweld aan stukken springen, en dat deswegen ook de Boom niet oneigen den naam van Ratel- of Klapper-Boom kan voeren, (mooglyk nader met de Latynsche benaaming van *Arbor crepitans* of Veestboom uitgedrukt,) is my door zekere Ondervinding in deeze Stad gebleeken. De geen, van wien ik ze gekogt heb, een Koopman in Naturaliën zynde, hadt 'er twee. De andere, die hy behield, in de Zonneschyn hebbende laaten leggen op zyn Kamer, kwam 'er onverhoeds een zo geweldige slag, dat de Menschen van beneden naar boven kwamen, en hy bevondt, dat deeze Vrugt aan zo veel Stukken gesprongen was, als zy Zaadhuizen hadt: welken hy my vertoond heeft. Daar waren van dezelven in een Raam gevlogen, en hadden Glazen aan stukken geslagen. De-

wyl

wyl nu dit Geval tot zyn nadeel ſtrekte, zo kon hy met voordagt die Vrugt niet gebroken hebben. COMMELYN verhaalt, dat zulks gebeurt, zo men 'er een van de Zaadhuizen afneemt: doch dit moet niet gemakkelyk te doen zyn. De myne, welke ik tot nog toe in myn Kabinet bewaar, is niets dergelyks wedervaren.

II. AFDEEL. XIX. HOOFDSTUK. *Ratelboom.*

Sommigen verzekeren dat de Zaaden of Nooten, waar van ieder Zaadhuis of Schyf 'er één vervat, grooter dan de Nagel van een Duim, van de Indiaanen gebruikt worden tot een Purgeermiddel, werkende zo wel naar boven als naar beneden; doch, of dit in die van Mexico meer dan in die van Jamaika plaats hebbe, of afhange van 't verſchillende Klimaat; ik vind door SLOANE aangetekend, dat hy verſcheide van deeze Nooten, zonder dat 'er Braaken of Afgang op volgde, opgegeten heeft.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

XX. HOOFDSTUK.

Beschryving van de TWEEHUIZIGE BOOMEN, Dioikia, *dus genaamd, om dat de* Mannetjes- en Wyfjes-Bloemen, *in dezelven,* op byzondere Stammen *van een zelfde Soort groeijen, gelyk in de* Wilgen, Popelieren, Terbenthyn-, Mastik-, *en andere Boomen.*

De Klasse der *Tweehuizige* Plantgewassen, daar de Mannetjes en Wyfjes Bloemen elk op een byzondere Plant voortkomen, is zo ryk van Geslagten niet, als de naastvoorgaande. De Onderdeelingen zyn byna eveneens. Onder de agtenveertig Geslagten, daar in vervat, zyn 'er ruim dertien die tot de Boomen behooren, als volgt.

SALIX. Wilgeboom.

De Mannetjes zo wel als de Wyfjes-Bloemen zyn Katten, die uit Schubben bestaan, zonder Bloemkrans of Bloemblaadjes. De Mannetjes hebben doorgaans drie Meeldraadjes, en van onderen een Honigkliertje. De Wyfjes-Bloemen hebben een Styl, die in tweeën gedeeld is, en de Vrugt wordt een eenhokkig tweekleppig Zaadhuisje, met gevlokte Zaaden. In sommigen heeft ook een aanmer-

merkelyke Vlokkigheid, tusſchen de Meeldraadjes, in de Mannelyke Bloemkatten plaats. II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK.

Menigvuldig is het getal der Soorten in dit Geſlagt, waar onder voorkomen, die hooge Boomen worden; doch de meeſten blyven laag. LINNÆUS onderſcheidtze in vier Rangen, naar dat de Bladen getand of ongetand, en glad of ruig zyn. Ik zal de grootſten hier beſchryven.

(1) Wilg *met gladde getande Bladen en tweekunnige tweemannige Bloemen.*

I. *Salix hermaphroditica.* Manwyvige Wilg.

Te Upſal is deeze waargenomen, welke een nieuw blyk zou opleveren, van de weinige overeenkomst van het gebruik der Sexen of Kunnen, in de bepaling van de Klasſen en Geſlagten der Planten, met de Natuur; zo Doktor SCOPOLI oordeelt (*). Ik zie echter niet, dat zyn Ed. beter algemeene manier daar toe aan de hand geeft. LINNÆUS zegt, dat deeze met de gemeene Roode Wilg daar in overeenkomt, dat de Bladen glad zyn, ſtomp met Klieren gekarteld, omgerold, zes dikwils uit

(1) *Salix* Foliis ſerratis glabris, Floribus hermaphroditis diandris. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1098. p. 647. *Veg.* XIII. p. 735.

(*) Salix *Floribus hermaphroditis triandris*, Cl. LINNÆI, novum est Sexus, enz. *Flor. Carn.* p. 406. Waarſchynlyk zal zyn Ed. deeze Soort bedoelen, hoewel hy *triandris* ſchryft.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

uit een enkele Knop, geelachtig van Kleur; als ook door de ruige Katten, van de zelfde grootte en gedaante; doch daar van verschilt, doordien de Takken niet purper maar bleek rosachtig zyn, en de Bladen aan de bovenzyde uitgegroefde, geen verhevene Adertjes hebben; met uitpuilende Klieren aan de Bladsteeltjes. Ook bloeit hy vroeger en heeft meer Galletjes op de Bladen, dan de volgende Soort.

II. *Salix triandria.* Driemannige.

(2) Wilg *met gladde getande Bladen en driemannige Bloemen.*

De Heer HALLER deeze Wilg in Switzerland waargenomen en genoemd hebbende, *Wilg met Lancetswys ovaale, wederzyds gladde, getande Bladen, die een byhangzeltje hebben*; kwam de zelfde Soort ook aan den Heer GMELIN, in Siberie, voor; doch was daar klein, den Stam naauwlyks een Duim dik hebbende, met een Aschgraauwe Schors, en dikwils zonder Schors; de Mannetjes Katten een of twee Duim lang, uit Schubben bestaande met drie Meeldraadjes, aangenaam van Reuk. Men oordeelt, dat het de buigzaame Wilg met geoorde gladde Bladen zy van RAY, welke Autheur daar in waargenomen heeft, dat het getal der Meel- draad-

(2) *Salix* Foliis serratis glabris, Floribus triandris. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Salix Foliis elliptico-lanceolatis &c. HALL. *Helv.* 152. GMEL. *Sib.* I. p. 155. T. 34. f. 3. Salix Folio auriculato splendente flexilis. RAJ. *Hist.* 1420.

draadjes drie is, in deeze Soort, en dus kan dezelve, met regt, Driemannig worden geteld. Zy behoort tot de Bindwilgen en blyft meest Heesteraachtig. II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

(3) Wilg *met gladde getande Bladen en vyfmannige Bloemen.* III. *Salix. pentandra.* Vyfmannige of Laurierbladige.

De gemeene *roode Wilg*, die in ons Land op veele plaatsen aan de Waterkanten groeit, komt hier in aanmerking. Zy is door de gladheid en breedte haarer Bladen, die naar Amandel- en zelfs somtyds naar Laurierbladen gelyken, van de anderen wel te onderscheiden. RAY noemtze de *Laurierbladige zoete Wilg*, om dat de Bladen aangenaam van Reuk zyn, doch de Bloemen hadt hy niet onderzogt. De Heer HALLER getuigt ook, dat hy het getal van vyf Meeldraadjes, in deeze Soort, zelf nog niet gezien hadt. Hy zegt dat de Rysjes Bloedrood; RAY dat de dunste zwartachtig zyn. SCOPOLI schynt deeze Roode Wilg in Karniolie niet aangetroffen te hebben. Ook is dezelve door KRAMER in Oostenryk niet gevon-

(3) *Salix* Foliis serratis glabris, Flosculis pentandris. *Hort. Cliff.* 454. *Fl. Suec.* 792. 879. GMEL. *Sib.* I. p. 153. T. 34. f. 1. Salix vulgaris rubens C. B. *Pin.* 473. Salix pentandra. *Flor. Lapp.* 370. T. 8. f. 2. Salix Folio Laureo f. lato glabro, odorato. RAJ. *Hist.* 1420. Salix spontanea, Folio Amygdalino, fragilis non auriculata. J. B. *Hist.* I. p. 214.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

vonden. In Siberie groeitze te overvloediger, zynde ook door geheel Rusland bekend, zo de Heer GMELIN aanmerkt, die 'er zelfs de Afbeelding van geeft, op den gezegden naam: doch de Bladen daar van komen weinig overeen met Amandel- Perſik- of Laurierbladen. Hy noemt ook de Bladen ovaal of Lancetswys' ovaal, 't welk op geene der gemelden past. Het wierdt aldaar een Boom, van twee Vademen hoog, met den Stam zo dik als eens Menſchen Been. In Sweeden wordt deeze Soort *Jolſter*, en in Dalekarlie *Halſter* genoemd, zegt LINNÆUS. In Lapland was het een Heeſter, met dunne rosachtige Ryzen regt opſchietende. In 't Werk van J. BAUHINUS vind ik de uit hem aangehaalde Soort aldus beſchreeven.

„ Deeze van zelf groeijende Wilg heeft de „ Schors zwartachtig rood, zelden wit, geweldig ſamentrekkende met eenige bitterheid. „ De Bladen zyn langwerpig, middelmaatig „ breed, geſpitst, Sproetig, van boven zo wel „ als van onderen groen en glad, met twee getande Oortjes tegen het korte Bladſteeltje „ aan. Deeze Bladen hebben een ſterker ſamentrekkende, doch minder bittere Smaak, „ dan die van de Geele Wilg. De dunne Rysjes laaten zig naauwlyks buigen, ten zy men „ ze draaije; de dikkere breeken. Een wonderlyke Speeling heeft in deeze Soort plaats; „ zynde de Bladen ſomtyds ge-oord, ſomtyds

„ on-

„ ongeoord: de Schors in ſommigen wit, in „ anderen paarſchachtig.” II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

Onze Ridder heeft in Sweeden waargenomen, „ dat de Bladen van deeze Soort, door „ ver-ouding, geeler worden dan die der overigen; zweetende de Tandjes aan de punten „ een geele Lym uit; weshalve zy, verſch tusſchen wit Papier ſamengedrukt, zo veele „ geele Stippen overlaaten, als zy Tandjes „ hebben. De Bloemen beſtaan uit vyf Meeldraadjes en derhalve zyn de Katten zeer geel „ en digt. Het is een Boom”.

(4) Wilg *met gladde, getande, Lancetswyze Bladen, wier Tandjes gegolfd zyn.* IV. *Salix Phylicifolia.* Liguſterbladige.

In de Velden van Wester-Bothnie en de Boſchen van Lapland groeit deeze Soort, die de Bladen aan de kanten op een zonderlinge manier Golfswyz' gekarteld heeft, gelyk in de beſchryving der Laplandſche Planten afgebeeld is (*). Eene verſcheidenheid komt daar onder voor, die de Bladen meer langwerpig ovaal dan Lancetswys heeft en dus meer met de Liguſ-

(4) *Salix* Foliis ſerratis glabris lanceolatis, crenis undatis. *Fl. Lapp.* 351. T. 8. f. *d. Fl. Suec.* 793, 880. *β.* Salix Foliis ſerratis glabris oblongo-ovatis. *Fl. Lapp.* 350. T. 8. f. *c.*

(*) Die de *Alaternoides Africana Lauri ſerratæ folio*, van COMM. *prælud.* kent, heeft een naauwkeurig denkbeeld van deeze Bladen.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. gufter - Bladen overeenkomftig. 't Getal der Meeldraadjes is fomtyds twee, fomtyds drie, zelden vier, in deeze Soort.

V. *Salix Vitellina.* Geele Bind-Wilg.

(5) Wilg *met gladde getande, fpits ovaale Bladen, de Tandjes Kraakbeenig, de Steeltjes met Eeltachtige Stippen hebbende.*

Deeze wordt aangemerkt de gene te zyn, die men gemeenlyk *Bind - Wilg* noemt, wordende wegens de ongemeene taaiheid en buigzaamheid van haare Rysjes voortgeteeld. De Schors derzelven is eerst groen, dan geel en wordt eindelyk Oranje - kleur of rood. De Bladen zyn lang en fmal, hebbende de kanten eerst ruig, dan fpits getand, doch de Tandjes geenszins Kraakbeenig, volgens den Heer HALLER, die aanmerkt, dat deeze Geele Wilg, niet gefnoeid noch gehavend wordende, in de Witte Wilg verandere. Hoe 't zy, men vindt deeze, volgens de aantekening van den Hoogleeraar DE GORTER, by 't Huis te Berkenrode buiten Haarlem, als ook in veele Waarden aan de Rivieren van ons Land, wordende gemeenlyk *Geele Wilg* geheten. De Franfchen noe-

(5) *Salix* Foliis ferratis ovatis acutis glabris, ferraturis cartilagineis, Petiolis callofo - punctatis. *Hort. Ups.* 295. Salix Foliis lineari - lanceolatis acuminatis. GUETT. *Stamp.* I. p. 206, Salix fativa lutea, Folio crenato. C. B. *Pin.* 473.

noemenze *Franc Ofier*, dat is Tamme Bindwilg of Teenboom.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

VI. *Salix Amygdalina.* Amandelbladige.

(6) Wilg *met gladde, getande Lancetvormige gefteelde Bladen, die Ruitachtige Stoppeltjes hebben.*

Ten opzigt van de figuur der Bladen komt deeze nader aan de Derde Soort, doch voor 't overige ftrookt zy zodanig met de Tweede, dat menze 'er naauwlyk van kan afzonderen. Inderdaad, tusfchen de Bindwilgen, tot welken ook deeze behoort, fchynt veel overeenkomst te zyn, en hier van een geweldige verwarring onder de Autheuren. Deeze Soort, gemeenlyk *Wervelen - Hout* genaamd, groeit, zo gedagte Hoogleeraar aanmerkt, in de Zalliker Waard, ook buiten Wyk te Duurftede en elders. Van het Hout worden Sporten van Ladders gemaakt en de dunfte Takjes tot Teenen gebruikt (*).

VII. *Salix haftata.* Piekswyze.

(7) Wilg *met gladde getande ovaalachtige, fpit-*

(6) *Salix* Foliis ferratis glabris lanceolatis petiolatis, Stipulis trapeziformibus. ROYEN *Lugdbat.* 83. *Fl. Suec.* 794. 881. DALIB. *Paris.* 297. Salix Foliis ferratis glabris acuminatis appendiculatis. *Fl. Lapp.* 349. γ. S. Folio Amygdalino utrinque virente aurito. C. B. *Pin.* 473. fec. RAJUM.

(*) Zo ik zyn Ed. wel begreepen heb, daar hy zegt: *E Ligno Scalarum gradus conficiuntur: Rami teneriores ad Vitilia inferviunt.*

(7) *Salix* Foliis ferratis glabris fubovatis acutis fesfilibus, Sti-

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

spitse, ongesteelde Bladen, en Hartvormige Stoppeltjes.

Wilgeboom. Tot deeze Soort, die in Lapland waargenomen was door LINNÆUS, betrekt HALLER een Wilgeboom uit Switzerland, met gladde, ovaale, Zaagswys' getande Bladen, en zeer breede byhangzels. Deeze byhangzels schynt onze Ridder hier Stoppeltjes (*Stipulæ*) te noemen. Ik kan in de Afbeelding daar voor geen reden vinden, en ook niet zien, dat de Bladen ongesteeld zyn, en verder niet, dat die byhangzels zo ongemeen breed zyn zouden, als komende veel kleiner voor dan de zogenaamde Ooren in de voorgaande Soort. „ In deeze, (zegt HAL-„ LER evenwel,) zyn de Ooren allergrootst en „ getand. De Bast is groen of paarsch, met „ een fyne Wolligheid; de Takken buigzaam, „ ruig." Hoe komt dit een met het andere overeen? De ruigte der Takken kan geen plaats hebben dan in de Bast of Schors, en deeze is bekleed met een fyne Wolligheid. „ Het Blad, „ vervolgt zyn Ed.) ook onder de Wilgen al-„ lerbreedst, [dit zou my zeer verwonderen,] „ is ovaal, met een taamelyke Punt, aan den „ rand gekarteld, wederzyds ligt" (*leve*): glad zal zyn Ed. willen zeggen. Ondertusschen zal die

Stipulis subcordatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. S. Fol. serratis &c. *Fl. Lapp.* 354. T. 8. f. *g. Fl. Suec.* 797, 882. Salix Foliis glabris ovatis serratis, Appendicibus latissimis. HALL. *Helv.* 151.

die Piekswyze figuur der byhangzeltjes of Oortjes 'er den bynaam aan hebben gegeven. My is deeze Soort van Wilg niet bekend. II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

(8) Wilg *met gladde getande Bladen, die Lancetswys' ovaal zyn, hebbende Tandswys' geklierde Steeltjes.* VIII. *Salix fragilis.* Broosche.

Deeze, gemeenlyk de *Broosche* genaamd, om dat de Takjes zig niet buigen laaten, is hier de derde onder de Ge-Oorde Wilgen. De Wilg met wederzyds groene Amandelbladen, die ge-Oord zyn, van BAUHINUS, zou volgens den Heer HALLER tot deeze Broosche, en volgens RAY, in tegendeel, tot de voorgaande Zesde Soort behooren. Liefst geloof ik dit laatste, hoewel die Engelschman zulks echter maar bedenkelyk voorgesteld heeft. Hy zegt, dat men ze de *Kraak-Wilg* in Engeland noemt, en hier te Lande, volgens den Heer DE GORTER, *Katten-Hout*: misschien, om dat het zig niet behandelen laat. Die, echter, welke uit COMMELYN door zyn Ed. aangehaald wordt,

(8) *Salix* Foliis serratis glabris ovato-lanceolatis, Petiolis dentato-glandulosis. *Fl. Lapp.* 349. T. 8. *b. Fl. Suec.* 795, 883. Salix Fol. serratis glabris &c. ROYEN *Lugdbat.* 83. S. fragilis. C. B. *Pin.* 474. *Prodr.* 159. (DILL. *Giess.* 43.) S. Folio Amygdalino utrinque virente aurito. C. B. *Pin.* 473. (sec. HALLERUM) S. Folio longo, latoque splendente, fragilis. RAJ. *Angl.* III. p. 448. *Cantabr.* 143. *It. Scan.* 200.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

wordt, onder den naam van Broofche Wilg, hadt de Bladen onge-Oord. Ik heb, met de Ondervindingen van RAY overeenkomftig, in myne binnenflandfche Kruidleezingen opgemerkt, dat de Bladen van deeze Wilgen fomtyds als kleine Oortjes hebben, fomtyds niet. Hy geeft 'er Bladen aan, fomtyds vier of vyf Duimen lang en één of anderhalf Duim breed. De Heer HALLER befchryft deeze Soort, of liever zyne *Wilg met ge-Oorde Perfikbladen*, als volgt.

„ Het is een hooge, regtftammige Boom, „ die de Takken groen en vervolgens zwart- „ achtig paarfch heeft en broofch: het Blad „ zeer lang, naar dat der Perfikboomen gely- „ kende, op 't breedfte een Duim, in langte „ een half Voet haalende, fcherp getand, „ glanzig, wederzyds glad, met twee kleine „ Oortjes aan het Steeltje. Deeze Soort groeit „ aan de Oevers der Rivieren, by Bern, Ba- „ fel en elders in Switzerland."

De broofchheid is in deeze Soort, in de Noordelyke deelen van Europa, zo groot, dat men met een Knip van den Vinger de Takjes aan de Jaarlykfe Leedjes kan afbreeken, zo LINNÆUS meldt. Men vindt deeze Broofche Wilgen veel by Bloemendaal, aan den Duinkant, langs de Bleekeryën, zegt COMMELYN, 't welk waar is; gelyk ze ook in Gelderland aan de Slooten voorkomen, en elders in onze Nederlanden. Deeze, en de gemeene

Wit-

Witte Wilg, maaken in dit Geslagt de grootste Boomen.

II. Afdeel. Hoofd-stuk. XX. IX. *Salix Babylonica.* Orientaalsche.

(9) Wilg *met gladde getande, smal Lancet-vormige Bladen en neerhangende Takken.*

Aan deeze geef ik den naam van *Orientaalsche*, om dat zy in de Oostersche Landen voorkomt. Men wil dat zy de *Garab* der Mooren en *Garb* der Arabieren zy, waar van AVICENNA spreekt. Zodanige zouden de Wilgen der Waterbeeken zyn, waar van men gewag gemaakt vindt in de Heilige Schrift (*). BAUHINUS noemtze Arabische Wilg met Bladen van de Melde, en inderdaad, volgens RAUWOLF, zyn de Bladen diep Tandswyze ingesneeden, en zeer breed aan de Looten, die in 't Voorjaar uitschieten. Hy rekent de langte als een Handpalm op de breedte van twee Vingeren. Van deszelfs Hout zou een Salpeterachtig Zout gemaakt worden, tot Buskruid zeer bekwaam; doch volgens zyne beschryving blykt,

(9) *Salix* Foliis serratis glabris lineari-lanceolatis, Ramis pendulis. *Hort. Cliff.* 454. ROYEN *Lugdbat.* 84. GRON. *Orient.* 307. Salix Orientalis Flagellis deorsum pulchre pendentibus. TOURNEF. *Cor.* 41. Salix Arabica folio Atriplicis. C. B. *Pin.* 475. Garb Arabum. RAUW. *Itin.* 183. DALECH. *App.* 39.

(*) *Levit.* XXIII. V. 40. In *Psalm.* CXXXVII. V: 2. wordt zelfs van Wilgen aan de Rivieren van Babylon gesproken: 't welk den bynaam billykt.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Wilge-boom.*

blykt, dat dit geen ander is dan het Loogzout uit de Asſche van het verbrande Hout, en, dewyl dit niet tot het maaken van Buskruid dienen kan, zo is het te denken, dat hy de uitgedoofde Kolen van dit Wilgen-Hout zal bedoelen, welke 'er zeer bekwaam toe zyn. De dunne Takjes, niettegenſtaande zy Zwiepig nederwaards hangen, paarſchachtig zyn en glad, hebben toch de buigzaamheid niet van onze Bindwilgen. Het wordt een taamelyke Boom, die aan den Euphraat menigvuldig groeit.

De Tiende en volgende Soorten, als te klein van Gewas zynde om onder de Boomen geteld te worden, laat ik voor de Heeſters over. Dus komen 'er ook, onder de Wilgen met *geheel ongetande*, zo *gladde als ruige Bladen*, geen Boomen voor: maar de vierde Afdeeling, met eenigermaate *getande ruige* Bladen, kan geheel hier t'huis gebragt worden, als volgt.

XXVIII. *Salix Caprea.* Ruige Wilg.

(28) Wilg *met ovaale rimpelige Bladen, van on-*

(28) *Salix* Foliis ovatis rugoſis ſubtus tomentoſis, undatis, ſuperne denticulatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. ROYEN *Lugdbat.* 83. *Fl. Suec.* 811 : 900. GMEL. *Sib.* I. p. 157. DAL. *Paris.* 298. Salix Fol. ſubcrenatis &c. *Fl. Lapp.* 365. T. 8. f. s. Salix Folio rugoſo, obiter ſerrato &c. HALL. *Helv.* 155. Salix latifolia rotunda. C. B. *Pin.* 474. RAJ. *Angl.* III. p. 449. *β*, Salix Foliis oblongis, ſubtus villoſis, &c. *Fl. Lapp.* 367. T. 8. f. *u.* Salix Foliis elliptico-lanceolatis, ſubtus Sericeis, appendiculatis. GMEL. *Sib.* I. p. 163.

onderen Wollig, aan den rand gegolfd, en naar de Punt toe gekarteld.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

Gemeenlyk noemt men deeze de *Rondbladige* of Ronde en ook wel alleenlyk *Ruige Wilg*, wegens de uitneemende ruigheid der Bladen, welke 'er ook den Latynſchen naam van *Caprea* of Geiten-Wilg aan heeft doen geeven. By TABERNÆMONTANUS is eene breed en eene rondbladige daar van afgebeeld. Volgens onzen Ridder hadt die in Sweeden voorkwam de Bladen ſlegts van onderen, doch de Laplandſche aan beide kanten ruig. De Heer HALLER noemtze Wilg *met rimpelige, flaauw gekartelde, van onderen Wollige Bladen en zeer dikke Takken.* Zyn Ed. verbeeldt zig, dat naar den Ouderdom de Bladen ſomtyds ſpitſer, ſomtyds ruiger zyn, ja ſomtyds geheel glad. Men heeft waargenomen, dat aan den zelfden Stam wel eens gekartelde en geheel ongekartelde Bladen voorkomen: zo dat men hier in eenige toegeeflykheid gebruiken moet. In Vrankryk noemt menze *Marçeau.* Aan den Duinkant van onze Provincie komt deeze menigvuldig voor. Zie hier hoe gedagte Heer dezelve waarnam, in Switzerland.

„ De Bladen zyn taamelyk groot, met den
„ rand getand of ongetand, byna zo rimpelig
„ als de Salie-Bladen en Sappig, van boven
„ ruigachtig van onderen wit, met eene korte
„ Katoenachtige Wolligheid, ſomtyds ovaal,

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

„ ſomtyds korter en ronder. Ik heb 'er gezien „ van drie Duimen breed en een weinig langer. „ Somtyds hebben zy geene, ſomtyds zeer „ groote Ooren, meest voorkomende in 't bo- „ venſte Gewas. De Zaadhuisjes zyn fraaijer „ en meer gedraaid dan in andere Wilgen. Gal- „ letjes vind ik niet zeldzaam op de Bladen."

De bepaaling van deeze Soort zou dan beter wat ruim genomen zyn: by voorbeeld, *Wilg met ovaale rimpelige Bladen, die ſomtyds Wollig, aan den rand gegolfd, en eenigermaate gekarteld zyn, ſomtyds geheel effen.* De Heer GMELIN, immers, heeft ook dergelyke Verſcheidenheden, daar van, in Siberie waargenomen, alwaar het dikwils maar eens Mans langte hoog voorkomt, ſomtyds een groote Boom wordt, die de Takken buigzaam, ruig of glad heeft. Dit gebeurt, volgens onzen Ridder, in Lapland niet zelden, en de jonge Takjes zyn daar bezet met een bleeke Wolligheid. Zyn Ed. betrekt hier toe, als eene Verſcheidenheid, niet alleen eene *Laplandſche Wilg*, die de Bladen langwerpig, van onderen ruig, de onderſten gekarteld, de bovenſten effenrandig heeft; maar ook een *Wilg met ovaalachtig Lancetswyze Bladen*, van onderen Fluweelachtig ruig, met byhangzels of Ooren, welke de Heer GMELIN in Siberie waarnam en dus beſchryft.

„ Somtyds komt het Gewas enkel voor met „ Teenen of Rys van twee Ellen, of ook maar „ één Elle lang: ſomtyds wordt het een Boom „ van

„ van twee Mans langten hoog. De Looten „ zyn fraay geel of gepoeijerd, of zwartachtig „ en dikwils ruig. De rand der Knoppen is „ Menie-rood. De Mannetjes-Katten zyn by- „ na anderhalf Duim lang, en, als zy bloeijen, „ in 't midden meer dan drie Kwartier Duims „ dik; bestaande de Bloemen uit twee lange „ Meeldraadjes met geelachtige Knopjes. De „ Wyfjes-Katten worden door de rypheid veel „ langer, en bestaan uit ruige Vrugtbeginzels, „ met een dubbelen Stempel. De Schubben „ der eerstgemelden zyn zwartachtig bruin, aan „ de zyden zeer Haairig: die der Wyfjes-Kat- „ ten wat ronder en stomper. Zy hebben ieder „ een Cylindrisch, geelachtig, zeer groot Ho- „ nigbakje. De Bladen, in 't eerst wederzyds „ ruig, worden door den tyd byna geheel glad „ van boven, en dan aldaar zwartachtig; zyn- „ de in 't laatste van den Herfst zeer lang en „ styf, aan de randen bykans getand, van bo- „ ven geel, van onderen Wollig Aschgraauw: „ aan 't begin stomp, dan ovaal en aan 't End „ uitloopende in een lange Punt. Men vindtze „ somtyds langer dan een half Voet, en deeze „ hebben de Randen doorgaans gegolfd. Zy „ hebben Lancetswys' ovaale byhangzeltjes, die „ zeer klein zyn, of ook grootere, ligt afval- „ lende, doorgaans effenrandig, somtyds zaags- „ wyze getand of op verscheide manieren ge- „ hoekt. Dikwils komen 'er geelachtig roode „ Galletjes aan."

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Wilge-boom.*

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

De onderste Knoppen brengen in deeze Soort Bladen, de bovenste Bloemen voort, zo LINNÆUS aanmerkt, en de Finnen in Lapmark maaken hunne Schoenen van den Bast, gelyk de Sweeden in de laagere deelen van Eiken-Bast.

XXIX. *Salix Viminalis.* Teen-Wilg.

(29) Wilg *met byna geheel ongekartelde, Lancetswys' Liniaale, zeer lange, spitse, van onderen Fluweelachtige Bladen; de Takken als Rys.*

Deeze Soort komt onder den naam van *Wilg met uitermaate lange Bladen*, die tevens zeer smal en wederzyds witachtig zyn, by C. BAUHINUS voor. Zyn Broeder zegt, dat de Bladen op de kanten een weinig gekruld zyn, en deeze Soort, gemeenlyk *Riesweert* genaamd, ('t welk mooglyk in Friesland plaats heeft,) merkt de Hoogleeraar DE GORTER aan, dat aldaar in de Wouden, als ook overvloedig aan den Rhyn, Ysfel en Lek, en by de voorgaande, aan onzen Duinkant, groeit. TOURNEFORT nam dezelve omstreeks Parys waar, en RAY

(29) *Salix* Foliis subintegerrimis &c. *Fl. Suec.* 813: 903. DALIB. *Paris.* 297. Salix Fol. undulatis &c. ROYEN *Lugdbat.* 84. Salix Folio longissimo angustissimo utrinque albido. C. B. *Pin.* 474. Salix Folio longissimo. RAJ. *Angl.* III. p. 450. Salix Fol. ang. & longissimis crispis &c. J. B. *Hist.* I. p. 212. β. Salix Fol. ex lineari lanceolatis &c. GMEL. *Sib.* I. p. 162.

RAY in Engeland, alwaar menze *Ozier*, dat is *Teen-* of *Rys - Wilg* noemt. In Sweeden groeit zy by de Dorpen, misschien van elders daar gebragt en wordt *Korgpihl* geheten. Het is een Heesterachtig Gewas, dat zyne lange dunne Takken zwart en buigzaam heeft, gelyk HALLER zegt, die 't zelve overvloedig omstreeks Basel groeijende vondt. GMELIN nam een dergelyke Wilg in Siberie waar, zynde een Boompje van anderhalve Vadem hoog, met geel Rys, en merkt aan, dat de Bladen, oud wordende, byna alle de Wolligheid verliezen, gelyk in meer ruige Wilgen plaats heeft. Op vette, vogtige Gronden schiet het wel hooger op. De Blad en Bloemknoppen zyn, gelyk in de voorgaande Soort, onderscheiden.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Wilgeboom.*

(30) Wilg *met eenigermaate getande, langwerpig ovaale, van onderen ruige Bladen, de Stoppeltjes half Hartvormig.*

XXX. *Salix cinerea.* Asch-graauwe.

Van deeze Soort komen in de Laplandsche Boschen niet zelden Boomen voor, die twee mans langten hoog zyn, schoon de Stam naauwlyks de dikte van een Duim heeft. Ook is zy gemeen in de Boschen van Sweeden, op Moerassige vogtige plaatsen. De Bloemkatten zyn bruin,

(30) *Salix* Foliis subserratis, oblongo - ovatis &c. *Fl. Suec.* 805: 902. Salix Foliis integris glabris lanceolato - ovatis. *Fl. Lapp.* 358.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

bruin, onder de Bladen geplaatst, wier Steeltje bezet is met eenige zeer kleine Lancetswyze Blaadjes. De Stoppeltjes zyn wederzyds getand met drie Kliertjes. De Smalanders draaijen Touwen van de Takjes, om de Zeisfens daar mede vast te binden aan het Handvat of den Steel.

XXXI. *Salix alba.* Witte Wilg.

(31) Wilg *met Lancetvormige, gespitste, Zaagswys' getande, wederzyds Fluweelachtige Bladen; de onderste Tandjes geklierd.*

Deeze Soort is, ten minste in onze Provinciën, algemeenst bekend en menigvuldigst, onder den naam van Wilg of *Wilgeboom.* Men kanze *Witte Wilg* noemen in onderscheiding van de Roode en Geele Wilg, of ook van de Broosche, die mede een hooge Boom wordt, Katten - Hout genaamd, zynde onze Agtste Soort. Deeze Witte, niettemin, heeft het Rys ook broosch, en de jonge Takjes zyn geel - of bruinachtig rood. Het gene daar zy den naam van heeft, en waar aan men deeze Soort

(31) *Salix* Foliis lanceolatis acuminatis, serratis &c. *Hort. Cliff.* 473. *Fl. Suec.* 812: 903. *Mat. Med.* 449. DALIB. *Paris.* 297. ROYEN *Lugdbat.* 83. Salix Fol. elliptico - lanceolatis &c. HALL. *Helv.* 152. Salix vulgaris alba arborescens. C. B. *Pin.* 473. Salix alba. *It. Scan.* 200. Salix Dioscoridis. LOB. *Icon.* 136. Salix maxima fragilis alba hirsuta. J. B. *Hist.* I. p. 112.

Soort onderscheidt, is de Zilverachtige witheid van haare Bladen, in Kleur grootelyks verschillende van de Elzen, Esschen, Ypen en andere gemeene Boomen van ons Land. De Schors der dikke Takken is, bovendien, witachtig Aschgraauw. Men vindtze overvloedig in alle deelen van Europa, die niet te droog of Bergachtig zyn: want zy bemint vogtige Landsdouwen. De Eilandjes in den Donau by Weenen zyn 'er natuurlyk mede begroeid: zo ook de Boorden der Rivieren in Karniolie, en op veele plaatsen wordt zy ook geplant, of gepoot, naar de uitdrukking der Landlieden, dienende zo tot beschutting der Landeryën, als van ander Geboomte. Deeze Wilg, naamelyk, kan, door de digtheid van haar Loof en de smalheid haarer Bladeren, als ook door derzelver stevigheid en natuurlyk Dons, de guure Winden beter uitstaan, dan de Ypen en dergelyk Geboomte. Ook wordt zy gemeenlyk, door afkapping van de Kruin, laag gehouden; doch anders, en op zig zelf gelaten, stygt zy tot een aanzienlyke hoogte. De Heer HALLER heeftze, in Switzerland, de Eiken zien evenaaren. Holle Wilgen heeft men gezien, zegt de Heer ADANSON, van zevenentwintig Voeten omtreks aan den Stam, die derhalve *ten minste* negen Voeten in middellyn hieldt (*).

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Wilgeboom.

De

(*) *Famill. des Plant.* Pref. p. CCX. Doch het moest zyn, *omtrent* 9 Voeten.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

De Gestalte van deezen Boom is iedereen bekend, zo wel als de figuur der Bladen, met welken men dikwils die van andere Boomen vergelykt, en deeze worden altoos verstaan, wanneer men van *Folia Saligna* spreekt. Zy zyn lang en smal, aan 't end spits, en volmaakt Lancetvormig, doorgaans duidelyk, doch somtyds zeer fyn getand; van boven bleek groen, van onderen wit, en aan die zyde is de Fluweelachtigheid meest zigtbaar, welke somtyds van boven geheel ontbreekt. Dikwils vindt menze, wederom, met een Poeijer bezet, dat Wolachtig is en 'er afgaat door 't behandelen. De Wyfjes-Wilgen hebben de Bladen wat glanziger en groener dan de Mannetjes, in welken de Katten geelachtig zyn, omtrent een Duim lang, bestaande uit ruige bruine Schubben, ieder met twee Meeldraadjes, die paarsche Knopjes hebben en een geel Stuifmeel strooijen. Ook is het Honigbakje van deeze Bloemen geel. De Wyfjes Katten bestaan uit groenachtige Vrugtbeginzels, die Zaaden met Pluis uitleveren.

De Wilgen hebben haaren Neerduitschen, zo wel als haaren Latynschen naam, *Salix*, van den weeldigen of gewilligen Groey: dewyl men naauwlyks Geboomte vindt, dat zo gemakkelyk voort te teelen is, zig zodanig met allerley Gronden en Standen kan behelpen, en zo schielyk opgroeit tot eene aanmerkelyke hoogte. Men zoude hetzelve wel, uit aanmer-

king

king van zyne bestendige weerstandbieding aan de kragt der Winden, den *Europischen Palmboom* mogen noemen*. Daar de Ypen en anderen, voor Orkaanen, als het Hoofd buigen, zig omkrommende om dezelven te ontwyken: ziet men naauwlyks ooit een Wilg, hoe zeer op den Wind staande, en hoe hoog opgeschooten, scheef gegroeid. Hier in munten de Witte Wilgen ver boven de Roode uit. De Engelsche naam *Willow* en de Duitsche *Weyden*, zyn beiden met den Neerduitschen naam overeenkomstig. Men voegt 'er zekere woorden by, tot onderscheiding, gelyk wy in onze Taal; 't zy naar de Kleur, naar de manier van Groeijing of naar 't gebruik: wordende dus deeze gemeene Wilg van de Duitschers *Weiss Weyden*, *Baum-Weyden*, *Pfahl-Weyden*, of zelfs ook *Wilgenbaum* genoemd, in 't Fransch *Saule*. De Sweedsche naam van deeze Soort is *Phil*, en de Karniolische *Verba* of *Vuërba*, wordende de Wilgen Bladen aldaar *Verbauza* genoemd, zo de Heer Doctor SCOPOLI aantekent.

II. AFDEEL. IXX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

* Zie II. D. I. STUK, bl. 254.

Deeze Boom is het, dien men bedoelt, wanneer 'er van Wilgen-Hout gesproken wordt: want dezelve levert Stammen van aanzienlyke dikte uit, die echter dikwils, als hy aan 't Water groeit, van binnen hol zyn. Anderszins kan men deeze Stammen tot veelerley Werk bezigen, inzonderheid daar Hout vereischt wordt, 't welk niet ligt barst of scheurt. Om die

Het Wilgen-Hout.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

die reden wordt het wel van de Wagen- en Molenmaakers gebruikt; doch hier te Lande meest gedraaid tot Kaaskoppen, in welken de eigenſchap, van nat geworden zynde en weder opdroogende niet te ſcheuren, hoognoodig is. Tot Brandſtof deugt het weinig; maar de Kolen niettemin, daar van uitgedoofd, worden door de Tekenaars gebruikt tot het ſchetſen. Men rekent ze onder de besten tot het maaken van Buskruid (*).

De Bladen der Wilgen, die verkoelende en ſamentrekkende zyn, komen in aanmerking als Winkelmiddelen: doch zy zyn zeer weinig in gebruik. Men heeft de kragt aan het Afkookzel toegeſchreeven, van verdooving der geile Lusten. De Bloemen leveren, in ſommige Soorten, door Deſtillatie een welriekend Water uit. De Wolligheid der Katten zou tot Bloedſtemping kunnen dienen. Van dit Dons kan ook, als van Katoen, tot het vullen van Matrasſen, het draaijen van Garen en dus tot het weeven van Stoffen, als ook tot het bereiden van Papier, gebruik worden gemaakt.

Voor 't overige: de Wilgen, hoe gemeen ook en iedereen bekend, zou men, wanneer het aankomt op de onderſcheiding der Soorten, te

(*) Le Charbon doit être de Bois de Bourdaine, autrement Noir Prun, pour le meilleur; celui de Saule est asſez bon, & même celui du Coudrier & d'Aune. *Dictionn. Militaire.* Paris 1745. Tom. II. p. 267.

te regt den naam kunnen geeven van het Kruis der Kruidkundigen *. Men hoort alle de genen, die 'er op gewerkt hebben, klaagen over de verwarring in deezen. De Heer HALLER zegt: „ geen Geslagt van Boomen is moeielyker dan dit. De Sexe naamelyk en Ouderdom maakt veel verandering. Sommigen krygen door den tyd Wolligheid: anderen werpen die af. De Tandjes der Bladen, in de Jongheid geen plaats hebbende, worden in de oude Bladen groot. De Kenmerken der verschillendheid zyn klein: de Schryvers kort daar over, en van weinigen heeft men Afbeeldingen". LINNÆUS, zig verbeeldende dat door den Grond, de Groeyplaats en het Klimaat, veele Wilgen zeer veranderd zyn, oordeelt dat men, „ de Naamen der Ouden verwerpende, de Historie der Wilgen op nieuws zou dienen te beginnen, lettende 1. Op de Knoppen, of die eenkleppig dan veelkleppig zyn: 2. Op de plaatzing en plooijing der Blaadjes binnen de Knoppen: 3. Of de Katten uit de zelfde of uit byzondere Knoppen, boven of onder de Bladen, voortkomen: 4. Of de Bladen gekarteld of effenrandig, kaal of ruig van Oppervlakten zyn: 5. Op het getal der Meeldraadjes: 6. Of het Boomen, Heesters zyn, of Kruipende Gewassen." De drie laatste Artikelen weet men, dat in 't geheel geen vaste Kenmerken van onderscheiding uit-

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

* *Crux Botanicorum*

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Wilgeboom.*

uitmaaken. Het is den Ridder zelf gebleeken. De drie eerſten zullen aan het gros der Liefhebberen wat lastig vallen, en daar op ſchynt ook niet veel ſtaat te maaken te zyn, volgens de Aanmerkingen van Doctor SCOPOLI; die aangaande dit Onderwerp aldus ſpreekt (*).

„ Dat Verſcheide Wilgen, tot dus verre voor „ waare Soorten aangenomen, Voortbrengzels „ zyn van den Tyd, leert; 1. De bevrugting „ der Wyfjes door Mannetjes van een andere „ Soort; welke ik dikwils waargenomen heb: „ 2. De verſchillende gedaante, alleenlyk af- „ hangende van den verſchillenden aart der „ Groeyplaatſen. 3. De veranderlykheid der „ Bladen, in grootte, figuur, gladheid en Kleur, „ door de cultuur: 4. Onze eigen Waarneemin- „ gen ten dien opzigte, elders te verhaalen."

CECROPIA. Trompetboom.

Zo wel het Mannetje als het Wyfje, van dit Geſlagt, heeft eene afvallende Bloemſcheede (*Spatha*). In de Mannetjes bevat dezelve Katten, die uit Tolachtige byna vierhoekige Schubben beſtaan: in de Wyfjes zyn het Vrugtbeginzels (die deeze Katten ſamenſtellen, hebbende ieder een Styl en eenen als geſcheurden Stempel, en Zaadhuisjes wordende met ééne Holligheid.

De

(*) *Flora Carniolica*, Vienn. 1760. p. 411.

De eenigste Soort (1), by PLUKENETIUS voorkomende onder den naam van *Surinaamsche Vygen-Boom*, met gesnipperde Bladen, die van boven zeer ruuw, van onderen met eene digte Wolligheid bezet zyn, is al van ouds bekend. Men vindt 'er, onder den naam van *Ambayba* der Brasiliaanen, een omstandige beschryving van by PISO en MARCGRAAF. SLOANE heeft hem afgebeeld, onder den naam van de *Yaruma* van OVIEDUS door NIEREMBERG beschreeven, met eene zeldzaame Historie, betreffende de uitholling van den Stam, die, gelyk de Vliertakken, slegts met een voos Merg gevuld was, of grootendeels hol; weshalve BROWNE deezen Boom *Coilotapalus* tytelt. De Heer JACQUIN denzelven op nieuws in de Westindiën waarneemende, spreekt 'er, onder den naam van *Cecropia*, aldus van (*).

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. I. *Cecropia peltata.* Schild-bladige.

„ Deeze Boom, door zyne zonderlinge Ge-
„ stalte van verre genoegzaam kenbaar, groeit
„ op de meesten der Karibische Eilanden, en
„ het nabuurige Vaste Land van Amerika, voor-
„ naamelyk in de Berg-Bosschen, tot de hoog-
„ te

(1) Cecropia. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1099. pag. 647. *Veg.* XIII. p. 735. LOEFL. *Itin.* 272: 350. *Amœn. Acad.* V. p. 410. Coilotapalus Ramis excavatis, Foliis amplis peltatis lobatis. BROWN. *Jam.* 111. Ficus Surinamensis &c. PLUK. *Alm.* 146. T. 243. f. 5. Yaruma Oviedi. SLOAN. *Jam.* 45. *Hist.* I. p. 137. T. 88. f. 2. & T. 89. NIEREMB. *Nat.* 330. Ambayba. MARCGR. *Bras.* 91. PIS. *Bras.* 147. RAJ. *Hist.* 1373.

(*) JACQ. *Observ. Bot.* Part. II. p. 12. T. 46. f. 4.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Trompetboom.

„ te van dertig of veertig Voeten. De Stam
„ en de Takken, die hy weinig heeft, zyn op
„ verschillende afstanden met Ringen gezoomd,
„ welke met dwarse middelschotten strooken.
„ Daar tusschen zyn zy t'eenemaal hol, zonder
„ eenig Merg; weshalven de stukken van den
„ Stam. als men de middelschotten weg doet,
„ niet kwaalyk naar Kanonnen of Mortieren en
„ de Takken naar Bazuinen gelyken. Hierom
„ noemen hem de Franschen *Bois a Canons* of Ge-
„ schutboom, de Engelschen *Trompetboom*. Zel-
„ den, echter, is de Stam een Voet dik: doorgaans
„ veel dunner: de Schors witachtig hebbende.
„ De Bladen komen meest omtrent tien in ge-
„ tal, digt by elkander, aan de enden der Tak-
„ ken voort. Als hy 'er nieuwen krygt, gaan
„ de ouden weg. Ieder Blad is, voor zyne
„ uitbreiding, met een Kegelachtig gespitst
„ Vlies dat aan de geheele zyde overlangs gaapt
„ en afvalt, bekleed. Zy zyn zeer groot, ge-
„ naveld, rondachtig, van boven ruuw, van
„ onderen met een gryze Wolligheid bezet;
„ hoewel de middelrib niettemin, en de groote
„ Aderen, ook aldaar ruuwachtig blyven. Zy
„ hebben meer dan een Voet middellyn en zyn
„ ten halven in zevenen gedeeld, met ovaal- en
„ stompachtige, effenrandige Kwabben, de mid-
„ delste grootst, de zydelingsen allengs verklei-
„ nende, de hoeken der insnydingen stomp. Zy
„ zitten op Steelen van anderhalven Voet, die
„ rond, gestreept en ruuwachtig zyn. Het
„ Wa-

„ Waterige Sap, dat zy bevatten, wordt in de open Lugt zwart, en maakt leelyke Vlakken in 't Linnen. Van den Boom geplukt, droogen zy aanſtonds uit, krullen om en worden brooſch. De Vrugtmaaking van deezen Boom is zeer moeielyk waar te neemen, om dat de Bloempjes zo klein zyn en zo digt in malkander zitten. Ik heb aan het onderzoek derzelven Uuren beſteed, en 'er myne Oogen, door Vergrootglazen, dikwils mede vermoeid."

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Trompetboom.*

De Heer LOEFLING ſchynt daar in beter geſlaagd te zyn; des ook onze Ridder de Kenmerken van deezen Boom, mooglyk nooit in de Kruidtuinen van Europa gezien, van hem ontleend heeft. Dezelve heeft waargenomen, dat de Bladen daar van tot Spyze ſtrekken voor de Dieren, die men Luijaards noemt. De Veerkragtige Gom, die men gemeenlyk Gom van Cayenne noemt, zou van deezen Boom komen, naar 't gene LINNÆUS, uit de beſchryving van CONDAMINE, heeft begreepen (*).

Veerkragtige Gom-Harst.

Deeze Gom of Harst, volgens de Landtaal *Cahoutchou* genaamd, laat zig tot Potten, Fleſchen en andere Vaten vormen, die tegen 't Water beſtand en niet breekbaar zyn. Aan de Rivier der Amazoonen is zulks door gedagten Heer waargenomen. De Indiaanen van Mexiko hadden dergelyke Gom-Harst, waar van zy

(*) *Mantiſſa altera.* p. 499.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Trompet-Boom.* zy Kaatsballen maakten; doch de Boom, waar van dezelve kwam, *Chilli* genaamd, volgens HERNANDEZ, kan deeze niet zyn. Volgens PLUKENETIUS zou dezelve tot het Geslagt van Liquidambar schynen te behooren (*).

EXCOECARIA. Verblindboom.

Onder de Driemannigen der Tweehuizige Plantgewassen is dit Geslagt, welks overige Kenmerken zyn, dat de Wyfjes drie Stylen hebben en eene driezaadige Vrugt. Zy draagen, zo wel als de Mannetjes, bloote Katten, zonder Kelk of Bloemkrans.

I. *Excœcaria Agallocha.* Agel-Hout-Boom. De eenigste Soort (1) is een Oostindische Boom, die by RUMPHIUS den naam van *Excœcaria*, dat is Verblindende Boom, voert; wegens het scherpe Melkachtige Sap, daar in vervat, het welk in de Oogen spattende eene Blindheid kan veroorzaaken. De bynaam is daar van ontleend, dat dezelve een Soort van Hout uitlevert, 't welk zeer naby komt aan het regte *Agallochum* of Agel-Hout, en, op zekere manier bereid zynde, dikwils daar voor verkogt wordt. De Maleitsche naam *Caju Coeda* of *Capal*; de Makasserſche *Sambuta*, de Ambonsche *Mat-*

(*) *Almag. Bot.* p. 250. Vergelyk bladz. 366, hier voor.

(1) Excœcaria. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1102. p. 650. *Veg.* XIII. p. 738. Arbor excœcans. RUMPH. *Amb.* II. p. 237. T. 79, 80. BURM. *Flor. Ind.* p. 311. l. 211.

Matta Huri en anderen, zyn van die Eigenschappen afgeleid.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Agel-Hout-Boom.*

Hy groeit op de meeste Stranden der Moluksche Eilanden, veelal met de Wortels bloot, hebbende een krommen, scheeven Stam, die knoestig is en gescheurd, met veele Kuilen en Holletjes. De Takken hangen nederwaards; en draaijen zig aan de enden in veele bogten. Het Mannetje heeft dezelven niet onaanzienlyk, wegens de effene bruine Schors, waar mede zy bekleed zyn; doch die van het Wyfje zyn graauwer en ruiger. De Bladen gelyken naar die der Peereboomen, zynde vier Duimen lang en twee Duimen breed, met een stompe Punt, glad, dik en glinsterende, met fyne Adertjes overdwars, in het Wyfje zo glad of bly-groen niet, als in het Mannetje. Uit de Oxels der Bladen komen Katten als die der Hazelaaren, een Pink lang en een Stroohalm dik, groen-geel van Kleur, met kleine Mosachtige Bloempjes, van drie Meeldraadjes met geele Knopjes. Deeze vallen af en geeven geen Vrugt, even als in de Mannetjes-Wilgen (*). Het Wyfje heeft ook Katten, doch veel kleiner, zynde eigentlyk Aairen van Vrugtbeginzels; kleine groene Knopjes, naamelyk, welken in Vrugten veranderen van grootte als Kappers, en veel naar die van het

(*) Zo dat deeze Soort onvrugtbaar is, gelyk de *Trugi Perda Salix* zegt RUMPHIUS. 't Blykt duidelyk, dat dit een Drukfeil zy, en dat hy 'er *Frugiperda Salix* mede meent.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

het Wolfsmelk gelykende, hangende aan Trosjes. Ieder Vrugt heeft drie Hokjes en bevat drie gladde Zaaden.

Agel-Hout-Boom.

Deeze Boom mag wel, zo RUMPHIUS aanmerkt, de Schrik der Matroozen genoemd worden: want zo zy, uitgezonden om Brandhout te kappen, in den Stam hakken by vergissing, of om zig een weg te baanen de Takken daar van komen te breeken, kan ligt het scherpe Sap, daar de Boom vol van is, Melkwit van kleur, hun in de Oogen spatten, en dan maakt hetzelve een schrikkelyke Ontsteeking met geweldige Pyn; ja, indien men 'er geen hulp aan toebragt, zouden zy het Gezigt kunnen verliezen. Bovendien onthouden zig in de Kuilen daar zy staan, of in de holle Stam, kwaadaartige Slangen, Mieren en Wespen, of Muggen, die wel niet steeken, maar by menigten in de Ooren en het Haair vliegen; 't welk het naderen van deezen Boom ook lastig maakt. Men kan ligt begrypen, hoe schadelyk het inwendige gebruik van dat scherpe Sap zyn zoude.

Basterd-Aloë-Hout.

Op plaatsen van den Stam of dikke bloot leggende Wortelen, die zig vertoonen als of zy uitgevreeten waren, tusschen het Hart en de Schors, vindt men een harde, bruine, vette zelfstandigheid, die het Spint des Booms schynt te zyn. In de Stammen komt het somtyds twee of drie Vingeren dik voor, doch aan de Wortelen niet veel dikker dan eene Mesrug. Van binnen is het doorgaans rosachtig, maar

van

van buiten, inzonderheid daar het van de Zon beschеenen was, Pekzwart. Het is broosch als Glas en zo vet, dat het niet alleen, aan 't Vuur gehouden, veel Olie uitzweet, maar ook als een Kaars of Fakkel brandt. Versch gekapt heeft het een aangenaamen Geur van Benzöin, welken het, lang bewaard zynde, ook door 't branden uitgeeft. By andere Houten of welriekende Stoffen gevoegd, versterkt het in 't branden derzelver Reuk. De Smaak is wat bitter, als die van Aloë-Hout, en het gelykt zodanig naar het echte *Agallochum*, dat het, door de Chineezen toebereid zynde, voor Kalambak-Hout zelfs passeeren kan. Men vindt het alleenlyk in oude, knoestige, gescheurde of holle Boomen, en de gezegde Insekten, zo Mieren als Wespjes of Vliegen, daar op te lang aazende, zuigen 'er de meeste Vettigheid uit. Dat van de Mannetjes Boomen is bruiner en beter dan dat van de Wyfjes. Het Ternataansche is uit den rossen en graauwen gemengd, met zeer fyne Adertjes, en liefelyk van Reuk. Men vindt ook eene Soort, die uit rood en geel gemengd is, of geheel geel, als het beste Sandelhout, met streepen overlangs, en dit komt in de grootste Stukken voor. De geele Soort ruikt lieflyk, als zy raauw is, doch in 't branden wordt de andere beter gekeurd.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Agel-Hout Boom.*

Wy krygen, volgens sommigen, in Europa, geen ander Aloë-Hout of *Agallochum*, dan van deezen Boom, wordende het Echte, dat in Si-

Kalambak of best Aloë-Hout.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Agel-Hout-Boom.*

Siam en in China valt, als ook het beste, *Kalambak* genaamd uit Cochinchina, door de Indiaanen in zo veel waarde gehouden, dat zy voor het Once twee Oncen Zilver geeven (*). Dat is echter niet waar: in Europa zyn driederley Soorten van dergelyk Hout bekend, die meest in meer of minder Harstachtigheid en sterkte van Geur verschillen. Sommigen willen, dat het Kalambak-Hout zoude komen uit het binnenste van den zelfden Boom, naby den Wortel. Hetzelve smelt, op 't Vuur gelegd zynde, byna als Mastik, verspreidende tevens een zeer sterken Geur. Het is van een veel Kruidiger en bitterer Smaak dan het gemeene Aloë-Hout, in Siam *Kisfina*, ook in Japan groeijende, en aldaar *Kaworiki*, dat is de Welriekende Boom genaamd, waar van KAEMPFER een jong Boompje ontvangen hadt, uit het Gebergte, met Bladen als van den Persikboom, zonder Bloem of Vrugt. De Chineezen verzekerden hem, dat deeze Boom in Siam, Cochinchina en de aangrenzende Provincie van China, genaamd Junan, op byna ontoeganglyke Rotsen groeide. Zy zeiden, „ dat dezelve niet dan door den „ Ouderdom zyn welriekende Geur verkreeg, „ plaats hebbende in het Harstige Sap, 't welk, „ als de Boom vergaat en verrot, zekere in„ wendige plekken van het Hout inneemt, „ wordende by de Kwasten sterker verdikt door „ op-

(*) TRILLERUS *de Medic. Officin.* p. 223.

„ ophooping. De brokken hier van, *Kalambà* of *Kalambak* genaamd, worden tegen Goud „ opgewoogen: het overige noemt men, met „ den eigen naam des Booms, *Kisſina*. En „ deeze verſchillen, naar dat zy Harſtiger, „ zwarter en zwaarder zyn, als tekenen van „ meer kragt of deugd, zeer veel in waarde. „ De eerſten komen in Europa; de anderen, „ wegens de ongemeene duurte, nooit [of zeer „ zeldzaam.] Het Werkvolk, dat om dit Hout „ te zoeken uitgezonden wordt, gaat op zekere „ tyden, wel gewapend en met Bylen voorzien, in de Bosſchen, alwaar zy de Stammen „ van oude rottige, vermolmde of omgevallen „ Boomen, met veel moeite klooven, neemende „ 'er de Harſtige brokken, welken zy 'er in „ aantreffen, uit, en het eerſte derzelven aan de „ Afgoden, die zy voor hunne beſchermers „ houden, opofferende. De Chineezen beelden in hunne Kruidboeken deezen Boom af, „ als een byſter dikken, mismaakten, half verrotten Stam, met een Takje daar aan, dat „ Bladen heeft die veel naar Laurierbladen gelyken, doch eenigermaate gevind ſchynen te „ zyn. Op dergelyke manier en met gevinde „ Bladen, maar met fleurig Loof, wordt door „ hun de Sandelboom getekend (*)".

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Agel-Hout Boom.*

De agting van het Kalambak-Hout verhaalt die

(*) *Amœn. exot.* p. 904.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Agel-Hout-Boom.* die Autheur in de Oosterſche Landen zo groot te zyn, dat zo wel aan de Vorſtelyke Hoven, als by de Grooten van China en Japan, geen Gastmaal gehouden wordt, of men verkwist veel Gelds aan het bewierooken der Vertrekken met deszelfs Geur, uit pragt en ſtaatie. Men brandt het door geheel Indie, daar men 't heeft, in de Tempels voor de Afgoden. Het is zeer Hartſterkende, wanneer men 't inwendig, 't zy in Poeijer of in Tinctuur, gebruikt; inzonderheid de Olie, daar van gedeſtilleerd. De Engelſchen hebben het, tegen de Jicht en 't Podagra, aangepreezen. Het Aloë - Hout komt in verſcheide Winkelmiddelen, volgens 't Voorſchrift der Arabieren. In plaats van 't zelve neemt men dikwils het gemelde *Agallochum* of Agel-Hout, volgens den Portugeeſchen naam *Pao d'Aguila* of *Lignum Aquilæ*, en anders ook wel *Paradys - Hout* getyteld. Sommigen houden het Kalambak - Hout voor het *Aspalathum* der Arabieren, waar van ik met zekerheid niet kan ſpreeken.

Wild-Agel Hout. In de Westindiën valt een Soort van Wild Agel- of Kalambak - Hout, dat ligter en minder Harstachtig is dan het Aloë - Hout der Apotheeken; van Kleur uit den groenen bruin, zoet en ſterk van Reuk, bitter van Smaak. Men brengt het in groote Stukken over; doch het wordt meest van de Schrynwerkers, Draaijers en dergelyken, tot veelerley fraaije Werkſtukken, in-

inzonderheid om Roozekranſen te maaken, gebezigd.

Onder de Javaanſche Planten, die zig in de ryke Verzameling van den Heer J. BURMANNUS bevinden, komt een Soort voor, met langwerpige geſpitſte Bladen, hebbende een enkelde bloote Aair van een Voet lang, den Kelk driebladig en drie Bloemblaadjes, die langwerpig zyn, als ook drie Meeldraadjes, langer dan dezelven en geen Styl: weshalve, zo 'er een Wyfje by ware, dat daar mede overeenkwam, men dezelve voor een nieuwe Soort zou moeten houden, zo de Heer N. L. BURMANNUS oordeelt. Dewyl echter de Kenmerken van dit Geſlagt zyn, geen Kelk noch Bloemkrans te hebben, zo ſchynt dit wat vreemd.

Onder de Viermannigen van deeze Klasſe geene Boomen voorkomende, gaa ik tot de Vyfmannigen over.

PISTACIA. Piſtache-Boom.

De Mannetjes-Boomen, in dit Geſlagt, hebben Katten, met vyfdeelige Kelken en vyf Meeldraadjes, zonder Bloemkrans: de Wyfjes-Boomen, die van dezelven wat verſchillen, een driedeeligen Kelk, zonder Bloemkrans, met drie Stylen, draagende een Bolſter-Vrugt met één Zaad.

Vyf Soorten komen in hetzelve voor, als volgt.

Hh 4 (1) Pis-

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

(1) Pistache-Boom *met somtyds drievoudige Bladen.*

I. *Pistacia trifolia.* Siciliaansche.

Deeze Soort, op Sicilie groeijende, is aldaar door BOCCONE waargenomen en in zyn Werk omstandig beschreeven. Hy noemtze Mannetjes Pistache-Boom, met zwartachtige Bladen, en by TOURNEFORT staat dezelve onder den naam van Driebladige. LINNÆUS merkt aan, dat de Bladen gevind, drievoudig en wederom enkeld voorkomen aan den zelfden Tak. De enkelde zyn grooter en rondachtig ovaal: van de drievoudigen de zydelingse klein.

II. *Pistacia Narbonensis.* Narbonsche.

(2) Pistache-Boom *met gevinde en drievoudige Bladen, die rondachtig zyn.*

Ten opzigt van de Bladen verschilt deeze niet veel van de voorgaande. SAUVAGES merkt aan, dat zy dikwils vyf ronde Vinblaadjes

(1) *Pistacia* Foliis subternatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1108. p. 651. *Veg.* XIII. p. 740. *Hort. Cliff.* 456. ROYEN *Lugd. bat.* 78. SAUV. *Meth.* 219. Pistacium mas, Siculum, folio nigricante. BOCC. *Mus.* II. p. 139. T. 93. Terebinthus, f. Pistacia trifolia. TOURN. *Inst.* 580.

(2) *Pistacia* Foliis pinnatis ternatisque suborbiculatis. GRON. *Or.* 313. GOUAN. *Monsp.* 503. Pistacia Foliis sæpius quinatis &c. SAUV. *Monsp.* 219. Tereb. peregrina Fructu majore &c. C. B. *Pin.* 400. TOURNF. *Inst.* 579. Ter. Indica major Fructu rotundo. J. B. *Hist.* I. p. 277. β. Terebinthus major Pistaciæ folio. LOB. *Adv.* 412.

jes heeft. By fommige Autheuren vindt menze genoemd Groote Terpenthynboom met Bladen en Vrugt als de Piſtaches. De Arabieren noemenze, volgens RAUWOLF, *Botin* en *Albotin*, groeijende deeze Soort niet alleen te Montpellier, maar ook in Armenie, Meſopotamie en zelfs in Perſie.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

(3) Piſtache-Boom *met oneven gevinde Bladen, de Vinblaadjes ovaalachtig en omgekruld.*

III. *Piſtacia vera.* Indiſche.

Deeze is de *echte* en van ouds bekende *Piſtache*-Boom, waar van mooglyk de anderen ſlegts door verandering van Klimaat verbasterd zyn. Hy groeit oorſpronglyk in Indie, Perſie, Arabie en Syrie. Het moet de *Indiſche* Terbenthynboom van THEOPHRASTUS zyn. Uit Syrie is hy in Italie overgebragt, door L. VITELLIUS, naderhand Keizer der Romeinen geworden, toen die Afgezant was in dat Wingewest: zo PLINIUS ſchryft. Men vindt 'er geheele Bosſchen van tusſchen Damascus en Aleppo, volgens RAUWOLF, die verhaalt, dat het Boomen zyn, dik van Stam met eene Aſch-

(3) *Piſtacia* Foliis impari-pinnatis, Foliolis ſubovatis recurvis. *Mat. Med.* 454. GRON. *Or.* 312. Piſtacia peregrina Fructu racemoſo &c. C. B. *Pin.* 401. Piſtacia. J. B. *Hiſt.* I. p. 275. Terebinthus Indica Theophraſti, Piſtacia Dioscoridis. LOB. *Adv.* 413. TOURNF. *Inſt.* 580.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Pistache-Boom.*

Aschgraauwe Schors en uitgebreide Takken, waar aan fraaije ronde Blaadjes staan, gelyk hy dezelven in Afbeelding brengt. Men behoeft dan niet te twyfelen of het wordt een taamelyk groote Boom, gelyk veele dien ook, in de Tuinen van Italie en zelfs van Vrankryk en Duitschland, gezien hebben. Het Mannetje is van het Wyfje onderscheiden, doordien het de Bladen kleiner, eenigermaate langwerpig en stomp heeft, dikwils in drie uit den groenen zwartachtige Blaadjes verdeeld; terwyl in het Wyfje de Bladen grooter, vaster, ronder en gemeenlyk vyf-Vinnig zyn, volgens BOCCONE, die ten opzigt van de Bevrugting der Siciliaanschen iets aanmerkelyks verhaalt, hetwelk ik op dezelven in 't algemeen zal toepassen.

Bevrugting.

„ De Boeren plukken de Katten van de „ Mannetjes Pistache-Boomen, wanneer dezelven aan 't open gaan toe zyn, af, en zettenze in een Pot met natte Aarde, dien zy hangen aan een Tak van den Wyfjes Pistache-Boom, laatende dezelven daar blyven tot dat „ zy verdorren, op dat het bevrugtend Meel „ zig door den Wind over den geheelen Boom „ verspreide. Anderen vergaderen de Mannetjes Bloemen en bewaaren die droog in een „ Zakje, spreidende zelf, wanneer het Wyfje „ haare Bloemen opent, het Stuifmeel over den „ Boom. Men moet de Mannetjes Bloemen „ afplukken, voor dat zy opengaan, om dat zy „ anders haar bevrugtend Stof verliezen zouden,

„ en,

„ en, indien deeze Bevrugting niet geschiedde, „ zouden de Boomen misdraagen; maar, wanneer de Mannetjes- en Wyfjes Boomen digt by elkander staan, zo laat men dit Werk aan de Natuur over" (*).

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

De Vrugt, welke deeze Boomen uitleveren, is van zeer groot gebruik in de Oostersche Landen. Men noemtze *Pistache-Nooten* of *Pistasjes*, en die benaaming, byna in alle Taalen van Europa doorgedrongen, is overeenkomstig met het Grieksch woord *Pistakion*, dat van het Arabisch of Barbarysch woord *Fistici* of *Fistuk* afgeleid zal zyn. Men noemtze dus ook wel in 't Neerduitsch *Fistichen*, maar gemeenlyk, even als in 't Fransch, *Pistaches*, hoewel sommigen 'er ook den naam aan geeven van *Pimpernooten*. De gestalte is byna als die der Hazelnooten, doch zy zyn wat langer en hoekig, aan de eene zyde ronder, aan de andere zyde platter, gespitst en geribd. Haar Dop is dubbeld, de buitenste Vliezig dun en broosch, eerst groen dan ros: de binnenste dikker, Houtig en taay, glad, wit, in de holligheid een bleekgroene Pit bevattende, die vet is, van een Olieachtige, wat bittere, doch niet onaangenaame Smaak, met een rood Huidje bekleed.

De Pistache-Nooten.

De

(*) Zo ziet men, dat aldaar in ons Wereldsdeel nagenoeg het zelfde plaats heeft, als in Arabie en Persie met de Dadelboomen. Vergelyk het II. DEELS I. STUK, van deeze *Nat. Historie*, bladz. 364.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Pistache-Boom.*

De Pistaches worden ligt rans en de zodanigen moet men verwerpen. In Persie vallen kleinere, die veel lekkerder zyn dan de gewoone. In 't algemeen geeft deeze Vrugt een goed Voedzel, wordende iu 't Oosten raauw opgezet onder de Nageregten. Ook bakt men 'er in Italie Banket en Taarten van, even als van Amandelen. Men teltze onder de Versterkende Geneesmiddelen, die de veelheid van Chyl, Melk en Zaadvogten vermeerderen. Zy dienen in Borstkwaalen als ook tegen 't Graveel, door de scherpheid der Vogten te verzagten. Melkdranken worden 'er, 't zy op zig zelf, of met Pynappel-Pitten en Amandelen, ten dien einde, van gemaakt, en zy komen in verscheide Samenstelzels der Apotheeken.

IV. *Pistacia Terebinthus.* Terbenthyn-Boom.

(4) Pistache-Boom *met oneven gevinde Bladen, de Vinblaadjes Lancetswys' ovaal.*

Hier wordt de gewoone Terbenthynboom bedoeld, die in de Zuidelyke deelen van Europa, in Barbarie en in Indie, natuurlyk groeit. De Latynsche naam is byna zuiver Grieksch, en in andere Taalen van Europa overgenomen. Dus noe-

(4) *Pistacia* Foliis impari-pinnatis, Foliolis ovato-lanceolatis. *Hort. Cliff.* 456. *Mat. Med.* 452. *Hort. Ups.* 296. ROYEN *Lugdbat.* 78. SAUV. *Monsp.* 219. GOUAN. *Monsp.* 503. GRON. *Orient.* 311. Terebinthus vulgaris. C. B. *Pin.* 400. TOURNF. *Inst.* 579. Terebinthus. CLUS. *Hist.* I. p. 15. DOD. *Pempt.* 871. DOD. *Kruidb.* p. 1359.

noemen hem de Franſchen *Terebinte*, de Duitſchers *Terpentin*, de Engelſchen *Turpetine-Tree.* II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Het is een altyd groene Boom, van grootte als een Peereboom, met eene dikke, barſtige, Aſchgraauwe Schors; en uitgebreide Takken, waar aan overhoeks gevinde Bladen groeijen, die ſtyf zyn, van eene langwerpig ovaale figuur. In 't begin van Mey komen aan 't end der Takjes Trosſen voort van Pluisachtige Bloemen, paarſch van Kleur doch alleen tot bevrugting dienende van de Wyfjes-Bloemen, die zig op andere Stammen vertoonen, en de Vrugten ook Troswyze voortbrengen. Zy zyn rondachtig, byna een Kwartier Duims lang, en bevatten in een Vleezige, paarſch- of geelachtige Schaal, die zuurachtig en ſamentrekkende is, en dikwils ledig, een Mergachtige Pit (*). *Terbenthyn-Boom.*

Deeze Boom is inzonderheid vermaard, om dat hy de beste Soort van dien natuurlyken Balſem, welke van hem den naam draagt, uitlevert. Ik heb reeds van de Veneetſche Terbenthyn, welke van de Lorkenboomen komt; van die der Dennen of Straatsburgſche, en van de gemeene of der Pynboomen, geſproken. Deeze oirſprongelyke en echte, welke uit den Terben- Terbenthyn van Chio of Cyprus.

(*) Dit volgens TOURNEFORT: CLUSIUS, welken anderen gevolgd hebben, zegt, dat de Vrugten ryp wordende *uit den blaauwen groen* zyn, van grootte als Genever-Besſen. De rypheid of opdrooging maakt moogLyk alleen dit verſchil.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Terbenthyn-Boom.*

benthynboom zelf vloeit, overtreft alle de gemelden in helderheid, zynde somtyds geheel doorschynende, doch ook wel wit-, geel- of blaauwachtig van Kleur. Ook is zy geuriger, maar valt niet altoos dun, ja somtyds zo Harstachtig, dat zy onder 't wryven tusschen de Vingeren kruimelt. Gemeenlyk heeft zy de dikte van Honig. De Eigenschappen zyn veel met die der andere Soorten overeenkomstig.

Aan deeze Terbenthyn wordt in 't Fransch doorgaans de naam van *Terebintine de Chio*, en in 't Latyn die van *Terebinthina Chia* of *Cypria*, dat is Terbenthyn van Chio of Cyprus, om dat de beste van die Eilanden kwam, gegeven. Op Chio of Scio in de Archipel, daar de vermaarde TOURNEFORT de Terbenthynboomen, van zelf, rondom de Wyngaarden en aan de Wegen groeijende vondt, wordt zy vergaderd, door in de dikke Boomen met een Byl overdwars te kappen, 't welk in de Zomer geschiedt. De Terbenthyn, die uit de Wonde vloeit, druipt op platte Steenen, welken het Landvolk daar onder legt, en dan vergaderen zy dezelve met Stokjes in Flesschen. Geheel Chio levert daar van niet meer dan ongevaar duizend Ponden uit, in één Saizoen.

De Hoorntjes of Blaasjes.

Geene Autheuren, byna, hebben van den Terbenthynboom gesproken, zonder gewag te maaken van zekere Hoorntjes of Blaasjes, welken hy aan de Bladen en Takjes uitgeeft. De Kleur van die der Bladen is bleek of paarsch-

ach-

achtig, en deeze gelyken wel naar de Blaasjes der Olmen: maar somtyds spruiten aan de enden der Takken langwerpige Kraakbeenige Scheedjes, van vier, vyf, zes Duimen of langer, in verschillende gestalte, die roodachtig en hol zyn. Deeze, zo wel als de Blaasjes, worden, wanneer menze opent, bevonden zekere taaije Stoffe te bevatten, gemengd met kleine gewiekte Diertjes en Vuiligheden. Het zyn niets anders, zo RAY met reden oordeelt, dan zekere Galletjes door het steeken van Wespjes veroirzaakt; hoedanigen men aan veelerley Boomen vindt. Immers 't is zeker, dat deeze Blaasjes niet, gelyk aan den Stam der Denneboomen *, de Vergaarplaatsen zyn van het Balsamieke Harstachtige Vogt.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Terbenthyn-Boom.*

* Zie bladz. 418.

Witte Harst.

De vermaarde KAEMPFER maakt gewag van eene Terbenthyn in Persie vallende, welke veel in gebruik is by de Oostersche Volken. Zy schynt vergaderd te worden van den echten Terbenthynboom, dien hy Wilden Pistache-Boom noemt, veel groeijende in de Steenachtige woeste Berg-Valeijen van dat uitgestrekte Ryk. Het Harstige Vogt, dat overvloedig uit de Scheuren van oude of uit de Wonden van gekwetste Boomen zypelt, verzamelen de Ingezetenen, en, hetzelve een weinig gekookt hebbende, gieten zy het op een Steen, als wanneer het een Witte Harst gelykt. Hier van maaken de Vrouwtjes, aan deeze zyde van den Indus-Stroom, steeds gebruik, door ze te kaauwen of in de

Mond

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Terbenthyn-Boom.* * Bladz. 400.

te wentelen; even als wy dit de Rusſen zelfs in Siberie hebben zien doen met de Gom-Harst der Lorkenboomen*. De Tanden, zeggen zy, worden 'er wit en vast door: het verwekt Appetyt, en een lieflyken Ademgeur. Men vindt deeze Witte Harst, alom, in de Winkels van Drogeryën en Reukwerken, daar te lande, onder den Turkſchen naam *Sakkis* en den Perſiaanſchen *Konderuun* te koop.

V. *Piſtacia Lentiscus.* Maſtikboom.

(5) Piſtache-Boom *met afgebroken gevinde Bladen, de Blaadjes Lancetvormig.*

Deeze maakt den *Mastikboom* uit, die, altoos op zig zelf beſchreeven, thans ondergeſchikt wordt aan de Terbenthynboomen. Hy voert den Latynſchen naam *Lentiscus*, welke overgenomen is door de Italiaanen en Franſchen; doch de Spanjaarden noemen hem *Mata*; de Portugeezen *Arveira*; de Duitſchers en Engelſchen, gelyk wy, *Maſtikboom.* De Griekſche naam is *Schinos*, welken onze Ridder, in 't vervolg, voor een Geſlagtnaam van den Peruviaanſchen Maſtikboom gebruikt heeft. In onderſcheiding van denzelven noemt men hem *Lentiscus vulgaris.* De natuurlyke Groeyplaats is in de Zuidelyke deelen van Europa, aan de Middelland-

(5) *Piſtacia* Foliis abrupte pinnatis, Foliolis lanceolatis. *Hort. Cliff.* 456. *Ups.* &c. &c. Lentiscus vulgaris. C. B. *Pin.* 399. TOURNF. *Inſt.* 580. Lentiscus. CLUS. *Hiſt.* I. p. 14. DOD. *Pempt.* 871. DOD. *Kruidb.* p. 1361.

landsche Zee, als ook op sommige Eilanden en in Palestina.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Mastik-Boom.*

Deeze Boom is doorgaans Heesterachtig, met veele Twygen uit eenen zelfden Wortel opschietende, die taay en buigzaam als het Rys van Bindwilgen zyn; maar, niet afgesneeden wordende en aan zig zelf gelaten, groeit hy tot een Boom van middelmaatige hoogte en blyft ook altoos groen. De Bladen gelyken naar die van Zoethout, zegt CLUSIUS, doch zyn styver en donker groen, Vinswyze ter wederzyde van een Steel geplaatst, zonder oneffen Blad aan 't end: 't welk deezen Boom van alle anderen van dit Geslagt onderscheidt. De Reuk is aangenaam; de Smaak zuurachtig en samentrekkende. Dergelyke Blaasjes, met Muggetjes of Wespjes gevuld, als in de Terbenthynboomen, komen 'er dikwils aan. De Mannelyke Bloemen komen niet zo Trosachtig aan 't end der Takken, maar by Aairtjes of Katjes in de Oxels der Bladen voort, zynde Vlokkig en paarschachtig van Kleur. De Vrugten, van grootte als Cicers, zyn Besfen, ook Olieachtig, met eene witte Pit. In 't eerst zyn deeze Besfen groen, dan worden zy roodachtig paarsch, en ryp zynde geheel zwart.

Een aanmerkelyke byzonderheid, de Vrugtmaaking betreffende, heeft voor eenige Jaaren de Gewoone Mastikboom in de Tuin der Geneeskundigen te Helmstad uitgeleverd. Verschei-

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Maſtikboom.*

ſcheide Jaaren hadt hy niet dan een overvloed van Mannelyke Bloemen voortgebragt: maar, na 't jaar 1758, byna jaarlyks ook Tweeſlagtige Bloemen en volmaakte wel aanrypende Beſſen. „ Als de Mannelyke Bloemen, naamelyk, verdord waren, openbaarde zig een menigte van nieuwe Bloemtroſſen, wier Bloemen met hoogroode, glanzige en veel meer gezwollene Meelknopjes, dan de voorgaanden, voorzien en volſtrekt van beider Kunne waren. Haar eigen Kelk, die groen en zeer klein was, in vyven verdeeld, bevatte, zonder Bloemblaadjes, vyf of zes groene zeer korte Draadjes, kleiner dan de Meelknopjes. In 't midden der Draadjes, of op den bodem van den Kelk, bevondt zig een groen Eyvormig Vrugtbeginzel, waar uit drie groene omgeboogene Stylen voortkwamen, met even zo veel Stekelige roodachtige Stempels. De Bloemen verdwynende kwam hier en daar een volmaakte Bezie te voorſchyn, die groenrood en glanzig was; als de Boom in 't Winterhuis was overgebragt, in de Winter, eindelyk tot haare rypheid komende. In een ſmalbladige Lentiscus, met kleiner en bleeker Bladen, die te vooren ook niet dan Mannelyke Bloemen gegeven hadt, waren eenige Jaaren herwaards ook Mannelyke en Vrouwelyke ondereen, of Tweeſlagtige, gelyk de zo even gemelden, verſcheenen, na welken aan

„ dit

„ dit Boompje zig, in het Winterhuis, ook „ ettelyke zodanige Besſen vertoonden (*).”

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Het Hout is, zo wel als dat van den Terbenthynboom, hard en duurzaam; maar de Maſtik is eigenlyk het gene, waarom deze Boomen gehouden en zorgvuldig gehavend worden. Sommigen willen, dat zy die Stoffe ook in Provence uitzweeten zouden; doch het gedagte Eiland Chio of Scio, in de Archipel, is de Verzamelplaats van deeze Drogerye, en van daar komt de meeſte, die men in Europa gebruikt. De Groote Heer eigent zig, als eene Jaarlykſe Schatting, van de Ingezetenen des Eilands tweehonderdtagtig Kasſen Maſtik toe, welke te ſamen by de honderdduizend Ponden weegen (†). Dit maakt, dat men 'er de Maſtikboomen niet minder zorgvuldig oppast, dan in Vrankryk den Wynſtok, zo BELLONIUS aanmerkt. De Inzameling geſchiedt door in de Herfst Inſnydingen te maaken in de Stammen der Boomen, waar na het Harſtige Sap daar uit zypelt, en tot kleine Klontjes ſtolt, gelyk de Maſtik is, die wy bekomen. Men maakt 'er, gelyk bekend is, Hoofdpleiſters van, en voor 't overige komt zy in veele zo uit- als inwendige Winmid-

De Maſtik.

(*) FABR. *Hort. Helmſtad.* 1763. p. 433, 434.

(†) Volgens de vertaalde Reizen van TOURNEFORT zou de Inhoud dier Kasſen wel drie of viermaal zo veel zyn: doch my dunkt, dat een Kas van vier of vyfhonderd Pond al een taamelyke zwaarte heeft.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Mastik-Boom.*

kelmiddelen, inzonderheid in Zalven en Linimenten. Op zig zelf kan zy ook dienen tot verfterking van de Ingewanden en verzagting van fcherpheden der Vogten. De Turken maaken veel gebruik van Mastik te kaauwen tot een frisfchen Adem en verfterking van het Tandvleefch. De Vrouwen in 't Serrail hebben geduurig Greintjes Maftik in de Mond. Tot Reukwerken wordt deeze Droogery ook wel gebezigd.

De Maftikboom heeft in zyn geheel eene famentrekkende hoedanigheid, welke zig meest openbaart in het Hout, dat derhalve ook als een Geneesmiddel, ja als onwaardeerlyk, aangepreezen is, tegen de Jicht, den Steen en byna alle Ongemakken, die uit een zwakke Maag of fcherpheid der Vogten ontftaan (*). De Tandeftookers van Maftikboom-Takjes, zouden tot verfterking van het Tandvleefch dienen. De Olie uit de Vrugten geperst is zekerlyk goed in uitzakkingen van het Fondament.

ZANTHOXYLUM. Tandpyn-Boom.

Het Mannetje, in dit Geflagt, heeft geen Bloemkrans, maar een Kelk die in vyven verdeeld is, zo wel als het Wyfje: maar dit heeft vyf Stampers in haar Kelk en de Vrugt beftaat uit vyf eenzaadige Huisjes.

Twee

(*) *Eph. Nat. Cur.* Dec. III. Aan. 9 & 10.

Twee Soorten komen 'er in voor, waar van de eerste Boom-, de andere Heesterachtig is, als

II. AFDEEL. HOOFD-XX. STUK.

(1) Tandpynboom *met gevinde Bladen.*

I. *Zanthoxylum Clava Herculis.* Hercules-Boom.

De Geslagtnaam, welke *Geel-Hout* betekent, zal van de Kleur des Houts afkomstig zyn; dewyl hem die van Barbados de Groote geele *Hercules-Boom* noemen, volgens PLUKENETIUS. LINNÆUS hadt dat woord te vooren als een bynaam gebruikt, voor den Stokvischhout-Boom, die dus ook genoemd was (*). Ik vind echter niets, dat tot verklaaring van het een of andere strekt by CATESBY, die zegt, dat men in Westindie hem den *Tandpynboom* tytelt, om dat de Inwooners 'er daar tegen gebruik van maaken. Of zy daar toe de Doorens neemen, die aan de Takken groeijen, dan iets anders, zegt hy niet. De Bladen waren van Geur als Oranje-Bladen. en, zo wel als de Zaaden en Schors, Kruiderig, heet en samentrekkende. Het

(1) *Zanthoxylum* Foliis pinnatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1109. p. 652. *Veg* XIII. p. 741. Zanthoxylum. *Hort. Cliff.* 487. BROWN. *Jam.* 189. *Amœn. Acad.* III. p. 16. Zantoxylum spinosum Lentisci longioribus foliis &c. CATESB. *Car.* I. p. 26. T. 26. Fagara Fraxini folio. DUHAM. *Arbr.* I. p. 229. T. 97.

(*) Morus Zanthoxylum. *Syst. Nat.* X. p. 1266. Zie JACQUIN *Amer. Hist.* p. 247. Hy is hier voor, bladz. 288, beschreeven.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Hercules-Boom.*

Het is volgens dien Autheur een Boom, welke zelden meer dan zestien Voeten hoog wordt, den Stam een Voet dik hebbende, en op eene zonderlinge wyze bezet met dikke puntige Doornen. De Bladen, anders wel wat naar die der Olmen gelykende, maar ſcheef, ſtaan by paaren aan zekere Steelen, met een oneffen Blad aan 't end. De Bloemen komen Troswyze voort, en beſtaan uit vyf Blaadjes, hebbende ook vyf Meeldraadjes met roode Knopjes, en op ieder Bloem volgt een rond groen Zaadhuisje met vier glanzige zwarte Zaadkorrels.

Dit verſchilt niet minder van de opgegevene Kenmerken, dan de Waarneeming van den Heer CLAYTON, die in deeze Soort den Kelk in vyven gedeeld, zeer klein en gekleurd, vyf ovaale Bloemblaadjes en vyf Meeldraadjes van de zelfde langte: twee ronde ſamenkleevende Vrugtbeginzels, met zeer kleine Styltjes en ſpitſe Stempels, vondt. BROWNE, integendeel, heeft 'er een vyftandige Kelk, een Bloemkrans in vyven gedeeld, met Schulpswyze punten; vyf Meeldraadjes, geen Stylen, vyf Stempels en een Vrugt van vyf Beſiën aan waargenomen; zo LINNÆUS meldt: maar zoude dit ook de Boomachtige Aralia * die van de Engelſchen, zo wel als deeze, *Toot-Ash-Tree* of *Prickley-Ash*, dat is Gedoornde Esſcheboom, genoemd werdt, kunnen zyn. Men geeft aan den tegenwoordigen, die Bladen als van den Ma-

* Zie ons II. STUK, bladz. 222.

Maſtikboom, doch langer, en Zaadhuisjes, als die van 't Paapen-Mutſen Hout heeft, volgens CLAYTON, ook wel den naam van *the Pellitory*. II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

(2) Zanthoxylum *met drie Bladen op een Steel.* II. *Zanthoxylum trifoliatum.* Driebladige.

Dit Gewas is door den Heer OSBECK in China waargenomen. Het was een Heeſter, die onder 't Grondſtuk en aan de punt van ieder Bladſteeltje een krommen Doorn hadt. De Bladen waren enkeld, drievoudig, aan de Bloemen drie, uit ſtomp ovaale Blaadjes ſamengeſteld. De Bloemſteeltjes droegen een enkeld half Klootrond Zonneſchermpje. De Bloemen hadden drie Stylen of Stampers, geen vyf, gelyk tot de Kenmerken behoort, en van de Tweehuizigheid wordt ook niet geſproken.

ASTRONIUM. Sterreboom.

De Mannetjes zo wel als de Wyfjes, in dit Geſlagt, hebben de Bloem en Kelk, beiden, vyfbladig: de eerſten vyf Meeldraadjes, in de Bloem, de laatſten drie Stylen, en brengen voort een enkel Zaad.

De

(2) *Zanthoxylum* Foliis ternatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. I. *Aſtronium graveolens.* Stinkende.

De eenigſte Soort (1) is door den Heer JACQUIN in de Boſchen by Karthagena in de Westindiën waargenomen, bloeijende in Mey en Juny, en in July Vrugtdraagende. Het is een regtopſtaande Boom, van twaalf tot dertig Voeten hoog, geheel vol van een Lymerig, Terbenthynachtig Sap, van een onaangenaame walgelyke Reuk, helder, doch in het Zaad Melkwit. Na het afvallen der Vrugten in het Wyfje en der Bloemen in het Mannetje, geeft dezelve nieuwe Takken uit, welke verſierd zyn met Vinbladen van drie paaren en een oneffen Blad, die langwerpig ovaal zyn, geſpitst, effenrandig of gekarteld, glad, geaderd, drie Duimen lang. Aan de enden der Takken komen, hier en daar, in de Mannetjes-Boomen, losſe Pluimen of Aairen voort, van kleine Bloempjes, die rood zyn, met Kelk en Blaadjes als gezegd is, hebbende vyf Meeldraadjes, met langwerpige opleggende Knopjes en vyf kleine rondachtige Honigkliertjes in 't midden van de Bloem. Het Vrugtbeginzel der Bloemen in de Wyfjes-Boomen, wordt een enkeld Eyvormig Melkgeevend Zaad, dat eerst beſlooten was in de Bladen van de Kelk, doch welke zig door de rypwording openen tot een Ster van drie Kwartier Duims middellyn, waar van de Boom den naam heeft. De Bloempluimen

(1) Aſtronium. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1111. pag. 652. *Veg.* XIII. p. 741. JACQ. *Amer. Hiſt.* p. 261. T. 181. f. 96.

men zyn in het Mannetje een half Voet, In het Wyfje anderhalf Voet lang, en zwartachtig van Kleur. II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK.

C A N A R I U M. Kanarie - Boom.

In dit Geslagt hebben de Mannetjes zo wel als de Wyfjes - Boomen een tweebladige Kelk en een driebladige Bloem: de eersten met vyf Meeldraadjes, de laatsten met een ongesteelden Stempel en de Vrugt is eene driekantige Steen, in een Bolster begreepen, en van binnen een eetbaare Kern bevattende.

Hier van maakt de eenigste Soort (1) de in Oostindie, wegens de zo bekende Vrugt, den naam van *Gemeene* voerende, *Kanarie - Boom* uit. RUMPHIUS merkt aan, dat hy mede een is van de Boomen, waar van de Inlanders in Oostindie hunnen dagelykſen Kost hebben, gelyk van de Kokosnooten, Sagoe- en dergelyke Boomen, in het Eerste Stuk van dit Tweede Deel beschreeven. En, hoewel deeze geenszins tot de Palmboomen behoort, zo krygt hy doch een aanzienlyke hoogte. Hy heeft een regten Stam, met eene witachtige Schors en uitgebreide Takken, gelyk een Eikeboom, doch aan welken veel kromme geknobbelde Takjes staan, I. *Canarium commune.* Gemeene.

(1) Canarium. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1281. p. 652. *Veg.* XIII. p. 741. RUMPH. *Amb.* II. p. 145. T. 47.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Kanarie-Boom.*

ſtaan, en deeze geeven de Bladen of liever Bladſteelen der Vinbladen uit. Aan den oirſprong deezer Bladſteelen zyn dubbelde Stoppeltjes of driekantige Blaadjes, aan de kanten diep Zaagswyze getand, welke als twee Lippen den oirſprong van deeze Bladſteelen omvatten, en dit is een byzonder Kenmerk der Kanarie-Boomen. Aan ieder zulken Bladſteel ſtaan drie, vier of vyf paar Bladen, gemeenlyk een Span lang en ruim een Hand breed, met een oneffen Blad aan 't end. De figuur deezer Bladen is ovaalachtig met een Punt. Aan oude Boomen zyn zy wat kleiner, met geele Aderen, en de middelſte Rib loopt alsdan niet regt door het Blad. De Kleur is zwartachtig of donker groen, en zy geeven, in de Handen gewreeven zynde, een Harstachtigen Reuk. De Boom maakt een hooge digte Kroon, die zig van verre zwart vertoont.

Men vindt 'er Mannetje en Wyfje van, waar van het eerſte grooter en meer uitgeſpreide Bloemtrosſen aan 't end der Takken heeft, dan het Wyfje. In 't eerst beſtaan dezelven uit groene Knopjes, tusſchen twee Blaadjes, als in een Kelk, vervat, en deeze openen zig met drie Blaadjes, welke uit den rand voortkomen van een Kroesachtig Honigbakje. Hier in heeft het Mannetje vyf Meeldraadjes, het Wyfje het Vrugtbeginzel met een Stempel gekroond. De Bloemen zyn van een ſlappen, doch niet onaangenaamen Reuk. De Vrugten zitten ook by Trosſen, twee of drie aan één

ſteel-

Steeltje. Zy gelyken, wanneer zy ryp worden. veel naar lange blaauwe Pruimen, dewyl haar Bolſter, die omtrent een Stroobreed dik is, alsdan uit den blaauwen zwartachtig wordt. Daar binnen is vervat een driekantige Steen, die de Pit bevat, welke van zo veel gebruik is in Oostindie, ten minſte, als in Europa de Ockernooten of Karſtengen.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Kanarie-Boom.*

Naar de figuur en grootte van deeze Steenen of Nooten, onderſcheidt men vierderley Soorten van *Tamme Kanarie-Boemen.* Daar zyn, naamelyk, groote en kleine, en van die beiden lange en ronde Kanaries. Van de groote lange zyn de Vrugten of Pruimen ſchaars drie Vingerbreedten lang en een Duim dik. De groote ronde zyn byna rond: de kleine lange kan men best by Amandelen, en de kleine ronde by Hazelnooten vergelyken. De Pit, in alle deeze Nooten, gelykt in zelfſtandigheid en kleur naar beiden, hebbende ook een rood Velletje: maar, terwyl de Amandelen en Nooten zig ſlegts in twee helften ſcheiden, verdeelt de Kanarie-Pit zig altoos, natuurlyk, in zevenen, als zy verſch geſchild wordt of gepeld. In de drooge blyven die ſtukken aan malkander, en dan maakt de Pit in 't klein de vertooning van een Chineeſch, in zyn Rok met lange Mouwen wandelende, van agteren gezien. Men heeft de bekende Hoorentjes, die Kanaritjes genoemd worden, om dat zy naar

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

naar zulke geschilde Pitten gelyken, dien naam gegeven (*).

Gebruik der Kanaries.

Men kan deeze Pitten raauw uit de hand eeten, waar toe de kleinen beter dan de grooten zyn. Dus dienen zy tot Leeftogt van een groot gedeelte der Inwooneren van de Oostindische Eilanden, zelfs tot op Nova Guinea en het Papous-Land; komende overal deeze Boomen, 't zy door Menschen of door Vogelen gezaaid, aldaar voort. Menigvuldig worden zy in de Bolsters gelaten en gerookt, om 'er altoos een genoegzaamen Voorraad van te hebben; doch deeze gerookten dienen niet om raauw te eeten: men perst 'er Olie uit, even als uit de Amandelen in Europa; wordende, als zy versch is, lieflyker geacht dan de Klappus- of Kokernooten-Olie. Van zulke Pitten, 't zy voor of na dat 'er de Olie uit geperst is, bereidt men een soort van Amandelbrood, *Bangea* genaamd; dat Stokken zyn van omtrent een Elle lang en een Duim dik, by de Indiaanen zeer in achting, doch by de Europeaanen, en wegens den Smaak en wegens de hardheid om te verteeren, niet gewild: hoewel de Kanaries op zig zelf, even als by ons de Amandelen, te Batavia en elders op Tafel gezet worden onder de Nagerechten, en men zalze 'er, in de eerste opslag, wanneer zy uit den

Dop

(*) Zie 't I. DEELS XVI. STUK van deeze *Natuurlyke Historie*, bladz. 258.

Dop zyn, niet licht van onderscheiden. Ook wordt 'er van de versche Kanaries wel Suiker-gebak en Banket gemaakt, dat het Europische niet nageeft.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK.

De Kanarie-Boomen zyn Harstachtig en geeven, als zy oud worden, een soort van Terbenthyn, die tot kleine Klontertjes stolt, gelyk de Kamfer, doch wit en taay blyft als Ongel. Zy is zo sterk van Reuk, dat zy, in een Kamer leggende, dikwils Hoofdpyn maakt. De Inlanders gebruikenze tot het maaken van Kaarsen, die onder 't branden ook een sterke Lucht verspreiden. Men krygtze niet dan van oude als ook vaa de in 't wilde groeijende Kanarie-Boomen, die eenigermaate van de Tammen verschillen en veel Harstachtiger zyn. Onze Natie heeft, by gebrek, van de Stammen dier Boomen wel gebruik gemaakt tot Scheeps-Masten. Zy groeijen meest in 't Gebergte, en draagen op den Stam zeer veele Bygewassen, uit het Zaad, dat 'er de Vogels op hebben laaten vallen, gesprooten. Voorts komen 'er van deeze Wilde Kanarie-Boomen aanmerkelyke Verscheidenheden voor, allen wegens de gedagte Harst aanmerkelyk, die in eenigen zo welriekend is, dat menze voor Gom Elemni, Caranna, of dergelyken zoude houden, indien men niet wist, dat die uit Amerika afkomstig waren. Aan eene Soort derzelven, in 't byzonder, geeft RUMPHIUS den naam van *Welriekende Kanarie-Boom*, en merkt aan, dat deeze wel wei-

Welriekende Gom-Harst en Thraan.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Kanarie-Boom.*

weinig Harst geeft, doch dat daar uit overvloedig een Thraan druipt of Olie, welke den Geur byna van den Westindischen Balsem Copayve of Liquidambar heeft. Ondertusschen leveren alle deeze Wilde Kanarie-Boomen niet dan kleine Vrugten of Nooten, met voor de Menschen naauwlyks eetbaare of te geringe Pitten.

ANTIDESMA. Vlaschboom.

Een Vyfbladige Kelk, zonder Bloemkrans, geeft in de Mannetjes-Boomen, van dit Geslagt, vyf Meeldraadjes uit, met gespleeten Meelknopjes, en in de Wyfjes-Boomen bevat dezelve vyf Stempels; wordende de Vrugt eene Cylindrische eenzaadige Bezie.

I. *Antidesma Alexiteria.* Tegengiftige.

Maar éêne Soort is hier van bekend (1), welke den bynaam van *Tegengiftige* wegens de hoedanigheid, daar aan toegeschreeven, voert. PLUKENETIUS heeft dezelve *Indische Boom, met ovaale Bladen*, die veele Bloempjes in Aairen op de toppen der Takjes geschikt en Besfen draagt, getyteld. Het is de *Noelitali* van den Malabaarsen Kruidhof, dien de Hollanders *Vlasch-*

(1) Antidesma. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1118. p. 652. *Veg.* XIII. p. 741. *Flor. Zeyl.* 357. Arbor Indica &c. PLUK. *Amalth.* 22. T. 339. f. 1. Berberi similis Arbor &c. HERM. *Herb.* Noelitali. *Hort. Mal.* IV. p. 19. T. 56. RAJ. *Hist.* 1616. Antidesma Spicis geminis. BURM. *Zeyl.* p. 22. T. 10. BURM. *Fl. Ind.* p. 312.

Vlaschboom of Vlasch-Hout, en de Portugeezen *Cordueira* heeten, om dat men aldaar van den Bast, even als van Vlasch of Hennip, Draad, Garen of Touwen draait. In 't Kruidboek van HERMANNUS komt hy voor, onder den naam van Boom, die Besfen draagt als Berberisfen, en deeze worden in die Landen tot verfnapering gegeten. De Griekfche Geflagtnaam is daar van afkomftig, dat de Bladen een Geneesmiddel zouden zyn tegen de gevolgen van den Vergiftigen Beet van fommige Slangen. De Hoogleeraar J. BURMANNUS heeft van den Ceylonfchen, *Antidesma met dubbelde Aairen* getyteld, de Afbeelding gegeven, en oordeelt, dat ook de *Tsjeriam-Cottam* van Malabar, die men aldaar *Lysbesfen* noemt, zo wel als zyn Ed. *Witte Aalbesfen-Boom* van Ceylon, daar toe behooren.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Vlaschboom.*

De eerstgemelde is een Boom van middelbaare grootte, den Stam taamelyk dik hebbende met een Afchgraauwe Schors en veele groene Takjes. De Bladen zyn langwerpig rond, met een Punt en gelyken naar Oranje- of liever naar Citroenbooms-Bladen, dik, glad, donker groen, glanzig, zonder Reuk of Smaak. De Bloempjes, die Aairswyze aan dunne Steeltjes voortkomen, hebben drie kleine Meeldraadjes, waar op Cylindrifche roodachtige Besfen volgen, als Berberisfen. De Boom is altyd groen, en blyft dikwils zeventig Jaaren vrugtbaar. De Tsjeriam-Cottam is een laag Boompje, dat der-

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Vlasch-boom.*

dergelyke Besfen draagt, zynde de Bladen van eene famentrekkende hoedanigheid. In dit alles vind ik van geen Tweehuizigheid gewag gemaakt, zo min als in de befchryvingen van den Heer BURMANNUS, die ook drie Meeldraadjes toefchryft aan deezen Boom.

POPULUS. Popelier.

De Agtmannigen onder de Tweehuizige Plantgewasfen leveren maar één Geflagt van Boomen uit; naamelyk dit, waar van de overige Kenmerken daarin beftaan, dat zy Katten draagen, famengefteld uit Bloempjes, wier Kelk een gefcheurd Plaatje is, met eene Tolachtige, fcheeve, onverdeelde Bloemkrans, die in de Wyfjes eenen in vieren gedeelden Stempel heeft, en het Vrugtbeginzel wordt een tweehokkig Zaadhuisje, met veele gepluisde Zaadjes bezwangerd.

In dit Geflagt komen vyf Soorten voor, waar van drie in Europa huisvesten, de anderen in Noord-Amerika.

I. *Populus alba.* Abeelboom.

(1) Popelier *met rondachtige, Tandswys' gehoekte, van onderen Wollige Bladen.*

Dee-

(1) *Populus* Foliis fubrotundis dentato - angulatis fubtus tomentofis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1123. p. 656. *Veg.* XIII. p. 745. *Hort. Cliff.* 460. *Fl. Suec.* 820, 910. ROYEN *Lugdbat.* 82. HALL. *Helv.* 156. GMEL. *Sib.* I. p. 151. DALIB. *Paris.* 302. Populus alba majotibus foliis. C. B. *Pin.* 429. Populus alba DOD. *Pempt.* 835.

Deeze voert gemeenlyk den naam van Witte Popelier of *Abeelboom*. Hy groeit door geheel Europa, gaarn op vogtige, doch kan zig ook behelpen met drooge Zandgronden. In Duitschland noemt men hem *Alberbaum* of *Weiss Popelweyden*: in Sweeden *Poppeltraod*, in Engeland *Poplar* of *Abele-tree*, in Bohemen *Topel*, in Italie *Popolo bianco*, in Vrankryk *Peuplier blanc*, dat is, Witte Popelier. Zo algemeen is deeze niet, als de zwarte, en in Sweeden schynt hy van buiten ingebragt te zyn: doch men vindt hem overvloedig in sommige deelen van Siberie, alwaar hy klein van Bladen en laag van Gewas voorkomt, gelyk in onze Duinen.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Abeelboom.

De Abeelen zyn in 't groeijen zeer gewillig, en worden daarom dikwils geplant tot beschuttinge van Hoven, Boomgaarden en andere Plantagiën, voor den Wind. Sommigen merken evenwel aan, dat zy ligt omwaaijen, doch 't is zeker, dat zy ook wel den sterksten Wind verduuren kunnen, mids zy in de jongheid eenige beschutting hebben; wordende, door den tyd, zeer hooge Boomen. In 't eerst is de Schors wit en effen, doch in de ouderdom vol scheuren en bruin, gelyk gewoonlyk. In de jonge Boomen is het Blad ronder, en minder getand, dan in oude Boomen, die 't zelve zeer hoekig hebben, en naar Wyngaardbladen eenigermaate gelykende. De Wortelen spreiden meest zydewaards, en gaan niet diep in den Grond. De

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Abeelboom.*

Bladen, van boven zwartachtig of donker groen; en van onderen Wollig wit, geeven aan dit Boomgewas eene zonderlinge fraaije vertooning. De Katten zyn in 't eerst paarſchachtig en worden door 't bloeijen wit, gelyk zy ook, wegens het Wollige pluis der Zaaden, in de Wyfjes zig geheel wit voordoen.

Men houdt de Abeelen, wat het gebruik aangaat, voor de ſlegtſten, byna, onder die van dit Geſlagt niet alleen, maar ook onder het gros der Boomen. Zyne Bladen, evenwel, of liever de Knoppen, geſtampt en met Honig opgeſtreeken, zouden het Gezigt verſterken, en de Schors of Bast, in Afkookzel gebruikt, tegen de Jicht en pynlyk Wateren van dienst zyn. Het Hout ook, hoe onbekwaam tot Timmeragiën, om dat het zo ligt vermolmt, is niettemin, wegens zyne witheid en zagtdraadigheid, by de Beeldſnyders in gebruik, tot Lyſten van Schilderyën: men maakt 'er Rolſtokken van, voor de Paſteybakkers, en Kapblokken voor de Vleeſchhouwers; ook Spinetpoppen en Wippertjes in de Snaarentuigen. Laadjes en Doozen worden 'er veel van vervaardigd.

II. *Populus tremula.* Ratelaar.

(2) Popelier *met rondachtige, Tandswys gehoekte, wederzyds gladde Bladen.*

Dee-

(2) *Populus* Foliis ſubrotundis, dentato-angulatis, utrimque glabris. *Hort. Cliff.* &c. &c. utſupra. Populus tremula. C. B. *Pin.* 429. Populus Lybica. DOD. *Pempt.* 836. TOURNF. *Inſt.* 592.

Deeze voert gemeenlyk den naam van *Ratelaar* of trillende Popelier, wegens de gedurige trilling en rammeling zyner Bladen tegen elkander, door den minsten Wind. In 't Fransch geeft men 'er, om die reden, den naam van *Tremble* aan; in Duitschland dien van *Sitterpappel*; doch daar is de gemeene naam *Asp* of *Espen*, gelyk men hem zelfs ook in Engeland en in Sweeden *Asp* noemt, in Lapland *Supp*. In Nederland wordt hy insgelyks *Espenboom* geheten.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Ratelaar.*

Hy is vry wat gemeener dan de Witte Popelier, doch groeit ook zo hoog niet. In Switzerland vindt men hem overal in Haagen, Kreupelbosch en Bosschagiën, schryft de Heer HALLER. In Engeland is hy, volgens RAY, de gemeenste van alle de drie Soorten, komende veel onder de Berken voor. Doktor SCOPOLI vondt hem omstreeks Idria menigvuldig. Het zelfde kan men zeggen van Duitschland, zo aan den Ryn, als op de Eilandjes in den Donau, en elders. In Sweeden is hy zeer gemeen. Hy komt in onze Provinciën, van Gelderland en Overyssel, voor; als ook in 't Haagsche Bosch en op andere plaatsen.

Men wil, dat het de Lybische Popelier van PLINIUS zoude zyn. In gedaante komt hy met den Zwarten meer dan met den Witten overeen. De Bladen zyn ronder en harder, aan beide zyden glad, groenachtig van Kleur, en

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Ratelaar.*

en hebben veel langer Steelen dan in de andere Soorten; 't welk maakt, dat zy, droog zynde, door den Wind sterk rammelen of een ratelend Geluid slaan. Men vindtze somtyds, aan de kanten, als met groote hoeken uitgegulpt. Ook is 't in deeze Soort, dat de Bladsteelen wel eens geknobbeld voorkomen; 't welk de *Populus nodosa* van WEINMANN zal zyn. De Bloemkatten komen met die van den voorgaanden overeen. De Knoppen geeven, als zy in de Hand gewreeven worden, een aangenaamen Geur.

„ In geheel Siberie, zegt de Heer GMELIN, „ is dit Geboomte zeer gemeen, wordende „ deszelfs Asch de allerbeste gerekend te zyn „ om Zeep te maaken. Volgens 't verhaal „ van STELLERUS gebruiken die van Irkut „ het Afkookzel van den Bast tegen 't Scheurbuik en de Venus-Ziekte: 't welke, zo ik „ hoor, ook geschiedt op andere plaatsen. Byna „ aan alle Bladsteeltjes hangt een blaauwachtig „ Lighaam, dat naar een Bezie gelykt."

Het Hout van deezen Boom, dat insgelyks zagt en wit is, wordt van de Draaijers bemind. Men maakt 'er Schaatsen van, om de ligtheid, en het dient tot Beeldsnyders Werk, volgens RAY. Hier te lande worden de Jukken der Melkboeren van Espenhout vervaardigd.

(3) Popelier *met driehoekige, gespitste, gekartelde Bladen.*

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. III. *Populus nigra.* Zwarte Popelier.

Deeze wordt door den bynaam van *Zwarten* Popelier van den voorigen onderscheiden; hoewel men hem op zig zelf alleen *Popelier-* of *Peppelboom*, in ons Land, tytelt, gelyk de Duitschers hem *Pappelbaum* heeten. De Franschen noemen hem *Peuplier noir*, de Engelschen *black Poplar-Tree*, de Spaanschen *Alamo nigrilho*. In Sweeden is zyn naam *Flugtraod*, in Karniolie *Tagned* of *Tehitza*. Hy is taamelyk gemeen in geheel Europa, doch schynt meer de gemaatigde Lugtstreek te beminnen, gelyk de Abeelen ook: terwyl de Ratelaar zelfs in Lapland voorkomt: doch, wat Siberie aangaat, aldaar is deeze Zwarte niet minder gemeen dan die.

In de Gestalte heeft een aanmerkelyk verschil plaats. Hy groeit somtyds ook tot een hoogen, dikstammigen Boom, doch blyft veelal laag, en is dan zeer kenbaar aan zyne witte Schors, waar by de donkere Kleur der Bladen zeer afsteekt. Hy wortelt dieper dan de Witte, en is hierom, jong zynde, beter bestand tegen Storm-

(3) *Populus* Foliis deltoidibus acuminatis serratis. *Hort. Cliff.* 460. *Flor. Suec.* 821, 911. *Mat. Med.* 462. ROYEN *Lugdbat.* 82. GRON. *Virg.* 194. HALL. *Helv.* 156. GMEL. *Sib.* I. p. 151. DALIB. *Paris.* 310. Populus nigra. C. B. *Pin.* 429. DOD. *Pempt.* 836.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Zwarte Popelier.*

Stormwinden. De Bladen zyn kleiner en van figuur als gezegd is, glad en donkergroen. LINNÆUS merkt als een weezentlyk onderscheid tusschen deezen en den Ratelaar aan, dat een dubbele Klier, welke dezelve inwaards heeft aan den Grondsteun der Bladen, aan dezen Zwarten Popelier ontbreekt.

„ In den Elsaz bloeit hy tegen 't end van
„ Maart en in April (zegt Doctor MAPPUS,)
„ als wanneer de Bloemdraagende Stammen
„ Katten voortbrengen, eer de Bladen uitschie-
„ ten, gelyk de overige Soorten van Popelieren.
„ Deeze Katten storten eindelyk het bevrugten-
„ de Meel uit, van eene Zwavelkleur. In de
„ Vrugtdraagende hangen de Aairswyze Vrug-
„ ten Troswyze by elkander, en gaapen einde-
„ lyk vol zynde van eene witte Wolligheid met
„ Zaad, vallende in Juny en July af. Aan de
„ Bladen zitten dikwils roodachtige Blaasjes,
„ met Aschgraauwe Muggetjes bezwangerd,
„ gelyk in de Eiken, Beuken, Esschen en
„ andere Boomen plaats heeft" (*).

De Popelier-Knoppen.

Het Aftrekzel met Brandewyn uit de Knoppen bereid, wordt een byzonder Middel gezegd te zyn, tegen verouderde Buikloop en inwendige Verzweeringen; wanneer men 's mor-

gens

(*) Een Uitwas aan het Steeltje van een Popelier-Blad door my te Muiderberg gevonden, het welk een menigte van zeer kleine Wespjes bevatte, is in het I. DEELS XII. STUK van deeze *Natuurlyke Historie*, op Pl. XCV. *Fig.* 4, in Afbeelding gebragt.

gens of 's avonds een half of geheel Drachme, daar van, in een Lepel heete Vleeschsop inneemt. Zeker is 't, dat de Knoppen van deezen Zwarten Popelier een zeer Balsamieke, verzagtende eigenschap hebben; weshalve ook de bekende Popelier-Zalf van dezelven bereid wordt, welke de groote BOERHAAVE aangepreezen heeft als een kragtig Plaatsmiddel tegen 't Zydewee. Deeze Knoppen zyn in 't Voorjaar met een kleverig welriekend Vogt bezwangerd, Sommigen willen dat de Bladen, met Azyn ge-appliceerd, tegen 't Podagra en de Jicht zouden dienen. Wat het Hout aangaat, dit is zo wit niet als het Abeelen Hout, doch men stelt het, in 't gebruik, veelal gelyk met dat van den Ratelaar, voorgemeld, wordende hetzelve ook wel *Espenhout* getyteld. De dikke Bast werdt door de Ingezetenen van Siberie in plaats van Kurk gebruikt, op de Flesschen; doch is wat hard daar toe. Zy maaken hunne Schuiten van het Hout.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Zwarte Popelier.*

IV. *Populus Balsamifora.* Balsem-geevende.

(4) Popelier *met byna Hartvormige gekartelde Bladen.* Dee-

(4) *Populus* Foliis subcordatis denticulatis. *Hort. Cliff.* 460. ROYEN *Lugdbat.* 82. Populus Foliis cordatis crenatis, Basi nudis, Petiolis teretibus. WACHEND. *Ultr.* 294. Populus nigra Folio maximo &c. CATESB. *Car.* I. p. 34. T. 34. DUHAM. *Arbr.* II. p. 178. T. 38. f. 6. Populus Foliis ovatis acutis serratis. GMEL. *Sib.* I. Populus Foliis subcordatis &c. MILL. *Dict.* 7. Tacamahaca Foliis crenatis. MILL. *Dict.* App. TREW. *Ehret.* T. 46.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Balsem-Popelier.*

Deeze Soort is de *Karolinische Zwarte Popelier*, met zeer groote Bladen, wiens Knoppen een zeer welriekenden Balsem uitgeeven, van CATESBY, die deeze Boomen, zeer groot en hoog, aan de Rivieren boven de bewoonde deelen van Karolina, aangetroffen hadt, en uit het Zaad besloot, dat het Popelieren waren. Hy geeft alleenlyk de Afbeelding van een Takje met Bladen; doch de vermaarde TREW heeft, volgens de Aftekening van EHRET, zulk een Takje aan 't licht gebragt met de Mannelyke Bloemen, die in 't jaar 1748, in Engeland, getekend waren naar zulk een Boom, welke aldaar diestyds, eerst zonder en daarna wederom met de Bladen, bloeide. Voor eenige Jaaren werden zy uit Kanada in Vrankryk overgebragt, en verder, door eenige Liefhebbers, op 't Eiland Jersey aangefokt, die 'er van aan de laatste Koningin van Engeland, onder den naam van *Koninginne-Boom*, tot een Geschenk zonden. Sedert is deeze Boom niet alleen in de Kruidhoven van Engeland, maar ook in die van onze Provinciën, en elders, voortgeteeld, kunnende zeer wel de Winterkoude uitstaan van ons Klimaat.

De Bladen van deezen Boom zyn Hartvormig ovaal, van onderen wit, met eene naauwlyks zigtbaare Wolligheid, met naakte Aderen doorweven, en in de Oxels der Bladen zyn Harstdraagende eenigermaate gedoornde Stoppeltjes, zegt LINNÆUS. Het eerstgemelde, ten op-

zigt

zigt van de Bladen, heb ik hier ook waargenomen, en bevonden, dat de Oxels somtyds met een Terbenthynachtige, kleverige, zeer sterkruikende Stoffe gevuld zyn. Anderen schryven zulks aan de Knoppen, in 't vroege Voorjaar, toe. Uit den Stam van deezen Boom, dien men in Westindie *Zadelhout* noemde, zouden de Ingezetenen, door in denzelven te kappen, een Balsem bekomen, die aldaar hoog geschat werdt door de Geneeskundigen: doch, gelyk het zeer onwaarschynlyk is, dat een zelfde Boom eigen zoude zyn aan het brandend heete Klimaat van Nieuw Spanje en het Yskoude van Nieuw Vrankryk, zo meende ook de vermaarde TREW, dat men met recht kan twyfelen, of dit wel de regte Tacamahak-Boom zy.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Balsem-Popelier.*

De redenen, welken zyn Ed. voor die twyfeling hadt, zyn, dat men by de Autheuren een geheel anderen Boom voor den oirsprong van die Gom geboekstaafd vindt. POMET geeft 'er Bladeren als de Palm en roode Vrugten als onze Nooten of Pruimen aan; gelyk dezelve by WEINMANN ook voorkomt, en de Tacamahak-Boom van HERNANDEZ bragt kleine, rondachtige, Goudgeele Besfen aan de enden der Takken voort, met Zaad, naar Persiken-Pitten gelykende, bezwangerd; het welk in 't allerminste niet met een Popelier-Boom strookt. Wy moeten dan den oirsprong van deeze Gom, welke niet in Noord-Amerika, maar in de Westindiën valt, nog met BREYNIUS in

De Gom Tacamahak.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. in 't onzekere laaten. Men wil, dat dezelve een Terbenthyn zy, die uit den ingesneeden Bast vloeit, en, door de Zon ongelyk verhardende, verschillende Kleuren aanneemt, komende dus in Klonten voor, die half doorschynende, geel, wit en rood of groenachtig bont zyn, van eene sterke Aromatieke Reuk (*). Dezelve is uit Mexiko, en ook van 't Eiland Madagaskar, in Europa gebragt. Men maakt 'er inwendig weinig gebruik van, doch uitwendig is het een kragtig verwarmend, verdryvend, versterkend Middel, inzonderheid in Zalven of Pleisters gemengd zynde. Dus heeft menze tegen Maag- en Buikpyn, Opstyging of Dampen, als ook tegen de Lammigheid, zeer nuttig bevonden. Met den Pleister, die daar van den naam voert, op het kaal geschooren Hoofd gelegd, zou de Doofheid zyn genezen.

Siberische Balsem-Popelier. Tot deeze Soort wordt door LINNÆUS betrokken die Popelier, welken de Heer GMELIN aan de Rivieren van Siberie waarnam, en Popelier *met ovaale, spitse, gekartelde Bladen* noemde. Deeze blyft of laag of wordt een taamelyk Boom. In 't eerste geval is 't een Heester van vier of vyf Voeten hoogte, bedekkende ge-

(*) Een uitmuntende Soort is 'er, die men *Tacamahak in de Dop* (*Tacamahaque en coque*) noemt, van een zeer aangenaam welriekende Reuk, eenigszins naar dien van Lavendelbloemen en Ambergrys trekkende, zeer Kruiderig van Smaak; doch deeze komt weinig in de Winkelen voor. GEOFFR. *Mat. Med.* Tom. II. p. 570.

geheele Velden tusſchen Rivieren, Dan is de Stam dikwils knobbelig, ook zyn de Bladen naar de langte breeder. Anders wordt het een Boom, die den Stam Aſchgraauw heeft, de Takken geel, ſomtyds zeer knobbelig, ſomtyds glad, met geele, welriekende, lymerig vette Knoppen. De Bladen zyn glad, als uit twee wat ongelyke Kwabben ſamengegroeid, en rykelyk drie Duimen lang op anderhalf Duim breedte, met Steelen van een Duim. De Kleur is van boven donker, van onderen bleeker groen. Op de kant zynze gekarteld, en ook kleverig door de hier en daar aanhangende Lymerige Stoffe. Men vindt 'er eene Verſcheidenheid van, in de zelfde Velden, die als met groene Galnooten is bekleed. „ Uit de Knoppen van deezen „ Boom, die zeer Aromatiek zyn, in 't vroege „ Voorjaar vergaderd en op Koorn - Brandewyn „ gezet, deſtilleeren ſommige der Ingezetenen „ van Irkut, zo STELLER verhaalt, een „ Vogt, dat aangenaam om te drinken en zeer „ Pisdryvende is, wordende van hun in 't „ moeielyk Wateren, uit Wrattige overblyf- „ zels van Venuskwaalen ontſtaande, als me- „ de in het Scheurbuik, zeer heilzaam ge- „ acht."

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK.

Balſem-Popelier.

(5) Popelier *met Hartvormige Bladen, de jonge Bladen ruig hebbende.*

V. *Populus heterophylla.* Verſchilbladige.

Dee-

(5) *Populus* Foliis cordatis, Junioribus villoſis. *Syst. Nat.* XII.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Deeze voert den bynaam van Verſchilbladige, om dat ſommige Bladen Hartvormig, anderen rondachtig zyn, volgens den Heer CLAYTON, die dezelve *Groote Popelier met breede Bladeren* noemt. DU HAMEL geeft 'er den naam aan van Groote Virginiſche Popelier, met zeer groote Bladen, de Takken gepeesd en als vierkantig hebbende. De doorſnyding derzelven vertoont, zo ik thans aangemerkt vind, een Vyfhoekige Ster. Mooglyk zal hier ook die Popelier van den Utrechtſen Akademie-Tuin, welke de Bladſteeltjes aan de zyden plat heeft, behooren. De woonplaats van deeze Soort is in Virginie.

CARICA. Pompoenboom.

Den Geſlagtnaam van *Pompoenboom* gebruik ik, om dat de Vrugt by Pompoenen of Pepoenen vergeleeken wordt, en dezelve zal ten minſte zo eigen zyn als die van *Carica*, door LINNÆUS daar aangegeven, welke van ouds her en nog heden een naam der drooge Vygen, naar de plaats van derzelver afkomst, is.

De Kenmerken van dit Geſlagt zyn, dat de Mannetjes - Boom Trechterachtige Bloemen heeft, die in vyven geſneeden zyn, byna zonder Kelk,

XII. *Veg.* XIII. Populus Foliis cordatis, obſolete ſerratis. WACHEND. *Ultr.* Populus magna Virginiana &c. DU HAMEL *Arbr.* II. p. 178. T. 39. f. 9. Populus magna Foliis amplis &c. GRON. *Virg.* 194: 157.

Kelk, en tien Meeldraadjes in de Pyp der Bloem, beurtlings het eene korter, het andere langer. De Wyfjes-Boom heeft vyfbladige Bloemen in eene vyftandige Kelk, met vyf Stempels. De Vrugt is een Appel met één Holligheid en veele Zaaden. II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Twee Soorten komen in dit Geslagt voor, die beiden in de Indiën huisvesten, als volgt.

(1) Pompoenboom *met de Kwabben der Bladen uitgegulpt.* I. *Carica Papaya.* Papaja-Boom.

Dit Gewas is thans zo wel in Oost- als in Westindie bekend, by den naam van *Papaja-*Boom, en heeft zo zeer geen Inlandsche naamen, 't welk, gepaard met het Berigt der Indiaanen, RUMPHIUS deedt denken, dat het door de Portugeezen uit Amerika op de Molukkes overgebragt zy. Hy beschryft dien Boom, niettemin, zeer omstandig, en geeft zo wel Afbeeldingen van het Wyfje en Mannetje, als van de Wilde Papaja-Boomen. Even zo geeft MERIAN 'er ook drie Afbeeldingen van,

(1) *Carica* Foliorum lobis sinuatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1127. p. 658. *Hort. Cliff.* 461. *Fl. Zeyl.* 365. ROYEN *Lugdbat.* 225. Carica Fronde comosâ &c. BROWN. *Jam.* 360. Arbor Platani folio, Fructu Peponis &c. C. B. *Pin.* 131. MER. *Sur.* T. 40 & 62, 64. Ficus arbor utiusque Indiæ. PLUK. *Alm.* 145. T. 278. f. 1. Papaya-Maram. *Hort. Mal.* I. p. 23. T. 13. f. 1. Papaya. EHR. T. 13. f. 1. TREW. *Ehret.* T. 7. RUMPH. *Amb.* I. T. 50, 51. HUGH. *Barb.* 181. T. 14, 15. BURM. *Fl. Ind.* p. 315. l. 215.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Papaja-Boom.*

van, met Rupſen en Torren daarop vallende; en de Heer EHRET heeft ten naauwkeurigſte de Bloemen geſchetst, die door TREW aan 't licht gebragt zyn. Men hadt ook reeds Afbeeldingen daar van gevoegd in de vermeerdering van DODONÉUS Kruidboek, onder den Portugeeſchen naam *Mamoera*, om dat de Vrugten ſomtyds naar Vrouwen Borſten gelyken, gebruikt, en deeze Afbeeldingen ontleend van CLUSUS, die dezelven naar Tekeningen gekopieerd hadt (*), zyn zeer gebrekkelyk nagebootst door WEINMANN, met verklaaring, als of het Mannetje van dit Gewas Katten droeg (†).

Het wordt een aanzienlyke Boom, met eenen regten Stam, byna als een Palmboom opſchietende, en aan den Top alleenlyk gekroond met Bladſteelen van ruim drie Voeten lang, die op 't end Bladen hebben, van eene zeer fraaije Vingerswyze of gepalmde en ſierlyk aan de kanten uitgeſneedene figuur; nagenoeg als de Bladen van den Platanus. De Stam is zeer Spongieus, hebbende binnen een Houtachtigen Bast, van een Vinger dikte, Merg als een Koolſtruik, en in 't midden, in plaats van Hart, een groote Holte. Men gebruiktze, overlangs door midden gezaagd zynde, tot Geuten aan de Huizen te Suriname; doch deeze vergaan ſchielyk of worden

(*) Vide ejus *Cur. poſter.* Quarto, p. 79, 80.

(†) Papaya Arbor ſ. Mammei fructus, cum Flore ſeu Julis. Pl. N. 797.

den lek. De Kleur der Bladen is van boven groen, van onderen wit. De Stam geeft, waar hy ook gekwetst worde, een Melkachtig Sap uit, dat niet ſcherp maar bitterachtig is, komende hetzelfde ook uit de Steelen en Bladeren. De Wortels hebben een Radysachtigen Reuk en Smaak. II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Papaja-Boom.*

De Vrugtmaaking aangaande, geeft het Mannetje uit het bovenſte groene gedeelte van den Stam, tusſchen de Bladeren, Trosſen van Bloemen, veel naar die der Syringen gelykende, zynde van buiten wit, van binnen vol geele Knopjes, en van een lieffelyken, doch flaauwen, Lelie-Reuk. Op deeze Bloemen volgt niets, maar het Wyfje draagt Bloemen, als gemeld is, die eenen Stamper en Vrugtbeginzel hebben, zonder Meeldraadjes; hoewel 'er ook enkelde Bloemen op hetzelve voorkomen, van beiderley Sexe, door den Heer EHRET allereerst waargenomen. Hier van, nu, komen de Vrugten, wier gedaante in 't algemeen wel Pompoenachtig, dat is dikker dan de gewoone en byna als de Kantaloup-Meloenen, doch ſomtyds ook ſchier Komkommerachtig is. Niet minder verſchillen deeze Vrugten in grootte, vallende de besten omtrent zo groot als onze Meloenen. De Kleur is in 't eerst, als zy klein zyn, groen; dan wit, en op 't laatst wordenze geel of Oranjekleurig.

Deeze maken eigentlyk de nuttigheid van den Boom uit, te grooter, om dat hy alle Maanden nieu- De Vrugten.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Papaja-Boom.*

nieuwe Vrugten geeft. Men kan dezelven, even als een Meloen, aan Riemen ſnyden; dan ſmaakt het Vleeſch, dat Goudgeel is, zeer lekker: onryp zynde, loopt 'er in 't ſnyden Melk uit, en, wanneer men dan de Stukken kookt, ſmaaken die als de beste Raapen. In dit laatſte geval zyn zy veel voedzaamer dan ryp zynde, als wanneer menze meest tot verfriſching en verſnapering eet: want zy verſterken de Maag en verwekken appetyt. Het binnenſte is ten deele hol, ten deele gevuld met zwarte, langwerpige, gladde Korrels, gelyk Peonie-Zaad. De Smaak is laf zoet, vermengd met een geile Reuk, doch de Korrels hebben geen gebruik, dan tot zaaijen, wanneer 'er zo wel Mannetjes als Wyfjes uit voortkomen, die ſomtyds met de Wortelen onder elkander geſtrengeld groeijen; gelyk RUMPHIUS 'er twee op Ambon, in een oude Muur, gevonden hadt. Dat 'er van deeze Soort ook ſommigen zyn, die zo wel Mannelyke Bloemen als Vrugten draagen, ſchynt uit de beſchryving van MARCGRAAF geloofbaar.

II. *Carica Poſopoſa.* Poſopoſo-Boom.

(2) Pompoenboom *met de Kwabben der Bladen onverdeeld.* Dee-

(2) *Carica* Foliorum lobis integris. *Hort. Cliff.* 462. ROYEN *Lugdbat.* 225. Carica ſylveſtris minor &c. BROWN. *Jam.* 360. Papaya ramoſa Fructu Pyriformi. FEUILL. *Per.* III. p. 52. T. 39. f. 1. Ficus arbor Papajæ ſylveſtris &c. PLUK. *Alm.* 146. T. 278. f. 2? Platani Folio arbor Poſopoſo Phil. PET. *Gaz.* 68. T. 43. f. 27.

Deeze schynt die te zyn, waar van ROCHEFORT de Afbeelding geeft, onder den naam van *Papayer*, terwyl hy den voorgaanden, wegens de uitmuntendheid, *Papayer franc* noemt. Het is een Boom van vyftien tot twintig Voeten hoog, met een dergelyken Stam en Bladsteelen, maar de Bladen zyn slegts driepuntig of liever driekwabbig, als Vygebooms-Bladen en de Vrugten van grootte als Kwee-Peeren of als een kleine Vuist. Het schynt ook die te zyn, welken PETIVER, als van de Philippynsche Eilanden afkomstig, *Pòsopòso*-Boom met Platanus-Bladen tytelt. Die van Pater FEUILLÉE, welke hier aangehaald wordt, in een Tuin te Lima in Peru gevonden, verschilde voornaamelyk van de anderen, door getakt te zyn. Zy verhief zig tot de hoogte van omtrent twintig Voeten. Haar Stam hadt by de agt Duimen middellyn, met eene graauwe oneffene Schors. De Bladen, als een Waaijer uitgespreid, verschilden weinig van die der andere Soort, uitgenomen dat derzelver negen Snippers weinig of geen Onderdeelingen hadden. De Bloemen waren Roozekleur, in vyven verdeeld: de Vrugten, die 'er op volgden, hadden de gedaante van een Peer, doch waren ongelyk van grootte. De door hem afgebeelde was agt Duimen lang, vierdhalf Duim dik, geel van buiten zo wel als het Vleesch, dat zoetachtig was van Smaak, hebbende in 't middelpunt veele Eyvormige Zaaden.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Posoposo-Boom.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

SCHINUS. Heilboom.

De Bloemen der Mannetjes- en Wyfjes-Boomen, in dit Geslagt, komen ten opzigt van de Kelk, die in vyven gedeeld is, met vyf Bloemblaadjes, overeen. De eersten hebben tien Meeldraadjes: de anderen een Vrugtbeginzel, dat eene driezaadige Bezie wordt.

Twee Soorten bevat dit Geslagt, beiden in Amerika huisvestende.

I. *Schinus Molle.* Gekartelde.

(1) Heilboom *met gevinde Bladen, de Vinblaadjes getand, het oneffene zeer lang; de Bladsteelen effen.*

Dit Gewas wordt in Peru zo waardig gehouden, dat de Indiaanen het op sommige plaatsen aan hunne Afgoden toewyden, en daarom geef ik den naam van *Heilboom* aan dit Geslagt. *Schinos* is de Grieksche naam van den Mastikboom. Zy noemen deeze Soort *Mulli* of *Molle*, en daar van komen zo wel Groote als Kleine Boomen voor, in Peru, die Bladen als beschreeven is hebben, en, wegens de Gestalte, *Peruviaansche Mastikboom* van C. BAUHINUS ge-

(1) *Schinus* Foliis pinnatis, Foliolis serratis impari longissimo, Petiolo æquali. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1130. p. 658. *Veg.* XIII. p. 747. *Hort. Cliff.* 483. Lentiscus Peruviana. C. B. *Pin.* 399. Lentiscus Africana. SEB. *Kab.* II. p. 7. T. 5. f. 5. Molle. CLUS. *Cur. post.* 95. *ad Monard.* p. 322. TOURNF. *Inst.* App. 661. DOD. *Kruidb.* p. 1364.

genoemd zyn. Die Bladen hebben den Reuk van Venkel en het Afkookzel van de Schors deezes Booms is tegen de Pyn en Zwelling der Beenen, tot Stooving, in gebruik. Van de Takjes maaken zy Tandeſtookers, en van de Vrugten, dat Besſen zyn, zekeren Drank als Bier of Wyn, ook Azyn en Honig, naar de manier van kooken. De Gom, die zo wit als Manna is, in Melk geſmolten, zou door betting de duiſterheid der Oogen wegneemen, enz.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Heilboom.*

Te Mechelen hadt CLUSIUS, in de Tuin van zeker Heer, twee Boompjes van deezen aart gezien, die uit Zaad aldaar geſprooten waren, en op 't derde Jaar ſtierven, van welken hy een Takje afbeeldt, met een Vrugt-Tros, welke hem uit Spanje toegezonden was, daar nevens. Een dergelyk Takje heeft SEBA in Afbeelding gebragt, vergelykende de Bladen by die van 't gewoone Varen-Kruid, doch het Gewas *Lentiscus Africana* noemende, waarſchynlyk, om dat hy hetzelve uit Afrika of van de Kaap der Goede Hope gekreegen hadt. Immers de Heer N. L. BURMANNUS heeft ook hetzelve onder de Kaapſche Gewasſen opgetekend (*).

Noch SEBA, noch CLUSIUS, hadden de Bloemen van deezen Boom gezien, maar volgens

(*) *In Prodromo Floræ Capenſis* ad calcem *Floræ Indicæ*; ubi & Schini ſpecies, quam *Indica* cognominavit, p. 315 l. 215. proſtat.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Heilboom.*

gens andere Autheuren, zegt de laatste, zouden dezelven klein zyn, aan die van den Wyngaard niet ongelyk. De vermaarde TOURNEFORT merkt aan, dat de Bloem Roosachtig is, en dat haare Stámper een Besie wordt, naar een Peperkorrel gelykende. Dit kan zeer wel waargenomen zyn (*): want in Italie aart dit Gewas zodanig, dat men het, in korte Jaaren, te Rome, de hoogte van een Peereboom heeft zien bereiken. Omstandiger kan men de kragten van deezen Peruviaanschen Mastikboom opgevyzeld vinden, in de vermeerderde Nederduitsche Uitgaave van 't Werk van DODONÉUS, alwaar, behalve het gezegde Takje, nog een ander vertoond wordt, 't welk CLUSIUS naderhand afgebeeld heeft, hebbende in 't jaar 1596 zodanige Takjes, met onrype Vrugten, van Sevilie gekreegen. 't Is blykbaar, hoe zyn denkbeeld was, dat door den Ouderdom des Booms de Bladen zodanig veranderen zouden, dat zy geheel ongekarteld waren en smaller, zonder dat lange Vederachtige oneffen Blad aan 't end; doch waarschynlyker zullen die Takjes geweest zyn van de volgende of een andere Soort.

II. *Schinus Areira.* Ongekartelde.

(2) Heilboom *met gevinde Bladen, de Vinblad-*

(*) *Fæmina etiam Stamina gerit, sed sterilia:* zegt LINNÆUS.

(2) *Schinus* Foliis pinnatis, Foliolis integerrimis æqualibus, Petiolo æquali. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Molle Foliis non serratis. FEUILL. *Per.* III. p. 43. T. 30.

blaadjes geheel ongekarteld eu even groot; de Bladsteelen effen.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Heilboom.*

Pater FEUILLÉE heeft deeze Soort van Molle in Peru in een zeer droogen Zandgrond, daar het nooit regent, op zeventien Graaden Zuider Breedte, groeijende gevonden. Hy geeft 'er een zeer fraaije Afbeelding van, en zegt dat het Gewas in geenerley opzigt, dan wat de Bladen, als gezegd is, betreft, van den gedagten Peruviaanschen Mastikboom verschille. De Heer ALSTROEMER heeft de Vrugtmaaking eveneens als in dezelve bevonden. Het groeit ook in Brasil. Het een of andere mag wel dat Gewas zyn, waar van de Indiaanen, naar 't Zuid-end van Amerika, de Besfen in een Kuil doen, dezelven daar in laaten gisten, en dan zig vrolyk maaken met dien Drank. Misschien zal hetzelve, wegens zyne heilzaame kragten, uit Amerika aan de Kaap overgebragt en aldaar vermenigvuldigd zyn. De Heer N. L. BURMANNUS stelt een Soort van dit Geslagt uit Indie voor, welke de Bladsteeltjes gewiekt en eenigermaate Geutachtig heeft (*).

CORIARIA. Lederboom.

De Bloemen zyn in dit Geslagt vyfbladig met een

(*) Schinus (*Indica*) Foliis pinnatis, Foliolis serratis impari æquali, Petiolis alatis subcanaliculatis. *Flor. Ind.* uts.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

een vyfbladigen Kelk, naar welken de Bloemkrans zeer gelykt en 'er mede ſamengevoegd is. Het Mannetje heeft tien Meeldraadjes, met de Knopjes in tweeën gedeeld: het Wyfje vyf Stylen, en de Vrugt beſtaat uit vyf Zaaden, met Bezieachtig Sappige Bloembladen gedekt.

Twee Soorten komen in hetzelve voor, waar van de eerſte in Europa, de andere in Amerika huisvest.

I. *Coriaria Myrtifolia.* Europiſche.

(1) Lederboom *met langwerpig ovaale Bladen.*

Dit Gewas groeit tot de hoogte van een Menſch, en wordt een Boompje dat den Stam een Duim dik, brooſch en hol heeft als de Vlier. De Schors is grysachtig en gevlakt, waar onder een roodachtige Bast, die zekere Knobbels maakt, daar de Takken uit voortkomen, welke taay en buigzaam zyn. Aan dezelven groeijen de Bladen by paaren, even als die van de breedbladige Myrten, doch een weinig grooter, vol van Aderen, en aan de eene

(1) *Coriaria* Foliis ovato-oblongis *Syst. Nat.* XII. Gen. 1129. p. 658. *Hort. Ups.* 299. SAUV. *Monsp.* 151. GOUAN *Monsp.* 508. Coriaria. *Hort. Cliff.* 462. ROYEN *Lugdbat.* 222. Rhus Myrtifolia Monspeliaca. C. B. *Pin.* 414. *Angl. Hort.* 64. T. 20. f. 1. Rhus Plinii Myrtifolia Monſpelienſium. LOB. *Ic.* II. p. 98. WEINM. *Herb.* Pl. N. 864. *Plant. de Lyons.* Tom. I. p. 92. Coriaria hermaphroditica. TURR. *Farſet.* 13.

eene zyde roodachtig. De Bloemen zyn paarsch, en komen als by Aairen aan 't end der Takken voort. De Vrugt is zwart, aan een dun Staartje gehecht en als gefronseld, een weinig plat en van een gescheiden door vier kleine Aderen. Zy heeft eenige scherpheid, en bevat een Zaad, dat wit is en gefronseld, naar Druivenkorrels gelykende. Het komt op de Velden omstreeks Montpellier, in zwaare vette Aarde, voort.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Lederboom.*

Uit de beschryving der Planten, die omstreeks Lyons groeijen, is deeze zelfde beschryving van dit Gewas, doch zeer gebrekkelyk, in 't Kruidboek van WEINMANN, benevens de Afbeelding ontleend, met byvoeging van den Hoogduitschen naam *Gerberbaum*, dat is Leertouwers-Boom. Mooglyk zal die naam uit hoofde van het Latynsch woord *Rhus*, 't welk Sumach betekent, waar van de Bladen tot de Lederbereiding dienen, daar aan gegeven zyn. Een tweeslagtigheid is daar in opgemerkt, doch het Wyfje heeft, volgens sommigen, onvrugtbaare Meelknopjes.

(2) Lederboom *met Hartvormig-ovaale ongesteelde Bladen.*]

II. *Coriaria Ruscifolia.* Amerikaansche.]

Deeze Soort is veel grooter van Gewas dan de

(2) *Coriaria* Foliis cordato-ovatis sessilibus. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Coriaria Ruscifolia vulgo Deu. FEUILL. *Peruv.* III. p. 17. T. 12.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Lederboom.*

de voorgaande, Pater FEUILLÉE geeft 'er den nevensgaanden naam aan, zeggende dat men het in Chili, alwaar het by een Rivier op zevenendertig Graaden Zuider Breedte groeide, *Deu* noemt. Het wordt een Boom van drie „ of vier Vademen hoogte, den Stam zo dik „ als een Mensch hebbende, welke zig van „ om laag af in Twygen verdeelt, die gesmal- „ deeld zyn in Takken, en deeze komen al- „ tyd uit de Oxels der Bladen voort. Aan de „ Takken groeijen de Bladen altoos by paaren, „ twee en twee, doch by drieën aan de Twy- „ gen of dikkere Takken; welke laatsten drie- „ hoekswyze geschikt zyn, omvattende den „ Tak met hunnen Grondsteun. Zy gelyken „ altemaal zeer naar die van de *Ruscus* of Stee- „ kende Palm, maar zyn veel grooter, als an- „ derhalf Duim langte hebbende op een Duim „ breedte. Overlangs zyn zy geaderd, en dee- „ ze Aders geeven aan de zyden kleine Ader- „ tjes uit. De Kleur der Bladen is wederzyds „ bly-groen. Uit de Oxels van dezelven komt „ hier en daar een Takje en dikwils, inzonder- „ heid aan de enden der Takken, een Bloem- „ Aair voort, die tot vyf Duimen langte heeft, „ en beladen is met Bloempjes, welke eenigs- „ zins naar die van de Myrtebladige Rhus van „ Montpellier gelyken. De Chiliaanen bedie- „ nen zig van dit Boomgewas om zwart te „ verwen."

De Twaalf en Veelmannigen van deeze Klas-

ſe leveren geen Boomen uit, maar onder de Enkelbroederigen komt voor, het Geſlagt van

JUNIPERUS, Geneverboom.

De Kenmerken der Vrugtmaaking zyn in hetzelve vry duiſter. De *Mannetjes* hebben Kegelvormige Katjes, beſtaande uit een gemeen Spilletje, waar aan drie Bloemen tegen elkander over, drievoudig geplaatst zyn, en de tiende maakt het einde van het Katje uit. Ieder Bloem heeft tot haar Grondſteun een kort breed Schubbetje, zittende op een Voetje dat aan het Spilletje gehecht is. Geen Bloemblaadjes hebben 'er plaats, maar in het uiterſte Bloempje drie Elsvormige Meeldraadjes, van onderen tot één Lighaam ſamengegroeid. De Meelknopjes, in dit Bloempje onderſcheidelyk, zyn in de zydelingſen aan de Kelkſchubbetjes aangegroeid. De *Wyfjes* hebben een Kelk in drieën gedeeld en drie ſpitſe blyvende Bloemblaadjes, ſamengegroeid met het Vrugtbeginzel, dat drie Stylen en enkelde Stempels heeft. De Vrugt is een rondachtige Vleezige Bezie, van onderen drie Knobbeltjes, uit de Kelk geſprooten, hebbende; van boven met drie Puntjes, dat de Bloemblaadjes geweest zyn, gekroond. Ieder Bezie bevat drie langwerpige Zaadkorrels.

Dus naauwkeurig heeft onze Ridder de Teeldeelen nagegaan en beſchreeven in de Geneverboomen, van welken men dezelven gebrekkelyk

Ll 5 vindt

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

vindt voorgesteld door den beroemden TOURNEFORT, die om geen Wyfjes-Bloemen in deeze Plantgewassen gedagt, en dezelven onder die Boomen geplaatst heeft, waar de Katvormige Bloem op denzelfden Stam van eene weeke Vrugt is afgezonderd; terwyl het ondertusschen zeker is, dat de Mannetjes en Wyfjes-Bloemen op onderscheidene Planten voortkomen.

Tien Soorten bevat dit Geslagt, welke altemaal hier beschreeven moeten worden, als volgt.

I. *Juniperus communis.* Gemeene.

(1) Geneverboom *met drievoudige uitgespreide gespitste Blaadjes, die langer dan de Bezie zyn.*

Deeze Soort maakt den alom bekenden *Geneverboom* uit, die in de middelste niet alleen, maar ook in de Noordelyke deelen van Europa, en in Siberie, gemeen is. Hy ontbreekt ook niet in de Zuidelyke deelen. Men geeft 'er, in Italie, agtervolgens den Latynschen naam *Juniperus*, dien van *Ginepro*, in Spanje dien van

(1) *Juniperus* Foliis ternis patentibus mucronatis, Baccâ longioribus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1134. p. 660. *Veg.* XIII. p. 749. Juniperus Foliis patentibus. *Hort. Cliff.* 465. *Fl. Suec.* 824: 915. *Mat. Med.* 465. HALL. *Helv.* 146. GMEL. *Sib.* I. p. 182. binerviis. SAUV. *Monsp.* Juniperus vulgaris fruticosa. C. B. *Pin.* 488. *β.* Juniperus vulgaris arbor. C. B. *Pin.* 488. *γ.* Juniperus minor montana. C. B. *Pin.* 489. Omnes. TOURNF. *Inst.* 588, 589. DOD. *Pempt.* 851. DOD. *Kruidb.* 1332.

van *Enebro*, *Ginebre* en *Zimbro*, aan; noemende hem In Vrankryk *Genievre*, in Engeland *Juniper-Tree*. De Hoogduitsche naam is *Wacholder*, de Sweedsche *Enbuske*, de Laplandsche *Gaskes*. Onder ons Landvolk, op de Veluw en in 't Sticht, daar men dit Gewas op veele plaatsen aantreft, wordt het ook wel *Vrakelbessen* en *Dammeren-Hout* getyteld. II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Geneverboom.*

By de Autheuren wordt van een laagen of Heesterachtigen en van een Boomachtigen of hoogen Geneverboom, als twee verschillende Soorten uitmaakende, gesproken: doch het schynt, dat dit verschil slegts uit de Groeyplaats ontstaa. In Lapland geeft hy uit den Wortel veele verspreide Twygen, die byna langs den Grond kruipen, zonder een Boomachtigen Stam; doch op veele plaatsen van Sweeden wordt het een groote Boom, zegt onze Ridder, die somtyds de Gestalte van den Cypresseboom met een getopte Kroon, aanneemt. De Heesterachtige, zegt de Heer HALLER, komt in Switzerland meest voor in Steenachtige Landstreeken; de Boomachtige in Hoven en Bosschen, en is aldaar taamelyk gemeen. Men vondt 'er een geheele Laan van op zekere Hofstede. In Spanje, tusschen Segovie en Madrit, worden het zo groote Boomen, dat het Landvolk daar van Stylen en Balken tot den Huisbouw vervaardigt, zegt CLUSIUS: weshalve PLINIUS niet ten onregte geschreeven heeft, dat in Spanje de Geneverboom eene by-

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Geneverboom.*

byſtere grootte krygt. In Siberie komt de Heeſterachtige byna overal, zegt de Heer GMELIN, zo de plaatſen niet al te open zyn, voor; terwyl men 'er in Rusland dikwils taamelyk hooge Boomen, tot Planken bekwaam, van heeft.

De Geſtalte is derhalve zeer verſchillende. De Heeſterachtige, van eens Mans langte en laager, heeft den Stam zelden regt, meest boggig en ruuw, geevende veele Takken uit: de Boomachtige is regter van Stam, doch heeft ook een ruuwe Schors. In beiden zyn de Bla- „ den (zo de Heer HALLER aantekent), wel „ enkeld, maar met beurtlingſe en onvolmaak- „ te Kransjes, in drievoudige rang, de Takken „ omringende, met taamelyk ſterke punten, de „ randen ſamengetrokken hebbende, zo dat het „ onderſte blaauwachtige deel hol zy." BOERHAAVE merkt aan, dat hun Loof uit platte ſpitſe Blaadjes beſtaat, die by drieën in de omtrek der Takjes op zulk een manier beurtlings geplaatst zyn, dat, wanneer men den top van het Takje naar zyn Oog keert, zy by zesſen ſchynen te ſtaan. Het geheele Gewas, en inzonderheid het Hout, heeft een byzonderen, Aromatieken, Geur. Van de Bloemen heb ik geſproken. CORDUS hadt reeds gezien, 't welk CAMERARIUS nog nader bevestigd heeft, dat dit Gewas op den eenen Stam Vrugten, op den anderen Bloemen draagt, zo de Heer HALLER aanmerkt, die 'er byvoegt, dat de Besſen ſlegts in het tweede Jaar blaauw worden.

Dit

Dit vind ik nader verklaard door Doktor MAPPUS, die 'er dus van ſpreekt. „ De kleine „ groene Besſen, in Juny uitſpruitende, krygen „ in 't volgende Jaar eerst haare blaauwe Kleur, „ en worden met het aankomen van de Herfst „ ryp; terwyl 'er nog ouder aan den Boom „ zyn: zo dat men niet zelden Vrugten van „ driederley Jaaren en grootte te gelyk aan den „ Boom vindt" (*). II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

De Genever-Besſen. De Genever-Besſen maaken inzonderheid deezen Boom berucht. Men heeftze in 't Griekſch *Arkeuthis* genoemd, en deezen naam zelfs toegepast op het Gewas, dat zulke Besſen draagt. Behalve dien van *Wacholder-Beeren*, geeven 'er de Duitſchers ook den naam van *Krametbeeren* aan, en hierom misſchien noemt men de Lyſters, die dezelven eeten, Kramsvogelen. Van deeze Besſen, die in de Winkels by den naam van *Baccæ Juniperi* bekend zyn, wordt een Conſerf gemaakt als die van Vlier, welke, wegens haare uitmuntende hoedanigheden, de *Theriaak der Duitſcheren* genoemd wordt. Zy is verwarmende, de Maag verſterkende, en de Waterloozing voortzettende, inzonderheid, wanneer zy, met den Geest van Geneverbesſen tot een Elixer gemengd, wordt ingenomen. Van het gebruik of misbruik van deezen Geest, gemeenlyk, 't zy meerder, 't zy minder met dien van

(*) MAPP. *Hiſt. Plant. Alſatic.* Argent. 1742. p. 158.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. Geneverboom.

van Koorn-Brandewyn gemengd zynde, onder den naam van *Jenever* bekend (*), noch ook van het gebruik der Geneverbesſen by de Duitſchers in de Keuken, om de Spyzen een Geur te geeven; (weshalve ſommigen die de *Specery der Duitſcheren* noemen,) zal ik hier, om dat dezelve zo zeer niet naar onzen Smaak is en veel te kort ſchiet by de Oostindiſche Speceryën, niet ſpreeken. In Duitſchland, Vrankryk, Sweeden en elders, wordt 'er, door Gisting, Bier of Wyn van gemaakt, welke zeer kragtig is.

Genever-Olie.

De voornaamſte kragt van deeze Besſen zit in de Olie, daar van gedeſtilleerd, en zeer bekend onder den naam van *Genever-Olie*, die ongemeen heet en ſcherp is: zo dat menze niet dan met Suiker gemengd, of in zuivere Geest geſmolten, en dan nog by weinig Druppelen teffens, gebruiken kan. Inwendig heeft men dus een uitmuntend Pisdryvend, afzettend en Windbreekend Middel, doch men moet hetzelve niet dan met voorzigtigheid ingeeven. In ſommige Menſchen is zelfs het gebruik der enkele Geneverbesſen, of van derzelver Conſerf, niet veilig; wegens de ſcherpheid, welke zy in het Water en de andere Vogten veroirzaaken; geevende altoos, even als de Terbenthyn, aan de

(*) Het ſtooken van Jenever, uit Besſen met Koorn gegist, zou door J. BAPTISTA, Zoon van HENRIK den IV., uitgevonden zyn. *Eph. Nat. Cur.* Cent. IV. *Obs.* 199. HALL. *Helv.* 147.

de Pis een Violen-Reuk. Uitwendig, in Zalven en Linimenten, is het gebruik van deeze Olie zo onveilig niet, en de Besſen dienen tot een Rookmiddel. Zy komen in veele Elixers en zogenaamde Tegengiften.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Het Hout van den Geneverboom heeft een niet minder Aromatieken Geur, die zig, wanneer men 't zelve brandt, duidelyk openbaart. Ook worden 'er, in Zweetdranken, byna de zelfde kragten als het Pokhout heeft, aan toegeſchreeven. Het geeft, door Deſtillatie, insgelyks een geele, Aromatieke Olie uit, en door de Retort een zwarte dikke Olie als Teer, welke uitwendig, even als die op dergelyke manier, of door enkele branding, uit Cederen-Hout gehaald wordt, tegen de Ruidigheid en Schurft, zo van Menſchen als van 't Vee, kan dienen. Voorts is dit Hout, gelyk gemeld is, tot Werkhout gantſch niet onbekwaam.

Het Hout.

Behalve de gewoone Heeſterachtige en de Groote Geneverboom, is tot deeze Soort nog eene t'huis gebragt, die de *Kleine Berg-Genever*, met breeder Bladen en langer Vrugten, door BAUHINUS getyteld werdt. De Heer HALLER vondt dezelve, in Switzerland, niet dan op de Alpen, zo in de hoogte als in de laagte. RAY merkt aan, dat zy op de hoogſte Bergen, in de Noordelyke deelen van Engeland, groeit. Men vindt daar van ook, in Sweeden, zo het Mannetje als het Wyfje.

De Berg-Genever.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Geneverboom.*

je. PLUKENETIUS spreekt van een Swabische of Poolsche Berg-Genever, die gemeen zou zyn op de Heijen van Nederland. De Heer HALLER vondt, zo wel als LINNÆUS, geen genoegzaam verschil tusschen deezen Alpischen en den Gemeenen-Geneverboom, om daar van een byzondere Soort te maaken. Zy wordt omtrent een Elle hoog en legt met de Takken meest op den Grond, hebbende een zo sterken Reuk, dat het Engelsch Landvolk haar ook wel Savelboom noemt.

II. *Juniperus Oxycedrus.* Cederachtige.

(2) Geneverboom *met drievoudige uitgespreide gespitste Blaadjes, die korter dan de Bessen zyn.*

Deeze, by CLUSIUS *Oxycedrus* genaamd, wegens de Stekeligheid der Bladen, verschilt weinig van den Gemeenen Geneverboom, dan daarin, dat de Bessen zo groot als Hazelnooten zyn. Ik vindze, echter, in zyne Afbeelding, niet korter dan de Bessen; ja hy zegt 'er zelfs van, dat zy een weinig langer dan in de Gemeene Geneverboom zyn, scherp, en met

(2) *Juniperus* Foliis ternatis, patentibus, Baccâ brevioribus. GOUAN. *Monsp.* 509. Juniperus Foliis quaternis patentibus subulatis mucronatis. SAUV. *Act. Monsp.* 1743. Juniperus Fol. quaternis subulatis pungentibus. ROYEN *Lugdbat.* 90. trinerviis. SAUV. *Monsp.* 169. Juniperus major Baccâ rufescente. C. B. *Pin.* 489. Oxycedrus. CLUS. *Hist.* I. p. 39. *Rar.* p. 102. TOURNF. *Inst.* 589. DOD. *Pempt.* 853. DOD. *Kruidb.* 1335.

met haar drieën by malkander groeijende. Sommigen hebben 'er vier by elkander waargenomen. De Groeyplaats is in de meefte Landftreeken van Spanje en Languedok, die eenen Steenachtigen Grond hebben.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK.

Genever-boom.

Het is een Gewas, dat veel naar den Geneverboom gelykt, en fomtyds ook groote Boomen uitlevert, met Stammen zo dik als een Man om zyn Middel, waar van het Hout, even als dat der Geneverboomen, daar zy onder vermengd groeijen, tot de Timmeragie gebezigd wordt. Hier uit kan men begrypen, waarom BAUHINUS deezen *Groote Geneverboom met rosachtige Besfen*, tytelt. De Vrugten, naamelyk, eerst groen, dan geelachtig, worden eindelyk, ryp zynde, rood, en hebben dan fomtyds de grootte van een Hazelnoot, zynde bezet met zekere Schubbige Knobbeltjes, en bevattende drie of vier ongelyke Pitten, grooter dan die der Geneverboomen, van binnen met een wit Merg.

De Gom-Harst Sandarack genaamd.

In eigenfchappen komt hy ook veel met de anderen overeen. Men krygt van deezen, zo wel als van de Gemeene Geneverboomen, of ook van eenige der volgende Soorten, de vermaarde Gom-Harst, *Sandarack* genaamd, welke, in de Zuidelyke deelen van Europa, van zelf of door Infnydingen, uit de Schors vloeit. De gedagte naam is van de Arabieren afkomftig: men noemtze anders Gom of Harst van den Geneverboom, en ook wel *Vernix*, om dat zy

Mm veel

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Geneverboom.*

veel tot Vernisſen gebruikt wordt, in Lyn-, Terbenthyn- of Lavendel-Olie ontdaan zynde. Men plagtze ook wel *Schryf-Vernis* te noemen, dewyl men het Poeijer daar van tot het beſtryken van Schryfpapier gebruikte, op dat de Letters zig fraaijer daar op vertoonen zouden. Het is een drooge, doorſchynende, bleekgeele of Citroenkleurige Gom-Harst, in dergelyke Greinen als de Maſtik ons uit Barbarye over Marſeille toegebragt wordende; die, als menze in brand ſteekt, een aangenaamen Geur heeft, niet ſmeltende in Water, maar in Olie of Geest. Byna de zelfde kragten in de Geneeskunde, als de Maſtik heeft, worden 'er aan toegeſchreeven.

III. *Juniperus Thurifera.* Spaanſche.

(3) Geneverboom *met viervoudig op elkander leggende ſpitſe Bladen.*

Waarom deeze in 't byzonder den bynaam van *Wierookdraagende* voere, terwyl ik 'er geene beſchryving van vind, is my duiſter. De *hooge Spaanſche Ceder*, met een zeer groote zwarte Vrugt, dien TOURNEFORT waarſchynlyk op zynen Kruidkundigen Togt in Spanje zal waargenomen hebben, is hier t'huis gebragt.

(4) Ge-

(3) *Juniperus* Foliis quadrifariam imbricatis acutis. ROYEN *Lugdbat.* 90. Cedrus Hispanica procerior, Fructu maximo nigro. TOURNEF. *Inſt.* 588.

(4) Geneverboom *met drievoudige, overal op elkander leggende, ovaale ſtompe Bladen.* II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

IV. *Juniperus Lycia.* Franſche.

In de aanhaalingen ſchynt hier een misſlag te zyn: want de Boom, die de Wierook uitlevert, groeit zekerlyk niet in Vrankryk noch in Siberie, alwaar LINNÆUS de woonplaats ſtelt van deeze Soort. Ik noemze, eenvoudiglyk, de *Franſche*, offchoon het tevens wel de Ceder van Phenicie zyn mogt van PLINIUS en THEOPHRASTUS. Volgens GRONOVIUS is het de *Oxycedrus van Lycie*, by DODONÉUS afgebeeld, die in Loof zo zeer naar den Savelboom gelykt, dat LOBEL 'er den naam aan geeft van *Sabina major* en *Oxycedrus* met Cypresſebladen, by Montpellier groeijende. Men vindtze *Middelſlag-Ceder*, met Cypresſebladen en groote Besſen, by BAUHINUS getyteld.

De Heer GMELIN vondt een geheelen keten van Bergen en Steenrotſen, aan de Irtis-Rivier in Siberie, begroeid met deeze Soort, welke by de Rusſen den zelfden naam als de Gemeene Geneverboomen voert. De Takjes waren byna rond, dun en ſtomp, zo digt Schubs-

(4) *Juniperus* Foliis ternis, undique imbricatis, ovatis obtuſis. ROYEN *Lugdbat.* 90. *Mat. Med.* 466. SAUV. *Monsp.* 169. GOUAN. *Monsp.* 509. GMEL. *Sib.* I. p. 182. GRON. *Or.* 320. Cedrus Folio Cupresſi, media, majoribus Baccis. C. B. *Pin.* 487. Cedrus phœnicea altera Plinii & Theophraſti. LOB. *Ic.* 221.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Schubswyze bezet met Blaadjes, dat het Gewas zig byna als Bladerloos vertoonde. De Besſen waren blaauwachtig, grooter dan Geneverbesſen, elk met vier Pitten of Zaadkorrels.

V. *Juniperus Phœnicea.* Orientaalſche.

(5) Geneverboom *met drievoudige, naauwlyks onderſcheidelyke, op elkander leggende, ſtompe Bladen.*

Dit zou de *Groote Ceder met Cypresſebladen* en eene geelachtige Vrugt, van C. BAUHINUS, en de *Groote Geneverboom* van CLUSIUS zyn. Deeze Autheur onderſcheidt denzelven van den Savelboom door de ſtompheid der Bladen en door de purperachtige Kleur der Besſen (*Colore phœniceo*); 't welk voor den Landaart ſchynt te zyn genomen. RAY oordeelt, dat deeze van den voorgaanden naauwlyks in Soort verſchille. Hoe 't zy, indien de Wierook haare afkomst van een dergelyken Boom heeft, dan zou het van deezen moeten zyn; dewyl die in de Ooſterſche Landen groeit (*).

De

(5) *Juniperus* Foliis ternis obliteratis imbricatis obtuſis. GOUAN. *Monsp.* 509. Cedrus Folio Cupresſi major Fructu flavescente. C. B. *Pin.* 487. Juniperus major. CLUS. *Hiſt.* I. p. 38. BOERH. *Ind. alt. Hort. Lugdbat.* p. 207.

(*) Onze Ridder geeft in zyne *Materia Medica*, Anno 1749, deeze Soort of de voorgaande daar voor op, doch zonder te zeggen, op wat grond, en thans noemt hy de Derde of Spaanſche *Thurifera.*

II. Afdeel. Hoofd-stuk. XX. De Wierook.

De oirſprong, ondertusſchen, van die Drogerye, is, tot verwondering, nog gantſch onzeker. Lemery zegt, dat dezelve uit een Boompje met Maſtikbooms Bladen vloeit, 't welk overvloedig groeijen zou in Paleſtina en Gelukkig Arabie, wordende het zuivere, dat in Thraanen ſtolt, *Olibanum* of Mannetjes; het onzuivere, dat men in Klonten op den Grond verzamelt, Wyfjes-Wierook of *Thus* geheten. Van 't zelfde Boompje meent hy dat de Reuk-Bast komt, *Cortex Thymiamatis* genaamd, doch dan zou het de *Roſa Mallos* moeten zyn, welke de vloeibaare Styrax uitgeeft *, en dit kan geen plaats hebben volgens Geoffroy, die den Boom van de Wierook, en derzelver afkomst, in 't onzekere laat. Zie hier wat Hasselquist, op zynen Reistogt in de Levant, dienaangaande waargenomen heeft.

* Zie het II. D. St. bl. 460.

„ De *Olibanum* der Winkelen wordt in
„ beide de Arabiën ingezameld, en gebragt
„ naar Gidda, dat de Haven van Mekka is,
„ van waar menze, door de Roode Zee, naar
„ Suez, een Haven van Egypte, en verder
„ Jaarlyks in groote veelheid te Kairo brengt.
„ De Karavaanen van Mekka brengenze ook,
„ over Land, aan. Dus overkomende, is zy
„ met zo veele Spaath- en Glimmerachtige Ve-
„ zeltjes vermengd, dat na het zuiveren ſlegts
„ van vyftig tot zeventig uit anderhalf hon-
„ derd Ponden overblyven. Het grootſte deel
„ daar

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Geneverboom.*

„ daar van voert men naar Marſeille, daar de „ Hollanders deeze Drogery koopen en over- „ brengen naar Moskovie, alwaar dezelve meest „ tot de bereiding van Jugt-Leder gebezigd, „ en ook niet weinig tot berooking in de Ker- „ ken der Rusſen en Roomſchen gebruikt „ wordt. In Prys verſchilt zy niet minder „ dan in deugd. De beste komt in Thraanen, „ van eene doorſchynende geelachtig witte „ Kleur, brooſch en zeer welriekende."

De Geleerden, die op order van zyne Koninglyk Deenſche Majeſteit nu kortlings Gelukkig Arabie doorkruist hebben, of wel de eenigst overgebleevene derzelven, Kapitein NIEBUHR, bericht ons (*), dat men tegenwoordig alleenlyk in het Zuidooſtelyk gedeelte van Arabie de Wierook, die de Arabieren *Liban* of *Oliban* noemen, teelt of inzamelt, en dezelve, zegt hy, is nog zeer ſlegt, wordende niet veel geacht van de vermogende Arabieren, die veelal Indiſche Kruideryën, gelyk Benzöin, tot Reukwerk gebruiken, zo wel als Maſtik van 't Eiland Scio. Dit komt in zo verre met het Bericht van HASSELQUIST overeen, dat de Wierook, zo als zy uit Arabie in Egypte komt, zeer onzuiver is: de plaats der afkomst ſchynt hier door met BOCHART tot Arabie alleen bepaald te kunnen worden, daar men te vooren

(*) *Description de l'Arabie* par NIEBUHR. Koppenh. 1773. p. 126.

vooren dagt, of zy ook uit Ethiopie kwam; doch het Geboomte of Gewas, 't welk deeze Drogery uitlevert, blyft even onzeker. II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK.

(6) Geneverboom *met alle Bladen viervoudig op elkander leggende; de jongsten ovaal, de ouden spits.* VI. *Juniperus Barbadensis.* Barbadische.

Deeze voert, volgens PLUKENET, den nevensgaanden bynaam, niettegenstaande 'er de *Bermudische*, uit den Engelschen Kruidtuin, toe betrokken wordt. De eerstgemelde zegt, dat zy Cypressebladen en vierkante Takjes heeft, wordende van de Engelschen, op Barbados, Savelboom of Cypres getyteld. Zyn Ed. betrekt 'er toe den grooten Amerikaanschen *Juniperus* van PARKINSON: want dat het een Boom van ontzaglyke grootte is, zegt hy, heeft PETIVER ons uit het verhaal van anderen berigt.

(7) Geneverboom *met de onderste Bladen drie-, de bovensten tweevoudig, afloopende Elsvormig, uitgespreid en puntig.* VII. *Juniperus Bermudiana.* Bermudische.

On-

(6) *Juniperus* Foliis omnibus quadrifariam imbricatis; junioribus ovatis, senioribus acutis. ROYEN *Lugdbat.* 90. Juniperus Barbadensis, Cupressi Foliis Ramulis quadratis. PLUK. *Alm.* 201. T. 197. f. 4. Juniperus Bermudiana. *Hort. Angl.* 42. T. 1. fig. 1.

(7) *Juniperus* Foliis inferioribus ternis, superioribus binis de-

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Genever-boom.*

Onder die bepaalingen vindt men deeze, zo wel als de voorgaande, in de Voorſtelling der Planten van den Leidſchen Akademie-Tuin, geboekſtaafd door den Hoogleeraar ADR. VAN ROYEN. t'Is uit de Afbeelding van HERMANNUS blykbaar, dat het een ander Gewas zy dan de voorgaande Soort: want zy gelykt, zo die aanmerkt, in gedaante, zo wel als in kragten, den gemeenen Geneverboom; doch heeft de Blaadjes ſmaller en dunner, in ſtyve Puntjes uitloopende, en de Takjes in een fraaije ſchikking omringende, zynde van boven blaauwachtig, van onderen bly- en altoos groen. Zy draagt kleine Katachtige Saffraankleurig paarſche Bloempjes en ronde Beſſen van grootte als Hazelnooten, uit den bruinen paarſchachtig, met eenige Schubbige knobbetjes bezet, en bevattende drie of vier hoekige Zaadkorrels, gelyk haare mede-Soorten. In Engeland was deeze uit Zaad van de Bermudes Eilanden geteeld, en laat zig in Nederland, zegt hy, gemakkelyk, door aflegging of van Stek, voortkweeken.

VIII. *Juniperus Virginiana.* Virginiſche.

(8) Geneverboom *met drievoudige Bladen*, die

decurrentibus, ſubulatis, patulis, acutis. ROYEN *Lugdbat.* 90. BROWN. *Jam.* 362. Juniperus Bermudiana. HERM. *Lugdbat.* 345. T. 347. BOERH. *Ind. alt.* p. 208.

(8) *Juniperus* Foliis ternis Baſi adnatis, Junioribus imbricatis, ſenioribus patulis. *Hort. Cliff.* 464. ROYEN *Lugdbat.* 90. GRON. *Virg.* 157. KALM. *It.* III. p. 119; 150. Juniperus

die by den Grondsteun aangegroeid zyn; de jongsten op elkander leggende, de oudsten uitgespreid. II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

De Groote BOERHAAVE hadt de Gestalte van deezen *Virginischen Geneverboom* veel duidelyker uitgedrukt, met de benaming van *Juniperus Virginiana*, wiens onderste Bladen Geneverboomachtig zyn, de bovenste naar die van den Savel- of Cypresseboom gelyken. Dus schynt die als de beide voorgaande Soorten in zig te besluiten, en zo de Geneverboom van Barbados met Cypressebladen, door PLUKENETIUS als een zeer hooge Boom, die het Loof vierkantig heeft, opgegeven, hier ook te huis ware, dan zouden deeze drie Soorten wel als éene Amerikaansche, mooglyk, kunnen aangemerkt geweest zyn: doch thans wordt deeze laatste, als tot de Zesde Soort betrokken zynde, uitgemonsterd. De vermaarde RAY oordeelde zelf, dat deeze drie, de Barbadische, Bermudische en Virginische, in malkander liepen, en dat daar tusschen mooglyk geen meer verschil, dan tusschen de Europische Groote en Klei- *Geneverboom.*

rus major Americana. RAJ. *Hist.* 1413, 1414. Juniperus maxima, Cupressi Folio minimo, Cortice exteriore in tenues Philyras spirales ductili. SLOAN. *Jam.* 128. *Hist.* II. p. 2. T. 157. f. 3. RAJ. *Dendr.* 12. Juniperus Virg. Fol. infer. Juniperinis, superioribus Sabinam vel Cupressum referentibus. BOERH. *Ind. alt.* p. 208.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Geneverboom.*

Kleine Geneverboomen, die ook hun Loof door den tyd veranderen, ware; doch wanneer men daar van Boompjes van byna egaale grootte, gelyk alhier in de Openbaare Kruidtuinen, heeft, zo toont zig, uit de verſchillende manier van Groeijing, Tak- en Bladmaaking, het onderſcheid baarblykelyk. In de Helmſtadſche is ten opzigt van deeze laatſte Soort, waar van een Stam veele Jaaren niet dan Mannetjes-Bloemen voortgebragt hadt, in 't jaar 1761 waargenomen, dat dezelve veele Vrouwelyken uitgaf en vervolgens Besſen, naar die van den Gemeenen Geneverboom gelykende, droeg (*).

Roode-Ceder.

De Heer KALM merkt aan, dat de Engelſchen, in Noord-Amerika, zo wel als de Franſchen in Kanada, deezen Boom *Roode Ceder* noemden, terwyl de Sweeden 'er den naam van *Roode Geneverboom* aan gaven. Mooglyk zal dit verſchil uit de Heeſter- of Boomachtigheid ontſtaan zyn. Het byvoegzel kwam van de ſchoon roode Kleur des Houts. „ Eerst opſchietende (zegt hy,) gelykt dezelve taamelyk naar onzen Sweedſchen Geneverboom, „ maar, wat grooter geworden zynde, krygt „ hy geheel andere Bladen. De Besſen komen, zo wel in figuur als in Kleur, met „ die van onzen Sweedſchen overeen, doch „ zyn

(*) Het zelfde hadt men daar gezien in de Maſtikboom, als hier voor gemeld is. FABR. *Hort. Helmst.* bl. 438.

„ zyn gemeenlyk niet volkomen zo groot, of- II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK.
„ ſchoon deeze roode Genever de hoogte van
„ een grooten Boom bereikt. Meest vindt
„ men hem op hooge kanten van Rivieren,
„ als ook op dorre Zandheijen, groeijen, *Genever-boom.*
„ even als onze Sweedſche Geneverboomen,
„ en hy wordt daar bykans zo groot als de
„ hoogſte Dennen. Op omtrent vierenveer-
„ tig en een halven Graad Noorder Breedte
„ was de Noordelykſte plaats, daar ik hem
„ wild heb aangetroffen, doch op een Ei-
„ land by de Stad Montreal in Kanada, al-
„ waar hy geplant was, wilde hy zeer wel
„ voort.

„ Onder alle Soorten van Hout, aldaar val- Duurzaam Hout.
„ lende, werdt dit voor het duurzaamſte, en
„ minst aan de verrotting onderhevig zynde,
„ gehouden. Men verbeeldde zig, als een Koe-
„ voet, te gelyk met een Paal daarvan, in den
„ Grond geſlagen werd, dat dit Yzer eer ver-
„ roeſten zoude dan die Paal vergaan. Op vee-
„ le plaatſen zyn 'er de Hekken zo wel van ge-
„ maakt als de Paalen. In Nieuw Jork heb ik
„ taamelyk groote Jachten gezien, die daar van
„ gebouwd waren, en tot Dakſchindels is dit
„ Hout ook voortreffelyk, doch op plaatſen
„ daar deze Roode Ceder niet zo overvloedig
„ groeit, noch zo hoog wordt of zwaar van
„ Stam; gelyk in Penſylvanie: neemt men daar
„ toe het Hout van den zogenaamde Witten
„ Ce-

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Geneverboom.*

„ Ceder, die tot de Cypresſen behoort, of van „ den Levensboom in Kanada *; maar dat van „ den Rooden wordt duurzaamer geacht te zyn. „ Behalve de ſchoone roode Kleur, heeft dit „ Hout ook een zeer aangenaame Reuk; doch „ beiden verliest het door veroudering. Hier- „ om is het tot beſchot der Wanden in Huizen, „ als ook tot Tafels en Kasſen, niet zo dien- „ ſtig, als men wel zou denken.

* Zie hier voor Bladz. 424, 432.

„ Omſtreeks Philadelphia vond ik gemeenlyk, „ aan de Buitenplaatſen der Luiden van Vermo- „ gen, een Laan van zodanige Boomen, die „ van den Heeren Weg tot aan de Voorpoort „ ſtrekte. Men hadt 'er, door het afkappen „ van de onderſte Takken, een fraaije Kroon „ aan gegeven. Dit maakte des Winters, wan- „ neer de Bladen van andere Boomen afgeval- „ len waren, door derzelver blyvende groen- „ heid, een bevallige Vertooning. In 't groei- „ jen is dit Geboomte echter wat traag. Meest „ wordt hetzelve, in 't wilde, door de Bes- „ ſen, die de Vogels eeten, en waar van zy „ de Zaadkorrels, onbeſchadigd, met den Afgang „ loozen, voortgeplant. Om deszelfs aankwee- „ king te bevorderen, was in de Penſylvani- „ ſche Almanach van 1749 een Berigt, daar „ toe ſtrekkende, en aangaande de nuttigheid „ van dit Geboomte, ingelaſcht."

Thans is, als een nieuwe Soort, hier bygevoegd een *Chineeſche Geneverboom*, die de Bladen uitgeſpreid, wederzyds groen, digter dan in

in de overige Soorten heeft; naauwlyks ſteekende, aan den Stam drievoudig en viervoudig aan de Takken. In de Koninglyke Akademie-Tuin te Upſal bevondt zig dezelve, uit China afkomſtig zynde (*). II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK.

(9) Geneverboom *met gepaarde, regtopſtaand afloopende, Blaadjes, de paaringen ſamengekast.* IX. *Juniperus Sabina.* Savel- of Sevenboom.

Met deeze niet al te duidelyke bepaling, volgens den Heer GOUAN, is de zeer bekende *Savel-* of *Sevenboom* thans voorgeſteld, die te vooren door onzen Ridder genoemd was, Geneverboom met van onderen aangegroeide Bladen, de tegenoverſtellingen ſamengeſchakeld hebbende. Men wil dat de Latynſchen naam *Sabina*, waar van, behalve de onze, ook de Hoogduitſche *Sibenbaum*, de Franſche *Savinier*, en de Engelſche *Savin*, hunnen oirſprong hebben, van het Land der Sabynen, alwaar dit Ge-

(*) Juniperus (*Chinenſis*) Foliis patentibus confertis, Cauliculis ternis, Rameis quaternis. *Syst. Nat.* XII. Mantiſſ. p. 127. J. Foliis decurrentibus imbricato-patentibus confertis &c. *Veg.* XIII. p. 749.

(9) *Juniperus* Foliis oppoſitis erectis decurrentibus, oppoſitionibus pyxidatis. GOUAN. *Monsp.* 510. Juniperus Foliis inferne adnatis, oppoſitionibus concatenatis. *Hort. Cliff.* 464. *Hort. Ups.* 299. *Mat. Med.* 467. ROYEN *Lugdbat.* 90. GMEL. *Sib.* I. p. 183. Sabina Folio Cupreſſi. C. B. *Pin.* 487. Sabina. DOD. *Pempt.* 854. *β.* Sabina Folio Tamarisci Dioscoridis. C. B. *Pin.* 487.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Gewas veel groeide, afkomſtig zou zyn. De natuurlyke Groeyplaats ſtelt onze Ridder in Portugal, Italie, Siberie, de Ooſterſche Landen, en in 't byzonder op de Bergen Olympus en Ararat.

Savel of Sevenboom.

Van den Savelboom zyn door de Autheuren twee Soorten, de eene met Bladen als die van den Cypresſeboom, de andere als van den Tamarix opgegeven. Men merkt die tegenwoordig als Verſcheidenheden, en wel misſchien als Mannetje en Wyfje aan. De laatſte is de gewoone *Sabina* der Apotheeken, welke zeer zwaar van Reuk is, laag en Heeſterachtig blyft. Men zietze evenwel ſomtyds de hoogte van een Menſch overtreffen, hoedanig TOURNEFORT ook zegt, dat dezelve in de Valeijen der Alpen zoude voortkomen, doch onder de Planten van Switzerland vind ik ze door den Heer HALLER niet aangetekend. De Katjes daar van vergelykt hy by die van den Geneverboom, en de Vrugten, op andere Stammen groeijende, by Geneverbesſen, zynde dezelven donker-paarſch, vol met hoekige of knobbelige Pitten: „ waar „ uit blykt, zegt hy, dat de Sabina behoort tot „ het Geſlagt van Ceder, verſchillende van den „ Geneverboom door de geſtalte haarer Bla- „ den" (*).

De kundige MUNTING hadt vier Soorten van

(*) TOURNF. *de l'Uſage des Med.* Tom. I. Paris 1717. p. 401.

van dit Gewas gekend: te weeten de Laage Sevenboom; de Besfen draagende: die met blaauwe Besfen en de Syrifche die ook Vrugten droeg. De drie laatften, derhalve, zyn Wyfjes geweest, en deeze, zegt hy, waren veel tederer dan de eerfte Soort, moetende 's Winters, hoewel niet veel gebroeid, doch voor den Vorst bezorgd worden. De allerlaatfte was, in 't jaar 1652, uit Zaad opgekomen, dat van Tripoli in Syrie gezonden ware, en maakte wel de fraaifte Boompjes, met het Loof uit den blaauwen zeer fchoon glanzig groen: maar dezelven hadden, in deeze Gewesten, geen Bloemen of Vrugten voortgebragt (*).

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

Savel of Sevenboom.

De Sevenboom met Cypresfebladen is, volgens BELLONIUS, een Boom van aanzienlyke hoogte, en veel naar den tammen Cypres gelykende, met den Stam fomtyds zo dik, dat een Man hem met zyn Arm niet kan omvatten. Het Hout is, gelyk dat van den Geneverboom, van binnen rood; de Bast niet zeer dik en ros: met Bladen zeer fchoon groen, als die der Cypresfen, doch digter van Loof. Zy fmaaken bitter, ruiken Kruiderig met eenige Harstachtigheid. Aan de Takken komen zekere vleezige Vleugels, waar in Besfen nestelen, als die van den Oxycedrus, in 't eerst groen, maar rypwordende blaauwachtig zwart. Hy hadt dezel-

Groote Sevenboom.

(*) *Waare oeffening der Planten*, bladz. 40.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

zelven gevonden op de Bergen Taurus, Amanus en Olympus, in klein Asie. De gemelde TOURNEFORT, door Armenie reizende, vondt dat 'er, op de Bergen, Bosschen waren van Sevenboomen zo hoog als Popelieren. Zy hadden echter de Bladen, van het zelfde Geweefzel als die der Cypresfen, niet tegen elkander aangeplakt, maar uitgespreid op zyde, en drie aan drie, als by Verdiepingen, geplaatst. De Schubben van die Blaadjes waren een half Kwartier Duims lang, en liepen in een Stekel uit, van boven bly groen Meelachtig, van onderen uit den geelen ziende. Die Boomen waren altemaal beladen met groene Vrugten van een half Duim middellyn (*).

Savel of Sevenboom.

Siberische.

De beroemde Hoogleeraar GMELIN kreeg eenige Takjes van den Savelboom met Mannetjes Bloemen, als ook van den Wyfjes Savelboom, te Jeniscea, in Siberie, werwaards dezelven gebragt waren van de Vesting Uden niet ver van het Baikulse Meir, groeijende dezelven nog zes dagreizen Zuidelyker, en dus in het binnenste van Asie. Die Takjes hadden de Bladen gepaard en kruiswyze geschikt, zeer digt aangevoegd, maakende de Takjes vierhoekig. In

(*) *Reize naar de Levant*, II. Deel, bladz. 123. Dewyl die vermaarde Kruidkenner deeze een Sevenboom, *Sabine*; noemt, zo heb ik 'er hier van gesproken; hoewel het, volgens de schikking der Bladen, veeleer een der voorige Soorten van Geneverboomen schynt te zyn.

In de genen, die ouder waren, gingen zy 'er een weinig af en gaapten, maar met een zeer scherpen hoek. De Besſen waren blaauw en byna rond van figuur, ſluitende een witachtig Steentje in, dat ook rond was en overlangs van de eene Punt tot de andere uitgegroefd, bevattende een langwerpige Pit. Die van Jeniscea berooken, met in brand geſtoken Takjes van deezen Sevenboom, de Vertrekken der Zieken, wier Kwaal zy aan de werking van den Duivel toeſchryven, en, wanneer zulks niet helpt, dan wordt het Afkookzel door hun gebruikt. Ook doen zy hunne Tovenaars, die na vreezelyke Lighaamsbeweegingen en folteringen, en yzelyk Geſchreeuw, als dood op den Grond nedervallen, door zulk eene berooking weder tot zig zelven komen; waar van, buiten het Duivelbannen, een natuurlyke oirzaak kan zyn.

Savel of Sevenboom.

De Sevenboom, naamelyk, is, gelyk wy weeten, met een menigte Olie en een zeer ſterken Geest, van eene byzondere hoedanigheid, bezwangerd. Hy werkt kragtig op de Waterloozing, de Maandſtonden en bevordert de Verlosſing, als de Baarensnood daar is. Gemeenlyk wordt het Aftrekzel der Bladen daar toe ingegeven, en de gedeſtilleerde Olie is van geen minder kragt. Onder gepoeijerde Kandy-Sulker mede tot Poeijer gebragt, en in de Oogen geblaazen, neemt hy ſomtyds de Vlakken van het Hoornvlies, of ook de Uitwasjes der Heimelyke deelen, weg. Van een ander en ſchande-

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK.

delyk gebruik of liever misbruik van het Loof des Sevenbooms, zal ik geen gewag maaken.

TAXUS. Taxisboom.

De Bloem bestaat, zo wel in de Mannetjes als in de Wyfjes van dit Geslagt, in een driebladige Knop-Kelk, zonder Bloemblaadjes. In de eersten bevat die Kelk veele Meeldraadjes, met Schildvormige in agten gedeelde Meelknopjes: in de anderen is slegts een Vrugtbeginzel, zonder Styl, dat eene holle Besie wordt, met een enkelen Zaadkorrel.

Twee Soorten komen in dit Geslagt voor: de eene in Europa gemeen; de andere in Asia huisvestende.

I. *Taxus Baccata.* Europische.

(1) Taxisboom *met de Blaadjes digt by elkander.*

Hoewel de Taxis hier te Lande gemeenlyk laag voorkomt, groeit zy in de Zuidelyke en middelste deelen van Europa, in een goede vette Grond aan zig zelve vry gelaten, tot een hoogen Kroon-

(1) *Taxus* Foliis approximatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1135. p. 661. *Veg.* XIII. p. 750. Taxus. *Hort. Cliff.* 464. *Flor. Suec.* 825 : 916. ROYEN *Lugdbat.* 87. HALL. *Helv.* 146. DALIE. *Paris.* 303. C. B. *Pin.* 505. CAM. *Epit.* 840. DOD. *Pempt.* 859. DOD. *Kruidb.* 1343. TOURNF. *Inst.* 589. BOERH. *Ind. alt.* II. p. 208.

Kroonboom; inzonderheid in Vrankryk, Engeland, Duitschland en Italie. Dit heeft in Engeland zelfs op open Heijen plaats: doch hier te Lande dient zy alsdan voor de guure Winden wat beschut te zyn of versterft ligtelyk. Daar in, nogthans, heeft een groot verschil plaats tusschen de fyne en grove; welke laatste op de Stranden van Pommeren en Sweeden, aan de Oostzee, als ook in Kanada, in 't wilde voortkomt. Men geeft 'er in 't Italiaansch den naam van *Tasso*, in 't Spaansch dien van *Taxo*, met den Latynschen *Taxus* overeenkomstig aan; doch de Duitschers noemenze *Eibenbaum* en hier mede schynt de Fransche naam *If*, en de Engelsche *Yew-Tree* te strooken. In 't Nederduitsch noemen sommigen hem, om die reden, ook *Ibenboom*; doch dit is niet gemeen, en, om dat het in de Uitspraak verwarring baart met den naam van den Yp of Ypeboom, en de benaaming *Taxis* zeer bekend is, behoort men 't niet te volgen. Dat men hem *Boom des Doods* noemt, wegens zyne Vergiftige eigenschap ten opzigt van het Vee, is wat ver gezogt.

II. AFDEEL. XX. HOOFD-STUK. *Taxis-boom.*

Van de Gestalte, als iedereen bekend, zal ik niet spreeken, maar alleen acht geeven op de deelen der Bloem- en Vrugtmaaking, die in de Kenmerken niet al te duidelyk voorgesteld zyn. De vermaarde TOURNEFORT hadt de Mannelyke Bloemen zeer fraay afgebeeld, en is door den grooten BOERHAAVE in de beschry-

De Vrugtmaaking.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Taxisboom.*

ſchryving gevolgd, doch beiden hebben zy het daar voor gehouden, dat dit Gewas eenhuizig ware. De Heer HALLER zegt, dat de Mannelyke Bloem naar die van 't Paardeſtaart-Kruid zweemt. „ In het Mannetje, naamelyk, komen, aan de beginzels van het nieuwe Loof, „ ſamengehoopte Steeltjes voort. Ieder van „ dezelven draagt vier, of meer, tot zeven, „ Schubbetjes voor een Kelk; waar van de buitenſten hard, de binnenſten teder en als Zilverachtig zyn. Binnen de Schubben ſchiet „ een Styltje op, dat met een Paddeſtoelachtig „ Hoofdje gekroond is, waar uit aan alle zyden „ Bloemſteeltjes voortkomen, die ieder een zesof agthoekig Schildje draagen, dat flaauw „ geſleufd is en van binnen met Stuifmeel gevuld. Deeze Meelknopjes heeft TOURNEFORT „ niet al te wel, even als vyfdeelige Raderbloempjes, in afbeelding gebragt. In een „ andere Wyfjes-Plant openbaart zig een dergelyke Schubbige Knop, wier Steel door den „ tyd Sappig wordt, naar een uitgeholde Beſie „ gelykende, en één Zaad bevattende, dat „ buiten dezelve uitſteekt."

In de Taxisboomen is, ten opzigt van het Loof, eene verſcheidenheid met breedere, en eene met bonte Bladen, door BOERHAAVE aangetekend. 't Is zeker, dat die hooge Boomen, van grootte als Linde- of Appelboomen, daar van voorkomende, de Bladen veel grover hebben, dan de kleine Scheerhaagen en Boompjes

pjes. Maar voor 't overige brengt het zaaijen der Taxisboomen aanmerkelyke Verscheidenheden, niet alleen in de grof- en fynheid van het Loof, maar ook in de meer of minder groen- en glanzigheid te wege; daar men, door dezelven van Stek te teelen, gelyk zeer gemakkelyk en vaardig geschieden kan, de zelfde Soort behoudt. Naar dat dit Stek van regtopgaande zyd-Scheuten, of van zyd-Veeren, genomen wordt, is ook de groeijing van 't Gewas, voor altoos, verschillende. Het gene verder de manieren van behandeling om fraaije Haagen en allerley Figuuren, van Zuilen, Vaazen, Menschen- en Dieren Beeldtenissen, daar van te vormen, betreft, laat ik voor de Tuinlieden over.

Taxis-boom.

DIOSCORIDES heeft den Taxisboom voor zo Venynig uitgemaakt, dat de Schaduw zelfs, of de uitwaaseming, voor de genen die daar onder gingen zitten of slaapen, nadeelig, ja somtyds doodelyk ware. Sommige Menschen hadden zig door het drinken van het Sap of het eeten der Besfen om 't Leven gebragt. Men schreef die uitwerking aan de sterke verkoeling toe, en het Tegengift zoude bestaan in het rykelyk gebruik van Wyn. Of zulks mooglyk aan de grooter Hitte van 't Klimaat, gelyk ten opzigt van de Nooteboomen *, toe te schryven zy: hier te Lande, ten minste, bevinden wy de Schaduw niet nadeelig, en RAY brengt de Berigten van LOBEL en GERARD te berde, waar uit blykt, dat de Besfen in Enge- land

Vergiftigheid.

* Zie bladz. 327. hier voor.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Taxisboom.*

land, zonder nadeelige uitwerkingen, door Kinderen gegeten zyn. Hy hadtze zelf aldaar geproefd, en laf bevonden met een weinig bitterheid; wordende dezelven van de Varkens in Engeland, even als de Eikelen, zonder hinder gegeten. CAMERARIUS meldt, dat 'er de Vogelen zeer gretig naar zyn, doch als bedwelmd worden, door dezelven te eeten; zo dat menze alsdan met de hand kan grypen of gemakkelyk vangen. Van de Besſen heb ik hier te Lande niets nadeeligs vernomen, doch het eeten van het Loof der Taxisboomen weet ik by Ondervinding, hier zo wel doodelyk te zyn voor het Vee, ten minſten voor de Schaapen, als elders. J. BAUHINUS hadt van geloofwaardige Lieden verſtaan, dat in de Bergen van Bourgondie Rundvee geſtorven was, door 't gebruik van de Bladen en den Bast.

Het Taxis Hout.

Ondertusſchen is de Taxis het voornaamſte Sieraad onzer Tuinen en Buitenplaatſen in de Winter, door haar altyd groenend Loof. Het Hout van deezen Boom was oudtyds in gebruik tot Schietboogen. Men maakt 'er hedendaags om de fraaiheid niet alleen, maar ook om de regtheid en duurzaamheid, wel Pieken en Wandelſtokken van. Het is, gepolyst zynde, ſierlyk uit den rooden gevlamd, en dient dus tot allerley Schryn- en Draaijers Werk, wordende, wegens zyne hard- en vastheid, ook tot Pennen van Molenraderen en andere dingen, in plaats van Pokhout, dat echter meer te vertrouwen is;

is; ja somtyds wel, daar groote Boomen vallen, tot Wagen - Assen en dergelyk zwaar Werk, gebezigd.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

(2) Taxisboom *met de Blaadjes wat van elkander af.*

II. *Taxus Nucifera.* Japansche.

Deeze, de *Nootdraagende Taxis*, in 't Japansch *Kaja* genaamd, en aldaar waargenomen door den schranderen KAEMPFER, voert hier van den bynaam. Zy is gemeen, zegt hy, in de Noordelyke Landschappen van Japan, en groeit hoog, maakende Boomen, aan wier Twygen de Takjes tegenover elkander staan, digt en plat gevind met kleine Blaadjes. De Schors is roodachtig en Schubbig, vol Sap en Vettigheid, byna als in de Denneboomen: ook welriekende en zeer bitter: het Hout droog en ligt, met weinig of geen, of niet dan Houtig Merg. De Blaadjes zyn ongesteeld, als Rosmaryn - Bladen, doch styf en veel harder, met een zeer kort puntje, van boven donker, van onderen bleek groen. Schubbige Knoppen komen hier en daar te voorschyn, en besluiten het Vrugtbeginzel, dat al voort groeijende een Noot wordt met een Bolster, veel naar onze Walnooten gelykende. De Bolster is groen met bleeke Stree-

(2) *Taxus* Foliis distantibus †. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Taxus Nucifera. KAEMPF. *Amœn.* 814. T. 815. BURM. *Flor. Ind.* p. 316. f. 216.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK. *Taxis-boom.*

Streepen, een weinig Balsamiek van Smaak. De Noot, van grootte als een Hazelnoot, doch ongelyk van rondte en somtyds krom, aan één of beide enden gepunt, rosachtig of bleek van Kleur, heeft een Houtigen, broofchen, dunnen Dop, en daar binnen een ruuwe Pit, die Olieachtig en zoet is, maar zo samentrekkende, dat men de verschen niet kan eeten. Gedroogd zynde komen zy op Tafel onder de Nagerechten. Men gebruikt de Olie, daar uit geperst, in de Keuken.

XXI. HOOFDSTUK.

Beschryving van de VEELWYVIGE BOOMEN, Polygamia, *in welken de zelfde Soort* Mannelyke of Vrouwelyke *en* Tweeslagtige Bloemen *draagt; gelyk de* Lotus, Eschdoorn, Esschen, Vygen- *en andere Boomen.*

'T WOORD *Polygamia*, dat de Ridder voor deeze Klasse gebruikt, altoos Veelwyvigheid betekend hebbende, noem ik die van deeze Klasse VEELWYVIGE: om dat die Eigenschap anders niet gemakkelyk beknopt uit te drukken is. *Veelvoudiger-Echt* vind ik nog minder overeenkomstig met de zaak. Men moet aanmerken, dat de Tweeslagtige Bloemen eigentlyk het *Echte Bed* in deeze Klasse uitmaaken, en dat de overigen als *Overspeelig* zyn

of

of *Bywyven.* Dan ziet men, dat onze benaaming niet kwaalyk ſtrookt. In de meeſte Geſlagten, evenwel, ontbreeken de enkele Wyfjes-Bloemen. Daar komen voor, die alles op een zelfden Stam, op twee of op drie Stammen, hebben, en hierom worden zy in de Rangen van *Een- Twee-* en *Driehuizigen* onderſcheiden. Veertien Geſlagten van Boomen zyn van dien aart.

CELTIS. Lotus-Boom.

Dit heeft alleenlyk Tweeſlagtige en Mannetjes-Bloemen op een zelfden Stam, beiden zonder Bloemblaadjes. In de eerſten is de Kelk in vyven gedeeld, met vyf Meeldraadjes en twee Stylen: de anderen hebben den Kelk in zesſen gedeeld met zes Meeldraadjes en niets meer. De Vrugt is Pruimachtig met één Zaad.

Drie Soorten, waar van de eerſte in Europa, de anderen in Indie en Amerika groeijen, maaken dit Geſlagt uit, als volgt.

(1) Lotus-Boom, *die de Bladen Lancetswys' ovaal heeft.*

I. *Celtis Auſtralis.* Zuidelyke. Men

(1) *Celtis* Foliis ovato-lanceolatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1143. p. 668. *Veg.* XIII. p. 766. *Hort. Cliff.* 39. ROYEN *Lugdbat.* 207. DALIB. *Paris.* 304. GOUAN *Monsp.* 512. Lotus Fructu Ceraſi. C. B. *Pin.* 447. Lotus ſive Celtis. CAM. *Epit.* 155. Lotus arbor. LOB. *Icon.* II. 186. DOD. *Pempt.* 847. DOD. *Kruidb.* 1324. TOURNF. *Inſt.* 612.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Lotus-Boom.*

Men geeft deezen in 't gemeen den naam van *Lotus-Boom*, om hem dus van 't Kruid, dat den naam van *Lotus* voert, te onderſcheiden; terwyl men hem meer of min overeenkomſtig oordeelt met den *Lotos* der Grieken, wegens het eeten van wiens Vrugt aan zeker Volk de naam van *Lotophagi* gegeven werdt. De Latynſche naam is *Celtis*. De Italiaanen noemen hem *Perlaro*, en die van Trente *Bagolaro*, de Franſchen *Micocoulier*. Zyn Groeyplaats is in de Zuidelyke deelen van Europa en in de Noordelyke deelen van Afrika, aan de Middellandſche Zee.

Het is een Boom, van grootte als een Peereboom, of ook grooter en hooger; waar over men zig niet zal verwonderen, als men in acht neemt, hoe PLINIUS verhaalt, dat zig te Rome, op 't Plein van Lucina, een Lotus-Boom bevondt, die vierhonderd en vyftig Jaaren oud was, en een andere, in 't Vulcanaal, gelykjaarig met de Stad. De dikke Stam is met een zagte en blaauwachtig groene Schors bedekt. Hy heeft lange Takken, die zig breed uitſpreiden, en Bladen gelyk die der Groen-Eiken of byna als der Ypeboomen, aan de randen ſterk gekarteld. De Vrugten zyn rond, hangende aan lange Steeltjes, als Karſen, in 't eerst geelachtig wit, vervolgens rood en door aanryping zwart wordende.

Deeze Vrugten hebben in lang de lieflykheid niet, welke aan de Vrugten van den Lotus der Ou-

Ouden toegefchreeven werdt: misfchien wegens 't verfchil van den Grond en 't Klimaat. Zy zyn zagtelyk famentrekkende en dus ftoppende; wordende het Afkookzel van het Hout, 't zy ingenomen of ingefpooten, dienftig geacht voor te groote Ontlastingen, 't zy door den Afgang of de Stonden. Het uitvallen des Haairs zou daar door ook verhinderd worden. Men vindt den Boom wel in de Openbaare Kruidtuinen hier te Lande, doch hy draagt 'er Bloem noch Vrugt. II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

(2) Lotus-Boom, *die de Bladen fcheef Hartvormig gekarteld, van onderen ruig heeft.* II. *Celtis Orientalis.* Oostindifche.

De Oostindifche Boom met Salie-Bladen, die zeer fyn gekarteld zyn, van PLUKENETIUS, fchynt overeen te komen met den *Mallam-Toddali* van Malabar, welken RAY noemt Indifche Boom, die Trosfen draagt van eenkorrelige Besfen, de Bloemen met twee Meeldraadjes. Het is aldaar een middelmaatige Boom, met een

(2) *Celtis* Foliis oblique cordatis ferratis, fubtus villofis. *Fl. Zeyl.* 369. Ulmus Fructu baccato. *Hort. Cliff.* 83. Salvifolia arbor Orientalis, Foliis tenuisfime crenatis. PLUK. *Alm.* 329. T. 221. f. 4. Mallam Toddali. *Hort. Mal.* IV. p. 83. T. 40. Arbor Ghaduba dicta. BURM. *Zeyl.* 26, 102. Baccifera Indica racemofa. RAJ. *Hift.* 1597. Celtis &c. BURM *Fl. Ind.* p. 218. Papyrus fpuria. KAEMPF. *Amoen.* 474. T. 472. f. 2. an? *Mant. alt.* p. 500.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Lotus-Boom.*

een dikken witachtigen Stam, die groenachtige Wollige Takjes uitgeeft, en Wortels heeft van eenen Kruidigen Geur. Hy groeit op Bergachtige plaatsen, als ook aan de Oevers der Rivieren, en draagt tweemaal 's Jaars Vrugten, dat kleine, groene, bittere Besſen zyn. Alle de deelen van deeze Boomen worden voor byzondere Middelen tegen de Vallende Ziekte, Ylhoofdigheid en andere Kwaalen der Herſenen, gehouden.

De *Muntinghia* van PLUMIER, met ruuwe Olme-Bladen, die enkelde Besſen draagt, kan hier toe niet behooren; maar wel de *Ghæduba* of *Gædhumba* van Ceylon, door den Hoogleeraar J. BURMANNUS uit HERMANNUS voorgeſteld, die zegt, dat men hem dus noemt wegens het Lymige Sap, dat in de Bast zit, daar de zwangere Vrouwtjes gebruik van maaken tegen Verhardingen en Pyn in de Borſten. Ook werden de Kolen van deszelfs Hout tot het bereiden van Buskruid gebezigd.

Thans betrekt LINNÆUS hier toe, op eene bedenkelyke wyze, den *Basterd-Papierboom* van Japan, daar KAEMPFER, nogthans, Bloem noch Vrugt van opgeeft, zeggende dat het een Heeſter is, die met lange, buigzaame, Takken kruipt, welke zeer voos zyn, en een Melkachtig Sap hebben; weshalve, ſchoon de Bladen, door hunne Hartvormige figuur, als anders, wat naar die van deezen Boom mogten zweemen,

men, de overeenkomst my wat ver te zoeken ſchynt (*).

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK.

(3) Lotus-Boom, *die de Bladen ſcheef ovaal, Zaagswyze gekarteld en geſpitst heeft.*

III. *Celtis Occidentalis.* Virginiſche.

Deeze is door den Heer MILLER, in navolging van den vermaarden TOURNEFORT, voorgeſteld onder den naam van Celtis *met eene donker paarſche Vrugt*, en RAY noemt hem *Virginiſche Lotus-Boom*, met roode Vrugten. Het ſchynt een groote Boom te zyn: want de Heer CLAYTON tytelt denzelven *Hooge Celtis* met ovaal-Lancetvormige Zaagswys getande Bladen en eene bruine Vrugt; aanmerkende dat 'er van dien zelfden aart in Virginie zyn, met donker paarſche en met zwartachtige Beſſen. Dezelven zyn, zegt hy, zoet van Smaak. LINNÆUS merkt aan, dat deeze Virginiſche zeer naby komt aan de Eerſte Soort.

TER-

(*) Van deezen Heeſter is, ten opzigt van het gebruik van deszelfs Baſt, tot het maaken van grof Papier, hier voor, bladz. 285, iets gezegd.

(3) *Celtis* Foliis oblique ovatis ſerratis acuminatis. *Syſt. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Celtis Fructu obſcure purpurascente. MILL. *Dict.* T. 88. Celtis procera, Foliis ovato-lanceolatis ſerratis, Fructu pullo. GRON. *Virg.* 158. Lotus arbor Virginiana, Fructu rubro. RAJ. *Hiſt.* 1917. Celtis Fructu obſcure purpuraſcente. TOURNF. *Inſt.* 612.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. **TERMINALIA. Hoedboom.**

De Bloemen bestaan, in dit Geslagt, uit een Kelk die in vyven gedeeld is, zonder Bloemkrans, en hebben tien Meeldraadjes; maar eenigen zyn enkel Mannelyk, de overigen hebben een Styl en Vrugtbeginzel, dat eene Schuitachtige Bolstervrugt wordt.

I. *Terminalia Catappa.* Katappe-Boom. De eenigste Soort (1) maakt de in Oostindie bekende *Katappe-Boom* uit. Men vindt, onder deezen naam, by RUMPHIUS voorgesteld een Tamme en Wilde, beiden op de Molukkische Eilanden groeijende. De eerste is een wyd uitgebreide Boom, regt doch niet zeer hoog van Stam, aan welken de Takken overdwars staan, en deeze geeven wederom andere Takken uit, daar op 't end de Bladen rondom aan hangen, byna gelyk een groote Lamp met Pypen. Hier zal de Latynsche Geslagtnaam op zinspeelen, en, dewyl de Kroon zig als een breede Hoed vertoont, zo noem ik hem de *Hoedboom.* De agterste en oudste Bladen zyn kleiner dan de voorsten, die wel een Voet lang en een half Voet breed vallen, van eene Waaijerachtige figuur. Zy zyn dik geribd en geaderd, van boven hoog groen, van onderen een weinig geel en zagt in 't aantasten. Aan lange Steelen komen

(1) Terminalia. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1283. p. 638. *Veg.* XIII. p. 764. *Mant.* 128. Catappa. RUMPH. *Amb.* I. p. 174. T. 68. Adamaram. *Hort. Mal.* IV. p. 5. Amygdalus Indica. *Nieuhoff.* RAJ. *Hist.* 1521. T. 3, 4, 5.

men Trosfen voort van Bloempjes, die klein zyn en zig als een Sterretje vertoonen, vol witte Meeldraadjes; doch de meeften, dat de Mannelyken zyn, vallen af, en maar weinigen zyn vrugtbaar. Het Vrugtbeginzel, naamelyk, in fommigen onder de Kelk zittende, wordt eene Pruimachtig fpitfe Vrugt, van drie Duimen langte, hebbende een Rand die zig wat omkromt, en geeft 'er dus de figuur van een Schuitje aan. Zy is aan 't end gekloofd, en bekleed met een dun Velletje, in 't eerst groen, daarna Roozerood wordende, met geele Plekken en Streepen. Binnen dit Velletje zit een Haairige Bolfter, die eenen langwerpigen Steen bevat, als een Amandel, een eetbaare fmaakelyke Pit hebbende, die zo Olieachtig niet is als de Kanaries. Ook geeft de Bolfter, die verfch opengefneeden wordende fraay Kerfen-rood ziet, geen onaangenaamen Reuk.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Katappe-Boom.*

Wegens deeze Vrugt is het Gewas de *Oostindifche Amandelboom* by NIEUHOFF getyteld, dien RAY uit den Malabaarfen Kruidhof, alwaar dezelve *Adamaram* heet (*), befchryft. Hy wordt 'er, wat de Kroon aangaat, by een Pyn- of Denneboom vergeleeken, hebbende de Stam zeer hard wit Hout, met eene Afchgraau-

(*) Niet *Acamaram*, een Soort van Anona, tot welker befchryving by RAY, p. 1650, in *Mant. prima*, p. 128, verkeerdelyk gewezen wordt: zynde de Kaneel-Appel, op onze Pl. XII. afgebeeld: zie bl. 89.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Katappe-Boom.*

graauwe Schors en rooden Bast. De Vrugt, opdroogende, barst en werpt den Amandel uit, wiens Pit in de Mond, onder 't kaauwen, geheel weg smelt, doch van Smaak is als onze Amandelen: en, in Water gelegd, breidt zy zig tot twee witte Blaadjes uit. Hy groeit van zelf in de Bosschen op de Kust van Malabar, en wordt 'er in de Hoven gehouden, alzo hy driemaal 's Jaars zodanige Vrugten geeft, die men voor de lekkerheid eet, niet alleen, maar van de Bladen maaken de Inlanders een groot gebruik, zo tot Spyze als tot Geneesmiddelen.

BRABEJUM. Kransboom.

De Kenmerken van dit Geslagt worden thans aldus opgegeven (*). De Bloemen zyn Katten. Men vindt 'er die Tweeslagtig zyn, en een Stamper hebben met twee Stempels, waar van het Vrugtbeginzel een rondachtige Pruimvrugt wordt, met een Klootronden Steen of Zaadkorrel. Anderen hebben, behalve de Meeldraadjes, een enkelen Styl, die gevorkt is, en misdraagen. In deeze zyn de Schubben van de Kat driebloemig: in beiden is de Bloemkrans in vieren gedeeld.

Dit Gewas, bevoorens door den Ridder onder de Viermannige Eenwyvige Planten geplaatst zyn-

(*) *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 764. *Mant. alt.* 332.

zynde, is dus ook door my reeds beſchreeven (*). Ik heb het, om dat de Bladen Kranswyze aan de Takjes ſtaan, de Kransboom getyteld. Het groeit aan de Kaap der Goede Hope. II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

CLUSIA. Lymboom.

Deeze Geſlagtnaam ſtrekt ter gedagteniſſe van den vermaarden CLUSIUS, wiens eigentlyke naam was, *Charles d'Ecluſe* of Karel van Sluis. Hy was te Arras in de Nederlanden, in 't jaar 1526, gebooren, en heeft, uit liefde voor de Kruidkunde, het grootſte gedeelte van Europa doorgereisd. Een en andermaal zyn Been gebroken hebbende, was hy, ruim vyftig Jaaren oud zynde, zo mank, dat hy op twee Krukken gaan moest, en werdt toen aan 't Keizerlyke Hof genoodigd, alwaar hy, byna veertien Jaaren, het opzigt gehad heeft van den Keizerlyken Tuin. Eindelyk, het Hofleven moede geworden en van daar vertrokken, werdt hy, in 't jaar 1593, tot Hoogleeraar te Leiden beroepen, en aldaar ſtierf hy in 't jaar 1609, by de vierentagtig Jaaren oud. Zyn zittend Leeven groote Geest en werkzaamheid, heeft ons een verbaazend getal van uitmuntende Werken over de Natuurlyke Hiſtorie, en de Kruidkunde in 't byzonder, voortgebragt.

De

(*) Zie het voorgaande II. DEELS II. STUK, bladz. 73.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Lymboom.*

De Kenmerken van de Clusia bestaan in Mannetjes- en Wyfjes-Bloemen, die beiden een vier of zesbladigen Kelk, uit tegenover en op elkander leggende Blaadjes bestaande, als ook een vier- vyf- of zesbladigen Bloemkrans hebben. 't Getal der Meeldraadjes, in de eersten, is groot. De anderen hebben een Honigbakje van samengegroeide Meelknopjes, het Vrugtbeginzel insluitende, dat een vyfhokkig, vyfkleppig Zaadhuisje wordt, met Merg gevuld.

Van dit Geslagt komen vier Soorten voor, allen Westindische Planten zynde, als volgt.

I. *Clusia rosea.* Roozekleurige.

(1) Lymboom *met ongeaderde Bladen en zesbladige Bloemen.*

De Heer JACQUIN, die alle de gedagte Soorten in de Westindiën waargenomen heeft, zegt dat deeze Soort een hooge Kroonboom is van twintig of dertig Voeten, groeijende, dat te verwonderen is, als een Bygewas aan Steenrotsen en Boomen. Dit heeft dezelve met de beide volgende Soorten gemeen, zo wel als de geheele Gestalte. De Bladen zyn ovaalachtig, ongekarteld, stomp, glanzig, Lederachtig, taay en niet geaderd, met evenwydige schuinse dwarsstree-

(1) *Clusia* Foliis aveniis, Corollis hexapetalis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1154. p. 674. *Veg.* XIII. p. 765. JACQ. *Amer.* 34. *Hist.* 270. Cenchramidea Arbor Saxis adnascens, obrotundo pingui Folio, Fructu Pomiformi. PLUK. *Alm.* 92. T. 157. f. 2. CATESB. *Car.* II. p. 99. T. 99.

ſtreepjes, kort geſteeld, zittende by paaren aan de enden der Takjes. De Bloemſteeltjes zyn kort en dik, veeltyds driebloemig: de Bloemen groot en zeer bevallig, uit zes Roozekleurige Bladen ſamengeſteld, in het Wyfje een Vrugtbeginzel bevattende, met zeven, agt of negen Stempels, zonder Styl, en een Honigbakje, 't welk, met alle de Teeldeelen, door zeker Lymerig helder Vogt bedaauwd is. Het geheele Gewas is vol van een zeer taay, Balſamiek, groenachtig Sap, dat door blootſtelling aan de Lugt ros wordt, en waar van de Indiaanen gebruik maaken als van Teer, om hunne Schuitjes of Kanoos te beſtryken. Deeze Soort kwam hem op St. Domingo voor.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Lymboom.*

(2) Lymboom *met ongeaderde Bladen en vyfbladige Bloemen.*

II. *Clusia alba.* Witte. Pl. XVII. *Fig.* 1.

Deeze Soort vondt zyn Ed. in de Boſſchen van Martenique. Zy verſchilt van de voorgaande byna alleen door de Bloemen, die geen zes- maar een negenbladigen Kelk hebben, en daar in vyf Bloembladen, wit van Kleur, en allen, die hy 'er van waargenomen hadt, tweeſlagtig. De Vrugt is langwerpig Eyrond, doch ſtomp vyf of zeshoekig, en van binnen ook

(2) *Cluſia* Foliis aveniis, Corollis pentapetalis. JACQ. *Amer.* 34. *Hiſt.* 271. T. 166. Cluſia Flore albo, Fructu coccineo. PLUM. *Gen.* 21. *Ic.* 87. f. 1.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Lymboom.*

ook in vyf of zes holligheden verdeeld, bevattende, in een week Merg, veele langwerpige, gladde Zaaden, hoogrood en dus met de *Clusia* van PLUMIER, die eene hoogroode Vrugt heeft, overeenkomstig. Naar die Zaaden zyn verscheiderley Vogeltjes zeer gretig, en weeten dezelven, met den Bek, te haalen uit de Sterswys' gaapende Zaadhuisjes, middelerwyl op hunne Wieken flodderende in de Lugt, even als de Kolibrietjes op den Honig der Bloemen aazen. De opgezetenen des Eilands noemen deezen Boom *Aralie*. Hy wordt ook wel dertig Voeten hoog, met eenen Stam van een Voet dik, en eene zeer uitgebreide Kroon, niettegenstaande hy mede als een Bygewas op andere Boomen groeit. Van een Takje met Blad en Vrugt is hier de Afbeelding in *Fig.* 1, op Plaat XVII. medegedeeld.

III. *Clusia flava.* Geele.

(3) Lymboom *met ongeaderde Bladen en vierbladige Bloemen.*

Deeze derde Soort kwam gedagten Heer op Jamaika, aan den voet der Bergen, voor. Zyn Ed. spreekt 'er dus van. „ Het is een Boom „ de voorgaanden zeer gelyk, [ook] aan Rot- „ sen en Boomen als een Bygewas groeijen- „ de,

(3) *Clusia* Foliis aveniis, Corollis tetrapetalis. JACQ. *Amer.* 34. *Hist.* 272. T. 167. Clusia Arborea Foliis crassis nitidis obovato-subrotundis, Floribus solitariis. BROWN. *Jam.* 236. Terebinthus Fol. singulari non alato, Fr. rotundo succulento &c. SLOAN. *Jam.* 167. *Hist.* I. p. 91. T. 200. f. 1. RAJ. *Dendr.* 51.

„ de, en vol van een Lymerig witachtig Sap. II. Afdeel. XXI. Hoofdstuk.
„ De Bloemen, die [ook] Reukeloos zyn, heb-
„ ben de Bladen geel. Onder 't reizen had ik
„ veele Bloemen en Vrugten, van den zelfden
„ Boom geplukt, ter onderzoeking mede geno- *Lymboom*
„ men, en bevondt, dat de Vrugten geenszins
„ overeenkwamen met de Vrugtbeginzels, in de
„ Bloemen vervat; zo dat dezelven moeften
„ voortgekomen zyn van onderfcheidene vrugt-
„ baare Wyfjes- of tweeflagtige Bloemen,
„ die ik vervolgens geen gelegenheid had te
„ onderzoeken. Deezen, nu, fchynt Browne
„ befchreeven te hebben, by wien men de
„ Kenmerken kan nazien. Sloane heeft voor
„ de Vrugt een nog niet geopende Bloem afge-
„ beeld en befchreeven; weshalve hy, het
„ Vrugtbeginzel in de uitgedroogde Bloem mis-
„ fchien voor Zaad gehouden hebbende, de
„ Vrugt eenzaadig (*monopyrenum*) genoemd
„ heeft. De Stempels in de groenachtige Vrug-
„ ten geleeken flegts naar groote uitpuilende
„ bruine Stippen."

De beroemde Sloane hadt deeze Soort ge- Balfem-Appeltjes.
noemd *Terbenthynboom* met enkelde, niet ge-
wiekte, ronde Sappige Bladen, en vierbladige
bleekgeele Bloemen, in 't gemeen de *Balfem-boom* getyteld wordende. De Vrugt, merkt hy
aan, was een Kogelronde Bezie, groen of rood-
achtig van Kleur, van grootte als de tip van
eens Menfchen Duim. Die van de tweede
Soort moet, volgens de Aftekening van den
Oo 3 Heer

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. Heer JACQUIN, zeer langwerpig en Pruimachtig van figuur zyn. Op 't Eiland Barbados wordenze, wegens het gedagte Balſamieke Sap, *Balſem - Appeltjes* geheten, zo PLUKENETIUS aanmerkt.

IV. *Clusia Venoſa.* Geaderde.

(4) Lymboom *met geaderde Bladen.*

Deeze Soort is door gedagten Heer JACQUIN in de Bergachtige Bosſchen, die vogtig van Grond waren, op Martenique gevonden. Het is, zegt zyn Ed., een regtopſtaande Kroonboom van dertig Voeten hoogte; gelyk de anderen, doch meldt niet, dat het ook een Bygewas zy. De Bladen waren vier Duim lang; de Bloemen anderhalf Duim breed, met witte Blaadjes. De Vrugt hadt hy niet gezien; doch de gedaante ſcheen met de *Kleinere Clusia*, die wit van Bloem is, met eene geelachtige Vrugt, van PLUMIER beſchreeven en afgebeeld, overeen te komen. De Ingezetenen noemden hem *Paletuvier de Montagne.*

FUSANUS. Spilleboom.

De Kenmerken van dit nieuwe Geſlagt zyn: Tweeſlagtige Bloemen, die een vyfdeeligen Kelk hebben, zonder Bloemkrans, en vier Meel-

(4) *Clusia* Foliis Venoſis. JACQ. *Amer. Hiſt.* 273. Clusia Flore roſeo minor, Fructu flavescente. PLUM. *Gen.* 21. *Ic.* 87. f. 2.

Meeldraadjes: waar van het onderste gedeelte het Vrugtbeginzel is, met vier Stempels, en de Vrugt Pruimachtig of met een Bolster. Behalve de zodanigen komen 'er Bloemen, op den zelfden Stam, in voor, die misdraagen, en derhalve als Mannelyken kunnen aangemerkt worden.

II. Afdeel. XXI. Hoofdstuk.

Een enkele Soort (1) is hier van bekend, die den bynaam van *Samengedrukte*, mooglyk wegens de platachtigheid van de Vrugt, voert. Het is een Vrugtdraagende Boom, met een driebladerig Omwindzel, onder den Grondsteun van het Vrugtbeginzel, door eenige Klieren onderscheiden. Meer vind ik 'er niet van gemeld.

I. *Fusanus compressus.* Samengedrukte.

ACER. Ahornboom.

De Bloemen zyn, in dit Geslagt, vyfbladig, met agt Meeldraadjes, voortkomende uit een Kelk, die in vyven gedeeld is. Behalve deeze Mannelyken komen 'er in voor, die bovendien een Stamper hebben, en deeze brengen een Vrugt voort, welke uit twee of drie eenzaadige gewiekte Zaadhuisjes bestaat.

't Getal der Soorten is vry groot; dewyl 'er, behalve de gewoone Europischen, drie of vier Noord-Amerikaansche en anderen, in begreepen zyn, als volgt. (1) Ahorn-

(1) Fusanus. *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 765.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDTUK.

(1) Ahornboom *met Hartvormige, onverdeelde, getande Bladen, die flaauw gekwabd zyn; de Bloemen Troswys' hebbende.*

I. *Acer Tataricum.* Tartarische.

Onder den naam van Ahorn met langwerpig Hartvormige ongelyk getande Bladen, is deeze, als in Tartarie groeijende, in de Verhandelingen der Keizerlyke Akademie van Petersburg, op 't jaar 1749, afgebeeld en beschreeven. Het is een Boomachtige Heester, die de Bladen als van den Jukboom en Troswyze Bloemen, gelyk de volgende, heeft, maar in samengestelde Trossen. Men vindt hem aan de Oevers van de Wolga, op vogtige plaatsen.

II. *Acer Pseudo-Platanus.* Gewoone.

(2) Ahornboom *met vyfkwabbige ongelyk getande Bladen en Troswyze Bloemen.*

Deeze Soort maakt het Gewas uit, waar van de Geslagtnaam zynen oirsprong heeft. Men noemt het, in 't Latyn, *Acer*, of *Aceris*

(1) *Acer* Foliis cordatis indivisis serratis, Lobis obsoletis, Floribus racemosis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1155. p. 638. Acer Foliis oblonge cordatis inæqualiter serratis. KRESCHEN *Act. Petr.* 1749. p. 285. T. 13.

(2) *Acer* Foliis quinquelobis inæqualiter serratis, Floribus racemosis. *Syst. Nat.* XII. Acer Foliis quinquelobis acutis &c. *Hort. Ups.* 93. SAUV. *Monsp.* 212. Acer Foliis palmatis &c. *Hort. Cliff.* 143. ROYEN *Lugdbat.* 457. GORT. *Gelr.* 78. Acer montanum candidum. C. B. *Pin.* 430. Acer majus. DOD. *Pempt.* 840. DOD. *Kruidb.* 1314, TOURNF. *Inst.* 615. HALL. *Helv.* 421.

ris, zo fommigen willen; welke benaaming waarfchynlyk van de duurzaamheid of fyndraadigheid des Houts, dat zonder Kwasten is, en dus van het Griekfch, zal afkomftig zyn. Men wil echter dat de Griekfche naam van deezen Boom, by THEOPHRASTUS, *Sphendamnos* zy. De Italiaanen heeten hem *Acero*, de Spanjaarden *El-Azre*. In de overige Taalen van Europa heeft hy verfcheiderley benaamingen. De Engelfchen noemen hem *Maple-Tree* of *Witten-Tree*; de Franfchen *Erable*, *Opier* of *Sycomore*; welke laatfte naam, zo wel als die van *Plasne*, zeer oneigen is; alzo 'er andere Boomen zyn, dus eigentlyk geheten. De Duitfchers geeven 'er den naam aan van *Mafeholder-* of *Masfholder*, en fomtyds ook van *Lein Baum*, dat is Linnenboom, wegens de zagtheid van het Hout, en deszelfs witheid. De gemeenfte naam, by ons, is *Efchdoorn* of *Schotfche Linden*; hoewel men hem ook *Ahorn* en *Maasboom* (*), in navolging van de Duitfchers, en *Luitenboom*, wegens zyn gebruik tot Mufiek-Inftrumenten, genoemd vindt (†).

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

Ahornboom.

Dat

(*) De naam van *Mastboem* is in de *Uitgezogte Verhandelingen*. II. DEEL, bladz. 449, zeer verkeerdelyk aan deezen Boom gegeven; dewyl die aan anderen toebehoort; zie hier voor, bladz. 407.

(†) De naam van *Haver-Efche*, (GORTER *Flor. Belg.* p. 290. en by COMMELYN, daar aan gegeven,) behoort aan de Lyfterbezie- of Qualfterboomen.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Ahornboom.*

Dat deeze Boom een gemaatigde Lugt bemint, heeft THEOPHRASTUS reeds aangemerkt. Hy groeit niet alleen in de Gebergten van Switzerland en Oostenryk, maar ook in de vlakke deelen van Engeland en de Nederlanden; hoewel hy mooglyk zynen oirsprong uit die Gebergten heeft. TOURNEFORT vondt hem in 't Bosch van Fontainebleau tusschen de Rotsen groeijen. Hier te lande komt hy in de Haarlemmer-Hout en andere Plantagiën of Bosschen by Buitenplaatsen voor, alwaar hy waarschynlyk geplant zal zyn.

Zyn sierlykheid kan deeze Boom wel draagen. Hy groeit tot een aanzienlyke hoogte, doch maakt geen fraaije ronde Kroon, gelyk de Linden. Dewyl ook de Bladen vroeg afvallen, en, schielyk verrottende, hier door de Laanen, Pleinen en Straaten, in 't wandelen, onbevallig doen zyn; zo wordt hy niet veel geacht. De Schors is voor 't Gezigt niet aangenaam, en het Hout der Takken broosch; zo dat zy ligt aan stukken waaijen door een Stormwind. De grootheid der Bladen, die sierlyk uitgesneeden zyn, byna als Wyngaardbladen, wat donkerer groen van Kleur, is het eenigste dat hem bekoorlyk maakt in Lusthoven. Men vindtze smaller of breeder, meer of minder ingesneeden, ook donkerer of ligter groen en bont. De Bloemen groeijen aan Trosjes, van verre naauwlyks zigtbaar, bleek groenachtig van Kleur, en de Zaadhuisjes zyn gevleugeld, vertoonende

zig

zig, dewyl 'er veelen by elkander zitten, byna als bosjes van gevleugelde Infekten, en in 't byzonder als van de genen die men Juffers of Puiftebyters noemt. In derzelver dikke end is een wrangachtig Meelig Zaad vervat (*).

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Ahorn-boom.*

Suikerachtig Vogt.

De Wortels van deezen Boom, gekneusd uitwendig opgelegd, zouden, volgens PLINIUS, tegen de Lever-Pyn, en volgens SER. SAMMONICUS, in Wyn afgetrokken en gedronken, tegen het Zydewee van dienst zyn. In 't Voorjaar, wanneer de Knoppen zwellen, geeft hy, ergens gekwetst of gebroken zynde, een zoet en drinkbaar Sap uit, even als de Wyngaard-Ranken, wanneer men die te laat fnoeit, en veele andere Boomen. LISTER heeft door veele Waarneemingen op de Ahornboomen ontdekt, dat zulks ook in de Herfst en den geheelen Winter door, met maatig vriezend Weer, gefchiede. Het Sap, dat 'er dus uitloopt, is zoet en fchynt veel overeenkomst te hebben met dat der Suikergeevende Ahornboomen in Noord-Amerika, waar van ik ftraks zal fpreeken.

Zwarte Vlakken op de Bladen.

Middelerwyl kan ik niet nalaaten gewag te maaken van een zonderling Verfchynzel, my deezen Zomer in de Haarlemmer-Hout voorgekomen, en denkelyk aldaar niet ongewoon. Ik

(*) Uit hoofde van hetzelve kan men hem geen Eikeldraagende Boom (*Arbor Glandifera*) noemen, gelyk gedaan is in BLANCARDI *Lexico Medico*, pag. 7.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Ahornboom.*

Ik vond de Bladen van jonge Eschdoornen of Schotse Linden, aan de zyden van een Laan omtrent eens Mans langte hoog groeijende, met menigvuldige groote zwarte Vlakken gesprenkeld. Terwyl ik over die Vertooning peins; slaa ik het Oog naar boven, en zie, dat zy onder den Drup van Eikeboomen stonden. Dewyl, nu, het Sap der Eiken van dien aart is, gelyk wy weeten, dat het, in overeenkomst met andere samentrekkende Vogten uit Plantgewassen, door byvoeging van Yzer-Vitriool, of enkel van Yzer of Staal, zwart wordt; zo heb ik gedagt, dat 'er iets Vitriolisch in de Bladen van den Eschdoorn moest zyn, om zulks uit te werken: ten ware het uitzweetende Sap, op de Bladen der Eikenboomen, reeds die zwarte Kleur mogt bekomen hebben, door aandoening van de Lugt, en dan door den Regen op de Eschdoorn-Bladen neergedroopen zyn. Dit zal mooglyk door nader Waarneemingen blyken. Ondertusschen heb ik die zwarte Vlakken op geen ander Loof gezien.

Het Hout.

Het Hout der Eschdoorn- of Ahornboomen is, wegens zyne fyndraadigheid en vastheid, zeer bekwaam voor den Draaybank, en wegens deszelfs witheid, dikwils, inzonderheid in 't gene van de Knobbels komt, met Oogswyze ronde Vlakken, die uit den rossen zien, aartig als een Paauwestaart geschakeerd. De Engelschen en Duitschers maaken van hetzelve niet alleen Bakken en Tafelborden, maar ook Theekopjes en

Bak-

Bakjes, zo van gewoone grootte als van ongemeene kleinte, tot Kinder Speelgoed. Die wonderbaare Stelletjes, daar wel vyftig in elkander steekende Bekertjes, zo dun als Papier, in eene Beker, van niet meer dan twee Duimen wyd, besloten zyn, worden daar van gedraaid. De dikte van de Wanden dier Bekertjes is omtrent het honderste deel van een Duim (*). II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

(3) Ahornboom *met vyfkwabbige, eenigermaate getande, van onderen blaauwachtige, Bladen; en enkelde byeen vergaarde Bloemsteeltjes.* III. *Acer rubrum.* Roode.

De Virginische Ahorn met groote Bladen, die van onderen Zilverkleurig, van boven glanzig groen zyn, wordt hier bedoeld. CATESBY

(*) Le Bois de l'espece d'Erable, apelé *Glinus* par Theophrast & *Origuela* par les Espagnols, est jaunatre, vené de gris & sert à divers Ouvrages de marqueterie, zegt de Heer ADANSON, *Famill. des Plantes*, p. 381. De *Glinus* van THEOPHRASTUS wordt gehouden voor den laagen Eschdoorn of het Booghout, welk wit en slegt is. *Origuela* is de naam van een Stad in Spanje. 't Kan zyn dat men die Boomen, mooglyk aldaar groeijende, naar deeze Stad noemt, doch dan zullen zy van deeze Berg-Soort zyn, en in allen gevalle is de Kleur van het Hout niet wel uitgedrukt.

(3) *Acer* Foliis quinquelobis subdentatis, &c. KALM. *It.* II. 288; 309. Acer Fol. quinquelobis acuminatis &c. *Hort. Ups.* 94. Acer Virginianum Folio subtus incano. HERM. *Par.* I. T. 1. Acer Virg. Folio majore &c. PLUK. *Alm.* 7. CATESB. *Car.* I. T. 62. SEL. *Vog.* II. Band. MILL. *Ic.* 6. T. 8. f. 4. TREW. *Ehret.* T. 85, 86.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

Ahornboom.

BY geeft 'er, onder den naam van *Ahornboom met roode Bloemen*, daar zy den bynaam van heeft, een fraaije Afbeelding van. Niet minder ſierlyk is de Aftekening van EHRET, door TREW aan 't licht gebragt. Deeze Boomen verſieren door hunne roode Bloemen en Vruggten, die wel zes Weeken lang duuren, zegt hy, de Bosſchen in Karolina ongemeen. Zy vallen zeer hoog, doch zelden zeer dik van Stam. In Penſylvanie vondt de Heer KALM deezen Rooden Eſchdoorn op moerasſige plaatſen overvloedig, gemeenlyk met Elzen vergezeld. Van het Hout werden Borden, Spinnewielen, Rollen, Pooten van Stoelen en Ledikanten, en dergelyke zaaken meer, gemaakt. Met den Bast verfde men zo wel Linnen als Wollen Stoffen donker blaauw. Men kookte dien Bast, daar toe, eerst in Water, en deedt daar dan wat Koperrood in, wordende 'er, op die manier, ook een goede zwarte Inkt van bereid. Als men vroeg in 't Voorjaar in den Boom kapt, loopt 'er een zoet Water uit, gelyk uit de Europiſchen. Men hadt 'er eene Verſcheidenheid van, de *Gekrulde* of *Mazel-Ahorn* genaamd (*), wegens de ſchoone marme-

(*) In 't Engelſch *Curled Maple*, dat is *Acer crispum*, en het wordt by KALM, in 't Hoogduitſch, vertaald *Maſurirte Ahorn*. Sommigen willen, dat de Hoogduitſche naam, *Masſholder*, van *Maſern*, dat is Mazelen, afkomſtig zou zyn, wegens de vlakkigheid van het Hout: doch die naam komt van *Maſchen* of Maazen, gelyk in een Net, en betekent alleen maar *Bois madré*, dat is, geſpikkeld Hout.

mering van deszelfs Hout, hetwelk zeer bemind werdt tot allerley Kastemaakers Werk, wordende hetzelve hooger geacht en duurder betaald, dan het Kerfeboomen of Nooteboomen-Hout, het Wortelhout uitgezonderd. Men vindt Boomen, die alleenlyk aan den buitenkant gemarmerd zyn, en van binnen niet.

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Ahornboom.*

Deeze Soort is tweehuizig en het Mannetje heeft dikwils de Bladen tot aan het Grondftuk ingefneeden, zo dat het zig als een byzondere Soort vertoont.

(4) Ahornboom *met de Bladen Vingerswyze in vyven gedeeld met fpitfe Tandjes.*

IV. *Acer Sacharinum.* Suikergeevende.

Van de voorgaande Soort zegt KALM, dat men daar in Penfylvanie geen Suiker van maakt, maar wel in Kanada. Elders merkt hy aan, dat zulks ook gefchiedt van den Rooden Ahorn, en dat die Suiker bruiner of zwarter is, en tevens gezonder of beter voor de Borst, dan de gene die men van den zogenaamden *Suiker-Ahorn*, in Kanada, bekomt, welken Boom de Engelfchen in Noord-Amerika *Suikerboom* of *Zwarten Efchdoorn*; de Hollanders en Duitfchers *Noordfchen Nooteboom*; de Sweeden, in Penfylvanie, *Rintrao*, en de Wilde Irokooizen *Ozekéhta* hee-

(4) *Acer* Foliis quinquepartito-palmatis, acuminato-dentatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII.

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK.

Ahorn-boom.

heeten. Hy zegt, dat het een Soort is, die van den Europischen Eschdoorn verschilt; dat zeer wel te gelooven is; doch hoe LINNÆUS hem als zeer verschillende van den voorgaanden Rooden Ahorn kan aanmerken, begryp ik uit de bepaaling te minder, aangezien het Mannetje van den Rooden, als gezegd is, de Bladen ook zo diep ingesneeden of in vyven verdeeld heeft.

Onder de Vertoogen der Buitenslandsche Geleerden, die in 't jaar 1755 door de Koninglyke Akademie van Parys aan 't licht gegeven zyn, komt 'er een voor van den Heer GAUTIER, over het maaken van den Eschdoorn-Suiker in Kanada. Twee Soorten zyn 'er, zegt die Heer, waar van de Suiker aldaar bereid wordt. De eerste komt, volgens zyne beschryving, vry] veel met den Europischen Eschdoorn overeen. Deszelfs Bladen, zegt hy, zyn hoekig en gerond, byna van figuur als de Wyngaardbladen, maar gladder en zagter, van boven donker groen, van onderen witachtig, met roode Steelen: de Bloemen groenachtig wit en Troswys groeijende. De andere Soort was de Roode Ahornboom, voorgemeld, die de Bladen kleiner, minder gerond en puntiger hadt, in de geheele omtrek getand, maar in 't byzonder drie groote spitse Tanden hebbende. Zo schynt dan de diepe Insnyding der Bladen, tot eene Vingerachtige gedaante, geen Kenmerk te zyn van den Suiker-Eschdoorn. Den eer-

eerften van deeze Boomen, zegt hy, noemde men in Kanada den Witten of Mannetjes, den anderen den Wyfjes-Ahorn of *Erable Plane*, en by verbastering *plaine*; zynde die onder geen anderen naam bekend, en de Suiker, die van den eerften kwam werdt *Sucre d'Erable*, die van den anderen *Sucre de Plane* geheten. „ Geen „ andere Soorten van Ahornen (zegt hy) gee„ ven in Noord-Amerika dat helder Water, „ zo klaar als Kryftal, waar van een vette roo„ de Suiker gemaakt wordt, lekker van Smaak „ en van een aangenaamen Geur, wanneer zy „ onvervalfcht is toebereid" (*).

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Ahornboom.*

Dat die Suikergeevende eigenfchap niet aan de Ahornboomen van Noord-Amerika bepaald is, hebben de Proefneemingen van den Heer DALMAN, nu twintig Jaar geleeden, aangetoond. Zyn Ed. liet in 't Voorjaar een Gat van een half Vierendeel diep, fcheef nederwaards booren, in agt Sweedfche Ahornen, waar onder geene jonger waren dan dertig Jaaren. In het Gat fchroefde men een gewoone Houten Kraan, om den Boom niet langer te laaten bloeden dan men wilde. De eerfte maal wierden 'er, in vier Dagen, twintig Kannen afgetapt, en, dit Vogt zeven Uuren zagtelyk gekookt zynde, gaf het overblyfzel derdhalf Ponden bruine Suiker. De twee-

De Suikermaaking.

(*) *Mem. de Math. & de Phys.* Tom. II. Paris. 1755. p. 378.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Ahorn-Boom.*

tweedemaal liepen uit de agt Ahornen vyftien Kannen Sap, waar van men, na dat hetzelve eenigen tyd gekookt ware, eerstelyk een half Pond Syroop, vervolgens een Pond dergelyke Suiker, als de voorige was, en eindelyk agt Loot Poeijer-Suiker kreeg. Van alle Soorten hadt gedagte Heer aan de Koninglyk Sweedsche Akademie Proeven gezonden. Men bevondt dien Suiker zeer zoet, doch van een byzonderen niet onaangenaamen Smaak te zyn, en twyfelde niet, of door rafineeren zou dezelve nog veel verbeterd kunnen worden: maar wegens de kleine veelheid en beschadiging van den wasdom der Boomen, werdt die Uitvinding, voor dat Ryk, niet oirbaar geacht te zyn (*).

V. *Acer Platanoides.* Sweedsche.

(5) Ahornboom *met vyftandige gespitste, spitsgetande, gladde Bladen, de Bloemen in Kroontjes.*

Dee-

(*) *Stockh. Verhand.* 1754. XVI. Band, p. 236.

(5) *Acer* Foliis quinquelobis acuminatis, acute dentatis, glabris; Floribus Corymbosis. *Fl. Suec.* 303: 924. Acer Foliis palmatis acute dentatis &c. *Hort. Cliff.* 143. Acer montanum tenuisfimis & acutisfimis Foliis. C. B. *Pin.* 431. Acer major. CAM. *Epit.* 63. Acer montanum Orientalis Platani foliis atrovirentibus. PLUK. *Alm.* 7. T. 252. f. 1. Acer Foliis quinquangulis undique serratis. HALL. *Helv.* 421. Acer major Cordi. LOB. *Ic.* II. 199. Acer montanum candidum. WEINM. Tab. N. 15. *a.* TREW. *Ehret.* T. 91.

Deeze Soort moet de *Sweedsche Ahorn*, zo even gemeld, zyn, welken de vergaaring der Bloemen tot een Kroontje veel meer van de voorgaanden, en in 't byzonder van den gewoonen Eschdoorn onderscheidt, dan de figuur der Bladen, niettegenstaande dezelve in 't byzonder *Platanoides*, als naar den Platanus gelykende, getyteld wordt. Onder deezen bynaam is 'er door den vermaarden TREW, uit de Aftekeningen van den schranderen EHRET, een Afbeelding van gegeven, die alle anderen byna, uitgenomen die van SCHMIDEL uit GESNERUS, in naauwkeurigheid en volkomenheid overtreft; hoewel die van WEINMANN, op Plaat N. 15, ook niet kwaalyk strookt. De eerste Afbeelding van denzelven vindt men by CAMERARIUS, onder den naam van *Groote Ahorn*, by sommigen *Duitsche Platanus*, by anderen *Carpinus Plinii*; by de Grieken *Sphendamnos*, by de Franschen *Plasne*, en by de Duitschers *Ahorn* of *Wald-eschern* genaamd. Hier uit zou men mogen denken, dat deeze Soort ook natuurlyk voortkwam in de middelste deelen van Europa, terwyl onze Ridder deszelfs woonplaats alleenlyk in de Noordelyke deelen, als ook in de Bergen van Stirie en Savoije, stelt. KRAMER vondt hem in Oostenryk, en de Heer HALLER heeft hem zelfs als een gemeene Boom, in de Bosschen der Gebergten van Switzerland, waargenomen; ja de gedagte TREW toont

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Ahorn-boom.*

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Ahornboom.*

toont aan, dat men hem byna in alle oorden van ons Wereldsdeel aantreft.

De figuur der Bladen is in deeze Soort zo zeer verschillende, dat men hem niet ligt met den gewoonen Eschdoorn verwarren zoude, indien menze by elkander zag. De Heer HALLER geeft 'er slegts vyfhoekige, in de geheele omtrek Zaagswys' getande Bladen aan. LINNÆUS bevondtze als gemeld is. Zy gelyken byzonder naar die van den Westindischen, niet van den Oostindischen Platanus, gelyk by PLUKENETIUS gezegd wordt: want zy hebben byna geen Insnydingen. Het is een hooge Boom, met wit, geaderd, Hout, zegt HALLER. In Sweeden komt deeze Soort, zo onze Ridder zegt, veel by de Huizen en in de Velden, inzonderheid in de Zuidelyke Provinciën, voor, wordende van de Sweeden *Lönn* geheten. Het zou de gene zyn, die men in Duitschland *Leinbaum*, dat is Linnen-Boom noemt, wegens de witheid van het Hout.

Op de Eilandjes aan de Sweedsche Kust, die men Scheeren noemt, groeit deeze Boom zeer overvloedig, en men ziet hem ook hier en daar op 't Vaste Land, doch meest aan den Zeekant. In de harde Winter, van de Jaaren 1759 en 1760, bevondt men evenwel, dat verscheidene van deeze Boomen, zo groote als kleine; die om Tuinen geplant waren, of zig in Laanen en Plantagiën, zo wel binnen de Stad Abo in Finnland, als daar buiten, bevonden; van boven,

ven, zo verre zy met den Stam buiten de Sneeuw ſtonden, geheel verſtorven waren; doch in 't volgende Voorjaar gaven zy, uit den Wortel en het onderſte der Stammen, nieuwe Scheuten. De genen, die in de Bosſchen ſtonden, waren door de Koude niet beſchadigd (*).

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Ahorn-boom.*

Deeze Ahornboom, die eigentlyk, evenwel, tot de koude Landen ſchynt te behooren, wordt 'er eveneens als de gewoone Europiſche Eſchdoorn, wat het Hout aangaat, gebezigd; zynde dat der Knoeſten en Wortelen, inzonderheid, zeer fraay gemarmerd. De jonge Bladen, bovendien, gebruikt men om als Augurkjes in te leggen, tot Verſnapering, en de volwasſen Bladen tot Moes. Uit het Sap des Booms kan, als gezegd is, Suiker gemaakt worden, even als van andere Soorten. De Mannetjes Bloemen, op 't end des Bloeytyds afvallende, verſpreiden zig als een geele Sneeuw over den Grond.

(6) Ahornboom *met driekwabbige, ſpits gekartelde Bladen en Troswyze Bloemen.*

VI. *Acer Penſylvanicum.*

Men vindt deeze Soort, volgens den Heer KALM, in Penſylvanie. De Bladen, in drie geheele zeer geſpitſte Kwabben verdeeld, hebben

Penſylvaniſche.

(*) *Stokbolms. Verhand.* 1763. XXIII. Band. p. 32.

(6) *Acer* Foliis trilobis acuminatis ſerrulatis, Floribus racemoſis. DU HAM. *Arbr.* I. p. 28. T. 12, 13. f. 11.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. ben den Rand met uitermaate fyne en fcherpe Tandjes Zaagswyze bezet. De Bloemen groeijen in neerhangende Trosfen. Het is een laage Boom.

VII. *Acer Campeftre.* Kleine. (7) Ahornboom *met gekwabde ftompe uitgegulpte Bladen.*

De laagheid van Gewas onderfcheidt deeze allermeest van de anderen, weshalve menze *Kleine-Ahorn* noemt, of, om dat zy meer ten platten Lande dan in de Bosfchen groeit, *Veld-Efchdoorn.* De naam van *Booghout*, om dat men 'er wel Schietboogen van plagt te maaken, wordt in 't byzonder toegepast op deeze. Men vindtze door geheel Europa, zo wel in de Zuidelyke en middelfte als in de Noordelyke deelen.

Sommigen willen, dat deeze Soort, in de Bosfchen, ook wel een aanzienlyke Boom wordt; doch anderen ftellen de hoogte op niet meer dan tien Voeten. Niettemin heeft het Gewas een rimpelige, gefpleetene, ruuwe Schors, volgens den Heer HALLER, die de Bladen zegt ,, over ,, elkander, in 't kruis, op lange Steelen ftaan- ,, de, half driekwabbig, met de zydelingfe ,, Kwab-

(7) *Acer* Foliis lobatis obtufis emarginatis. *Fl. Suec.* II. N. 925. Acer Foliis tripartito-palmatis &c. *Hort. Cliff.* 147. ROYEN *Lugdbat.* 459. GORT. *Gelr.* 78. *Fl. Belg.* p. 291. Acer Foliis femi-trilobis, Lobis obtufe incifis. HALL. *Helv.* 421. Acer Campeftre et minus. C. B. *Pin.* 431. Acer minus. DOD. *Pempt.* 840. DOD. *Kruidb.* 1314. TOURNF. *Inft.* 615.

„ Kwabben half in tweeën verdeeld en de „ middelften drietandig, met alle de uiterfte „ Slippen ftomp, van onderen glad en groen „ te zyn". Men vindt 'er evenwel, zo zyn Ed. erkent, ook andere en grootere Bladen aan, die hoekig zyn, en meer gelyken naar de Bladen van den gewoonen Ahornboom. Uit de figuur der Bladen zyn zy derhalve niet gemakkelyk, maar eerder door derzelver witheid of ruigte van onderen, te onderfcheiden, hoewel dit ook niet zeker gaat. „ Ieder Top-Takje „ brengt een Bloemtros voort, van gepaarde „ Steeltjes, met uitgefpreide Bloemblaadjes en „ agt of tien Meeldraadjes, uit haar eigen Kuil- „ tjes", volgens dien zelfden Heer. Hy voegt 'er by dat de Wieken ruig zyn, en in de groote Ahorn wel ruig in de Jongheid, maar in de volwasfenheid kaal: verftaande mooglyk daar de Oxels der Bladen door. Eene Verfcheidenheid, die niet dan Mannetjes-Bloemen draagt, en derhalve onvrugtbaar is, heeft men omftreeks Parys waargenomen (*).

Ahornboom.

De Hoogleeraar DE GORTER merkt aan, dat deeze Kleine Efchdoorn, die op veele plaatfen in ons Land voorkomt, van de Boeren *Effen-Doorn* genoemd wordt, en gemeenlyk *Spaanfche Aak.* Voor geen van beide die Benaamingen vind ik eenige reden. Doornachtigheid is, myns

(*) MAPPI *Hift. Plant. Alfat.* p. 5.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

myns weetens, in de geheele Boom niet, en evenwel noemt men hem *Eschdoorn*. Zou dit ook van het Hoogduitsch afkomstig kunnen zyn, alwaar men een *Weissthorn* of Witten Doorn, dat is de Haagdoorn; en eenen Zwarten of *Schlehe-Thorn*, dat is de Slee-Pruim, in 't Engelsch *Blackthorn*, heeft *? Men mogt dit Booghout, als ook in de Haagen en Kreupelbosch veel groeijende, wegens de Aschgraauwheid van de Schors *Aschthorn* genoemd hebben; waar van dan Eschdoorn kon gemaakt zyn? Met de Eschenboomen, immers, heeft de gedaante de minste overeenkomst niet.

* Zie 't voorg. STUK, bladz. 576.

VIII. *Acer Monspessulanum.* Montpellierische.

(8) Ahornboom *met driekwabbige, ongetande, gladde Bladen, die jaarlyks afvallen.*

Van een Driebladigen Ahorn, wiens Bladen in drie Slippen verdeeld zyn, is reeds door C. BAUHINUS gewag gemaakt. Zy heeft de gedagte Slippen der Bladen niet gekarteld of getand, en de Bloemen groeijen by Trosfen. De Heer GOUAN, die deeze Soort by Montpellier waarnam, merkt aan, dat de Kwabben der Bladen spitse punten hebben.

(A) Ahorn-

(8) *Acer* Foliis trilobis integerrimis glabris, annuis. ROYEN *Lugdbat.* 459. GOUAN *Monsp.* 518. Acer trifolium. C. B. *Pin.* 431. PLUK. *Alm.* 7. T. 251. f. 3. DU HAM. *Arbr.* I. p. 28. T. 10. f. 8.

(A) Ahornboom *met driekwabbige, ongetande, ruigachtige Bladen, die niet afvallen.*

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

A. *Acer Creticum.* Levantsche.

Ahornboom uit de Levant met Klim-op Bladen wordt deeze van TOURNEFORT getyteld. Ik kan echter niet zien, dat die Kruidkenner daar toe betrekt den Kandischen of *Kretischen Ahorn* van ALPINUS, als een byzondere Soort daar onder geplaatst, en vergeleeken met dien, welken BELLONIUS op 't Eiland Kandia waarnam, zeggende daar van, „ de Ahorn, op koude Bergen groeijende, van „ het Landvolk *Asphendannos* genaamd, heeft „ op den Berg Ida het Hout meer gekruld, „ dan op eenige andere plaats." Waarschynlyk wordt daar mede slegts de gewoone Groote Ahornboom bedoeld, en dus geenszins die van ALPINUS, welken die Autheur kreeg als een klein Gewas, met ruige Steelen, dat naby scheen te komen aan den Eschdoorn van Montpellier, dien DALECHAMP, zegt hy, aldus geheten heeft, en beschryft „ als een „ Boom van maatige hoogte, met de Takken „ taamelyk uitgebreid, de Schors eenigermaate „ paarschachtig hebbende, en het Blad naar dat „ van

(A) *Acer* Foliis trilobis integerrimis pubescentibus perennantibus. MILL. *Dict.* 10. Acer Orientalis Hederæ folio. TOURNF. *Cor.* 43. POC. *Orient.* 191. T. 85. Acer Cretica. ALP. *Exot.* 9. T. 8. DU HAM. *Arbr.* I. p. 28. T. 10. f. 9.

II. AFDEEL. XX. HOOFDSTUK.

„ van den gewoonen Ahornboom gelykende, „ maar flegts driepuntig, dik en geaderd." De Wolligheid, inderdaad, van een klein, jong Boompje, zou geen weezentlyk verfchil maaken, zo min als de figuur der Bladen, die in deeze als een Klaverblad zyn; weshalve zy thans flegts als een byfoort wordt aangemerkt, niettegenftaande 'er de onderfcheiding, van het al of niet afvallen der Bladen, is by gedaan (*).

IX. *Acer Negundo.* Virginifche.

(9) Ahornboom *met famengeftelde Bladen en Troswyze Bloemen.*

Deeze *Virginifche* Ahorn verfchilt, doordien hy Esfchenbladen heeft, volgens CLAYTON, veel van de anderen. Dezelven zyn drie- en vyfkwabbig volgens PLUKENETIUS, die het een *zeer groote Ahornboom* tytelt, betrekkende daar toe den *Vreemden Boom*, met Bladen als die der Esfchen gevind en Zaagswys' getand, welken men t'onrechte voor den *Negundo* heeft gehouden, van RAY (†). Dit fchynt evenwel aanleiding gegeven te hebben tot den bynaam.

(*) In de laatfte of Dertiende Uitgeave van het *Syst. Nat. Vegetabilium*, naamelyk.

(9) *Acer* Foliis compofitis Floribus racemofis. *Hort. Cliff.* 144. GRON. *Virg.* 154. ROYEN *Lugdbat.* 460. Acer maximum, Foliis trifidis, Virginianum. PLUK. *Alm.* 7. T. 123. f. 45.

(†) De Bladen zouden volgens dien Autheur, uit vyf Vinbladen beftaan, en juist zulk een Boom vind ik onder den naam van *Platanus*, *Masfholder*, afgebeeld by LONICERUS.

naam. Dat het de Suikergeevende Ahorn der Kanadieren niet zy, is uit het voorgaande blykbaar, niet alleen, maar die, welken CLAYTON als den Suikerboom opgeeft, hadt de Bladen groot en driekwabbig uitgeknaagd, de Bloemen wit en de Schors witachtig (*). II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

(10) Ahornboom *met ovaale, ongekartelde, altoos groene, Bladen.* X. *Acer sempervirens.* Altoos groene.

Deeze Soort van den Heer MILLER, als in de Levant voorkomende, opgegeven, is naderhand van hem wederom gewraakt. Dit brengt my den Ahornboom in gedagten, die volgens THEOPHRASTUS en PLINIUS by een Fontein omstreeks Gortyne op Kandia gestaan zou hebben, en wonderbaar was, om dat hy altoos groen bleef. Men vindt dit in de vertaalde Reizen van TOURNEFORT verhaald, doch die beide Autheuren spreeken van een *Platanus*.

By die gelegenheid zal ik hier een aanmerkelyk Bericht van den schranderen HASSELQUIST invoegen, dat tot bevestiging dient van het gene hier voor, aangaande de overmaatige dikte der Platanus-Boomen, is gezegd*. *bl. 359.

Hy

(*) GRON. *Flor. Virg.* p. 161. Zie ook hier voor, bladz. 591.

(10) *Acer* Foliis ovatis integerrimis sempervirentibus. MILL. *Dict. Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. *Mant.* 128.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Aborn-boom.*

Hy schryft dus in zyne Zesde Brief. „ De „ Maat van veertien Ellen, welke ik hier in- „ sluit, is de dikte van een Ahorn (*Platanus*), „ die een wonder verstrekt in het Ryk van on- „ zen Vader, ik meen *Stanchio*, de Geboorte- „ plaats van HIPPOCRATES (*). Deeze „ Boom heeft zeven - en - veertig Twygen, waar „ van ieder een Vadem dik, en met Steenen Py- „ laaren onderstut is. Zy beschaduwen een ruim- „ te, welke zekerlyk wel zo groot is, als de groo- „ te Markt te Stokholm. Onder zyne Schaduw zyn „ meer dan twintig, zo groote als kleine, Woon- „ huizen gebouwd. Ik geloof in deezen Boom „ een der grootste, oudste en merkwaardigste, „ Inwooners van het Ryk der Planten, te heb- „ ben gezien" (†).

MIMOSA. Stuipboom.

Dewyl de Latynsche of Grieksche Geslagtnaam van de Gevoeligheid, welke sommige Soorten van dit Geslagt hebben, afkomstig is, zo geef ik 'er, niettegenstaande dit geenszins op allen past, den naam van *Stuipboom* aan.

De

(*) Men weet dat die Vader der Geneeskundigen den bynaam van *Cöus* voert, als gebooren zynde op 't Eiland *Co* of *Cos*, aan de Kust van Natolie in de Grieksche Archipel: maar dit Eiland wordt van de Turken en anderen hedendaags *Stanchio* of *Stanku* geheten.

(†) HASSELQ. *Reize nach Palæstina.* Rostock, 1762. p. 227.

De Bloemen zyn in vyven gedeeld en hebben een vyftandigen Kelk, met vyf of meer Meeldraadjes. Sommigen zyn dus alleen Mannelyk, maar anderen van beiderley Kunne, als hebbende bovendien een Styl of Stamper met een Vrugtbeginzel, dat eene Haauw wordt, die het Zaad bevat. II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

De menigte van Soorten, tot drie-en-veertig toe, welken dit Geslagt heeft, deedt onzen Ridder daar Afdeelingen in maaken, naar dat de Bladen of *eenvoudiglyk gevind*, of *twee en driepaarig*, of *gepaard en tevens gevind*, of *dubbeld gevind* zyn. De twee eerste Afdeelingen hooren hier t'huis, en bovendien van de anderen nog verscheide Soorten.

(1) Stuipboom, *die ongedoornd is, met gevinde Bladen van vyf paaren; de Steel met Leedjes en gezoomd.* I. *Mimosa Inga.* Suiker-Peulen-Boom.

De bynaam is van PLUMIER afkomstig, die dit Gewas *Inga*, dat waarschynlyk de Brasiliaansche naam zal zyn, genoemd hadt. Ons Volk noemde het, volgens MARCGRAAF, *Lo-*

(1) *Mimosa* inermis, Foliis pinnatis quinquejugis, Petiolo articulato marginato. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1185. p. 675. *Veg.* XIII. p. 767. *Hort. Cliff.* 209. Arbor Siliquosa Brasiliensis. SLOAN. *Jam.* 153. *Hist.* II. p. 58. T. 183. f. 1. RAJ. *Hist.* 1762. MAR. *Sur.* T. 51. Inga Flore albo fimbriato, Fructu dulci. PLUM. *Ic.* 25.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

Suiker-Peulen-Boom.

Lotus: doch hy befchryft vier Soorten van Inga, allen de Bladfteelen op zyde gewiekt hebbende of gezoomd, en deeze heeftze bovendien met Leedjes. De Brafiliaanfche wordt geen groote Boom, maar brengt Haauwen voort van twee, drie of vier Duimen lang, met eenige bruinachtige Boontjes, die als in een Bed van witte Zyde of Fluweel leggen, even als onze Boeren Boonen; doch die zelfftandigheid is zeer lekker en wordt van de Inlanders met fmaak gegeten. Met reden kan ik hem mederhalve *Suiker-Peulen Boom* noemen. By MERIAN vindt men gezegd, dat het een groote Wilde Boom is in Suriname, met Pluisachtige Bloemen, wiens Zaadhuisjes lange, gedraaide Peulen zyn, die zwarte Boontjes bevatten in zekere Lymigheid leggende, welke men afzuigt, en ze deswegen *Zoete Boontjes* noemt. Van de geftalte der Bladen kan men uit de Afbeelding oordeelen. De Bloemen zyn eenbladig, enkelbroederig en veelmannig.

II. *Mimofa Fagifolia.* Beukenbladige.

(2) Stuipboom, *die ongedoornd is, met gevinde Bladen van twee Paaren, den Steel gezoomd hebbende.*

Een Amerikaanfche Haauwdraagende Boom met Beuken - Bladen, op 't Eiland Barbados groeijende, en aldaar de *Spaanfche Eik* getyteld,

(2) *Mimofa* inermis, Foliis pinnatis bijugis, Petiolo marginato. JACQ. *Amer. Hift.* 261. T. 161. Arbor Siliquofa Faginis Foliis Americana. &c. PLUK. *Alm.* 44. T. 141. f. 2.

teld, levert deeze Soort uit, die de Bloemen by Kroontjes, enkelbroederig, veelmannig, doch geen Klier tusschen de Vinbladen heeft. Mooglyk zal het een andere Soort der *Ingæ* van MARCGRAAF zyn.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Stuipboom.*

De Heer JACQUIN nam, in de Bosschen op 't Eiland Martenique, deeze *Mimosa* waar, als eene digte Kroonboom van dertig Voeten, hebbende dikwils een regten Stam van tien Voeten hoogte, en een Voet dik. Het witachtige Hout was met eene bleekbruine gladde Schors bedekt. De Bladen waren twee- en somtyds driepaarig gevind, ovaalachtig stomp, donker groen en de uitersten ver de grootsten, drie of vier Duimen lang. De Bladsteelen hadt hy niet gezoomd gevonden. Een enkele digte Aair, van twee Duimen lang, bevatte ongevaar veertig witachtige Bloemen, byna zonder Reuk, met geelachtige Meelknopjes. De Vrugt was een Lederachtige bleekgeele Haauw, met eene witachtige zoete Pap, daar in besllooten, welke de Ingezetenen gewoon waren uit te zuigen, noemende zo wel den Boom als de Vrugt, *Pois doux*, of Zoete Peulen.

(3) Stuipboom, *die ongedoornd is, met gevin-*

III. *Mimosa nodosa.* Knoopige.

(3) *Mimosa* inermis, Foliis pinnatis bijugis, Foliolis inferioribus minoribus, petiolo lineari. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Mimosa inermis, Foliis pinnatis. &c. *Vir. Cliff.* 49. *Hort. Cliff.* 209. Phaseolus arboreus tetraphyllos Zeylanicus. PLUK. *Alm.* 294. T. 211. f. 5. BURM. *Zeyl.* 192. BURM. *Fl. Ind.* 222.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

vinde Bladen van twee paaren; de onderste Blaadjes kleiner, den Bladsteel liniaal.

Stuipboom.

Onder den naam van Ongedoornde Mimosa met vier Vinblaadjes en eene Eyronde Klier, tusschen de laagsten die kleiner zyn, komt deeze in de beschryving van den Tuin van CLIFFORT voor. PLUKENETIUS noemtze de Vierbladige, Boomachtige, *Phaseolus van Ceylon*, in de Koninglyke Tuin van Hampton-Court zig bevindende. Men vindt 'er, door den Hoogleeraar J. BURMANNUS, in zyne beschryving der Planten van dat Eiland, gewag van gemaakt.

IV. *Mimosa bigemina.* Tweepaarige.

(4) Stuipboom, *die ongedoornd is, met tweepaarige gespitste Bladen.*

Tweepaarig wordt deeze Soort genoemd, om dat 'er, in dezelve, twee gepaarde Bladen voortkomen op twee gepaarde Steeltjes. Men acht het de *Katou-Conna* te zyn van Malabar, by RAY genaamd *Indische Peuldraagende Boom*, met een vyfbladige Bloem (*). Dezelve is een

(4) *Mimosa* inermis, Foliis bigeminis acuminatis. *Fl. Zeyl.* 218. Ceratiæ quodammodo affinis &c. PLUK. *Alm.* 95. Katou-Conna. *Hort. Mal.* VI. p. 21. T. 12. RAJ. *Hist.* 1746. Ulhanda. BURM. *Zeyl.* 231. BURM. *Fl. Ind.* 222.

(*) LINNÆUS, niettemin, verzekert, dat de Bloemen ook in deeze Soort eenbladig, enkelbroederig, en veelmannig zyn.

een hooge Boom, met den Stam drie of vier Voeten dik, den Bast en het Hout bruin hebbende, met een rood Merg; de Bladen doorgaans gepaard op hunne Steeltjes; de Bloemen Pluisachtig; de Vrugten zyn ſpiraale, Wollige, Haauwen, door 't open gaan haare zwarte gladde Zaadkorrels vertoonende op een van binnen roode Schil. De Boom is altyd groen, en altoos met Bloemen of Vrugten beladen. Men noemt dezelven *Favas Orelheiras* in 't Portugeeſch, en *Oorhangers* in de Nederduitſche Taal, om dat zy een zo fraaije gedaante hebben. II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Stuip-boom.*

(21) Stuipboom, *die ongedoornd is, met dubbeld-gevinde Bladen, de halve Vinnen ſpits; den Stam Boomachtig.* XXI. *Mimoſa Arborea.* Regtſtammige.

Deeze, op vogtige plaatſen van Jamaika en de Karibiſche Eilanden door SLOANE en BROWNE waargenomen, ſchynt echter door den Heer JACQUIN in de Westindiën niet gevonden te zyn. De eerſte Autheur noemtze *Boomachtige allergrootſte Acacia*, die ongedoornd is,

(21) *Mimoſa* inermis [Foliis bipinnatis, Pinnis dimidiatis acutis &c. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Mimoſa Arborea, Cortice cinereo &c. BROWN. *Jam.* 252. Acacia non ſpinoſa &c. PLUK. *Alm.* V. T. 251. f. 2. Acacia Arborea maxima, &c. SLOAN. *Jam.* 157. *Hiſt.* II. p. 54. T. 182. f. 1, 2. RAJ. *Suppl.* 477.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Stuipboom.*

is, met de Vinbladen zeer groot, witte Bloemen, en omgedraaide, hoogroode, dikke zeer fraaije Haauwen. BROWNE geeft 'er den naam aan van *Boomachtige Mimosa*, met eene Aschgraauwe Schors: de Bloem-Aairen Klootrond; de Haauwen van binnen rood, met zwart glinsterend Zaad. PLUKENETIUS merkt aan, dat de Bladen van een breeden Grondsteun spits uitloopen. De groote Bladsteelen, zo wel als de Takken en alle de Steeltjes ruig, zyn bezet met zeven paaren van zydelingse Bladsteelen, die ieder zeventien paaren van Vinblaadjes hebben, waar van de onderften kleinst, volgens onzen Ridder.

XXII. *Mimosa Lebbek.* Arabische.

(22) Stuipboom, *die ongedoornd is, met dubbeld gevinde Bladen van vier paaren, de Vinnen langwerpig ovaal; de Bloemen enkelbroederig gebondeld, den Stam Boomachtig.*

Door HASSELQUIST werdt, in Egypte, deeze Soort van Mimosa waargenomen, welke hy een Boom tytelt, in 't Arabisch *Lebbek* genaamd, en, dewyl die in de Hoven te Kairo groeide, zal het Gewas mooglyk uit Arabie

(22) *Mimosa* inermis, Foliis pinnatis quadrijugis &c. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Mimosa Foliis pinnatis &c. HASSELQ. *Act. Ups.* 1750. p. 9. *Itin.* 473: 512. Acacia non spinosa Ind. Or. Coluteæ Foliis &c. PLUK. *Mant.* II. p. 331. f. 1.

bie afkomſtig zyn. In tweejaarigen, die hy aldaar gezien hadt, was de Stam naauwlyks een Arm dik, en de grootte als een Kerſen- of Amandelboom; doch het worden Boomen, zegt hy, van hoogte als de Gebouwen. Hy meldt alleenlyk, dat de Bladen gevind zyn, dat is met korte Steeltjes aan een gemeene Rib gehecht, ſluitende zig, met het ondergaan van de Zon, tegen elkander. De Bloemen ſtonden ieder op een eigen Steeltje, en hadden een gekleurden, vyftandigen Kelk, waar in een Trechterachtige Bloem, van dergelyke Kleur, dat is, uit den witten geelachtig, met veele zeer lange Meeldraadjes, en een langwerpig Vrugtbeginzel, wordende een platte Haauw of Peul, van anderhalf Voet lang en rykelyk een Duim breed.

 Stuipboom.

LINNÆUS geeft maar een Span langte aan de Peul; zyn Ed. zegt, dat de Bloemen by geſteelde Bondeltjes voortkomen, en dat het getal der Vinblaadjes, die een Duim langte hebben, van twaalf tot twintig is. In de Afbeelding der aangehaalde Oostindiſche van PLUKENETIUS, vind ik op 't hoogst maar tien Vinblaadjes, en de Bladen hebben geen 't minſte blyk van dubbeld gevind of vierpaarig te zyn. Van waar is dan de bepaaling deezer Soort afkomſtig?

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

(23) Stuipboom, *die ongedoornd is, met dubbeld gevinde Bladen, de buitenste Vinblaadjes grooter, omgekromd en Wollig.*

XXIII. *Mimosa vaga.* Wollige.

Aangezien LINNÆUS deezen zelf in de Cliffortsche Tuin gehad heeft en dus beschreeven, zo kan men niet twyfelen of die zal wel, gelyk zyn Ed. zegt, de Vinblaadjes gladachtig met Wollige Steeltjes, de Bloemen Kroonswyze en Veelmannig, met ruige Kelken, de Bladen dubbeld gevind, van vier paar Bladsteeltjes, wederom met vier paar Bladen aan ieder Vinsteeltje, hebben. Zou dan ook dit, by abuis, op de voorgaande Soort toegepast zyn?

Zyn Ed. brengt hier bedenkelyk 't huis, den *Brasiliaanschen Haauw-Boom* van BREYN, die door denzelven geacht wordt de *Guabi-pocacabiba* te zyn van MARCGRAAF, een Heesterachtige Boom, in Stam, Takken, Bast en Hout, naar den Vlierboom gelykende, hebbende ook dergelyke Reuk en Spongieus Merg: maar Bladen als die van de Fraxinelle, mids dat dezelven niet getand zyn, bly-groen, dun en styf, van boven glad, van onderen Wollig ruig, als de Salie-Bladen. Steeltjes van een Handpalm lang, die meest twee of drie by elkan-

(23) *Mimosa* inermis Foliis bipinnatis, Pinnis exterioribus majoribus incurvatis pubescentibus. *Hort. Cliff.* 209. Arbor siliquosa Brasiliana, Siliquâ tortuosâ, frutescens, Fraxinellæ foliis. BREYN. *Cent.* I. T. 15. an? Guabi-poçaca-biba. MARCGR. *Bras.* 111. PIS. *Bras.* 170.

kander, zelden één alleen, uit de zyden der Takjes voortkomen, hebben ieder een Kroontje van meer dan twintig zeer welriekende Trechterachtige Bloempjes, vol van Pluisachtige Meeldraadjes met geele Knopjes. De Bloemen afvallende, 't welk, volgens PISO, in Maart gefchiedt, volgen zoete Haauwen, die krom gedraaid en mismaakt zyn, in 't eerst groen, door de rypheid zwart wordende en verrottende. Voorts heeft deeze Boom ook de eigenfchap van zyne Bladen 's avonds te fluiten en 's morgens wederom te openen: zo dat men hem mede onder de *Slaapende Boomen* tellen kan. II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Stuipboom.*

(29) Stuipboom, *die Doornen heeft in plaats van Stoppeltjes, twee aan elkander gegroeid, met dubbeld gevinde Bladen.* XXIX. *Mimofa Cornigera.* Hoorndraagende.

Van deeze vindt men, onder den naam van *Gehoornde Acacia uit Oostindie*, in 't Werk van SEBA de Afbeelding, doch het is een Gewas uit Westindie, wordende by HERNANDEZ de *Hoorndraagende Boom* getyteld. Dus noemt het ook COMMELYN een *Mexikaanfch Gewas*, naar de Acacia gelykende, met Hoornach-

(29) *Mimofa* Spinis Stipularibus geminis connatis, Foliis bipinnatis. *Hort. Cliff.* 208. ROYEN *Lugdbat.* 470. Acacia cornuta Indiæ Orientalis. SEB. *Kab.* I. p. 113. T. 70. f. 13. Acacia Americana &c. PLUK. *Alm.* III. T. 122. f. 1. Acaciæ fimilis, Spinis Corniformibus, Mexicana. COMM. *Hort. Amft.* I. p. 209. T. 107.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Stuipboom.*

achtige Doornen, die naar Osſen - Hoornen zweemen, volgens PLUKENETIUS. De Heer JACQUIN trof het in de Bosſchen by Karthagena aan. Hy bevondt het een Boom te zyn, zelden hooger dan twaalf Voeten, met veele Takjes als een Pieramied opgroeijende. Dezelve heeft de Blaadjes klein, zo wel als de Bloemen, die geel en reukeloos zyn, tot een digte dunne Aair verzameld. De Peulen bevatten een Boterachtig Merg, waar in de Zaaden leggen. Zeer zonderling kwamen zyn Ed., aan dit Gewas, de gedagte Doornen voor, onder de Oxels der Takken en Bladſteelen, volmaakt naar Osſe - Hoornen gelykende. Zy waren ſommigen langer dan vyf Duimen, van buiten glad en bruin, van binnen hol, en, die aan 't end open waren, vol van Mieren, welke, op het minſte ſchudden of ſtooten aan den Boom, als een Regen daar uit vielen. Zo dezelven op de Huid kwamen, ontſtondt onmiddelyk, door haaren Beet, een vuurige Jeukt, welke dikwils over 't Kwartier Uurs aanhieldt, en waar op een Zwelling volgde, die in een Dag verdween.

XXXII. *Mimoſa Senegalenſis.* Senegalſche Acacia.

(32) Stuipboom *met drievoudige Doornen*, *de*

(32) *Mimoſa* Spinis ternis, intermedio reflexo, Foliis bipinnatis, Floribus ſpicatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Mimoſa aculeata, Floribus polyandris ſpicatis, Legumine compresſo lævi elliptico. ADANSON ex B. JUSSIEU. Mimoſa ſpinis geminis diſtinctis &c. *Hort. Cliff.* 209. *Hort. Ups.* 146. ROYEN *Lugd-*

de middelste omgeboogen, dubbeld gevinde Bladen en Aairswyze Bloemen.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Acacia.*

Deeze Soort, welke den Heer ADANSON in 't Land van Senegal was voorgekomen, hadt een gladde ovaalachtige, samengedrukte Haauw tot haare Vrugt. Men vindtze in de Europische Kruidtuinen, onder den naam van Mimosa met twee gepaarde Doornen, de Bladen dubbeld gevind, hebbende ieder Vinsteeltje wederzyds meer dan vyf Blaadjes. Het zou de *Acacia* van ALPINUS zyn, die 'er aldus van spreekt.

Men vindt 'er menigvuldige Boomen van, in de Bergen Sinaï, naby de Roode Zee, alwaar die de grootte van Moerbezie-Boomen bereiken, breidende zig meer in de breedte dan in de hoogte uit. De Stam heeft een zwarte, ruuwe Schors, bezet met zeer scherpe witte Doornen. De Bladen zyn langwerpig, zeer fyn ingesneeden; de Bloemen klein, bleek geelachtig, naar Wol-Vlokjes gelykende, als ronde Bolletjes. Die men te Kairo aanfokt hebben geele of bleeke; die in de Gebergten van Arabie groeijen witte Bloemen. Sommigen van deeze Boomen zyn Mannetjes, die geen Vrugt draagen; anderen Wyfjes, met veele Haauwen beladen, naar

Lugdbat. 411. *Mat. Med.* 261. Acacia. C. B. *Pin.* 392. ALP. *Ægypt.* 9. T. 15. Acacia altera vera &c. PLUK. *Alm.* 3. T. 251. f. 1. Arbor Foliis pinnatis, Spicâ pendulâ. CAT. *Car.* II. T. 44.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Acacia.*

naar die der Lupinen gelykende, en, zo wel als de Bloemen en Bladen, van een zeer samentrekkende Smaak.

Dat deeze de zelfde zou zyn als die van PLUKENETIUS, welke een witachtige Schors heeft en eene lange, ruige Haauw, of als die van CATESBY, met hangende, Fluweelachtige Bloem-Aairen, komt wat onwaarschynlyk voor.

XXXIII. *Mimosa Farnesiana.* Westindische Acacia.

(33) Stuipboom *met onderscheidene Stoppel-Doornen, en dubbeld gevinde Bladen, de Vinsteeltjes agtpaarig; de Aairen klootrond en ongesteeld.*

Deeze Acacia uit de Westindiën, en wel van 't Eiland St. Domingo afkomstig, kan daarom met regt *Westindische* genoemd worden. Ook gaf 'er de Leidsche Hoogleeraar HERMANNUS den naam aan, van *Indische Acacia*, met Bladen van het Peuldraagende Scorpioenkruid, en bruine, Spilronde, Harstachtige Haauwen. Omtrent den jaare 1611 in de Farnesiaansche Tuin, te Rome, gezaaid zynde, en aangekweekt, is zy voorts in de Tuinen van Europa gemeen geworden, wegens den lekkeren Geur der Bloemen. De Geneesheer ALDUS, Opziender van

(33) *Mimosa* Spinis Stipularibus distinctis; Foliis bipinnatis, partialibus octojugis: Spicis globosis sessilibus. *Hort. Ups.* 146. Acacia Indica Farnesiana. ALD. *Farn.* 2. RAJ. *Hist.* 977. TOURNF. *Inst.* 605. Acacia Indica, Foliis Scorpioidis leguminosæ. &c. H. *Lugdbat.*

van dien Tuin, heeft dit Gewas afgebeeld en beschreeven. II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Acacia.*

Hy verhaalt in den jaare 1623, dat het toen reeds Boomen maakte van twaalf Ellen hoog; ja dat die grooter zouden geweest zyn, indien het niet door de Winterkoude veel geleeden had. Dewyl hy tevens de grootte by die van een Hazelaar vergelykt, zo geloof ik niet, dat hier door hem gewoone Ellen gemeend worden, maar op 't hoogst *Cubiti*, gelyk VITRUVIUS heeft, van anderhalven Voet. Dit blykt te meer, om dat hy den Stam zegt maar een halve Palm, of ongevaar een Handbreed, dik geweest te zyn. Aan de Takken waren lange, taaije, Looten, gelyk die der Hazelaaren, met dergelyke Schors bekleed, doch bogtig, en hier en daar, zo wel als aan den oirsprong der Bladsteeltjes, bezet met tweevoudige, aan de zyden met het Steeltje samengegroeide scherpe Doorens, wel een Duim lang, eerst roodachtig en vervolgens wit van Kleur. De Bladen bestonden uit verscheide Steeltjes met ovaalachtige gepaarde Blaadjes, insgelyks tegenover elkander aan een langen Bladsteel gevoegd. De Bloemen kwamen als kleine groene Bolletjes te voorschyn, gelyk het Vrugtbeginzel van een Aardbezie, wordende vervolgens geel en na verloop van twee of drie Dagen een ruig wit Bolletje, als een Wy-Kwast, van Meeldraadjes der menigvuldige Trechterswyze Bloempjes samengesteld.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Acacia.*

Tweemaal 's Jaars, in 't Voorjaar en de Herfst, bloeide dit Gewas te Rome, en wel het overvloedigste in September, doch die Bloemen gaven geen Vrugt. In een zodanig Bloembolletje heeft hy wel honderd en meer Kelkjes geteld, die ieder veertig of vyftig Haairdunne Meeldraadjes, met geele Knopjes, uitgaven; zo dat het getal dier Draadjes, in zulk een Bolletje, ten minste vier- of vyfhonderd was. De Smaak deezer Bloemen was samentrekkende met eenige bitterheid: de Reuk als die der welriekendste geele Violieren of Muurbloemen, en zy behielden zelfs gedroogd zynde dien Geur. De Boomen raakten 's Winters haare Bladen kwyt, en bleeven kaal tot in Mey. Op de Bloemen, die zy dan uitgaven, volgden trossen van Haauwen, somtyds tien by malkander, een half Voet lang en een kleinen Vinger dik, rondachtig en knobbelig wegens de ingeslooten Zaaden. Deeze Peulen waren eerst groen, en ryp wordende zeer zwart van Kleur: de Smaak der jongen of groenen was zeer samentrekkende, en deeze hoedanigheid verminderde door de rypwording, geevende de Zaaden, die men daar in vondt, als één zulke Zaadkorrel maar een weinig tyds in de Mond gewenteld en gekaauwd werdt, niet alleen een heeten Smaak, maar ook een zeer sterken Stank van Look.

(34) Stuip-

(34) Stuipboom *met uitgespreide Stoppel-Doornen, de Bladen dubbeld gevind, de buitenste der zydvinnen door een Klier onderscheiden: de Bloem-Aairen Klootrond en gesteeld.*

II. Afdeel. XXI. Hoofdstuk. XXXIV. *Mimosa Nilotica.* Egyptische Acacia.

Deeze Soortelyke beschryving, op rekening van HASSELQUIST, is by hem als volgt. Hy noemt het Gewas, *Mimosa met dubbelde, afgezonderde, kortachtige Doornen; de Bladen dubbeld gevind; de smaldeelingen wederzyds van meer dan agt Blaadjes.* Het is, zegt hy, een groote, zeer Takkige, Gommige Boom, die Bloemen als Hoofdjes, geel, een weinig kleiner en donkerer dan in de nabuurige Soort heeft; de Peulen uit samengedrukte, langachtige, Leedjes samengesteld, lang en los: de Zaaden rondachtig, samengedrukt. De Doornen zyn even als in de nabykomende Soort, maar merkelyk korter, en niet naar de punt verdunnende.

Van

(34) *Mimosa* Spinis Stipularibus patentibus; Foliis bipinnatis, partialibus extimis Glandulâ interstinctis: Spicis globosis pedunculatis. HASSELQ. *Itin.* 475. Mimosa Spinis geminis approximatis, Foliis bipinnatis, partialibus bijugis. *Hort. Cliff.* 208. ROYEN *Lugdbat.* 470. GRON. *Orient.* 159. Acacia Foliis Scorpioidis leguminosæ. C. B. *Pin.* 392. Acacia vera. J. B. *Hist.* I. p. 429. VESLING. *Ægypt.* T. 8. DOD. *Pempt.* 752. TOURN. *Inst.* 605. Acacia Ægyptiaca. HERN. *Mexican.* 866. Acacia vera s. Spina Ægyptiaca, subrotundis Foliis, Flore luteo, Siliquâ paucioribus Isthmis glabris nigricantibus. PLUK. *Alm.* 111. T. 123. f. 1.

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Acacia.*

Van deeze Soort komt, zegt die Autheur, de Arabische Gom, de *Gummi Thuris* en *Succus Acaciæ*, en niet van de andere, die men tot dus verre daar voor gehouden heeft. Om dat dezelve by toeval alleen in Europa overgebragt was, en ALPINUS ook geen onderscheiding hadt gemaakt, hebben alle Kruidkundigen, en beschryvers der Enkelde Geneesmiddelen, die aangezien voor de Echte *Acacia Ægyptiaca*, daar ze door de Egyptenaaren naauwkeurig van onderscheiden wordt, nietttegenstaande deeze twee Soorten aldaar onder malkander groeijen. Zy noemen, naamelyk, de gene die de Gom en het Sap geeft, *Charad*; de andere, die van geen gebruik is, *Fetne*.

„ Het verschil bestaat: 1. In de Grootte: „ want de Echte Acacia wordt een zeer groo- „ te Boom, en de andere bereikt naauwlyks „ meer dan agt of tien Voeten hoogte: 2. In „ de uitwendige gedaante der Bloemen, welke in „ de Echte donkerer, een weinig kleiner en „ niet zo bevallig voor 't Gezigt of den Reuk „ zyn: 3. In de figuur der Haauwen, welke „ in deeze met Leedjes, als gezegd is, in de „ andere Rolrond en effen zyn: 4. In 't getal „ der Vinblaadjes aan de Zydvinnen, 't welk „ in de Echte grooter is, zelden minder dan „ agt en dikwils tien Paaren uitmaakende; in „ de onechte zig dikwils tot vyf Paaren be- „ paalt.

„ Bei-

„ Beiden komen zy, in Neder-Egypte, II.
„ zeldzaam, en meest in de Tuinen voort, AFDEEL. XXI.
„ hoewel men 'er ook fommigen van zelf ge- HOOFD-
„ groeid vindt; gelyk in de Zand-Woeftyn STUK.
„ by de oude Begraafplaatfen der Egyptenaa- *Acacia.*
„ ren; maar in de bovenfte deelen van Egyp-
„ te zyn geheele Bosfchen van de Echte Aca-
„ cia, als ook in Steenachtig Arabie, alwaar
„ de Arabifche Gom in groote veelheid verga-
„ derd wordt, en nevens den Noordelyken In-
„ ham van de Roode Zee, aan den Voet van
„ den Berg Sinäi, waar de Witte Gom, ge-
„ naamd *Gummi Thuris*, voortkomt. Men geeft
„ aan deeze laatfte alleenlyk dien naam naar
„ een Haven in die Zee, by de Stad Kairo,
„ *Thur* of *Thor* genaamd. Men moet hier om
„ geen Wierook denken. De *Gummi Thuris*
„ is alleenlyk helderer, witachtig of geheel
„ zonder Kleur: de *Gummi Arabicum* minder
„ doorfchynende en uit den rosfen of graau-
„ wen geelachtig".

Zie hier dan den oirfprong van de Arabifche Gom, zo van de grove als van de fyne of witte Soort, die van de Gom van Senegal zekerlyk in plaats en ook waarfchynlyk in afkomst verfchilt, als komende dezelve, naar alle gedagten, van de andere Soort, hier voor befchreeven, de Senegalfche genaamd, of ook van andere Boomen. Ik heb van derzelver gebruik en nuttigheden reeds gefproken *. De Arabifche Gom.

* II. D. II. STUK. bl. 580.

Wat

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

Het Sap van Acacia.

Wat het van ouds zo beruchte *Succus Acaciæ* aangaat, dit wordt geperst uit de onrype, groene, Haauwen van den Echten Acacia-Boom, en dan, dik gekookt zynde, tot Koekjes gemaakt, en dit is tot ſtemping van Bloed, en andere te groote Ontlastingen, wanneer die uit eene ſlapheid der Vaste deelen ontſtaan, zeer dienſtig. Men heeft 'er ook een Hartſterkende kragt aan toeſchreeven, die zekerlyk in dergelyke gevallen plaats heeft, en hierom is het een der Ingredienten van de Theriaak, Mithridaat en andere Winkelmiddelen. Doch, aan den eenen kant, krygt men dikwils daar voor het verdikte Sap van onrype Duitſche Slee-Pruimen, en, aan den anderen kant, wordt het Sap der Echte Acacia te Kairo, van de Lederbereiders, in groote menigte tot het zwart maaken van Huiden gebezigd, zo ALPINUS meldt.

VESLINGIUS geeft, in zyne Aantekeningen op dien Autheur, eene zeer goede Afbeelding van een Tak van den Echten Acacia-Boom, met zyne Bladen, Doornen, Bloemen en Vrugten. „ Het *Succus Acaciæ* heeft, nu twintig Jaaren „ lang, (zegt hy, dit ſchryvende in den jaare „ 1638,) de braave Man, COSMUS DE NIGRIS, Apotheker te Venetie, in Europa „ overgezonden. Deeze drukt, met een Pers, „ het Sap uit de Haauwen, die nog groen zyn, „ in een Steenen Mortier geſtampt, en laat niet „ hetzelve, op de manier der Ouden, in de „ Zonneſchyn dik worden, maar in een vertind

„ Bek-

„ Bekken, door de hitte van een Stoof lang- II.
„ zaam uitdampen, tot dat een Druppeltje daar AFDEEL.
„ van koud wordende volkomen ſtolle. Dan, XXI.
„ op een zuiveren Linnen doek uitgegooten, HOOFD-
„ beſluit hy 't zelve, zo dra het laauw gewor- STUK.
„ den is, in Osſen Blaazen. Het Sap, op *Acacia.*
„ deeze manier bereid, geenszins verbrand zyn-
„ zynde, rosachtig bruin, niet onaangenaam
„ ruikende, wordt tot de gebruiken, van onzen
„ ALPINUS voorgeſchreeven, zeer dienſtig
„ bevonden."

Uit Zaad van deeze Acacia, 't welk FABIUS COLUMNA van Keizer FERDINAND bekomen hadt, kreeg hy, te Napels, Boompjes van drie Jaaren, ter hoogte van drie Voeten, doch hy kon 'er niets dan de Bladen aan waarneemen: zy ſtiervën door de ſtrenge Winter-Koude. De Keizer, zegt hy, perſte zelf het Sap uit de geweekte Haauwen, dat zuur, ſamentrekkende, rosachtig doorſchynende, en in Koekjes ſamengegroeid, diende om beste Theriaak te maaken, waar op zyne Majeſteit zig byzonder toeleid, gebruikende byna alle de Ingrediënten volgens 't Voorſchrift. Het drooge Zaad, uit de knoopige, platte, Haauwen genomen, ſcheen als met zekere glanzige Gom beſtreeken te zyn, die men 'er door ſmelting in Water af kreeg en dan verdikte tot Klonten. Waarſchynlyk zal dit een Soort van Arabiſche Gom geweest zyn. Hy merkt aan, dat de Farneſiaanſche geenszins deeze Echte Acacia is, 't welk hy door vergelyking der

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Acacia.* der Afbeeldingen van de Egyptische met de Mexikaansche aantoont, voegende 'er vervolgens de Afbeelding by van eene Mesopotamische, welke zo wel van die beiden als van de Senegalsche aanmerkelyk verschilt (*).

Met de beschryving van deeze drie Soorten van Acacia, onder de Mimosa's betrokken, stap ik af van dit uitgebreide Geslagt, om de overigen onder de Heesters te beschryven, gaande daarom thans tot de *Tweehuizigen* onder de Veelwyvigen over; welker eerste Geslagt den naam voert van

GLEDITSIA.

De Geslagtnaam strekt ter vereeringe van den Leipziger Heer J. GOTLIEB GLEDITSCH, door wien onze Ridder nu ruim dertig Jaaren geleeden, tegen de beoordeelingen van den Heer SIGESBEK, zo dapper werdt verdedigd: en die naderhand ook een Samenstel der Kruidkunde, in 't jaar 1764, wel insgelyks op de Sexen der Planten gegrond, doch op een andere manier geschikt, aan 't licht gegeven heeft.

De Mannetjes-Bloemen hebben zo wel den Kelk als de Bloem driebladig en zes Meeldraadjes: de Wyfjes beiden vyfbladig: de Tweeslagtigen den Kelk in vieren gedeeld en de Bloem

(*) In zyne Aantekeningen op RECCHI Uitgaave der Werken van HERNANDEZ, ut supra.

Bloem vierbladig en zes Meeldraadjes. Zo wel in deeze laatsten als in de Wyfjes-Bloemen is een Stamper, en Vrugtbeginzel, dat een Haauw wordt. II. AFDEEL. XXI. HOOFD-TUK.

Twee Soorten bevat dit Geslagt, de eene in Noord-Amerika, de andere in Oostindie t'huis.

(1) Gleditsia *met drievoudige Doornen aan de Oxels der Bladen.* I. *Gleditsia triacanthos.* Driedoornige.

Dit Gewas, bevoorens *Cæsalpinoides* door den Ridder getyteld, en door MICHELIUS genaamd *Melilobus*, voert thans den naam van *Gedoornde Gleditsia.* In de Zuidelyke deelen van Europa kan het in de open Lugt blyven staan, zo de Heer GOUAN aanmerkt. CATESBY bevondt hetzelve zeer hooge, wyd uitgespreide Boomen te maaken, welken zeker Heer aan de Rivier Ashley geplant hadt, alwaar die op verdronken Land groeiden. Doch schynt ook de eigentlyke woonplaats van hetzelve in Vir-

(1) *Gleditsia* Caule Spinis triplicibus axillaribus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1159. p. 678. *Veg.* XIII. p. 771. Gleditsia. *Hort. Ups.* 298. GRON. *Virg.* 183. GOUAN. *Monsp.* 520. Gleditsia spinosa. DU HAM. *Arbr.* I. p. 266. T. 105. Melilobus. MICH. *Gen.* 15. Cæsalpinoides Foliis pinnatis ac duplicato-pinnatis. *Hort. Cliff.* 489. Acacia Americana Abruæ folio triacanthos. PLUK. *Mant.* I. T. 352. f. 1. *Hort. Angl.* T. 21. *β.* Acacia Abruæ folio triacanthos, Capsulâ ovali &c. CATESB. *Car.* I. T. 43. SEL. *Vogel.* I. Baud. Pl. 86.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

Virginie te zyn, aangezien de Heer CLAYTON aanmerkt, dat men 'er den naam van *Honey-Locust* aan geeft, ſtrekkende de Haauwen, mooglyk na dat zy uitgepeld zyn, des Winters veel tot Voedzel van het Vee. Deeze Haauwen zyn kort en Eyrondachtig, bevattende een Boon. Het wordt van denzelven *Driedoornige Acacia*, met breede bruine Haauwen, die een groene zoetachtige Pap bevatten, getyteld. PLUKENETIUS hadt zodanig een Acacia, met Bladen van Oostindiſche Boonen, te Londen voortgeteeld, die van Suriname afkomſtig was, gezien. De Bladen zyn dubbeld gevind, en gelyken veel naar die van 't voorgaande Geſlagt.

II. *Gleditſia inermis.* Ongedoornde.

(2) Gleditſia *zonder Doornen.*

Deeze Soort groeit op 't Eiland Java in Oostindie. Men vindtze derhalve Javaanſche ongedoornde Acacia, met zeer groote glanzige Bladen, *Cadawang* by de Ingezetenen genaamd, in de Beaumontſche Tuin getyteld. Niettemin wordt daar toe ook de Ongedoornde Amerikaanſche Acacia van den Heer MILLER, met paarſche Bloemen en zeer lange Meeldraad-

(2) *Gleditſia* inermis. DU HAM. *Arbr.* I. p. 266. Acacia javanica non ſpinoſa, Foliis maximis ſplendentibus. PLUK. *Alm.* 6. T. 123. f. 3. Acacia Americana non ſpinoſa, Flore purpureo, Staminibus longisſimis, Siliquis planis villoſis. MILL. *Ic.* T. 5. Gleditſia inermis. BURM. *Fl. Ind.* p. 224.

draadje, de Haauwen plat en ruig hebbende, t'huis gebragt. De Bladen, zegt LINNÆUS, zyn dubbeld gevind; de Vinſteeltjes met vier paaren van ſpitſe, gladde, glinſterende Blaadjes, en de gemeene Bladſteel loopt in eenen zaggen Doorn uit.

FRAXINUS. Eſcheboom.

In dit Geſlagt komen Tweeſlagtige en Wyfjes-Bloemen voor. Sommigen van de eerſten hebben geen Bloem noch Kelk, anderen een Kelk, die in vieren gedeeld is, en eene vierbladige Bloemkrans, met twee Meeldraadjes en een Stamper, welken de Wyfjes-Bloemen, ook, van eene Lancetswyze figuur hebben, en zodanig is insgelyks de figuur van het Zaad.

Drie Soorten zyn in hetzelve opgetekend, als volgt.

(1) Eſcheboom *met Zaagswys' getande Vinbladen, de Bloemen zonder Blaadjes.*

I. *Fraxinus excelſior.* Gemeene.

Deeze Soort is door gantſch Europa gemeen. RAY zegt, dat dezelve zo wel in de warme als

(1) *Fraxinus* Foliolis ſerratis, Floribus apetalis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1160. p. 679. *Veg.* XIII. p. 771. Fraxinus Floribus nudis. *Hort. Cliff.* 469. *Fl. Suec.* 830: 926. *Mat. Med.* 475. ROYEN *Lugdbat.* 396. DALIB. *Paris.* 306. Fraxinus excelſior. C. B. *Pin.* 416. Fraxinus. DOD. *Pempt.* 771. TOURNF. *Inſt.* 577.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Eschebboom.*

als in de koude Landschappen groeit: evenwel schynt zy in de Zuidelyke deelen van Europa, overal, zo veel niet voor te komen, als in de Noordelyke. In Karniolie, immers, werdt zy door Doktor SCOPOLI niet aangetroffen. In Duitschland, Vrankryk, Engeland en onze Provintiën, is zy zeer gemeen; ja in Sweeden zodanig, dat menze byna overal in de Haagen, nevens de Landeryën, aantreft. Men noemtze aldaar *Ask*, dat veel overeenkomst heeft met den Hoogduitschen naam *Eschen-Baum* en met den Engelschen *Ash-Tree*, mooglyk, zo RAY wil, van de Aschkleurigheid der Schors afkomstig. De Italiaansche naam *Frassino*, de Spaansche *Fraxino* en *Fresno*, de Fransche *Fresne*, zyn buiten twyfel slegts veranderingen van den Latynschen naam *Fraxinus*, naar den Tongval der byzondere Natiën, gelyk men dien in de Landtaal van Provence noemt *lou Fraissé*.

Deeze wordt door de hoogte, onder den naam van *Fraxinus excelsior*, van de volgende onderscheiden. Hy munt by andere Boomen uit door zynen regten Stam, die op zig zelf staande Weer en Wind verduurt, en dus als den Palmboom van Europa uitmaakt. In 't groeijen en in 't opschieten is hy zeer gewillig, doch verdraagt het afkappen zo wel niet als de Ypen en Wilgen, wordende daar door dikwils geheel mismaakt. Anders kroont hy fierlyk uit. Hy wil gaarn groeijen aan Rivie-

ren

ren en Wateren, en niettemin is zyn Hout zo droog, dat men de levendige Takken, zo als zy van den Boom gekapt of gebroken zyn, aanſtonds kan branden. Men teelt hem alleenlyk van Zaad. De Wortels hebben die eigenſchap, dat zy zig ver langs de Oppervlakte uitſpreiden, 't welk niet alleen een groote vastigheid aan den Boom geeft, maar ook den Grond zodanig te ſamen houdt, dat men dit Gewas van een kundigen Hovenier niet alleen aangepreezen vindt, om de Stranden en Dyken onzes Lands daar mede te beplanten, ten einde die voor den ſlag van 't Water en voor Stormwinden te beveiligen, maar ook om Aarden Wallen voor het inſtorten en uitkabbelen te beſchutten, enz. (*).

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Eſcheboom.*

Op alle Eſcheboomen, nogthans, is dit niet toepasſelyk. Men krygt 'er uit Zaad, die nooit groote Boomen worden: men krygt 'er, die zeer knobbelachtig opgroeijen: ook komen 'er met zeer glanzige Bladen voor, die weinig deugen: zo dat hier in een uitkiezing plaats moet hebben. De beroemde MICHELIUS, te Florence, vertoont zevenderley Bladen van Eſcheboomen, met Bloem en Zaad, om het verſchil aan te wyzen, 't welk zyn Ed. onder de Groote Eſchen

Verſcheidenheden.

(*) *Verhand. der Holl. Maatſchapp.* X. DEEL. II. STUK, bladz. 133. Wenſchelyk ware het, inderdaad, dat deeze Boom in onze Provincie, inzonderheid in Noordholland, tot Windbreeking en tot voordeel, meer werd aangekweekt.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Escheboom.*

Eschen gevonden hadt. Het zyn maar enkele Vinbladen, die hy afbeeldt: want de Bladen der Escheboomen bestaan, gelyk bekend is, uit verscheide langwerpig ovaale, gespitste, aan den rand gekartelde Bladen, die aan sommige Plantsoenen breeder, naar die der Ockernooten-Boomen gelykende, voorkomen, en de zodanigen groeijen in de Bosschen door geheel Toskanen, wordende op de Velden geplant om de Wynstokken daar by te laaten opklimmen. Hier van vondt hy 'er één met de Vrugt lang en stomp: een anderen met de Vrugt kort en puntig. Op de zelfde plaatsen kwam 'er hem met rondachtiger Bladen voor, en eene Spatelswyze: een andere met eene Hartvormige Vrugt, tot het zelfde oogmerk dienende. Sommigen hadden de Bladen Laurierachtig, of Lancetswys' ovaal en eenigen geheel Lancetvormig; te weeten ruim driemaal zo lang als breed. Deeze laatste was kleiner van Gewas, hebbende het Zaadhuisje dun en stomp. In 't geheel zyn door deezen Kruidkenner ten minste twaalf Verscheidenheden van den Grooten Escheboom, in Toskanen van zelf voortkomende, aangetekend.

De Heer LINNÆUS geeft aan dit Geslagt alleenlyk Tweeslagtige en Vrouwelyke Bloemen, gelyk in de Kenmerken is gezegd. TOURNEFORT merkt aan, dat in de Bloemen van den Escheboom, somtyds, het Vrugtbeginzel ontbreekt, en deeze zouden dan Mannelyke Bloemen zyn. Dit wordt door den gedagten MI-

CHE-

CHELIUS bevestigd, zeggende, dat zulks zo wel in Bloemen met Bloemblaadjes als in die met enkele Meeldraadjes plaats heeft. De groote BOERHAAVE vermoedde derhalve niet zonder reden, dat 'er, onder de Eschen, Mannetjes, Wyfjes en Tweeslagtige Boomen zyn: ten minste hadt hy, door een oplettend onderzoek, eenigen vrugtbaar, anderen onvrugtbaar, bevonden: het welk door my en anderen ook waargenomen is. In beiden, zo wel die vrugtbaar als die onvrugtbaar zyn, komen de Bloemen reeds in 't vroege Voorjaar te voorschyn, eer de Bladen uitbotten, doch het Zaad, dat in langwerpige Zaadhuisjes, als Sleutelbosschen by elkander hangende, vervat is, wordt niet eer ryp dan in de Herfst. De Mos-achtige Bolletjes, die men als tusschen deeze Trossen voorkomende afgebeeld vindt, zyn zeldzaam.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Escheboom.*

Gebruik.

Men heeft aan dit Zaad, dat in de Geneeskunde van gebruik is, wegens de zonderlinge figuur, den naam van *Ornithoglossum* of *Lingua Avis*, dat is Vogel-Tongetje, gegeven. Tot een half Drachme 's morgens met een Glas Wyn ingenomen, is het zeer Pisdryvende, en dienstig voor de genen die met Waterzugt of de Geluw gekweld zyn, zo men zegt. Van den Bast des Eschebooms hebben veelen als van den Koorts-Bast en in deszelfs plaats, niet zonder vrugt, in Afkookzel of Aftrekzel, gebruik gemaakt. Het Poeijer van denzelven dient tot hetzelfde oogmerk. Men neemt den binnen-

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Esscheboom.*

Bast, die eerst wit is en door 't droogen geel wordt, hebbende een bitteren Smaak, ook dienstig zynde tegen andere Kwaalen. Aan het Hout is van ETTMULLER een Sympathetische kragt in 't stempen van Bloedstortingen toegeschreeven; weshalve de Duitschers aan deeze Soort ook wel den naam van *Wondboom* geeven. Aan de Bladen schryft men gemeenlyk een Wondheelende kragt toe; doch zy worden zeldzaam inwendig gebruikt. PLINIUS heeft het Sap, dat uit deezen Boom vloeit, als een onfeilbaar Middel tegen een Vergiftige Slangen-Beet aangepreezen, mids men dan tevens de Bladen op de Wonde legge. Een groen Takje, met het eene end op 't Vuur gelegd, laat tot het andere end een Waterig Vogt uitloopen, 't welk tegen de Doofheid zeer dienstig zou zyn. Om kort te gaan, deeze Boom levert, volgens sommigen, een geheele Huis-Apotheek uit. Zekere Jesuit, genaamd Pater SCHOTT, heeft zeven-en-dertig Artikelen by een vergaderd van byzondere kragten, die aan sommige deelen van deezen Boom zyn toegeschreeven. Het meeste gebruik wordt hier te Lande van deszelfs Hout, zo tot Brandstof, als tot Wagenmaakers, Stoelenmaakers, Draaijers en ander Werk gemaakt. Het is witachtig gesprenkeld van Kleur, zeer taay en ligt: weshalve men ook Snaphaanen of Musketten uit Eschen Planken zaagt, en van de Takken Hoepels om Tobben en Kuipen slaat.

(2) Essche-

(2) Escheboom, *die de Vinbladen Zaagswyze getand heeft, de Bloemen met Bloemblaadjes.* II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

Om deeze reden geeft onze Ridder, elders, aan deeze Soort den naam van Escheboom *met volmaakte Bloemen.* Onder de Verscheidenheden van MICHELIUS schynt het de Dertiende te zyn, daar ik van gesproken heb, als kleiner zynde van Gewas en de Bladen langwerpig, zeer smal, hebbende, en deeze wordt de *Bloemtrossen draagende* getyteld; hoewel 'er, volgens dien zelfden Autheur, ook een groote breedbladige Soort is van dien aart. LINNÆUS onderscheidt deeze Soort van de voorgaande, niet alleen door de gezegde smalheid der Bladen, maar ook doordien zy allen aan den gemeenen Bladsteel, die effen is, even groot zyn; daar in de andere het uiterste Blad grooter is en de Bladsteel gezoomd. II. *Fraxinus Ornus.* Italiaansche.

Men noemt deeze Soort van Esch, die ook in 't Gebergte by Lyons valt, in de Kruidkunde *Ornus.* Zy groeit in de Zuidelyke deelen van Europa, in 't byzonder in Italie, en van dee-

(2) *Fraxinus* Foliolis serratis, Floribus corollatis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Fr. Floribus completis. *Hort. Ups.* 304. *Hort. Cliff.* 470. ROYEN *Lugdbat.* 396. *Mat. Med.* 476. Fr. humilior f. altera Theophrasti minore et tenuiore folio. C. B. *Pin.* 416. Fr. Florifera botryoides. MOR. *Præl.* 265. *Hort. Angl.* 33. T. 9. Fr. tenuiore & minore folio. J. B. *Hist.* I. p. 177.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Escheboom.*

deeze, als ook van eene Verscheidenheid der gemeene Eschen, met ronder of Pimpernel-Bladen, bevoorens gedagt, is het dat in de Zuidelyke deelen van de Landtong van Italie, in 't Ryk van Napels en den Kerkelyken Staat, naamelyk, als ook op Sicilie, die berugte en zeer nuttige Drogery, *Manna van Kalabrie* genaamd, wordt ingezameld (*).

Inzameling der Manna.

„ Alle Boomen van dien aart leveren dezelve „ niet uit. Het moeten jonge Boomen zyn, „ wier Schors nog effen is, zonder kloven. Uit „ den Stam en de groote Takken van de zodanigen vloeit met droog Weer, van den twintigsten Juny tot het end van July, van 's middags tot 's avonds, van zelf een helder Vogt, „ dat allengs tot verscheide Klonten stolt, hard „ en wit wordende. Deeze schraapen de Boeren 's anderen daags, wanneer het een drooge Nagt geweest is, met Houten Messen af, „ vergaderenze in onverglaasde Potten en droogenze vervolgens op wit Papier, tot dat zy „ niet meer aan de Handen kleeven. Dit is de „ beste Manna van Kalabrie, welker Inzameling „ voor dien Dag door een opkomende Regen „ verlooren gaat.

„ In Augustus, wanneer de Boomen niet „ meer

(*) De vermaarde TOURNEFORT zegt wel, dat de purgeerende Manna het voedend Sap is, zo van den Gemeenen Esch, als van den Wilden, dien men gewoonlyk *Ornus* noemt; *de l'Us. des Med.* Tom. I. p. 27: maar het gene ik hier ter neder stel, is uit GEOFFROY *Mat. Med.* veel laater aan 't licht gegeven, ontleend.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Escheboom.*

,, meer zodanig Sap uitzypelen, beginnen zy
,, Insnydingen in den Stam, zo van de eene als
,, de andere Soort dier Escheboomen, te maa-
,, ken door den Bast tot op het Hout, en dee-
,, ze geeven een grooter overvloed van Sap,
,, het welke van den middag tot den avond
,, vloeit, loopende dikwils tot op den Grond,
,, en aldaar in groote Klonten stollende, die
,, men dan aan stukken snydt en op dergelyke
,, manier droogt. Men noemtze *Forzata* of
,, *Forzatella*, dat is geforceerde of gepynde
,, Manna. Dezelve is roodachtiger, slegter en
,, dikwils met aarde en vuil gemengd. Deeze
,, twee Soorten noemen zy *Manna di Corpo*, als
,, komende van het Lighaam des Booms.

,, Een derde Soort van Manna, welke zy op
,, de Bladen van deeze Boomen verzamelen,
,, wordt *Manna di Fronda* door hun geheten.
,, Dezelve zweet, in de Maanden July en Au-
,, gustus, omtrent den middag, Druppelswyze
,, uit de Bladen der Escheboomen, en, door
,, de Hitte der Lugt uitgedroogd, groeit de-
,, zelve samen tot witachtige Greintjes, als
,, Geerst- of Tarwekorrels, waar door somtyds
,, de geheele Boom zig als met Sneeuw gedekt
,, vertoont. Weleer was deeze veel in ge-
,, bruik; doch tegenwoordig wordt zy, om de
,, moeielykheid der Inzameling, zelden in de
,, Winkels van Italie gevonden.

,, De Italiaanen maaken onderscheid tusschen
,, de gepynde Manna van Boomen die reeds

,, on-

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Eschboom.*

„ ongepynde van zelf hebben uitgeleverd, en „ die van Wilde Eschen, welke 'er niets van „ gegeven hebben, houdende de laatste voor „ de beste. En, in de Wonden of Sneeden, „ welken zy in zulke Boomen gemaakt hebben, „ een Houtje, Takje of Strooitje steekende, „ laaten zy het uitvloeijende Sap daar om ver- „ dikken, waar door zy die schoone, lange, „ groote Stukken van Manna bekomen, welke „ men *Uitgelezen Manna* noemt: zynde daar „ aan dikwils nog een teken van dat Stokje „ te bespeuren. Die men in heldere, zuive- „ re, rondachtige Greinen bekomt, in 't Fransch „ genaamd *Manne en Larmes*, is niettemin wel „ zo goed. Hier aan volgt, in waarde, de ge- „ woone *Manna Calabrina*, en die men in „ Apulie verzamelt, hoewel deeze niet zeer „ droog en wat geelachtig is: dan de Siciliaan- „ sche, die witter is en drooger: eindelyk de „ gene, die by Civita Vechia, in de Kerkelyke „ Staat, valt, welke drooger, duisterer en „ zwaarder is, en van minder waarde."

Uit het gezegde blykt, dat de Manna van Kalabrie het eigentlyke Sap, en wel waarschynlyk het overtollige voedend Sap der Escheboomen is; even als wy dit van de *Manna van Briançon*, uit de Lorkeboomen, en van den *Suiker der Ahornen* reeds gezien hebben. LEMERY houdt deeze ook voor een Soort van Manna, en de Vierde Soort zou die zyn, welke in Arabie valt op stekelige Heesters, en *Terenia-*

bin

bin genoemd wordt, waar van ik in 't vervolg zal spreeken.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Escheboom.*

Onder alle deeze Soorten van Manna is die der Escheboomen het kragtigste Purgeermiddel, doch niettemin van een zeer zagten aart: zo dat zy veilig kan ingegeven worden aan zeer jonge Kinderen, zeer oude Luiden, hoog zwangere of Kraamvrouwen en allertederste Gestellen. In andere Menschen wordt dikwils een groote veelheid, om zelfs maar een zagte Ontlasting te maaken, vereischt. En, wanneer zo wel de Gifte als de werking der Manna, door byvoeging van andere Ingredienten, gelyk gewoonlyk, naar den eisch, door een kundigen Arts gematigd en bepaald wordt, dan is 't een zeer heilzaam Middel. Zy komt in verscheide laxeerende Electuariën der Apotheeken.

(3) Escheboom *met ongekartelde Bladen en ronde Bladsteelen.*

III. *Fraxinus Americana.* Virginische.

De Karolinische Escheboom met smalle nederhangende Bladen, aan beide enden spits, wordt deeze van CATESBY genoemd; zeggende, dat het Boomen van taamelyke grootte zyn. CLAYTON voegt 'er by, dat zy de Zaad-

(3) *Fraxinus* Foliolis integerrimis, Petiolis teretibus. GRON. *Virg.* 120. ROYEN *Lugdbat.* 533. Fraxinus Caroliniensis, Foliis angustioribus utrinque acuminatis pendulis, CATESB. *Car.* I. p. & T. 80. SELIGM. *Vog.* II. Band. Pl. 60.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

Zaadhuisjes gewiekt of gevleugeld hebben. Dezelven komen ronder en breeder voor, dan in de gewoone Eſchen. LINNÆUS zegt van ſmaller, dat ik niet kan zien. De groeyplaats is dan in Karolina en Virginie.

DIOSPYROS. Basterd-Lotus.

In dit Geſlagt hebben de Bloemen den Kelk en Bloemkrans, beiden, in vieren gedeeld, en de laatſte Bekerachtig, met agt Meeldraadjes. Dit zyn de Mannelyke, maar de Tweeſlagtigen hebben bovendien een vierdeeligen Styl, wordende het Vrugtbeginzel een Beſie met agt Zaaden.

Twee Soorten komen 'er in voor, als volgt.

I. *Diospyros Lotus.* Italiaanſche.

(1) Basterd-Lotus, *die de Bladzyden van verſchillende Kleur heeft.*

Door THEOPHRASTUS vindt men den Kerſeboom vergeleeken by een Gewas, *Diospyros* genaamd, dat 'er alleen door de hoedanigheid der Zaadkorrelen van verſchilde. Die naam is door onzen Ridder gegeven aan den *Bas-*

(1) *Diospyros* Foliorum paginis discoloribus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1161. p. 679. MILL. *Dict.* T. 116. D. Fol. utrinque bicoloribus. ROYEN *Lugdbat.* 441. *Hort. Cliff.* 149. Lotus Africana latifolia & anguſtif. ſeu fœmina. C. B. *Pin.* 447. Pſeudo-Lotus & Lotus Africana altera. CAM. *Epit.* 156, 157. Guajacana. TOURNF. *Inſt.* 600.

Basterd-Lotus van MATTHIOLUS of CAMERARIUS, waar van gezegd wordt, dat het een hooge Boom is, met breede, langwerpige, ftyve en fterk geaderde Bladen; een Vrugt als de Sebesten hebbende, maar veel kleiner, die door de rypheid blaauw van Kleur wordt, van binnen met veele Steentjes en niet onaangenaam van Smaak. Deeze Boom was vreemd in Italie, en wordt van C. BAUHINUS de *Afrikaanfche* breedbladige Lotus getyteld; behalve welken 'er nog een andere is, die hy noemt Smalbladige of Wyfjes Afrikaanfche Lotus. Deeze is, volgens CAMERARIUS, mede een hooge Boom, die Besfen draagt van dergelyke figuur, kleur en inhoud, op de zelfde manier, ongefteeld, in de Kelkjes aan de Takken zittende. Deeze kwamen ook wel in Italie voor, doch waren 'er van elders gebragt. Hy merkt aan, dat zy, zeer ten onregte, van de Italiaanen voor Pokhoutboomen gehouden, en deswegen *Legno Santo* getyteld werden. LINNÆUS zegt, dat de Woonplaats van deeze Soort is in Languedok, Italie en Barbarye.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Basterd-Lotus.*

(2) Basterd-Lotus *met de Bladzyden eveneens gekleurd.*

II. *Diospyros Virginiana.* Virginifche.

De-

(2) *Diospyros* Foliorum paginis concoloribus. KALM. *It.* II. p. 200, 255, 437. D. Foliis utrinque concoloribus. *Hort. Cliff.* 149. ROYEN *Lugdbat.* 441. D. Floribus dioicis. GRON. *Virg.* 156. *Fl. Virg.* 162. Guajacana Loto arbori affinis Virgini-

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Basterd. Lotus.*

De Kleur der Bladen, die aan beide zyden eveneens is, onderſcheidt deeze, welke de Mannetjes- en Tweeſlagtige Bloemen op byzondere Stammen heeft. De Mannetjes hebben zestien Meeldraadjes; agt onder de anderen. Men vindtze *Guajacana* getyteld door CATESBY en PARKINSON verzekert, dat het de *Pishamin* der Virginiaanen zy, die zeer gelykt naar den Pokhoutboom. Het wordt een groote Boom, die het Hout witachtig, hard doch brooſch, met een dunnen groenen Bast gedekt heeft, maar de Schors der dunne Takken is grysachtig, en hier aan komen veele ſchoone breede groene Bladen, zeer naar die van den Pokhoutboom gelykende. De Vrugt trekt in grootte naar een Dadel, met een zwart Huidje gedekt, en heeft een zoet Vleeſch, waar in drie of vier groote, dikke, platte Steenen of Zaadkorrels. Deeze Vrugt zit in een Kelk met vier ſtyve punten, even als die van de voorgaande Soort.

De Heer KALM vondt deezen Boom, in Penſylvanie en Nieuw Jork, overvloedig op vogtige Velden en aan de Water-Beeken. Dezelve werdt van de Engelſchen *Perſimon*, en van de Sweeden, aldaar woonende, *Mispelboom* geheten. In de Herfst wierden eerst deszelfs Appeltjes ryp, doch zy waren te wrang en bitter

niana *Pishamin* dicta. PLUK. *Alm.* 180. T. 244. f. 5. RAJ. *Hiſt.* 1918. Guajacana. CATESB. *Car.* II. p. T. 76, TOURNF. *Inſt.* 600. Loti Africanæ ſimilis Indica. C. B. *Pin.* 448.

bitter om te eeten, eer zy van den Vorst doordrongen waren geweest. Dan wierden zy zo smaakelyk, dat men 'er zelfs gebruik van maakte onder de Nageregten. Waarschynlyk hebben zy den aart van onze Mispelen, dat zy naamelyk eerst tot een beginzel van Rottigheid moeten komen, eer zy eetbaar zyn. Men zuigt ook het Vleesch af, en werpt de Steenen weg. Van deeze Appeltjes, zegt hy, werdt, met byvoeging van Mout, Bier gebrouwen, dat zeer aangenaam was, en Brandewyn gestookt. Het Hout van deezen Boom is tot allerley Werktuigen dienstig; doch men moet het niet lang in de Lugt, aan Zonneschyn en Regen blootgesteld, leggen laaten, of het verrot. 't Gewas loopt op een Akker sterk voort, en kan van Stek worden aangekweekt, maar het is niet zeer bestand tegen de Koude.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

NYSSA. Waterboom.

Geen Bloemkrans of Bloemblaadjes heeft dit Geslagt, maar een Kelk in vyven verdeeld, en de Mannetjes-Bloemen hebben tien, de Tweeslagtige vyf Meeldraadjes, benevens een Stamper. Het Vrugtbeginzel in dezelven wordt een Pruimvrugt.

Onze Ridder heeft maar ééne Soort opgetekend (1); doch aangezien door den Heer MILLER

I. *Nyssa aquatica.* Amerikaansche.

(1) Nyssa. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1163. p. 679. *Veg.* XIII. p. 771.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Water-boom.*

LER een andere met geheel effenrandige Bladen, terwyl de onze getande Bladen heeft, is voorgesteld, zo vraagt LINNÆUS, of die ook in Soort verschillen? Inderdaad, wanneer men de beide Afbeeldingen van CATESBY, hier aangehaald, beschouwt, dan schynen het wel byzondere Boomen te zyn.

Die Autheur noemtze beiden *Tupelo*, waarschynlyk volgens den Amerikaanschen naam, en zegt, dat het hooge Boomen worden, groeijende op Moerasfige plaatsen, op Ondiepten in de Rivieren, en zelfs in 't Water. De Bladen van den eenen gelyken zeer naar Laurier-Bladen; die van den anderen zyn breed en rondachtig, als Lindebooms Bladen; maar aan de kanten met groote hoeken onregelmaatig uitgesneeden. In deeze gelyken de Vrugten, in grootte, gedaante en Kleur, zeer naar een kleine Spaansche Olyf: in de andere zyn het Eyvormige zwarte Besfen, die aan lange Steelen hangen, scherp en bitter van Smaak, doch tot Aas dienende voor Gevogelte en Wilde Dieren. Deeze bevatten zo wel een gestreepten Steen als die anderen. Het Hout van den Laurierbladigen is taay en hard, tot veelerley Werkhout dien-

p. 771, N. Foliis integerrimis. *Hort. Cliff.* 462. N. Pedunculis multifloris GRON. *Virg.* 121. Arbor in aqua nascens &c. CATESB. *Car.* I. p. T. 41 & 60. SELIGM. *Vog.* I. Band. p. 66. Pl. 82. II. B. p. 16. Pl. 20. *Fœmina.* Nysfa pedunculis unifloris. GRON. *Virg.* 121. Cynoxylon Americanum Folio crasfiusculo molli & tenaci. PLUK. *Alm.* 127. T. 172. f. 6.

dienſtig: dat van den anderen is wit, week en Spongieus, wordende van dat der Wortelen als Kurk gebruik gemaakt.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Waterboom.*

De eerſte van CATESBY, met Laurierbladen, is in de Virginiſche Flora van den ouden GRONOVIUS genoemd Nysſa *met veelbloemige*; de andere Nysſa *met eenbloemige Steeltjes*. Deeze laatſte wordt voor het Wyfje gehouden, en dezelve zou het Amerikaanſche Hout zyn, 't welk de Engelſchen *Black Dogwood*, dat is *zwart Honden-Hout* heeten, volgens PLUKENETIUS: maar hoe komt zulks met het zeggen van CATESBY, dat het Hout van deezen Water-Tupelo wit is, overeen?

PISONIA.

Naar den vermaarden PISO, die door zyn Reistogt naar Braſil, en de beſchryving der Natuurlyke Hiſtorie van dat Land, by de Kruidkundigen zeer bekend is, heeft PLUMIER deezen Geſlagtnaam ontworpen.

In hetzelve hebben zo wel Tweeſlagtige, als Mannetjes- en Wyfjes-Bloemen, 't zy op de zelfde of op byzondere Stammen, plaats. 't Is een Klokswyze Bloem, aan den rand in vyven gedeeld, met vyf of zes Meeldraadjes en eenen Stamper, welke in ſommige Tweeſlagtigen misdraagt. Anders levert die een Vrugt uit, welke vyfkleppig is, met ééne Holligheid en daar in een enkel Zaad.

Twee Soorten komen 'er in voor, als volgt.

II. AFDEEL. XXI HOOFDSTUK.

(1) Pisonia *met de Oxeldoornen zeer uitgebreid.*

I. *Pisonia aculeata.* Gedoornde.

Onder deeze bepaaling komt thans het Gewas voor, dat onze Ridder weleer eenvoudiglyk *Gedoornde Pisonia* getyteld hadt. PLUMIER geeft 'er een Lymerige Tros-Vrugt aan. BROWNE noemt het Klimmende Pisonia, met sterke Ranken, ovaale, wederzyds uitgerekte Bladen en zeer sterke kromme Doornen. SLOANE noemt het een naar den *Paliurus* gelykende Boom, met Doornen, een groenachtige Bloem, die uit vyf Blaadjes schynt te bestaan, aan Trossen, en eene drooge, naakte, gesleufde Vrugt, als van de Klisfen, zynde een Soort van *Rhamnus* of *Lycium*, *Fringego* by de Jamaikaanen genaamd.

De Heer JACQUIN nam dit Gewas op Jamaika en St. Domingo waar. Het is, zegt zyn Ed., een onaanzienlyke Boom, die zwaare Takken als Ranken uitgeeft, welke zig zelf niet kunnen ophouden. Daar aan zyn, by de Oxels der Bladen, sterke, spitse Doornen, regthoekig op den Tak, met haakswys' omgekromde punten.

(1) *Pisonia* Spinis axillaribus patentissimis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1162. p. 680. *Hort. Cliff.* 457. Pisonia assurgens &c. BROWN. *Jam.* 258. Pisonia aculeata, Fructu glutinoso & racemoso. PLUM. *Gen.* 7. *Ic.* 227. f. 1. Rhamnus s. Lycium *Fringego* Jamaicensibus dictum. PLUK. *Alm.* 318. T. 108. f. 2. Paliuro affinis arbor spinosa &c. SLOAN. *Jam.* 137. *Hist.* II. p. 25. T. 167. RAJ. *Dendr.* 95. JACQ. *Amer. Hist.* 274.

ten. De Bladen, die ovaal, fpits en gefteeld zyn, groeijen tegenover elkander. De Bloemen zyn klein en talryk, uit den geelen groen, en komen by Trosfen voort. Zyn Ed. bevondt, dat fommigen van deeze Boomen onvrugtbaare Tweeflagtige, en anderen vrugtbaare Wyfjes-Bloemen, zonder Meeldraadjes, voortbragten.

II. Afdeel. XXI. Hoofd-Stuk.

(2) Pifonia *met ongedoornde Takken.*

II. *Pifonia mitis.* Ongedoornde.

Die zelfde Heer vondt in de Bofschen omftreeks Karthagena in de Westindiën een *Ongedoornde Pifonia.* Deeze maakte een regtftammigen Kroonboom, van twaalf en fomtyds twintig Voeten hoogte, met eenen Stam van vyf Duimen dik. In digt Kreupelbofch groeijende, evenwel, nam zy eene dergelyke Geftalte als de andere aan. De Bladen en Trosfen verfchillen weinig, zo min als de Bloemen, maar van dezelven kwamen op den eenen Stam onvrugtbaare Tweeflagtige, op een anderen Stam vrugtbaare Tweeflagtigen voor. De Vrugt was een zwartachtige weeke Befie, langwerpig rond en ftomp, een witachtig Vleefch bevattende, met één Zaad. Meest vondt men deeze Besfen als van

(1) *Pifonia* inermis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. JACQ. *Amer. Hift.* 275. Pifonia Malabarica non fpinofa. AMM *Herb.* 582. Katu-kara-walli. *Hort. Mal.* VII. p. 33. T. 17. BURM. *Fl. Ind.* p. 224.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. van Insekten opgevreten, zo dat het Zaad alleenlyk overbleef.

Zyn Ed. merkt aan, dat met deeze Soort geenszins overeenkomt de *Katu-Kara-walli* van Malabar, welke daar toe betrokken was door onzen Ridder. SLOANE, inderdaad, hadt zulks bedenkeiyk geacht, ten opzigt van de voorgaande Soort, en, dewyl de Neerduitsche naam, volgens COMMELYN, *Salk-Doorn* (ik denk *Slak-Doorn*) is, zo heeft dit weinig overeenkomst met een ongedoornd Gewas.

De derde Rang van deeze Klasse behelst de *Driehuizigen*, dat is te zeggen, die op byzondere Stammen driederley Bloemen, wat de Kunne aangaat, hebben, en daar van zyn alleenlyk de twee volgende Geslagten gemeld.

CERATONIA, Karoben-Boom.

Hier heeft een Tweeslagtige Bloem plaats, met eenen vyfdeeligen Kelk, zonder Bloemkrans, vyf Meeldraadjes, en een Draadachtigen Styl. In sommigen komen Mannelyke, in anderen Vrouwelyke Bloemen voor. De Vrugt is een Lederachtige Haauw, met veele Zaaden,

I. *Ceratonia Siliqua.* St. Jans Brood. De eenigste Soort (1) voert, om dat die Haau-

(1) Ceratonia. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1167. p. 681. *Veg.* XIII. p. 773. *Hort. Ups.* 296. *Mat. Med.* 455. HASSELQ. *It.* 492; 531. GRON. *Orient.* 315. Siliqua edulis. C. B. *Pin.* 400. *Fœm.* Siliqua, CAM. *Epit.* 139. DOD. *Pempt.* 787. TOURNF. *Inst.* 578.

Haauwen 'er den Nederduitschen naam van *St. Jans Brood* aan geeven, daar van den bynaam. Men noemtze in 't Italiaansch *Caroba* en *Carobola*, in 't Fransch *Carobe* of *Carouge*, en den Boom zelf *Carougier*, dat is *Karoben-Boom.* De Spaansche naam is *Algarrovas*, en die van den Boom *Garovo*; welke benaamingen altemaal haare afkomst van den Arabischen naam *Charub*, of van den Egyptischen *Carob*, hebben. De gemeenste Naam, nogthans, in de Winkelen, is *Siliqua* of *Siliqua dulcis*, Zoete Haauw. Men geeft 'er in 't Hoogduitsch en Engelsch, zo wel als by ons, den naam van *St. Jans Brood* aan: misschien, dewyl men onderstelt, dat de Vrugt van dit Geboomte, 't welk in de Oostersche Landen gemeen is, aan JOHANNES den Dooper, in de Woestyn, tot Spyze gestrekt zal hebben (*). De Grieksche naam van den Boom is *Keratonia*, en die van de Vrugt *Keration*, waar uit de grootste Geleerden met reden opmaaken, dat de Draf der Zwynen, op welke in de Gelykenis van den Verlooren Zoon gezinspeeld wordt, in zodanige Haauwen bestaan heeft (†). De

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *St. Jans Brood.*

(*) Arbores Charnubi, nobis Siliquæ, quarum Fructibus Joannes Baptista vesci consuevit. COTOV. *Hodoep.* Libr. II. Cap. 8. p. 249.

(†) LUC. XV. v. 16. *Et cupiebat implere Ventrem suum de Siliquis, quas Porci manducabant.* heeft de *Vulgata*, met de Overzetting van JUNIUS en TREMELLIUS, en met den Griekschen Text, overeenkomstig. Zie TRILLERUS *de Medi-*

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *St. Jans Boom.*

De Groeyplaats van dit Gewas is, bovendien, in het Ryk van Napels, op Sicilie, Kandia en Cyprus, in de Middellandsche Zee, in Spanje en de Zuidelyke deelen van Vrankryk. Men vindt het in 't wilde meest Heesterachtig, doch in de Hoven en Plantagiën schiet het op tot een Boom van taamelyke hoogte, met dikke Takken zig uitbreidende. De Bladen zyn rondachtig ovaal, zittende tegenover elkander, by paaren, aan een gemeenen Bladsteel, als die der Ockernooten. In het gedroogde Takje, dat ik 'er van heb, is geen oneffen Blad aan 't end, zo min als in de Afbeelding by CAMERARIUS, hoewel men het in die van DODONÉUS vindt. De Bloemen zyn als in de Kenmerken is gezegd. LINNÆUS heeft het Mannetje en Wyfje uit de Zuidelyke van deelen Europa, en de Tweeslagtige uit de Keizerlyke Hoven gekreegen: zo dat 'er ten opzigt van de Driehuizigheid geen twyfel overblyft.

De Vrugten, van welken deeze Boom zynen Latynschen naam heeft, zyn breede platte Haauwen, somtyds wel een Span lang of langer, dik en Vleezig. Zy hangen aan den Boom, en zyn in 't eerst groen, doch, door de rypheid en het droogen, worden zy uit den rossen zwartachtig, en bevatten verscheide Zaaden, die in een zoete

dicamentis Officinalibus, die GROTIUS, BOCHART, en een menigte andere Autheuren, van welken het zelfde beweerd wordt, te berde brengt.

zoete Pap leggen. Verſch zyn zy walgelyk en laxeeren; maar gedroogd worden zy eenigszins ſamentrekkende, zeer aangenaam van Smaak en gezond. Het Afkookzel derzelven wordt geacht een wonderbaar Middel te zyn tot ſtilling van den Hoest en verzagtinge van de Borst; inzonderheid, wanneer zy gevoegd worden by Opiaaten. In de Ooſterſche Landen is het een gemeen Voedzel voor de Menſchen en het Vee. Waarſchynlyk zal daar omtrent het zelfde, als omtrent de Dadels, plaats hebben; dat men, naamelyk, de ſlegte onvolgroeide Haauwen den Beeſten voorwerpt, en de goeden voor Menſchen Leeftocht bewaart. Dit blykt te meer uit de *Ceratonia* met oneetbaare Haauwen, welke TOURNEFORT, benevens die met korte en met bonte Haauwen, als Verſcheidenheden opgeeft, van welke laatſte de Vrugt zeer ſmaakelyk zou zyn.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *St. Jans-Brood.*

FICUS. Vygeboom.

Dit Geſlagt, bevoorens door LINNÆUS onder de *Cryptogamia*, wier Vrugtmaaking verborgen is, geplaatst geweest, heeft zyn Ed. al voor tien Jaaren, op de aanraading van den Baron MUNCHAUSEN, en uit aanmerking van de nader Ontdekkingen omtrent deszelfs Bloem- en Vrugtmaaking, hier onder de Veelwyvigen plaats gegeven.

De Kenmerken, die zyn Ed. daar aan toeſchryft, zyn een Tolronde, Vleezige, ſamen-

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

luikende Vrugt, die als een gemeene Ontvanger (*Receptaculum*) de Bloemen, 't zy op den zelfden Stam of op byzondere Stammen, insluit en verbergt. Het zyn Mannetjes-Bloemen met den Kelk in drieën of Wyfjes-Bloemen met den Kelk in vyven gedeeld; beiden zonder Bloemkrans; hebbende de eersten drie Meeldraadjes, de laatsten eenen Stamper en een enkel Zaad.

In dit Geslagt komen thans tien Soorten voor, waar van ver de meesten in Indie huisvesten, als volgt.

I. *Ficus Carica.* Europische.

(1) Vygeboom *met Handpalmswys' verdeelde Bladen.*

Hier wordt de *Europische* Vygeboom bedoeld, die natuurlyk groeit in de Zuidelyke deelen van ons Wereldsdeel, op de Eilanden van Griekenland, en verder Oostwaards in Asie. Het is een Geboomte, dat wel de Koude der Gemaatigde deelen van Europa, doch geen al te strengen Vorst verdraagt, en in de Noordelyke deelen 's Winters in huis moet staan. De Latynsche naam *Ficus* is bewaard in 't Italiaansche *Fico*, in

(1) *Ficus* Foliis palmatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 1168. p. 681. *Veg.* XIII. p. 774. *Hort. Cliff.* 471. *Hort. Ups.* 305. *Mat. Med.* 478. *Amœn. Acad.* I. p. 24. ROYEN *Lugdbat.* 211. GOUAN *Monsp.* 521. Ficus communis. C. B. *Pin.* 457. Ficus. DOD. *Pempt.* 812. *Mas.* Caprificus. J. B. *Hist.* I. p. 134. *β.* Ficus humilis. C. B. *Pin.* 457. Ficus sativa ejusque species plurimæ, humilis, & sylvestris, quæ Caprificus. TOURNF. *Inst.* 662. RAJ. *Hist.* 1431.

in 't Fransche *Figuier*, in 't Engelsche *Fig-Tree*, en zelfs in 't Hoogduitsche *Feigenbaum*, met den Nederduitschen naam overeenkomstig. De Spaanschen noemen hem *Higuero*. De Grieksche naam is *Syké*, de Hebreeuwsche *Theenah*.

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Vygeboom.*

Van geen Geboomte, misschien, vindt men zo veel gewag gemaakt in de Heilige Schrift (*), en in dat opzigt is het een van de alleroudsten. Wy leezen dat onze eerste Ouders, onmiddelyk na den Val, zig Voorschooten maakten van de Bladen des Vygebooms, tot dekking van hunne Schamelheid. Vervolgens komt deeze Boom onder de uitneemendsten voor, ten aanzien van zyne Vrugten, die met het Koorn, de Olyven, Druiven en Granaatappelen, den rykdom uitmaakten van 't Beloofde Land. Daar wordt onderscheid gemaakt tusschen goede Vygen en kwaade Vygen, die niet eetbaar wareh: ja haare voornaamste hoedanigheid in de uitwendige Geneeskunde, is in het geval van Koning HISKIA opgemerkt (†).

De Vygeboom heeft, op zyne natuurlyke Groeyplaatsen, eene taamelyke grootte, doch geenen regten Stam, en dezelve is ook altoos van binnen gevuld met eene weeke zelfstandigheid,

(*) 't Is by de veertig maalen, dat in het Oude en Nieuwe Testament van deezen Boom, deszelfs Bladen of Vrugten, gesproken wordt.

(†) Zie het eerste JEREM. XXIV. v. 1, 2; het andere II. KON. XX. v. 7.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Vygeboom.*

heid, geheel Spongieus, als die van den Vlierboom, 't welk ook in de Takken en Looten blykt. De Schors van deeze laatſten is bruinachtig groen, die der Takken en Stammen van jonge Boomen Aſchgraauw of witachtig en glad; doch in oude Boomen wordt de Schors taamelyk ruuw. Dat zy niet zeer groot worden, zou aan de Uitloopers, welken zy uitgeeven, toe te ſchryven zyn. De Wortels ſpreiden zig wyd en zyd uit, met veele geele Vezelen. De Bladen heeft hy groot en breed; ja de grootſten, zo men aanmerkt, onder de Vrugtboomen van Europa. Zy zyn door vier diepe inſnydingen in vyf groote Kwabben verdeeld, en daarom eenigszins Vingerachtig, donker groen, ruuw en dik, vol van een Melkachtig Sap, gelyk derzelver Steelen, Takken en de geheele Boom.

Melkachtig Sap.

Dit Sap heeft een byzondere, en van de Vygen zeer verſchillende hoedanigheid. Het is bitter en ſcherp, van reuk naar Wynruit trekkende, lymerig en van eenen walgelyken Smaak. Inwendig in eenige veelheid gebruikt, werkt het vry ſterk naar boven of beneden: ja als de Runderen Melk maar met den Tak van een Vygeboom omgeroerd werdt, zou die een Purgeerende eigenſchap hebben, volgens CAMERARIUS. Doch de Melk ſtremt door het indoen van dit Sap, zo anderen verhaalen. Het dient tot Geneezing van Kwetzuuren door Venynige of verdagte Beeſten, gelyk Scorpioenen, Spinnekoppen, Hommels en Wespen, wanneer men een

wei-

weinig daar van op de gekwetste plaats strykt; als ook tot wegneeming van Puistjes, Zweertjes en andere Huidkwaalen. De Letters, daar mede op wit Papier geschreeven, droogen onzigtbaar op, doch worden, als men 't Papier tegen 't Vuur houdt, zwart en leesbaar.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

De Vrugtmaaking.

De Ouden hebben zig verbeeld, dat de Vygeboom de eenigste onder het Geboomte ware, die geen Bloemen hadt. Ondertusschen was van het bloeijen des Vygebooms in het oude Testament gesproken (*). CORDUS, die in het voorste der Zestiende Eeuw ter wereld kwam, en te Rome stierf in 't jaar 1544, was de eerste, door wien men eenige opheldering kreeg, en daar by bleef het wel anderhalve Eeuw: want de beroemde TOURNEFORT stelde, in 't laatst der Zeventiende Eeuwe, op het gezag van CORDUS de Bloemen voor, die binnen in de Vyg begreepen waren. Doch behalve deeze Bloempjes, welken men enkel als *Flores pistillati*, en dus niet anders dan Vrouwelyk kon aanmerken, nam de jonge LA HIRE, weinige Jaaren daar na, in de Vygen, bovendien, ook Mannelyke Bloempjes waar, welke boven by het Oog zaten, en de Vrouwelyken in 't midden van de Vyg. Men vindtze beiden zeer duidelyk beschreeven en afgebeeld, in de Vertoogen van de Koninglyke Akademie der Weetenschappen van

(*) HABAKUK. III. v. 17, 18.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Vygeboom.*

van Parys, op 't jaar 1712. MAGNOL een der Leden van de Koninglyke Societeit van Montpellier, hadt dergelyke Mannetjes Bloemen in de Vygen reeds eenige Jaaren vroeger waargenomen (*).

Dit laatste zou tot eene aanmerkelyke bevestiging schynen te strekken van de Waarneeming van gedagten Franschen Akademist; maar alle moeite, welke de beroemde Keizerlyke Lyf-Arts en Hofraad TREW, met de twee grootste Mikroskopisten van onzen Leeftyd, LEDERMULLER en den Heer Baron VAN GLEICHEN, beiden door hunne Werken bekend, aanwenden kon, om gedagte Mannelyke Bloempjes in groene Vygen te vinden, was vrugteloos. Inmiddels hadt de Italiaansche Kruidkenner, PONTEDERA, in de holligheid der Vrugten van den *Caprificus*, Mannelyke Bloemen ontdekt, en derhalve heeft onze Ridder denzelven sedert voor het Mannetje van den Europischen Vygeboom gehouden; behalve welken 'er ook zouden kunnen zyn, die in 't Voorjaar Vrugten met Mannelyke Bloemen, onryp afvallende, en in 't Najaar Vrugten met Vrouwelyke Bloemen, die in de volgende Voortyd eerst ryp wierden, voortbragten, van dien Italiaan *Erinosycæ* genaamd: als wanneer deeze Vygeboom weezentlyk driehuizig ware (†).

Die

(*) *Hist. de la Societé R. de Montpell.* Lyon 1766. p. 166.

(†) Aangaande dit alles kan men een zeer uitvoerig Berigt vinden in de beschryving der Planten van de X. *Decades Plant.*

II. Afdeel. XXI. Hoofdstuk.

Die Waarneeming heeft aangaande de Bevrugting der Vygeboomen een denkbeeld ter baan gebragt, het welke met het Stelzel van LINNÆUS ſtrookt. Men weet, dat tot de rypwording der Vygen in de Levant zekere werking, de *Caprificatie* genaamd, vereiſcht wordt. Uit verſcheide beſchryvingen, zelfs in onze Vaderlandſche Taal, is 't Wereldkundig, hoe dezelve geſchiede (*). In 't algemeen zal ik maar zeggen, dat aan den Wilden Vygeboom, *Caprificus* genaamd, een ſoort van Vygen groeijen, die nooit ryp worden, maar dienen om de Vrugten der tamme Vygen, in de Levant, ryp te maaken. Van de manier, hoe zulks geſchiedt, geeft J. BAUHINUS, het denkbeeld der Ouden dienaangaande voorſtellende, deeze beknopte beſchryving (†).

De Caprificatie.

„ Muggen of Vliegen, in de rottende Vrug-
„ ten van den Wilden Vygeboom gebo-
„ ren, vliegen daar uit op de Vrugten van
„ den Tammen, en, dezelven door haaren
„ Beet

Plant. Sel. TREWII, *delin. per* EHRET: (welk Werk ook in 't Nederduitſch is vertaald en uitgegeven,) ad Tab. 73 & 74; alwaar men alle de deelen van den Vygeboom, waar van hier geſproken is, ten duidelykſte en uitvoerigſte vindt afgebeeld.

(*) Zie het Vertoog over de *rypmaaking der Vygen in de Levant*, door G. DE RIVILLE. *Uitgezogte Verhand.* VI. D. bl. 277, enz. als ook de *Reize* van TOURNEFORT naar de Levant. I. D. bl. 134.

(†) *Hiſt. Plant.* Tom. I. p. 135.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Vygeboom.*

„ Beet geopend hebbende, neemen zy daar „ van de overtollige Vogtigheid naar zig, laa„ tende tevens de Zonneſtraalen in, waar door „ zy die niet alleen beletten af te vallen, maar „ ook derzelver rypwording bevorderen en ver„ haaſten." TOURNEFORT, die de zaak op de plaats zelve onderzogt heeft, was ook van dit denkbeeld, en brengt tot bevestiging van dat Gevoelen, als of 'er door het ſteeken van die Vliegen, zynde een ſoort van Wespen, in de groene Vygen een Gisting te weeg gebragt werde, die de Rypwording bevorderde, het voorbeeld by van de Peeren en Pruimen, die door Inſekten geſtoken eer ryp worden dan anders; als ook, dat in Provence, en zelfs te Parys, de Vygen ſpoediger aanrypen, wanneer men in het Oog van deeze Vrugten een Strooitje ſteekt.

Manier van bevrugting.

Dit is, wanneer men uit de overeenkomst redeneert, byna ontwyfelbaar: maar als men, aan den anderen kant, de Wegen der Natuur in de Huishouding der Plantgewasſen gadeſlaat, dan ſchynt in deezen iets anders te moeten en te kunnen gebeuren. Dat het overbrengen der Takken van den Wilden Vygeboom, op de Tammen, door de Boeren in de Levant, niet zonder reden geſchiedt, heeft TOURNEFORT reeds beweezen; doordien een Vygeboom aldaar gemeenlyk meer dan tienmaal zo veel Vrugten voortbrengt als in Provence, alwaar de Caprificatie niet werkſtellig gemaakt wordt.

Die

Die Steek-Wespjes, welken HASSELQUIST zelf by Smirna in de Botten der Vygen gezien heeft en beschreeven, *Psenes* in 't Grieksch genaamd, en dus door den Ridder in zyn Samenstel gebragt (*): doen buiten twyfel tot de aanryping en volkomenheid der Vygen, veel; doch PONTEDERA verbeeldt zig, dat deeze Wespen, uit de bloeijende Wilde Vygen overvliegende, zekerlyk haare Wieken met het Stuifmeel, daar van, meer of min beladen hebben, en dat zy dus, door het Oog der tamme Vygen, die nog groen zyn, inboorende, en de holligheid van die Vrugt doorwandelende, de Wyfjes-Bloemen met dat Stuifmeel bevrugten. Dit is niet onwaarschynlyk, wanneer men de noodzaaklykheid in acht neemt, welke de Grieken dwingt om zorgvuldig op te passen, dat zy Takken van den Wilden Vygeboom, eer nog de Vygen open zyn, op de Tammen overbrengen: want anders konden zy dit Werk wel aan de Natuur overlaaten, en PLINIUS meldt, dat zy die Takken of Boomen zodanig plaatzen, dat de Wind de Vliegen op de Vygen dryft (†). Sommigen beweeren echter, dat deeze manier van Bevrugting geen plaats kan hebben, om dat de Vliegjes, eer zy in de Tamme

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Vygeboom.*

(*) Zie het I. DEELS XII. STUK van deeze *Nat. Historie* bladz. 134.

(†) Hinc Ficetis Caprificus permittitur ad rationem Venti, ut flatus evolantes Culices in Ficus ferat.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Vygeboom.*

me Vygen booren, haare Wieken zuiveren zouden van het Stuifmeel (*). Wat my belangt: ik zou het denkbeeld van PONTEDERA niet zo voetstoots verwerpen.

Aangaande de Vygen, die zonder Caprificatie ryp worden, gelyk die wy uit Provence en uit Spanje bekomen, moet men aanmerken, dat het Lighaam van de Vyg eigentlyk geen Zaadhuisje *Pericarpium*, maar een gemeene Vergaarplaats (*Receptaculum commune*) is, van de deelen der Vrugtmaaking, of van Bloemen en Vrugtbeginzels; zo dat hetzelve kan aangroeijen zonder Bevrugting, of misschien door zig zelve bevrugt wordt; mids het Oog zig alleenlyk opene of door het insteeken van een Strooitje geopend worde. En, waarom zoude het met deeze Vrugten niet kunnen zyn gelyk met de Dadels, welke groeijen en aanrypen, al zynze niet bevrugt? 't Is waar, dat het aldus niet dan slegte Dadels zyn: maar die hebben ook alle de deelen der Vrugtmaaking niet in zig beslooten. De Levantsche Vygen, die de Caprificatie ondergaan, in de Oven moetende gedroogd worden om de gedagte Insekten of derzelver Eijeren en Wormpjes te doen sterven, worden hierdoor minder smaakelyk gemaakt dan die van Provence. Deeze, ondertusschen, leveren weinig vrugtbaar Zaad uit, zo min als de genen, wel-

(*) Zie het VI. DEEL der *Uitgezogte Verhandelingen*, bladz. 290, 291.

welken men in Vrankryk, Duitſchland, Engeland of de Nederlanden, teelt: maar in die van Griekenland of Italie, daar men den Wilden Vygeboom heeft, is een menigte van vrugtbaare Zaadkorrels. Meest echter worden zy, in onze Landen, van Uitloopers door aflegging vermenigvuldigd, dewyl het Zaaijen veele verwilderde Soorten voortbrengt.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. Vygeboom.

De Verſcheidenheden van Tamme Vygeboomen, ten opzigt van de Vrugt, zyn zo menigvuldig, dat TOURNEFORT daar van agttien Soorten gemaakt heeft. Men vindt 'er met een vroege of laate, met eene groote of kleine Vrugt, maar het meeſte verſchil heeft in de Kleur plaats, en tevens in de figuur. Van de geſtalte der gewoone Vygen, die Tolachtig is, wyken eenigen af door byna rond te worden. Sommigen zyn van buiten wit of witachtig; gelyk 'er dus zes onder de gedagte agttien voorkomen: men heeft 'er vyf onder die Violetkleurig, donkerrood of paarſch zyn, en twee zwarten: meeſtendeels van binnen Roozekleurig, of uit den rooden. Onder de vyf overigen komen twee van buiten groenachtige, twee geelachtige en een bruine voor. In 't Franſch worden deeze allen door byzondere naamen onderſcheiden. De Ronde Witte, die van buiten geelachtig groen zyn, worden het eerſte ryp, en deeze houdt men hier te Lande voor de ſmaakelykſten: ook geeft die Boom, in warme Zomers, dikwils tweemaal rype Vrugten: doch deeze worden

Verſcheidenheden van Vygen.

II. Afdeel. XXI. Hoofdstuk.

schielyk rottig: hier aan volgen de Lange Witte; en die van binnen rood zyn: de Violette en Paarsche worden veel minder geacht.

Gebruik der Vygen.

Ik moest niet vergeten te melden, dat men de onrype groene Vygen *Grossi*, en de gedroogde Vygen *Caricæ* noemt. De eerstgemelden, met het scherpe Melkachtige Sap des Booms nog bezwangerd, zyn, even als de onrype Appelen en Peeren, en in veel hooger trap, oneetbaar wrang, ongezond, ja byna Vergiftig: de rype Vygen, in tegendeel, hebben, naar de Soort, een zeer aangenaamen, doch wat al te laf zoeten of mierschen Smaak, welke door het droogen grootelyks wordt verbeterd. Hierom strekken zy dus, in Provence en Italie, met Brood en een weinigje Zout, tot een zeer gemeen Ontbyt. In Griekenland maaken drooge Vygen met Gerstenbrood het voornaamste Voedzel van de Boeren en Monniken uit. Van ouds waren zy 'er zo geacht, dat men Menschen van Vermogen, en die een zagtvoerig Leven leidden, *Vygen-eeters* noemde. De Vygen van Athenen waren zo lekker, dat de Uitvoer derzelven door een openbaare Wet verbooden werdt, en daar werden, in die Stad, Oppassers aangesteld, om zulks te beletten, waar aan men den naam van *Sycophantæ* gaf. XERXES, de Koning der Persen, werdt door de aangenaamheid van deeze Vygen, onder anderen, verlokt, om zyn Krygsheir over te voeren in Griekenland. Het nootlot der verwoesting van Kar-

Karthago was zynen oirſprong ſchuldig aan de uitneemendheid der Afrikaanſche Vygen (*). II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Vygeboom.*

De Vygen, die wy hier gedroogd bekomen, zyn in grootte en aangenaamheid, gelyk wy weeten, zeer verſchillende. Tot Verſnapering kunnen zy dienen, mids men 'er niet te veel van gebruike: want zy geeven een zeer Slymig Voedzel, en veroirzaaken dus niet minder Ongemakken in het Lighaam, dan de overmaat van andere Zoetigheden. Hier door kunnen zy ook ligt tot Wormen gelegenheid geeven; maar dat het eeten van Vygen, in Kinderen, Luizen zou voortbrengen, gelyk het Gemeene Volk zig in ſommige Landen wys maakt, is zekerlyk een Fabel. Een kwaade Adem, Schurft en dergelyk Uitſlag, kan uit het veel gebruiken van Vygen zeer wel ontſtaan. Men heeft echter verſcheide voorbeelden, dat Menſchen en Dieren daar door vet geworden zyn. In de Geneeskunde ſtrekt het Afkookzel tot een zeer verzagtend Middel, in Ongemakken van de Borst en Waterwegen; als ook in het Kolyk: men maakt 'er Gorgeldranken van, in Keel-Ontſteekingen, en tot het doen aanrypen der Gezwellen is een Pap van Vygen niet minder dienſtig dan oudtyds. Gebraden hebben zy, uitwendig, de grootſte weekmaakende kragt. Het Hout der Vygeboomen dient, door zyne vooſheid,

(*) *Amœn. Acad.* VOL. I. p. 52, 53.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

heid, tot polysting; dewyl hetzelve de Amaril sterk opneemt. Van den Laagen of Naantjes Vygeboom, die volgens sommigen maar anderhalf Elle hoog wordt, vind ik niets byzonders aangetekend.

II. *Ficus Sycomorus.* Egyptische Vygeboom.

(2) Vygeboom *met Hartvormige, rondachtige, onverdeelde Bladen.*

't Is bekend, dat onze gewoone Vygeboom, eerst uit Zaad opschietende, de Bladen rondachtig of ovaal, niet ingesneeden, heeft (*). Dus blyven de Bladen van den *Egyptischen Vygeboom*, *Sycomorus*, die deezen naam voert, om dat het een Vygeboom is, als met Moerbesie-Bladen. Zy worden ook *Vygen van Pharao* en *Adams Vygen*, in 't Spaansch *Higuera de Adam* getyteld. De Egyptische naam is *Giumez* volgens ALPINUS, de Arabische *Mumeiz*, *Jumeiz*, enz. volgens MATTHIOLUS; de Hebreeusche, in 't meervoudige, *Schikmim* waar mede gemeenlyk de Boomen, en eens ook de Vrugten betekend worden in de Heilige Blade-

(2) *Ficus* Foliis cordatis subrotundis integerrimis. *Hort. Cliff.* 471. ROYEN *Lugdbat.* 211. *Am. Acad.* I. p. 26. GRON. *Or.* 329. Ficus Folio Mori Fructum in Caudice ferens. C. B. *Pin.* 459. Sycomorus. J. B. *Hist.* I. p. 124. f. 1, 2. Sycomorus, Ficus Pharaonis. CAM. *Math.* 103. f. 3. *Epit.* 180. HASSELQ. *It.* 495. Ficus Cypria. RAUW. *It.* T. 57.

(*) Zie zodanige Scheuten afgebeeld. *Amœn. Acad.* VOL. I. Tab. 2.

deren (*). De Griekſche Overzetters hebben hier van gemaakt *Sycamina*, en in 't Nederduitſch is het *Wilde Vygeboomen* vertaald. Deeze moeten ongemeen overvloedig in de Valeijen van Paleſtina gegroeid hebben: want men vindtze wel viermaalen tot voorbeelden geſteld van menigvuldigheid. Koning SALOMO maakte de Cederen te zyn als de Wilde Vygeboomen, die in de laagte waren, in menigte (†). De verwoeſting deezer Boomen werdt derhalve ook als een Straf des Hemels en een Landplaag aangemerkt (‡). Men vindtze tegenwoordig op den Berg Libanon, in Syrie, op de Eilanden in de Middellandſche Zee en in Barbarie. HASSELQUIST vondtze op de Velden der laage deelen van Egypte zeer menigvuldig.

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Vygeboom.*

In 't Werk van J. BAUHINUS komen drie Afbeeldingen voor van den *Sycomorus*, de eene van MATTHIOLUS, de andere van ALPINUS ontleend, en de derde de *Cypria*, van 't Eiland Cyprus, welke door DIOSCORIDES daar van onderſcheiden wordt. Die van ALPINUS

(†) AMOS. VII. v. 14. Ik was een Osſen-Herder en las *Wilde Vygen* af, zegt de Profeet. Sommigen willen, dat het Moerbeziën betekenen zou, doch w.t reden, daar men die met het woord Becaïm, van *Bak* of *Baka* af komſtig, aangeweezen vindt, zie bladz. 279. hier voor.

(†) I. KON. X. v. 27. I. CHRON. XXVII. v. 28. II. CHRON. I. v. 15. IX. v. 27.

(‡) PSALM. LXXVII. v. 47 JES. IX. v. 9.

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Vygeboom.*

NUS heeft de Bladen een weinig uitgegulpt, die van DODONÆUS aan den rand gekarteld, byna als der Olmeboomen, by welken THEOPHRASTUS dezelven vergelykt. Wanneer zy ook met die der Moerbezie Boomen overeen zullen komen, dan kunnen zy niet geheel effenrandig (*integerrima*) zyn, en dus past de opgegevene bepaling niet voor deeze Soort. Ik vind 'er thans bygevoegd, dat zy van onderen Wollig zyn; doch HASSELQUIST fpreekt daar van niet. Zie hier hoe die Autheur den *Sycomorus* in Egypte waarnam.

Het is, zegt hy, een byfter groote Boom, wiens Stam fomtyds vyftig Voeten middellyn heeft; maar dezelve is door Knobbels en uithollingen zeer ongelyk, geevende veele zeer dikke, magtig uitgebreide Twygen, die ongelyk zyn en knobbelig, zig weinig verheffende, uit. VESLINGIUS zegt, dat hy zig uit een laagen breeden Stam, in twee of drie bovenmaatig dikke Twygen verdeelt, uit welken verder zwaare Armen van Takken digt aan elkander voortkomen, die door hun Bladerloof een verkwikkelyke Schaduw maaken. Men vondt in Mattaréa, een Tuin by Memphis, ten tyde van ALPINUS zulk een Boom, die reeds over de vyftienhonderd Jaaren oud moest zyn, als van de Kriftenen geduurig, op een Godsdienftige manier, bezogt wordende, om dat de Heilige Maagd, van Bethlehem naar Egypte gevlugt, haar Gezegende Kind in deszelfs holte in 't eerst ver-

bor-

borgen zou hebben. De Bladen vergelykt hy by die van den Moerbesie-Boom, mids dat zy dikker, witter, grooter en ruuwer waren. Zy vallen ook jaarlyks niet af: de Boom blyft altoos groen. Volgens HASSELQUIST zyn zy langwerpig ovaal, effenrandig, met ronde dunne Steelen en staan tegenover elkander. Aan derzelver voet is een Knop, die uit twee Blaadjes bestaat, waar tusschen het beginzel van een nieuw Blad of van een nieuwe Knop is begreepen. Van de deelen der Vrugtmaaking spreekt hy aldus. II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. Vygeboom.

„ De gemeene Kelk (zegt hy, verstaande „ daar door de Vrugt,) is Klootrondachtig, aan „ het Oog zeer plat, aan het Steeltje een wei- „ nig uitgerekt, groot, Vleezig, bleekrood, „ van binnen hol, aan het Oog geslooten met „ veele Schubbetjes, waar van de buitensten „ op ééne ry korter, de binnensten tweemaal „ langer zyn, allen half Lancetvormig, met „ omgeboogen punten, aan den rand dunner, „ ongekarteld. In de holligheid van deeze Kelk „ zyn Mannetjes- en Wyfjes-Bloemen ver- „ vat, gelyk in de gewoone Vygen. De eer- „ sten, naast aan den rand, zyn van gesteldheid „ als in dezelven: de andere bekleeden de ge- „ heele holte. De Bloemkelk is ook gelyk in „ de gewoone Vygen: het Vrugtbeginzel ovaal, „ samengedrukt, zeer klein, ongesteeld, zo „ wel als de Mannetjes Bloemen; niet gesteeld, „ gelyk in dezelven: de Styl even als in die: „ de De Vrugtmaakende deelen.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. Vygeboom.

„ de Stempel geknodst, platachtig, verhard; „ het een met het andere zeer naauw verbon„ den. Het Zaad ovaal, zeer klein en uitge„ droogd."

Of deeze Boom een Tweeslagtige of Manwyvige (*) Vrugtmaaking had, durfde hy nog niet bepaalen. Hy hadt Tweeslagtige Bloemen, by de anderen, in de Vrugt, zo hy meende, gezien; doch het was zeer moeielyk het waare gestel der Vrugtmaaking te ontknoopen, zo wegens de kleinheid der Bloempjes, als wegens de Korst van verdikte Stempels, waar mede de holte der Vrugt van binnen is overtoogen, en wegens de Loopgraaven, die het Insekt, dat de meeste Bloempjes vernielt, daar in maakt. Aangaande het Steeken deezer Vygen door zulke Diertjes spreekt hy aldus.

Het Steeken der Vygen.

„ Tegen den tyd der Rypwording worden „ deeze Vygen gestoken van een dergelyk In„ sekt, als het gene de gewoone Vygen steekt, „ doch veel kleiner en misschien in Soort daar „ van verschillende. Daar komt aan het Oog „ een opening, 't zy, wanneer de Schubbetjes, „ die daar zyn, verslenzen, en inwaards om„ geboogen worden, gelyk in de gewoone Vy„ gen

(*) Manwyvige (*Androgynæ*) zouden deeze Boomen zyn, indien zy Vrugten met enkel Mannelyke en Vrugten met enkel Vrouwelyke Bloemen voortbragten: Tweeslagtige (*Hermaphroditæ*) zo zy die beiden hadden in eene zelfde of in alle Vrugten.

,, gen plaats heeft, doch dit ziet men in deeze ,, weinig: de andere manier is veel gemeener ,, en verwonderlyk. Een weinig beneden de ,, Schubbetjes, naamelyk, aan de zyde der nog ,, onrype Vrugt, komt een Vlakje, als een soort ,, van Versterving, dat zig in een taamelyk ,, groot Kringetje, dor en zwart, van breedte ,, als de Pink uitspreidt, wordende het Vleesch ,, aldaar in 't midden, ter grootte van een Pen-,, ne-Schaft, doorgeknaagd; zo dat de Man-,, netjes-Bloempjes zig bloot vertoonen, die ,, digst aan den rand zyn, en 'er dus een open ,, Weg is voor het Diertje, 't welk zig, hier ,, en daar, langs den geheelen wand van binnen, ,, verscheide Loopgraaven baant, laatende de ,, Stempels altoos vry, maar de Vrugtbeginzels ,, dikwils uitknaagende. In 't begin is de ge-,, kwetste plaats nog door Bloempjes geslooten, ,, maar vervolgens wordt het een open en taa-,, melyk wyd Gat, waar van de randen altoos ,, verstorven, zwart, hard en omgekruld zyn. ,, Dit zelfde bederf der randen wordt men aan ,, het Oog gewaar, wanneer het Diertje aldaar ,, is ingedrongen."

De Vrugten komen, in deeze Vygeboom, uit den Stam en dikke Twygen, niet aan de dunne of bovenste Takken voort, gelyk DIOSCORIDES te regt heeft opgemerkt. In 't end van Maart geeft de Boom zyne Knoppen uit, en draagt in 't begin van Juny rype Vrugten, op zyne natuurlyke Groeyplaats. Hier te Lande kan men hem

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Vygeboom.*

hem wel in Winterhuizen overhouden, maar hy draagt hier nimmer Vrugt. De Vygen wel ryp geworden zyn, volgens het Berigt van HASSELQUIST, zoet, een weinig Waterig, met eenige Kruiderigheid, en zo aangenaam van Smaak, dat hy zig in 't eeten derzelven naauwlyks kon maatigen. Bovendien geeft deeze Boom, door zyne uitgebreidheid en breede Bladeren, terwyl hy dikwils op de woeste Heijen voorkomt, in de Oosterſche Landen, voor de Reizende Luiden een zeer verkwikkelyke Schaduw. Zyn Hout is byna onverganglyk, en heeft daarom, van over-oude tyden her, geſtrekt tot Lyk-Kisten om de gebalſemde Lighaamen te bergen. Hy hadt in Egypte Momiën in zodanige Kisten, van een uitgehold ſtuk deezes Booms gemaakt, beiden onbedorven, uit de Grafſteden zien haalen, welken men vastſtelde tweeduizend Jaaren daar in begraven te zyn geweest.

II*. *Ficus Nymphæifolia.* Plompenbladige.

(2*) Vygeboom *met Hartvormige, rondachtig geſpitſte, effenrandige, gladde, van onderen blaauwachtige Bladen.*

Daar is by de Kruidkundigen een Vygeboom be-

(2*) *Ficus* Foliis cordatis ſubrotundis mucronatis integerrimis, glabris ſubtus glaucis. *Syst. Nat. Veg.* XIII. p. 774. *Mant.* 305. F. Fol. ovato-cordatis integerrimis glabris. MILL. *Dict.* 9. Ficus Nymphææ folio, vulgo. ROYEN *Lugdbat.* 211. Ficus Indica Tiliæ folio ſubtus albo & villoſo, polyrhizos. PLUK. *Phyt.* 144. T. 178. f. 3.

bekend, met de Bladen van Plompen, en van deezen wordt door den Ridder thans een nieuwe Soort gemaakt. Hy zegt, dat de Bladen in dezelve grootelyks naar die der Geelbloemige Plompen gelyken, ſtomp zynde met een punt, eenigermaate gegolfd, als Schildvormig hangende, glad en van onderen witachtig. Hier toe zal buiten twyfel de *Ficus Cypria* behooren, welke van J. BAUHINUS in de derde plaats wordt afgebeeld. Ook twyfel ik niet, of de *Indiſche Vygeboom* met Linde-Bladen, die van onderen wit en ruig zyn, van PLUKENETIUS, te vooren door den Heer N. L. BURMANNUS tot de voorgaande t'huis gebragt, behoort tot deeze Soort.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Vygeboom.*

Hier zal ik een algemeene aanmerking, van den Heer ADANSON, omtrent de Vygeboomen, plaatzen. „ De Stoel (zegt hy) die de „ Bloemen van den Vygeboom bevat, verſchilt „ niet van dien der *Dorſtenia*, dan dat hy nagenoeg Klootrond is en byna als een Beurs ge„ ſlooten, wier opening is gezoomd met om„ trent tweehonderd op elkander leggende Schub„ betjes, naby welken de Mannelyke Bloemen „ boven de Vrouwelyken gerangeerd zyn. On„ der alle Soorten van Vygeboomen, welken „ ik te Senegal waargenomen heb, is my ſlegts „ ééne voorgekomen, welke de Mannelyke „ Bloemen dus in een zelfde Omwindzel ver„ zameld hadt: de overigen droegen die op an„ dere Stammen dan de Wyfjes-Bloemen. Dee-

„ ze

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

„ Deeze aanmerking verdient bevestigd te worden door andere Waarneemingen" (*).

III. *Ficus Religiosa.* Afgods-Boom.

(3) Vygeboom *met langwerpig Hartvormige, effenrandige, uitermaate spitse Bladen.*

Deeze wordt, in de Tuinen van Europa, gemeenlyk de *Duivels-Boom* getyteld; doch ik noem hem liever de *Afgods-Boom*; dewyl door de Indiaanen daar onder geofferd wordt aan hunne Afgoden; waar op ook de Latynsche bynaam slaat. Het is de *Malabaarse Vygeboom* met puntige Bladen en kleine ronde, dubbelde Vrugten, van PLUKENETIUS, dien de Malabaaren *Are-Alu* heeten. Hy is aan hunnen Afgod *Vistnu* geheiligd en doorgaans met een Muur omheind. Volgens den Heer BURMANNUS hoort hier ook t'huis de Ceylonsche Boom, *Boghas* of *Budughaha* genaamd, wiens Bladen in geduurige beweeging zyn. De Ceyloneezen een Propheet gehad hebbende, *Buddu* genaamd, die onder de Schaduw van zulk een Boom hun onderwees, wordt dezelve van hun voor Heilig gehouden en vereerd met Offerhanden. De Vrugten zyn van grootte als Erwten, en komen in

(*) *Famill. des Plantes.* p. 369.

(3) *Ficus* Foliis cordatis oblongis integerrimis acuminatis *Hort. Cliff.* 471. *Fl. Zeyl.* 372. *Am. Acad.* I. p. 30. Ficus Malabariensis Folio cuspidato, Fructu rotundo parvo gemino. PLUK. *Alm.* 144. T. 178. f. 2. Are-Alou. *Hort. Mal.* I. p. 47. T. 27. Arbor Zeylanica religiosa, BURM. *Zeyl.* 29.

in de Oxels der Bladen, ongesteeld, twee by elkander, voort, hebbende van onderen een driebladigen Kelk, zegt LINNÆUS. II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

(3*) Vygeboom *met ovaale gespitste, dwars gestreepte, glad gerande Bladen.* III*. *Ficus Benjamina.* Banjaanen-Boom.

De Vygeboom, met digtere kleine onverdeelde Bladen, door PLUKENETIUS afgebeeld, wordt hier toe betrokken. De bynaam schynt van den Vygeboom der Banjaanen, die tot de volgende Soort behoort, volgens eene meermaalige gewoonte van den Ridder, afgeleid te zyn.

Tot deeze Soort behoort de *Pitsjaar-Boom* van RUMPHIUS, dus in Indie genoemd wordende, om dat de Indiaanen daar onder hunne Samenrottingen maaken, eensdeels, dewyl zy 'er dikwils hunne Pagoden of Afgods-Tempeltjes en Beelden onder hebben; andersdeels, om dat die Boom door zyne digte Takken en Schaduwe hun daar toe uitlokt en een bekwaame Schuilplaats geeft. De Boom is kort doch dik van Stam, en breidt zig langs den Grond uit met een menigte van Takken, die op een wonderlyke manier door malkander gegroeid zyn,

(3*) *Ficus* Foliis ovatis acuminatis transverse striatis, margine lævi. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Ficus arbor densioribus Foliis parvis integris. PLUK. *Phyt.* 243. T. 4. Arbor Conciliorum. RUMPH. *Amb.* III. p. 142. T. 91.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

zyn, met puntig Hartvormige Bladen, en ronde Vrugten van grootte als Piſtool Kogels, in de rypheid zwart, zoet en eetbaar; doch men vindtze weinig aan de Boomen, om dat het Gevogelte en allerley Gedierte dezelven zo bemint. De Bladen, die zeer mals zyn, ſtrekken tot Voedzel voor de Menſchen en allerley Vee.

IV. *Ficus Benghalenſis.* Bengaalſche.

(4) Vygeboom *met ovaale effenrandige, ſtompe Bladen; de Stam om laag Wortelſchietende.*

Deeze wordt de *Bengaalſche Vygeboom* genoemd, om dat men hem veel in Bengale vindt. Hy heeft met de volgende die byzondere eigenſchap, van Wortels uit te ſchieten, die aan den Grond komende daar in vatten, en zelf nieuwe Stammen worden; zo dat een enkele Boom, door den tyd, een geheel Boſch uitlevert, even als wy dit in de Mangles-Boomen gezien hebben *. Om die reden worden zy, van de Nederlanders, *Wortel Vygen* getyteld. De Malabaarſe naam van deezen, die hier bedoeld wordt, is *Per-Alu*: doch alzo die Boom,

* II. D. II. STUK bladz. 489.

(4) *Ficus* Foliis ovatis integerrimis obtuſis, Caule inferne radicato. *Hort. Cliff.* 471. *Am. Acad.* I. p. 29. ROYEN *Lugdbat.* 212. TREW. *Ehret.* 50. Ficus Americana latiore folio venoſo. PLUK. *Phyt.* 178. f. 1. Ficus Benghalenſis Folio ſubrotundo, Fructu orbiculato. COMM. *Hort. Amſt.* I. p. 119. T. 62. Per-Alu. *Hort. Mal.* I. p. 49. T. 28. BURM. *Fl. Ind.* p. 225.

Boom, volgens de Aantekening van Syen een dubbelde Vrugt, welke hoog rood is, heeft, en groote dikke Bladen; zo schynt die betrekking wat duister. Linnæus zelf heeft 'er aan getwyfeld volgens Trew, die de Afbeelding van een Takje geeft; maar dit voldoet weinig, en aangezien de Hoogleeraar J. Burmannus onder anderen een fraay geschilderde Afbeelding van dergelyken Vygeboom, van Koromandel, my hadt medegedeeld, zo heb ik daar van, by verkleining, op Plaat XVII., gebruik gemaakt. II. Afdeel. XXI. Hoofdstuk. *Vygeboom.*

By deeze Afbeelding is gevoegd, dat de Boom *Ahamarom* heet. Men ziet dat hy een dikken Stam, van onderen geworteld, heeft; 't welk zou doen denken op de uitdrukking door Linnæus gebruikt, welke, alzo zyn Ed. met *Caulis* in 't algemeen den Stam of Steng betekent, zulks schynt aan te wyzen; doch, aangezien alle Boomen van onderen geworteld zyn, kan zyn Ed. 'er dat niet mede zeggen willen. Daar zyn wel onder deeze Boomen, gelyk wy straks zien zullen, die om laag uit hunnen Stam, boven den Grond, een menigte Wortels uitgeeven, maar van den *Per-Alu* van Malabar wordt duidelyk gezegd, dat die Draaden of Wortels uit de Takken nederlaat. Ik neem het derhalve voor die Wortelschieting der Takken, waar van hier een blyk gegeven wordt, en welke aan verscheide Oostindische Vygeboomen, van byzondere Soorten, eigen schynt te zyn, zonder te kunnen Kormandelsche. Pl. XVII. *Fig* 2.

Vv die-

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Vygeboom.*

dienende tot eene Soortelyke onderfcheiding (*). De Stam en Takken zyn bleek; graauw gekleurd, maar aan de enden, daar de jonge Bladen uitfchieten, rood getopt. De Bladen zyn Eyvormig, fterk geaderd, fchoon groen van Kleur. De Vrugten zyn Kogelrond, naar oogenfchyn ongefteeld, en groeijen tropswyze aan de Takken by elkander. Eerst fchynen zy bleek groenachtig, dan geel te zyn, wordende in de rypheid hoogrood, en dan van binnen het Zaad bevattende; gelyk 'er dus een, misfchien in de Natuurlyke grootte, geheel en doorgefneeden, nevens den Stam vertoond wordt.

V. *Ficus Indica.* Wortel-Vygeboom.

(5) Vygeboom *met Lancetswyze effenrandige,*

(*) Zie dien aangaande het meergemelde Werk, genaamd *Plant. Decades*, van TREW, in de verklaaring der aangehaalde Plaat 50, alwaar zulks breedvoerig beredeneerd wordt.

(5) *Ficus* Foliis lanceolatis integerrimis petiolatis, Pedunculis aggregatis, Ramis radicantibus. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. BURM. *Fl. Ind.* p. 225. Ficus Indica Foliis Mali Cotoneæ fimilibus. C. B. *Pin.* 457. Ficus Indica Theophrasti. TABERN. *Hift.* 1370. *Am. Acad.* I. p. 27. Katou-Alou. *Hort. Mal.* III. p. 73. T. 57. RAJ. *Hift.* 1437. ℬ. Ficus Foliis lanceolatis integerrimis. *Hort. Cliff.* 471. ROYEN *Lugdbat.* 212. Ficus arborea asfurgens utrinque brachiata &c. BROWN. *Jam.* 110. Ficus Indica maxima &c. SLOAN. *Jam.* 189. *Hift.* II. p. 140. T. 223. RAJ. *Dendr.* 16. Ficus Americana Arbuti foliis &c. PLUK. *Alm.* 144. T. 178. f. 4. Ficus Citri folio. CATESB. *Car.* III. p. T. 18. Varinga latifolia. RUMPH. *Amb.* III. p. 127. T. 84. Tsjela. *Hort. Mal.* III. p. 85. T. 63.

ge, gesteelde Bladen, veele Vrugtsteeltjes by elkander en Wortelschietende Takken.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

Wortel-Vygeboom.

Vooreerst komt hier in aanmerking de van ouds vermaarde *Indische Vygeboom* van THEOPRASTUS, waar van CLUSIUS en anderen de Afbeelding gegeven hebben, die elders nogthans veel natuurlyker is vertoond (*). By den eerstgemelden, die ten tyde van ALEXANDER den Grooten, wiens Togt naar Indie wereldkundig is, geleefd heeft, vindt men van eenen Indischen Vygeboom gemeld, die uit zyne Takken Wortelen nederwaards schoot, welke in den Grond gevestigd als een Heining maakten om den Boom, en een uitgebreid Prieel, waar in veel Menschen hun verblyf konden houden; zodanig zelfs dat die Vorst, met zyn geheele Krygsmagt, daar onder gelegerd was geweest. De dikte van den Stam was meer dan zestig, doch dikwils veertig Voeten: Bladen hadt hy niet kleiner dan een Schild; doch ongemeen kleine Vrugten, byna als Erwten, naar Vygen gelykende. Wel twee Stadiën Gronds werdt door deezen Boom, die een ontzaglyke hoogte hadt, beschaduwd. LINSCHOTEN, die eenigen tyd te Goa is geweest, geeft de Afbeelding van een Boom aldaar groeijende, en van de Portugeezen *Wortelboom* genaamd, doch

(*) In de *Hedend. Historie of Tegenw. Staat van alle Volkeren*, III. Deel, bl. 537.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

doch de bosjes van Wortelen, die dezelve tot zyne Takken uitgaf, doen hem meer gelyken naar den Koromandelſchen, hier voor vertoond.

Wortel-Vygeboom.

De vermaarde HERMANNUS hadt een dergelyken Boom gezien, die zo groot was; dat verſcheide duizenden van Menſchen onder deszelfs Schaduw konden rusten. De Indiaanen hielden 'er hunne Markten onder. Zyn Stam was echter zo overmaatig dik niet, maar uit de Twygen liet hy andere Takken nederzakken, die in de Grond Wortels ſchooten. Hy hadt voos Hout, vol Melk, met eene groene Schors en Bladen, dik en glad, van boven groen, van onderen Wollig, zynde zagt op 't aanraaken. De Vrugten, die even als de gewoone Vygen onmiddelyk uit de Takken voortkwamen, waren rond en rood, van grootte als groote Kerſen, van boven met een Kroontje, bevattende van binnen een fyn Zaad. Hy noemt denzelven, de Malabaarſe Vygeboom met een ronde roode Vrugt. Of deeze, nu, de *Katou-Alou* van den Malabaarſen Kruidhof, die van de Nederlanders aldaar *Glas-Vygeboom* genoemd wordt, zy, zou men, alzo dezelve de Bladen langwerpig rond heeft, mogen twyfelen: want die van deezen Indiſchen Vygeboom worden in figuur by de Bladen van den Kweepeeren-Boom vergeleeken.

Westindiſche.

Als eene Verſcheidenheid wordt hier toe betrokken de *Westindiſche* met Lancetvormige

Bla-

Bladen, door SLOANE genaamd *Zeer groote Indische Vygeboom*, met een langwerpig Blad, die zig uitbreidt door Wortelschietende Touwen, uit de hoogste Takken nedergelaten, hebbende een kleine Kogelronde Bloedroode Vrugt. Deeze hadt die Autheur op Jamaika gevonden, en vraagt, of het ook de *Tsjela* van Malabar zy, welken ons Volk den *Vledermuizen-Boom* tytelt, volgens COMMELYN. Het zoude alleenlyk de grootte van de Vrugt moeten zyn, die daar van den verwonderlyken Amerikaanschen Vygeboom onderscheidt, welke door de Fransche Schryvers, ROCHEFORT en DU TERTRE, is voorgesteld, en waar van gezegd wordt, dat dezelve de Wortels, die in den Grond vatten, van Takken of Twygen, wel veertig of vyftig Voeten hoog, nederlaat; maakende dus dat de Boom zig als een groote Houtstapel, gelyk PURCHAS zegt, vertoone. Deeze heeft een zwartachtige Schors, volgens SLOANE, en Vrugten als de *Caprificus* of Wilde Vygeboom, voorgemeld; groeijende op woeste, Steenachtige, dorre Velden, van de Karibische Eilanden, overal.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Wortel-Vygeboom.*

„ Van het onderste van den Stam geeft hy
„ naar alle kanten Wortels uit, die verscheide
„ Ellen langs den Grond voortloopen, zig
„ hier en daar tegen de Rotsen ombuigende
„ en verwarrende met anderen, hebbende een
„ bleek gryze Schors. De Stam wordt, in
„ dikte en hoogte, van weinige Boomen over-

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Wortel-Vygeboom.*

„ troffen, hebbende de Schors byna glad en „ donkerer grys, het Hout week. Boven ver- „ deelt hy zig in verſcheide Twygen, naar „ alle kanten uitgebreid, wier Takken hier „ en daar met Bladen bezet zyn, van vyf „ Duimen lang en half zo breed, glad, don- „ ker-groen, met een Middelrib en dwars- „ Ribben, op Steeltjes van een Duim lang „ zittende. Uit de Oxels der Bladen komt een „ Vrugt voort, in 't eerst als een Erwt, ver- „ volgens de grootte krygende van de Wilde „ Vygen, dan volkomen Klootrond, van bui- „ ten groen, van binnen met veele roode „ Korreltjes gevuld, naar die der Europiſche „ Vygen gelykende, maar ſmaakeloos. De Boom „ geeft overal een Melkachtig Sap, of Wey, „ uit; waar men hem ook kwetze. Dikwils ziet „ men deeze Boomen den een of anderen ou- „ den Boom omvatten, dien zy vervolgens „ verſtikken, laatende uit hunne Twygen lan- „ ge Vezelen neder, tot aan de Aarde toe, „ die zig onder elkander en met andere dee- „ len van den Boom vereenigen, waar door „ de Stam hol wordt, en dikwils afbreekende „ de Wegen verſpert, als wanneer hy om- „ tuimelende weder Wortelen ſchiet, worden- „ de dus de Top des Booms in den Wortel „ veranderd."

Oostindiſche.

Van dergelyke verwarring der Stammen, Takken en Wortelen, die de Bosſchen in de beide Indiën byna ondoordringelyk maakt, kan men

men een nader denkbeeld bekomen uit de omstandige beschryving, welke RUMPHIUS geeft van de *Breedbladige Varinga* of *Waringe-Boomen*, die men van Java Oostwaards aan, over Baly en Celebes, tot in alle Moluksse Eilanden vindt. Het zyn groote wyd uitgebreide Boomen, die ieder op zig zelve een geheele Wildernis maaken, verspreidende zig van den Wortel aanstonds in verscheide Twygen, als ware het een Kruid of Plantgewas, en ieder Twyg is zo wonderlyk vol Reeten, Holen en Kuilen, dat 'er millioenen van Slangen en ander Ongediert in zo ééne Boom kunnen nestelen. De Twygen groeijen bovendien dikwils aan malkander, en geeven Wortels uit naar den Grond, die nieuwe Boomstammen maaken, even als meermaalen is gezegd; zo dat men dikwils te vergeefs zou zoeken naar den Hoofd- of Moederstam. Doch het gaat daar mede, even als by ons met de Hazelnooten, Vlier en andere sterk uitloopende Boomen, die op zig zelf in 't wilde groeijende geheele Wildernissen worden, daar menze, door het havenen, tot fraaije Boomen maakt. By de Huizen en Negeryën krygt de Waringe-Boom, door het afhaalen der verwilderde Takken en Slierten, eene vry regelmaatige figuur. De Bladen zyn langwerpig rond; de Vrugten als Olyven, wordende van het Gevogelte en ander Gedierte zeer bemind, doch van de Menschen weinig gegeten, als zyn-

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

Wortel-Vygeboom.

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Wortel-Vygeboom.*

zynde hard en droog, zonder merkelyken Smaak. Zy komen, zegt RUMPHIUS, aan alle Waringen *zonder bloeizel* voort, gelyk de Vygen: LINNÆUS zegt, dat de Bloemen rood zyn, of dat deeze Soort *roode Bloemen* heeft (*Flores rubri*): hier door zal men die roode Zaadkorreltjes in de Vygen, waar van SLOANE fpreekt, naar alle gedagten, verftaan moeten, en dus fchynt de Vrugtmaaking ook veel overeenkomst te hebben met die van onze Europifche Vygeboomen.

VI. *Ficus racemofa.* Tros-Vygenboom.

(6) Vygeboom *met fpits ovaale effenrandige Bladen, een Boomachtigen Stam en Trosachtige Vrugten.*

Aan deeze Soort, die den Stam allerminst Boomachtig heeft van al dit flag van Vygeboomen, geeft LINNÆUS, door een zonderlinge kiefchheid, een Boomachtigen Stam, waar van hy in de anderen geen gewag maakt. Men behoeft alleen maar het Oog te flaan op de Afbeelding van RUMPHIUS, waar in die allermismaakfte Stam van deezen Boom vertoond wordt. 't Is wel waar, dat dezelve in 't

(6) *Ficus* Foliis ovatis acutis integerrimis, Caule arboreo, Fructu racemofo. *Am. Acad.* I. p. 30. Grosfularia domestica. RUMPH. *Amb.* III. p. 136. T. 87, 88. Atty-Alu. *Hort. Mal.* I. p. 43, T. 25. RAJ. *Hift.* 1434. BURM. *Fl. Ind.* p. 226.

't eerst met een enkelen Stam opſchiet, doch die Stam geeft aanſtonds aan de zyden Wortel-Vezels uit, die in de Grond vatten, en den Stam niet alleen als 't ware honderdmaal verdubbelen, maar ook maaken dat dezelve zig als een Schraag of Stel van verſcheide Krukken, die de Kroon onderſchraagen, vertoont, zynde uit veele Armen ſamengeſteld, die groote Kamertjes of Cellen vormen, waar in men zig kan verbergen. II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK. *Tros-Vygeboom.*

Een enkelde Tak van deezen Boom is zeer regelmaatig bezet met Bladen van ruim een half Voet lang en twee Duimen breed; dus zeer langwerpig zynde. RUMPHIUS noemt hem den *Tammen Besſeboom*, om dat alle de Takken zeer vol van kleine Vygjes als Erwten zitten, doch niet aan Trosſen, en daarom is de bynaam van *Racemoſa* of Tros-Vygeboom ook niet eigen. Deeze Besſen worden van 't Gevogelte veel gegeten, waar in het Volk dezelven met rust laat, vergenoegende zig met de Bladen, welke van de Menſchen zeer bemind worden, zo om raauw te eeten, als by de Sauſen van Viſch en Vleeſch te kooken: ten welken einde men deeze Bladen by bosjes op de Markten van Amboina en andere Molukkiſche Eilanden te koop vindt.

Hier wordt t'huis gebragt de *Atty-Alu* (*) van

(*) Niet *Alty-Alu*, gelyk men door een Schryffout, waar-

II. Afdeel. XXI. Hoofdstuk. van Malabar, welke een der vier Soorten van *Alu* of *Alou*, aldaar vallende, is; een hooge Boom, met een digte Kroon, uit den Stam Wortelschietende, en uit afgesneeden Takken een Waterig, niet een Melkachtig Sap, gelyk de Besseboom, zo even gemeld, uitgeevende, en de Vrugten ook niet als Bessen, maar als de Europische onrype Vygen, hebbende; wanneer zy ryp worden rood en eetbaar. Deeze groeijen eenigermaate aan Trossen, zo dat men deezen de *Tros-Vygeboom* zou kunnen noemen. Het zyn de eenigsten Vrugten van dit slag van Vygeboomen, welken de Indiaanen aldaar voor Spys gebruiken. Die van de *Tsjela*, tot de voorgaande Soort betrokken, zyn inderdaad als Aalbessen, van figuur en grootte.

Tros-Vygeboom.

Malabaarse Wortelvygen. Onder andere Soorten komt op Malabar ook voor de *Atty-Meer Alou*, welke wederom een byzondere manier van Groeijing heeft, wordende daar *Wortelvyg* genoemd. Uit het door de Vogelen verspreide Zaad komt het Gewas, hier of daar, uit de Stammen van Boomen, uit kloven van Steenrotsen of Spleeten van oude Muuren, gelyk als Klimop of als Winde voort, geevende dan dunne Draaden uit, die in de Aarde Wortelende, en weder opschietende, den grootsten Boom, dien men in de

waarschynlyk, de aanhaaling vindt gedaan: in de *Hortus Malabaricus* staat *Atty-Alu.*

de Indiën heeft, uitleveren. Deeze laat geene Worteldraaden uit de Takken of Twygen neder, maar ſchiet dezelven uit den Stam zydewaards, en zou derhalve beter voegen by de Vierde Soort dan de *Per-Alu*, die Wortels uit de Takken nederlaat, even als de *Itty-Alu*, welke kleiner is, doch niettemin een hooge Boom. De *Itty-Are-Alou* ſchiet dezelven ook uit de hoogſte Takken nederwaards, wanneer hy den ouderdom van veertig of vyftig Jaaren bereikt, maakende dus een zeer digte Bosſchagie. II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

Nog vindt men op Malabar eenen Vygeboom, *Teregam* genaamd, van dertig Voeten hoog, met Bladen als van den Citroenboom, welke zo ruuw zyn, dat menze tot het ſchuuren en polyſten van Houten en Tinnen Vaatwerk of Meubilen gebruikt. Deswegen noemt men hem den *Ryfboom*, en eene andere Soort, die grooter is, *Perin-Teregam* genaamd, den Grooten Ryfboom. Deeze ſchynen eenigszins overeen te komen met het *Polyst-Blad* van RUMPHIUS, in 't Javaanſch *Ampelaas* genaamd, waar van de Heer N. L. BURMANNUS, onder den naam van *Ficus Ampelos*, een nieuwe Soort gemaakt heeft (*). Ryfboom.

Op

(*) *Ficus* Foliis ovato-oblongis integerrimis ſcabris, Fructu parvo Uvæformi. BURM. *Fl. Ind.* p. 226. Folium politorium. RUMPH.

II. Afdeel. XXI. Hoofdstuk.

Kraay-Vyg.

Op Malabar is ook een Vygeboom, genaamd *Handir - Alou*, en deeze noemen de Nederlanders *Kraay - Vyg.* Hy behoort tot de Wortelvygen, doch geeft de Wortels niet tot de Takken, maar tot den Stam uit, dien hy daar door uitermaate dik heeft. Gedagte Hoogleeraar betrekt daar toe den *Schadelyken Vygeboom* van RUMPHIUS, dus wegens zyne bytende Melk genaamd, die echter nuttig is tot geneezing van sommige Huidkwaalen (*).

Heupboom.

Voorts vindt men door zyn Ed. gewag gemaakt van den *Tsjakela* van Malabar, dien de onzen *Heupboom* noemen, van wiens Bast men Peezen tot Schietboogen draait en daar een Kleur uit trekt, dienende tot het rood verwen van Stoffen of Kleedjes. De Bladen daar van geleeken naar Moerbezie - Bladen (†).

Stompbladige.

Van den Suratschen, die Vrugten als Aalbessen, welke geel en Vergiftig zyn, of van twee Japanschen, de een met Peerebooms-Bladen,

RUMPH. *Amb.* IV. p. 128. T. 63. Teregam. *Hort. Mal.* III. p. 79. T. 60.

(*) Ficus Caule erecto, Fol. ovatis acuminatis integerrimis, Fructu solitario. BURM. *Fl. Ind.* p. 226. Ficus septica. RUMPH. *Amb.* III. p. 153. T. 96. Handir - Alou. *Hort. Mal.* III. p. 77. T. 59.

(†) Ficus Foliis ovato - oblongis integerrimis & crenatis. BURM. *Fl. Ind.* p. 227. Ficus Suratrensis &c. *β*. Malabarica, Mori folio. GARCIN. *Herb.* Tsjakela. *Hort. Mal.* III. p. 87. T. 64.

den, zal ik niet byzonder spreeken: maar alleen aanmerken, dat LINNÆUS thans ook een *Stompbladigen Vygeboom* als eene Soort heeft voorgesteld, die de Takken hoekig heeft, en de Vrugten ongesteeld (*).

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Vygeboom.*

Hier komt by, de *Vergiftige* Vygeboom, onder den naam van *Ficus Toxicaria*, welke in het Dorp *Padan* op Sumatra gevonden ware, en deswegen by den Heer BURMANNUS den bynaam van *Padana* voert. Hy heeft Bladen die Hartvormig ovaal zyn, byna een Voet groot, eenigermaate getand en van onderen Wollig, draagende ronde zeer ruige Vrugten (†).

Vergiftige.

(7) Vygeboom *met langwerpige, gespitste, getande Bladen.*

VII. *Ficus maculata.* Gevlakte.

Deeze voert den bynaam van *Gevlakte*, om dat de Vrugten, volgens PLUMIER, Kogelrond en gevlakt zyn. Eigentlyk zynze gestippeld of eenigermaate Wrattig. Deeze Ameri-kaan-

(*) Ficus Foliis obovatis, oblongis, obtusissimis, Ramis angulatis, Fructibus sessilibut. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII.

(†) Ficus Foliis cordato-ovatis, subdenticulatis, subtus tomentosis. *Syst. Veg.* XIII. *Mant.* 305. Ficus Padana. BURM. *Fl. Ind.* 226.

(7) *Ficus* Foliis oblongis acuminatis serratis. *Syst. Nat.* XII. *Veg.* XIII. Ficus Castaneæ folio, Fructu globoso maculato. PLUM. *Sp.* 21. *Ic.* 131. f. 1.

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK.

kaanſche Vygeboom heeft Karſtengenbooms Bladen. Men vindtze by TOURNEFORT, die ook eenen Vygeboom met Laurier- en drie met Citroenbooms Bladen, door dien zelfden Autheur in Amerika waargenomen en afgebeeld, heeft opgetekend.

VIII. *Ficus pumila.* Laage Vygeboom.

(8) Vygeboom *met ſpits ovaale effenrandige Bladen, langs dc Aarde kruipende.*

Deeze Soort, hoewel niet volſtrekt tot de Boomen behoorende, kon ik echter niet gevoeglyk van dit Geſlagt afzonderen. Het gene by RUMPHIUS van dien aart voorkomt, heeft den naam van *Kruipende Waringa*, een Rankgewas, dat op Ambon gemeen is, klauterende veelal langs de Boomen op en Vrugten draagende, die wel eetbaar zyn, doch meest dienen tot Aas voor de Vledermuizen. KAEMPFER vondt in Japan een dergelyk Gewas, dat hy *hurkende Wilde Vyg* noemt, een Soort van *Sycomorus*, met eene laffe Vrugt. Hetzelve beſchryft hy als eene warrig Takkige Melkgeevende Heeſter, die by Muuren en Rotſen opklimt, Vezelige Wortels hebbende. De Takken zyn kort en krom, met geſtipte Ringen en eene roſſe of uit den groenen bruinroode

(8) *Ficus* Fol. ovatis acutis integerrimis, Caule repente. *Amœn. Acad.* I. p. 30. Ficus ſylveſtris procumbens, Folio ſimplici. KAEMPF. *Amœn.* 803. T. 804. Varinga repens. RUMPH. *Amb.* III. p. 134. T. 85. BURM. *Fl. Ind.* 226.

roode Schors; het Hout vast, met eene Hout-achtige Pit. De Bladen zyn dik, hard en ſtyf, ovaalachtig met een Punt, doorgaans drie Duimen lang, groen en ſterk geaderd, met lange Steelen, uitermaate fraay. Geen Bloemen vertoonen zig, maar Vrugten van grootte en figuur als een Ockernoot in de Bolſter, op korte dikke Steeltjes zittende, van buiten vol Kuiltjes en Pukkeltjes, ſomtyds paarſchachtig, ſomtyds groen met witte Stippen, van binnen een voos, Melkachtig wit, Vleeſch hebbende, waar in veele Zaaden zitten, grooter dan Papaver-Zaad, met Steeltjes, die hy naauwkeurig beſchouwende bevondt een vierbladig Bloempje of Kelkje te hebben, beſtaande uit ſmalle witte tedere Blaadjes, door welken het Zaad digt omvat wordt.

II. AFDEEL. XXI. HOOFD-STUK.

Laage Vygeboom.

De Vrugtmaaking ſchynt derhalve met die der gewoone Vygeboomen eenigermaate overeenkomſtig te zyn. LINNÆUS geeft 'er wel een driebladigen Kelk aan, doch by RUMPHIUS wordt van geen Kelk eenig gewag gemaakt, en in zyne Afbeelding is ook niets dat naar een Kelk gelykt. „ Het zyn, zegt hy, „ Vrugten, die met haar tweeën of drieën „ by elkander aan de Takjes hangen, de eerſte Knoppen van Vygen gelyk, doch voor „ wat plat en met een Kuiltje, in 't eerst „ geel, daarna hoogrood, en bykans bruin,

„ zon-

II. AFDEEL. XXI. HOOFDSTUK. *Laage Vygeboom.*

„ zonder Puntjes. Als zy geheel ryp zyn, „ hangenze meest enkeld, en zyn wat week „ in 't aantasten, van binnen vol kleine Grein- „ tjes, en byna zonder Holligheid. De Smaak „ is laf zoet, doch komt naby aan die der „ Vygen, met eenige rinsheid. De Menschen „ maaken 'er weinig gebruik van, om dat zy „ de moeite van het afplukken naauwlyks waar- „ dig zyn. De Takjes of Looten, daar de „ Bladen en Vrugten aan voortkomen, loopen „ in zekere Hoorntjes uit, [gelyk men dit in „ de Afbeelding van den voorgemelden Kor- „ mandelschen Vygeboom kan zien,] en deeze „ Hoorntjes zyn eigentlyk het beginzel van „ een nieuw Blad, [of bestaan uit nog samen- „ gerolde jonge Bladen.] Dit, zo wel als het „ uitgeeven van Melk, uit de gekwetste Tak- „ ken en Bladen, is een algemeen Kenmerk „ van de Waringen of Wortel-Vygeboomen".

Dus de BOOMEN beschreeven hebbende, gaa ik in 't volgende STUK tot de HEESTERS over.

BLADWYZER

DER

BOOMEN.

Van de Letters, voor de Getallen geplaatst, wyst a *het* Eerfte Stuk, b. *het* Tweede *en* c. *het* Derde, *van de befchryving der Planten, aan.*

A.

Aalen - Touw. *b.* 455
Aapenbrood - Boom. *c.* 137
Aardbezie - Struik. *b.* 451, 454
Abeelboom. *c.* 512
Abrikoos. *b.* 562
Acacia - Boom. *c.* 614
Adams - Appel. *c.* 203
Advokaat-Peeren Boom. *b.* 352
Afgods - Boom. *c.* 670
Agel - Hout Boom. *c.* 480
Ahornboom. *c.* 583
Ahorn. (Kleine) *c.* 598
——— (Levantfche) *c.* 601
——— (Sweedfche) *c.* 595
Aloë - Hout. *c.* 482
Amandelboom. *b.* 546, 550
Amberboom. *c.* 363
Ananas - Boom. *a.* 299
Anysboom. *b.* 520
Appelboomen. *b.* 607
Arabifche Gom. *b.* 579
Azarolboom. *b.* 594
Azedarach. *b.* 431

B.

Baardboom, *c.* 131
Balfem - Boom. *b.* 278
Balfem - Appel Boom. *c.* 581
Balfem Copayve Boom. *b.* 461
Balfem van Gilead Boom. *b.* 282
Balfem van Mekka Boom. *b.* 286
Balfem van Tolu Boom. *b.* 412
Balfem - Popelier. *c.* 520
Balfem - Pynboom. *c.* 405
Bamboes-Riet Boom. *b.* 58
Bancal - Boom. *b.* 79
Bancudie - Boom. *b.* 100
Banjaanen - Boom. *c.* 671
Barbados - Kerfen. *b.* 467
Basterd - Ceder. *c.* 190
Basterd Kerfenboom. *b.* 131
Basterd - Lotus. *c.* 638
Basterd - Papierboom. *c.* 572
Basterd-Pokhout Boom. *b.* 399
Basterd - Sandelhout. *b.* 383
Basterd Sprinkhaanboom. . . *b.* 365
Bedelfnoeren. *b.* 535
Beerboom. *b.* 216

Benzöin - Boom. b. 357
Berg - Roos. c. 129
Berg Sorbenboom. b. 585
Berkeboom. c. 252
—— (Amerikaanſche) b. 243
Besſen - Boom. b. 446
Besſen-Boom.(Indiſche) c. 681
Beukeboom. c. 342. 349
Beverboom. c. 71
Bilakboom. b. 519
Bind - Wilg. c. 458
Bintangor - Boom. c. 22
Bitterhout - Boom. c. 237
Blimbing - Boom. b. 473
Boonboom. c. 130
Boeton - Boom. b. 534
Bombeenen. b. 518
Booghout. c. 598
Boom des Doods. c. 563
Boom des Levens. c. 425
Braaknooten - Boom. b. 116
Braamboozen - Boom. b. 99
Braſilie - Hout - Boom. b. 464
—————— b. 383
Breedblad - Boom. c. 58

C.

Cananga - Boomen. c. 79
Cannarie-Boom. (West-ind. b. 378
——— (Oostind. Zie Kanarie.
Catalpa - Boom. c. 104
Catsjoe - Appel Boom. b. 405
Ceder. (Amerikaanſche) c. 386
—— van den Libanon. c. 387
—— (Roode) c. 554
—— (Westindiſche) b. 158
— (Witte) c. 424, 432.
Ceder - Pynboom. c. 381
Cederaat - Boom. c. 195
Chineeſche Roos. c. 157
Citroen - Boon. c. 192
Cypers - Hout Boom. b. 127
Cypresſeboom. c. 428

D.

Dadelboomen. a. 350
Dammeren - Hout. c. 539
Denneboom. c. 407
——— (Levantſche. c. 421
——— met Taxisblad. c. 403
Dennen - Hout. c. 411
Dolboom. c. 439
Donsboom. c. 147
Doorn-Brem Boom. b. 381
Draad- of Garen Boom. a. 297
Draakboom. b. 227, c. 166
Drekboom. b. 51
Droevige Boom. b. 39
Druiveboom. b. 303
——— — c. 75, 77
Duivels - Boom. c. 161
——————— c. 670
Duizendbeenen. b. 495
Durioen - Boom. c. 209

E.

Egyptiſche Vygeboom. c. 662
Eijerboom. c. 247
Eikeboom. c. 292
Eik. (Europiſche) c. 305
Eiken. (Virginiſche) c. 302
Elzeboom. c. 271
Embliſche Myrobalaan. c. 249
Eſchdoorn. c. 585
Eſcheboom. c. 627
Espenboom. c. 515

F.

F.

Franje - Boom. b. 33

G.

Ganiterboom. c. 37
Garen - Boom. a. 297
Geelboom. c. 224
Geele Gom-Appel Boom. c. 24
Geiten - Wilg. c. 465
Gelala - Boom. c. 170
Geneverboom. c. 537
Gefchutboom. c. 478
Glas - Vygeboom. c. 676
Gojaves - Boom. b. 524
Gomboom. c. 366
Gom Animé Boom. b. 376
Gom Caranna Boom. b. 265
Gom Elemni-Boom. b. 243, 294
Gom Gutta Boom. c. 4
Gom Kopal Boom. b. 213
Granaat - Pruimen. b. 527
Graveelhout. b. 391
Greenen - Hout. c. 372, 410
Groen - Eik. c. 295
Groenhout Boom. b. 347
Guldenboom. c. 363
Guldenblad - Boom. b. 144

H.

Haag-Appelboom. b. 583
Haagbeuk. c. 354
Haagdoorn. b. 593
Haanekam - Boom. c. 173
Haanepoot-Boom. b. 590
Harstboom. c. 368, 402. 412
——— (Indifche) c. 42
Haver - Efschen. b. 597
Heilboom. c. 530
Heilig Hout Boom. b. 396
Heilpeeren - Boom. c. 121
Hemelboom. b. 424
Hercules - Boom. c. 501
Heupboom. c. 684
Hoedboom. c. 574
Hollandfche Boom. c. 294
Honds-Hout (*Dogwood-Tree*) c. 177
Honig-Appel Boom. c. 92
Hoorndraager. b. 506
Hout - Casfia - Boom. b. 327
Houten. (verfchillende ftructuur der) c. 414

I.

Ibenboom. c. 563
Icaco - Pruimen. b. 581
Indifche Vygeboom. c. 669, 675

J.

Jagerboom. a. 261
Jamaika - Peper. b. 545
Jamboes - Boom. b. 529
St. Jans - Brood. c. 647
——— (Dol of Wild). b. 368
Judas - Boom. b. 368
Jukboom. b. 435
——— c. 353

K.

Kaasboom. c. 149, 151
Kaasdraagende - Boom. b. 505
Kaarsboom. b. 503
Kajupoetie - Boom. c. 212
Kakau - Boom. c. 186
Kalabas - Boom. c. 115
Kalambak - Hout. c. 483
Kalappus - Boom. a. 355
Kamfer - Boom. b. 338
Kampêche-Hout Boom. b. 414

Kanarie - Boom. (Oost.) *c.* 505
——— ——— (Westind.)
Zie Canarie.
Kaneelboom. *b.* 319
Kaneel-Appel Boom. *c.* 89
Kapokboom. *c.* 147
Kapokboomen. (Wilde) *c.* 435
Karoben - Boom. *c.* 616
Kaſtanje Boom. *c.* 343
Kaſtanje-Roozen Boom *c.* 158
Katappe Boom. *c.* 574
Katersballen Boom. *b.* 275
Katoen - Appelen. *b.* 613
Kattenhout. *c.* 461
Kauki - Boom. *b.* 266
Kellor - Boom. *b.* 389
Kermes - Boom. *c.* 299
Kerſenboom. *b.* 564
Kers Appel. *b.* 613
Kieferboomen. *c.* 412
Kienboomen. *c.* 373, 400, 405, 412, 418
Kina - Boom. *b.* 82
Kinar - Boom. *c.* 228
Kiras - Boom. *b.* 511
Klaver - Appels. *b.* 442
Kleevende Gom Boom. *b.* 214
Klompan - Boom. *c.* 435
Knippen - Boom. *b.* 277
Knoflook-Peeren Boom. *b.* 517
Knoopenboom. *c.* 362
Knoopen - Hout. *c.* 232
Koelilaban - Boom. *b.* 344
Koepel - Boom. *a.* 281
Koffy - Boom. *b.* 90
Kokos - Boomen. *a.* 305
Konings - Boom. *c.* 246
Koninginne - Boom. *c.* 520
Koolboom. *a.* 402
Koortsboom. *b.* 58
Koraalboom. *b.* 419
——— *c.* 169
Korkboom. *c.* 298
Kornoelje Boom. *b.* 63
Kraak - Wilg. *c.* 461
Kraay - Vyg. *c.* 684
Kransboom. *c.* 576
Kriekenboom. *b.* 568
Kruidnagel - Boom. (Oostind.) *c.* 44
——— (Westind.) *b.* 544
Kwartelboom. *b.* 597
Kwasſie - Boom. *b.* 436
Kweeboom. *b.* 612

L.

Lalary - Hout. *b.* 492
Laurierboom. *b.* 318, 347
——— ——— (Amerikaanſche.) *b.* 351
——— ——— (Karoliniſche.) *b.* 355
Laurier - Kers. *b.* 559
Lederboom. *c.* 533
Leertouwers - Boom. *b.* 464
Lemisjes - Boom. *b.* 438
Letterhout - Boom. *b.* 383
Leugenblad - Boom. *b.* 234
Levensboom. *c.* 423
Licuala - Boom. *a.* 279
Ligthout - Boom. *c.* 207
Limietſtruik. *b.* 234
Limoen - Boom. *c.* 195
Lindeboom. *c.* 27
Linnenboom. *c.* 596
Liquidambar - Boom. *c.* 364
Lontarboom. *a.* 261
Lorkenboom. *c.* 395
Lotus - Boom. *c.* 569
Luitenboom. *c.* 585
Lymboom. *c.* 577
Lyſterbeziën - Boom. *b.* 596

M.

M.

Maagden-Pruimboom. *b.* 55
Maasboom. *c.* 585
Magellaanfche Kaneel. *b.* 513
Malakka - Boonen. *c.* 125
Maluw - Boom. *c.* 156
Mammee Boom. *c.* 12
Mancenilje - Boom. *c.* 439
Mangas - Boom. *b.* 160
Mangles - Boom. *b.* 104, 495
Mangoftan - Boom. *b.* 509
Mastboom. *c.* 407
Mastikboom. *b.* 243
——— *c.* 496
——— (Peruviaanfche. *c.* 530
Mazel - Ahorn. *c.* 590
Melkboom. (Oostind.) *b.* 174
Meloenboom. *c.* 136
Mieren - Hout Boom. *c.* 246
Mispelboom. (Europ.) *b.* 600
——— (Amerik.) *b.* 238
Moerbezie - Boom. *c.* 276
Moesboom. *c.* 446
Morellen. *b.* 567
Myrobalanen - Boom. *b.* 485
Myrtus. (Boomachtige) *b.* 538

N.

Nam - nam Boom. *b.* 401
Nani - Boom. *b.* 270
Nie - Boom. *a.* 428
Nierpluimen - Boom. *c.* 240
Nieuwblad - Boom. *b.* 125
Nooteboom (Ceylonfche.) . . *c.* 438
——— (Groote) *c.* 321
Nootenboomen. (Amerikaanfche) *c.* 328
Nooten-Moskaat Boom. *c.* 332
Nypboom. *a.* 422

O.

Ockernooten - Boom. *c.* 319
Oefterboomen. *b.* 495
Olmboom. *b.* 198
Olyfboom. (Europ.) *b.* 22
——— (Oostind.) *c.* 36
Olyphants - Boom. *c.* 170
Ooftboom. *b.* 604
Oranje - Boom. *c.* 197
Orleane - Boom. *c.* 7

P.

Paarden Karftenge Boom. . . *b.* 249
Palmboomen. *a.* 253
Palmietboomen. *a.* 375
Papaja - Boom. *c.* 525
Papierboom. *b.* 306
——— (Japanfche) *c.* 283
Paradys - Hout. *c.* 486
Pavia - Boom. *b.* 253
Peereboomen. *b.* 605
Pekboom. *c.* 412
Pek - Pynboom. *c.* 379
Peppelboom. *c.* 517
Perfikboom. *b.* 546
Pimento. *b.* 545
Pinangboomen. *a.* 383
Piftache - Boom. *c.* 487
Pitsjaar - Boom. *c.* 671
Platanus. (Duitfche) *c.* 595
Pokhout - Boom. *b.* 394
Pollwiller - Peeren. *b.* 615
Polyst-Blad Boom. *c.* 683
Pompelmoes Boom. *c.* 203
Pompoen - Boom. *c.* 524
Popelier. *c.* 512
——— (Witte) *c.* 513
——— (Zwarte.) *c.* 517

Posoposo - Boom, c. 528
Potboom. c. 39
Prammen - Boom. b. 236
——— — c. 12
Pruimboom. b 554
— —— b. 570
Pynboom. c. 367
——— (Geele) c. 380
——— (Tamme) c. 375
——— (Wilde) c. 368
——— (Witte) c. 387
——— (Zwarte) c. 379
Pynboom van Kanada. c. 406

Q.

Qualster - Boom. b. 597
Quassie - Hout. b. 437

R.

Ratelaar. c. 514
Ratelboom. c. 447
Rinkelboom. b. 171
Roode Laurierboom. b. 355
Roodboon- Boom. b. 370
Roodhout - Boom. b. 472
Roos - Appel - Boom. c. 60
Roozenhout - Boom. b. 281
Roukou - Boom. c. 10
Ruige Eik. c. 316
Ruige Wilg. c. 465
Runboom. b. 491
Runder - Boom. b. 35
Ryfboom. c. 683
Rys - Wilg. c. 469

S.

Saffraanboom. b. 300
Sagoe - Boom. a. 282
Sagueer - Boom. a. 410
Salamander - Boom. c. 226
Sandelboom. (Oostindische) b. 295
Sandelboom. (Westindische. b. 109
Sapan - Hout Boom. b. 386
Sapodille - Boom. b. 237
Sariboe - Boom. a. 275
Sassafras - Boom. b. 360
Savel- of Sevenboom. c. 557
Schaamboom. c. 183
Schildboom. b. 423
Schoolhout - Boom. b. 185
Schoonblad - Boom. c. 21
Schotse Linden. c. 585
Schroevenboom. c. 230
Sebesten - Boom. b. 122
Simarouba - Boom. b. 245
Slackhout - Boom. c. 170
Slakdoorn. (*Pisonia*) c. 646
Slangenhout Boom. b. 119
Slee-Doorn of Slee-Pruim. b. 576
Slym - Appel Boom. b. 518
Snot - Appel Boom. c. 96
Sorbenboom. b. 596
——— (Tamme) b. 598
—— — (Wilde) b 587
Spaansche Pruim. b. 481
Sparreboom. c. 407
Spilleboom. c. 582
Splitshoorens. b. 506
Sprinkhaanboom. b. 377
Star - Appel Boom. b. 147
Steen - Appel Boom. c. 92
Sterreboom. c. 503
Ster - Anys. b. 521
Stinkboom. c. 434
Stink - Appel Boom. b 516
Stokvisch - Hout Boom. c. 288
Storaxboom. (Onechte) c. 364

Strand-

Strand - Berkenboom. b. 488
Strand - Nagelboom. b. 258
Stuipboom. c. 604
Styrax of Storax Boom. b. 457
Suiker - Ahorn. c. 591
Suiker - Appel Boom. c. 92
Suiker - Berk. c. 265
Suikerpeulen - Boom. c. 605

T.

Tabak - Boom. b. 115
Tacamahak - Boom. c. 521
Tackboom. b. 276
Taleru - Boom. b. 37
Tamarinden - Boom. b. 43
Tandpyn - Boom. c. 500
Taxis - Boom. c. 562
Teen - Wilg. c. 468
Terbenthyn - Boom. c. 492
St. Thomas Boom. b. 371
Tover - Hazelaar. b. 75
Trompetboom. c. 476
Tros - Kerſen. b. 558
Tros - Vygen - Boom. c. 680
Tulpen - Boom. c. 63
Tupelo-Boom. c. 642

V.

Varkens - Pruim. b. 483
Vedelhout - Boom. c. 110
Verblindboom. c. 480
Vergiftbesſen - Boom. b. 142
Vergiftboom. c. 443
——— (Amerikaanſche) b. 208
——— (Virginiſche) b. 217
Vernisboom. (Chineeſche) b. 212
——— (Japanſche) b. 210
Viltboom. b. 72
Viſchboom. c. 175
Vlaade - Appel Boom. c. 93
Vlaſchboom. c. 510
Vledermuizen - Boom. c. 677
Vlothout. c. 290
Vogelbesſen. b. 597
Vogelkerſen. b. 555
Vrakelbesſen. c. 539
Vuuren - Hout. c. 405, 410
Vyfhoek - Boom. b. 477
Vygeboom. c. 649
——— (Egyptiſche) c. 662
——— (Hurkende, Laage) c. 686
——— (Indiſche) c. 669, 675
——— (Vergiftige) c. 685
——— (Wilde) *Sycomorus.* c. 663

W.

Walnoot (Europiſche) c. 319
Waringe- of Wortel Vyge Boomen. c. 679
Washout - Boom. c. 170
Water - Boom. c. 641
Waterſtruik (Oostind.) b. 223
Water - Appel Boom. c. 97
Weegkorrels - Boom. b. 421
Welriekende Kers. b. 561
Wervelen - Hout. c. 459
Wielboom. c. 354
Wierookboom. c. 547, 548
——— c. 379
Wilde Pynboom. c. 368
——— Syringen. b. 556
Wilde Vygeboom. (*Sycomorus*) c. 663
Wilgeboom. c. 452
Wilgen - Eik. c. 293

Wil-

Wit-Hout Boom. c. 107
Witte Boom. c. 212
Witte Doorn. b. 593
Witte Kaneel Boom. b. 512
Witte Straal Boom. b. 586
Witte Wilg. c. 470
Woldoorn-Boom. c. 153
Wortelboom. b. 490
——— c. 672, 675
Wortel-Vygeboom. c. 674, 682

Y.

Ypeboom. b. 198
Yzerboom. b. 151, 271
——— (Chineesche) b. 232
——— (Kaapsche) b. 158
Yzerhout. c. 358
Yzerhout-Boom. c. 159

Z.

Zadelboom. b. 70
Zandkoker-Boom. c. 448
Zeekants-Hout. b. 495
Zeepboom. b. 310
Zilverboom. b. 538
Zoethout Boom. c. 180
Zomer-Laurier. b. 356
Zonnescherm Boom. c. 74
Zoutboom. c. 124
Zuurknoop Boom. c. 479
Zuurzak-Boom. c. 83
Zyde-Katoen Boom. c. 149

REGISTER

VAN DE

GESLAGTEN,

Die of geheel of gedeeltelyk tot de Boomen betrokken zyn, en derhalve in de drie eerſte Stukken van het Tweede Deel deezer Natuurlyke Hiſtorie beſchreeven.

Met de Letter a *wordt hier ook het* Eerſte ; *met* b *het* Tweede, *en met* c *het* Derde Stuk *aangeweezen.*

A.

Acer. . . c. 583
Achras . b. 235
Adanſonia. . c. 135
Adenanthera. . b. 419
Æſchynomene. . c. 183
Æſculus. . b. 247
Allophyllus. . b. 262
Amygdalus. . b. 547
Amyris. . b. 278
Anacardium. . b. 404
Annona. . c. 82
Antideſma. . c. 510
Aralia. . b. 221
Areca. . a. 383
Arundo, . b. 57
Aſtronium. . c. 503
Averrhoa. . b. 475
Avicennia. . c. 123

B.

Betula. . c. 252
Bixa. . c. 7
Bombax. . c. 147
Boraſſus. . a. 261
Boſea. . b. 197
Brabejum. b. 73 c. 576
Brownæa. . c. 128
Bucida. . b. 464
Burſera. . b. 242

C.

Cæſalpinia. . b. 382
Calophyllum. . c. 21
Cambogia. . c. 3
Camellia. . c. 156
Cameraria. . b. 195
Canarium. . c. 505
Capura. . b. 235
Carica. . c. 524
Cariſſa. . b. 170
Carpinus. . c. 353
Caryocar. . c. 59
Caryophyllus. . c. 44
Caryota. . a. 428

Cecropia. . c. 476
Cedrela. . b. 158
Celtis. . c. 569
Ceratonia. . c. 646
Cerbera. . b. 171
Cercis. . b. 367
Ceſtrum. . b. 142
Chamærops. . a. 257
Chionanthus. . b. 33
Chryſobalanus. . b. 580
Chryſophyllum. . b. 144
Cinchona. . b. 82
Citharexylum. . c. 110
Citrus. . c. 192
Cluſia. . c. 577
Coccoloba. . b. 303
Cocos. . a. 305
Coffea. . b. 90
Comocladia. . b. 54
Connarus. . c. 130
Conocarpus. . b. 104
Copaifera. . b. 461
Cordia. . b. 122
Coriaria. . c. 533
Cornus. . b. 63
Corypha. . a. 275
Cratægus. . b. 583
Crateva. . b. 515
Crescentia. . c. 115
Croton. . c. 434
Cupresſus. . c. 428
Cycas. . a. 282
Cynometra. . b. 401

D.

Datura. . b. 112
Dialium. . b. 36
Dillenia. . c. 60
Dioſpyros. . c. 638
Dodonæa. . b. 256
Dracæna. . b. 226
Durio. . c. 209

E.

Echites. . b. 184
Ehretia. . b. 129
Elæocarpus. . c. 36
Elais. . a. 375
Elate. . a. 406
Erithalis. . b. 109
Erythrina. . c. 169
Erythroxylon. . b. 472
Eugenia. . b. 529
Excœcaria. . c. 480

F.

Fagara. . b. 70
Fagus. . c. 342
Ficus. . c. 649
Fraxinus. . c. 627
Fuſanus. . c. 582

G.

Garcinia. . b. 509
Genipa . b. 111
Geoffroya. . c. 178
Glabraria. . c. 207
Gleditſia. . c. 624
Gmelina. . c. 120
Gnetum. . c. 446
Grewia. . c. 239
Grias . c. 20
Guajacum. . b. 393
Guarea. . b. 260
Guettarda. . c. 291
Guilandina. . b. 388

H.

Hæmatoxylon. . b. 414
Halleria. . c. 113
Hamamelis. . b. 75
Helicteres. . c. 230
Hernandia. . c. 244
Hippomane. . c. 439
Hirtella. . b. 165

Ho-

REGISTER.

Hopea. . c. 224
Hugonia, : c. 131
Hura. . c 447
Hymenæa. . b. 376
I.
Illicium. . b. 519
J.
Jambolifera. . b. 272
Juglans. . c. 319
Juniperus. . c. 537
K.
Kleinhovia. . c. 228
L.
Laetia. . c. 34
Laugieria. . b. 140
Laurus . b. 318
Lecythis. . c. 39
Limonia . b. 438
Liquidambar. . c. 363
Liriodendron. . c. 63
M.
Magnolia. . c. 69
Malpighia. . b. 466
Mammea. . c. 13
Mangifera. . b. 160
Melaleuca. . c. 210
Melaſtoma. . b. 445
Melia. . b. 431
Melicocca. . b. 276
Memecylon. . b. 300
Meſpilus. . b. 600
Meſua. . c. 158
Michelia. . c. 74
Mimoſa. . c. 604
Mimuſops. . b. 266
Morinda. . b. 99
Moriſonia. . c 160
Morus. . c. 276
Myriſtica. . c. 332
Myrobalanifera. b. 485
Myrtus. . b. 537
N.
Nauclea. . b. 79
Nicotiana. . b. 114
Niſſolia. . c. 164
Nyctanthes. . b. 39
Nyſſa. . c. 641
O.
Ochna. . c 18
Olax. . b. 51
Olea. . b. 21
P.
Parkinſonia. . b. 380
Pentapetes. . c. 133
Phœnix . a 350
Phyllanthus. . c. 248
Pinus. . c. 3 7
Piscidia. . c. 75
Piſonia. . c. 643
Piſtacia. . c. 487
Platanus. . c. 358
Plectronia. . b. 166
Plinia . b 536
Plumeria. . b. 177
Populus. . c 512
Portlandia. . b. 80
Prinos. . b. 240
Proſopis. . b. 418
Prunus. . b. 555
Pſidium. . b 524
Pterocarpus. . c. 165
Pyrus. . b. 604
Q.
Quasſia . b. 436
Quercus. . c. 292
R.
Rauwolfia. . b. 167
Rheedia. . c. 2
Rhizophora. . b 490
Rhus. . b. 207

Ro.

Robinia. . . c. 179
Ramphia. . b. 53

S.

Salix. . c. 452
Santalum. . b. 295
Sapindus. . b. 310
Saraca. . c. 163
Schinus. . c. 530
Sideroxylon. . b. 151
Sloanea. . c. 10
Sorbus. . b. 596
Spathelia. . b. 219
Spondias. . b. 480
Sterculia. . c. 434
Stewartia. . c. 155
Stilago. . c. 226
Strychnos. . b. 115
Styrax. . b. 457
Suriana . b. 488
Swietenia. . b. 429
Symplocos. . c. 225
Symplocos. . c. 56

T.

Tabernæmontana. b. 187
Tamarindus. . b. 43
Taxus. . c. 562
Terminalia. . c. 574
Tetracera. . c. 58
Theobroma. . c. 186
Theophrasta. . b. 78
Thuja. . c. 423
Tilia. . c. 27
Tinus. . b. 365
Toluifera. . b. 412
Tomex. . b. 72
Trewia. . c. 11
Trichilia. . b. 425
Triplaris. . b. 62
Turræa. . b. 411

U.

Ulmus. . b. 198
Uvaria. . c. 77

V.

Varronia. . b. 135
Vateria. . c. 40

W.

Winterania. . b. 512

X.

Ximenia. . b. 263
Xylopia. . c. 237

Z.

Zamia. . a. 425
Zanthoxylon. . c. 500
Zygophyllum. b. 435

De PLAATEN zyn dus ingevoegd.

PLAAT XII. tegen over Bladz. 49.
. . . XIII. ———————— 135.
. . . XIV. ———————— 187.
. . . XV. ———————— 217.
. . . XVI. ———————— 413.
. . . XVII. ———————— 579.